

ANTIKOMUNISTINIS KONGRESAS IR TRIBUNOLO PROCESAS

LIETUVA
ALBANIJA
BALTARUSIJA
BULGARIJA
ČEKIJA
ČEČENIJA
ESTIJA
ITALIJA
IZRAELIS
JAV
JAPONIJA
KANADA
KIRGIZIJA
KROATIJA
KAZACHSTANAS
LATVIJA
LENKIJA
RUMUNIJA
RUSIJA
SLOVAKIJA
ŠVEDIJA
UKRAINA
VENGRIJA
VOKIETIJA
MOLDOVA

**ANTI KOMUNISTINIS
KONGRESAS**

IR

**TARPTAUTINIO
VILNIAUS
VISUOMENINIO
TRIBUNOLO
PROCESAS**

„Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“

2000

Vilnius, 2002

UDK 321.6(06)
An 143

Spaudai parengė

Pirmą dalį
(Antikomunistinis kongresas)
Doc. dr. Arvydas Anušauskas

Antrą dalį
(Tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas)
Vytautas Zabiela,
Vytautas Raudeliūnas

ISBN 9986-851-82-3

© *Arvydas Anušauskas*, 2002
© *Vytautas Zabiela*, 2002
Vytautas Raudeliūnas, 2002
© Komunizmo nusikaltimų
tyrimo paramos fondas, 2002
© Leidykla „Ramona“, 2002

Turinys

I DALIS

Antikomunistinis kongresas

Pratarmė.....	17
<i>Ivadas. Neįkalinto nusikaltėlio nusikaltimai.....</i>	19
Padėka.....	23
Tarptautinio kongreso „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ organizacinio komiteto nariai.....	25
TARPTAUTINIO KONGRESO „KOMUNIZMO NUSIKALTIMŲ ĮVERTINIMAS“ PLENARINIO POSĖDŽIO PROTOKOLAS.....	27
<i>Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus sveikinimo kalba.....</i>	<i>29</i>
<i>Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko Vytauto Landsbergio išangos žodis.....</i>	<i>30</i>
<i>Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko Andriaus Kubiliaus sveikinimo kalba.....</i>	<i>36</i>
<i>Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komiteto pirmininko Emanuelio Zingerio sveikinimo kalba.....</i>	<i>38</i>
<i>Lenkijos Respublikos Prezidento Lecho Wałęsos sveikinimo kalba.....</i>	<i>41</i>
<i>Rumunijos Prezidento Emilio Constantinescu sveikinimo laiškas.....</i>	<i>45</i>
<i>Rusijos Valstybės Dūmos deputato Sergejaus Kovaliovo kalba.....</i>	<i>47</i>
<i>Estijos atstovo Marto Nikluso sveikinimo kalba.....</i>	<i>49</i>
<i>Vengrijos Prezidento A. Gönczo sveikinimo laiškas.....</i>	<i>51</i>
<i>Bulgarijos atstovo Ivano Stančevo kalba.....</i>	<i>52</i>
TARPTAUTINIO KONGRESO 2000 06 12 POSĖDŽIO PROTOKOLAS (I sekcija)	55
<i>Jaroslava Moserova, Čekija Moralės normų deformacija - didžiausias nusikaltimas.....</i>	<i>59</i>

<i>Sylvia Borisova, Bulgarija</i> Bulgarijos gulagai.....	63
<i>Sergejus Kovaliovas, Rusija</i> Dvasios išsaugojimas. Komunizmo atmosfera ir jo metodai nūdien.....	68
<i>J. E. arkivyskupas Sigitas Tamkevičius, Lietuva</i> Katalikų Bažnyčios pasipriešinimas dvasiniam genocidui.....	73
<i>Arvydas Anušauskas, Lietuva</i> Komunizmo nusikaltimai Lietuvoje (istorinė statistinė apžvalga).....	78
<i>Jure Knezovicius, Kroatija</i> Kroatija - Jugoslavijos komunizmo auka.....	100
<i>Maja Klištornaja, Baltarusija</i> Komentaras apie Baltarusijos inteligentų likimą.....	105
<i>Koci Moisiu, Albanija</i> Komunizmo nusikaltimai Albanijoje šeštajame dešimtmetyje.....	108
<i>Herbertas Romersteinas, JAV</i> Sovietų ir nacių aljansas bei Vakarų komunistų partijos.....	110
<i>Zita Šličytė, Lietuva</i> Komunistinis genocidas okupuotoje Lietuvoje.....	118
<i>Evgenas Pronjukas, Ukraina</i> Komunistinio režimo nusikaltimai Ukrainos liaudžiai.....	128
<i>Avo Piirisildas, JAV</i> Komunizmas - nusikalstamas sąmokslas (JAV Kongreso apibrėžimas).....	132
<i>Povilas Varanauskas, Lietuva</i> Komunizmo esmė: ideologija ir praktika.....	134
TARPTAUTINIO KONGRESO 2000 06 12 POSĖDŽIO PROTOKOLAS (II sekcija).....	141
<i>Uldis Paulas Strelis, Latvija</i> Raudonasis partizanas Vasilijus Kononovas - herojus ar Antrojo pasaulinio karo nusikaltėlis?.....	145
<i>Teresė Birutė Burauskaitė, Lietuva</i> Mirties nuosprendžiai ir jų vykdymas 1941-1944 m.: teisinis politinis aspektas ..	150
<i>Mathew Kottas, Latvija</i> „Šustino sąrašas“: masinių mirties bausmių kontekstas ir turinys.....	167

<i>Leo Oispuu, Estija</i> Apie Estijos represuotų žmonių registracijos knygas.....	177
<i>Algirdas Endriukaitis, Lietuva</i> Pulsuojantis genocidas. Čečėnų žudymas tęsiasi. Garbės ir sąžinės pareiga.....	181
<i>Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė, Lietuva</i> Pasipriešinimo dalyvių ir kitaminčių persekiojimas Lietuvoje 1944-1990 m.....	187
<i>Tatiana Yankelevich, JAV</i> „Didysis brolis“ stebi didį žmogų. KGB ataskaitos apie A. Sacharovą.....	194
<i>Nina Virčenko, Ukraina</i> Tragiška Ukrainos matematikų lemtis.....	202
<i>Marius Oprea, Rumunija</i> Priespauda Rumunijoje šeštajame dešimtmetyje.....	206
<i>Agimas Musta, Albanija</i> 5000 Albanijos moterų komunistiniame kalėjime ir Musine Kokalari.....	212
<i>Ona Voverienė, Lietuva</i> Lietuvos mokslo netektys sovietinio genocido metais.....	214
<i>Radimas Hareckis, Baltarusija</i> Baltarusijos mokslų akademijos mokslininkų represijos.....	217
TARPTAUTINIO KONGRESO 2000 06 13 POSĖDŽIO PROTOKOLAS (I sekcija).....	225
<i>Sachiko Hatanaka, Japonija</i> Mentaliteto pokyčiai ir komunistams valdant prarastas humaniškas.....	229
<i>Valdas Samonis, Kanada</i> Komunizmas - ekonominio vystymosi stabdys: teorija ir įrodymai.....	233
<i>Elmutas Laane, Estija</i> Tautos naikinimas dėl ideologijos.....	254
<i>Heino Nooras, Estija</i> Komunizmo nusikaltimų padariniai žmonijai. Psichologiniai atradimai Estijoje...	257
<i>Zenonas Pozniakas, Baltarusija</i> Komunizmas kaip Rusijos imperializmo forma.....	259
<i>Jiri Blatny, Čekija</i> Informacinis pranešimas.....	268

<i>Emilia Boldišova, Slovakija</i> Pokomunistinių filmų kūrimas.....	271
<i>Arielis Cohenas, JAV</i> Ką žinome apie komunizmo nusikaltimus ir ką turėtume daryti.....	273
<i>Constantinas Ticu Dumitrescu, Rumunija</i> Komunistinis genocidas Rumunijoje.....	277
<i>Peeteris Luksepas, Švedija</i> Komunizmo padariniai Švedijoje ir Vakarų Europoje.....	281
<i>Larry Hartas, JAV</i> Kad užtikrintų laisvę ateities kartoms, amerikiečiai privalo atminti ir suvokti komunizmo nusikaltimus.....	286
<i>Armandas Gosu, Rumunija</i> Paskutinės komunizmo aukos Rumunijoje.....	289
<i>A. Kancleris, Lietuva</i> Informaciniai mizokomunizmo nusikaltimai.....	293
<i>Semionas Sareckis, Baltarusija</i> Būtina surengti bolševizmo teismą.....	303
<i>Ali Spahia, Albanija</i> Komunistinė ideologija ir žmogaus teisių koncepcija.....	310
<i>Danielis W. Fiskas, JAV</i> Tragiškas komunizmo palikimas Vakarų pusrutulyje.....	312
<i>Haraldas Strumas, Vokietija</i> Tolesnės komunizmo įtakos susivienijusiai Vokietijai priežastys.....	320
<i>Rimvydas Valentukevičius, Lietuva</i> Juridiniai ir politiniai komunizmo nusikaltimų tyrimo ir vertinimo aspektai. Genocido sąvokos išplėtimas.....	323
<i>Aleksandras Gribanovas, JAV</i> Valstybingumo ir žmogaus teisių problemos komunistinėse valstybėse.....	336
TARPTAUTINIO KONGRESO 2000 06 13 POSĖDŽIO PROTOKOLAS (II sekcija).....	341
<i>A. Arbušauskaitė, Lietuva</i> Klaipėdos krašto senbuvių (autochtonų) padėtis sovietų okupacijos metu.....	345

<i>Martas Nikius, Estija</i> Sovietų armijos žala Estijos gamtai ir aplinkai.....	350
<i>Igoris Kuznecovas, Baltarusija</i> Sovietinių baudžiamųjų tarnybų veiklos padariniai Baltarusijoje 1920-1950 m.	355
<i>Andrea Damilano, Italija</i> Lietuvių tauta ir Italija.....	360
<i>Aminat Saijeva, Čėčėnija</i> Komunizmo ir pokomunizmo nusikaltimai Čėčėnijoje.....	362
<i>Edilas Baisalovas, Kirgizija</i> Nusikaltimai Kirgizijos inteligentijai ketvirtajame dešimtmetyje. Stalinizmo represijos Kirgizijoje.....	368
<i>Mikola Kulčinskis, Ukraina</i> Komunizmas - mirtinas ukrainiečių tautos priešas.....	374
<i>Petras Cidzikas, Lietuva</i> Sovietinis Mažosios Lietuvos genocidas ir pastangos jį pasmerkti.....	379
<i>Regina Žukienė, Lietuva</i> Lietuvos vaistininkai - genocido aukos.....	385
<i>Inese Snepsta, Latvija</i> 1940-1941 m. komunistų okupacijos laikotarpio represijos prieš Latvijos Katalikų Bažnyčią.....	388
<i>J. E. vyskupas J. Boruta, Lietuva</i> Katalikiško dvasingumo naikinimas sovietinės okupacijos metais.....	397
<i>Maitas Raunas, Estija</i> Estijos demokratų kova už šalies nepriklausomybę 1968-1975 m.....	402
<i>Kalju Mätikas, Estija</i> Kas kaltas? Kokia sąžinės kaina?.....	406
TARPTAUTINIO KONGRESO 2000 06 14 BAIGIAMOJO POSĖDŽIO PROTOKOLAS.....	411
<i>J. E. arkivyskupo Sigitо Tamkevičiaus kalba.....</i>	415
<i>Prof. Valdo Samonio (Kanada) kalba.....</i>	417
<i>Dr. Arvydo Anušausko informacija apie vykusį Kongresą.....</i>	419

<i>Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko prof. Vytauto Landsbergio kalba</i>	420
<i>Prof. Antano Tylos baigiamasis žodis</i>	423
<i>Tomorro Aliko (Albanija) kalba</i>	425
<i>Povilo Jakučionio kalba</i>	426
<i>Felikso Krasavino (Izraelis) kalba</i>	427
TARPTAUTINIO KONGRESO „KOMUNIZMO NUSIKALTIMŲ ĮVERTINIMAS“ PRIIMTI DOKUMENTAI.....	430
Rezoliucija „Dėl tarptautinio bendradarbiavimo tiriant ir teisiškai įvertinant komunizmo nusikaltimus“.....	430
Kreipimasis į Jungtinių Tautų Organizaciją, pasaulio valstybių parlamentus ir vyriausybes dėl Tarptautinio komunizmo ir komunistinių nusikaltėlių teismo įsteigimo.....	431
Kreipimasis į pasaulio visuomenę ir tarptautines visuomenines organizacijas dėl Tarptautinio komunizmo ir komunistinių nusikaltėlių teismo įsteigimo ...	432
Kreipimasis „Dėl genocido dvasinių padarinių“.....	433
Rezoliucija „Dėl „genocido“ sąvokos reikšmės išplėtimo“.....	434
Rezoliucija „Dėl prevencinių priemonių prieš komunizmo restauravimą (atkūrimą)“.....	435
Rezoliucija „Dėl komunizmo ideologijos ir doktrinos pasmerkimo“.....	436
Rezoliucija „Dėl komunistinių okupacinių režimų padarytos žalos atlyginimo“..	437
Tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo nutartis.....	438

II DALIS

Tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas
 „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“
 2000

Pratarmė.....	445
TARPTAUTINIO VILNIAUS VISUOMENINIO TRIBUNOLO ĮSTEIGIMO DOKUMENTAI.....	449
Tarptautinio Kongreso „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ nutarimas.....	449
Tarptautinio Kongreso „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ dalyvių susitarimas.....	451
Pasiūlymas dėl Tribunolo teisėjų, kaltintojų ir sekretoriaus išrinkimo.....	452
Tribunolo nuostatų ir teisėjų kolegijos patvirtinimas (Išrašas iš stenogramos).....	453
Tarptautinio Vilniaus visuomeninio Tribunolo nuostatai.....	458
I. Tribunolo organizacija.....	458
II. Jurisdikcija ir bendrieji principai.....	459
III. Tribunolo teisės ir pareigos.....	462
TARPTAUTINIO VILNIAUS VISUOMENINIO TRIBUNOLO PIRMOJI SESIJA 2000 M. BIRŽELIO 12-14 D.....	465
Pirmasis posėdis. 2000 m. birželio 12 d. 14 val. 30 min.....	465
I. Tribunolo reglamentas ir bylos nagrinėjimo tvarka.....	466
II. Kaltinimų pareiškimai.....	470
<i>Vyriausioji kaltintoja Zita Sličytė</i> (Lietuva).....	470
<i>Levko G. Lukjanenko</i> (Ukraina).....	479
<i>Konstantin Dimitresku</i> (Rumunija).....	486
<i>Luan Daci</i> (Albanija).....	488
III. Nukentėjusiųjų apklausa.....	491
<i>Auksė Ramanauskaitė-Skokauskienė</i> (Lietuva).....	491
<i>Adolfo Ramanausko-Vanago mirties nuosprendžio įvykdymo aktas</i>	492
<i>Balys Gajauskas</i> (Lietuva).....	495
<i>Alfonsas Svarinskas</i> (Lietuva).....	501
Antrasis posėdis. 2000 m. birželio 13 d. 9 val.....	509
<i>Algirdas Petrusevičius</i> (Lietuva).....	510

IV. Liudytojų Apklausa.....	511
<i>Aldona Vasiliauskienė</i> (Lietuva).....	511
<i>Frigyes Kahler</i> (Vengrija).....	513
<i>Jeno Fonay</i> (Vengrija).....	516
<i>Ivan Stančev</i> (Bulgarija).....	518
<i>Edmundas Simonaitis</i> (Lietuva).....	522
<i>Michal Glonda</i> (Slovakija).....	523
<i>Uldis Pauls Strelis</i> (Latvija).....	526
<i>Jevgenij Proniuk</i> (Ukraina).....	531
<i>Vincas Grinkus</i> (Lietuva).....	534
<i>Arimantas Dumčius</i> (Lietuva).....	536
<i>Romualdas Zubinas</i> (Lietuva).....	538
<i>Irena Darvydienė</i> (Lietuva).....	539
<i>Birutė Kižienė</i> (Lietuva).....	540
<i>Leonas Karaciejus</i> (Lietuva).....	540
<i>Povilas Vaičekauskas</i> (JAV).....	541
<i>Isakas Kaganas</i> (Lietuva).....	542
<i>Hilda Sabbo</i> (Estija).....	545
<i>Petras Cidzikas</i> (Lietuva).....	547
<i>Lidia Lasmane</i> (Latvija).....	550
<i>Peteris Simsons</i> (Latvija).....	550
<i>Ints Calitis</i> (Latvija).....	551
V. Proceso dalyvių prašymai.....	552
Trečiasis posėdis. 2000 m. birželio 14 d. 11 vai.....	558
VI. Tribunolo teisėjų kolegijos nutarties paskelbimas.....	558
TARPTAUTINIO VILNIAUS VISUOMENINIO TRIBUNOLO ANTROJI SESIJA	
2000 M. RUGSĖJO 4-6 D.....	559
Pirmasis posėdis. 2000 m. rugsėjo 4 d. 10 val.....	559
Tarptautinio Vilniaus visuomeninio Tribunolo teisėjų kolegijos nutarimas.....	560
I. Kaltintojų ir nukentėjusiųjų pateikti rašytiniai įrodymai.....	563
Pridedamų dokumentų sąrašas Nr. 1.....	575
II. Kaltintojų pareiškimai.....	628
<i>Grigor Prokopovič</i> (Baltarusija).....	628
<i>Dorota Pazio</i> (Lenkija).....	638
<i>Aminat Saijeva</i> (Čečėnija).....	644
III. Nukentėjusiųjų apklausos tąsa.....	655
<i>Adomas Lukaševičius</i> (Lietuva).....	655
<i>Leonas Laurinskas</i> (Lietuva).....	657
<i>Edmundas Simonaitis</i> (Lietuva).....	661

IV. Liudytojų apklausa.....	663
<i>Justinas Garšva</i> (Lietuva).....	663
Antrasis posėdis. 2000 m. rugsėjo 5 d. 9 val. 30 min.....	669
<i>Antanas Lukša</i> (Lietuva).....	669
<i>Povilas Vaičekauskas</i> (JAV).....	674
<i>Vytautas Kaziulionis</i> (Lietuva).....	679
<i>George Gimpu</i> (Moldova).....	682
Pridedamų dokumentų sąrašas Nr. 2.....	692
Pridedamų dokumentų sąrašas Nr. 3.....	714
V. Teisminiai ginčai.....	727
<i>Frigyes Kahler</i> (Vengrija).....	727
Trečiasis posėdis. 2000 m. rugsėjo 6 d. 9 vai.....	729
VI. Kaltintojų kalbų tąsa.....	729
<i>Uldis Pauls Strelis</i> (Latvija).....	729
<i>Vyriausioji kaltintoja Zita Šličytė</i> (Lietuva).....	735
<i>Leo Oispuu</i> (Estija).....	757
<i>Levko G.Lukjanenko</i> (Ukraina).....	761
<i>George Gimpu</i> (Moldova).....	771
<i>Grygor Prokopovič</i> (Baltarusija).....	773
<i>Aminat Saijeva</i> (Čečėnija).....	778
<i>Valentin Petroussenko</i> (Bulgarija).....	780
<i>Michal Glonda</i> (Slovakija).....	783
<i>Paskelbiama kaltintojo Luan Daci</i> (Albanija) kalba.....	786
<i>Paskelbiama kaltintojo Konstantin Dimitresku</i> (Rumunija) kalba.....	788
VII. Nukentėjusiųjų kalbos.....	791
<i>Auksė Ramanauskaitė-Skokauskienė</i> (Lietuva).....	791
<i>Alfonsas Svarinskas</i> (Lietuva).....	794
<i>Balys Gajauskas</i> (Lietuva).....	797
VIII. Gynėjų kalbos.....	797
<i>Jurijus Radovičius</i> (Lietuva).....	801
<i>Mykolas Okulič Kazarinas</i> (Lietuva).....	815
IX. Proceso dalyvių replikos.....	817
<i>Vyriausioji kaltintoja Zita Šličytė</i> (Lietuva).....	817
<i>Kaltintojas George Gimpu</i> (Moldova).....	819
<i>Kaltintojas Michal Glonda</i> (Slovakija).....	820
<i>Kaltintojas Levko G. Lukjanenko</i> (Ukraina).....	821
<i>Kaltintoja Aminat Saijeva</i> (Čečėnija).....	822
<i>Kaltintojas Uldis Pauls Strelis</i> (Latvija).....	822
<i>Nukentėjusysis Balys Gajauskas</i> (Lietuva).....	823
<i>Nukentėjusysis monsijoras Alfonsas Svarinskas</i> (Lietuva).....	824

<i>Gynėjas Mykolas Okulič Kazarinas (Lietuva)</i>	825
<i>Gynėjas Jurijus Radovičius (Lietuva)</i>	825
Ketvirtasis posėdis. 2000 m. rugsėjo 27 d. 11 val.....	827
Tarptautinio Vilniaus visuomeninio Tribunolo nuosprendis.....	827
I. Įžanginė nuosprendžio dalis.....	827
II. Komunizmo doktrina - nusikalstama.....	829
III. Kaltinimai komunistiniams režimams ir jų partijoms.....	834
<i>Lietuva</i>	834
<i>Albanija</i>	841
<i>Baltarusija</i>	842
<i>Bulgarija</i>	845
<i>Estija</i>	846
<i>Kazachstanas</i>	849
<i>Latvija</i>	851
<i>Moldova</i>	854
<i>Rumunija</i>	857
<i>Slovakija</i>	859
<i>Ukraina</i>	861
<i>Vengrija</i>	863
<i>Čečėnija</i>	865
<i>Mažoji Lietuva</i>	867
<i>Lenkija</i>	869
IV. Įrodymai, patvirtinantys komunistinių režimų nusikalstamas veikas.....	871
<i>Teisės aktai, kuriais remiantis buvo vykdomi nusikaltimai</i>	871
<i>Leidiniai, kuriuose paskelbti duomenys patvirtina komunistinių režimų</i> <i>padarytus nusikaltimus</i>	876
<i>Trėmimo vykdymo mechanizmas</i>	879
<i>Liudytojų ir nukentėjusiųjų parodymai</i>	880
<i>Komunistinių režimų padaryti žiaurumai</i>	887
V. Nusikalstamų veikų subjektai.....	890
VI. Nusikalstamų veikų kvalifikacija.....	895
<i>Nusikaltimai taikai</i>	895
<i>Karo nusikaltimai</i>	899
<i>Nusikaltimai žmoniškumui (genocidas)</i>	905
VII. Nuosprendžio rezoliucinė dalis.....	914
Šalys, iš kurių atstovai pateikė kaltinimus tribunole.....	920
Santrumpos.....	921

I dalis

**ANTIKOMUNISTINIS
KONGRESAS**

Pratarmė

Didžiausia XX amžiaus visuomenės tragedija buvo du totalitariniai režimai - nacizmas ir komunizmas. Pirmasis jų žlugo pralaimėjęs Antrąjį pasaulinį karą. Nacizmas visuotinai pasmerktas, naciai nuteisti ir nubausti. Be to, taikomos tarptautinės prevencijos priemonės, neleidžiančios jam atgimti.

Komunizmas, spaudžiamas demokratių pasaulio jėgų, subliūško ir susitraukė, bet neišnyko. Jis dar nepasmerktas, komunistiniai nusikaltėliai iki šiol ne tik nenubausti, bet netgi neįvardyti. Dar liko valstybių, kuriose tebeegzistuoja komunistiniai režimai. Taigi nepašalintas realus jų atsinaujinimo ir plėtros pavojus. Tai liudija kai kurios pavojingos tendencijos posovietinėse, pokomunistinėse valstybėse ir, beje, ne tik jose.

Daugelyje šalių žlugus komunistiniams režimams tapo akivaizdus jų nusikaltimų žmonijai mastas.

Lietuva, jos gyventojai skaudžiai nukentėjo nuo 50 metų komunistinio teroro. Šalis neteko trečdaliao gyventojų. Nuolatiniai nekaltų žmonių trėmimai į atšiaurius Rusijos rajonus, kalinimai gulaguose, kankinimai, šaudymai, dvasinis jaunimo žalojimas buvo tikras tautos genocidas.

Dėl to 1990 m. kovo 11 d. atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę nuolat buvo keliamas klausimas dėl komunizmo nusikaltimų įvertinimo, šios ideologijos pasmerkimo ir jos atsinaujinimo pavojaus.

Tarptautinis kongresas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ vyko 2000 m. birželio 12-14 d. Lietuvos sostinėje Vilniuje. Jame dalyvavo nukentėjusieji nuo komunistinių režimų, istorikai, teisininkai, politikai ir visuomenės veikėjai iš 23 šalių - Lietuvos, Albanijos, Baltarusijos, Bulgarijos, Čekijos, Čėčėnijos, Estijos, Italijos, Izraelio, JAV, Japonijos, Kanados, Kirgizijos, Kroatijos, Latvijos, Lenkijos, Rumunijos, Rusijos, Slovakijos, Švedijos, Ukrainos, Vengrijos ir Vokietijos.

Plenariniame posėdyje buvo įsteigtas Tarptautinis Vilniaus visuomeninis tribunolas ir sudaryta šio Tribunolo kolegija komunizmo nusikaltimams teisiškai įvertinti pagal atstovų iš nukentėjusių šalių pateiktus kaltinimus.

Darbas vyko dvejose sekcijose, kur buvo perskaityti 53 pranešimai apie griau-namąją komunizmo ideologiją, nusikaltimus taikai ir žmoniškumui. Vyko diskusi-jos. Tarp Kongreso dalyvių buvo žymių veikėjų: Lechas Wałęsa, Lenkijos Preziden-tas; Vytautas Landsbergis, LR Seimo Pirmininkas; Semionas Šareckis, Baltarusijos Parlamento Pirmininkas; Sergejus Kovaliovas, Rusijos Dūmos deputatas; Jaraslava Moserova, Čekijos Parlamento narė; Constantinas Ticu Dumitrescu, Rumunijos se-natorius, ir kiti.

Lygiagrečiai su Kongreso darbu vyko ir Tarptautinio Vilniaus visuomeninio tri-bunolo posėdžiai. Medžiagą apie nusikalstamą komunistinių režimų veiką Tribuno-lui pateikė dalyvavusių šalių kaltintojai, liudytojai, nukentėjusieji. Procese taip pat dalyvavo ir komunizmo gynėjai. Tribunolas, gavęs labai daug kaltinamosios medžia-gos, negalėjo jos kruopščiai išnagrinti, todėl nutarė darbą tęsti kitoje sesijoje ir pa-skelbė, kad ji vyks Vilniuje 2000 m. rugsėjo 4-8 d.

Tarptautiniam kongresui pasibaigus, Vilniaus mieste įvyko masinė antikomunis-tinė demonstracija ir mitingas.

Šis leidinys skirtas supažindinti su Tarptautinio kongreso „Komunizmo nusi-kaltimų įvertinimas“ atliktu darbu, paskelbtais dokumentais, kalbomis ir posėdžių protokolais.

Be to, kuriamas dokumentinis filmas apie Kongreso ir Tribunolo darbo metu iš-keltus komunizmo nusikaltimus. Knyga ir dokumentinis filmas bus pristatyti vi-suomenei lietuvių ir anglų kalbomis.

Kongreso organizacinis komitetas

Įvadas

Neįkalinto nusikaltėlio nusikaltimai

Mes XXI amžiaus visuomenės nariai į pereiną XX amžių žiūrime kaip į savo namus, kuriuose išaugome, išmokome dirbti, mąstyti, kurti, pažinti daug svarbių mokslo paslapčių ir jas panaudoti žmonijos gerovei. Tas amžius paliko žmonijai didžiulį mokslo, kultūros, ekonomikos pasiekimų paveldą. Juo mes pagal galimybes naudojames. Juo naudosis ir naujojo amžiaus žmonija, siekdama pasaulio tobulumo. Namai visada ir visiems brangūs ir neužmirštami.

Tačiau greta visų tų pasiekimų mes patyrėme XX amžiuje susikūrusių komunizmo ir nacizmo režimų smurtą. Abu šie režimai pavieniui ir bendradarbiaudami paliko juodžiausius pereinamo amžiaus žmonijos istorijos puslapius. Nacių režimas žlugo, jo ideologija ir veikla viešai tarptautiniu mastu pasmerkta už jo padarytus nusikaltimus ir nebeturi moralinės egzistavimo erdvės. Tuo tarpu pereiname amžiuje atsiradę komunistiniai režimai persirito ir į trečiąjį tūkstantmetį.

Su komunistiniais režimais tiesiogiai ar netiesiogiai buvo susijusios ar yra bendravę viso pasaulio visuomenės įvairios struktūros: valstybės, kai kurios partijos ar visuomeninės organizacijos, pavieniai žmonės. Šalys, kurios tiesiogiai nepajuto šio smurtinio režimo gniaužtų, niekada nesupras kas tai yra praktinis komunizmas, jos dėl įvairių priežasčių nekreipia dėmesio į jo nusikaltimus, arba negali jų įtakoti. Tokiu būdu komunizmas turi abejingumo, tarptautinės teisės sukurtą apsaugos gaubtą nuo jo padarytų nusikaltimų išaiškinimo, kaltų pasmerkimo ir nubaudo.

Komunistiniai režimai turi savo raidos ir nusikaltimų istoriją. Kai XIX amžiuje komunizmo ideologai pranašavo, kad po Europą slankioja komunizmo šmėkla, tada niekas negalėjo pasakyti, kur ta šmėkla susiras prieglauda, kas ją priglaus ir kur ji pradės savo juodąjį darbą, kokie bus to darbo vaisiai ir mastas. Tokia prieglauda ir komunizmo atramos bastionu tapo Sovietų sąjunga, susikūrusi Rusijos imperijos erdvėje. Komunistinį režimą sukūrė buvę Rusijos socialdemokratų - bolševikai, kurie 1918 m. pasivadino komunistais, demokratijos nepripažino. Išsilaiykty valdžioje jie galėjo tik teroro keliu, varžant ir represuojant visus, kas buvo jiems neloyalūs, nepripažinti, rėmė demokratiją ar tiesiog turėjo kitokią gyvenimo

filosofiją. Komunistinis režimas buvo prieštaravimas tarp žmogaus laisvės, demokratijos ir netolerancijos bet kam, kas yra pavojinga komunistiniam režimui egzistuoti. Todėl tipiškas komunistinio režimo bruožas ir valdymo metodas buvo totalitarizmas ir teroras. Tiesioginis ir netiesioginis.

Sovietinis teroras pirmiausia buvo nukreiptas prieš atsidūrusius už įstatymo ribų turtiniu požiūriu pavojingus piliečius. Žiniasklaida, literatūra, religija, švietimas, kultūra, menas, žmonių judėjimas, išvykimas į užsienį, mokslai, ypač visuomeniniai, verslai, ūkis, net kasdienis gyvenimas pasidarė komunistinio režimo savastim ir buvo akylai kontroliuojami ir nukreipiami tokia vaga, kurią komunistinio režimo elitas laikė sau tikslingiausia. Represijos: konclageriai, kalinėjimas, tremtis, nesaugus kasdienis gyvenimas, asmens laisvės panaikinimas ir kryptinga režimo demagogija darė savo. Komunizmas demagogijos, prievartos ir smurto pagalba į savo veikas įtraukė liaudį ir pavertė ją savo įrankiu, naikinant visuomenės demokratinius pradus, naikinant gyventojus, griauinant tradicines ūkio struktūras. Palaipsniui buvo sukurtas režimo avangardas, susidedantis iš kompartijos, komjaunimo, pionierių ir spaliukų. Agresyvų Sovietų sąjungos komunistinio režimo kėsinimasi į viso pasaulio pajungimą, demokratijos sunaikinimą pirmiausia tiesiogiai pajuto 1939-1940 m. jos kaimynai - Suomija, Lietuva, Latvija, Estija, Rumunija, Lenkija. Trys Baltijos valstybės buvo okupuotos ir tapo komunistinio režimo poligonu, kuriame visais būdais buvo stengiamasi sunaikinti laisvės, savarankiško valstybingumo savimonę ir visas institucijas. Geriausiai tam tiko jau savo valstybės viduje išbandytas teroras - fizinis, moralinis, politinis, kultūrinis, ekonominis. Tik demokratinės Vakarų šalis tuomet nesusitaikė su smurtu ir nepripažino laisvų šalių užgrobimo. Tačiau prieš jos vykdomą terorą nebuvo tarptautinių apsaugos svertų.

Antrasis pasaulinis karas ir po jo sekę dešimtmečiai praplėtė komunistinių režimų arealą. Sovietų sąjungai vadovaujant ir globojant šie režimai į savo gniaužtus suėmė visą Rytų, Vidurio ir Pietryčių Europą nuo Estijos, Rytų Vokietijos iki Albanijos, nuo Ledjūrio vandenyno iki Vietnamo. Komunizmo valstybiniai židiniai atsirado Amerikos, Afrikos žemynuose. Rumunijoje, Bulgarijoje, Albanijoje, Čekoslovakijoje, Vengrijoje, Jugoslavijoje, Lenkijoje, Rytų Vokietijoje vienaip ar kitaip pasivadinusios komunistų partijos demokratijai naikinti naudojo tuos pačius teroristinius metodus, kaip ir jų globėjos Sovietų sąjungos komunistai. Tai ryškiai patvirtina šioje knygoje skelbiami įvairių šalių atstovų pranešimai.

Europos komunistinių režimų nuožmumas ir agresyvumas nebuvo pastovus. Po sovietinio diktatoriaus Stalino mirties jis daug kur sušvelnėjo, keitėsi, tačiau komunistiniai režimai represijas tęsė ir toliau, jei ne savo, tai Sovietų sąjungos pagalba. Įvykiai Berlyne, Vengrijoje, Čekoslovakijoje, Lenkijoje parodė totalitarinio režimo sovietinio ekcentrizmo pobūdį.

Subyrėjus Sovietų sąjungos komunizmo branduoliui ir pačiai Sovietų sąjungai komunistiniai režimai iš Europos pradėjo trauktis, užleisdami vietą demokratijai - Albanijos, Bulgarijos, Čekijos, Estijos, Kroatijos, Lietuvos, Latvijos, Len-

kijos, Moldovos, Rusijos Federatyvinės, Serbijos, Slovakijos, Rumunijos, Ukrainos, Vengrijos respublikoms. Tačiau čia demokratija vienur ryškiau, kitur silpniau persipynė su buvusia komunistine sistema. Išliko tiltas tarp komunistinių režimų ir dabarties demokratijos. Matyt, todėl komunizmo pasmerkimas buvusiose komunistinio režimo šalyse vis dar nesiderino su realiu gyvenimu. Vienok pereito amžiaus paskutiniame dešimtmetyje padėtis pradėjo keistis. Pavienėse pokomunistinėse ir Vakarų šalyse prasidėjo komunistinių režimų nusikaltimų išviešinimo procesai.

Su Prancūzijos vyriausybės parama pasirodė kolektyvinė knyga su išraiškingu pavadinimu „Juodoji komunizmo knyga“, kuri netrukus pasirodė ir kitomis kalbomis, tame tarpe ir lietuvių kalba¹. Vienas iš šios knygos autorių Stéphane Courtois pastebėjo, kad „komunizmo nusikaltimai dar niekada nebuvo teisingai įvertinti nei istoriniu, nei moraliniu požiūriu“². Toks įvertinimas daromas minėtoje knygoje. Tačiau studija negalėjo aprėpti įvairias tautas ir žmones niokojusių komunistinių režimų nusikaltimų amplitudės. Šiam darbui buvo reikalingi tarptautinis visuomenės susivienijimas ir tarptautiniai renginiai, juose išaiškintų bei paskelbtų nusikaltimų ir priimtų sprendimų skelbimas. Šio uždavinio ėmėsi iš komunistinio režimo priespaudos išsivadavusi demokratinė Lietuvos Respublika. 2000-ųjų metų birželio 12-14 dienomis Vilniuje pirmą kartą Europoje surengtas Tarptautinis kongresas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“. Kongrese buvo įsteigtas Tarptautinis Vilniaus visuomeninis Tribunolas. Kongreso sprendimu jis turėjo teisiniu, politiniu ir socialiniu požiūriais įvertinti komunizmo ideologijos, sukurtų režimų nusikalstamą veiklą. Kongrese pranešimus skaitė ir Tribunolui parodymus apie įvairių šalių komunistinių režimų nusikaltimus žmonijai davė trijų žemynų - Europos, Amerikos ir Azijos 25 valstybių [Albanijos Respublikos, Baltarusijos Respublikos, Bulgarijos Respublikos, Čėčėnijos Respublikos, Čėkijos Respublikos, Estijos Respublikos, Italijos Respublikos, Izraelio, Japonijos, JAV, Kanados, Kazachstano Respublikos, Kirgizijos Respublikos, Kroatijos, Latvijos Respublikos, Lenkijos Respublikos, Lietuvos Respublikos, Moldovos Respublikos, Rumunijos, Rusijos Federacijos, Slovakijos, Švedijos, Ukrainos, Vengrijos, Vokietijos Federatyvinės Respublikų] atstovai. Šis Kongresas ir Tarptautinis Vilniaus Visuomeninis Tribunolas buvo lyg XX a. visuomenės, atėjusios į XXI amžių, sąžinės nusiplovimas ir atsirbojimas nuo susitapatinimo su pereinamame amžiuje susikūrusiais komunistiniais režimais, jų nusikaltimais, juos įvardinant ir pasmerkiant, prisimenant jo aukas. Tribunolas surinko 15 valstybių - Albanijos Respublikos, Čėčėnijos Respublikos, Kazachstano Respublikos, Latvijos Respublikos, Lenkijos Respublikos, Lietuvos

¹ Stéphane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panné, Andrzej Paczkowski, Karol Bartosek, Jean-Louis Margolin. Juodoji komunizmo knyga. Nusikaltimai, represijos, teroras. Iš prancūzų kalbos vertė Irina Mikalkevičienė, Danius Zalietckas, Vilhelmina Vitkauskienė. Vilnius, Vaga, 2000, 1075 p.

² Stéphane Courtois. Komunizmo nusikaltimai. Ten pat, p. 11.

Respublikos, Rusijos Federacijos, Moldovos Respublikos, Rumunijos, Slovakijos Respublikos, Ukrainos ir Vengrijos Respublikos - gyventojų parodymus apie komunistinių režimų nusikaltimus jų šalyse. Jų parodymų pagrindu Tribunalas priėmė nuosprendį ir jį paskelbė³. Pratarmėje Tarptautinio Vilniaus Visuomeninio Tribunolo pirmininkas advokatas Vytautas Zabiela rašė: „Pasaulio bendruomenė bunda, ji nepamiršo skausmo, ji reikalauja istorinio teisingumo ir nori apsaugoti žmonijos ateitį, atskleidama tiesą ir atkurdamą teisingumą dėl pasaulį ištikusios tragedijos“⁴.

Mums, lietuviams, išgyvenusiems komunistinės Sovietų sąjungos 50 metų okupaciją ir organizavusiems kongresą „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“, kruvini komunizmo nusikaltimai tebėra gyvi daugelio gyventojų, paliestų ir suniokotų šeimų artimųjų ir visa tai sugebančių vertinti piliečių sąmonėje. Lietuvių tauta komunizmo teismą pradėjo 1941 m. birželio 23 d. sukildama prieš sovietinius okupantus ir paskelbdama nepriklausomos Lietuvos atkūrimą ir laikinąją Lietuvos vyriausybę, atmesdama komunistų falsifikatą dėl savanoriško lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės įsijungimo į Sovietų sąjungą. 1944 m. prasidėjus antrajai komunistinės Sovietų sąjungos okupacijai Lietuvos partizanai su ginklu rankose masiškai, organizuotai ir sistemingai beveik 10 metų priešinosi komunistiniam režimui, siekdami atkurti savarankišką demokratinę Lietuvos valstybę. Apie 20 tūkstančių partizanų krito toje nelygių jėgų kovoje. Partizanų spaudoje buvo skelbiamos komunistinio režimo piktadarybės. Paskui komunizmo nusikaltimus Lietuvoje visam pasauliui išviešino „Lietuvių Katalikų Bažnyčios Kronika“, kuri buvo pradėta leisti 1972 m., kiti nelegalūs leidiniai ir, pagaliau, prasidėjęs Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio pažadintas politinis ir kultūrinis atgimimas, kuris atvedė į komunistinio režimo panaikinimą ir nepriklausomos demokratinės Lietuvos valstybės atkūrimą. „Lietuvių Katalikų Bažnyčios Kronika“ demaskuodama komunistinio režimo kasdienę persekiojimo praktiką lyg ir pratęsė dar 1937 m. kovo 19 d. popiežiaus paskelbtą encikliką *Divini Redemptoris*, kurioje buvo smerkiama komunizmo ideologija ir sovietinis režimas.

Perskaičius šią knygą ilgai negalima rasti ramybės. Komunistinių režimų aukos, jų griaujamieji veiksmai ir pėdsakai įvairiose visuomenės gyvenimo srityse, jų vykdytas vertybių suvulgarinimas ir paneigimas įpareigoja neleisti tiems nusikaltimams be įvertinimo nueiti praeitin. Komunizmo šmėkla, pereitame amžiuje virtusi nusikaltimų realybe, XXI amžiuje turi būti pasmerkta kaip nusikaltimas žmonijai.

Antanas Tyla

Vilnius, 2001 m. spalio 8 d.

³ Vilniaus Tribunolo nuosprendis (2000). Vilnius, 2000, 170 p.

⁴ Ten pat, p. 7.

Padėka

Kongreso Organizacinis komitetas nuoširdžiausiai dėkoja už paramą:

LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBEI

VILNIAUS MIESTO SAVIVALDYBEI

LIETUVIŲ KATALIKŲ KULTŪROS DRAUGIJAI AUSTRALIJOJE

AUSTRALIJOS LIETUVIŲ BENDRUOMENEI, MELBURNO SKYRIUI

AUSTRALIJOS SIBIRO TREMTINIŲ KOMITETUI

TAUTOS FONDUI, JAV

LIETUVIŲ FONDUI, JAV

KANADOS LIETUVIŲ FONDUI

KONRADO ADENAUERIO FONDUI

KROATIJOS BUVUSIŲ POLITINIŲ KALINIŲ SĄJUNGAI

LIETUVIŲ KATALIKŲ RELIGINEI ŠALPAI

SIDNĖJAUS KLUBO BIBLIOTEKAI

AMERIKOS LIETUVIŲ BENDRUOMENĖS NARIAMS

AUSTRALIJOS IR AMERIKOS LIETUVIAMS

LIETUVOS PARTIZANAMS, LAISVĖS KOVŲ DALYVIAMS, BUVUSIEMS POLITINIAMS KALINIAMS IR TREMTINIAMS

Organizatoriai taip pat išreiškia savo dėkingumą visiems parėmusiems kongreso ir tribunolo darbą.

Tarptautinio kongreso
„Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“

Organizacinis komitetas

VYTAS MILIAUSKAS	<i>Tremtinys, LPKTB, komiteto pirmininkas</i>
POVILAS JAKUČIONIS	<i>Dr., Gulago kalinys, LPKTS, komiteto pirmininko pavaduotojas</i>
ARTŪRAS FLIKAITIS	<i>Gulago kalinys, LPKS, komiteto pirmininko pavaduotojas</i>

Komiteto nariai

ARVYDAS ANUŠAUSKAS	<i>Humanitarinių mokslų daktaras</i>
VYTAUTAS BALSYS	<i>Gulago kalinys, LLKS</i>
VYTAUTAS BUKAUSKAS	<i>Gulago kalinys, LPKS</i>
TERESĖ BIRUTĖ	<i>Istorikė</i>
BURAUŠKAITĖ	
JONAS ČEPONIS	<i>Gulago kalinys, LLKS</i>
ARIMANTAS DUMČIUS	<i>Prof., tremtinys, LPKTB</i>
ALGIS TOMAS GENIUŠAS	<i>Prof., Gulago kalinys, LPKS</i>
PETRAS GIRDZIJAUSKAS	<i>Gulago kalinys, LPKS</i>
ALGIMANTAS LISAUSKAS	<i>Gulago kalinys, LLKS</i>
ADOMAS LUKOŠEVIČIUS	<i>Gulago kalinys, LPKS</i>
ANTANAS LUKŠA	<i>Gulago kalinys, LPKTS</i>
ALGIS JUOZAS	<i>Dr., tremtinys, LPKTS</i>
MARKŪNAS	
VIDMANTAS SAMYS	<i>Tremtinys, LPKTB</i>
ANTANAS SEIKALIS	<i>Gulago kalinys, LPKTB</i>
POVILAS VARANAUSKAS	<i>Dr., Gulago kalinys, LPKTS</i>
VYTAUTAS ZABIELA	<i>Advokatas</i>

Tarptautinio kongreso
„Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“
plenarinis posėdis
Protokolas 2000 06 12

Pirmininkai: RASA JUKNEVIČIENĖ ir VYTAS MILIAUSKAS

Sekretorė GIEDRĖ UZDILAITĖ

Dalyvių pasveikinimas.

Tylos minutė.

Supažindinimas su Kongreso programa.

LR Prezidento V. Adamkaus sveikinimo kalba, perskaitė R. Juknevičienė.
Kalba pridedama.

LR Seimo Pirmininko profesoriaus V. Landsbergio išangos žodis.
Kalba pridedama.

LR Ministro Pirmininko A. Kubiliaus sveikinimo kalba.
Kalba pridedama.

LR Seimo nario, Žmogaus teisių komiteto pirmininko ir Tarptautinės na-
cių ir sovietų okupacinių režimų nusikaltimų įvertinimo komisijos pirmininko
E. Zingerio sveikinimo kalba.
Kalba pridedama.

Lenkijos Respublikos buvusio Prezidento Lecho Wałęsos sveikinimo kalba.
Kalba pridedama.

Rumunijos Prezidento Emilio Constantinescu sveikinimo laiškas, perskaitė
Rumunijos ambasadorius A. Patresku.
Kalba pridedama.

Rusijos Valstybės Dūmos deputato Sergejaus Kovaliovo kalba.
Kalba pridedama.

Estijos Respublikos tarptautinės buvusių politinių kalinių ir komunizmo aukų sąjungos atstovo Marto Nikluso sveikinimo kalba.

Kalba pridedama.

Advokatas V. Zabiela pristato Tarptautinį Vilniaus visuomeninį tribunolą. Tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo įsteigimas.

Advokatas V. Zabiela pateikia Tribunolo nuostatus.

Nuostatai pridedami.

Tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo narių rinkimai.

Išrinkti:

Tribunolo pirmininku V. Zabiela (Lietuva).

Tribunolo pirmininko pavaduotoju U. P. Strelis (Latvija).

Tribunolo vyriausiąja kaltintoja Z. Šličytė (Lietuva).

Tribunolo vyriausiosios kaltintojos pavaduotoju M. Glonda (Slovakija).

Tribunolo vyriausiuoju sekretoriumi E. Mikučiauskas.

Tribunolo nariais: Lynette Andresen (Kanada), Vytautas Raudeliūnas (Lietuva), Aivaras Liudvigas (Latvija), Mikola Kultčinskis (Ukraina).

Atsarginiais teisėjais: Algis Krušna (Lietuva), A. Endriukaitis (Lietuva).

Vengrijos Prezidento A. Gönczo sveikinimo kalba (perskaitė Vengrijos politinių kalinių sąjungos pirmininkas Fonay Jenő).

Kalba pridedama.

Bulgarijos žmonių, ištremtų po 1944 m. rugsėjo 9-osios, sąjungos atstovo Ivano Stančevo pranešimas apie šioje valstybėje priimtą įstatymą dėl komunistinio režimo nusikaltimų Bulgarijoje ir jų pripažinimo nusikalstamais.

Kalba pridedama.

Pirmininkai: RASA JUKNEVIČIENĖ
VYTAS MILIAUSKAS

Sekretorė GIEDRĖ UZDILAITĖ

Lietuvos Respublikos Prezidentas

VALDAS ADAMKUS

(perskaitė Rasa Juknevičienė)

„Gerbiamieji Tarptautinio kongreso „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ rengėjai ir dalyviai! Su pagarbiu dėmesiu vertinu jūsų forumą, kuriame, tikiuosi, istorija dar kartą primins mums visiems skaudžias XX a. pamokas ir pakvies ištikimai ginti istorinį teisingumą bei žmogiškąjį orumą. Manau, kad šio renginio paskirtis - neleisti pasikartoti komunizmo nusikaltimams. Tai, kas šiandien istorikų darbuose pateikiama kaip žiauri statistika ir sukrečiantys praeities liudijimai, ateinančias kartas turi perspėti ir mokyti kitokio gyvenimo: žmogiško, moralaus, solidaraus. Tai - stipriausias atsakas ir galingiausia priešprieša ideologinei ir fizinei komunizmo prievartai, daugelį metų žeminusiai ir naikinusiai žmones, tautas, valstybes.

Telydi šviesiausia pagarba visų nuo komunizmo nukentėjusiųjų vardus.

Geros kloties ir sėkmingo darbo jūsų Kongresui.

V. ADAMKUS -
Lietuvos Respublikos Prezidentas

Vilnius, 2000 m. birželio 12 d.

Pateisintas blogis - išlaisvintas blogis
Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkas
prof. VYTAUTAS LANDSBERGIS

Pone Prezidente Wałęsa, pone Pirmininke Śarecki, ponai Ambasadoriai, visi garbingi svečiai ir Kongreso dalyviai!

Daugelio tautų ir valstybių atstovai susirinko Vilniuje aptarti ir įvertinti komunizmo fenomeną, aptarti šia doktrina pagrįstų režimų nusikaltimus. Sveikinu Jus Lietuvos Seimo vardu toje pačioje salėje, kurioje 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos atstovai paskelbė atkuriamą Nepriklausomybę.

Lietuvoje per 12 metų šį tą padarėme, kad būtų stabdomas komunizmo virusas. Galima sakyti, mūsų šalis atmetė atvirą ligos formą, tauta pakilo iš mirties patalo ir vėl savarankiškai gyvena, mokosi gyventi laisvėje, kad ir svyrudama, klupinėdama dėl patirtų žaizdų padarinių, vargdama su slaptomis ligos formomis. Nepamirštami lieka skaudūs Stasio Lozoraičio žodžiai, kai visą gyvenimą už savo tautos laisvę kovojęs diplomatas pagyveno kiek laiko Lietuvoje ir susidūrė su jos pokupacine, pokomunistine tikrove. „Lietuvos kraujas užnuodytas“, - supraskime, kaip sunku jam buvo tarti šiuos žodžius. Žaizdos žmonių dvasioje tebėra gilios, o ypač ten plačios dykvietės; jos lemia visuomenės vertybes, žmonių galvoseną, elgseną ir darbus. Nėra nei kaip apskaičiuoti šių praradimų, nei kam pateikti sąskaitų.

Ir vis dėlto kai kur komunizmas turėjo atsitraukti. Tai žinomas kelias, kurį Lietuvoje nuėjome, atmesdami vienos politinės klikos uzurpuoto amžino valdymo sistemą ir diktatūrą, atkurdami demokratiją kaip tikrų rinkimų teisę ir su ja - nepriklausomą valstybę. Totalitarinės valstybės privilegijuotam sluoksniui - kompartijai - buvo pasiūlyta sąžiningai atgailauti ir išnykti. Daugybė eilinių narių taip ir padarė, pasitraukė iš kompartijos. Griuvo visa Rusijos komunizmo imperija, apgaulingai pasivadavusi kažkokia sąjunga, nors niekas į ją savo valia ne-

sijungė. Iš Lietuvos išėjo okupacinė kariuomenė, o sumažėjusi ir pasidalijusi kompartija transformavosi į kelias paveldėtojas: dvi legalias - LDDP ir socialistų ir gal dar dvi nelegalias. Deja, komunizmo viruso veikimas tebėra juntamas gerokai plačiau. Demagogija ir agresija, kiršinant visuomenės grupes, socialines „klases" vieną prieš kitą, yra ir toliau atpažįstami raudonojo fašizmo bruožai, tie patys kaip rudojo, - nepaisant, ar būtų keliamos vėliavos su svastikomis ar kūjais, ar apversotos trispalvės. Todėl šiandien prasidedantis Kongresas turi keleriopą reikšmę - ir tarptautinę, tarpvalstybinę, ir vietinę, ir visos žmonijos, nes tiesos apie praeitį ir žinojimo apie dabartį reikia visiems kaip vaistų.

Kai kuriais atvejais sakome - kad nepasikartotų kas buvo. Šiuo atveju galima pasakyti dar taip - **kad neatgytų kas tebėra.**

Sveikinu Kongresą ir jo iniciatorius, kurie galų gale ėmėsi įgyvendinti prieš devynerius metus Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo paskelbtą idėją įvertinti komunizmo nusikaltimus antrajame Niurnbergo procese. Teprasideda ir šis procesas, be kurio tarptautinis teisingumas gerokai luošas kryptuliuoja į naują tūkstantmetį. Iš Vilniaus į Hagą - štai kur būtų labai aiškus tikslas.

Kartu noriu tarti dar keletą žodžių, pasidalyti mintimis apie komunizmo doktriną ir jos žalingiausią ydą. Ta yda - tai blogio pateisinimas ir išaukštinimas. Jos dėka pats komunizmas su visa filosofija ir praktika reiškiasi kaip išlaisvintas blogis, kuriam, be abejo, reikia priešintis kur tiktai galima ir kaip galima - kol galima.

Kelias tezes, kurias noriu pasakyti, pailustruosiu pavyzdžiais iš Lietuvos patirties.

Komunizmo idėja gimė ir plito kaip viena iš XIX-XX a. utopijų. Ją lydėjo karštų fanatikų ir šaltų, ciniškų demagogų darbai. Ideologija ir darbai neatskiriami, nes iš pat pradžių buvo sukurta tariamų „istorijos dėsnų" koncepcija, atleidžianti nuo moralinio pasirinkimo ir atsakomybės, jeigu darbai, pirmiausia prievarta, įkūnija ir spartina mitologizuotą „istorijos vyksmą" su jame savaveiksmiškai besireiškiančia dėsninga visuomenės raida. Padėk „istorijai", naikink idėjas, darbus ir žmones, kurie trukdo „pažangai" - toks buvo blogio pateisinimas, blogio pavertimas gėriu, žmonijos golgota į būsimą komunizmo „gėrį".

Tame golgotos kelyje į niekur, vardan utopijos, eksperimento ir tenkinant žiaurumo instinktus, paklota apie šimtą milijonų gyvybių. Daugiau kaip pusę jų turėjo sudaryti moterys ir vaikai.

Nepamirština ir tai, kad **komunizmas yra karas.**

Kaip sako vienas iš „Juodosios komunizmo knygos" autorių Stephen Courtois, „kalbant apie lenininę ir stalininę Rusiją, jog grynai eks-

perimentinė, bet puikiai apgalvota, logiška politinė veikla tiesiog stingdo kraują gyslose".

Lietuva pažino šį reiškinį savo likimu, todėl mūsų baudžiamajame įstatyme apie genocidą yra įrašyta ir „socialinių arba politinių grupių naikinimas". Teismams keistai „siūbuojant", ar civilių gyventojų naikinimas okupuotame krašte tikrai yra genocidas, sugrąžiname į Baudžiamąjį kodeksą visą „Karo nusikaltimų" skyrių, kurį prieš keletą metų ekskomunistai, arba LDDP, buvo apskritai išmetę. Dabar Lietuvoje prie karo nusikaltimų be išlygų priskirta **okupuotos valstybės civilių gyventojų trėmimas į okupavusios arba aneksavusios valstybės teritoriją.**

Ne tokia sausa įstatymo kalba, o tikrovėje tai reiškė dešimčių tūkstančių nekaltų žmonių - vyrų, moterų, vaikų ir senelių mirtį vergų darbo stovyklose, didžiulėse bado, išsekimo ir šalčio „kamerose".

Kas juos pasmerkė tokiai kančiai ir mirčiai? Sovietinio režimo, komunistų valdžios pareigūnai, okupantai ir kolaborantai.

Ar jie buvo bepročiai, tie pareigūnai, ar tik nežmoniškai žiaurūs? Ne, jie nebuvo bepročiai, jie veikė šaltai ir žiauriai.

Kas juos padarė tokius žiaurius? Komunizmo ideologija, niekinanti ir naikinanti meilę bei gailėstingumą; komunistinis auklėjimas, nusikaltama doktrina tikrovėje.

„Tą operaciją reikėjo padaryti", - taip apie egzekucijas ir masinius trėmimus kalbėjo 1963 m. vasarą Palūšėje jauniems menininkams vienas tuometinių komunizmo šulų Lietuvoje Genrikas Zimanas. Jo žodžius įsiminiau visam gyvenimui: „Tą operaciją reikėjo padaryti. Mes neturėjom skalpelio, tai padarėm ją kirviu".

Prieš keletą metų, Rusijai įvedus savo armiją į Čėčėniją (pirmajame Čėčėnijos kare), Rusijos ministras aiškino pasauliui visai panašiai: „Mes turime juos naikinti, nes jie priešinasi".

Tai nuolatinė, geležinė komunistų nuostata, suformuota ir taikyta jau Lenino: smurtu sukelti pasipriešinimą ir tada naikinti už pasipriešinimą. Auka turi būti pati kalta dėl savo žūties, ar ji būtų vadinamoji „buržuazija", ar kaimyniška Baltijos valstybė, prieš kurią visuomet atsiras papildomų priekabių, artinančių pasaulinę komunizmo pergalę.

Štai čia vėl verta grįžti prie pseudomokslinės komunizmo filosofijos, kuri ne prasčiau už pseudomokslinį nacių rasizmą pateisino tautų ir „klasinių priešų" naikinimą.

Tariamų istorijos dėsnių tariamas objektyvumas - kas turi laimėti, o kas išnykti, - reiškia išankstinę indulgenciją, Markso ir Lenino avansu išrašytą nuodėmių atleidimą. Tada ir bet kurie nusikaltimai - nebe

nusikaltimai (arba tik sąlygiškai), ir moralė, kokią ją suformulavo Leninas, labai paprasta: **gera tai, kas artina komunizmo pergalę.**

Taip per tariamą „klasių“ interesų nesutaikomumą ir „nuolat stiprėjančią klasių kovą“ buvo einama į socialinį genocidą, socialinių grupių naikinimą dėl to, kad jos kitaip mąsto arba tiesiog turi nejudamojo turto ir „gamybos priemonių“, kurių nespėja entuziastingai atnešti naujesiems valdovams. O net ir atnešančius, atsisakančius, bet praeityje turėjusius dėl visa ko geriau pribaugti.

Be to, pribauginti artimą gali būti net malonumas.

Komunistinis nuodėmių atleidimas tarnams ir kurstymų demagogija skatino atsiskleisti tai, kas tikrai blogiausia glūdi arba gali glūdėti žmogaus prigimtyje.

Tai nemeilė, nejautrumas, panieka kitam žmogui, jeigu tik jis nėra stipresnis (reiškinys pastebimas ir valstybių santykiuose). Tai netikėjimas nei Dievu, nei meile, nei gėriu, kurie turi bendrą vardiklį, tačiau tampa vien pasityčiojimo ir neapykantos objektu. Taip komunizmo sistema privertė tarnauti ir eksploatavo visokiausius žmonių nepilnavertiškumo kompleksus, skatino kolektyvinę pagiežą ir psichozę.

Neapykanta kitokiam - kurio kitokios vertybės, moralės principai, netgi tautinė kalba ir papročiai, kurie galbūt yra „kliūtis komunizmo pergalei“; protų prievartavimas **nekenčiant tiesos** ir primetant reiškiniams visai priešingo turinio žodžius, kuriuos įsakoma vartoti; ypatinga **neapykanta konkuruojančiai ideologijai** ir vertybių sistemai, kaip antai tikėjimas ir Bažnyčia, - štai ir taip reiškesi komunizmo išlaisvintas blogis. Pacituosiu iš knygelės „Išdavystės poemos“, kurią turėjote gauti.

„Liaudis padarė išvadą, kad ne visi kairieji yra kairieji ir kad esama tokių kairiųjų, kurie prireikus išduoda liaudies interesus buržuazijai.“

„Ir mes neišvengsime klasių kovos... Buržuazija ir mūsų krašte geruoju nepasiduos, bet galime būti tikri, kad dabar, įėję į Sovietų Sąjungą, mes ir toliau laimėsime ir savo kovą privesime prie laimingo galo.“

„Ponai smetonininkai grobė ligi paskutinės karvės ir tokiu būdu išspaustais pinigais pirkto sau užsienyje dvarus, vilas ir plantacijas. Smetona pats turi nusipirkęs plantacijų.“

Už šių groteskiškų kalbų, kurias sakė komunistų paskirti okupuotos Lietuvos vadinamojo „liaudies seimo“ nariai, slėpėjo nebe juokai, o artėjantis naikinimas, trėmimai ir žudynės. Žudytojų neapykanta reiškesi ir kaip beribis **sadizmas** - tariamų „priešų“, atsitiktinių kalinių iš Telšių kalėjimo, nukankinimas pasimėgaujant. Ji reiškesi ir kaip negirdėtas pasaulyje **nekrosadizmas** - mėgavimasis kapojant, darkant, vie-

šai išniekinant kovoje kritusių arba nusižudžiusių Lietuvos laisvės kovotojų kūnus. Toks buvo dar antrinis teroras - palaužti gyvuosius ir mirties baime, ir moralinių pagrindų sukurtimu: Dieve, neįmanoma taip galima?

Neįmanoma galima trypti nėščią moterį ir žvengti, kai Antazavės stribas batais išspaudžia negimusį kūdikį ir čia pat įmeta į ugnį?

Jie rodė, kad galima, **jiems viskas galima**. Tik žodžio „satanizmas“ tada dar nebuvo; ir tik 1998 m. įrašėm į Baudžiamąjį kodeksą tokį karo nusikaltimą kaip „nukautųjų kūnų išniekinimas keršto ir teroro tikslu“.

Nekrosadizmas buvo ramiai praktikuojamas tolimuose komunizmo imperijos gulaguose, kai išnešamiems iš zonos ir į rietuves kraunamiems sustingusiems lavonams dar su laužtuvu pramušdavo kaukoles. Tu, liaudies priešė, tikrai nepabėgsi!

Nekrosadizmo ir dabar galėjome pamatyti televizijos ekranuose, kai Rusijos karinė technika ir ją vairuojantys „liūdi“ valkiojo vielomis surištus čečėnų lavonus.

Vykdytojai - vis to paties komunizmo auklėtiniai arba auklėtinių auklėtiniai.

Kai Lietuvos komunistų vadovai, 1941 m. pasitraukę į Maskvą, sužinojo apie Rainių žudynes, jie apklausė liudytojus ir nustatė kai kuriuos kaltininkus - sadistus žudytojus. Ir nieko, vėliau buvo netgi didvyriais paskelbtų. Taip sistema, būtent mąstymo sistema, patvirtino, kad surištus gyvuosius mėsinėti, lupti jiems odą, jeigu tie žmonės pavadinti klasiniais priešais ir liaudies priešais, - iš esmės yra teisinga, nebaustina. Tik vienas žudikas sulaukė atkurtos Nepriklausomos Lietuvos pačioje Lietuvoje, o ligi tol jau buvo apklaustas kaip liudytojas, ir KGB pulkininko Petro Raslano kaltė neginčijamai matoma. Bet garsų pulkininką dar pusantrų metų paglobojo Nepriklausomos Lietuvos generalinis prokuroras Artūras Paulauskas; byla nebuvo keliama, nepaimta net išipareigojimo neišvykti, Rainių žudikui nė plaukelis nuo galvos nenukrito. Gyveno sau žmogus Lietuvoje, ką nors veikė. Ir sistema toliau veikė. Tik jau žlugus Maskvos pučui, kai pasidarė aišku, kad Raslano įgūdžių greitai neprireiks, jam buvo leista pasprukti į Rusiją, ir tik paskui formaliai iškelta byla. Dabar jau Rusija globoja šį karo nusikaltėlį, ištikimą čekistą-komunistą, metų metais niekaip neradama būdų net perduoti jam kvietimo į Lietuvos teismą. Sistema tebeveikia. Viskas sena kaip Lenino mumija. Užtat buvęs prokuroras gražiai skelbia naują politiką.

Tokie čia keli faktai liaudžiai šviesti ir medžiaga politikams pamąstyti, jeigu kas naiviai guodžiasi, kad komunizmas žlugo, antai net Rusijoje komunistai nelaimėjo rinkimų. Tai **kas** laimėjo? Atrodytų, kad

demokratija. Kadangi komunizmas yra karas, tai demokratija turėtų paskelbti taiką ir pakeisti požiūrį į karo nusikaltėlių Petrą Raslaną bei kitus.

Palikime kol kas šį klausimą ir supraskime, kad vien tiesa padarys mus laisvus. Tiesa apie komunizmą, tiesa apie okupaciją ir suniokojimus, tarp jų - baisiausių protų suniokojimus, kai protai nenori tiesos, o širdis gniaužia nežinomybę.

Išties kito kelio nėra - reikia kalbėti. Tik tada būsim laisvi, o blogis varžomas, ne toks laisvas.

Ačiū, kad išklusėte.

Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas
ANDRIUS KUBILIUS

Gerbiamosios konferencijos dalyvės ir dalyviai! Gerbiamieji svečiai!

Šiandien Vilniuje susirinko atstovai iš daugiau kaip dvidešimties šalių, kad pagaliau istoriškai įvertintų komunistinio režimo nusikaltimus. Režimo, iš kurio geležinio narvo mūsų valstybei ir jos žmonėms pavyko ištrūkti tik prieš dešimtį metų, o netektis tebejaučiam iki šiol. 50 metų trukęs komunistinio teroro siautėjimas kainavo Lietuvai šimtus tūkstančių gyvybių, prarastų pasipriešinimo kovose ir tremtyje. Sovietmetis žlugdė mūsų dvasią, o tuomet įskiepytą nepasitikėjimą savimi ir valstybe tebejaučiame iki šiol. Buvome prievarta išplėsti iš europinės kultūros erdvės. Stokodamas laisvos iniciatyvos, akivaizdžiai ėmė atsilikti mūsų ūkis. Prievartinė kolektyvizacija padarė milžinišką žalą mūsų kaimui. Režimas pagaliau žlugdė ir mūsų gyvenimo gerovę.

Dabar po 50 metų priverstinės tremties į komunistinį lagerį sugrįžtame į laisvų ir demokratiškas valstybes bendriją. Norėdami tapti pilnaverčiais šios bendrijos nariais, visą neigiamą paveldą turime įveikti. Manau, kad geriausias būdas tai padaryti - žengti sąžiningos ir nekompromisinės akistatos su komunizmu keliu. Esu įsitikinęs, kad tik visapusiškai įvertinę mums primesto režimo padarinius ir mūsų pačių kaltes mes pagaliau atsiveikinsime su praeitimi ir galutinai atsitiesime. To reikalauja ir teisingumo principas, nes jis gyvuoja tik tuomet, kai visi nusikaltimai anksčiau ar vėliau yra įvertinami. Įvertinti komunizmą bei jo nusikaltimus žmoniškumui turime ir dėl ateities. Nes tik atvirai ir sąžiningai įvertinę praeitį, padarytus nusikaltimus ir klaidas, galime kurti ateitį, kurioje tos baisybės nepasikartos. Negana to, visos tos žinios turi patekti į mūsų mokyklų vadovėlius, nes demokratija gali gyvuoti tik mokydama iš praeities ir auklėdama naują, demokratišką tautą.

Fašizmas ir jo nusikaltimai po karo buvo įvertinti Niurnberge. Vokietija pripažino savo kaltę ir hitlerinio režimo padarytą žalą kaimyni-

nėms valstybėms bei jų piliečiams. Dar ir dabar ši šalis moka milijardines kompensacijas piliečiams, nukentėjusiems nuo nacistinės Vokietijos okupacijos.

Manyčiau, kad atėjo laikas kelti klausimą ir dėl kompensacijų nuo komunistinio režimo nukentėjusiems asmenims. Tai pirmiausia turėtų būti taikytina dešimtims tūkstančių Lietuvos piliečių, komunistinio režimo ištremtų į gulagus, ir politiniams kaliniams. Teisingumas bus atkurtas tik tada, kai bus ne tik įvertinti komunizmo nusikaltimai, bet ir atlyginta padaryta žala.

Gerbiamieji, šio Kongreso atidaryme aš dalyvauju su viltimi ir pasididžiavimu. Su viltimi, kad jūsų darbas suteiks lemiamą postūmį komunizmo nusikaltimams įvertinti ir pasmerkti, tapdamas įvadu į komunizmo Niurnbergą, ir pasididžiavimu, kad moralinę ir istorinę reikšmę ne tik mums, bet ir visai Vidurio Europai galės turėti Kongresas renkasi Vilniuje. Sėkmės jūsų darbe ir gerų dienų svečiuojantis Lietuvos žemėje!

**Lietuvos Respublikos Seimo
Žmogaus teisių komiteto pirmininkas
EMANUELIS ZINGERIS**

Gerbiamasis Seimo Pirmininke, Atkuriamojo Seimo Pirmininke, gerbiamasis Ministrė Pirmininke, gerbiamasis Valęsa, Kovaliovai, žymūs demokratai, o pirmiausia visi tie, kurie išgyveno visą komunizmo pragarą!

Mes, demokratinė Lietuvos visuomenė, šį skaudų įvertinimą pradėdame turėdami galvoje bendras vertybes, siejančias mus su dideliu civilizuotu Vakarų pasauliu. Mes pradėdame šį įvertinimą gerokai pavėlavę, nes 50 metų buvome išaldyti, mūsų įvertinimai buvo pogrindyje. Čia sėdi žmonės, kurie turi daugiau teisių kalbėti nei aš, tai yra žmonės, kurie daug metų praleido lageriuose, žmonės, kurie leido „Katalikų kroniką“, žmonės, kurie palaikė tiek katalikišką, tiek pasaulietinį antikomunistinį rezistencijos pagrindį.

Aš noriu pasakyti, kad nesijaučiu vienišas pasaulyje, ir neįaučiu, kad Lietuva yra vieniša. Yra pasaulyje herojiškų, drąsių žmonių. Vienas iš jų šiandien sėdi su mumis salėje. Man sunku kalbėti apie sėdintį kolegą S. Kovaliovą, kurį paskutinio Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos posėdžio metu aš mačiau didvyriškai kalbantį priešingai nei beveik visa Rusijos delegacija. Kalbantį sunkius tiesos žodžius. (Pagal Zraidę Europos Taryboje aš sėdžiu tarp G. Ziuganovo ir V. Žirinovskio, tai yra labai savotiška padėtis.) Aš girdėjau į jį nukreiptus šaižius komentarus ir švilpimus. O jis kalbėjo tiesos žodžius apie vykstantį etninį valymą. Kalbėjo apie baisius nusikaltimus žmonijai. Sakau, aš nesijaučiu vienišas visame pasaulyje, čia kalbėdamas tuos žodžius. Ačiū, gerbiamasis profesoriau Sergejau Kovaliovai, už žodžius, pasakytus Europos Tarybos posėdyje Strasbūre. (Plojimai)

Norėčiau pasakyti, kad visas civilizuotas pasaulis laukia mūsų šiandieninio pranešimo. Pranešimas iš šios salės, aš manau, yra labai paprastas. Mes prašome juos būti pakankamai jautrius, įvertinti nacių ir

vėliau sovietų - du skirtingus, bet panašaus pobūdžio nusikaltimus. Mes prašome, kad jų intelektualai surastų erdvės savo kultūrinėje veikloje, kad laikraščiai, kurie parėmė mūsų nepriklausomybę - „New York Times“, „Washington Post“, laikraščiai Londone, Berlyne, kitur parašytų, kad komunizmo nusikaltimai turi būti aprašyti vadovėliuose. Komunizmo nusikaltimai turėtų būti ne tik mūsų vadovėliuose, kurie gerokai vėluoja, bet viso pasaulio vadovėliuose. Todėl aš labai džiaugiuosi, kad mūsų Tarptautinė komisija nacių ir sovietų nusikaltimams tirti (...). Nepaisant dviejų skirtingų pogrupių, pasaulis adaptavo, dviejų skirtingų temų: naciai ir sovietai, pasaulis sutiko, kad būtų vis dėlto po viena (...). Aš džiaugiuosi, kad kai kurie žydų kilmės kolegos prisidėjo prie sovietų pogrupio tyrimo, lietuvių kolegų yra holokausto pogrupyje. Kitaip sakant, mes turime broliškai atkurti įvertinimo įvertinimą, nes kai kas taip pat vieningai bando paneigti tą įvertinimą. Praeities įvertinimas, aš manyčiau, yra pagrindinis mūsų sistemos dalykas. Mes savo šalyje bandome atsiprašyti už kai kuriuos praeities įvykius, o, sakykim, Vokietijoje, Prancūzijoje buvo atsiprašyta pokario metais, ir daug veiksmingiau. Yra Vokietijos valstybė, kurios kancleris prieš kelias dienas aiškino mums apie savo nepaprastą atsakomybę, civilizuotos šalies atsakomybę, už Antrojo pasaulinio karo dalykus. Jie prisiėmė atsakomybę ir jie pasakė: taip, mes kalti, mes kalti, mes rimtai žiūrime į Antrojo pasaulinio karo aukas, mes rimtai žiūrime į lagerių kalinius, mes juos remiame, mes kalti. Žodžiai „gestapininkas“ arba „esesininkas“ Vokietijos Federacinėje Respublikoje yra prakeiksmas, jie jokio entuziazmo nekelti. Visa švietimo sistema paremta tuo, kad jau naujame Parlamente netgi populistų, radikalų ir demagogų nėra. Vokietijos Parlamente nėra respublikonų partijos narių. Visuomenė yra paskiepyta nuo blogio, nes visas įvertinimas susijęs su tuo, kad tai daugiau nepasikartotų, nepasikartotų blogi dalykai.

Kitos šalys turėjo kitokią ir daug didesnę patirtį negu nacizmo, kitaip sukonstruotą, bet ilgesnę ir ciniškesnę. Mes neturime tokio įvertinimo, todėl žodis „čekistas“ jiems kartais skamba išdidžiai, priešingai negu žodžiai „esesininkas“ arba „gestapininkas“. Yra pateiktas įvertinimas, ir pilietinė visuomenė dar neturi argumentų. Nei valdžia, nei didžioji dalis intelektualinių sluoksnių nepanaudoja tų skiepijimų, kurie neleistų vėl kilti radikalumui ir blogiui. Todėl tai ne tik praeities įvertinimas, tai yra ateities pilietinės visuomenės, demokratijos institutų suformulavimas, to, kas vyksta šiandien bendrai Lietuvoje ir kas įvyko mūsų kaimyninėse šalyse, sakykime, Čekijoje, Lenkijoje, Vengrijoje. Mes vis laukiame, nors tai nėra tiesioginis mūsų reikalas, kad Katynės įvy-

kiai (čia yra vienas iš mūsų pagrindinių kaimyninės šalies demokratijos kūrėjų - ponas L. Wałęsa) būtų įvertinti ir kai kurios šalys atsiprašytų Lenkijos už įvykius Katynėje. Aš manau, kad šiandien mes, nulenkę galvas prieš jus, prieš tuos, kurie kentėjo, galime pasakyti visam pasauliui, kad nauja Lietuvos karta gaus vadovėlius vidurinėse mokyklose. Lietuvos kariuomenė neseniai įvedė visuotinį privalomą mokymą, nukreiptą prieš totalitarizmą, prieš diktatūras, jauni Lietuvos kareiviai gaus šiuos humanitarinius pagrindus ir jie jau bus Vakarų civilizacijos vertybių pusėje.

Dar prisimindamas ikikarinį laikotarpį, vartydamas tuos dokumentus, kurie vis dažniau patenka į mūsų rankas, aš turiu pasakyti vieną dalyką. Visus dvidešimt metų okupaciniai režimai mus bandė versti laikytis neutralumo, kad tik mes nesudarytume sąjungos su Anglija, nesudarytume su kitais, bandė žaisti Vilniaus klausimu, bandė mus sukiršinti su valstybėmis, kurios galėjo išlaikyti mus bent formaliai tam tikrame bloke. Tai irgi ne tik strategijos klausimas, bet mūsų pasirinkimo klausimas. Neutralumas buvo iš esmės aktyvios Stalino politikos išdava. Mūsų nesusijungimas iki karo su Vakarų civilizacijos pagrindinėmis visuomenėmis, kaip tai įvyko Lenkijoje, - tai irgi yra vienas iš pagrindinių mūsų ikikarinės politikos nuostolių.

Sveikindamas jus aš noriu pasakyti, kad viso pasaulio žmonės su lūkesčiu žiūri į jus, jie žiūri į Lietuvos visuomenę, kuri laiko demokratijos egzaminą, manau, laiko ir išlaiko jį gana neblogai. Ačiū jums už dėmesį.

Lenkijos Respublikos Prezidentas (1990-1995)**LECHAS WAŁĘSA**

Pone Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininke, pone Premjere, gerbiamieji ponios ir ponai!

Aš visuomet stengiuosi suprasti visus procesus, mažus ir didelius įvykius arba juos įvardyti praktiškai. Panašiai aš vertinu komunizmą. Šiai kompanijai man nereikia įrodinėti, kad ta sistema daugeliui šalių ir tautų buvo primesta dominuojant rusams ir sovietams. Pats Stalinas, be kita ko, manė, kad Lenkijai jis tinka kaip karvei balnas.

Man asmeniškai teko pažinti praktinę komunizmo vertę. Per trisdešimt metų teko fiziškai su juo kovoti. Taip pat aš pažinojau daugelį tos sistemos teoretikų, netgi ir šios santvarkos kūrybos šalininkų įvairiose pasaulio vietose. Jie iš saugaus atstumo grožėjosi ta sistema, bet kai šiek tiek prie jos priartėdavo, prarasdavo bet kokią susidomėjimą ja.

Komunizmas - tai įvairių problemų kompleksas. Komunizmas - tai demagoginės, populistinės kovos ideologija, dažnai dėl teisingų tikslų, bet dar dažniau tik dėl valdžios. Nelaimėi, kartais jis padėdavo užgrobti valdžią. Komunizmas - tai įvairus socialinių santykių įvairiose šalyse ir žemynuose klimatas. Būtų galima ilgai vardyti po šiuo pavadinimu slypinčius reiškinius ar ligas. Dar daugelį dešimtmečių bus daug konferencijų ir įvairių susitikimų, skirtų nagrinėti šiam įvairialypiam reiškiniui.

Mūsų šios dienos susitikimą aš suvokiu kaip fragmentinę diskusiją su išvadomis dėl komunizmo nusikaltimų, padarytų patiriant tiesioginę rusų, sovietų įtaką. Taip apibrėžti komunizmo nusikaltimai - tai milijonai aukų, tai kraujo klanas, tai ideologija, kuria šie nusikaltimai rėmėsi, tai visuomeninis klimatas, palankus nusikaltimams. Už šiuos nusikaltimus iki šiol nenubausta, o tai kvietimas daryti kitus nusikaltimus. Fašizmas turėjo savo Niurnbergą, o komunizmas vis dar nėra pasmerk-

tas. Tai milijonai aukų, tai daugiau, negu pareikalavo du pasauliniai karai. Čia taikos metu mirė daugiau žmonių nei kruvinaisiuose karuose. Toks gigantiškas nusikaltimas, už kurį nenubausta, verčia abejoti teisingumu ir pasaulio sandaros tikslingumu.

Fašizmas ir komunizmas - tai dvi to paties medalio pusės. Vienas rėmėsi nacionaline tvarka, o kitas - klasine. Komunistinėje mąstysenoje nebuvo vietos nei Dievui, nei etikai, viską turėjo sureguliuoti beotdairiška klasių kova. Komunistai sakė, kad jie valdą darbininkų klasės vardu. Toji visuomeninė grupė privalėjo turėti teisę daryti įtaką istorijos formai. Tai turėjęs būti istorijos variklis. Naujausiųjų laikų mesijo atmaina. Taip naiviai ir demagogiškai buvo pažadėta, bet juk esant tokiai konstrukcijai nuo pat pradžių buvo aišku, kad tai sukurs pavojingą oligarchiją ir negalės duoti nieko gero be konkurencinės ir organizuotos kontrolės. Šiai ideologijai buvo priešinamasi įvairiose vietose ir įvairiu laiku, taip pat teko sumokėti įvairių kainą. Pagrindinis smūgis šiai ideologijai buvo 10 mln. narių „Solidarumo“ profsąjungos susikūrimas. Tada paaiškėjo, kad darbininkų klasė, nors ir yra varomoji permaitinamųjų jėga, neveda jų į komunizmą. Juk permaitinamos vyksta ne ta kryptimi, kurios norėtų politinių biurų valdininkai, prakeiktoji liaudis gali reikalauti savo teisių. Komunistai liko be ideologinių kelnių.

Kitas komunizmo veidas buvo utopijos kūrimas. Tai turėjo būti visuomeninės laimės santvarka, ateistinė Dievo karalystė žemėje. Laimė turėjo ateiti į ją, o nusikaltimai buvo vykdomi dabar. Žmonėms buvo lengviau žiūrėti į šios dienos nusikaltimus, kai jiems buvo pateikiamas laimės vaizdas ateityje. Pavieniai asmenys taip pat neturėjo galimybės jungtis į nepriklausomas organizacijas. Šią laimę įgyvendinti visuomet galėjo trukdyti kokie nors išgalvoti priešai. Tai buvo ne tik dvasią stiprinančios utopijos vaizdas, bet ir priešas, kuris trukdo tą utopiją realizuoti, vaizdas. Utopija turėjo reikšmės sukuriant politinių procesų pagrindą. Kankinimais priversdavo žmones prisipažinti padarius pačius neįtikinamiausius nusikaltimus. Kadangi galėjo nuteisti ištikimiausius režimo šalininkus, tai galėjo nuteisti kiekvieną. O jeigu kiekvieną, tai ir mane. Tad įsigalėjo didžioji baimė. Sistema, sukurta remiantis viešąja baime, frustracija ir melu, negalėjo būti kūrybiška. Galima sakyti, kad tai buvo žiauri, neteisinga, žmogaus teises pažeidžianti sistema. Taip, tai tiesa, bet visa tai yra moralinio pobūdžio vertinimai.

Kalbant politinėmis kategorijomis, ši sistema taip pat pralaimėjo, nes buvo neveikli, neefektyvi, ji naikino žmonių naujumo siekį, versliniškumą ir galų gale visiškai sunaikino norą dirbti. Žmonės nedirbo. Antra vertus, totalitarizmas buvo linkęs korumpuoti. Sakoma, kad kiek-

viena valdžia korumpuoja, bet absoliuti valdžia korumpuoja absoliučiai. Buvo priimami klaidingi sprendimai, už kuriuos niekas nebuvo atsakingas. Šalyse buvo sunaikinta ekonomika ir ekologija. Buvo painiojama ekonomika ir ideologija, neaiškios pirmųjų sekretorių kalbos buvo vertinamos kaip religinė apraiška. Valdžia rėmėsi cenzūra ir politine policija, kuri vis dažniau realizuodavo savo pačios tikslus. Valstybė skendo marazme ir netvarkoje. Komunistų sukurtą utopiją imperijos politikai naudojo kaip įrankį.

Komunizmas buvo ne vien ideologija, bet ir Sovietų imperijos politikos dalis. Kas buvo gera komunistiniams internacionalistams, buvo gera ir Rusijai. Kas buvo palanku Rusijai, turėjo būti priimtina ir komunistams ne Rusijoje. Todėl komunistinė santvarka Sovietų stovykloje laikėsi rusų durtuvais, o ideologija buvo pavaldi imperijos interesams. Šūviai Čečėnijoje rodo, kad imperija siekia atsikurti. Šioje Kaukazo respublikoje šaudyta XIX amžiaus viduryje, XX amžiaus viduryje ir dabar, XXI amžiaus pradžioje. Mes turime būti ypač atidūs. Negalime leisti atgimti komunizmui. Turime būti dar atidesni, kad jis neatgimtų XXI amžiuje. Klimatas yra palankus užjausti darbininkų klasę. Daugybe samdomo darbo žmonių tiek pokomunistinėje erdvėje, tiek kitose Žemės vietose dėl didėjančio nedarbo, socialinės neteisybės bus labai lengva pasinaudoti, bus lengva pasinaudoti visuomenės nepasitenkinimu. Darbų modernizacija pramonės įmonėse atima duoną vis iš naujų žmonių minių. Turime raginti, kad nebūtų istorijos pataisų. Reikia mokytis ne iš savo klaidų, bet iš svetimų. Pavojai, kuriuos suvokiame, yra mažesni nei tie, kurių nepastebime. Dar viena imperija gali pasinaudoti visuomenės nepasitenkinimu, frustracijomis ir beviltiškumu. Kruvina kovos už socialinę teisingumą vėliava gali būti iškelta dar kartą. Pasaulyje apstu demagogų, kurie savo kelyje į valdžią dėl nieko nesustos. Vargas šiandien toks pat paveldas kaip ir turtai. Užburtas vargo ratas, iš kurio pabėgti labai sunku/darosi vis didesnis. Tokia padėtis puikiausiai tinka įvairaus plauko populistams.

1989-1990 m. Europoje žlugo komunizmas. Kyla tik klausimas - ar jis neatsigaus? Ar mūsų vaikams neteks susidurti su mums taip gerai žinomomis problemomis? Mums telieka įsipareigojimas saugotis komunizmo pavojaus. Turime skelbti tiesą apie šią baisią sistemą, kad jau niekam nepavyktų iškelti jos vėliavų. Mes privalome, nes turime pusės amžiaus gyvenimo komunistiniuose gniaužtuose patirtį. Taip pat privalome tai daryti dėl šimtų milijonų komunizmo aukų. Šiandien galima konstatuoti, kad komunizmui buvo palankus klimatas, kad neseniai palankus klimatas buvo ir „Solidarumui“, kuris labiausiai padėjo sugriauti

komunizma. Buvo žmonių, kurie rašė skriaudas ant vėliavų ir laimėdavo. Dažnai tas vėliavas užmiršdami ir padarydami daug didesnius nusikaltimus bei skriaudas nei tie, su kuriais kovojo.

Neabejotinai reikia pasmerkti sistemą ir žmones, bet dar labiau reikia padaryti išvadas, kad dėl skriaudų, su kuriomis kovojama, neatsirastų dar didesnių skriaudų. Ačiū.

Rumunijos Prezidentas**EMILIS CONSTANTINESCU**

(perskaitė Adrianas Patresku, Rumunijos ambasadorius)

Man didelė garbė būti šiandien kartu su jumis ir perskaityti Jo Ekselencijos Rumunijos Prezidento sveikinimo laišką Tarptautiniam kongresui „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“, kuris vyksta Vilniuje.

„Tragiška komunizmo patirtis pažymėjo daugelį Vidurio ir Rytų Europos tautų. Komunistinis režimas, politinės represijos surado taip pat ir rėmėjų. Jeigu mūsų šalys nori iki galo pasinaudoti visomis tomis gėrybėmis, kurias teikia demokratinė raida, mes turime įvertinti nusikaltimą praeities režimo institucijų veiką, turime teisti tuos asmenis, kurie įvykdė šiuos nusikaltimus, kad jie nepasikartotų ateityje.

Visai nesvarbu, kiek skausminga yra mūsų praeitis, ją mes galime nugalėti. Tačiau kad tai padarytume, turime visų pirma tą praeitį pažinti, su ja susitaikyti. Komunistai galėjo vykdyti savo nusikaltimus, nes buvo įsitikinę, jog niekada ir niekas nesugebės jų nusikaltimų atskleisti ir nepareikalaus atsakomybės. Turime nuplėšti šią tylos uždangą ir perduoti nusikaltimų įvertinimą teismui ir teisėjams.

Rumunija tęsia savo kovą su komunizmo palikimu. Rumunijoje visa visuomenė yra pagrindinė komunizmo nusikaltimų kaltintoja. Mes organizavome šia tema kolokviumą, kuris padėjo šalies piliečiams dar geriau suvokti, kokius nusikaltimus darė komunizmas, ir susipažinti su jais. Tai padeda mums kilti į kovą su totalitariniu režimu.

Socialiai komunizmo vis dar nepasisekė diskredituoti. Dar yra tokių, kurie su nostalgija žvelgia į komunistinę praeitį. Tačiau atminties požiūriu komunizmą Rumunijos visuomenė jau atmeta ir traktuoja jį kaip okupaciją. Tų, kurie vis dar propaguoja komunizmo idėjas, gretos vis mažėja.

Mes susipažinome su slaptosios policijos bylomis. Senatorius Constantinas Ticu Dumitrescu, kuris dalyvauja šioje konferencijoje, yra viena iš šios policijos aukų.

Komunistai įsitvirtino Rumunijoje 1945 metų kovo 6 dieną, kai buvo pamintos žmogaus teisės ir laisvės. Dabar Rumunija gali puikiai sužinoti iš išlikusių archyvų, ar naujieji Rumunijos vadovai nebendradarbiavo su slaptąja policija ir neįvykdė nusikaltimų Rumunijoje. Dabar mes galime pareikalauti atsakomybės.

1990 m. sausio mėnesį Rumunijoje vyko didžiulės masinės demonstracijos, o 1989 m. gruodžio mėnesį buvo organizuoti keturi daliniai su jomis kovoti. Buvo bandoma bet kokiomis priemonėmis išlaikyti totalitarinį režimą, kurio ištakos glūdi fašizme. Atgimimo dėka mes sugebėjome pakeisti Rumunijos raidos kursą. Rumunijos vadovai priėmė labai svarbų sprendimą dėl buvusių politinių kalinių reabilitacijos. Ir šiandien mūsų visuomeniniai kaltintojai pateikia kaltinimus tiems, kurie dalyvavo nusikaltimuose, nukreiptuose prieš Rumunijos tautą, tačiau politiniai kaliniai reabilituojami Aukščiausiojo Teismo sprendimu. Be to, Rumunijos Vyriausybė, praėjusiais metais priimdama savo nutartį, pripažino, kad visi tie, kurie kovojo su komunizmu, neturi kentėti dėl anksčiau priimtų sprendimų.

Remiama Europos Tarybos, Rumunija įsteigė Genocido muziejų ir parengė specialią programą, kurioje bus įvertintas Rumunijoje vykdytas genocidas. Tačiau Rumunija susidūrė su sudėtinga situacija. Norint visapusiškai plėtoti demokratijos procesą, mums reikia nugalėti tą pasipriešinimą, kurį dar rodo buvusio komunistinio aparato ir nomenklatūros atstovai. Rumunija turi nugalėti tokias apraiškas tik demokratinėmis priemonėmis, tačiau mes dar nesuradome geriausio įmanomo sprendimo, kaip kovoti su komunizmo laikų nusikaltimais. Tikimės, kad jūsų Kongresas Vilniuje ras priemonių, kurios padėtų įvertinti padarytus nusikaltimus ir kovoti su likusiomis komunizmo apraiškomis.

Rumunijos Prezidentas Emilis Constantinescu." Ačiū.

Rusijos Valstybės Dūmos deputatas
SERGEJUS KOVALIOVAS

Ačiū, pone Pirmininke. Gerbiamasis Seimo Pirmininke, ponios ir ponai!

Kongresas labai reikalingas ne tik mums, išėjusiems iš socialistinio lagerio, bet ir visai tarptautinei bendrijai.

Netgi ir nenorėčiau, kad įvyktų toks keistas stebuklas. Aš tikiuosi, kad tai tik pirmas sunkaus ir ilgo proceso žingsnis. Galėčiau tuo ir baigti savo sveikinimą jums ir kartu sau, tačiau vis dėlto nesusilaikysiu ir leisiu sau pasakyti keletą replikų.

Čia jau buvo sakyta, kad esu atstovas tautos, kuriai labai nepasisekė ir kuri tapo tarptautinio komunizmo šaltiniu. Kartu ši tauta ir pati buvo komunizmo auka. Tačiau tai ir tiesa, ir ne visai tiesa. Manau, kad nereikėtų laikytis įsitikinimų, jog tautos niekada neklysta, jos niekada nėra kaltos. Aš noriu pabrėžti, tai akivaizdu, jog tokia kaltė, žinoma, nėra teisinė. Tai moralinė kaltė, tai istorinė kaltė, tačiau tauta, nesupratusi šios kaltės, negali tikėtis nei stabilios taikos, nei galutinės pergalės prieš tokias nežmoniškas ir, sakyčiau, žmogėdrų ideologijas. Kas, jei ne mes, rusai, vokiečiai, geriausiai žinome egzistuojant tokią tautų kaltę? Juk tai mes trečiajame dešimtmetyje išėjome į demonstracijas ne prieštarauti represijoms, o palaikyti šaudymus, represijas. Mes labai nusikaltę jums, mūsų Vakarų kaimynams. Tai mano tauta buvo pakanti komunizmui, tai mano tauta susižavėjusi sveikino komunizmą, okupavo Pabaltijį, ir ne tik jį. Aš dar kartą pabrėžiu: pagrindinė kaltė - tai komunistų kaltė, bet ir mes negalime sakyti, jog esame niekuo dėti. Atleiskite už tai. Antra, nesuvokta, neįsisąmoninta kaltė, nešvari, purvina istorija paprastai veda dar toliau - į tos istorijos recidyvų liūną, į tos pačios ideologijos, nuo kurios nuolat norime atsižegnoti, recidyvus.

Noriu atkreipti jūsų dėmesį į tai, kas dabar vyksta mano šalyje, - į naują, kruviną karą Čečėnijoje. Juk jo tauta nepaneigė, tos idėjos neat-

stūmė - kaip tik tauta su susižavėjimu tą karą palaiko. Kas, jei ne mes, absoliučia dauguma išrinkome naująjį Rusijos prezidentą? Mes sveikiname KGB, taip pat ir kitų specialiųjų tarnybų atėjimą į valdžią. Reikia visa tai vadinti savais vardais, ir tai ne tik mūsų reikalas. Tai ir jūsų, mūsų artimiausių kaimynų, reikalas, tačiau tai ir visos tarptautinės bendrijos reikalas. Deja, šio pavojaus akivaizdoje Vakarai, sakyčiau, rodo nusikalstamą abejingumą, baimę ir rūpinasi tikrai savo komfortu, daugiau niekuo. Mes tai matome ir Strasbūre, ir kitose suvienytosios Europos vietose, ir visos žmonijos, kuri siekia susivienyti, nuojautose.

Nėra ko slėpti - pirmojo Čėčėnijos karo metu iš viso tik du žmonės - prezidentas B. Clintonas ir kancleris H. Kohlis - galėjo tą karą sustabdyti ne per dvejus metus, o per du mėnesius. Kodėl jie to nepadarė? Nereikia būti burtininku ar pranašu norint atsakyti į šį klausimą. Jie to nepadarė nenorėdami sugadinti B. Jelcino reputacijos. Štai ir viskas. To niekas net ir neslėpė. Man taip ir sakė: „Ar jūs norite, kad B. Jelcino neišrinktų antrajai kadencijai?“ Štai, išrinko. Ir ką mes turime? Dabar mes turime KGB pulkininką, kuris vadovauja didelei, gal ne tokiai galingai kaip anksčiau, bet vis dėlto dar labai stipriai valstybei. Svarbu ne tai, kad ši valstybė vis dar gali kam nors kelti karo grėsmę. Tai nėra pats baisiausias dalykas. Ši grėsmė jau ne tokia, kokia buvo anksčiau. Ši valstybė gali ir toliau nuodyti tarptautinę atmosferą, ji gali nustumti mus į dešinę. Daugelis Vakaruose į tai žiūri gana abejingai.

Aš tikiuosi, kad toks Kongresas kaip šis vis dėlto sukels kieno nors susidomėjimą tuo, kas gresia mums dabar, nepamirštant buvusių ir dabartinių ideologijų, kas gresia iš tų žmonių, kurie skelbia, jog laimę galima įdiegti prievarta. Mes žiūrime į Šiaurės Kaukazą su baime, o Vakarai mandagiai tai smerkia - taip aš pavadinčiau jų elgesį.

Štai tos dvi mano replikos, kurias čia pasakiau bijodamas šį susirinkimą sugadinti. Ačiū.

**Estijos Respublikos tarptautinės buvusių
politinių kalinių ir komunizmo aukų
sajungos atstovas**

MARTAS NIKLUS

Brangūs pirmininkai, ponios ir ponai!

Leiskite pasveikinti jus buvusių Estijos politinių kalinių ir Gulago kalinių vardu. Man malonu apsilankyti Vilniuje, kuriame teko ir anksčiau būti daug kartų, kuriame aš turėjau ištikimų draugų tiek laimės, tiek nelaimės momentais ir kuriame mane sutikdavo su džiaugsmu ir mano vargo broliai, ir aukšti pareigūnai.

Šis dar niekad neregėtas antikomunistinis forumas rengiamas buvusios Sovietų Sąjungos Respublikos sostinėje, ir tai yra svarbus faktas.

Atgavusi nepriklausomybę, Lietuva sugebėjo atsikratyti komunizmo paveldo, sugebėjo išrauti raudonąją mąstymą. Ji tai padarė daug sėkmingiau negu jos Šiaurės kaimynai. Mes, estai, turime daug pasimokyti iš jūsų pasipriešinimo, laisvės meilės.

Komunizmo nusikaltimai nesuskaičiuojami. Šiame forume bus pateikta daug nepaneigiamų to faktų. Mes tikimės, kad mūsų forumas pažadins atmintį daugelio žmonių, tiek čia dalyvaujančių, tiek kitose šalyse. Tikimės, kad šis forumas suteiks atsakymą į klausimą, kodėl, pavyzdžiui, nacių nusikaltimai jau seniai tarptautiniu mastu yra pasmerkti arba kodėl nacių simbolių panaudojimas oficialiai jau yra uždraustas daugelyje valstybių, tačiau to nėra padaryta, kai kalbame apie komunistų nusikaltimus ar komunistų simbolius.

Bent jau Estijoje Augėjo politinės arklidės kol kas nėra išvalytos. Tikiuosi, kad šis Kongresas padės išvalyti iš mūsų visuomenės komunistines šiukšles, išvalyti iš mūsų protų komunistinį mąstymą. Aš tikiuosi, mūsų Kongresas ir Tribunolas pasirengs komunizmo nusikaltimų tyrimui tuo pačiu lygmeniu kaip nacių nusikaltimų tyrimui. Viliuosi, kad mes galėsime kalbėti apie antrąjį Niurnbergą. Nieko negalima pamiršti ir nieko negalima atleisti, kol nuodėmės ir nusikaltimai neprisipažinti ir kol nėra atgailos.

Aš naudojuosi proga norėdamas nuoširdžiai padėkoti Kongreso parengiamajam komitetui už jo darbą rengiant šį forumą. Ačiū visoms organizacijoms ir asmenims, kurie mus moraliai ir finansiškai rėmė. Galiausiai labai dėkui vilniečiams už jų tradicinį svetingumą. Mes čia susirinkome su kilnia misija. Ačiū.

Vengrijos Respublikos Prezidentas**A. GÖNCZAS**

(perskaitė Fonay Jenó, Vengrijos politinių kalinių sąjungos pirmininkas)

„Gerbiamasis pone Pirmininke, tik gegužės 16 dieną gavau iš jūsų laišką, kuriame kviečiate mane dalyvauti Vilniuje birželio 12-15 dienomis vyksiančiame Tarptautiniame kongrese. Norėčiau jums nuoširdžiai padėkoti už malonų kvietimą, tačiau labai apgailestauju, kad negalėsiu jūsų Kongreso darbe dalyvauti, nes turiu suplanuotas pareigas ir mano kadencija jau artėja prie pabaigos. Kaip jūs žinote, prezidento kadencija jau faktiškai pasibaigė. Be to, dėl tokių aplinkybių mano darbotvarkė nepaprastai įtempta. Yra anksčiau suplanuotų įvairių susitikimų. Todėl, deja, negaliu įtraukti į darbotvarkę papildomų išvykų. Didžiai dėkoju jums už parodytą supratimą ir leiskite palinkėti jums ir Kongreso dalyviams sėkmės darbe. Nuoširdžiai jūsų, A. Gönczas, Vengrijos Respublikos Prezidentas.“

Jis yra vienas iš tų žmonių, kurie buvo nuteisti iki gyvos galvos už dalyvavimą 1956 m. Vengrijos revoliucijoje. Ačiū.

**Bulgarijos žmonių, ištremtų po 1944 rugsėjo 9-osios,
sąjungos atstovas**

IVANAS STANČEVAS

Gerbiamasis prezidiume, ponai ir ponios, brangus draugai!

Šių metų birželio mėnesį Bulgarijos Liaudies Respublikos Susirinkimas priėmė dokumentą, kuriuo komunistinį valdymą Bulgarijoje pripažino nusikalstamu. Kadangi laiko yra mažai, šio dokumento tekstą mes iškart perskaitysime rusų kalba, o jis bus išverstas.

„Įstatymas dėl komunistinio režimo Bulgarijoje pripažinimo nusikalstamu

1 straipsnis. Bulgarijos darbo partija, 1944 m. atėjusi į valdžią palaikoma išorės jėgų, pažeidė tuo metu veikusią Konstituciją. Bulgarijos komunistų partija, atsakinga už valstybės valdymą nuo 1944 iki 1989 m., privedė šalį prie nacionalinės katastrofos. Šios Komunistų partijos vadovybė atsakinga už:

- 1) tikslingą ir kryptingą žmogiškųjų vertybių naikinimą, žmogaus teisių ir laisvių pažeidimus, už visų ištremtųjų ir įkalintųjų šiuo laikotarpiu represijas, už įvestą centralizuotą ekonomikos valdymą, už tradicinių nuosavybės teisių, principų paneigimą, už pasikėsinimą į žmogaus tikybos išpažinimo laisvę, už piktnaudžiavimus švietimo sistemoje, už šalies gamtos naikinimą;
- 2) komunistų režimas atsakingas už tai, kad neleido piliečiams išreikšti savo pilietinės valios, slėpė tikrąsias žinias apie padėtį šalyje, skleidė melagingus duomenis. Tai buvo daroma persekiojant atskirus asmenis, jų šeimas, artimuosius, sistemingai pažeidžiant žmogaus teises ir laisves, vykdant atskirų gyventojų grupių represijas. Taip pat už etninį valymą, nors Bulgarija ir buvo pasirašiusi tarptautinį paktą dėl žmogaus teisių garantijų. Be to, buvo pažeistos tarptautinės Bulgarijos sutartys, jos įsipareigojimai. Buvo persekiojami piliečiai ir

naudojamos visos priemonės: nežmoniškas kalėjimo režimas, kankinimai, prievarta, politinėms represijoms buvo naudojamos psichiatrijos ligoninės. Buvo atimta nuosavybės teisė, buvo draudžiama dirbti pagal tam tikras profesijas, ribojama judėjimo laisvė šalyje ir už jos ribų. Nebaudžiamai buvo vykdomi nusikaltimai žmonėms, kurie kovojo su šiuo režimu. Šalis buvo priversta tarnauti svetimos valstybės interesams, ir tai lėmė valstybės suvereniteto praradimą.

Nurodytos aplinkybės leidžia paskelbti komunistinį režimą Bulgarijoje nusikalstamu. Bulgarijos komunistų partija buvo nusikalstama organizacija, kaip ir kitos nusikalstamos organizacijos, besiremiančios komunistine ideologija ir pažeidinėjančios žmogaus teises bei laisves. Visi asmenų veiksmai, nukreipti prieš šį komunistinį režimą, nusipelno tikrai pagarbos."

Šis įstatymas priimtas 2000 metų balandžio mėnesį. Ačiū. Dėkoju jums, tačiau įstatymas turi tik moralinę vertę, jokių kitų rezultatų, deja, tikėtis negalime.

Tarptautinio kongreso
„Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“
(vykusio birželio 12-14 d. Vilniuje)
Protokolas 2000 06 12

I sekcija: Konferencijų salė

KOMUNIZMO NUSIKALTIMAI
ATSKIROSE VALSTYBĖSE IR JŲ PASEKMĖS

Pirmininkai: doc. JONAS PUODŽIUS,
dr. ARVYDAS ANUŠAUSKAS, istorikas,
Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos
tyrimo departamento direktorius

Sekretorės: DAIVA RUPULEVIČIŪTĖ,
INGA KVĖDARAITĖ

Susirinkusiuosius pasveikino sekcijos pirmininkas *Jonas Puodžius*.

Pranešimai

„Moralės normų deformacija - didžiausias nusikaltimas“, dr. Jaraslava Moserova, UNESCO Generalinės Konferencijos prezidentė, buvusi Senato viceprezidentė (iki 1999 m. sausio mėn.), Parlamento narė, Čekija

„Bulgarijos gulagai“, p. Sylvia Borisova, Bulgarijos antikomunistinio pasipriešinimo ir disidentinio judėjimo tyrimo centro programų direktorė, Bulgarija

„Dvasios išsaugojimas. Komunizmo atmosfera ir jo metodai nūdien“, p. Sergejus Kovaliovas, Rusijos Dūmos deputatas, Rusija

„Katalikų Bažnyčios pasipriešinimas dvasiniam genocidui“, J. E. Sigitas Tamkevičius, arkivyskupas, Lietuvos Vyskupų Konferencijos pirmininkas, Lietuva

„Komunizmo nusikaltimai Lietuvoje. Istorinė statistinė apžvalga“, dr. Arvydas Anusauskas, tyrinėtojas, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo departamento direktorius, Lietuva

Klausimai ir diskusijos

Klausimas iš salės p. J. Moserovai: „Ką daro mažiau sovietizuota Čekijos Respublika, kad neleistų buvusiems režimo šalininkams ir bendradarbiavusiems su saugumu užimti prezidento postą ar būti išrinktiems į parlamentą?“

Pietų pertrauka

Pranešimai

„Kroatija - Jugoslavijos komunizmo auka“, p. Jure Knezovicus, Tarptautinės buvusių politinių kalinių ir komunizmo aukų asociacijos prezidentas, Kroatija

„Komentaras apie Baltarusijos inteligentų likimų“, p. Maja Kiaštomaja, represuota ir nukentėjusi nuo komunizmo, Baltarusija

„Komunizmo manifestas“, Jonas Kedys, Amerikos lietuvis, Australija

„Komunizmo nusikaltimai Albanijoje šeštajame dešimtmetyje“, dr. Koci Moisiu, Antikomunistų demokratų sąjungos vicepirmininkas, Albanija

„Sovietų ir nacių aljansas bei Vakarų komunistų partijos“, p. Herbertas Romersteinas, atsistatydinęs Jungtinių Valstijų informacijos agentūros valstybės tarnautojas, buvęs Kongreso narys, JAV

„Komunistinis genocidas okupuotoje Lietuvoje“, dr. Zita Šličytė, advokatė, Lietuva

„Komunistinio režimo nusikaltimai Ukrainos liaudžiai“, p. Evgenas Pronjukas, Ukrainos Parlamento deputatas, Politinių kalinių ir represuotųjų draugijos pirmininkas, Ukraina

„Komunizmas - nusikalstamas sąmokslas (JAV Kongreso apibrėžimas)“, p. Avo Piirisildas, Baltijos-Amerikos laisvės lygos viceprezidentas, JAV

„Komunizmo esmė: ideologija ir praktika“, dr. Povilas Varanauskas, Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimo akto signataras, Lietuva

Klausimai ir diskusijos

Doc. Romas Batūra (Lietuva) kalbėjo apie dvasinio gyvenimo grovimą ir nagrinėjo kultūros paveldo naikinimo aspektus.

P. Haraldas Strunzas (Vokietija) uždavė klausimų p. Avo Piirisildui (JAV), kodėl JAV Kongresas nepadedą Europoje, Vokietijoje, atsikratyti tos anksčiau sukurtos Vietnamo legendos, pasak kurios JAV buvo nugalėta tik todėl, kad žiniasklaida veikė prieš ją. Kodėl Kongresas nesudaro galimybių pateikti tikrąją tiesą gyventojams ir nesistengia, kad kairiosios Europos jėgos nustotų teigusios, jog amerikiečiai pralaimėjo, o Vietnamas nugalėjo. H. Strunzas taip pat sakė, jog reikėtų kalbėti apie tuos, kurie bendradarbiavo su VDR bei KGB, kad šie nusikaltimai nebūtų ilgiau dangstomi.

P. Arvydas Anušauskas (Lietuva) išsakė repliką dėl teiginio, kad komunizmas - žydų ypatybė, ir teigė, jog Kongreso tikslas - komunizmo nusikaltimų tyrimas nepaisant juos vykdžiusių žmonių tautybės.

Pirmininkai JONAS PUODŽIUS

ARVYDAS ANUŠAUSKAS

Sekretorės

DAIVA RUPULEVIČIUTĖ

INGA KVĖDARAITĖ

Pranešimai

Moralės normų deformacija -
didžiausias nusikaltimas

*Jaroslava Moserova, UNESCO Generalinės Konferencijos prezidentė,
Čekijos Parlamento narė*

Gerbiamasis Pirmininke, ponios ir ponai, man didelė garbė pasisakyti šioje konferencijoje, ypač kad kalbėsiu tema, jau daugelį metų jaudinančia tuos, kurie suvokia, kaip totalitarinis režimas pakeitė žmonių mąstyseną ir pažiūras.

Žinau, jog daugelis čia susirinkusiųjų aktyviai kovojo su režimu, kuris suniokojo mūsų prigimtį, mūsų miestus, ekologiją, mokslą ir moralę. Daugelis jūsų kalėjo, daugelis nukentėjo nuo nusikaltimų žmogaus teisėms, žmogaus orumui, nuo tų nusikaltimų, už kuriuos civilizuotos teisės šalyse yra baudžiama.

Negaliu pasigirti, jog buvau disidente. Priklausiau pilkajai masei, kuri tą režimą niekino, bet nesiėmė labai rizikingų veiksmų; tai buvo masė, kuri bandė nedaryti režimui jai nepriimtinių nuolaidų, tačiau aktyviai su totalitarizmo maru nekovojo. Šiandien aš pavydžiu tiems, kurie nepabūgo rizikuoti, kad ir kokie padariniai jų laukė. Jaučiu pareigą patikinti jus, kad praeities nusikaltimai nepamiršti.

Komunizmo nusikaltimus tiems, kurie buvo neteisingai apkaltinti bei nuteisti kalėti ar mirti, tiems, kurie prievarta buvo perkeldinti, galima nustatyti statistiškai. Tačiau skaičiai niekad neparodys to, ką tai reiškė ne vien aukoms, bet ir visai visuomenei.

Prieškaris, karo metai bei pokaris mūsų šalyje Čekijos Respublikoje buvo kitokie nei Baltijos ir kitose valstybėse, tačiau, kai įsiviešpatavo komunistinis režimas ir išnyko demokratija, galima rasti keletą bendrų ypatumų; tokių bendrumų regime dar ir dabar. Pavyzdžių toli ieškoti nereikia. Visi žinote, kad prieš karą Čekoslovakija įėjo į pirmąjį labiausiai išsivysčiusių ir pasiturinčių pasaulio valstybių dešimtuką. Visi žinote, jog mūsų šalis buvo paaukota nacistinei Vokietijai viliantis, kad taip bus išvengta pasaulinio karo arba jis bus bent jau atidėtas iki tol, kol jam pasirengs Vakarai. Mes taip ir neturėjome progos stoti į kovą,

tačiau mūsų šalis buvo pasirengusi ginti savo laisvę, o kai kurių ekspertų nuomone, mus būtų lydėjusi sėkmė. Gaila, bet kovojo tik tie, kurie buvo protingi ir laiku ištrūko, ir kovojo narsiai Rytuose ir Vakaruose, daugiausia Britanijos oro pajėgose. Tačiau tai, jog Čekoslovakijos armija neturėjo progos kautis, buvo tam tikras smūgis orumui, savigarbai ir nacionaliniam pasididžiavimui.

Vokiečių okupacijos metais mes patyrėme baime, bejėgiškumą, neviltį, bet išmokome, kaip išgyventi, išsisukti ir sabotuoti. Tačiau prasidėjęs karas reiškė, kad žeminanti Bohemijos ir Moravijos protektorato padėtis nėra amžina, kad karas baigsis ir mes vėl atgausime laisvę. Karo metais sovietai mums visiems atrodė didvyriai; tik tie, kurie asmeniškai patyrė tą santvarką, žinojo, ko reikia bijoti. Niekas netikėjo Gebelso propaganda apie sovietus, nes Gebelsas buvo melagis, o mes nesupratome, kad galbūt jis teisus. Taip pat nesupratome, kad priešas nebūtinai yra draugas.

1945 m. daugelis mūsų Sovietų armiją sveikino kaip išvaduotoją. Po tankais, kuriais važiavo pavargę, išsekę kareiviai, mes, nuoširdžiai dėkingi, mėtėme alyvų šakeles. Daugelis intelektualų klydo, pasidavė tokių patrauklių šūkių kaip „teisingumas visiems“ ir „taika“ kerams.

1948 m. įvyko Sovietų Sąjungos manipuliuotojų surežisuotas valstybės perversmas. Mūsų istorija kitokia nei šalių, kuriose įsiviešpatavo komunistai, tačiau tolesni įvykiai klostėsi įprastine tvarka.

Pirmiausia buvo skiepijama baimė. Vyko politiniai šeštojo dešimtmečio procesai, kurie, savaime suprantama, buvo parengti ir surežisuoti padedant patyrusiems sovietų patarėjams. Būtent tuo metu kiekvienas, dar pakerėtas sovietų ideologijos, turėjo pamatyti tikrąjį jos veidą, jos melą ir niekšybę. Tačiau daugelis partijos veikėjų buvo linkę tikėti tomis neįtikėtinomis išpažintimis, kurias buvo verčiami išmokti ir melo teisme deklamuoti įkalintieji. Viena iš kalinių, kuri nepanoro duoti tokių, kokių reikėjo, parodymų, buvo moteris, Milada Horakova. Ji sakė tiesą ir su kitais buvo sunaikinta.

Buvo diegiama baimė, žmonės dingdavo iš savo namų, juos rasdavo negyvus; ūkininkai buvo išvaromi iš savo ūkių, daugelis jų taip pat dingo. Tai truko visą šeštąjį dešimtmetį. Tuo laiku myriop buvo nuteisti 234 žmonės, kiti buvo nužudyti ar nukankinti kalėjimuose, lageriuose arba pasienyje. Paskui prasidėjo atlydis, o demaskavus Stalino nusikaltimus, ir čekų komunistai pripažino kai kurias savo nuodėmes.

Septintojo dešimtmečio pradžioje kai kurie protingesni partijos Centro komiteto nariai įgijo daugiau galių, sušvelnėjo cenzūra, žmonės laisviau atsikvėpė ir puoselėjo ateities viltį. Bet tai buvo kvailių svajonės.

Nenatūraliai padalytai Europai buvo lemta ir toliau likti suskaldytai; tai tapo aišku jau po tragiškųjų 1956 metų Vengrijoje.

1968 m. vasara bei Sovietų armijos įsiveržimas į Čekoslovakiją reišė, kad viltims atėjo galas. Sovietai atėjo ilgam. Kai kas net mano, kad sovietai pritarė Dubčekui Prahos pavasariui ir jo atsisakymui paklusti Maskvos įsakymams, nes taip jie gavo pretekstą įsiveržti į šalį, kurioje iki tol nebuvo įsitvirtinę.

1969 m. įsigalėjo „normalizavimosi“ era, o drauge su ja - pati nuodingiausia įtaka žmonių mąstysenai bei elgsenai. Keli Prahos pavasario „didvyriai“ - politikai, rašytojai ir žurnalistai, - sąžiningųjų ir nepasiduodančiųjų pasipiktinimui ir nevilčiai, atliko viešą atgailą. Į visus įtakingus ir valdžios postus buvo paskirti nieko verti žmonės, iš kurių buvo reikalaujama vieno - klusniai tarnauti partijai. Visiškai dingo pagarba valdžiai. Vėliau įsiviešpatavę melas, nemokšiškumas ir veidmainystė turėjo įtakos ištisoms kartoms. Ilgainiui išnyko riba tarp tiesos ir melo. Net ir sąžiningų žmonių netrikdė smulkus vagiliavimas darbe. Jiems tai atrodė teisėta šalyje, iš kurios atėmė laisvę. Į partiją tuo metu žmonės stėjo ne dėl klaidingo idealizmo, bet savanaudiškais tikslais, nors daugelis apgaudinėjo save stoja tam, kad ką nors partijoje pakeistų. Vyravo savęs apgaudinėjimas. Vis daugiau žmonių bendradarbiavo su slaptąja policija; netrukus jų skaičius gerokai pranoko nacių kolaborantų skaičių karo metų Protektorate. Netgi „Chartijos-77“ disidentų judėjime knibždėte knibždėjo agentų ir slaptosios policijos provokatorių.

Kaip niekad gniaužė cenzūra, o siena su Vakarais buvo aklina uždaryta. Žmonės stengėsi nepakliūti į niekieno akiratį ir laikėsi įstatymų. Jei laikėsi įstatymų, kurie, beje, visiškai nepaisė Žmogaus Teisių Chartijos, tau negalėjo atsitikti nieko blogo. Mūsų gyvenimas buvo pilkas, nes dauguma manėme, kad režimas atėjo visiems laikams, o gyventi kaip nors reikia. Kai kurių šeimų tėvai leido savo vaikams tikėti tuo melu, kuris buvo diegiamas mokyklose, nes manė, kad taip užtikrins jiems lengvesnį gyvenimą. Kai kurie tėvai įstojo į partiją, kad sukurtų vaikams geresnį gyvenimą. Tačiau jeigu jie būtų paklausę savo vaikų, šie nebūtų panorėję tokios aukos. Kas norės, kad jo motina ar tėvas parduotų sielą?

Išnyko padorių žmonių siekiai ir veržlumas, nes ko nors siekti buvo laikoma nesuderinamu su padorumu dalyku; tas, kuris siekia aukštesnių pareigų, turėjo daryti nuolaidas režimui.

Net ir dabar tas požiūris vis dar vyrauja tarp dorų žmonių. Daugelis jų - išsilavinę, geri darbuotojai - yra per daug pripratę prie anoni-

miško savo vaidmens gyvenime. Jie neskuba užpildyti tuštumos, kuri iš tiesų turėtų priklausyti jiems, tad ten veržiasi sukčiai ir veidmainiai.

Mūsų gyvenimas panėšėjo į zoologijos sodą. Žvėrys žino, kad maisto ir vandens bus pakankamai, kad virš galvos turės stogą ir kad toje erdvėje, kuri jiems skirta, jie bus saugūs. Tačiau jie taip pat žino, kad iš narvo kelio nėra. Zoologijos sodą uždarius, atgauta laisve susipras pasinaudoti būtent plėšrūnai; tuo tarpu drovieji - bejėgiai žvėreliai - išsislapstys pakampėse. Laikui bėgant, kai kurie iš tų droviųjų galbūt vėl panorės grįžti už narvo virbų, nes bus pamiršę prarastą savo orumą ir ten tvyrojusį dvoką.

Drąsa ne tik kad nebuvo skatinama; už ją buvo baudžiama, ji buvo trypiama. Didieji menininkai ar mokslininkai turėjo arba bendradarbiauti su valdžia, arba išnykti. Gyvenimas buvo pilkas ir būtų buvęs visiškai beviltiškas, jeigu ne disidentai, dėl kurių mes pasigėdijome pasiduoti. Taip pat liūdina, kad daugelis jaunosios kartos žmonių manė, jog disidentų pastangos beprasmės, jog tai kvailystė, jog režimas niekad nepasikeis, o mums teks taip gyventi visą laiką.

Šių dienų vidurinė karta - bene labiausiai traumuota grupė. Kodėl taip yra, aišku. 1968-aisiais, didžiausių svajonių ir juodžiausios nevilties metais, jiems buvo per dvidešimt. Paskui atėjo metas, kuris juos išmokė, kad nereikia per daug žinoti, neverta būti sąžiningam, nedera sakyti tiesą. Viską reikia daryti priešingai. Taip išaugo skeptikų karta, kuri savo ruožtu išugdė tokią pat vaikų kartą.

Taigi nesąžiningumo, veidmainystės ir melo padariniai dar justsi daugelio pažiūrose. Vienintelė mūsų viltis - jaunimas, kuris nepatyrė praeities įtakos. Esu įsitikinusi, kad etikos normų iškraipymai - bene didžiausias iš komunistinio režimo nusikaltimų. Tai patyrė visos šalys, kuriose viešpatavo sovietai. Tai didžiausias nusikaltimas, nes jo rezultatai sunkiai atitaisomi, o be to, tą poveikį patyrusioms valstybėms šiandien sunkiau atsispirti nūdienos pasaulio blogiui.

Taigi komunizmo viešpatavimo metais buvo pakirstas visų orumas - ir nusikaltėlių, ir pilkosios masės, ir aukų, nes tas, kuris pažeidžia kito orumą, pražudo ir savąjį.

Bulgarijos gulagai

*Sylvia Borisova, Bulgarijos antikomunistinio pasipriešinimo
ir disidentinio judėjimo tyrimo centro programų direktorė*

Pradžioje leiskite pasidalyti su Jumis tuo džiaugsmu, kurį jaučiu galėdama dalyvauti tokiaime rimtame tarptautiniame forume, su tokio masto mokslininkais, politikais ir teisių gynėjais. Mano pranešimas tikriausiai bus emocingesnis nei galima būtų tikėtis. Aš esu pačios „pažangiausios“ santvarkos gimimo ir stiprėjimo bendraamžė. Septintajame dešimtmetyje mes, bulgarų vaikai, linksmai žaidėme kiemuose ir sveikinome pirmąjį žmogų, pakilusį į kosmosą. Deja, metams bėgant, pamažu aiškėjo tai, kas jau niekada nedings iš istorijos puslapių, kam negali būti jokios senaties, tai, kas niekada nebus visai pasmerkta.

Socializmas laikėsi su melo ir niekšingos apgaulės pagalba. Mano nuomone, tai viena pagrindinių jo nuodėmių, dėl ko buvo padaryti didžiausi nusikaltimai, nes jie neva buvo daromi žmogaus, ateities ir kitų panašių dalykų labui. Liaudies ir jos geriausių atstovų diktatūra, atleiskite, nors tai buvo liaudies, jos geriausių atstovų demokratija, tapo tos pačios liaudies naikinimu. 1957 m. vienas garsiausių lenkų rašytojų Jerzy Andrzejewskis rašė: „Deja, visą Žemę mes nugramzdinome į tamsą“. Diktatūroje žmogus yra ne valstybės pilietis, bet jos nuosavybė. Aš jums papasakosiu, kaip Bulgarija valdė savo nuosavybę.

Pradžioje - sausi istorijos faktai. Vidaus reikalų ministerijos ir Vyriausiosios prokuratūros atlikta analizė rodo, jog 1945-1962 m. šalyje buvo įsteigti 44 lageriai, arba darbo grupių auklėjimo bendrabučiai (juk darbas beždžionę pavertė žmogumi). Pirmasis toks lageris buvo įkurtas 1945 m. sausio mėnesį Pietų Bulgarijoje, netoli Sandanskio miesto. Lageriai buvo kuriami pasitelkiant įstatymą. Vienas pirmųjų buvo specialus įsakymas dėl liaudies milicijos, priimtas netrukus po antivalstybinio perversmo, - ką aš čia kalbu, - po liaudies revoliucijos pergalės 1944 m. rugsėjo 9 d. Iš kelių per stebuklą išlikusių labai slaptų MVD ataskaitų aišku, jog visos tos įstaigos buvo steigiamos kaip pagrindinė

priemonė, leisianti po vadinamojo Liaudies teismo galutinai susidoroti su politinės opozicijos likučiais, įvesti totalinę visuomenės kontrolę ir įbauginti žmones.

(Gal vertėtų trumpai papasakoti apie tą unikalų teismą, įsteigtą dar 1944 m. rugsėjo 17 d. ypatingu įsaku - įstatymu „Dėl perdavimo teismui kaltųjų Bulgarijos įtraukimu į Antrąjį pasaulinį karą“. Iki 1945 m. balandžio mėnesio 135 parodijiniuose teismo procesuose 11 122 teisiamiesiems buvo skirta 2730 mirties bausmių. Pirmosiomis aukomis tapo 3 Bulgarijos regentai, 8 Jo didenybės caro Boriso III patarėjai, 4 paskutinių vyriausybių ministrai, 67 paskutinio šaukimo Parlamento nariai ir kiti - iš viso 103 žmonės. Stebėtinai uoliai buvo naikinama bulgarų inteligentija - gydytojai, rašytojai, advokatai, dvasininkai. Šito susidorojimo mastas neturi sau lygių nė vienoje po Sovietų padu buvusioje valstybėje.)

Iš labai slapto vidaus reikalų ministro Georgijaus Cankovo pranešimo Ministro Pirmininko Vilko Červenkovo paklausimu matyti, jog 1952 m. rugpjūčio mėnesį tarp suimtųjų buvo 65 „lyderiai, buvę ministrai ir kiti buržuazinių bei fašistinių partijų vadai“, 529 žemės ūkio opozicijos vadovai ir aktyvūs nariai, deputatai, 144 kriminaliniai nusikaltėliai. (O juk oficialiai, pagal įstatymą, ypatingojo režimo vietos ir buvo skirtos būtent tokiems nusikaltėliams! Žinoma, buvo ten ir nusikaltėlių, bet jie dažniausiai dirbdavo brigadininkais.) Praėjus metams, tas skaičius buvo 21 ir 413. Tuo metu pats baisiausias lageris buvo Dunojaus upės Belenės saloje. Jis pradėjo veikti dar 1949 m. balandžio 27 d.

Po draugo Stalino mirties 1953 m. kovo 5 d. Bulgarijos Politinis biuras priėmė sprendimą uždaryti Belenės lagerį ir išlaisvinti 853 asmenis. Nuo 1954 m. sausio 1 d. iki 1956 m. lapkričio 5 d. lageriuose žmonių dėl politinių priežasčių nebuvo kalinami. Tačiau Vengrijos įvykiai dar kartą patvirtino, jog revoliucinis budrumas būtinas. MVD vėl buvo atkurtas įkalinimų ir iškeldinimo skyrius. Belenė vėl „svetingai“ atvėrė duris. Reikia pasakyti, jog visa tai vyko po BKP CK balandžio mėnesio plenumo, kuris buvo neva politinės atmosferos atšilimo pradžia. Tas pats vidaus reikalų ministras Cankovas 1956 m. lapkričio 17 d. raportavo sustiprinusiam savo galią pirmajam CK sekretoriui Todorui Živkovui apie „115 buvusios žemės ūkio opozicijos veikėjų, 42 carinių karininkų ir 33 fašistinių kapitalistų“ areštą.

1958 m. Komunistų partijos politikoje su MVD represinio aparato pagalba imama vis labiau stiprinti visuomenės kontrolė. Būtent tuo metu surengiama liūdnei pagarsėjusi masinė akcija prieš „chuliganus“. Sausio 1 d. Politinio biuro nutarimas dėl „užkietėjusių chuliganų, vagių,

recidyvistų ir kitokių demoralizuotų elementų išskeldinimo dirbti sunkius priverstinius darbus" po pusantrų metų leis įstatymiškai 1959 m. rugsėjo 1 d. įkurti antrą patį baisiausią lagerį akmenų karjere prie Lovečo miesto, šiaurinėje Bulgarijos dalyje. Drauge su Belenės lageriu jis tapo komunizmo baisenybių bei niekšingo susidorojimo su savo liaudimi sinonimu. Pirmiausia į šį lagerį atkėlė 166 kalinius, „nepataisomus recidyvistus", iš uždarojo Belenės lagerio. Visa tai vyko tipiško socialistinio melo fone. Jį užsienio žurnalistams skleidė pats Bulgarijos Ministras Pirmininkas Jugovas: esą Bulgarijoje darbo lagerių jau nėra. Likimo ironija, kad pirmieji čia atkelti kaliniai buvo apgyvendinti barakuose, kurie liko po socialistinės jaunimo statybos nutiesto geležinkelio ruožo. „Mus mušdavo kaip gyvulius, maitino kaip gyvulius, mes dirbome kaip gyvuliai", - prisimena Lozanas Lozanas, 1961 m. patekęs į lagerį tik todėl, kad BE PRIEŽASTIES važiuo traukiniu iš Sofijos į Jambolo miestą. Jo žodžiai labai tiksliai apibūdina tai, kas prieš 40 metų vyko karjere prie Lovečo. Trejus metus tenykščiai kaliniai gyveno be jokio darbo ar režimo grafiko. Apie kokį grafiką galima kalbėti, jeigu Nikolajus Gazdovas, saugumo atstovas lageryje ir vienas iš nuožmiausių sadistų, vadovavosi tokiais Dzeržinskio žodžiais: „Priešai neauklėjami, bet sunaikinami". 1990 m. vykusiame teismo procese išlikę gyvi lagerio kaliniai pasakojo apie siaubingą nusikalstamos komunistų gaujos elgesį su žmonėmis.

Slaptajame lageryje prie Lovečo buvo nužudyta nemažai Bulgarijos inteligentų ir žmonių, bandžiusių užsidirbti pragyvenimui ne „socialistiniame fabrike". Vienas iš tokių „fašistinių kapitalistų" - Ivanas Karadočevs, garsus odininkas ir kailininkas (beje, jo duktė dainininkė Bogdana žlugus socializmui tapo vienu iš atgimstančios demokratijos simbolių). MVD archyvuose rastas tipiškas tai žinybai siūlymas jį išskeldinti. Be kitų, net ir tiems laikams absurdiškų teisės dalykų, Karadočevs kaltinamas „valstybinio prekybos tinklo parduotuvėse pirktų avikailio kailinių perpardavinėjimu Sovietų Sąjungos piliečiams daug aukštesne kaina". Slaptu nurodymu Nr. 60 Karadočevs įkalinamas Lovečo lageryje vieneriems metams, tačiau po 15 dienų jo jau nebebuvo gyvo. Medicinos išvadoje nurodyta mirties priežastis - diabetas. Tačiau liudytojais pasakojo, jog jis mirė nuo spardymų ir smūgių sedulos lazda, kuriuos lydėjo šūksniai: „Privatininkas, privatininkas!"

Kitas liūdnas komunistų žvėriškumų pavyzdys - Aleksandro Nikolovo likimas. Tai buvo reto talento smuikininkas virtuozas. Jį nužudė dėl jo „supuvusios praeities" ir anekdotų, kuriais, beje, žavėjosi net patys įstatymo sargai. Uždarius Carinį simfoninį orkestrą, Nikolovui, Prahos kon-

servatorijos auklėtiniui, teko griežti populiariame „Bulgarijos“ restorane. Jį įkalino 1961 m. rugsėjo mėnesį be jokio policijos nurodymo ar prokuroro sankcijos. Po dviejų dienų jis jau buvo negyvas. Likę gyvi buvę kaliniai pasakojo, kad nuo pat įkalinimo pradžios Gazdovas jam liepė tampyti lagerio kieme 250 kilogramų svorio volą, o prižiūrintis brigadininkas jį be perstojo mušė. Dėl tų gausybės smūgių felčeris medicinos išvadoje atsisakė mirties priežastimi nurodyti „opą“, todėl dar teko parašyti „širdies smūgį“. O štai trečias pavyzdys. Pasirodo, kad per stebuklą yra likę gyvų politinių „liaudies priešų“ iš Belenės pragaro. Vienas tokių - Liubenas Bojanovas, teisininkas, opozicinės Žemdirbių partijos deputatas. Jo drąsūs pasisakymai paskutiniame Parlamente 1946 m., jo smarkūs ginčai su pačiu Ministru Pirmininku Georgijumi Dimitrovu dėl žudymų rinkimų metu garantavo jam „kelialapį“ tiesiai į Belenę. Šį lagerį uždarius, Bojanovas paties Mirčos Spasovo (apie jį bus kalbama vėliau) nurodymu skirti jam patį sunkiausią darbą buvo perkeltas į Lovečo lagerį. Nepaisydamas savo krašto žmonių perspėjimų, Bojanovas ketino skūstis Sofijai. Jau septintą dieną lageryje jį mirtinai sumušė. Mirties liudijimo „profesijos“ skiltyje parašyta: „veltėdis“. Kad ir labai sunkiai įsivaizduojama, bet Loveče savo gyvenimą baigė ir Bojanas Kristevas, išlikęs gyvas sovietų gulaguose.

1961 m. atidarytame moterų lageryje netoli Sofijos buvo žudomi nepilnamečiai, moterys. Žudoma originaliai ir rafinuotai: pastato žmogų apibrėžtame rate, duoda jam veidrodėlį, kad paskutinį kartą į save pažvelgtų, o paskui atiduoda jį brigadininkams: tai beveik tas pat, kaip ant kuolo sodinti. Žudo darbu: turi dirbti nuo tamsos iki tamsos, kol mirs!

Kaip įkurtas buvo lageris prie Lovečo slapčia, taip ir uždarytas paslapčiomis. Buvęs generalinis sekretorius ir nemirtingasis Bulgarijos valdovas nuo 1956 iki 1989 m. Todoras Živkovas naudojo tą lagerį kadrams „valyti“. Likusiems gyviems kankiniams buvo paaiškinta, kad jie išlaisvinti BKP CK sprendimu, o moterys iš Skraveno lagerio net skandavo: „Šlovė BKP!“ Minėtame specialiame 1962 m. MVD pranešime kalbama apie 148 mirusiuosius vien tik tai Lovečo lageryje.

Atėjo laikas aptarti partijos, o drauge ir komunistinės ideologijos taisyklą naikavimo mechanizmą. Iš kai kurių išlikusių teismo proceso, įvykusio 1990 m., bylos Nr. 4 dokumentų pavyko šį tą nustatyti, nors proceso metu kaltinamieji vertė kaltę vienas kitam. Pačių įdomiausių atsakymų tikėtasi sulaukti iš Živkovo. Tačiau jis atsakinėjo taip: „neprišimenu“, „nežinau“, „niekam jokių nurodymų nedaviau“. Vis dėlto pavyko nustatyti, kokį grėsmingą vaidmenį 1957-1963 m. atliko vidaus reikalų ministro pavaduotojas, NKVD auklėtinis Mirča Spasovas. Jis tei-

gė, kad lageris prie Lovečo buvo atidarytas Bulgarijos komunistų partijos Politinio biuro sprendimu. Pasak Spasovo, jis pats tebuvęs vykdytojas ir lageryje lankėsis vos vieną kartą. Tačiau stenogramos to nerodo, nors Politiniame biure ir buvo kalbama šiuo klausimu. Ministras Cankovas teigia, kad Živkovas žinojęs apie naujojo lagerio įsteigimą. Taip pat nustatyta, kad visi lageriai buvę steigiami remiantis atitinkamais CK ir BKP Politinio biuro sprendimais. Tų sprendimų pagrindu buvo keičiami ir įstatymai. Čia labai aktyviai dalyvavo ir Vidaus reikalų ministerija, o jos ministras buvo Politinio biuro narys.

Po partinio skandalo dėl lagerių 1962 m. vienintelis Mirča Spasovas vis lipo aukštyn karjeros laiptais. Savo veiklą jis baigė 1982 m., būdamas CK Užsienio kadru strategijos skyriaus vedėju. Nieko nuostabaus, kad jis yra daugybę kartų apdovanotas visais iš eilės Bulgarijos ordinais ir kitais garbės ženklais. Tarp tų apdovanojimų yra ir socialistinio darbo didvyrio apdovanojimas. Koks cinizmas, kai pagalvoji! Ir toliau jis dirbo taip pat šauniai: buvo CK skyriaus vedėju, Užsienio reikalų ministerijos Kultūros paveldo skyriaus bendradarbiu. Ten jis vertėsi aukso kontrabanda, taip pat pagal specialią tuometinės kultūros ministrės Liudmilos Živkov, Todoro Živkovo dukters, instrukciją naikino ataskaitinius „Bulgarijos trylikos amžių“ fondo dokumentus. Visi to fondo nešvarūs darbeliai virto didžiausiu partiniu skandalu, po kurio Mirča Spasovas buvo išleistas į pensiją. Štai ir viskas. 1990 m., labai susikrimtęs, jis duoda nemažai įdomių parodymų, bet tada jau niekas jo nebeklauso.

1990 m. rugsėjo 28 d., po šešių mėnesių trukusio lagerių bylos tyrimo, jam vadovavęs pulkininkas Jovovas pasirašo nutartį baudžiamąją bylą nutraukti dėl senaties, kuri atgaline data neveikia. Reikia pažymėti, kad dar 1954 m. Bulgarija tapo JTO nare, bet, matyt, jos baudžiamoji teisė tarptautinių principų ir dokumentų nepaiso. Tai svarbu pažymėti čia, kur susirinkome nagrinėti šios temos. Jauna Bulgarijos demokratija bando tą klausimą vėl iškelti: 1993 m. teisminis bylos nagrinėjimas buvo atnaujintas, bet neilgam: tais pačiais 1993-aisiais, mirus pagrindiniam kaltinamajam Spasovui, įsisuko gėdinga juridinė karuselė, ir galiausiai byla nugrimzdo juridinėje pelkėje.

Bulgarijos teisingumas vis dar neranda savyje jėgų užversti tą siaurą mūsų istorijos puslapį. O juk būtent ši byla dėl komunistinių lagerių turėjo simbolinę reikšmę demokratijai žengiant pirmuosius žingsnius. Matyt, demokratija jau tada suklypo.

Dvasios išsaugojimas.

Komunizmo atmosfera ir jo metodai nūdien

Sergejus Kovaliovas, Rusijos Dūmos deputatas

Turėčiau pradėti nuo atsiprašymo. Pirmiausia aš blogai pažiūrėjau į laikrodį, todėl pavėlavau. Galiu kalbėti ir garsiau. Visų pirma aš, kaip jau sakiau, buvau blogai nusistatęs laikrodį. Mano laikrodis dar rodė Maskvos laiką, todėl pavėlavau. Antra, pasirašiau savo pranešimą raštu, tačiau nusprendžiau jo neskaityti, nes važiuodamas čia nelabai gerai įsivaizdavau šio Kongreso problemas. Ketinau skaityti pranešimą, kuriame būtų svarbūs teoriniai išvedžiojimai, kaip logiškai didėja nacionalinė diskriminacija, etninis valymas, paskui deportacijos, masinės represijos ir galų gale visa tai tampa genocidu. Galbūt kada nors, kai vyks labiau teorinė konferencija, tokius samprotavimus ir išsakysiu, o dabar norėčiau pratęsti tą liniją, kurią šiandien jau pradėjau sveikindamas Kongreso atidarymą.

Kalbėsiu ne apie visiems gerai žinomus komunizmo nusikaltimus Sovietų Sąjungoje, mūsų buvusioje bendroje šalyje, ir mano Tėvynėje Rusijoje. Visa tai gerai žinoma. Šiuos nusikaltimus liudijantys archyvai išliko. Netgi tų archyvų, kurie mums pasiekiami (o ne visi jie tokie yra), pakanka. Aš kalbėsiu apie, mano nuomone, kur kas pavojingesnį dalyką - apie dvasios išsaugojimą, apie komunizmo atmosferą ir jo metodus šiandien. Kalbėsiu remdamasis tuo, kas man gerai žinoma, - apie Šiaurės Kaukazo įvykius.

Noriu papasakoti jums, kas ten vyksta (tai, aišku, bus padaryta labai trumpai, nes reglamentuotas laikas), o paskui norėsiu parodyti, jog tai ir yra iki skausmo mums pažįstamos sovietinės psichologijos padariniai. Labai neapsistosiu prie žinomų faktų apie antrąjį Čečėnijos karą, bet tik noriu iškelti klausimą: ar tie žvėriškumai, kurie ten vyksta, yra sąmoningi valdžios veiksmai, ar tai, atleiskite, kažkokios, kaip sakoma, gamybos atliekos. Taip, tvirtinama, kad yra ir taikių gyventojų aukų. Ir sakoma: o ką daryti, kaip jų išvengti?

Taigi aš tvirtinu, jog tai nėra tiesa, tai melas, ir pasirengęs šitai įrodyti. Noriu auditorijos paklausti: ar jūs galite įsivaizduoti profesionalų kariškį, nesvarbu, koks jo laipsnis - generolas leitenantas ar paprasčiausias leitenantas, taigi profesionalų kariškį, kuris nesuprastų, kas nutiks gyvenvietei, miestui ar kaimui, kai jis bus apšaudomas, bombarduojamas specialiai sukonstruota įranga, skirta dideliam plotui naikinti, pavyzdžiui, tokia gerai žinoma sistema „Grat“ arba tokiais granatsvaiddžiais kaip „Buratino“, arba granatinėmis bombomis, turinčiomis specialią detonaciją, arba pagaliau raketomis su kasetinėmis kovinėmis galvutėmis, kurios pripildytos adatų, ir kitokiais ginklais. Visa tai sukonstruota norint sunaikinti didelį plotą. Apibūdinant tuos ginklus parašyta: sunaikinamas 7 ha plotas, kitus ginklus - 30 ha plotas, ir tai nėra tų ginklų galimybių riba. Taigi kiekvienas profesionalus kariškis tiksliai žino, kas nutiks gyvenvietei, kuri bus apšaudoma tokiu ginklu, ir kieno lavonai - civilių ar kariškių - gulės po namų nuolaužomis. Tai žino ir tie, kurie duoda įsakymus tokį ginklą naudoti, ir tie, kurie truktelei virvutę ar paspaudžia mygtuką. Tai taip pat žino ir mūsų Prezidentas V. Putinas. Jie žino labai tiksliai ir gerai, nes neįmanoma tokį ginklą naudoti nesąmoningai, aplaidžiai, atsitiktinai... Tai aukos, kurios planuotos ir kurių sąmoningai siekta. Mūsų politikai puikiai žino, kieno gyvybėmis jie moka už savo politinius ir karinius tikslus. Niekas dabar negali pasakyti tikslaus Čečėnijos karo taikių gyventojų aukų skaičiaus. Aš netgi drįsčiau tvirtinti, kad tokių aukų truputį mažiau nei per pirmąjį Čečėnijos karą, nes taikūs gyventojai jau įgavo skaudžios patirties ir puolė bėgti iš savo namų, vos tik prasidėjus antrajam karui. Vis dėlto šių aukų yra dešimtys tūkstančių. Aš tai tvirtinu visiškai atsakingai.

Antra, noriu paklausti jūsų, ar galima netyčia, atsitiktinai, nesąmoningai kankinti? Remdamasis daugelio liudytojų parodymais, tvirtinu, kad vadinamuosiuose filtracijos lageriuose dabar, kaip ir pirmojo karo metu, kankinami, žiauriai kankinami žmonės. Neturiu omenyje vien žiauraus mušimo - vartojamos daug rafinuotesnės kankinimo priemonės, ir tai gali patvirtinti liudytojų parodymai, parodymai, kuriuos, beje, labai sunku gauti, nes kiekvienas, išėjęs iš šio pragaro, bijo. Sužinojęs, kad jį apklausia „Memorialo“ darbuotojai, toks žmogus pradeda šiek tiek kalbėti, tačiau, pasakodamas siaubingus dalykus, prašo neskelbti savo pavardės. Su tuo susiduriame jau nuo pirmojo Čečėnijos karo laikų. Aš tokių epizodų nevardysiu. Taigi taip dabartinis mūsų federalinis centras elgiasi su savo federaline valdžia Šiaurės Kaukaze. Noriu dar kartą pabrėžti, kad toks elgesys nėra elgesys tų, kurie, sakykim, jau

nebeklauso aukštesnių instancijų, tai ne tas elgesys, kuris būdingas nežabotiems policininkams. Tai elgesys pagal instrukcijas, o žmonės, kurie taiko tokius metodus, yra įsitikinę visiškai savo saugumu. Dėl laiko stokos įrodymų nevardysiu, tačiau, jeigu bus klausimų, galiu tokių faktų pateikti.

Baigdamas noriu grįžti prie klausimo: kuo čia dėtas komunizmas? Aš trumpai jums nupiešiu schemą, kuri ir parodys, kad komunizmas - visos šios strategijos, viso šio barbariško elgesio autorius. Žinoma, jeigu kalbėtume griežtai, dabartinė Rusijos komunistų partija visai tiesioginio ryšio su tuo, kas dabar vyksta Čėčėnijoje, neturi. Taip, komunistai remia valstybės politiką, kaip, beje, ją remia ir didžioji dauguma Dūmos deputatų. Savo gėdai turiu pasakyti, kad ir mano frakcija, dešiniųjų jėgų sąjunga, irgi nuo tokios politikos neatsiribojo. Ir netgi radikaliausias „Jabloko“ judėjimas - taip pat. Taigi kuo gi čia dėtas komunizmas?

Žvilgtelėkime į savo dar visai neseną istoriją. Štai 1991 metų rugpjūčio pučas Maskvoje. Pučas, kuris pralaimėjo. Pralaimėjo, be kita ko, ir todėl, kad didvyrišką ir gana griežtą poziciją užėmė tuomet neseniai išrinktas Prezidentas B. Jelcinas. Tuometinės Rusijos parlamentą daugiausia ir sudarė komunistai. Tačiau Liaudies deputatų suvažiavime dalyvavo šiek tiek daugiau kaip 87% komunistų. Visi kiti buvo ne komunistai. Aukščiausioje Taryboje komunistų procentas buvo mažesnis - apie 70%, tačiau kokie tai buvo komunistai. Tai buvo jeigu ne pirmieji, tai bent jau antrieji, tretieji sovietinės partinės ir ūkinės nomenklatūros asmenys. Ir tuomet, Maskvoje pralaimėjus pučui, įvyko savotiškas stebuklas. Komunistai kalbėjo ir balsavo parlamente netgi geriau negu kai kurie demokratai. Tai aiškinama labai paprastai: jie bijojo, kad pučo nugalėtojai gali su jais pasielgti taip, kaip jie būtų pasielgę su savo oponentais, jeigu pučas būtų laimėjęs. Štai tada daugelis mūsų kreipėsi į B. Jelciną, ragindami jį skubiai sušaukti Liaudies deputatų suvažiavimą ir imtis pačių ryžtingiausių ir radikaliausių įstatymų leidybos žingsnių. B. Jelcinas sakė, kad dar ne laikas, kad laikas kol kas eina mūsų naudai, mes pasiruošime, ir išvažiavo žaisti teniso, o galbūt ir kaip nors kitaip leisti laisvalaikio. Taigi aš esu visiškai įsitikinęs, kad pirmasis Sverdlovsko srities Komiteto sekretorius B. Jelcinas padarė tai neatsitiktinai. Jis pagalvojo ir paklausė savęs: „O kas yra toji atvira ir skaidri politika, kurios mane ragina imtis keisti žmonės degančiomis akimis? Argi aš savo karjerą dariau vadovaudamasis atvira, skaidria politika, argi aš dirbau su šiais vaikinais? Ne, mano komanda - tai Sockavecas, Koržakovas, Petrovas, Lobovas ir kiti. Galėčiau juos vardyti ir vardyti. Ne, aš savo partinę karjerą dariau ne prispausdamas alkūnes prie šo-

nu, o kaip tik stumdamas jomis kitus, aš karjeros laipteliais kopiau naudodamasis ne atviros, o kaip tik užkulisių politikos metodais". Taip, manau, tai buvo sąmoningas jo pasirinkimas, ir nuo to laiko Rusijoje viskam vadovauja vis ta pati partinė ūkinė sovietinė nomenklatūra.

Pateiksiu paskutinį, tačiau labai gerą pavyzdį, žinomą man iki smulkmenų. Tai pirmojo Čečėnijos karo pradžia. 1994 m. į Grozną įsiveržė didžiulė tankų kolona. Apie ją vėliau melavo, esą ji neturėjusi jokio ryšio su rusų armija, o ją rėmę visiškai neatpažinti lėktuvai, atskridę neišku iš kur, gal net iš Turkijos. Oficialūs asmenys melavo, paskui tas melas buvo išaiškintas. Bet, šiaip ar taip, kolona buvo subombarduota per keletą valandų. Tai buvo lapkričio 26 d., o jau lapkričio 29 d. Rusijos Federacijos Taryba susirinko į savo posėdį, kuriam pirmininkavo B. Jelcinas. Tame posėdyje kariniai ekspertai pasakė, kad jeigu prieš Čečėniją bus imtasi jėgos, tai iš esmės viską galima atlikti greitai, be kraujo. Visa tai išgirde, Federacijos Tarybos nariai rekomendavo B. Jelcinui pavartoti Čečėnijoje jėgą. Kiek man žinoma, gynybos ministras P. Gračiovas tuo metu šiek tiek svyravo, nors iki to posėdžio jis atrodė karingiausias, bent jau savo kalbomis per televiziją ir radiją. Suprantama, nes P. Gračiovas buvo kaip tik tas Federacinės Tarybos narys, kuris žinojo, kad spręs dabar visi, o kariauti teks jam. Jis puikiai žinojo, kad be kraujo praliejimo nebus apsieita. Tačiau jam papriekaištavo, jog yra baily, ir, žinoma, jis palaikė bendrą nuomonę ir nusprendė kariauti. Kyla klausimas - kodėl? Aš pažįstu tuos visus žmones. Tai nėra kvaili žmonės ir nėra patys neraštingiausi žmonės. Jie puikiai suprato, ką pataria Prezidentui. Aš jums galiu atsakyti: žmonės elgėsi taip, kaip buvo priimta sovietinei partinei nomenklatūrai. Buvo svarbu kaip nors išnarplioti tą nepaprastą Čečėnijos mazgą, tačiau svarbiausia buvo įsiteikti Prezidentui, reikėjo nuspėti, ko nori Prezidentas. O tai padaryti nesunku, nes buvo aišku, jog Prezidentas nori kariauti. Ir sovietinė partinė nomenklatūra pasakė: Borisai Nikolajevičiau, jūs esate didmeistris, ypatingų situacijų didmeistris, t. y. kai negalima mazgo atmegzti, jį galima nukirsti. Ir Borisas Nikolajevičius, atsiraitojęs rankoves, ėmėsi darbo.

Tuometinis Prezidento atstovas Šiaurės Kaukaze Lobovas per televiziją atvirai pasakė, kad Čečėnijoje partizaninio karo nebus, nes toks karas - ne čečėnų tautos metodai ir tradicijos. Pasirodo, jo požiūriu, tai ne čečėnų tradicija. Manau, kad Lobovas puikiai išmanė čečėnų tradicijas. Jis buvo skaitęs „Kaukazo belaisvį“, „Mūsų laikų herojų“, kitą literatūrą ir puikiai visa tai žinojo, tačiau elgėsi taip, kaip turi elgtis sovietinė nomenklatūra, - jis viešai melavo nesigėdydamas to akivaizdaus visiems suprantamo melo. Dėl laiko stokos negaliu kalbėti apie naujajį

Čečėnijos karą, tačiau dabar jį remia KGB, kuris yra faktiškas valstybės vadovas. Ir visa esmė ne ta, kad mums vadovauja pulkininkas V. Putinas, bet kad jis po savo sparneliu surinko visus savo bendražygius. Taigi taip elgiasi mūsų Prezidentas, ir tai yra pagrindinė šiuolaikinio komunizmo grėsmė. Tai grėsmė, kurią turėtume turėti omenyje ir su kuria mums visiems reikia kovoti. Atsiprašau, kad viršijau laiko limitą. Ačiū už dėmesį. (Plojimai)

Katalikų Bažnyčios pasipriešinimas dvasiniam genocidui

*J. E. Sigitas Tamkevičius, arkivyskupas,
Lietuvos Vyskupų Konferencijos pirmininkas*

Nuo 1940 m. birželio 15 d. iki sovietų imperijos žlugimo Lietuva patyrė labai skaudų fizinį ir dvasinį genocidą. Vos tik okupavus Lietuvą, sovietų saugumas ėmėsi sudaryti nepatikimų žmonių sąrašus. Greitai daugelis jų atsidūrė kalėjimuose, o kitus pradėta tremti į Sibirą. Bažnyčiai buvo uždrausta imtis bet kokios šviečiamosios ar karitatyvinės veiklos. Pasibaigus karui, antroji okupacija toliau naikino tautą ir Bažnyčią. Vėl žmonės buvo tremiami ir kalinami, negailestingai kovojama su partizanų pasipriešinimu, o mokyklose ir universitetuose skiepijama marksistinė pasaulėžiūra. Bažnyčiai buvo palikta veikti tarp keturių savo sienų, budriai kontroliuojant, kad ir ten vaikai nebūtų mokomi tikėjimo tiesų ir per pamokslus neskambėtų „antitarybinės“ mintys. Visą Lietuvą buvo apraizgęs sovietinio saugumo voratinklis, į kurį buvo bandoma įtraukti visų luomų žmones.

Pasipriešinimas genocidui

Nors neįmanoma tiksliai nustatyti, tačiau drąsiai galima tvirtinti, kad dauguma tautiečių, stojusių į kovą su okupantais, buvo Bažnyčios nariai. Dauguma jų buvo išugdyti krikščioniška dvasia ir jautė didelę atsakomybę užgriuvusios nelaimės akivaizdoje. Siūlyčiau visiems perskaityti mokytojo ir partizanų vado Adolfo Ramanausko-Vanago knygą „Daugel krito sūnų“, kur puikiai atskleista, ką išgyveno ir kokį kelią rinkosi tie, kurie mylėjo Dievą ir Lietuvą. Laisvės kovotojai jautė visokeriopą katalikų ūkininkų ir dvasininkų paramą. Bažnyčia buvo solidari su persekiojamais ir kovojančiais už laisvę tautiečiais.

Būtų didelė klaida manyti, kad su dvasinio genocido vykdytojais kovojo tik tie kunigai ir pasauliečiai, kurie leido pogrindžio leidinius ir

viešai gynė žmonių teises. Buvo šimtai tūkstančių tylių darbininkų - kunigų ir vienuolių, tėvų ir motinų, kurie kaip galėdami palaikė, skiepjo ir perduodavo kitiems religinę mintį. Jeigu ne jie, okupacijos padariniai būtų buvę dar baisesni nei dabar.

Bažnyčiose kunigai negalėjo laisvai kalbėti, nes nuo pat okupacijos pradžios Lietuvą ir Bažnyčią buvo apraizgęs baisus sovietinio saugumo voratinklis, į kurį intensyviai buvo įtraukiami tiek pasauliečiai katalikai, tiek ir patys kunigai. Pastarieji ypač atkakliai buvo verbuojami bendradarbiauti su KGB, nes okupantai žinojo kunigų įtaką ne tik Bažnyčios, bet ir tautos gyvenimui. Gaila, kad kai kurie kunigai palūžo. Tačiau dauguma jų, rizikuodami laisve ir viskuo, kas priklauso nuo valdžią turinčiųjų, liko ištikimi savo dvasinei tarnystei. Anuomet dauguma kunigų dirbo tai, ką buvo galima padaryti pernelyg neatkreipiant valdžios dėmesio. Norėčiau ypač pabrėžti bažnyčiose vykusį religinį vaikų švietimą. Dauguma kunigų nedrįso vaikų mokyti didelėmis grupėmis, tačiau vis tiek juos mokė teisindamiesi, kad tik „egzaminuoja“. Labai didelį religinio švietimo darbą atliko seserys vienuolės. Jos kas vasarą tūkstančius vaikų parengdavo religiniam gyvenimui. Rengiant vaikus Pirmajai komunijai ar Sutvirtinimui, būdavo ne tik perteikiamos religinės žinios, bet ir ugdoma krikščioniška pasaulėžiūra bei meilė Tėvynei.

Ministrantai ir adoruotojos

Sovietų laikotarpiu prie daugelio Lietuvos bažnyčių buvo buriami Mišių patarnautojai ir mergaitės adoruotojos, kurios dalyvaudavo procesijose ir dažnomis progomis adoruodavo Švč. Sakramentą. Per visą Lietuvą susidarė gana daug vaikų ir jaunuolių, kurie, nors ir nebūdami formaliai organizuoti, tam tikra prasme buvo susivieniję. Atsirado prielaidų vieniems kitus paremti, dvasiškai ugdytis, gauti religinės ir pogrindžio literatūros, dalyvauti įvairiuose renginiuose ir taip formuoti nemarksistinę pasaulėžiūrą. Sovietų valdžia draudė vaikams patarnauti Mišiose, tačiau po 1968 m. daugelis kunigų šio draudimo nepaisė.

Religinė pogrindžio literatūra

Esame įpratę dažniau kalbėti apie pogrindžio leidinių - „Kronikos“, „Aušros“ ir kt. - reikšmę kovojant su dvasiniu genocidu, tačiau aš norėčiau pabrėžti didžiulę reikšmę paprasčiausių maldaknygių ir katekiz-

mu, kurių išleista šimtai tūkstančių ir iš kurių visi mūsų dienų Bažnyčios nariai mokėsi ne tik tikėjimo abėcėlės, bet ir klojo jais moralinius savo gyvenimo pagrindus. Ne vienas žmogus, leidęs maldaknyges ir katekizmus, nukentėjo. Čia norėčiau išskirti Paulių Petronį, kuris išleido ypač daug maldaknygių ir už tai buvo teisiamas.

Baigęs Kunigų seminariją, jaučiau didžiulį religinės literatūros trūkumą. Oficialiai valdžia keletą kartų buvo davusi leidimą išleisti maldaknygių, tačiau mažytį katekizmą išleisti bijojo. Visa religinė literatūra būdavo slapta dauginama rašomosiomis mašinėlėmis, kopijavimo aparatais, skaitoma ir platinama tarp tikinčiųjų. Pas dažną kunigą galėjai matyti daugybę rašomąja mašinėle spausdintų knygų. Tai buvo ne tik pamokslams skirta literatūra, bet ir įvairūs, dažniausiai versti iš kitų kalbų, veikalai. Ypač populiarumu pasižymėjo filosofo Antano Maceinos knygos. Ši pagrindinė literatūra ne tik formavo katalikų inteligentų pasaulėžiūrą. Jos skaitymas ir platinimas ugdė drąsą bei pilietinę sąmoningumą, jog bet kokiai prievartai reikia priešintis.

Pasipriešinimo judėjimas nuo 1968 m.

Pasipriešinimo dvasiniam genocidui istorijoje norėčiau išskirti laikotarpį, prasidėjusį 1968 m. Lietuvoje neabejotinai buvo jaučiami atbūdančios laisvės vėjai: pasiekė Maskvoje kylančio disidentų judėjimo ir „Prahos pavasario“ dvasia. Tarp Lietuvos kunigų subrendo ryžtas tiesiogiai kovoti už tikinčiųjų teises. Kaip pačius ryškiausius iš ano meto išskirčiau du atvejus: pirmasis - kai Telšių ir Vilkaviškio vyskupijų kunigai kreipėsi su peticijomis į sovietų valdžią dėl Kunigų seminarijų persekiojimo, antrasis - 17 tūkst. tikinčiųjų memorandumas sovietų valdžiai, kuriame reikalaujama daugiau laisvės. Peticijos ir pareiškimai buvo rašomi ir pasirašomi ne tikintis, jog sovietų valdžia į juos atsižvelgs ir išpildys, bet kad buvo pakankamai subrendusi kovos už laisvę dvasia. Prie Bažnyčios glaudėsi ir kiti tautiečiai, kurie tikėjimo atžvilgiu buvo daugiau ar mažiau indiferentai.

Dvasinio prabudimo laikotarpiu labai reikšmingas buvo kunigų apsisprendimas nebijoti nušalinimo nuo pareigų ir prievartinio įdarbinimo. Kun. Lionginas Kunevičius, sovietų valdžios verčiamas, nesutiko pasitraukti iš Didvyžių parapijos klebono pareigų. Valdžia, savo tikslų nepasiekusi per Bažnyčios vadovybę, kunigą paėmė į sovietų armiją, tačiau kilęs skandalas buvo gana veiksmingas, ir nuo tol nė vienam kunigui nebuvo atimtas registracijos pažymėjimas, duodavęs teisę vyskupo

paskirtoje vietoje eiti kunigo pareigas. Ne mažiau reikšmingas buvo kunigų apsisprendimas viešai katechizuoti vaikus ir dėl to rizikuoti laisve. Protestų laviną sukėlęs trijų kunigų - Prospero Bubnio, Juozo Zdebskio ir Antano Šeškevičiaus - nuteisimas ne tik kad nepadarė Bažnyčiai žalos, bet kėlė ją dar smarkiau kovoti su priespauda.

**„ LKB kronika "
ir kiti pogrindžio leidiniai**

„LKB kronikos“ atsiradimas 1972 m. buvo labai natūralus prasidėjusios kovos už laisvę padarinys. „Kronika“ gimė iš kunigų diskusijų, jog reikėtų registruoti visus persekiojimo faktus, kad ši medžiaga būtų išsaugota istorijai. Pradžioje niekas net nesvarstė, kaip tokią medžiagą reikėtų perduoti į Vakarų, nes tai atrodė neįvykdomas uždavinys. „LKB kronikos“ medžiaga, apimanti daugelį Lietuvos parapijų, rodo, kad jos sumanytojai ir leidėjai nebuvo vieniši „partizanai“, jie turėjo didelį pagalbininkų būrį. Reikia dėkoti Dievui už subrendusį ryžtą kovoti už laisvę, tai kovai pasirenkant ne prievartą, o viešumą ir bandant atsilaikyti prieš galimas represijas. Kovodami už laisvę, žmonės drąsėjo, atsirado daugiau patirties. Vaikai išdrįsdavo nestoti į komjaunimą, dalyvavo slaptuose susirinkimuose, rekolekcijose, pamažu atsigavo vienuolynai, atsirado pogrindinis jaunuolių rengimas kunigybei. Vienas po kito pasirodė religinio ir nereliginio pobūdžio leidiniai - „Aušra“, „Rūpintojėlis“, „Perspektyvos“, „Dievas ir tėvynė“, „Laisvės šauklys“ ir kt. Jie buvo slapta platinami ir skaitomi.

**Tikinčiųjų teisėms ginti
katalikų komitetas**

Pasipriešinimo dvasiniam ir tautiniam genocidui kovoje labai svarbus buvo formalių grupių - lietuviškosios Helsinkio grupės ir Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komiteto - įsikūrimas. Viešai kurti tokias grupes anuo metu buvo gana rizikinga, tačiau būtina, nes reikėjo, kad skambėtų ne tik anoniminis kvietimas iš pogrindžio į laisvę, bet ir aiškus viešas žodis, ko nori Tauta ir Bažnyčia. Kai kurie šių grupių nariai kunigai ir pasauliečiai nukentėjo, tačiau pasipriešinimo sąjūdis nebuvo sustabdytas.

Eucharistijos bičiuliai

Norėčiau atskirai įvardyti Eucharistijos bičiulių sąjūdžio susikūrimą ir veiklą. Sovietų valdžia negailestingai susidorodavo su kiekvienu organizuotu judėjimu, kuriame išvelgdavo religinį ar tautinį atspalvį. Septintajame dešimtmetyje susikūrus Eucharistijos bičiulių sąjūdis buvo ir formalus, nes turėjo įstatus, ir neformalus, nes neturėjo narių sąrašų. Sąjūdžio tikslas buvo grynai religinis - daugiau dėmesio Eucharistijai, religinio sąmoningumo kėlimas, gyva tikėjimo praktika ir t. t. Šio sąjūdžio nariai tapo ir aktyviais kovos už tikėjimo laisvę pagalbininkais. Jie padėjo rinkti medžiagą pagrindinio leidiniams, juos platinti, organizuoti religines eisenas į Kryžių kalną, kryžių statymą ir t. t. Tikriausiai dėl šios priežasties sovietų saugumas Eucharistijos bičiulių nekentė ir juos persekiojo. Sąjūdžio įkūrėja sesuo Jadvyga Stanelytė, aktyvūs nariai Mečislovas Jurevičius ir Vytautas Vaičiūnas buvo nuteisti.

Solidarumas su teisiamaisiais

Pirmaisiais okupacijos metais buvo tiesiog neįmanoma viešai solidarizuotis su persekiojamais žmonėmis. Tačiau Brežnevo laikais šis solidarumas darėsi vis pastebimesnis. Kai būdavo teisiami disidentai, kunigai ir pasauliečiai katalikai, į teismus atvykdavo gana daug žmonių. Dažniausiai neįleisti į teismo salę, jie kantriai keletą dienų laukdavo, kol būdavo paskelbiamas nuosprendis. KGB pareigūnai šiuos žmones filmuodavo, susodinę į automobilius išveždavo kur nors į mišką ar kitaip rodė jiems savo neapykantą. Šitie žmonių sambūriai teismuose buvo tam tikra pilietinė mokykla, ne vienam davusi daugiau nei šiuolaikiniai universitetai.

Komunizmo nusikaltimai Lietuvoje (istorinė statistinė apžvalga)

*Arvydas Anušauskas, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro
Genocido ir rezistencijos tyrimo departamento direktorius*

I. Nusikaltimai taikai

Agresijos planavimas, rengimas, pradėjimas ir vykdymas. 1940 m. birželio 15-17 d., pasinaudodama Antruoju pasauliniu karu bei sudėtinga tarptautine Europos padėtimi, Sovietų Sąjunga Lietuvai, Latvijai ir Estijai įteikė ultimatumus ir tas valstybes okupavo. Tuo metu buvo pasirengta ir kariniam konfliktui. Birželio pradžioje NKVD buvo pavesta paruošti platų lagerių tinklą, kur tilptų daugiau nei 60 tūkst. karo belaisvių iš trijų kaimyninių valstybių.

1940 m. birželį įvykdyta Lietuvos okupacija ir vėlesnė aneksija reišė, kad SSRS ne tik pažeidė tarptautinę teisę ir savo tarptautinius įsipareigojimus, bet ir sulaužė dvišalius susitarimus su Lietuvos Respublika. Tai 1920 m. liepos 12 d. Lietuvos-Rusijos taikos sutartis, pagal kurią „visiems amžiams“ buvo atsisakyta turėto suvereniteto į Lietuvą; 1926 m. rugsėjo 28 d. Lietuvos-Sovietų Sąjungos sutartis dėl nepuolimo ir neutraliteto, kurios veikimas buvo numatytas iki 1945 m. gruodžio 31 d.; 1933 m. liepos 5 d. pasirašyta „Konvencija užpuolimui apibrėžti“, kurioje bet kokia agresija ir užpuolimas buvo draudžiami iš principo; 1939 m. spalio 10 d. sutartis dėl „Vilniaus ir Vilniaus srities Lietuvos Respublikai perdavimo ir Lietuvos-Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos“, kurios 7 straipsnyje sakoma: „Šios sutarties įgyvendinimas jokia būdu neturi paliesti susitariančių šalių suverenių teisių, ypač jų valstybinės santvarkos, ekonominės ir socialinės sistemos, karinių priemonių ir, bendrai, nesikišimo į vidaus reikalus dėsniu“.

Kai Baltijos valstybės buvo okupuotos, lietuviai kartu su kitomis Molotovo-Ribbentropo paktu Sovietų Sąjungos valdžion patekusiomis tautomis (vakarų ukrainiečiais, latviais, estais, lenkais, vakarų baltarusiais), tapo sovietizavimo, o kartu ir sovietinio naikinimo, teroro arba net genocido aukomis. Čia buvo uždrausta nacionalinių ir sukarintų organi-

zacijų veikla, atliktas valstybės aparato valymas, pakeista karinių pajėgų vadovybė, pradėtas masinis teroras. Jis tęsėsi, tik dar didesniu mastu, ir po 1944 m. Sovietų Sąjungos įvykdytos Lietuvos reokupacijos. Buvo vykdomi karo nusikaltimai, nusikaltimai žmoniškumui, genocido nusikaltimai. Visus šiuos nusikaltimus patvirtino (įsakymais, planais), pateisino (ideologiniais, praktiniais - „visuomenės saugumo“ - ir kitais motyvais) ir praktiškai įgyvendino aukščiausioji sovietinė valdžia ir jai pavaldžios institucijos.

Nusikaltimai žmoniškumui

Deportacijos. 1940-1941 m. ir 1944-1953 m. įvykdyti nusikaltimai žmoniškumui - „deportacijos ir prievartiniai perkėlimai tos pačios valstybės viduje“ ir „vertimas dirbti priverstinį darbą“ - palietė apie 130 tūkst. žmonių (žr. 1-2 priedus). Tremtinių padėtį nustatė Sovietų Sąjungos įstatymai. Nuo 1948 m., prasidėjus masiniams lietuvių trėmimams, tremtinių padėtį dar labiau suvaržė ir reglamentavo SSRS vyriausybės nutarimai (1948 m. vasario 21 d. - „Apie tremtį, prievartinį ir specialųjį perkėlimą“, lapkričio 24 d. - „Apie prievarta apgyvendintuosius“) ir MVD bei MGB įsakymai (1948 m. kovo 8 d. MVD įsakymas Nr. 00246; gruodžio 7 d. MVD įsakymas Nr. 001145 ir 1950 m. lapkričio 16 d. MGB įsakymas Nr. 00552). Tremtinių teisinė padėtis buvo tokia:

- 1) jie neturėjo teisės be MVD leidimo išvažiuoti iš tremties vietos;
- 2) jų pasuose milicija darė žymas dėl gyvenamosios vietos apribojimo tremties rajonu (be to, pasai buvo atimti ir išduoti tik 1955 m.);
- 3) ne rečiau kaip kartą per mėnesį tremtiniai buvo kontroliuojami: suaugusieji privalėjo registruotis specialiosiose komendantūrose, kurios priklausomai nuo tremtinio „pavojingumo“, „aprūpinimo darbu ir gyvenamuoju plotu“ turėjo teisę reikalauti registruotis dažniau; komendantai patys ar per prižiūrėtojus ne rečiau kaip du kartus per mėnesį turėjo patikrinti suaugusius tremtinius jų gyvenamojoje vietoje;
- 4) Sovietų Sąjungos Aukščiausiosios tarybos prezidiumo 1948 m. lapkričio 25 d. įsaku „Dėl baudžiamosios atsakomybės už pabėgimą iš tremties vietų“ kiekvienas pagautas bėglys buvo baudžiamas 20 metų katorgos (oficialiai įsakas lietė tik karo metais ištremtus čekėnus, vokiečius, Krymo totorius ir kitų tautybių tremtinius, bet buvo pritaikytas ir lietuviams, latviams, estams bei ukrainiečiams);

Prievartinis darbas. Į Irkutsko sritį ir Krasnojarsko kraštą 1948-1951 m. atgabenta apie 80% visų lietuvių tremtinių. Pagal susiklosčiusią tremtinių skirstymo tvarką daugiausia jų patekdavo į miško kirtavietes ir medienos apdorojimo įmones. Kaip teigiama dokumentuose, 1949 m. sausio 1 d. iš 24 725 dirbusių suaugusių tremtinių 22 025 dirbo Miško ir popieriaus pramonės ministerijos įmonėse. Tai buvo sunkiausias, daug jėgų atimdavęs darbas, ir moterys jį dirbo kartu su vyrais. Pakitus gyvenimo sąlygoms, maitinimui, dauguma tremtinių susirgdavo chroniškėmis ligomis. Daug jų sirgo skorbutu, tuberkulioze, širdies ir kraujagyslių ligomis ir buvo trečios arba antros grupės invalidai. Skorbutu sirgo beveik visi išvežti į Jakutijos šiaurę, prie Arkties vandenyno.

Iš atskirų dokumentų fragmentų ir tremtinių prisiminimų galima spręsti, kad visi išlikę gyvi tremtiniai sirgo įvairiomis ligomis (skorbutu, tuberkulioze, vidurių šiltine, dizenterija, širdies ir kraujagyslių ligomis ir kt.), kurias lėmė prievartinis išvežimas, netinkamos gyvenimo sąlygos tremties vietose, žala sveikatai dirbant priverstinius darbus. Pasak oficialių dokumentų, tokių išlikusių gyvų tremtinių, kurių sveikatai pakenkta priverstiniuose darbuose, 1955 m. buvo apie 104 tūkst. (kartu su vaikais).

Tremtyje prievarta buvo įdarbinta ir apie 14 tūkst. tremtinių vaikų (apie 7 tūkst. sulaukusių 16 metų, kiti 7 tūkst. - 12-15 metų amžiaus).

1941-1953 m. prievartinius darbus tremtiniai dirbo tik už maistą, o jų padėtį varžė ir reglamentavo 1939 ir 1945 m. Sovietų Sąjungos vyriausybės nutarimai. Nuo 1948 m. birželio 3 d., remiantis SSRS ministrų tarybos sprendimu, kiekvienas tremtinys už „vengimą dirbti“ galėjo būti įkalintas. Galima tvirtinti, kad už prievartinį darbą nebuvo atlyginama.

1941-1953 m. pateko į tremtį mažiausiai be vieno maitintojo arba neteko maitintojų tremtyje ir dėl to kentė skurdą apie 18-20 tūkst. vaikų. Visų 1941-1953 m. tremčių metu apie 4 tūkst. išlaikytinių buvo ištremta be maitintojų. Tad iš viso 1941-1953 m. apie 22-24 tūkst. vaikų ir išlaikytinių buvo ištremti be maitintojų arba jų neteko tremtyje ir dėl to kentė skurdą.

1941, 1948-1951 m. į tremiamų žmonių sąrašus buvo patekę mažiausiai 24 tūkst. žmonių, kurie buvo priversti slapstyti, keisti gyvenamąją vietą arba vykti pas ištremtus šeimos narius.

Grįžusiems į Lietuvą buvusiems tremtiniams ir politiniams kaliniams egzistavo ištisas draudžiamų profesijų sąrašas - neleista įsidarbinti jų rū laivyne, 70-yje pramonės įmonių bei įstaigų. Jiems buvo beveik vi-

siškai užkirstas kelias išvykti už Sovietų Sąjungos ribų. KGB įgyvendino tokias priemones kaip buvusių tremtinių ir politinių kalinių kompromitavimas ir moralinis politinis izoliavimas. Be to, reikia atsižvelgti į tai, jog sugrįžusieji iš Sibiro jokio turto neatgavo.

Nužudymas ar išnaikinimas, kankinimas, neteisėtas kalinimas

Kankinimai. Pagal SSRS MVD ir MGB instrukcijas jie plačiai taikyti tardant „valstybiniais nusikaltimais“ kaltintus žmones, t. y. už aktyvų ir pasyvų pasipriešinimą okupacinei valdžiai. NKVD ir NKGB sistemoje tai buvo dangstoma žodžiais „fizinis poveikis“, „aktyvus tardymas“ ir pan. Kankinimai buvo sankcionuoti pačiu aukščiausiu lygiu. VKP(b) CK 1937 m. oficialiai leido vartoti „fizinį poveikį“. 1939 m. sausio 10-20 d. VKP(b) CK dar kartą patvirtino, kad „fizinio poveikio metodą kaip išimtį būtina taikyti ir ateityje aiškių ir nepalūžusių liaudies priešų atžvilgiu kaip visiškai teisingą ir tikslingą metodą“. Kankinimai tardymo metu buvo įslaptinti, negalėjo likti kokių nors tai liudijančių dokumentų. Pirmiausia buvo luošinami politiniai kaliniai, kurie tardyti Lietuvoje. Tokių žmonių 1944-1952 m. buvo mažiausiai 62 086, tarp jų 45 429 - rezistencijos dalyviai ir rėmėjai.

Mirties bausmės, mirtis nuo kankinimų ir nepakeliamų kalinimo sąlygų. Netektys dėl įvykdyto mirties nuosprendžio, dėl mirties sulaukiant, tardant ar dėl nepakeliamų kalinimo ir darbo sąlygų, dingus be žinios:

1940-1941 m. sušaudyta 470 kalinių;

1941-1943 m. lageriuose mirties nuosprendis įvykdytas 595 kaliniams;

1944-1947, 1950-1957 m. sušaudyta 1000 kalinių;

1944-1945, 1948-1952 m. bendruose kalėjimuose žuvo 718 kalinių;

1946-1947 m. bendruose kalėjimuose žuvo apie 200 kalinių (išvestinis skaičius);

1946-1955 m. Šilutės lageryje žuvo 559 kaliniai (su vaikais).

Iš viso Lietuvoje nuo ligų, bado, nepakeliamų kalinimo ar tardymo sąlygų žuvo arba buvo nukankinti ar sušaudyti apie 3 tūkst. kalinių (iš jų 70% - politiniai kaliniai). Be to, 1941-1943 m. lageriuose mirties bausmė buvo įvykdyta 595 kaliniams. Dabar Lietuvoje žinomos dvi didžiausios komunistinio režimo aukų kapavietės - Tuskulėnai Vilniuje (palaidota apie 760 sušaudytų kalinių, iš kurių apie 50% politiniai kaliniai) ir Macikai Šilutės rajone, kur palaidota apie 560 kalinių (iš jų 70 - vaikai).

Neteisėtas kalinimas. Lietuvos sovietizavimas nebūtų pavykęs ir pasipriešinimas nebūtų buvęs nuslopintas, jeigu ne masiniai suėmimai. Kas antras lietuvis vyras tapo genocido auka arba perėjo per teroro sistemos „filtrus“. Suėmimai, represinių pajėgų teroras turėjo kur kas toliau siekiančių tikslų negu vien tik pasipriešinimo slopinimas. Lietuvą visiškai pavergti ir sovietizuoti, pertvarkyti visuomenę pagal komunistinės ideologijos postulatus negalėjo būti įmanoma nevartojant prievartos ir teroro, nenaikinant patriotiškiausios ar ūkiškai nepriklausomos lietuvių tautos dalies. Tik per vienerius metus - nuo 1944 m. gruodžio iki 1945 m. gruodžio - vienokią ar kitokią okupantų prievartą (buvo įkalinti, mobilizuoti, priversti slapstytis ir t. t.) patyrė daugiau kaip 200 tūkst. žmonių, iš kurių apie 54 tūkst. buvo ilgam įkalinti, o iš jų 32 661 išsiųstas į lagerius. Būtent ilgesnį laiką kalintų arba į lagerius siunčiamų žmonių sveikata labiausiai nukentėjo, jie buvo luošinami fiziškai ir dvasiškai. Taip 1940-1953 m. į lagerius buvo išvežta apie 150 tūkst. kalinių iš Lietuvos (žr. 5 priedą). Ne visi išvežti kaliniai buvo kaltinami padarę antisovietinius nusikaltimus arba už juos nuteisti. Labai daug žmonių buvo represuota remiantis vadinamaisiais „buitiniais“ straipsniais (už prievolių nevykdymą, pasų režimo pažeidimą, vykdant Lietuvos SSR 1947 m. birželio 4 d. ir 1948 m. balandžio 7 d. įsakus). Į SSRS lagerius nepolitinių kalinių iš Lietuvos išvežta apie 50-60 tūkst.

Visi kaliniai turėjo dirbti priverstinius darbus. 1940-1956 m. žuvo mažiausiai 20-25% visų į lagerius išvežtų žmonių (arba kas trečias politinis kalinys, kadangi dauguma jų buvo įkalinti ir žuvo 1941-1944 m., kai mirtingumo lygis buvo didžiausias, taip pat vėliau, kai buvo laikomi sunkiausiomis sąlygomis), arba 30-40 tūkst. žmonių (iš jų apie 20-25 tūkst. politinių kalinių). Iki 1958 m. į Lietuvą grįžo apie 19 tūkst. žmonių, kurie kalinti už „ypač pavojingus kontrevoliucinius nusikaltimus“, t. y. buvo politiniai kaliniai. Dingo be žinios arba ilgai negalėjo grįžti į Lietuvą keliasdešimt tūkstančių buvusių politinių kalinių.

Sušaudyta, nužudyta sulaikant, tardant arba žuvo dėl nepakeliamų kalinimo ar darbo sąlygų, dingo be žinios apie 33% politinių kalinių (iš 80-90 tūkst.), arba apie 20-25% visų kalinių (iš 150 tūkst.).

III. Genocido nusikaltimai

Vertinant pagal genocido konvenciją, tremtiniams buvo sudarytos nepakeliamos gyvenimo sąlygos. To padarinys - dalinis arba visiškas jų sunaikinimas. Kadangi daug kam nepriimtinas sovietinės žmonių nai-

kinimo politikos įvardijimas kaip genocido politikos ir mažai kam žinomi sovietiniai dokumentai, apibrėžiantys naikintinas tautines grupes, todėl trumpai apibūdinsiu pačią sovietinio genocido definiciją.

V. Leninas, suformulavęs pagrindinius totalitarinės komunistinės valstybės egzistavimo principus, suteikė Komunistų partijai išskirtinę valdžios teisę, taip suskaldydamas visuomenę į valdytojus ir valdomuosius. Valdomųjų sluoksnis savo ruožtu buvo dalijamas į kelias dalis, kurių viena („nuverstosios klasės“) iš komunistinės visuomenės turėjo būti eliminuota. Nacionaliniuose sovietinės valstybės pakraščiuose tokia politika įgavo specifinių bruožų. Pavyzdžiui, daliniu Lietuvos gyventojų sunaikinimu arba tyčiniu nepakeliamu gyvenimo sąlygų, kuriomis naikinta dalis tautos, sudarymu siekta išspręsti kur kas didesnius socialinius, ekonominius ir politinius uždavinius. Negalima nepastebėti aplinkybės, kad tautos naikinimas (komunistine ideologija pagrįstas žmonių naikinimas vadintas „nuverstųjų klasių slopinimu“) buvo vienas svarbiausių Lietuvos sovietizavimo, komunistinių socialinių-ekonominių doktrinų prievartinio įgyvendinimo svertų. Sovietinės teisės apologetų nuomone, tokia politika kaip „objektyvi būtinybė“ buvo įgyvendinama trimis būdais: kariniu, ekonominiu ir politiniu teisiniu.

Tarptautinė teisė genocidu laiko ištisų gyventojų grupių ar jų dalies naikinimą rasiniais, nacionaliniais arba religiniais motyvais. Nusikalstamais veiksmais kėsinama į konkretų asmenį, bet to priežastis - ne individualios jo savybės, bet priklausymas vienai iš nurodytų gyventojų grupių. 1946 m. lapkričio 11 d. Jungtinių Tautų rezoliucijoje ir politinės grupės naikinimas buvo apibūdinamas kaip genocidas. Bet 1948 m. gruodžio 9 d. Jungtinių Tautų priimtoje Konvencijoje dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir nubaudo už jį gyventojų grupių naikinimas politiniais motyvais genocidu nepripažįstamas. Būtent tuo buvo grindžiamas sovietinio teroro ir jo padarinių nepripažinimas genocidu. Visiškai nebuvo atsižvelgiama į tai, kad sovietinis žmonių naikinimas buvo nukreipiamas prieš konkrečias tautines grupes. Lietuvos ir Latvijos įstatymai, apibrėždami genocidą, į jo sąvoką taip pat įtraukia ir politinių grupių naikinimą. Tai atitinka 1948 m. Jungtinių Tautų Generalinei Asamblėjai pateiktą Tarptautinės teisės komisijos patvirtintą kodeksą, kuriame prie nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui priskiriami „bet kurios valstybės valdžios ar privačių asmenų nežmoniški aktai, tokie kaip žudymas, naikinimas, pavergimas, trėmimai ar persekiojimai, vykdomi bet kurių civilių gyventojų atžvilgiu politiniais, rasiniais, religiniais ar „kultūriniais“ motyvais“.

Šiuo metu Lietuvos Respublikos Įstatymas dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą konstatuoja, kad Lietuvos gyventojų žudymas, kankinimas ar deportavimas, padaryti Sovietų Sąjungos okupacijos ir aneksijos metais, atitinka tarptautinėmis teisės normomis numatyto genocido nusikaltimo požymius. Tai gi atitinka genocido, kuriuo siekiama sunaikinti nacionalinę grupę, požymius. Lietuvoje genocido veiksmai pasireiškė lietuvių kaip tautinės ar nacionalinės grupės neteisėtais suėmimais, kalinimais, žudymais, trėmimais. Buvo naikinami ne žmonės be tautybės, o būtent lietuviai. Sovietinis genocidas buvo vykdomas motyvuojant lietuvių kaip etninės grupės dalinio sunaikinimo ar suvaržymo būtinybe. Daugiau kaip 70% tremtinių sudarė moterys ir vaikai. Kaip liudija dokumentai, SSRS 1949 m. buvo numatyta, kad „vaikas, gimęs tremtinio ir netremtinės šeimoje ir pasirinkęs tremtinio tautybę, įrašomas į tremtinių sąrašus“. Ypatingos teisinės lietuvių tremtinių padėties nustatymas ir tai, kad trečdalis trėmimų aukų - vaikai, rodo, jog Lietuvos gyventojų naikinimas pirmiausia buvo nukreiptas prieš lietuvių tautą.

Mirtis tremiant. Tremiamus žmones mirtis pradėdavo ištikti jau nuo to momento, kai trėmimų vykdytojų operatyvinės grupės įsiverždavo į jų butus ir namus. Kiekvienas bandymas pabėgti ar pasipriešinti buvo slopinamas ginklu. Į bandančius pabėgti buvo šaudoma, o sugauti ar pasipriešinę - kuo žiauriausiai sumušami. Aukų daugėjo ir paties vežimo metu. Didesnį mirusiųjų skaičių lėmė ne tik vežimo aplinkybės, kai žmonės būdavo suvaromi į gyvulinius vagonus, laikomi antisanitarinėmis sąlygomis, patirdami oro, o neretai ir maisto stygių bei didelius dvasinius išgyvenimus. Didesnį aukų skaičių lėmė ir tremtinių sudėtis: juk daugiau kaip 70% tremtinių sudarė moterys ir vaikai. 1941-1953 m. į tremtį buvo išvežta ne mažiau kaip 39 tūkst. vaikų ir 50 tūkst. moterų (žr. 3 priedą).

Be vaikų, vežant pirmieji mirdavo senyvo amžiaus žmonės, nėščios moterys, ešelonuose gimę kūdikiai (jie nebuvo įtraukiami į tremtinių skaičių, jei tremties vietų nepasiekdavo gyvi). Pavyzdžiui, vien tik MGB duomenimis, 1948 m. vežant 30 888 tremtinius (77,2 % visų per didįjį trėmimą ištremtų žmonių) tremties vietos nepasiekė arba buvo pakeliui sužaloti 198 tremtiniai, iš kurių 47 mirė ir 104 palikti pakelės ligoninėse. 1949 m. kovo mėnesį pakeliui į tremties vietą mirė ne mažiau kaip 50 žmonių, tarp jų - daug kūdikių. 1951 m. spalio mėnesio vežimo metu tremties vietos nepasiekė 39 vaikai.

Mirtis tremtyje. Iš 132 tūkst. žmonių (kartu su 1945-1952 m. gimusiaisiais tremtyje), kurie 1941-1952 m. buvo „amžinojoje tremtyje“, 28 tūkst. žuvo nuo ligų, bado ir nepakeliamo darbo. Negalutiniais duomenimis, 1953-1958 m. tremtyje mirė dar apie 3500 žmonių (dokumentai patvirtina 1773 žmonių mirtį, bet nėra duomenų apie tremtinių mirtingumą 1953, 1955 ir 1958 m.). Tremtiniai mirdavo iki pat išlaisvinimo dienos. Dar apie 50 tūkst. žmonių ilgai negalėjo grįžti arba visiškai negrįžo į Lietuvą.

IV. Karo nusikaltimai

Civilių asmenų pasirinkimas užpuolimo objektu, neatrankinis užpuolimas, keliantis grėsmę civiliams gyventojams, betikslis miestų, kaimų ir gyvenviečių naikinimas arba niokojimas, nepateisinamas karine būtinybe, karo įstatymų ir papročių pažeidimas.

1944–1945 m. vykdytos fizinio žmonių naikinimo akcijos savo mastu pranoko visas 1946-1953 m. akcijas. MVD kariuomenės daliniai, pavaldūs frontų užnugario apsaugai, pasienio kariuomenei ir geležinkelių apsaugos bei vidaus kariuomenei, savo baudžiamąsias operacijas prieš ginkluoto pasipriešinimo dalyvius ar bet koku pasipriešinimu įtariamus asmenis pradėjo nuo pat 1944 m. liepos mėnesio, bet didžiausią mastą vadinamosios karinės čekistų operacijos įgavo

1944 m. gruodžio mėnesį. Žudynės vyko visose Lietuvos apskrityse. Tik 1944 m. gruodžio mėnesį dešimtyje valsčių sudeginti 144 lietuvių ūkiai ir sudeginti (nušauti) 265 lietuviai. Iš 20 156 žmonių, kuriuos 1944-1953 m. NKVD (MVD) ir MGB pavadino partizanais (dokumentuose jie niekinamai vadinami banditais) ir nužudė, apie 5 tūkst. buvo beginkliai žmonės. Dokumentais pagrįsta išvada galėtų būti viena:

1944-1953 m. NKVD (MVD) ir MGB vykdytos karinės baudžiamosios operacijos (nesvarbu, kas jas vykdė - divizijos, pulkai, kuopos, komandos ar karinės čekistų grupės) buvo pagrindinis lietuvių žudymo būdas. MVD, MGB ir jų kariuomenė buvo pagrindinė visų karo nusikaltimų vykdytoja.

Pavyzdžiui, daug duomenų išliko apie NKVD vidaus kariuomenės 4-osios divizijos baudžiamąsias operacijas, kurių metu dažnai buvo žudomi beginkliai žmonės: baudėjai gruodžio 13 d. 16 km į pietus nuo Ukmergės sudegino daržinę ir nužudė 8 žmones; gruodžio 17 d. 6 km į šiaurės rytus nuo Mielagėnų (Švenčionių apskr.), Radučių k., sude-

gino namą ir nužudė 7 žmones; gruodžio 17 d. 30 km į pietvakarius nuo Utenos, Klovinių k., sudegino namą ir nužudė 13 žmonių; gruodžio 19 d. Kvetkų ir Suvainiško apylinkėse (30 km į rytus nuo Biržų) sudegino vieną ūkį ir nužudė 15 žmonių; gruodžio 28 d. Stulių ir Miškiniškių apylinkėse (16-28 km į rytus nuo Utenos) sudegino namą ir daržinę, nužudė ir sudegino 14 žmonių. 1944 m. gruodžio 17-21 d. 13-ojo pasienio pulko batalionas Čekiškės valsčiaus (Kauno apskr.) Butkiškių, Vosbutų, Baukių, Juodaičių kaimuose sudegino 46 sodybas ir nužudė 56 žmones, o gruodžio 22 d. 5 km į rytus nuo Vilkijos (Bubių, Ligainių, Padaugavės ir kt. kaimuose) sudegino 9 sodybas, nušovė 16 ir sudegino 4 žmones. Merkinės valsčiaus Klepočių kaime nužudyti 22 žmonės, Lizdų kaime - 10 (iš jų 2 moterys) ir t. t. Iš viso šiame valsčiuje nužudyti 48 žmonės.

NKVD vidaus kariuomenės 4-oji divizija tik per savo operacijas 1944 m. gruodžio 13-1945 m. kovo 31 d. nužudė 1817 žmonių. Iš jų apie 550 buvo partizanai, o visi kiti - beginkliai gyventojai (dažniausiai nuo mobilizacijos besislapstą vyrai). Didžiausios žudynės vyko 1944-1945 m. (žr. 6 priedą).

Privačios ar visuomeninės nuosavybės grobimas (karo įstatymų ir papročių pažeidimas).

1944 m. gruodžio mėnesio pradžioje SSRS vidaus reikalų komisaro pavaduotojas S. Kruglovas nurodė, jog „būtų tikslinga LSSR liaudies komisarų tarybos vardu kreiptis į nelegaliai gyvenančius banditus su siūlymu numatytu laiku legalizuotis, nurodant, jog priešingu atveju jų šeimos bus išstremtos į Sibirą, o turtas - konfiskuotas". Tuo metu turtas buvo konfiskuojamas, o namai dažnai ir sunaikinami. Pavyzdžiui,

1945 m. liepos mėnesį M. Suslovas savo pranešime J. Stalinui rašė apie 30 899 ūkių (t. y. 10% visų ūkių) visišką ar dalinį konfiskavimą. Tarp jų buvo 4055 suimtų „liaudies priešų" ūkiai.

V. Žala Lietuvos valstybei

Pabaigoje reikėtų trumpai susumuoti Lietuvai padarytą žalą. Visos Lietuvos visuomenės dalys, pagaliau visa valstybė ir kiekvienas pilietis patyrė didžiulius nuostolius. Reikėtų pasakyti, kad ne mažiau kaip 456 tūkst. žmonių (kas trečias suaugęs lietuvis; lietuviai sudarė 93% kalinių ir 96% tremtinių) tapo sovietinio teroro aukomis, patyrė vienokią

ar kitokią prievartą. Iš jų apie 350 tūkst. buvo įkalinta, išvežta į tremtį ir Gulago lagerius ar nužudyta Lietuvoje (įkalino, išvežė į tremtį Sibire ir į Gulago lagerius 332 tūkst. žmonių - apie 25-33% ten žuvo ir apie 25% negalėjo grįžti į Lietuvą - bei apie 26 tūkst. nužudyta Lietuvoje), apie 500 tūkst. dėl vykdyto teroro, karo sąlygų ar okupantų sprendimų turėjo palikti Lietuvą (žr. 11 priedą). Kartu su nacistinės diktatūros aukomis (ji fiziškai sunaikino 245 tūkst. žmonių, iš jų apie 200 tūkst. žydų) Lietuvos gyventojų nuostoliai siekia 33% bendro 1940 m. šalies gyventojų skaičiaus.

Žalą, padarytą Lietuvos Respublikai, skaičiuojant materialine išraiška, gaunami milžiniški skaičiai: 278 mlrd. JAV dolerių, iš kurių 1,849 mlrd. JAV dolerių žala padaryta vykdant genocidą ir represijas, 53,8 mlrd. JAV dolerių žala - dėl trėmimų ir vežimų į Gulago lagerius (negautos nacionalinės pajamos) ir t. t. (žr. 10 priedą). Sovietizaciją lydėjęs teroras, karo nusikaltimai, nusikaltimai žmoniškumui, genocido nusikaltimai sunaikino ne tik žmones, bet ir ištisus socialinius sluoksnius su visa jų puoselėta kultūra, turtu, visuomenine įtaka. Lietuvių tautos demografiniai, turstiniai ir visi kiti patirti nuostoliai ilgai lėmė ir tebelemia dabartinės Lietuvos valstybės ir visuomenės gyvenimą kaip amžinas komunistinio režimo nusikaltimų paminklas.

1 priedas. **1941-1953 m. iš Lietuvos ištremtų žmonių skaičius**

Metai	Ištremtų žmonių skaičius
1941	14 381
1945	7 368
1946	2 082
1947	2 782
1948	41 158
1949	33 500
1950	1 355
1951	21 177
1952	2 934
1953	100
Iš viso	126 837
VRM duomenimis	128 068
Išvestinis skaičius	130 000

2 priedas. Trėmimų direktyvos ir aukų skaičius

Eil. Nr.	Kieno nutarimu, įsakymu	Trėmimo data	Pirminiuose MVD ir MGB dokumentuose nurodytas skaičius	Vėlesniuose MGB, MVD, KGB dokumentuose nurodytas skaičius	Šiuo metu suregistruotų trėmtinių skaičius	Tremties vieta
1.	VKP(b) CK ir SSRS 1941 06 14-18 liaudies komisarų tarybos 1941 m. gegužės 16 d. nutarimas Nr. 1299-526		17 562 (iš jų 4923 išvežti į lagerius)	12 562 (ir 4923 išvežti į lagerius)	17 730 (iš jų 3349 įrašyti į kalinių sąrašus)	Altajaus kr., Novosibirsko sr., Komijos ASSR, Kazachija, Krasnojarsko kr.
2.	Lietuvos SSR NKVD 1945 m. balandžio 18 d. įsakymas Nr. 4/0174	1945 04 20-05 03	1 048	854 (nepridėta prie lietuvių trėmtinių skaičiaus)		Stalinabado sr. (Tadžikijos SSR)
3.	SSRS NKVD 1945 m. birželio 16 d. nutarimas Nr. 328	1945 07 17-09 03	6 320	4 479		Komijos ASSR, Molotovo ir Sverdlovsko sr.
4.	SSRS NKVD 1945 m. birželio 16 d. nutarimas Nr. 328	1946 02 18-21	2 082	2 082		Sverdlovsko sr.
5.	SSRS MT 1947 m. rugsėjo 29 d. nutarimas	1947 12	2 782	2 782		Tomsko, Tiumenės sr., Komijos ASSR
6.	SSRS MT 1947 m. rugsėjo 29 d. nutarimas	1948 01-02	1 156	1 134		Tomsko sr., Krasnojarsko kr.
7.	SSRS MT 1948 m. vasario 21 d. nutarimas Nr. 447-160	1948 05 22-27 „Vesna“	40 002	39 482		Krasnojarsko kr., Irkutsko sr., Buriatijos- Mongolijos ASSR

2 priedo tęsinys

Eil. Nr.	Kieno nutarimu, įsakymu	Trėmimo data	Pirminiuose MVD ir MGB dokumentuose nurodytas skaičius	Vėlesniuose MGB, MVD, KGB dokumentuose nurodytas skaičius	Šiuo metu suregistruotų tremtinių skaičius	Tremties vieta
8.	SSRS MT 1949 m. sausio 29 d. nutarimas Nr. 390-138	1949 03 25-28 „Priboj“	29 180	28 981		Irkutsko sr., Krasnojarsko kr.
9.	- " -	1949 04 10-20	3 090	2 927		Irkutsko sr.
10.	- " -	1949 06 06	apie 500	nežinomas		- " -
11.	- " -	1949 07 07	279	nežinomas		- " -
12.	- " -	1950 04 14, 09 01-02, 09 19	1 355	761		Altajaus ir Chabarovsko kr.
13.	SSRS MT 1951 m. vasario 13 d. nutarimas Nr. 377-190, SSRS MT 1951 m. kovo 3d. nutarimas Nr. 667-339	1951 03 31-04 01	433	nežinomas		Irkutsko ir Tomsko sr.
14.	SSRS MT 1951 m. rugsėjo 5 d. nutarimas Nr. 3309-1568-vs	1951 09 20-21	3 807	2 987		Irkutsko sr.
15.	- " -	1951 10 02-03 „Osen“	16 150	16 109		Krasnojarsko kr.

2 priedo tęsinys

Eil. Nr.	Kieno nutarimu, įsakymu	Trėmimo data	Pirminiuose MVD ir MGB dokumentuose nurodytas skaičius	Vėlesniuose MGB, MVD, KGB dokumentuose nurodytas skaičius	Šiuo metu suregistruotų tremtinių skaičius	Tremties vieta
16.	- " -	1951 10 03	335	nežinomas		~ n ~
17.	SSRS MT 1951 m. rugsėjo 5 d. nutarimas Nr. 3309-1568-vs	1951 11 30	452	nežinomas		Altajaus kr.
18.	- " -	1952 01 23	2 195	1 844		Krasnojarsko kr.
19.	- " -	1952 07 06-07	465	nežinomas		
20.	SSRS MGB Ypatingojo pasitarimo sprendimu	1952 08 05-06	359	nežinomas		Krasnojarsko kr.
21.	- " -	1952 11 29	nežinomas	nežinomas		Kazachija, Krasnojarsko kr.
22.	- " -	1953 02 26, 04 12, 09 12	apie 100	nežinomas		Tomsko sr., Altajaus kr., Krasnojarsko kr.
Iš viso			124 652	126 984	128 068	

3 priedas. Tremtiniai - vaikai ir moterys

Eil. Nr. Trėmimo data	Vaikų skaičius	Moterų skaičius
1. 1941 06 14-18	5 072	7 628
2. 1945 04 20-05 03	313	-
3. 1946 02 18-21	576	-
4. 1947 12 11-1948 04 23	1 096	1 986
5. 1948 05 22-27	11 066	16 559
6. 1949 03 25-28	8 357	11 736
7. 1949 04 10-20	680	-
8. 1951 09 20-21	1 255	-
9. 1951 10 02-03	5 278	5 757
10. 1952 01 23	519	755
Iš viso	34 200	44 421

4 priedas. 1945-1959 m. ištremtų lietuvių pasiskirstymas tremties vietose

Vieta	1941 m. spalio 1 d.	1948 m. vasario 1 d. (be 1941 m. tremtinių)	1949 m. sausio 1 d. (be 1941 m. tremtinių)	1953 m. sausio 1 d.	1957 m. liepos 1 d.	1959 m. sausio 1 d.
Buriatija-Mongolija	-	-	3 987	3 828	1 874	212
Altajaus kr.	7 462	X	-	2 047	959	137
Kazachija	X	-	-	4	430	212
Komija	1 549	908	864	1 393	1 447	348
Jakutija	-	-	-	2 131	627	26
Krasnojarsko kr.	164	X	23 233	39 963	21 126	1 845
Chabarovsko kr.	-	-	-	748	239	-
Irkutsko sr.	-	-	11 385	38 355	20 023	1403
Kemerovo sr.	-	-	87	116	71	-
Molotovo (dab. Permės) sr.-	-	2 438	2 324	2 021	926	258
Omsko sr.	-	-	2 428	X	X	390
Sverdlovsko sr.	-	1402	1343	1 314	640	-
Tiumenės sr.	-	453	1 227	1 195	748	-
Novosibirsko sr.	3 507	X	2 492	159	124	10
Tomsko sr.	-	-	-	13 525	4 153	18
Iš viso	12 682	5 201	46 942	107 110	54 866	5 186
Bendras Sovietų Sąjungos tremtinių skaičius	-	2 260 536	2 300 233	2 753 356	178 363	49 416
Lietuvių dalis (%)	-	-	2,04	3,9	30,76	10,5

5 priedas. Į Gulago lagerius išvežtų kalinių skaičius

Metai	Išvežta kalinių
1941	7 349
1944	1338
1945	31 661
1946	16182
1947	19 324
1948	20 837
1949	14 948
1950	12 194
1951	12 763
1952	12 332
Iš viso	148 590

6 priedas. 4-osios šaulių divizijos 1944 m. gruodžio 13-1945 m. kovo mėn. baudžiamųjų operacijų metu nužudyti partizanai ir beginkliai žmonės

Data	25-asis šaulių pulkas	137-asis šaulių pulkas	261-asis šaulių pulkas	298-asis šaulių pulkas	Iš viso
Gruodžio 13	-	12	4	30	46
14	12	22	-	7	41
15	-	6	-	2	8
16	7	2	-	-	9
17	9	1	11	10	31
18	18	15	2	31	66
19	-	-	17	2	19
20	3	2	9	-	14
21	-	5	1	1	7
22	6	1	-	-	7
23	14	1	-	-	15
24	-	-	1	2	3
25	2	-	12	1	15
26	2	-	-	-	2
27	1	3	11	-	15
28	11	33	1	5	50
29	-	12	2	10	24
30	-	2	5	7	14
31	33	-	-	2	35
Iš viso gruodžio 13-31	118	117	76	110	421

6 priedo tęsinys

Data	25-asis šaulių pulkas	137-asis šaulių pulkas	261-asis šaulių pulkas	298-asis šaulių pulkas	Iš viso
Sausio 1	-	-	5	5	10
3	-	9	9	-	18
4	-	-	1	-	1
5	-	2	7	-	9
6	2	-	-	1	3
7	11	4	-	-	15
8	1	20	22	-	43
9	-	5	2	-	7
10	-	3	55	2	60
11	10	2	10	11	33
12	-	-	-	36	39
13	-	-	-	27	27
14	3	-	-	2	5
15	-	-	-	6	6
16	-	3	-	-	3
17	-	-	8	-	8
18	-	-	-	4	4
19	-	-	18	1	19
20	-	2	1	-	3
21	-	3	1	7	11
22	-	1	-	-	1
25	3	1	-	-	4
26	22	1	-	-	23
27	3	-	-	1	4
28	8	5	-	-	13
29	-	-	4	-	4
30	4	3	-	-	7
31	13	-	1	-	14
Vasario 1	-	2	-	-	2
2	3	-	-	-	3
3	6	-	35	24	65
4	8	3	-	-	11
5	26	-	3	-	29
6	2	-	-	-	2
7	81	6	3	-	90
9	-	6	2	15	23
10	5	1	77	-	83
11	1	-	-	3	4
12	1	1	-	-	2
13	1	-	-	-	1
14	4	-	-	-	4
15	11	2	1	9	23

6 priedo tęsinys

Data	25-asis šaulių pulkas	137-asis šaulių pulkas	261-asis šaulių pulkas	298-asis šaulių pulkas	Iš viso
Vasario 16	-	—	—	5	5
17	6	2	-	-	8
18	-	30	39	1	70
19	12	2	-	-	14
20	-	1	-	-	1
21	-	4	-	-	4
22	1	-	-	-	1
23	-	-	46	1	47
24	-	4	4	-	8
26	-	3	-	3	6
27	-	4	-	-	4
28	6	-	-	39	45
Kovo 2	—	1	6	37	44
4	1	-	-	-	1
6	-	-	-	-	2
8	2	-	-	-	2
9	-	-	1	-	1
10	-	-	2	3	5
11	10	-	-	-	10
12	-	78	8	-	86
13	-	1	7	-	8
14	4	-	-	-	4
15	1	3	-	-	4
16	1	-	-	-	1
17	18	-	-	4	22
18	-	2	-	-	2
19	12	2	-	-	14
21	-	-	5	1	6
22	-	-	5	-	5
24	2	3	-	-	5
27	-	2	-	-	2
28	-	6	121	1	128
29	-	-	1	30	31
30	-	-	31	22	53
31	-	3	-	8	11
Iš viso	423	355	620	419	1817

priedas. 1944-1945 m. nužudyti žmonės

Data	Nužudyta žmonių
1944 m. spalio	39
lapkritis	265
gruodis	2 056
1945 m. sausis	1 207
vasaris	1301
kovas	1 030
balandis-gegužės 15	1 613
birželis	1 135
liepa	1436
rugpjūtis	710
rugsėjis	416
spalis	238
lapkritis	249
gruodis	343
Iš viso	12 266

priedas. MVD ir MGB 1946-1953 m. baudžiamųjų operacijų padariniai

Metai	Žuvo partizanų
1946	2143
1947	1540
1948	1135
1949	1 192
1950	635
1951	590
1952	457
1953	198
Iš viso	7 890

9 priedas. 1944-1949 m. žuvusių beginklių žmonių ir partizanų pasiskirstymas pagal apskritis

Eil. Nr.	MVD ir MGB skyriai	1944 m.	1945 m.	1946 m. sausis-gegužė	1947 m.	1948 m. sausis-gegužė	1949 m.	Iš viso
1.	Alytaus	156	846	78	107	47	60	1 294
2.	Anykščių	-	-	-	1	10	33	44
3.	Biržų	127	593	69	35	6	34	864
4.	Joniškio	-	34	9	5	4	17	69
5.	Jurbarko	-	-	-	-	2	16	18
6.	Kauno m.	91	-	1	12	3	-	107
7.	Kauno apskr.	57	369	69	60	16	79	650
8.	Kaišiadorių	-	-	-	35	-	8	43
9.	Kalvarijos	-	-	-	-	-	11	11
10.	Kelmės	-	-	-	6	10	13	29
U.	Kėdainių	67	387	14	36	13	30	547
12.	Klaipėdos	-	1	1	8	8	15	33
13.	Kretingos	-	96	10	82	38	33	259
14.	Kupiškio	-	-	-	49	23	51	123
15.	Kuršėnų	-	-	-	4	2	27	33
16.	Lazdijų	15	218	16	45	33	65	392
17.	Marijampolės	5	634	70	110	31	27	877
18.	Mažeikių	1	119	8	28	4	22	182
19.	Pagėgių	-	4	-	1	-	-	5
20.	Panevėžio	182	874	116	138	43	68	1421
21.	Pasvalio	-	-	-	-	1	5	6
22.	Plungės	-	-	-	2	5	19	26
23.	Prienų	-	-	-	39	26	16	81
24.	Radviliškio	-	-	-	-	14	27	41
25.	Raseinių	109	188	23	67	19	37	443
26.	Rokiškio	178	602	35	51	14	25	905
27.	Rietavo	-	-	-	-	-	9	9
28.	Trakų	8	855	30	9	1	28	931
29.	Tauragės	3	96	27	89	17	41	273
30.	Telšių	29	190	5	70	18	36	348
31.	Širvintų	-	-	-	-	-	10	10
32.	Šakių	-	202	27	50	16	26	321
33.	Šiaulių	59	491	32	53	5	31	671
34.	Šilutės	-	1	-	3	1	8	13
35.	Švenčionių	130	355	25	32	12	15	569
36.	Ukmergės	312	753	129	81	33	61	1 369
37.	Utenos	206	981	52	75	17	56	1 387
38.	Varėnos	-	-	-	82	23	74	179
39.	Vilkijos	-	-	-	-	-	8	8
40.	Vilniaus m.	-	-	-	1	-	-	1
41.	Vilniaus apskr.	39	311	2	2	-	2	356

9 priedo tęsinys

Eil. Nr.	MVD ir MGB skyriai	1944 m.	1945 m.	1946 m. sausis-gegužė	1947 m.	1948 m. sausis-gegužė	1949 m.	Iš viso
42.	Vilkaviškio	-	21	13	55	13	8	110
43.	Zarasų	52	210	29	16	4	8	319
44.	I Pabaltijo fronto NKVD kariuomenė	412				-	-	412
45.	BB valdyba 2-N valdyba	-	5		1	-	33	39
46.	MGB (NKVD)	-	226	53	-	-	-	279
	Iš viso	2 238	9 662	943	1 540	532	4 192	16 107

**10 priedas. Buvusios SSRS Lietuvos Respublikai 1940-1991 m.
padarytos žalos suvestiniai duomenys**

Žalos rūšis ir pavadinimas	Žalos dydis (iš viso, tūkst. JAV dolerių; 1996 m. kursu)	Lietuvos Respublikai
1. Žala, padaryta vykdant genocidą ir represijas	1 849 863	1 849 863
2. Žala, padaryta dėl rezistentų persekiojimo	171 000	171 000
3. Žala dėl okupuoto krašto piliečių prievartinio ėmimo į sovietinę kariuomenę ir sukarintuosius dalinius 1940 ir 1944-1991 m.	2 325 893	2 325 893
4. Okupacinio režimo žala miesto ir kaimo gyventojams	328 219	203 101
5. Žala dėl priverstinės emigracijos	2 980 000	2 563 000
6. Žala Katalikų Bažnyčiai ir kitų konfesijų maldos namams	226 051	43 411
7. Žala juridiniams asmenims	219 053	218 703
8. Žala visuomeninėms organizacijoms	61 350	-
9. Žala dėl gyvybinių valstybės funkcijų nutraukimo ir jų atnaujinimo išlaidos	1 346 864	1 346 864
10. Žala valstybės turtui	931 984	931 984

10 priedo tęsinys

Žalos rūšis ir pavadinimas	Žalos dydis (iš viso, tūkst. JAV dolerių; 1996 m. kursu)	Lietuvos Respublikai
11. Žala Lietuvos gamtai	1 823 600	1 823 600
12. Žala Lietuvos ūkiui	265 488 542	265 488 542
12.1. Negautos Lietuvos nacionalinės pajamos dėl šalies gyventojų skaičiaus sumažėjimo (netekties) - SSRS okupacijos padarinio		
12.1.1. Išstremti ir išvežti į lagerius Lietuvos Respublikos gyventojai ir dėl to netektos nacionalinės pajamos (skaitiklyje - žala, apskaičiuota pagal SSRS CSV statistiką ir metodiką, vardiklyje - pagal Jungtinių Tautų statistiką ir metodiką)	53 881 000 53 881 000	94 252 000 94 252 000
12.1.2. Nuo sovietinės okupacijos pasitraukę Lietuvos Respublikos gyventojai ir dėl to netektos nacionalinės pajamos (skaitiklyje - žala, apskaičiuota pagal SSRS CSV statistiką ir metodiką, vardiklyje - pagal Jungtinių Tautų statistiką ir metodiką)	96 050 000 96 050 000	168 100 100 168 100 100
12.1.3. Lietuvos Respublikos nuostoliai dėl nužudytų ir žuvusių jos gyventojų, kaip sovietinės okupacijos padarinio	7 055 000	7 055 000
13. Žala Lietuvos kultūrai	256 545	256 545
14. Žala dėl okupacinės kariuomenės ir kitų represinių struktūrų buvimo Lietuvos Respublikos teritorijoje	772 936	772 936
15. Negražintos reparacijos, kurias SSRS gavo iš Vokietijos už šios 1941-1944 m. Lietuvai padarytą žalą	(2 060 000)	(2 060 000)
Iš viso padaryta žalos	278 781 900 277 995 442	781 682 900 780 896 442
16. SSRS kariuomenės paliktas turtas, kuris naudojamas arba gali būti panaudotas Lietuvos Respublikos ūkio ar jos kariuomenės poreikiams	716 000	716 000
Iš viso padaryta žalos	278 065 900 277 279 442	780 966 900 780 180 442

Kroatija - Jugoslavijos komunizmo auka

Jure Knezovicius, Tarptautinės buvusių politinių kalinių ir komunizmo aukų asociacijos prezidentas

Komunistų atėjimas į valdžią 1945 m. Kroatijoje reiškė ne tik naują visuomeninę politinę santvarką, bet ir Jugoslavijos valstybės atkūrimą. Dauguma kroatų šiuos istorinius pokyčius, kuriuos rėmė ir dalis kroatų inteligentų, sutiko nenoromis ir su baime, suvokdami, kad jie jau seniai buvo neišvengiami.

Priklausydama Austrijos-Vengrijos imperijai, bet išlaikiusi savo valstybingumo tradicijas, identitetą ir autonomiją, įskaitant parlamentą (saborą) bei ginkluotąsias pajėgas (Tėvynės gvardiją), Kroatija 1918 m. gruodžio 1 d., laiminama ir palaikoma laimėjusių valstybių, tapo naujos Serbų, kroatų ir slovėnų karalystės dalimi. Ši valstybė su savo pseudoparlamentu 1929 m. įvedus monarchinę fašistinę diktatūrą buvo pervardyta Jugoslavijos karalyste.

1918 m. priimta į Jugoslavijos valstybę, Kroatija prarado valstybingumo bruožus. Kroatai šį žingsnį įvertino kaip neleistiną ir neteisėtą. Plebiscito inicijuota nebuvo, o ir kroatai šiuo klausimu nepasiūlė jokios išeities ar savo nuomonės. Kroatų saboras, taip ir neturėjęs galimybės svarstyti ar tvirtinti susijungimo su Jugoslavijos Karalyste sprendimų, buvo tiesiog paleistas. Kroatijos įstatymai buvo paprasčiausiai pakeisti Serbijos karalystės įstatymais, o valstybės administracija, švietimu ir kitomis socialinio gyvenimo sritimis asmeniškai ir politiškai buvo siekiama stiprinti Serbijos, vadinasi, Jugoslavijos, sąmoningumą.

1929 m. panaikinus parlamentinę santvarką, buvo uždrausti ir tautiniai simboliai (vėliava, ūkių herbai ir t. t.), neleidžiama netgi minėti kroatų vardų.

Pirmosios ginkluoto konflikto žiežirbos pradėjo kibirkščiuoti praėjus vos keletui dienų po naujosios valstybės paskelbimo, kai 1918 m. gruodžio 5 d. centrinėje Kroatijos sostinės Zagrebo aikštėje jungtinė Jugoslavijos kariuomenė nužudė daugybę tėvynės gvardiečių.

1919 ir 1920 m. daug kur per šalį nuvilnijo streikų banga - valstiečiai reikalavo atlygio už Jugoslavijos kariuomenei ženklinamus gyvulius, o serbų ginkluotosios pajėgos ėmėsi smurto. Atėjo permainų metas. Tautinę kroatų savimonę ypač sustiprino visuomenės judėjimas. 1924 m. pabaigoje monarchistinis režimas uždraudė tuo metu stipriausios Kroatijos politinės jėgos - Valstiečių partijos - veiklą ir suėmė jos lyderį Stjepaną Radię.

Didžiosios Serbijos vizijos šalininkas ir Belgrado Asamblėjos parlamento narys 1928 m. Asamblėjos sesijos metu sukėlė žudynes, kurių metu žuvo du parlamentarai kroatai. Tarp sužeistųjų buvo ir Radię, kuris, taip ir neatsigavęs, po kelių savaičių mirė. Po žudynių Asamblėjoje kilęs triukšmas paspartino radikalias politines Kroatijos permainas. Darbininkai ir studentai reiškė didžiulį nepasitenkinimą, iš dalies buvo nepatenkinti ir buržuaziniai visuomenės sluoksniai, iš kurių vėliau susiformavo nauja politinė jėga - ustašių judėjimas. Šis judėjimas palaikė besąlyginę ginkluotą kovą siekiant sužlugdyti Jugoslaviją ir atkurti nepriklausomą Kroatijos valstybę.

Atsakydamas į kroatų nacionalistų veiksmus, jugoslavų režimas paprasčiausiai padidino priespaudą. Didėjo politiškai aktyvių kroatų emigracija, dešimtys tūkstančių jų išvyko į užsienį - tiek dėl politinių, tiek ir dėl ekonominių priežasčių. Demografiniai, ekonominiai ir kultūriniai priverstinio prijungimo prie Jugoslavijos padariniai kasdien darėsi vis skaudesni.

Jugoslavijos karalystės politinį gyvenimą ženklina žiaurumai, žudynės, politinės aferos ir piliečių teisių bei laisvių ribojimas. Tuo buvo siekiama silpninti tautinę savimonę ir sukurti naują, jugoslavų, tautą. Deja, šį procesą palaikė Vakarų Europos valstybės, pirmiausia Prancūzija ir Didžioji Britanija, savaip prisidėjo ir fašistinė Italija su nacistine Vokietija. Iš tikrųjų Kroatijos separatistų struktūrą ir užsienio ryšių politiką apibrėžia didžiųjų valstybių Jugoslavijos režimui siūloma parama. Separatistai buvo priversti ieškoti revizionistų kariuomenės paramos.

Nenatūralus Jugoslavijos valstybės kūrimas be socialinio, politinio ir kultūrinio įteisinimo bei žiaurios, nedemokratiškos režimo naudotos priemonės lėmė greitą Jugoslavijos valstybės ir jos kariuomenės skilimą 1941 m., nors paskutiniu momentu, 1939 m., Jugoslavija ir mėgino atsisakyti griežtos centralizuotos valdymo santvarkos. 1941 m. pavasarį Jugoslavija subyrėjo lyg smėlio pilis, bet tai turėjo įtakos tik serbams, nes jie galėjo susiburti tik į Jugoslavijos valstybę.

1918-1941 m. vykusiose socialinėse ir politinėse permainose Jugoslavijos komunistų partija reikšmingesnės įtakos neturėjo. Priklausanti

Komunistų Internacionalui ir būdama tarptautinio komunistinio judėjimo skeleidėja, savo strategiją ir taktiką partija ramstė idėjomis ir banalioomis frazėmis, neturėjusiomis didesnio poveikio nei kroatams, nei kitoms Jugoslavijos tautoms. Nors Jugoslavijoje buvo sunki ekonomikos krizė ir apskritai skurdas, svarbiausia socialinė ir politinė šalies problema buvo nacionalinis klausimas, tai yra identiteto bei valstybės pilietybės pripažinimas ir autonomiška raida.

Supratusi, kad, nespręsdama nacionalinio klausimo, nesulauks platesnės visuomenės paramos, antrojo dešimtmečio viduryje Jugoslavijos komunistų partija (JKP), gavusi Kominterno nurodymus, atsisakė atviros unitarinės Jugoslavijos politikos ir gudriai mėgino tariamai domėtis tautiniu judėjimu. Vis dėlto trečiojo dešimtmečio viduryje, vėl vykdydama Maskvos nurodymus ir norėdama išsaugoti Jugoslaviją, partija jau buvo linkusi remti liaudies fronto politiką. Siekdama pavaizduoti tokį posūkį kaip galima natūraliau, partija įkūrė skyrius Slovėnijoje ir Kroatijoje, tačiau didelio pritarimo nesulaukė. Elgdamasi kone kaip „paklusniausia Kominterno narė“ (komunistų literatūroje buvo net tokių posakių!), JKP vykdė visus iš SSRS gautus Stalino įsakymus, vadinas, buvo patyrusi, dirbtinai infiltruota politinė jėga. Anot oficialios partijos statistikos, 1941 m. pavasarį ji turėjo apie 12 tūkst. narių.

Kai 1941 m. Kroatijos separatistai, užtariami Ašies valstybių, paskelbė nepriklausomą Kroatiją, Jugoslavijos komunistų partija reagavo pasyviai, nes Sovietų Sąjunga sąjungininkų saitais vis dar buvo susijusi su Trečiuoju reichu, tai yra su Ašies valstybėmis. Ginkluotą pasipriešinimą komunistai pradėjo tik po 1941 m. birželio 22 d., kai Vokietija užpuolė Sovietų Sąjungą. Pasipriešinimu buvo siekiama palengvinti karių SSRS padėtį ir tuo pat metu paraginti atkurti Jugoslaviją bei įvesti joje komunistinę santvarką.

Šis komunistų raginimas, kurį nustelbė Kroatijos nepriklausomybės atkūrimas, nesulaukė kroatų dėmesio. Pirmaisiais ginkluoto pasipriešinimo mėnesiais komunistus palaikė serbai, kuriems įkurta Kroatijos valstybė kėlė pavojų. Komunistų partizanai kovojo petys į petį su didžiosios Serbijos šalininkais (četnikais). Šie, nors ir prastai organizuoti, o kartais ir visai neorganizuoti, buvo ištikimi pasitraukusiai iš šalies ir Londone radusiai prieglobstį Jugoslavijos vyriausybei.

Siekdami paskatinti kroatų įsitraukti į kovą, komunistai patys dalyvavo sabotaže ir ginkluotuose susirėmimuose, taip tikėdamiesi pakurstyti reakciją ir sulaukti šalyje dislokuotų Vokietijos bei Italijos karių pajėgų, o tam tikru mastu ir pamažu formuojamos Kroatijos kariuomenės atsakomųjų veiksmų. Po tokių veiksmų kilo grėsmė gyven-

tojų saugumui ir teisėms, todėl dalis jų pasitraukė į miškus. Taip jie pateko į karingos ir gerai organizuotos komunistų mažumos įtaką. Įvykiai pakrypo tokia linkme, jog didžiumą nepartinių pritraukusiam pasipriešinimo judėjimui vadovavo komunistai.

Paskui vykusiame kruviniame pilietiniame kare abi pusės įvykdė sunkių karo nusikaltimų. Atkuriant Jugoslaviją, 1941-1945 m. vyko baisios komunistų vadovaujamos buržuazijos ir politinių oponentų partijų narių žudynės. Nužudyti keli šimtai katalikų ir stačiatikių kunigų bei islamo šventikų. Prsidengę ateizmo idealais ir politika, komunistai griebėsi baisaus smurto, kad kroatų tautai užkirstų kelią tapti šiuolaikine valstybe, kur sugyvena daug religijų. Menkiausius Bosnijos ir Hercegovinos musulmonų mėginimus tautiškai prisidėti prie Kroatijos valstybės idealų komunistai laikė nusikaltimu, o ketinimų įkurti savarakišką kroatų ortodoksų bažnyčią nuožmiai sužlugdydavo tiesiog užuomazgas.

Tuo metu buvo nužudyta kelios dešimtys tūkstančių žmonių, bet šitai visiškai nustelbė 1945 m. vykdytos civilių žmonių ir sužlugdytos nepriklausomos Kroatijos valstybės karinių būrių masinės skerdytės. Siekdamos įgyti daugiau Maskvos valdžios palankumo, buvusios Britų karinės pajėgos 1945 m. gegužės viduryje Karintijoje (Austrija) perdavė kroatų (taip pat slovėnų ir serbų) pabėgėlius B. Tito armijai, kuri be jokio teismo nužudė daugybę civilių ir karo belaisvių. Šios didžiulės tremtinių minios likučiai buvo išsiųsti į vadinamąjį Kryžiaus kelią. Išbadėjusių, pusnuogių belaisvių kolonas varė pirmyn. Dauguma jų buvo vos perėję Austrijos ir Jugoslavijos sieną. Jų kelią žymėjo daugybė pavienių ir masinių žudynių be jokio teismo. Daug pervargusių, ligotų ir išbadėjusių žmonių mirė pakeliui nuo išsekimo.

Jugoslavijos komunistų pateikiama išduotų ir vėliau nužudytų žmonių statistika skiriasi. 1949 m. Jugoslavijos vidaus reikalų ministerija išleido dokumentą, pasak kurio 1945 m. gegužę į nelaisvę paimta 341 tūkst. prieš kareivių, 100 tūkst. iš jų nužudyta. Šiame dokumente neužsimenama apie nužudytus civilius. Išsamių mokslinių tyrimų taip ir nebuvo atlikta, tačiau dauguma šaltinių nurodo, kad be teismo buvo nužudyta daugiau nei 200 tūkst. (tuo tarpu jugoslavai tenurodo 50 tūkst. aukų).

Panašiai kaip karo belaisvius ir civilius pabėgėlius, komunistai pradėjo doroti ir „klasinius priešus“. Iš Jugoslavijos pabėgo per 300 tūkst. gyventojų (neskaitant kelių šimtų tūkstančių Dunojaus vokiečių, kurie tapo tikro genocido aukomis). 1945 m. daugiau nei 200 tūkst. žmonių dėl „bendradarbiavimo su okupantų kariuomene“ buvo atimta teisė bal-

suoti. Karo ir paskubomis sušaukti „liaudies“ teismai teisė tūkstančius žmonių - dažniausiai būdavo skelbiamas mirties nuosprendis. Užfiksuota daugybė atvejų, kai mirties nuosprendį kaltinamajam paskelbdavo jau bausmę įvykdžius. Vienas komunistų vadovų sušaukė į Zagrebą savo šalininkus, kad ištemptų „klasinius priešus“ bei „okupantų tarnus“ į gatves ir kaip šunis nušautų: teismo jie nenusipelno - Sovietų žvalgybos (NKVD) pavyzdžiu juos tiesiog reikia sunaikinti!

Susidorojimai su tariamais režimo priešais (kunigais, inteligentais, civiliais) vyko keletą metų. Anot vieno Jugoslavijos šaltinio, Nacionalinės gynybos korpusas (JNGK), vienas iš Jugoslavijos žvalgybos ir represinių padalinių, išformuotas 1953 m., nužudė, sužeidė ar įkalino apie 116 tūkst. „priešų“ (nužudyta 26 974).

Atsitiktinės publikacijos apie komunistų režimo „laimėjimus“ kovojant su „klasinais priešais“ atitiko užsienio ir vidaus politikos tikslus. Pavyzdžiui, užsienio politikoje tokie straipsniai glaudė tarp Tito ir Stalino kilusius nesusipratimus, tuo Maskvai įrodant, kad Jugoslavija iš komunizmo kelio neiškrypo. Tuo pat metu šalies viduje buvo siekiama parodyti komunistų galią nuslopintiems priešams. Vis dėlto moksliskai tirti aukų skaičių buvo griežtai uždrausta. Mėginusieji aiškintis režimo aukų skaičių buvo nužudyti arba ilgam įkalinti.

Panašiai Jugoslavijos komunistai pasinaudojo politiniais procesais siekdami užgniaužti minties, žodžio ar spaudos laisvę. 1945-1989 m. buvo nuteista kelios dešimtys tūkstančių kroatų. Yra apskaičiuota, kad šios tautos atstovai, kurių tėvynėje teliko vos 4,5 mln., kalėjo daugiau nei 500 tūkst. metų. Nepartiniai kroatų politikai, vyskupai, pareigūnai, rašytojai ir žurnalistai tapo politinių žmogžudysčių ir ilgo kalinimo aukomis. Dėl tokio teroro kroatai po žydų ir airių yra trečia labiausiai pasaulyje išsibarsčiusi tauta.

Dėl 1948 m. įvykusio B. Tito konflikto su Stalinu Jugoslavija tapo demokratinių Vakarų numylėtine, todėl net ir šiandien daug kas nieko nežino apie Jugoslavijos režimo vykdytas politinių oponentų represijas, kurios daugeliu atvejų buvo daug žiauresnės ir dažnesnės nei kitose komunistinėse Europos šalyse.

Tegul ši trumpa apžvalga nutraukia slaptumo skraistę, dengusią jugoslavų komunistų Kroatijoje vykdytus žvėriškumus.

Komentaras apie Baltarusijos inteligentų likimą

Maja Klištornaja

Noriu pakomentuoti mūsų gerbiamojo profesoriaus kalbą. Jis yra universiteto komisijos pirmininkas. Jūs patys suprantate, jis negalėjo atvažiuoti, nors ir labai gerbia šią publiką. Aš nenoriu skaityti jo pranešimo apie baltarusių istorijos iškreipimą tik todėl, kad jis, parašytas profesionaliai, yra baltarusių kalba. Man dabar labai sunku atsakyti autoriaus laiško ir iš karto versti, todėl paprasčiausiai aš paprašysiu, kad šį pranešimą įtrauktų į leidinį, kuris paskui bus išleistas apie Kongresą.

Noriu pasakyti, kad Baltarusijos istorija nuėjo labai sunkų kelią, naikinimo kelią. Stalinas taip „mylėjo“ Baltarusiją, kad duodamas leidimą sukurti Baltarusijos Socialistinę Respubliką sunaikino teisėtą šios šalies valdžią - Baltarusijos liaudies valdžią. Sušaudė Baltarusijos veikėjus, istorikus, rašytojus, t. y. sunaikino kultūrą. Aš esu baltarusių poeto Todorovo Klištornovo duktė. Tuo metu, kai jis buvo sušaudytas Kurapatuose (tai įvyko 1937 m.), sušaudyta daugiau kaip 20 žmonių iš Rašytojų sąjungos. Tuomet buvo šaudomi ministrai, tarp jų švietimo ir kultūros ministrai. Moteris tuo metu veždavo etapais. Man, galima sakyti, pasisekė, nes mama mane vežė slėpdama po savo paltu, o kitus du vaikus iš jos atėmė. (Labai atsiprašau, nenorėjau taip emociškai kalbėti, aš tuojau susiimsiu.) Visa tai liudija, kaip buvo naikinama Baltarusijos kultūra. Kalėjimuose, lageriuose, vaikų barakuose mes netgi nežinojome žodžio „Baltarusija“.

Kai pradėjau kalbėti apie Baltarusiją, jau buvau suaugusi moteris. Į Baltarusiją grįžau septyniolikos metų ir netekau žado, nustojau kalbėti rusiškai, todėl man dabar labai sunku tai daryti. Noriu pasakyti, kad Kazachstane aš daug ką mačiau nesuprasdama, kas vyksta. Tai buvo gyvenimo norma. Gyvenimo norma mums buvo žiūrėti į čekėnus, kuriuos ten deportavo. Mes, vaikai, kai jau buvo leista mums išeiti iš ba-

raku (tada buvome apie 6-7 metų), bėgdavome žiūrėti į čečėnus. Jų buvo labai daug. Jie tiesė kelius ir neturėjo kur gyventi, netgi palapinių nebuvo. Kazachstane tuo metu buvo labai dideli šalčiai ir labai karštos vasaros. (Neseniai, kai aplankėme tas vietas, pamatėme, kad dabar ten klimatas jau pasikeitęs.) Jie mirdavo, nes jų valgis buvo nedidelė porcija kukurūzų, kuriais jie dalijosi su mumis, vaikais. Todėl šiandien man labai skaudu girdėti ir matyti reportažus, kurie rodomi iš Čėčenijos. Man paskui pasakojo, kaip jie grįžo, kokia buvo jų kultūra, bet tai jau nukrypimas nuo Baltarusijos temos.

Kai sušaudymas Baltarusijoje tapo paprasčiausia naikinimo norma, tai buvo karas, bet tas karas nebuvo paskelbtas. Visi žinojo, kas vyksta, bet niekas negalėjo pasakyti, niekas nesuprato, kodėl tai vyksta. Kiekvienas tikėjo ateitimi, tikėjo giminaičiais, mes visi tai išgyvenome ir bent dauguma iš mūsų žino, kas tai yra. Buvo rengiamas įsakas. 1937-ieji - tai metai, kai buvo daug žudynių. Žudynių diena nepažymėta nė vienoje enciklopedijoje, bet būtent tai yra kruvinoji data. Minėtas įsakas Nr. 33 skelbė tai, kad Baltarusijoje reikėtų naikinti visą kultūrą. Buvo naikinama kultūra, naikinamos knygos. Buvo išleistas specialus leidinys visiems knygynams, visoms bibliotekoms. Šis leidinys buvo 12 puslapių ir turėjo 412 punktų. Jame buvo įvardytos ne tik grožinės literatūros knygos, bet pasitaikė ir labai juokingų atvejų, kai buvo išvardytos antros klasės knygos. Aišku, čia buvo ir istorijos knygos, enciklopedinė medžiaga, t. y. žodynai, tokie kaip matematikos, istorijos ir kitų mokslų. Jie turėjo būti visiškai sunaikinti. Čia yra ir mano tėvo, kurio knygos taip pat turėjo būti sunaikintos, pavardė. Buvo tik viena nuolaida - laikraščiai ir žurnalai, kurie buvo leidžiami visus metus, jie nebuvo išimti iš prekybos ir apyvartos. Ir kai įvyko vadinas atšilimas, kai kuriuos išlikusius kūrinius buvo galima rinkti. Kai kas buvo išsaugota archyvuose, bet kol kas tie archyvai mums neatidaryti. Mano tėvo Todoro Kliaštornovo, poeto, lyriko, kūrinių, jį suėmus, beveik visi buvo sunaikinti, sudeginti.

Tai čia yra Baltarusijos istorija ir Stalino meilė Baltarusijai. Aš noriu pasakyti, kad šiandien pas mus vėl pasitaiko nukrypimų. Istorikų, kultūrologų, literatų ir politikų nuomonės išsiskyrė. Yra tokių, kurie linksta prie anų laikų. Aš nežinau kodėl, gal kad žmogus dar neprisitaikė, dar gyva baimė. Yra ir tokių, kurie jau negali nueiti nuo tiesos kelio. Jūs puikiai žinote, kaip yra šiandien su Konstitucija, jūs puikiai žinote, kokia padėtis šiandien kitose srityse ir mūsų valdžioje. Toliau mums viskas neaišku, mes gyvename pagal tokius įstatymus, kurie nepriimtini, nesuprantami, bet jie veikia. Jie veikia kaip okupacija, kurios mes ne-

norime, bet ji yra, egzistuoja ir tęsiasi. Ir mes nežinome, kiek ji truks. Baltarusiai jau turi eiti kitu keliu, jie neturi tapti ta mase, kurią galima stumti tam tikru keliu. Tai jau kitas žmonių tipas, todėl baltarusiai gyvena ir gyvena.

Mes švenčiame Valios dieną, Baltarusijos Liaudies Respublikos paskelbimą. Šiomet Valios diena buvo baisi, baisu, kas buvo Baltarusijoje. J. Koloso aikštė Baltarusijoje buvo apsupta policininkų. Tai buvo mūsų politinis veikėjas, rašytojas. Ir kai aš atėjau į tą aikštę, buvo baisu žiūrėti. Galbūt jokiais okupacijos metais nebuvo tokio ginkluotų žmonių kordono. Žmonės negalėjo išeiti, taip pat nebuvo galima prieiti prie šios aikštės. Ir aš pakliuvau į šį veiksmą. Aš atėjau tą dieną tarsi prisimindama, kas vyko tame lageryje, kuriame buvau, kas vyko su mano tėvais, kas vyko su mama, tėvo jau nebuvo, kai mus kažkur varė, nuolat apieškodavo. Čia irgi mane apieškojo, liepė nusirengti. Nebuvo galima palikti plaukuose net segtuko. Ir štai taip paskui mane užsidarė vartai ir aš buvau už tų grotų. Galėjau matyti, kaip atvedavo ten kitus jaunos žmones ir darydavo su jais tą patį.

Bet baimės nėra. Atleiskite už mano emocijas. Baltarusija būtinai pasuks teisingu keliu. Mes dalyvaujame šiame Kongrese. Kai aš klausiausi atidaryme sveikinimo kalbos, mane sukrėtė, kad pagaliau tai įvyko. Sėkmės jums darbe, ir mes palaikysime jus. Ateis laikas, ir mūsų režimas irgi bus sugriautas. (Plojimai)

Komunizmo nusikaltimai Albanijoje šeštajame dešimtmetyje

Koci Moisiu, Albanijos antikomunistų demokratų sąjungos vicepirmininkas

Visus nusikaltimus, kuriuos vykdė fašistinis nacių režimas, pasmerkė Tarptautinis teismas, o jo vykdytojai buvo paskelbti nusikaltėliais. Tačiau komunistinė sistema ir jos įvykdyti nusikaltimai niekada nebuvo pasmerkti ir niekada nebuvo teismo. Todėl aš manau, kad visų pirma turime išsiaiškinti vieną dalyką - komunizmas nėra susijęs su kokia nors nauja politine sistema. Iš esmės jis yra tam tikra neofašizmo atmaina, kuri apima vergiškumo principus, paveldėtus iš praėjusių šimtmečių. Iš tiesų komunizmas tapo keiksmožodžiu. Kai sakome žodį „komunizmas“, prisimename milijonus nusikaltimų ir baisumų, kuriuos jo rėmėjai vykdė visame pasaulyje. Žuvo daug žmonių, tačiau iki šiol Tarptautinis teismas komunizmo nepasmerkė, o ką jau kalbėti apie moralinį Niurnbergą. Vien tik toks bandymas gali atskleisti visus baisumus, kuriuos vykdė ši sistema.

Man didelė garbė dalyvauti šiame Kongrese. Mes iš tiesų turime galimybę išsamiai analizuoti visus tuos įrodymus, kurie liudija mano šalyje komunistų režimo įvykdytus nusikaltimus. Verta paminėti, kad prieš Antrąjį pasaulinį karą Albanijoje buvo tik 1 mln. gyventojų. Nors mūsų buvo tiek mažai, komunizmo režimo sąlygomis išgyvenome labai daug sunkių dienų. Moterų ir vyrų, kuriems įvykdytas mirties nuosprendis, yra 5577. Mirusių kalėjimuose arba priverstinių darbų koncentracijos stovyklose yra 9888 vyrai ir 77 moterys. Išvaryta ir į koncentracijos stovyklas uždaryta 48 217 vyrai ir 10 792 moterys bei vaikai. Daugiau kaip 7 tūkst. jų mirė patirdami didžiules kančias.

Taip pat svarbu paminėti siaubingus vadinamosios klasių kovos padarinius. Klasių kovą iš tiesų galima laikyti tam tikra apartheido atmaina. Mūsų šalyje kairiosios partijos klasių kovos net nemini, tarsi jos tą pusę šimto metų ir nebūtų buvę. Komunistinė imperija, pavergusi daugiau nei trečdalį pasaulio gyventojų, buvo tiesiog carinės Rusijos pa-

kaitalas. Komunistinės imperijos architektas buvo Leninas. Šiandien Rusijos visuomenė privalo suvokti, kokią tragediją žmonija patyrė dėl komunistų režimo. Tegul nūdienos Rusija seka Vokietijos pavyzdžiu ir atsiprašo už tai, kuo jos imperija nusikalto žmonijai.

Norėčiau pasakyti keletą žodžių apie save. Kartu su savo draugais, nukentėjusiais nuo komunistinio teroro, dalyvauju čia. Mes buvome kalinami. Ypač nuo represijų nukentėjo medikai. Aš pats esu gydytojas. Mano gimtajame Albanijos mieste, kuriame gyveno ne daugiau kaip 15 tūkst. žmonių, komunistai įkalino kelis gydytojus ir daugiau kaip 20 iš pagalbinio medicinos personalo tokioje stovykloje, kuri panaši į Bukovinos stovyklą Rumunijoje. 1973 m. buvome paleisti, tačiau į mus visą laiką žiūrėjo kaip į kriminalinius nusikaltėlius. Per visą okupacijos laikotarpį, tiek tada, kai Albanija buvo okupuota komunistų, tiek kai ji kentė nuo fašistų, kentėjo jos tauta. Dauguma mūsų, kurie patyrėme sunkių sveikatos problemų, buvo gydomi ne savo šalyje, o už jos ribų: Vokietijoje, Prancūzijoje, kur rado prieglobstį ir kiti mūsų intelektualai.

Albanija, kuri tapo paskutiniu komunizmo bastionu Europoje, labai panaši. Tam tikru metu ten vyko tas pat, kas dabar vyksta Kosove vadovaujant S. Miloševićiui. Aš kreipiuosi į visus Kongreso dalyvius, kad pasmerktų tą praeities laikotarpį ir įvykdytus nusikaltimus. Ačiū už dėmesį. (Plojimai)

Sovietų ir nacių aljansas bei Vakarų komunistų partijos

Herbertas Romersteinas, buvęs JAV Kongreso narys

Paktas, kurį 1939 m. rugpjūčio 23 d. pasirašė nacių Vokietija ir Sovietų Rusija, sudarė sąlygas kilti Antrajam pasauliniam karui. Vokietijoje ir Sovietų Rusijoje nacių ir komunistų diktatūrų vergų darbo stovyklose aukų padaugėjo milijonu, prasidėjo masinės žudynės. Slaptajame pakto protokole du diktatoriai sutarė ne tik pasidalyti Lenkiją, bet ir Sovietų Sąjungai atiduoti Estiją bei Latviją, o nacistinei Vokietijai - Lietuvą. Kitame - 1939 m. rugsėjo 28 d. - susitarime mainais į papildomą Lenkijos dalį naciai Lietuvą atidavė sovietams.

Komunistų Internacionalas ir jo pataikūniški skyriai Vakarų komunistų partijos pasinaudojo pagrįstu dorų žmonių pasibaurėjimu nacių diktatūra, kuri įsigalėjo Vokietijoje 1933 m. Komunistai dėjosi pastoviausiais ir veiksmingiausiais nacizmo priešais. Tačiau iš tiesų abi totalitarinės diktatūros buvo panašios. Abiejų metodai tie patys - represijos, masinės žudynės, vergų darbo stovyklos, taip pat imperialistinė agresija, nukreipta prieš kaimynines valstybes ir visą pasaulį.

Nacistinė žydų naikinimo programa pagrįstai vadinama genocidu, nes siekta sunaikinti visą etninę grupę. Naciai buvo kalti ir dėl masinių kitų tautybių žmonių žudynių. Tačiau tik žydus jie norėjo išnaikinti visiškai. 1939 m. sausio 30 d. kalbėdamas reichstage, Hitleris kaltino pasaulio žydų finansininkus, esą šie vėl siekia įstumti tautas į pasaulinį karą. Jis skelbė, kad tai būtų ne žydų pergalė, o žydų rasės išnaikinimas Europoje, pralaimėtų pasaulio bolševizavimas. Tai priminimas tiems, kurie neigia holokaustą, klaidingai tvirtindami, esą Hitleris žydų naikinti neįsakęs.

Ne žydai pradėjo karą. Jį sukėlė Hitlerio ir Rusijos komunistų aljansas. Įdomu, kad po bendros sovietų ir nacių invazijos į Lenkiją iš antisemitinio nacistų filmo „Der Ewige Jude“ („Amžinas žydas“) buvo iškirpti neigiami Hitlerio žodžiai apie bolševikus. Žydai liko Hitlerio priešais, komunistai tapo draugais.

Sovietiniai komunistai, atėję į valdžią 1917 m., pradėjo masines žudynes. Aukos buvo iš politinių, klasinių, tautinių, religinių sluoksnių. Nors tai nevisiškai atitinka mokslinį genocido apibrėžimą, tačiau sovietiniai nusikaltimai žmonijai tokie pat žiaurūs.

Ypač buvo persekiojami ukrainiečiai. 1921-1922 m. Lenino Čeką nužudė daug kovojusių už nepriklausomybę ukrainiečių. 1928 m. prasidėjo nauja žudynių ir represijų banga, kai Čeką (tuo metu vadinosi GPU), išaiškino Ukrainoje pagrindinę nacionalistų organizaciją - Ukrainos išlaisvinimo sąjungą. Dėl ukrainiečių priešinosi kolektyvizacijai 1929-1931 m. vėl kilo masinės žudynės, o gulaguose padaugėjo vergų. Tyčinė 1933 ir 1934 m. badą Ukrainoje sukėlusį politiką pareikalavo dar daugiau mirčių. Komunistams žudant vienas kitą naikinimo teismuose 1937-1938 m., vėl kentėjo ukrainiečiai. Vergiškas darbas buvo naudojamas daugelyje statybų, pavyzdžiui, kasant Baltijos-Baltosios jūros kanalą. Vinicos mieste rastos masinės kapavietės, kuriose palaidota 10-11 tūkst. ukrainiečių, nužudytų 1937-1938 m.

Subyrėjus sovietų diktatūrai, ankstesnės Sovietų Sąjungos teritorijoje rasta daug masinių kapaviečių. Tikėtina, kad tai tik nedidelė dalis masinių žudynių vietų.

Kai naciai įsiveržė į Lenkiją, į karą prieš Vokietiją įsitraukė Anglija ir Prancūzija. Netrukus iš rytų į Lenkiją įsiveržė Sovietų armija. Nacių propaganda puolė ukrainiečius, žydus ir Lvovo lenkus, patyrusius invaziją. Proklamacijose buvo rašoma, kad Lenkijos valdžia pabėgo į užsienį, o jos armija sunaikinta. Rusai, susivieniję su vokiečiais, perėjo Lenkijos-Sovietų Sąjungos sieną. Lvovas buvo apsuptas. Toliau priešintis beprasmiška.

Taip, demoralizuodama pasipriešinimą, skelbė nacių propaganda. Užgrobtą Lvovą naciai perdavė savo sąjungininkams sovietams.

Jėga užgrobdama Baltijos šalis, Sovietų Sąjunga pasinaudojo sąjungininkų nacių parama. 1940 m. birželio 19 d. laikraštis „Moscow News“ rašė, kad Raudonoji armija įžengė į Lietuvą, Latviją ir Estiją, norėdama užtikrinti „abipusės pagalbos sutartį“. Iki 1940 m. birželio 25 d. Maskva skelbė, kad Lietuvos, Latvijos ir Estijos parlamentai paskelbė sovietų valdžią ir pasiprašė į SSRS. Tačiau yra žinoma, kad ne šių valstybių piliečiai norėjo grįžti į Rusijos imperiją, o Raudonoji armija ginklu diktavo sprendimus.

Sovietai planavo per kelias savaites suimti ir deportuoti Baltijos šalių intelektualus bei politinius veikėjus, kad šie netrukdytų jų valdžiai. Yra 1940 m. liepos 7 d. dokumentas, kuriuo, sovietų supratimu, įsakoma sudaryti nedelsiant suimtinių Lietuvos nacionalistų, trockininkų, eserų, so-

cialdemokratų sąrašą. Nacionalistais jie laikė ir žydus sionistus. 1941 m. NKVD dokumente buvo rašoma, kad nepritariančių sovietizacijai Baltijos šalių elementų trėmimai yra didelės politinės svarbos užduotis.

Komunistų Internacionalas, užtikrindamas aljanso su nacistine Vokietija politinį palaikymą, leido įsakymus Vakarų komunistų partijoms. Šias partijas visapusiškai kontroliavo Maskva, jose buvo daug šnipų, kuriais naudojosi sovietų žvalgyba. Todėl suprantama, kad Maskva vertė Vakarų komunistus paktui pritarti. Tačiau sovietams ir to nepakako.

1939 m. rugsėjo 9 d. Georgijus Dimitrovas, Kominterno vadas, išsiuntė nurodymus Vakarų komunistų partijoms, kuriuose skelbė, kad karas yra imperialistinis ir kad kariaujančių šalių buržuazija turi prisiimti už šį karą atsakomybę. Nė vienos šalies darbininkų klasė ar Komunistų partija neturi palaikyti savo vyriausybės. Šalių dalijimas į fašistines ir demokratines netenka ankstesnės reikšmės. Prancūzijos ir Anglijos komunistų partijoms buvo įsakyta veikti prieš karinį potencialą savo šalyse, o Amerikai - priešintis britų ir prancūzų karo jėgoms. Socialdemokratai, pritarę kovai su nacizmu, buvo Vakarų komunistų partijų pasmerkti. Prancūzijos, Britanijos, Jungtinių Valstijų ir Belgijos komunistų partijoms buvo įsakyta nedelsiant sukurti savo narius naujus nurodymus.

Dimitrovas radijo bangomis išplatino slaptą direktyvą Amerikos komunistų partijos vadovui Earlui Browderiui. Pasak jos, karas sukūrė naują situaciją, kai skirtumų tarp buržuazinės demokratijos valstybių ir fašistų nebeliko. Bendro demokratinio jėgų fronto taktika praranda reikšmę. Fašizmo klausimas tampa antraeilis (taip!). 1939 m. spalio 28 d. JAV komunistams nurodoma skelbti šūkį: „Neįtraukti Amerikos į imperialistinį karą!“ Reikia siekti, kad Jungtinės Valstijos nesiųstų savo karinių dalinių padėti Anglijai ir Prancūzijai, kovojančioms su nacistine Vokietija.

Dimitrovas nurodė Browderiui, kad Amerikos komunistai turi palaikyti Lenkijos naikinimą, nes tai esanti reakcinga šalis, kurioje persekiojami ukrainiečiai, baltarusiai ir žydai, o sovietai karine akcija išgelbėjo Lenkijoje 11 mln. žmonių.

1939 m. gruodžio 5 d. tūkstančius žydų sovietai išvarė į nacių pusę. Esesininkas Ottas Gustavas Wachteris paklausė grupę lydėjusį sovietų žvalgą Vladimirą Jegnarovą, negi jie nenori laikyti žydų, juk „Sovietų Sąjungoje nėra antisemitizmo“. Jegnarovas atsakė, kad jo šalis turi rasti kitų būdų, kaip pašalinti žydus.

Remdamiesi sovietų nurodymais, Amerikos komunistai paskelbė 1939 m. spalio 31 d. Aukščiausiojoje taryboje pasakytą begėdišką Mo-

lotovo kalbą: „Vienas staigus smūgis Lenkijai, suduotas iš pradžių vokiečių armijos, paskui Raudonosios Armijos - ir nieko nebeliko iš šio bjauraus Versalio sutarties kūrinio. Galima nacizmo ideologiją, kaip ir kitas ideologines sistemas, priimti arba jos nepriimti: tai priklauso nuo politinio požiūrio“.

Amerikos komunistai išspausdino dar griežtesnius pronacistinius Stalino žodžius: „Ne Vokietija puolė Prancūziją ir Angliją, o Prancūzija ir Anglija puolė Vokietiją. Todėl Prancūzija ir Anglija turėtų prisiimti už šį karą atsakomybę. Prasidėjus karo veiksams, Vokietija pasiūlė Prancūzijai ir Anglijai taiką. Sovietų Sąjunga palaikė Vokietijos taikos iniciatyvą, nes buvo manoma, kad, kuo greičiau pabaigus karo veiksmus, būtų radikaliai pagerėjusi visų šalių ir tautų padėtis. Anglijos ir Prancūzijos valdantieji sluoksniai grubiai atmetė ir Vokietijos taikos pasiūlymą, ir Sovietų Sąjungos bandymus kuo greičiau baigti karą“. Tokie faktai.

Amerikos komunistų partija vykdė sovietų nurodymus. Šūkis: „Jankiai neateina“ pasirodė pamfletuose, proklamacijose ir ženkliukuose - viską platino komunistai. Viena komunistų proklamacija skelbė: „Prisimink 1917 metus! Neleisk Volstritui vėl tave apgauti! Sulaukyk Ameriką nuo šio kriminalinio karo!“

Iki 1940 m. birželio mėnesio Amerikos komunistai paskelbė išdalije daugiau kaip 3,5 mln. lapelių su pamfletais, įspėjančiais Ameriką neįsitraukti į karą.

Nors sovietų ir nacių Vokietijos aljansas sukrėtė Amerikos komunistus, nedaug narių išstojo iš partijos. Prancūzų komunistas Andre Marty, kuris buvo atsakingas už Amerikos komunistų partijos kontrolę, 1940 m. lapkričio 21 d. Maskvoje informavo Komintemo Vykdomojo komiteto prezidiumą, kad per keturiolika mėnesių dėl pakto nebuvo prarasta nė vieno partijos veikėjo. Netekta tik keletas bendraminčių, kuriuos sukrėtė aljansas su Hitleriu.

JAV komunistų partijos dienraštis jidiš kalba „Freiheit“ 1938 m. turėjo 36 tūkst. skaitytojų. Iki 1940 m. jų sumažėjo iki 17 tūkst. Partijos laikraščiai, ėję lenkų ir italų kalbomis, prarado tik nuo 500 iki 1000 skaitytojų. Tai 1941 m. balandžio mėnesį Amerikos Komintemo komisijai pranešė Amerikos komunistų partijos lyderis Eugene'as Dennis (slap. Timas Ryanas). Komunistai įsiuto, kad Amerikos žydai nepitaria naujai pronaciškai Komunistų partijos kryptčiai.

1940 m. kovo 2 d. Amerikos komunistų partijos nacionalinis pirmininkas Williamas Z. Fosteris sakė Nacionalinei žydų komunistų tarybai: „Tapatindami save su britų imperializmu, kaip daro konservatyvūs lyderiai, žydai gali patirti vieną pralaimėjimą po kito“.

Iš tiesų pralaimėjimą patyrė komunistai, nes žydų bendruomenė ėmė jais nepasitikėti. Kitoje ataskaitoje Kominternui tų pačių metų balandžio 18 d. Dennis aiškino, koks turėtų būti Komunistų partijos ir Jaunosios komunistų lygos darbas: jie turėtų žlugdyti Amerikos armijos pajėgas Didžiojoje Britanijoje, kol šios „mokosi karo meno“.

Nacių aparatas ir Amerikos komunistai susivienijo norėdami sustiprinti antibritišką propagandą. 1940 m. birželio 13 d. nacių ambasada Vašingtone informavo Berlyną, kad per „tinkamą agentą“ užmegzta slapta ryšys su Amerikos knygų leidykla siekiant skelbti, kad Amerika nepalaikytų Anglijos. Vienas tai propaguojančių kūrinių turėtų būti Theodore'o Dreiserio, Amerikos rašytojo, knyga. Projektui reikėjo 20 tūkst. dolerių, ir ambasada paprašė Berlyno sankcionuoti pinigų skyrimą. Tų pačių metų birželio 16 d. Berlynas sutiko. Th. Dreiseris buvo „nepartinis bolševikas“, palaikantis Komunistų partijos idėjas. 1945 m. birželio 20 d. jis galiausiai įstojo į Komunistų partiją.

Nacių agentas Oskaras Piestas buvo „Veritas Press“ leidyklos vadovas. Th. Dreiserio literatūrinis agentas savo klientui sakė, kad nors Piestas Amerikoje tik dveji metai, jo leidykla rūpinasi, kad Th. Dreiseris parašytų knygą. Greitai Piestas pats parašė Dreiseriui ir 1940 m. spalio 8 d. jį informavo, kad ponas Fieldas iš Taikos mobilizacijos komiteto nori išleisti specialų kišeninį būsimos knygos leidimą. Frederickas Vanderbiltas Fieldas buvo komunistas milijonierius. Jis vadovavo Amerikos taikos mobilizacijos judėjimui. 1930 m. jis dirbo slaptame komunistų partijos skyriuje, kurį kontroliavo karinė sovietų žvalgyba. Eugene'as Dennis, Amerikos komunistų partijos lyderis, 1941 m. balandžio 2 d. informavo Maskvą, kad Amerikos taikos mobilizacijos judėjimas „buvo sukurtas mūsų partijos iniciatyva“.

Spalio 24 d. Piestas rašė Dreiseriui, jog knygynuose sklando gandai, esą jo leidykla susijusi su nacių propaganda. Piestas sakė Dreiseriui, kad ši reikalą aptaręs su Fieldu ir kad jie sutarę leisti knygą kitose leidyklose. Leidykla „Modern Age Books“, įkurta Kominterno nurodymu, buvo slapta kontroliuojama komunistų. Ji veikė iki 1938 m. Th. Dreiserio knygą išleido Amerikos taikos mobilizacijos judėjimas.

Naciams užpuolus Sovietų Sąjungą, oficiali izoliacionistinė organizacija „Amerikos pirmasis komitetas“ paprašė Th. Dreiserį leidimo perspausdinti vieną jo knygos skyrių. Th. Dreiserio sekretorius nesutiko, patvirtindamas, kad Dreiseris prijaučia rusams, o ne Hitleriui. Rašytojas nenorįs, kad jo knyga ar jos dalis būtų naudojama prieš Rusiją, ypač dabar, kai Vokietija kariauja su Rusija.

Kai Rusija buvo užpulta, Amerikos taikos mobilizacijos judėjimas pakeitė savo pavadinimą ir tapo „Amerikos žmonių mobilizacija už taiką ir prieš fašizmą“. Tačiau organizacijoje liko F. Fieldas ir kiti jos lyderiai, ji nepakeitė nei adresų, nei telefono numerių.

Kol dar veikė Rusijos ir Vokietijos paktas, Britanijos komunistų partija suteikdavo karinei sovietų žvalgybai informaciją apie karinius Anglijos veiksmus ir oro antskrydžius. Ta informacija galėjo būti naudinga tik naciams. Stalinas taip pasitikėjo Hitleriu, kad atsisakė patikėti sovietų žvalgybos pranešimais apie nacių planus pulti Sovietų Sąjungą.

1941 m. birželio viduryje jis atmetė vieną tokią Schulze-Boyseno, sovietų agento Vokietijos karinėje aviacijoje „Luftwaffe“, informaciją, o ranka užrašė pastabą: „Gali pasakyti savo šaltiniui Vokietijos oro pajėgų štabe eiti (nepadorus žodis) žinai kur. Jis ne šaltinis, jis skleidžia dezinformaciją“. Vokiečių komunistai tremtyje buvo taip įtikėję gerais Hitlerio ketinimais, kad žlugus Prancūzijai Gerhartas Eisleris, vadovavęs Vokietijos komunistų partijos skyriui Prancūzijos internavimo stovykloje Vernetė, įsakė partijos nariams informuoti gestapo žvalgybą, jog jos agentams reikia grįžti į Vokietiją. 1951 m. Eisleris aiškino savo draugams VDR, kad jis tikėjo, jog tai gali suteikti galimybę daugeliui senų kadro vėl vadovauti politiniam darbui Vokietijoje.

1941 m. birželio 22 d. nacių Vokietija nutraukė aljansą ir užpuolė Sovietų Sąjungą. Po kelių dienų Komintemo vadas Dimitrovas per slaptą radiją nusiuntė įsakymus Amerikos komunistų partijai: „Vokiečių fašizmo agresija prieš Sovietų Sąjungą yra žiauri viso pasaulio užkariavimo prielaida. Pakitus situacijai ir karo pobūdžiui, reikia pakeisti ir partijos taktiką. Dabar svarbiausias uždavinys - įtempti visas jėgas tam, kad būtų išgelbėta sovietinių žmonių pergalė ir sutriuškinti fašistiniai barbarai. Viskas turi būti suvienyta pagrindiniam uždaviniui. Amerikos komunistai privalo reikalauti iš Amerikos vyriausybės paramos sovietų žmonėms be jokių sąlygų ir visais būdais“. Dimitrovas pranešė Stalinui, kad šios žinutės kopijas išsiuntinėjo Vakarų šalių komunistų partijoms.

Po nacistinės Vokietijos agresijos Europoje įkalinimai ir politinės žudynės Sovietų Sąjungoje nesiliovė. Dar vėlyvą 1939 m. rugsėjį NKVD suėmė Lenkijos žydų Bundo lyderius Henryką Erlichą ir Victorą Alterį. Jie buvo pabėgę iš nacių teritorijos, tačiau pateko į sovietų rankas. Abu buvo nuteisti mirti ir išsiųsti į Gulagą. Naciams užpuolus Sovietų Sąjungą, juos iš kalėjimo paleido ir atvežė susitikti su Stalino slaptosios policijos vadovu Lavrentijumi Berija. Buvo tikimasi, kad abu Lenkijos žydai taps Žydų antifašistinio komiteto vadovais. Taip buvo sie-

kiama užsitikrinti tarptautinį sovietų palaikymą kare su Vokietija. Tačiau 1941 m. gruodžio 3 d. jie vėl buvo suimti, ir ankstesnis mirties nuosprendis įvykdytas. Kai šie abu veikėjai dingo, susirūpino ir Amerikos profsajungos, socialistai, ir žydų lyderiai. Jie nusiuntė protestą Sovietų Sąjungos vyriausybei. 1943 m. sausį Maksimas Litvinovas, tuometinis Sovietų Sąjungos ambasadorius Amerikoje, atsiuntė atsakymą. Jis pranešė, kad abiem lyderiams įvykdyta mirties bausmė, nes jie abu prašė sovietų kariuomenės nutraukti karą ir pasirašyti su Vokietija taiką. Sovietų pasiteisinimas dėl abiejų vyrų nužudymo, žinoma, buvo nesąmonė. Abu žydai buvo aktyvūs kovotojai su nacizmu ir niekada negalėjo taip pasielgti. Būdami Sovietų Sąjungos rankose, jie neturėjo jokios galios veikti. Tikroji jų nužudymo priežastis buvo ta, kad, kaip visuomenės veikėjai, jie galėjo tapti įtakingais nekomunistiniais lyderiais pokario Lenkijoje, t. y. komunistų varžovais.

1943 m. kovo 25 d. šimtas žydų profsajungų lyderių, kurių daugelis viešai įvardijo save Komunistų partijos nariais, pareiškė giną abiejų lenkų žydų žudikus. Amerikos komunistų partijos generalinis sekretorius Earlas Browderis, kalbėdamas Niujorke, ne tik pateisino minėtus žudymus, bet ir apkaltino oficialius žydų lyderius, profsajungų lyderį Davidą Dublinskį, didžiausio Niujorko laikraščio žydų kalba „The Daily Forward“ redaktorius Sovietų Sąjungos kritika ir išdavimu. Londono lenkų vyriausybė tremtyje pasisakė prieš žudymus.

1943 m. balandžio mėnesį Katynės miške netoli Smolensko naciai atrado lenkų kariškių masinių žudynių kapavietės. Nors naciai patys vykdė panašias žudynes, jie pasinaudojo šiuo faktu propagandai prieš Sovietų Sąjungą. Sovietai, žinoma, skelbė, kad tai nacių darbas, bet įrodymai buvo akivaizdūs, kad kalti sovietai. Lenkijos vyriausybė tremtyje paprašė, kad šį reikalą išnagrinėtų tarptautinė komisija. Sovietai sakėsi esą įžeisti, nutraukė ryšius su Lenkijos vyriausybe tremtyje ir sukūrė savo marionetinę Liublino vyriausybę.

Katynėje lenkai buvo nužudyti dėl tos pačios priežasties kaip ir Erlichas su Alteriu. Lenkijos intelektualai ir aukšti kariškiai galėjo tapti pokario Lenkijos lyderiais, taigi marionečių, kurias rusai planavo paskelbti vyriausybe, priešininkai.

Dar iki sovietų diktatūros Rusijoje kracho mokslininkai atskleidė tiesą Katynėje ir Sovietų Sąjungos vyriausybės kaltę dėl žudynių.

Armija Krajova, palaikoma Londone buvusios lenkų vyriausybės tremtyje, tęsė savo kovą prieš nacių okupaciją Lenkijoje. 1944 m. vasario mėnesį pagrindinė Lenkijos komunistų grupė šifruota radijo žinute informavo Maskvą, kad Armijos Krajovos lyderiai kontaktavo su ko-

munistais, siekdami koordinuoti operaciją prieš nacių. Lenkų komunistai sutiko bendradarbiauti, bet drauge informavo Maskvą, jog likviduoja patriotinį elitą ir sunkiausiai suvaldomus laisvuosius lenkų elementus. 1945 m. sausio 17 d. britai žinutę iššifravo, bet nieko nedarė, kad išpėtų savo sąjungininkus lenkus. Jau tada jie buvo nusprendę leisti sovietams kontroliuoti pokario Lenkiją.

1945 m. liepos mėnesį Maskvoje buvo teisiama šešiolika Armijos Krajovos vadovų. Juos kaltino organizavus pasipriešinimą Raudonajai armijai. Vakarų komunistai išspausdino teismo reportažus, norėdami paremti marionetinį Maskvai pavaldų Lenkijos režimą ir Lenkijos nepriklausomybės šalininkų sunaikinimą.

Iki nacių agresijos prieš Sovietų Sąjungą Vakarų komunistai dirbo kaip penktoji kolona, siekdami pakenkti Didžiosios Britanijos karo pajėgoms, taip pat Amerikai už šių jėgų rėmimą. Vakarų komunistai šnipinėjo Sovietų Sąjungos karo priešininkus ir savo propaganda palaikė sovietų siekį naikinti politinius oponentus bei įtvirtinti Rytų Europoje marionetinius režimus.

Komunistinis genocidas okupuotoje Lietuvoje

Zita Šličytė

Visuotinės Žmogaus Teisių Deklaracijos 3 straipsnis skelbia, kad kiekvienas žmogus turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens neliečiamybę. Šitos trys pagrindinės teisės yra didžiausios žmonijos vertybės ir aukščiausias gėris. Tačiau šiam autoritetingiausia 1948 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų Visuotiniame susirinkime priimtam žmogaus teisių dokumentui įgyvendinti reikėjo ne tik politinės pasaulio bendrijos valios, bet ir konkrečių teisės normų.

Masinis žmonių žudymas Antrajame pasauliniame kare ir jam pasibaigus sukėlė visuotinį pasipiktinimą. Jungtinių Tautų Visuotinis susirinkimas dar 1946 m. gruodžio 11 d. priėmė rezoliuciją, skelbiančią, kad genocidas - tai žmonių grupių teisės gyventi paneigimas, kaip žmogžudystė yra atskiro asmens teisės gyventi paneigimas. Po dvejų metų, 1948 m. gruodžio 9 d., Jungtinių Tautų Visuotinis susirinkimas priėmė Konvenciją dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį, o 1968 m. lapkričio 26 d. - Konvenciją dėl senaties termino netaikymo už karinius nusikaltimus ir nusikaltimus žmonijai.

Konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį 1 straipsnis skelbia, jog „susitariančios šalys patvirtina, kad genocidas nepriklausomai nuo to, ar jis vykdomas taikos, ar karo metu, yra pažeidžiantis tarptautinę teisę nusikaltimas, ir įsipareigoja užkirsti jam kelią ir už jį bausti“.

Taigi genocidas yra tarptautinę teisę pažeidžiantis nusikaltimas, kuriam užkardyti ir už kurį bausti reikia tarptautinio bendradarbiavimo, be to, genocidas įsakmiai išskirtas iš atskiros valstybės išimtinės jurisdikcijos.

Deja, praėjus per 50 metų po šitų teisės principų nustatymo, televizijos laidose ir laikraščiuose pranešama apie šurpias žudynes Ruandoje, nepriklausomybės siekiančioje mažytėje Čėčėnijos Respubliko-

je Ičkerijoje, buvusios Jugoslavijos Kosovo teritorijoje, todėl genocido problema įgyja vis didesnę visuomeninę skambesį ir primena pasauliui seną tiesą, kad niekas taip neskatina nusikalstamumo kaip nebau-džiamumas.

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba (Atkuriamasis Seimas), kuri 1990 m. kovo 11 d. paskelbė Nepriklausomos valstybės atkūrimo aktą, 1992 m. balandžio 9 d. prisijungdama prie Konvencijos dėl kelio genocido nusikaltimui užkirtimo ir baudimo už jį, priėmė įstatymą „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“, kurio 2 straips-nis nurodė, kad Lietuvos žmonių žudymas ar kankinimas, jos gyven-tojų deportavimas, padaryti nacistinės Vokietijos ar SSRS okupacijos ir aneksijos Lietuvoje metais, atitinka tarptautinės teisės normomis nu-matyto genocido nusikaltimo požymius. Lietuvos Respublikos baudžia-mojo kodekso 71 straipsnis, nustatantis atsakomybę už genocidą, įsi-galiojo 1998 m.

Nacistinės Vokietijos padaryto genocido nusikaltimo Lietuvoje ver-tinimas nekelia jokių problemų, o nusikalstama buvusios Sovietų Są-jungos veika okupuotoje Lietuvoje tebedangstoma įvairių abejonių, nes buvusi Sovietų Sąjunga, kartu su JAV, Didžiąja Britanija ir Prancūzija įsteigusi specialųjį Tarptautinį karinį tribunolą, 1945-1946 m. Niurnber-go procese pasiskelbė esanti teisingumo vykdytoja. Deja, Niurnbergo procesas buvo tik laimėjusiųjų karą teisingumas, kurio didžiausias tei-sinis paradoksas - „pergalės teisingumo“ sindromas, kai vienas nusi-kaltėlis teisia kitą. Todėl tuo pačiu metu, kai Niurnberge buvo teisiami karą pralaimėjusios fašistinės Vokietijos vadovai, Sovietų Sąjungoje už „geležinės uždangos“ buvo vykdomas kruvinas genocido nusikaltimas, nes Sovietų Sąjungos komunistų (bolševikų) partija ir jos vadovas Sta-linas įgyvendino planą sunaikinti 1940 m. okupuotų ir prievarta į So-vietų Sąjungą inkorporuotų Baltijos valstybių (Lietuvos, Latvijos, Esti-jos) tautas.

Genocidas yra tarptautinę teisę pažeidžiantis nusikaltimas - veiks-mai, kuriais ketinama visiškai ar iš dalies sunaikinti kokią nors nacio-nalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę. Tai:

- a) tokios grupės narių žudymas;
- b) sunkių fizinių ar psichikos sužalojimų padarymas tokios grupės na-riams;
- c) tyčinis sudarymas kokiai nors grupei tokių gyvenimo sąlygų, kurio-mis siekiama ją visiškai arba iš dalies fiziškai sunaikinti;
- d) priemonių, kuriomis siekiama grupėje riboti gimstamumą, taikymas;
- e) prievartinis vienos žmonių grupės vaikų perdavimas kitai.

Buvusios Sovietų Sąjungos represijos, vykdytos prieš okupuotos Lietuvos gyventojus, visiškai atitinka genocido nusikaltimo sąvokos požymius, nes Sovietų Sąjungos komunistų (bolševikų) partija organizavo Lietuvos gyventojų žudynes, jų fizinį ir psichinį žalojimą, tyčia sudarė tokias gyvenimo sąlygas, kuriomis buvo siekiama visiškai ar iš dalies juos sunaikinti fiziškai.

Remdamasi A. Anušausko knygoje „Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 metais“ (1996), taip pat keturtomiame leidinyje „Lietuvių archyvas. Bolševizmo metai“ pateiktomis duomenimis, „Lietuvos kovų ir kančių istorijoje“ (1994), J. Petruičio prisiminimų knygoje „Kaip jie mus sušaudė“ (1990), Laisvės kovų archyve, A. Damušio leidinyje „Lietuvos gyventojų aukos ir nuostoliai Antrojo pasaulinio karo ir pokario 1940-1959 metais“ (1988) ir dar keliose dešimtyse leidinių ta tema paskelbtais faktais, atsakingai drįstu kaltinti buvusios Sovietų Sąjungos komunistų (bolševikų) partiją organizavus ir vykdžius lietuvių tautos genocidą.

Oponentų tvirtinimai, kad buvusios Sovietų Sąjungos represijos prieš okupuotos Lietuvos gyventojus negali būti laikomos lietuvių tautos genocidu, yra, švelniai tariant, tyčiojimasis iš tarptautinės teisės normų įvardyto nusikaltimo aukų. Štai T. Venclova bando Pasaulio bendrijai įteigti, kad represuoti lietuviai turėjo galimybę išlikti gyvi, todėl Sovietų Sąjungos represijos okupuotoje Lietuvoje neturi genocido nusikaltimo požymių (Venclova T. Genocidas, stratocidas, etnocidas // Echo Litvy. 1995 04 11. Nr. 70. P. 12).

Nusikalstamos veikos vertinimą pakeisdamas tos veikos rezultato vertinimu, jis bando suklaidinti, kad esminis genocido nusikaltimo požymis yra tam tikro skaičiaus žmonių grupės sunaikinimas. Deja, Konvencija dėl kelio genocido nusikaltimui užkirtimo ir baudimo už jį žmonių grupės narių skaičiaus nenurodo. Tikra ar tariama genocido aukų galimybė išvengti mirties teoriškai yra visada, o kartais yra ir praktiškai, deja, tai nieko nekeičia, nes 3-iasis minėtos Konvencijos straipsnis skelbia, kad „*baustina ši veika: a) genocidas; b) sąmokslas vykdyti genocidą; c) tiesioginis ir viešas kurstymas vykdyti genocidą; d) pasikėsinimas vykdyti genocidą; e) bendrininkavimas genocide*“.

Kiti oponentai tvirtina, kad žmonių grupių naikinimas remiantis ekonominiais arba politiniais požymiais nėra genocidas, nes Konvencija nurodo ketinimą visiškai ar iš dalies sunaikinti kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę. Jiems norėčiau atsakyti, kad nors sovietinių okupantų ir jų kolaborantų ketinimai sunaikinti lietuvių tautą ir buvo įvardyti kaip „lietuvių tautinės kontrrevoliucijos likvidavimas“,

tačiau jie apėmė visus lietuvių tautybės gyventojus, nes 1940 m. LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro įsakyme nurodyta, jog prie likviduotinių grupių priskiriami tautininkų „Jaunosios Lietuvos“, „Geležinio vilko“, „Vilnijos“, „Romuvos“, „Plieno“, „Ateitininkų“, „Ramovės“ ir kitų organizacijų nariai, J. Basanavičiaus mokytojų centro ir apskričių valdybų nariai, šauliai, prekybininkų ir pramonininkų vadovybė, centro ir apskričių komitetų nariai, liaudininkai, socialdemokratai, sionistai ir socialistai, policijos ir Lietuvos kariuomenės personalas, visi valdininkai, teisėsaugos ir teismų darbuotojai, bankininkai, fabrikantai, pirkliai ir *namų savininkai*, dvasininkai, kriminalinis elementas, prostitutės, esperantininkai, filatelistai, be to, buvo nurodyta represuoti ne tik išvardytų grupių asmenis, bet ir jų šeimos narius, kurie suėmimo metu kartu su jais gyveno ar buvo jų išlaikomi. Po karo šį sąrašą papildė 12 tūkst. „nelegaliai gyvenančių, nukautų per ginkluotus susirėmimus ir nuteistų banditų bei nacionalistų šeimų, taip pat banditų talkininkų buožių su šeimomis“. Kalbant ne sovietine terminologija, tai buvo *ūkininkų, turėjusių daugiau kaip 20 ha žemės, Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio (partizanų, kurie priešinosi okupacijai) šeimų nariai*.

Kai perskaitai 1940-1941 m. ištremtų lietuvių abėcėlinį sąrašą, į kurią įtraukti 5489 vaikai, arba 1949 m. J. Bartašiūno pranešimą apie 8357 vaikų iki 15 metų amžiaus deportavimą iš Lietuvos į Sovietų Sąjungos Tolimųjų Rytų ir Šiaurės rajonus, kur jie buvo pasmerkti mirti nuo bado ir šalčio, nelieka abejonių, kad represijos buvo ne politinės ir taikomos netgi ne ekonominiu pagrindu. Jų tikslas - sunaikinti lietuvių tautą, kad Lietuvos Respublikos teritorija amžiams liktų Sovietų Sąjungos dalimi ir nebūtų joje etninės grupės, siekiančios išsaugoti savo nacionalinę identišumą.

Atskirai reikėtų aptarti katalikiškų organizacijų atstovų - Katalikų veikimo centro narių, katalikiškų laikraščių redaktorių, Krikščionių demokratų partijos vadovybės, pavasarininkų, Darbo federacijos, „Baltojo žirgo“ vadovybės, dvasininkų - priskyrimą prie likviduotinių grupių. LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo Gladkovo aplinkraštyje įsakyta paimti „*formuliarinėn apskaiton visus kunigus, vienuolius, dekanato ir kurijos narius*“.

Kažkodėl asmenys, kurie tvirtina, kad Sovietų Sąjungos represijos okupuotoje Lietuvoje neturi genocido nusikaltimo požymių, užmiršta, jog genocidas - tai ne tik ketinimas sunaikinti nacionalinę, etninę, rasinę, bet ir *religinę grupę*. Kadangi Lietuvos Respublika buvo katalikiškas kraštas, daugumą lietuvių kaip katalikiškų organizacijų narius buvo planuojama sunaikinti arba deportuoti iš Lietuvos ir faktiškai tokia

politika vykdyta. O kiek nužudyta vienuolių, kunigų ir vyskupų, kiek jų žiauriai nukankinta!

Komunistinis genocidas okupuotoje Lietuvoje prasidėjo 1940 m. ir baigėsi tik 1993 m., kai pasitraukė paskutiniai okupacinės kariuomenės daliniai. Jis pasižymėjo ypatingu žiaurumu, žudymu ir deportacijomis, nepagrįstu genocido aukų kaltinimu nusikaltimais, kurių jie nepadarė, neteisėtais, fiktyviais teismo procesais (tokiais kaip „Osoboje soveščanije“), griežtu nusikaltimo masto ir jo vietų įslaptinimu, melaginga propaganda. Jis buvo vykdomas ne tik Lietuvoje, kur vien 1940 m. sunaikinta per 10 tūkst. vadinamųjų politinių kalinių, bet ir daugybėje Gulago lagerių bei Sovietų Sąjungos rajonų. Pats dažniausias lietuvių tautos naikavimo būdas - mirtis nuo bado ir šalčio prie Laptevų jūros ir kituose Sovietų Sąjungos Šiaurės rajonuose, kuriuose deportuoti lietuviai buvo palikti be pastogės, maisto ir šiltų drabužių.

Aptarusi buvusios Sovietų Sąjungos represijų okupuotoje Lietuvoje objektą bei objektyvią genocido nusikaltimo lietuvių tautai pusę, norėčiau įvardyti šio nusikaltimo subjektą ir panagrinėti subjektyviąją jo pusę.

Konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį 4 straipsnis nurodo, kad asmenys, vykdytys genocidą, pasikėsinę, tiesiogiai ir viešai kurstę vykdyti genocidą, bendrininkavę, sudarę sąmokslą vykdyti genocidą, yra baudžiami nepriklausomai nuo to, ar pagal Konstituciją jie yra atsakingi vykdytojais, valstybės pareigūnais, ar privatūs asmenys, o 7 straipsnis šios veikos nelaiko politiniu nusikaltimu nusikaltėlių išdavimo atveju.

Atrodytų, kad pagal nurodytus Konvencijos straipsnius už genocido nusikaltimą gali būti apkaltinti tik fiziniai asmenys.

Deja, taip atrodo tik perskaičius 4 ir 7 straipsnius. Konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį 9 straipsnis numato, kad susitariančiųjų šalių ginčai dėl šios Konvencijos aiškinimo, taikymo ar vykdymo, *įskaitant ginčus dėl kurios nors valstybės atsakomybės už genocidą, sąmokslą vykdyti genocidą, tiesioginį ir viešą kurstymą bei kėsinimąsi vykdyti genocidą, taip pat bendrininkavimą*, perduodami nagrinėti Tarptautiniam teismui bet kurios ginčo šalies prašymu.

Vadinasi, kadangi yra įvardyta valstybės atsakomybė už genocidą, tai pačia bendriausia prasme genocido nusikaltimo lietuvių tautai subjektas yra buvusi Sovietų Sąjunga, o dabartiniu metu - jos teisių ir pareigų perėmėja RUSIJOS FEDARACIJA! (Beje, komunistinio režimo laikotarpiu Rusija - RTFSR - irgi tapatinosi su Sovietų Sąjunga.)

Tačiau manytume, kad Konvenciją dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį būtina papildyti straipsniais, konkrečiai nu-

rodančiais ne tik fizinių, bet ir juridinių asmenų, taip pat valstybių subjektiškumą bei atsakomybės rūšis ir dydį už šį vieną iš sunkiausių nusikaltimų žmonijai. Žinoma, juridinių asmenų atsakomybę už genocidą gali reglamentuoti ir nacionalinės teisės normos, tačiau valstybių, kurios vykdo kitų valstybių gyventojų genocidą, atsakomybė turi būti aiškiai įvardyta ir aptarta Konvencijoje dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį. Priešingu atveju genocidas, kaip tarptautinę teisę pažeidžiantis nusikaltimas, tampa iš dalies deklaratyvia sąvoka. Pavieniai fiziniai asmenys ne tik nepajėgūs įvykdyti genocido nusikaltimo, bet ir atlyginti, nors iš dalies, jo padarytos žalos, likviduoti padarinių. Genocidas iš esmės skiriasi nuo nužudymo nepriklausomai nuo to, kiek asmenų nužudyta, jeigu, pavyzdžiui, žudikas veikė skatinamas vien tiktai savanaudiškų ar kitokių paskatų.

Nekyla abejonių, kad negana nustatyti atskirus asmenis, tiesiogiai vykdžiusius genocidą, nes šio nusikaltimo pavojų kelia tiek pavienių asmenų veiksmai, tiek pati vyriausybės organizuojama ir toleruojama sistema.

Buvusios Sovietų Sąjungos visuomenę organizuojanti ir jai vadovaujanti jėga buvo Komunistų (bolševikų) partija, kuri tapatinosi su valstybe. Jos reikšmė buvo įtvirtinta Sovietų Sąjungos Konstitucijoje, todėl nenuostabu, kad daugelį dokumentų dėl genocido vykdymo masto ir tvarkos, taip pat ataskaitas apie deportacijų rezultatus, įvairias instrukcijas bei pranešimus pasirašė atsakingi Komunistų (bolševikų) partijos veikėjai. Visi sprendimai buvo priimami Kremliuje, o Lietuvoje juos įgyvendinti padėjo vietiniai kolaborantai.

Komunistų (bolševikų) partija - labai pavojinga nusikalstama valstybinė organizacija, kurios narius siejo bendras tikslas, tarpusavio įsipareigojimai, atitinkamas vadovavimas ir, svarbiausia, *ideologija*, kuri iš esmės nėra ideologija, o tikrai teorinis karo ir kriminalinių nusikaltimų bei nusikaltimų žmoniškumui ir žmonijai pateisinimas.

SSKP(b) buvo okupuotų valstybių tautų genocido įkvėpėja ir organizatorė, ji turi būti pripažinta nusikalstama organizacija su visais iš to kylančiais padariniais. Kadangi svarbiausia organizuota nusikaltėlė, planavusi ir vykdžiusi lietuvių tautos genocidą Sovietų Sąjungos okupuotoje Lietuvoje, buvo Sovietų Sąjungos komunistų (bolševikų) partija ir jos padalinys Lietuvoje (Lietuvos komunistų partija), 1940-1993 m. lietuvių tautai padarytą tarptautinės teisės nusikaltimą reikėtų ir vadinti KOMUNISTINIŲ GENOCIDU.

Tikslus subjektyviosios nusikaltimo pusės įvertinimas padeda atriboti genocidą nuo panašių į jį nusikaltimų, o šią nusikaltimo pusę api-

budina požymiai, charakterizuojantys pavojingą veiką ir jos padarinius. Prie subjektyviąją nusikaltimo pusę apibūdinančių požymių priskiriama kaltė, nusikaltimo padarymo motyvai ir tikslas.

Okupuotoje Lietuvoje komunistinio genocido tikslas buvo prievarta išlaikyti Lietuvą Sovietų Sąjungoje ir sunaikinti lietuvių tautą bei jos katalikiškai orientacijai atstovaujančius žmones, sudarančius laisvos, nepriklausomos ir demokratinės valstybės pagrindą. Tokio tikslo siekė Sovietų Sąjunga, o genocidą vykdę fiziniai asmenys vadovavosi pačiais įvairiausiais nusikaltimo motyvais: komunizmo doktrina ir kitokiais politiniais įsitikinimais, neapykanta konkrečiai tautinei, religinei ar kitokiai gyventojų grupei, partine drausme, karjeros siekimu genocidą vykdančiose organizacijose, pinigų siekimu, teikiamomis privilegijomis bei lengvatomis ir pan.

Lietuvos Respublikos Seimas 1997 m. lapkričio 6 d. priėmė rezoluciją „Dėl okupacijų laikotarpio masinių represijų, genocido ir kitų nusikaltimų žmonijai ir žmoniškumui bei karo nusikaltimo tyrimo“. Rezolucijoje Vyriausybė, Lietuvos Respublikos Aukščiausiasis Teismas ir Generalinė prokuratūra raginama parengti teisės aktų projektus, valstybės lygmeniu įvertinančius genocidą bei nusikaltimus žmonijai ir žmoniškumui vykdyusių organizacijų ir struktūrų nusikalstamą pobūdį, siekti sutarčių su kitomis valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis dėl bendradarbiavimo ir pagalbos tiriant genocido, karo nusikaltimų, taip pat nusikaltimų žmonijai ir žmoniškumui bylas. Lietuvos Respublikos Seimas 1998 m. birželio 24 d. paskelbė Įstatymą dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso papildymo 18 skirsniu „Karo nusikaltimai“ (333-344 straipsniai), 8, 24-26, 35, 49, 295 straipsnių papildymo ir pakeitimo, 219 ir 261 straipsnių pripažinimo netekusiais galios.

Dabar Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 334 straipsnis, kuris vadinasi „Okupuotos valstybės civilių trėmimas“, nurodo, kad „karo, tarptautinio ginkluoto konflikto metu arba okupacijos ar aneksijos sąlygomis civilių trėmimas (deportavimas) iš okupuotos ar aneksuotos teritorijos į okupavusios ar aneksavusios arba trečiosios šalies teritoriją baudžiamas laisvės atėmimu nuo penkerių iki dvidešimties metų arba laisvės atėmimu iki gyvos galvos“.

Manytume, kad Sovietų Sąjungos komunistų (bolševikų) partijos ir jos padalinio Lietuvoje (LKP) organizuotas ir vykdytas lietuvių deportavimas į Tolimųjų Rytų rajonus arba už Šiaurės poliarinio rato labiau atitinka genocido nusikaltimo požymius, nes deportuoti lietuviai buvo paliekami neapgyvendintose vietovėse be šiltų drabužių ir maisto. Bent jau 1940-1945 metų tremtiniai buvo pasmerkti kankinamai bado ir šalčio

mirčiai. Galbūt daugelis jų būtų geriau pasirinkę mirtį dujų kameroje arba sušaudymą, nes viltis išgyventi kartu su ją puoselėjusiaisiais vi-
siems laikams pasiliko amžinojo įšalo žemėje.

Kadangi objektyviai genocidą apibūdina fizinis bei psichinis smur-
tas, žalojimai ir žudymas, siekis sunaikinti tam tikrą nacionalinę, et-
ninę, rasinę ar religinę grupę, tai, vertinant konkrečią veiklą, atriboti
genocidą nuo kitų karo nusikaltimų nėra sunku, nes, pavyzdžiui, žmo-
nių trėmimas (deportacija) dirbti priverstinių darbų iš esmės skiriasi
nuo ištrėmimo ir palikimo negyvenamose vietose be pastogės, maisto
ir drabužių.

Genocido vykdytojai - tarptautiniai nusikaltėliai, deja, kai kurios
valstybės atsisako juos išduoti.

Dauguma dėl genocido iškeltų baudžiamųjų bylų užmirštos guli pro-
kuratūros seifuose.

Štai Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros tarnautojo
S. Stulginskio 1994 m. kovo 15 d. nutarime pažymima, kad baudžia-
mojoje byloje panaudotos visos galimybės siekiant nustatyti asmenis,
kurie 1940-1953 m. deportavo iš Lietuvos Respublikos į įvairiausių to-
limus Sovietų Sąjungos kraštus 592 660 gyventojų. Vilkaviškio rajono
vyriausiojo prokuroro padėjėjas G. Daubara 1993 m. gegužės 12 d. nu-
tarimu sustabdė parengtinį tardymą dėl 1941 m. Vilkaviškio rajono Bu-
davonės miške įvykdyto kunigų J. Petriko, V. Balsio ir J. Dabrilos nu-
žudymo. Šilalės rajono prokuratūros tardytoja V. Sudauskienė 1993 m.
lapkričio 20 d. nutarimu sustabdė parengtinį tardymą baudžiamojoje by-
loje dėl 9 Kvedarnos valsčiaus gyventojų sušaudymo. Šiaulių rajono pro-
kuratūros tardytoja Z. Stasiulaitienė 1993 m. gegužės 19 d. sustabdė pa-
rengtinį tardymą baudžiamojoje byloje dėl Lipskių ir Klemauskių šei-
mų 7 asmenų nužudymo ir jų sodybų, buvusių Švendrių kaime, sude-
ginimo. Pakruojo rajono prokuratūros tardytojas A. Gudžinskas 1994 m.
balandžio 30 d. sustabdė parengtinį tardymą dėl 19 partizanų sušau-
dymo 1946 m. Pakruojo rajono Ūniūnų kaime ir P. Medzeliasko so-
dybos sudeginimo. Neiširtos žudynės Pravieniškėse, Panevėžyje, nenu-
statyti Tuskulėnų kapavietės masinių žudynių vykdytojai, Mažosios Lie-
tuvos gyventojų genocido kaltininkai, o Rusijos Federacija atsisako iš-
duoti RAINIŲ miškelyje beginklius žmones kankinusį ir žudžiusį P. Ras-
laną. Izraelis atsisako išduoti genocidu kaltinamą A. Dušanskį, Klaipė-
doje kartais apsilanko Jurijus Budanovas, kuris savo autobiografijoje ra-
šo, kad pokario metais dalyvavo sunaikinant Lietuvoje 32 nacionalisti-
nes gaujas, dėl ko jam turėtų būti suteiktas karo dalyvio statusas ir pa-
skirta personalinė Sovietų Sąjungos pensija.

Gausūs archyvai saugo pavardes žmonių, represuotų vien už tai, kad jie buvo lietuviai, išpažino katalikų tikėjimą, dorai dirbo žemę, mylėjo savo Tėvynę ir buvo ištikimi nepriklausomai Lietuvos Respublikai. O gausybė SSKP(b) nutarimų, instrukcijų ir genocido akcijų ataskaitų įamžino jį vykdžiusius nusikaltėlius. Neįmanoma paneigti, kad Sovietų Sąjungos okupuotoje Lietuvoje buvo padarytas tarptautinę teisę pažeidžiantis lietuvių tautos genocido nusikaltimas. Todėl prašyčiau, kad Tarptautinis „Komunizmo nusikaltimų įvertinimo“ kongresas:

1. pripažintų, jog buvusi Sovietų Sąjunga yra lietuvių tautos genocido subjektas, o jos teisių ir pareigų perėmėja Rusijos Federacija privalo atlyginti Lietuvos Respublikai šituo tarptautinę teisę pažeidžiančiu nusikaltimu padarytą moralinę, fizinę ir materialinę žalą;
2. pripažintų, jog Sovietų Sąjungos komunistų (bolševikų) partija yra nusikalstama organizacija, kurios vienas iš sunkiausių nusikaltimų yra tautų naikinimas, jų fizinis ir psichinis žalojimas;
3. kreiptųsi į Jungtines Tautas ir prašytų peržiūrėti bei papildyti ir patikslinti Konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį nuostatas, aiškiai įvardyti nusikaltimo subjektais ne tik fizinis, bet ir juridinius asmenis, įvardyti nusikaltimo subjektais jį vykdžiusias valstybes ir nustatyti jų atsakomybės rūšis bei dydį, taip pat kitus šito tarptautinę teisę pažeidžiančio nusikaltimo padarinius;
4. prašytų Jungtinių Tautų įpareigoti visas joms priklausančias valstybes išduoti asmenis, kaltinamus genocidu, tai valstybei, kurios teritorijoje buvo padarytas nusikaltimas arba kurios gyventojai tapo genocido aukomis;
5. uždraustų atsisakyti išduoti genocidu kaltinamus asmenis dėl jų tautybės, pilietybės ar kitų jų asmenį apibūdinančių požymių.

Genocidas - ne vien Antrojo pasaulinio karo reiškinys. Masinės žmonių žudynės vyko visais laikais. Todėl labai svarbu įsisąmoninti, kad: „*Veterem ferendo injuriam invites novam*“ (pakešdamas seną skriaudą sulauksi naujos). Tai aktualu ne tik Lietuvai, bet visoms pasaulio valstybėms ir tautoms, tai labai aktualu visai žmonijai.

Literatūra

1. Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija. Konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį. Konvencija dėl senaties termino netaikymo už karinius nusikaltimus ir nusikaltimus žmoni-

- jai // Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius: Mintis, 1991.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija.
 3. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas.
 4. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos prisijungimo prie 1948 m. gruodžio 9 d. Konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį bei 1968 m. lapkričio 26 d. Konvencijos dėl senaties termino netaikymo už karinius nusikaltimus ir nusikaltimus žmonijai. Lietuvos Respublikos Įstatymas dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą.
 5. *Anušauskas A.* Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 metais. Vilnius: Mintis, 1996.
 6. *Brazaitis J.* Vienų vieni. Vilnius: Mintis, 1990.
 7. Lietuvių archyvas. Bolševizmo metai. Studijų biuro leidinys. T. 1-4. Kaunas, 1942.
 8. Tremties ir kalinimo vietos. Vilnius, 1995.
 9. Lietuvos kovų ir kančių istorija. Lietuvos gyventojų trėmimai 1941, 1945-1952 m. Dokumentų rinkinys. Vilnius, 1994.
 10. *Damušis A.* Lietuvos gyventojų aukos ir nuostoliai Antrojo pasaulinio karo ir pokario 1940-1959 metais. V., 1990.
 11. Komunistinis genocidas Lietuvoje. 1997 m. lapkričio 29 d. konferencijos pranešimai. Vilnius, 1997.
 12. *Petraitis J.* Kaip jie mus sušaudė. Vilnius: Periodika, 1990.
 13. *Венцлова Т.* Геноцид, стратоцид, этноцид // Эхо Литвы. № 106, 1995.

Komunistinio režimo nusikaltimai Ukrainos liaudžiai

Eogenas Pronjukas, Ukrainos Parlamento deputatas, Politinių kalinių ir represuotųjų draugijos pirmininkas

Gerbiamieji Kongreso dalyviai, turiu garbės pasveikinti jus keturiasdešimties tūkstančių Ukrainos politinių tremtinių organizacijos vardu. Savo pranešime apžvelgiu komunistinio režimo nusikaltimus Ukrainos liaudžiai.

Visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs, visi turi teises, protą ir turi gyventi broliškai. Šis aukštas tarptautinės teisės principas, humanizmo principas, įrašytas į pirmąjį Visuotinės Žmogaus Teisių Deklaracijos punktą. Tačiau jis daugelį metų Ukrainoje neveikė. Nusikaltimai, vykdyti Ukrainoje, - masiniai trėmimai, sušaudymai, badas, uždrausta religija. Buvo persekiojami religijos veikėjai, žmonės neturėjo sąžinės laisvės, neturėjo teisės pasirinkti ideologiją arba turėti savo politinį požiūrį.

Dėkoju visiems, kurie padėjo man pranešimą sutrumpinti. Taigi apie masinius žudymus ir kankinimus. Po Spalio perversmo ir vėliau masiniai žudymai ir trėmimai buvo vykdomi remiantis paskubomis sukurta normine baze.

Tų dekretų žiaurumo laipsnis yra nevienodas, jį nulėmė komunistinės valdžios norai tam tikru metu, tačiau visi jie paneigia žmogaus teisę gyventi, apskritai žmogaus teises. Toks yra, pavyzdžiui, Liaudies komisarų tarybos nutarimas, kurį pasirašė pats Leninas. Jame rašoma, kad reikia sušaudyti visus asmenis, įtariamus sąmokslu arba rengimusi maištui prieš sovietų valdžią. Todėl Respublikoje vyko masiniai žmonių šaudymai ir trėmimai. 1939 m. priimtas nutarimas sunaikinti Sovietų Sąjungos piliečius, kurie lankėsi užsienyje ir atsisakė grįžti arba kurie buvo įtariamai bendradarbiavę su užsienio struktūromis. Remiantis 1939 m. Aukščiausiosios tarybos prezidiumo įsaku, visi, kurie lageriuose nepakluso drausmei arba ją pažeidinėjo, turėjo būti sušaudyti. 1941 m. nutarimas skelbė, kad visiems kontrrevoliucionieriams, antrą kartą pabėgusiems iš lagerio, reikia skirti aukščiausiąją bausmę. 1944 m. Vyriausybė

buvo priėmusi nutarimą šaudyti antisovietinių organizacijų narius vien įtarus juos užsiėmus veikla, nukreipta prieš Sovietų Sąjungą. Jie visi buvo kvalifikuoti pagal Baudžiamojo kodekso 54 straipsnį, skelbiantį valstybės išdavimą.

Prisidengus revoliucija ir įteisinta tamsybe, buvo vykdomos žiaurios masinės represijos. Pavyzdžiui, Ukrainoje buvo sušaudyti 5 tūkst. žmonių, iš jų 400 užkapoti kardais Operos teatre tikrinant dokumentus. Taip buvo vykdomi vietinio liaudies komisaro Muravjovo, siautėjusio Kijeve, nurodymai. Jis naikino dvasininkus ir sakė: „Mes keršijome, vykdėme masines represijas, buvome negailestingi, mes kovojome už revoliuciją“. 1918 m. revoliucijos vadas Leninas Muravjovo gaujų narius pavadinodavo didvyriais ir Kijevo išvaduotojais.

Kitas tragiškas laikotarpis, kai Ukrainoje buvo žudomi nekalti žmonės, - 1932-1938 metai. 1933 m. buvo įkurti neteisminiai organai, vadinamosios „troikos“, kuriuose būtinai dalyvavo vietos Komunistų partijos vadovas. Buvo greitai susidorojama su vadinamaisiais liaudies priešais. Falsifikavus bylą, Charkovo OGPU kolegija 1934 m. nuteisė sušaudyti grupę rašytojų. Tarp jų buvo ir žymus rašytojas, satyrikas Ostapas Višnia. Vėliau mirties bausmė jam buvo pakeista 10 metų kalėjimo. Naujas sušaudymų protrūkis - 1934 m. gruodžio mėnesį, pritaikius tokią tardymo procedūrą, kuriai neprilygo net viduramžių inkvizicija. Buvo sakoma, kad tardymą privaloma baigti per tris dienas, kaltinimas turi būti pateiktas per vieną dieną, o teismo procesas turi trukti ne ilgiau kaip vieną dieną. Kiekvieno teismo nutarimas yra besąlyginis ir neapskundžiamas. 1934 m. gruodžio mėnesį Kijeve, uždarame Aukščiausiosios tarybos išvažiuojamosios kolegijos posėdyje, apkaltinti terorizmu, šnipinėjimu ir nuteisi sušaudyti žymūs Ukrainos rašytojai Grigorijus Kasynka, Ivanas Krušenickis. Masinis teroras buvo vykdomas prisidengiant kova su kontrrevoliucionieriais. Šioje kovoje nukentėjo visas Ukrainos elitas - kompozitoriai, rašytojai, istorikai, filosofai, matematikai, žymūs kultūros veikėjai, tokie kaip Mikola Zeras, Mikola Kulyžnas ir kiti, sušaudyti 1937 m. Karelijoje, Sandermoso vietovėje. Jų sušaudymas (bent taip buvo skelbiama oficialiai) buvo skirtas Didžiosios Spalio revoliucijos metinėms.

1937-ieji - baisūs metai. Kiekvieną naktį visoje Ukrainoje buvo sumamos šeimos - vyrai, moterys, vaikai. NKVD rūsiuose jiems būdavo pateikiami kaltinimai kontrrevoliucine veikla. Pagrindinis smūgis buvo nukreiptas prieš Ukrainos inteligentus ir dvasininkus. Didžiųjų miestų pakraščiuose atsirado masinės kapavietės. Kijeve tokių yra bent kelias. Preliminariais skaičiavimais ir atlikus ekshumaciją, už ketverto ki-

lometrų nuo Kijevo yra užkasta apie 100 tūkst. aukų kūnų. Be ukrainiečių, ten guli ir baltarusių rašytojo Jankos Brylio tikras brolis, daug kitų tautybių žmonių. Liudytojai savo parodymuose teigia, kad kasnakt į Kijevo pakraštį buvo atvežama, sušaudoma ir užkasama duobėje iki 150 žmonių. Vėliau tarptautinė komisija, sudaryta iš švedų, kroatų, belgų, amerikiečių ir kitų, atkasė ir ekshumavo kūnus. Komisija nustatė, jog ten palaidoti 9432 žmonės. Daug yra jaunų moterų kūnų. Prieš egzekuciją moterys buvo išrengiamos. Kitą dieną po to, kai Ukrainos miestą Vinicą išvadavo Sovietų armija, asmeniškai vadovaujant vietiniam Ukrainos komunistui komisarui, buvo sušaudyta 17 tūkst. civilių Ukrainos gyventojų. Paskui jis pats vadovavo 117 aukų sušaudymui. Tai daugiausia buvo žmonės, susiję giminystės ryšiais.

Panašių faktų galima rasti kiekviename Ukrainos srities centre. Eilinė masinių žudymų banga nuvilnijo 1941 m., kai traukdamiesi baudėjai šaudė visus, uždarytus kalėjimuose. 1941 m. birželio 22 d. NKVD kalėjimuose buvo... 6634 kaliniai, daugiausia Vakarų Ukrainos gyventojai. Dauguma jų kaltinti priklausymu Ukrainos nacionalistų organizacijai ir visi vėliau buvo sušaudyti.

Dar apsisostiu ties keliais baisiais faktais. Kai 1944 m. buvo atkuriamas sovietų valdžia, Ukrainai tai buvo kaip mirties nuosprendis. Daug žmonių buvo apkaltinti bendradarbiavę su okupacine vokiečių valdžia, dalyvavę ukrainiečių nacionalistų organizacijose. Mirtinas pavojus pakibo virš visos ukrainiečių liaudies. Jau 1944 m. G. Žukovas ir L. Berija Maskvoje pasirašė slaptą įsakymą Nr. 782 dėl visų ukrainiečių, kaltinamų bendradarbiavimu su naciais, sušaudymo. Kaip 1956 m. XX partijos suvažiavime sakė N. Chruščiovas, kadangi ukrainiečių buvo labai daug, vagonų pritrūko. Tačiau deportacijos vyko iki 1953 m.

Politinių žudymų nenutraukė netgi Stalino mirtis. 1961 m. buvo sušaudyti ukrainiečių organizacijos, kovojusios už Ukrainos valstybės suvereniteto atkūrimą, vadovai. Vėliau visi girdėjome apie antimokslinę A. Vyšinskio teoriją, kuri taip pat nusiaubė visą Sovietų Sąjungą.

Praleisiu didelę savo pranešimo dalį, tik dar pasakysiu, kad per labai trumpą laikotarpį, nuo 1932 iki 1938 m., iš Ukrainos buvo deportuota 3,5 mln. žmonių. Negaliu nepaminti ir 1938 m. bado, kai mirė apie 3 mln. Ukrainos gyventojų. Yra labai daug dokumentų, kurie anksčiau buvo slapti, o dabar liudija, jog badas nebuvo vien gamtos stichijos rezultatas. Amerikos pasiuntinys savo vyriausybei rašė, kad 1933-1938 m. badas ne tik palauš ukrainiečių priešinimąsi kolektyvizacijai ir sovietizacijai, bet ir pakeis etninę Ukrainos sudėtį. Tai buvo oficiali Maskvos nuomonė.

Buvo vykdomas ir kitatikių persekiojimas. Jie represuoti pirmiausia. Ukrainos autokefalinė Stačiatikių bažnyčia faktiškai buvo visiškai sunaikinta, sušaudytas tos cerkvės metropolitas. Masinės represijos buvo vykdomos ir prieš Katalikų Bažnyčią. Katalikai buvo persekiojami, o jų bažnyčios griaunamos arba paverčiamos gamybinėmis patalpomis. Daugelis dvasininkų apkaltinti šnipinėjimu ir vėliau sušaudyti. Šv. Nikolaus ir Šv. Aleksandro bažnyčios Kijeve buvo sulygintos su žeme.

Norėčiau baigti tokiais žodžiais. Visa, kas pasakyta, yra neginčijamas įrodymas, jog komunizmas įvykdė labai sunkius nusikaltimus Ukrainos liaudžiai. Komunistinių struktūrų vadovai, baudžiamieji būriai kankino gyventojus ir vykdė masines jų žudynes, privedė šalį prie bado, žudė kitatikius ir kitamanius. Remdamiesi Visuotine Žmogaus Teisių Deklaracija, Helsinkio Baigiamojo Akto dvasia bei Konvencija dėl senaties termino netaikymo kariniams nusikaltimams, tvirtiname, jog Sovietų Sąjungos komunistų partija, kaip ir sąjunginių respublikų Komunistų partijos, jų vadovai, visi totalitarinio režimo vykdytojai neturi išvengti bausmės. Bausmės negali išvengti ir visi tie, kurie vykdė sadistinius nusikaltimus. Noriu tikėtis, jog mūsų Kongresas, be kitų rezoliucijų, priims ir specialią rezoliuciją, ginančią žmogaus teises Baltarusijoje ir Čėčėnijoje. Taip pat noriu pasakyti, kad Ukrainoje į Vilniaus kongresą žiūrima kaip į pakopą, į svarbų žingsnį link tarptautinio pasaulinio masto kongreso komunizmo nusikaltimams tirti.

Komunizmas - nusikalstamas sąmokslas (JAV Kongreso apibrėžimas)

Avo Piirisildas, Baltijos-Amerikos laisvės lygos viceprezidentas

Visus tuos penkiasdešimt metų, kuriuos Baltijos šalys buvo sovietų okupuotos, JAV Kongresas buvo demokratijos ir laisvės švyturys tiek Baltijos valstybių gyventojams, tiek kitiems komunistų bei Sovietų Sąjungos pavergtiems ir prispaustiems žmonėms. Būtent JAV Kongresas suformulavo neteisėtos sovietų įvykdytos Baltijos valstybių okupacijos ir aneksijos nepripažinimo politiką. JAV Kongreso parama Baltijos valstybėms nėra kažkas nepaprasta: į ją derėtų žvelgti turint galvoje Kongreso narių nepasitikėjimo Sovietų Sąjunga bei komunizmu kontekstą. Nereikia pamiršti, kad, Kongresui pritarus, JAV kariniai daliniai veikė Rusijoje (Sovietų Sąjungoje) dar Rusijos revoliucijos metais.

Trečiajame ir ketvirtajame dešimtmetyje Amerikos darbininkų profsąjungų lyderiai kiek laiko komunizmo idėjas bandė taikyti profsąjungų veikloje. Du lyderiai, Walteris Reuthas (Automobilių gamintojų susivienijimas) ir George'as Meany (Amerikos darbo federacija bei Pramonės organizacijų kongresas), lankėsi Sovietų Sąjungoje ir išvyko iš jos labai nusivylę komunizmu. Kelionės išpūdžius jie išsamiai aprašė savo ataskaitose Automobilių gamintojų susivienijimui, Amerikos darbo federacijai, Pramonės organizacijų kongresui bei savo apygardų Kongreso nariams.

Savaime suprantama, kad Antrasis pasaulinis karas privertė JAV tapti sovietų sąjungininke. Tokią sąjungą taikliausiai apibūdina Amerikos indėnų patarlė: „Mano priešo priešas yra mano draugas“.

JAV ir Sovietų Sąjungos draugystė truko neilgai. Ji baigėsi, kai 1948 m. prasidėjo Berlyno blokada. Korėjos karo metu JAV karinės pajėgos, Kongresui vėl pritarus, vadovavo Jungtinių Tautų karinėms pajėgoms kovojant su komunistais. Tas pat atsitiko ir Pietų Vietname, kur, Kongreso pritarimu, JAV armija kovojo su komunistų sukilėliais.

JAV Kongresas priėmė nemažai antikomunistinių įstatymų, tokių kaip Viešasis įstatymas Nr. 86-90, kuriame numatyta, jog trečioji liepos

mėnesio savaitė laikoma Pavergtųjų tautų savaitė. Organizacijos „Amerikiečiai už Kongreso veiksmus išlaisvinant Baltijos tautas“ spaudžiamas, Kongresas taip pat priėmė bendrą abiejų rūmų rezoliuciją Nr. 416. Devintajame dešimtmetyje Baltijos-Amerikos laisvės lygos spaudžiamas, Kongresas priėmė daug rezoliucijų, skirtų Baltijos laisvės dienai, kurias paskelbė Prezidentai R. Reaganas ir G. Bushas. Baltijos šalims atgavus nepriklausomybę, šios rezoliucijos neteko galios.

Baltijos šalims atkūrus nepriklausomybę, JAV privertė Sovietus ne trukdyti šių valstybių laisvės siekiams. Ir šiandien JAV Kongresas lieka ištikimas Baltijos valstybių draugas.

Dar 1954 m. JAV Kongresas tyrė komunistų įvykdytą Lietuvos aneksiją ir pareiškė: „Šio pranešimo tikslas - trumpai apibūdinti pagrindinius Lietuvos ir jos žmonių istorijos bruožus, tarp jų ir komunistų įvykdytą aneksiją bei okupaciją. Manoma, kad šis pranešimas padės amerikiečiams geriau suprasti komunizmo pavergtas šalis ir tautas ir geriau suvokti tikrąją pasaulinio komunizmo nusikalstamo sąmokslą prigimtą taktiką bei galutinius tikslus“.

Komunizmo esmė: ideologija ir praktika

Povilas Varanauskas, Lietuvos valstybės Nepriklausomybės atkūrimo akto signataras

Norint įvertinti komunizmo esmę, reikėtų pradėti nuo pačių komunistinių dokumentų. Komunistų veikaluose skelbiama, kad pirmasis mokslinis programinis komunizmo dokumentas yra 1848 m. paskelbtas Komunistų partijos manifestas, kurį, įpareigoti antrajame Komunistų sąjungos suvažiavime, parašė K. Marxas ir F. Engelsas. Todėl iki šių dienų komunistai skelbia, kad K. Marxas yra mokslinio komunizmo, dialektinio bei istorinio materializmo ir mokslinės politinės ekonomijos pagrindėjas, tarptautinio proletariato vadas ir mokytojas.

Šiame manifeste visuomenė yra suskirstyta į klases - buržua ir proletariatą. Parodyta, kad visa istorija, išskyrus pirmąją visuomenę, yra klasių kova. Todėl numatyta, kad kapitalizmas žlugs, ir maždaug vienu metu visame pasaulyje. Komunistai iš proletariato turi formuoti partiją, kuri privalo įvesti proletariato diktatūrą. Vėliau nurodyta, kad su opozicinėmis partijomis būtina tik kovoti, kompromisai tolygūs išdavystei. Visuomenės harmonijos siekti kitais būdais yra utopizmas arba oportunizmas.

Vėliau komunistų šulai nepanoro laukti, kol subręs vadinamoji pasaulinė revoliucija. Todėl V. Uljanovas (Leninas) tobulino Marxo išvadas ir paskelbė, kad socialistinė revoliucija ir, aišku, proletariato diktatūra, esant palankiai situacijai, gali įvykti atskiroje valstybėje ir plėtotis. Ši nuostata patenkino visus vėlesnius proletariatinės revoliucijos vadus bei vadukus, ir vadinamasis mokslinis komunizmas įgavo marksizmo-leninizmo vardą.

Išsamiau pažvelgus į šį aiškinimą, matyti pseudomokslas, kurio sudedamosios dalys yra mokslinis komunizmas, ateizmas ir kt. Šioje publikacijoje nesiimsiu gretinti istorinių mąstytojų, filosofų nuomonių. Tačiau norėčiau atkreipti dėmesį į tai, kad Marxas, Engelsas, Leninas bei jų šalininkai visą žmonijos pažinimą apvertė aukštyn kojom ir pasiskel-

bė esą teisūs. Marksizmas-leninizmas idėją supriešino su materija, metafiziką - su dialektika, darbdavį - su darbuotoju, santykių damą - su diskusija. Iš pasaulio pažinimo jis padarė surogatą, kurio prievartiniu gėrimu paskelbė proletariato diktatūros prievolę. Visa tai turi šizofrenijos požymių, deja, tokia būtinoji žmonijos ateities sąlyga paskelbta rado pritarimą. Komunistai reiškė neapykantą kitaip mąstantiems, kuriuos dėl tariamos šviesios žmonijos ateities, kaip parodė praktika, apšaukus liaudies priešais, galima čia pat nužudyti, nukankinti katorgoje, tremtyje ar psichiatrijos ligoninėje. Tokį „mokslinį“ požiūrį vėliau marksizmo-leninizmo šalininkai plačiai praktikavo „valydami“ iš pasaulio žydus, čigonus, iš Lietuvos - lietuvius, iš Kosovo - albanus, iš Krymo - totorius, iš Pavolgio - vokiečius, iš Čėčėnijos Respublikos - čėčėnus ir pan. Buvo skelbiama, kad sunaikinant mažumą sudaroma gerovė daugumai. Marksizmo-leninizmo mokslinis komunizmas yra tarytum perpetuum mobile (amžinojo variklio) veidrodinis atspindys. Atmesti vidiniai šios filosofijos prieštaravimai ir paskelbtas gražus galutinis tikslas. Net komunistinė ideologija pripažįsta, kad negalima įrodyti dilemos dėl materijos ir sąmonės pirmumo. Tačiau kaip tik dėl to, kad įrodyti negalima, jie, atmesdami metafiziką bei idėją (sąmonę), dialektinį ir istorinį materializmą skelbia tiesa. Jie skelbia revoliucinių šuolių, kaip žmonijos vystymosi esmės, privalomąją būtį, bet išpažįsta Darvino evoliucijos mokslą. Ir tuo dar kartą susipainioja. Marxas ir Leninas grabalioja iš filosofijos istorijos visa, kas paranku jų idėjai, ir šią idėją laiko išvada.

Komunistai nepaiso elementariausių mokslo reikalavimų. Atmeta religijas ir taip sukuria dialektinio bei istorinio materializmo perpetuum mobile, kuriam įdiegti Marxas siūlė, o Leninas su savo šalininkais vykdė totalitarinius nusikaltimus, grindžiamus proletariato diktatūra, išplaukiančia iš vadinamojo mokslinio komunizmo. Tiesa, jie mato, kad pagrindinis filosofijos klausimas yra dualistinis: egzistuoja materija ir sąmonė, dialektika ir metafizika, bet, sukūrę nepakantumo oponentams, net frakcijoms, teoriją, neigia taikų šių požiūrių egzistavimą vien dėl to, kad tai veda į metafizinio pažinimo pirmumą ir pasaulio darną, nes jiems reikia klasių kovos.

Pseudomokslinės marksizmo-leninizmo išvados daugeliui pasirodė esančios patrauklios: panaikinus išnaudotojų klasę ir eksproprijavus jos turtus, visi tartum tampa turtingi. Istorijoje nuvilnija žiauriausi pilietiniai karai. Tvirtinama, kad jie neišvengiami siekiant įsivaizduojamos žmonijos ateities. Visokio rango avantiūristai, keistai prisidengdami antidialektiškai tik dialektiką pripažįstančia absoliutaus neklystamumo mark-

sizmo-leninizmo teorija, tampa visokio masto diktatoriais. Jie, būdami riboto proto, šios vadinamosios mokslinio komunizmo teorijos net nesupranta, o pseudomokslines išvadas priima kaip dogmą ir čia pat skelbiasi dialektiniais mąstytojais. Filosofijos istorijoje nėra kito tokio prieštaringo ir demagogiško aiškinimo kaip marksizmas-leninizmas. Marxas, Engelsas ir Leninas savo filosofiją skelbia partine. Tuo jie dar labiau patenigia patys save ir apskritai atsisako objektyvaus pasaulio raidos pažinimo, o sykiu - ir dialektinio metodo. Socialdemokratai irgi skelbia siekį sumažinti atotrūkį tarp įvairių sluoksnių žmonių gyvenimo lygio, bet kadangi jie to siekia ne revoliuciniu būdu, komunistai socialdemokratus laiko oportunistais ir amžiniais priešais, blogesniais už kapitalistus, kuriuos reikia laidoti. Rusijos komunistai su savo vadu Leninu išskverbia į socialdemokratų partiją, uzurpuoja ten valdžią, ir ši partiją paskelbia bolševikine.

Komunistai savo simboliu pasirenka kraujo spalvą - jų vėliava raudona, o rusų komunistų - dar ir su pjautuvu bei kūju. Kitaminčius ar tuos, kurių nesupranta, jie skandina kraujyje: papjauna, užmuša ar kitaip nužudo. „Kas ne su mumis, tas prieš mus!“ - toks šūkis tampa kelrodžiu. Genetiką ir kibernetiką (kompiuterinę techniką) paskelbia pseudomokslais. Genetikos autoritetą Vavilovą nužudo, kitus uždaro į lagerius ar ištremia. Kaip košmaro sapną galima įsivaizduoti pasaulį, koks jis būtų buvęs, jeigu marksistinė revoliucija būtų jame įvykusi maždaug vienu metu. Pakako trečdalis marksistinio-lenininio komunistiškai socialistinio pasaulio. Tik neapsakomai turtingoje gamtos resursų Rusijoje toks košmaras galėjo trukti daugiau kaip 70 metų.

Kai kas gali paklausti, kodėl laisvasis pasaulis leido taip ilgai vykti tokiam košmarui. Į tai galima atsakyti ir vėl pasitelkus palyginimą su amžinuoju varikliu (perpetuum mobile). Mokslas yra pagrindęs tokio variklio negalimumą. Tačiau jo „išradėjų“ atsiranda vis dar gana daug, ir Lietuvoje taip pat. Niekaip jų neįtikinsi, kad yra neteisūs. Tielieka pasitelkti amerikietiškoji įrodymo variantą: aprašyti, kad padarytų veikiančių modelių. Taip ir laisvasis pasaulis leido komunistams padaryti veikiančių komunistinio rojaus modelių. JAV prezidentui D. Eisenhoweriui kariškiai siūlė sutraiškyti Sovietų Sąjungą, kai Rusijoje atominio ginklo buvo tik užuomazgos, bet ji grasino visiems ir, prisidengusi susigalvota internacionaline pareiga, pasaulyje kurstė ir materialiai rėmė neramumus, net perversmus. Į tai prezidentas atsakė, kad sutraiškydami neišvengsime marksistinio-lenininio komunizmo bei bolševizmo veiklos aklavietės, o tik sudarysime prielaidą manyti, jog susidorota su pažangiu mokymu, už kurį reikia kovoti ir kelti naujas revoliucijas. Is-

torinė laikraščių analizė rodo, kad tada buvo sukelta propaganda, jog D. Eisenhoweris įrodė, kad JAV prezidentas gali nieko nedirbti, o Sovietų Sąjungos vadovas N. Chruščiovas buvo paskelbtas simbolinės pasaulio vyriausybės pirmininku. O juk tuo metu batonai Rusijoje buvo kepami iš rupių juodų miltų ir klaidžiojo anekdotai, jog N. Chruščiovas grūdus sėja Mėnulyje, o derlių pjauna Kanadoje, iš kurios buvo perkami grūdai.

Lenininis marksistinio mokslinio komunizmo posūkis nuo socialistinės revoliucijos visame pasaulyje maždaug vienu metu prie revoliucijos atskiroje šalyje susiklosčius tinkamoms aplinkybėms bei galimybei tai įvykdyti aplenkiant kapitalizmo stadiją atvėrė galimybę ir, kaip tvirtina nemokslinio komunizmo mokslas, dialektiškai išplėtęs mokslinį komunizmą ir pats smerkęs didžianacių šovinizmą, vienaip ar kitaip perauga į totalinę nacionalizmą. Net paskutiniuose laiškuose Leninas smerkė tokio šovinizmo apraiškas, jo propaguotojus vadino „deržimordomis“, įspėjo saugotis aprusėjusių kitų tautybių komunistų, tokių kaip lenkas F. Dzeržinskis ar gruzinas S. Ordžonikidzė. Gal tas jo požiūris ir buvo pasikėsimo į jį ir pirmalaimės mirties priežastis. Vis dėlto Lenino praplėstas mokslinis komunizmas buvo patogus jo šalininkams, kurie vadino save tikraisiais nuoširdžiais leniniečiais, o po Lenino mirties buvo kaltinami išdavę jo priesakus. Bet įpėdiniai buvo ištikimi didžianacių šovinizmui, savęs aukštinimui klastojant istoriją, pseudomokslinei dieviškojo prado nebuvimo teorijai, nes tai trukdė šių blogio vadų kultui - dievinimui žemėje, o ne už metafizikos ribų. Leninas jiems buvo it kaproninė kojinė, tinkama užmauti ant kiekvienos kojos. Reikėtų skirti du komunizmo įtvirtinimo būdus: vienas - pilietinis karas, antras - komunistinė okupacija (atneštinis komunizmas). Nors abu jie žiaurūs, bet pirmasis mažiau žeidžia moraliai, nes nesikėsina į didžianacių šovinizmo savimeilę, bet jį plėtoja ir juo dangsto nusikaltimus antroju, atneštinio komunizmo, atveju. Esant atneštiniam komunizmui, naikinamos tautos, jų tradicijos, revizuojamos kultūros, diegiamos naujos jų aranžuotės. Bet kartu okupuotuose kraštuose, į kuriuos komunizmas buvo atgabentas, gimsta naujos pasipriešinimo formos. Aktyviuosius tautinius atneštinio komunizmo talkininkus, kurie vadinami kolaborantais, keičia daugiau ar mažiau pasyvūs disidentinės visuomenės asmenys, kurie laukia tinkamo istorinio momento tautai išsivaduoti, bet būna net tarp vadovaujančiųjų atneštinio komunizmo sergėtojų. Jiems jau netinka kolaborantų sąvoka. Vieni iš jų - prisitaikėliai ar pilvo vergai, kiti - atsargūs ar lūkuriuojantys disidentai. Todėl ir kaltinimai turėtų būti skirtingi. Kai ką galbūt reikėtų ne kaltinti, o pagerbti, įverti-

nant visą veiklą prieš išsivadavimą ir išsivadavus. Jiems netinka kolaborantų sąvoka. Atkreiptinas dėmesys į Džocharą Dudajevą Čėčėnijos Respublikoje, Geidarą Alijevą Azerbaidžane, Eduardą Ševardnadzė Gruzijoje ir kitus. Kad tauta išliktų, ne visi turėjo pasirinkti Pilėnų ar Spartos gynėjų likimą.

Tačiau fenomenalusis Lietuvos partizanų pasirinkimas buvo istoriškai būtinas ir apgaubtinamas didvyriškumo skraiste. Šiai kovai pasibaigus privalu buvo palaikyti tautines tradicijas, puoselėti kultūrą, mažinti okupantų ekspansijos, nutautinimo galimybes, skatinti tautinę savimone, savo krašto pažinimą, sportines pergales, mokslinius konkursus, išradybą, stengtis, kad šalis mažiau atsiliiktų nuo naujausių pasaulio pažinimo dėsnių bei, pasinaudojant legaliomis ir galimomis rezistencijos formomis, rengtis, susiklosčius tinkamoms istorinėms vidaus bei išorės sąlygoms, atkurti nepriklausomybę. Dėl šių tikslų visuose komunistų užimtuose kraštuose vieni stoji į Komunistų partiją, kiti kūrė meną ar išradimus, gynė disertacijas, studijavo marksizmą-leninizmą ir mokslinį komunizmą. Bet tai - jau kitos filosofinės studijos tema. Čia - bendroji komunizmo esmės analizė. Kaip matome, komunizmo ideologija, paremta vadinamuoju moksliniu komunizmu, sukurtu Marxo ir išplėtotu Lenino, yra ne tik klaidinga, bet ir kurstanti nusikalstamą prievartą. Praktika tai patvirtino. Prisiminkime Ispanijos pilietinį karą, Paryžiaus komuną, ypač žiaurią vadinamąją Didžiąją spalio socialistinę revoliuciją Rusijoje, komunizmo įtvirtinamą Kinijoje ir kt. Toliau vyko komunizmo mentaliteto formavimas - mankurtizmas. Pirmą kartą šį žodį pavartojo kazachų rašytojas Čingizas Aitmatovas. Leiskite priminti mankurtizmo esmę. Tai reiškiny, kai išugdomas samprotauti nesugebantis žmogus. Šis procesas parodytas aprašant piemenį, kuriam vaikystėje ant galvos užveržė odą, per ją peraugo plaukai, ir oda užveržė smegenis. Jos nustojo augusios, ir piemu negalėjo samprotauti, sugebėjo tik vykdyti komandas, kartoti teiginius. Visa tai jis lyg ir supranta. Bet nei pats sau, nei niekas kitas negali jam padėti, negali nutraukti tos odos: skauda pešami plaukai. Komunistinis mankurtinis mentalitetas gali pasireikšti ir kaip nostalgija komunistinei praeičiai, kai užmirštami žudymai, prievartavimai ir prievartinis darbas tolimuose negyvenamuose atšiauriuose kraštuose. Mankurtizmu galima vadinti tai, kad nepastebima, jog ilgimasi turtingiausios gamtinių turtų subankrutavusios valstybės, kuri savo santvarką grindė nemoksliniu moksliniu komunizmu. Mankurtizmas - tai ir kalbos apie sugriautą pramonę, kurios produkcija niekam, net patiems mankurtams, nereikalinga, ir apie sugriautą žemės ūkį, kur degalų būdavo sunaudojama už di-

desnę sumą, negu gaunama už parduodamą produkciją, ir apie sugriautas fermas, kuriose pašarai būdavo brangesni už parduotą mėsą ar pieno produktus. Užmirštama, kad Marso „Kapitalas“, sudėtinė mokslinio komunizmo dalis, ekonomiką, kaip ir filosofinį visuomenės pažinimą, apvertė aukštyn kojomis ir ekonominiuose santykiuose pelną ne tik atmetė, bet netgi paskelbė jį esant nusikalstamą. Pokomunistiniai kraštai vietoj konkurencingos pramonės, žemės ūkio ir fermų palikimo gavo puvėką ir dūlį.

Komunistinis mentalitetas plačiai pasireiškia Rusijoje problemų sprendimą grindžiant ne politiniais ieškojimais, o karine jėgofilija, pamėgtu tautų genocidu, pavyzdžiui, čečėnų (ičkerų) tautos naikinimu. Žinant, koks apskritai geras ruso būdas, gaila, kad jam teko tapti tokios komunistinės valstybės ir tokio mentaliteto pagrindu. Reikia apgailestauti, kad dažnai mes rusą tapatiname su komunistu, grindžiančiu savo veiklą „moksliniu komunizmu“, kuris vadintinas nusikalstamų klaidų nusikalstama klaida ir kurio blogis - absoliutus. Utopinės idėjos, nors paviršutiniškai ji atrodytų nuostabi, negalima atskirti nuo komunizmo esmės - ideologijos ir praktikos. Šiame pranešime neturima tikslo įvardyti milijonus nužudytų kitaminčių ar minėti pseudo-moksliniais motyvais padarytus ekonomikos nuostolius, vertinamus trilijoninėmis aukščiausios vertės piniginių vienetų sumomis. Čia rodoma, kad vadinamasis mokslinis komunizmas nėra joks mokslas. Ir dėl to darytina išvada, kad visa komunistinė veikla, grindžiama marksizmu-leninizmu, tėra kriminalinių nusikaltimų seka. Kalbantieji apie nuostabią komunizmo idėją nieko neišmano apie marksizmą-leninizmą ir jo „mokslinį komunizmą“, kuris save ideologiškai yra paneigęs dar užuomazgoje ir teoriškai pats įrodęs savo nemoksliškumą. Tai tolygu kalboms apie nuostabią amžinojo variklio idėją. Norėdami išvengti žmonių klaidinimo ir demagogijos, turėtume kalbėti ne apie komunizmo atkūrimo pavojų, bet apie galimą paprasčiausią banditizmą, kadangi teoriškai įrodoma, jog galutinė komunizmo idėja negali būti įgyvendinta, kaip negali būti sukurtas amžinasis variklis, nes tai tik miražas. Padėtį sunkina tai, kad patys komunizmo ideologai nėra išstudijavę marksizmo-leninizmo bei jo pradininkų sukruto mokslinio komunizmo, o tik pasiskaitę apie jį ir manufaktūriškai kartojantys jo dogmas, nesigilindami į esmę ir pradžių pradžią bei vengdami įvertinti nusikalstamus komunizmo padarinius.

Komunizmas - ne ideologija, o kriminalinių nusikaltimų rūšis. Komunizmo, pagrįsto mokslu, nėra, nebus ir negali būti, ne jis - tik kriminalinių nusikaltėlių, kurių tarptautiniai vadai yra Marxas, Engelsas,

Leninas bei jų sekėjai, savęs pateisinimo būdas. Komunizmo nusikaltimai - kriminaliniai bei kariniai. Todėl juos įvertinti privalu ne adekvačiais, bet filosofiniais, istoriniais ir teisiniais vertinimais. Įvertinant komunizmą, reikia išsilaisvinti iš jo išugdyto mentaliteto. Būtina ne tik įvertinti jo nusikaltimus, bet ir jį studijuoti, pažinti.

Visų šalių geros valios žmonės, vienykitės, kad išsivaduotų ši karta ir būtų apsaugotos ateities kartos nuo komunizmo šmėklos, klaidžiojančios po pasaulį!

**Tarptautinio kongreso
„Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“
(vykusio birželio 12-14 d. Vilniuje)
Protokolas 2000 06 12**

II sekcija: Konstitucijos salė

KOMUNIZMO NUSIKALTIMŲ TYRIMAI

Pirmininkės: TERESĖ BIRUTĖ BURAUŠKAITĖ,
Archyvinio vardynų skyriaus vadovė,
Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos
tyrimo centras,
prof. ONA VOVERIENĖ

Sekretoriai: LAURYNAS LITVINAS,
GIEDRĖ UZDILAITĖ

Visus susirinkusiuosius pasveikino sekcijos pirmininkė *Teresė Birutė Burauskaitė*.

Pranešimai

„Raudonasis partizanas Vasilijus Kononovas - herojus ar Antrojo pasaulinio karo nusikaltėlis?“, p. Uldis Paulas Strelis, atsistatydinęs vyriausiasis prokuroras, Totalitarizmo nusikaltimų centro tyrimo poskyris, Latvija

„Mirties nuosprendžiai ir jų vykdymas 1941-1944 m.: teisinis politinis aspektas“, p. Teresė Birutė Burauskaitė, Archyvinio vardynų skyriaus vadovė, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, Lietuva

„Šustino sąrašas“: masinių mirties bausmių kontekstas ir turinys", p. Mathew Kottas, Latvijos okupacijos muziejaus parodų kuratorius, Latvija

„Apie Estijos represuotų žmonių registracijos knygas“, prof. Leo Oispuu, Talino „Memento“ pirmininkas, Estijos represuotų asmenų vardynų skyriaus vadovas, Estija

„Pulsuojantis genocidas. Čėčėnų žudymas tęsiasi. Garbės ir sąžinės pareiga“, p. Algirdas Endriukaitis, Tarptautinės parlamentarų grupės Čėčėnijos problemoms generalinis sekretorius, Lietuva

Klausimai ir diskusijos

P. Birutė Kižienė, suvalkiečių draugijos „Suvalkija“ tarybos pirmininkė (Lietuva), iškėlė paribio problemą ir kartu kalbėjo dėl tremtų žmonių, neturinčių nei tremtinio statuso, nei teisių. Netgi kyla klausimas, kaip tokį tremtinį pavadinti. Buvo kalbama apie Suvalkų krašto žmonių padėtį pasirašius Molotovo-Ribbentropo paktą.

Pietų pertrauka

Pranešimai

„Pasipriešinimo dalyvių ir kitaminčių persekiojimas Lietuvoje 1944-1990 m.“, p. Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė, Lietuva

„«Didysis brolis» stebi didį žmogų. KGB ataskaitos apie A. Sacharovą“, p. Tatiana Yankelevich, A. Sacharovo archyvų ir žmogaus teisių centras, Brandeis universitetas, JAV

„Tragiška Ukrainos matematikų lemtis“, p. Nina Virčenko, Politinių kalinių ir represuotųjų draugija, Ukraina

„Priespauda Rumunijoje šeštajame dešimtmetyje“, dr. Marius Oprea, istorijos daktaras, „Laisvosios Europos“ radijo žurnalistas, asmeninis Rumunijos Prezidento patarėjas, Rumunija

„5000 Albanijos moterų komunistiniame kalėjime ir Musine Kokalari“, p. Agimas Mušta, rašytojas, buvęs politinis kalinys, Musine'o Kokalario fondo pirmininkas, Albanija

„Lietuvos mokslo netektys sovietinio genocido metais“, prof. Ona Voverienė, Vilniaus universitetas, Lietuva

„Baltarusijos mokslų akademijos mokslininkų represijos“, prof. Radimas Hareckis, akademikas, profesorius, Baltarusijos kultūros universitetas, Baltarusija

Klausimai ir diskusijos

P. Algirdas Endriukaitis pristatė pasipriešinimo dalyvio A. Andreikos bylą ir siūlė kitą dieną pakviesti į Kongresą prokurorą.

P. Teresė Birutė Burauskaitė reziumavo sekcijos dienos darbą.

Pirmininkės TERESĖ BIRUTĖ BURAUŠKAITĖ
ONA VOVERIENĖ

Sekretoriai LAURYNAS LITVINAS
GIEDRĖ UZDILAITĖ

Pranešimai

Raudonasis partizanas Vasilijus Kononovas -
herojus ar Antrojo pasaulinio karo
nusikaltėlis?

Uldis Paulas Strelis, Latvijos totalitarizmo nusikaltimų tyrimo centras

Po Antrojo pasaulinio karo, kurį pradėjo du totalitariniai režimai, turėjome progą suvokti, kokį blogį patyrė karo aukos. Pasaulio visuomenė gerai informuota apie nacistinės Vokietijos karo nusikaltimus. Pagrindiniai nusikaltėliai buvo teisiami ir nuteisti Niurnberge; kitų karo nusikaltėlių teismas įvyko vėliau.

Tačiau pasaulio visuomenė per mažai informuota apie komunistinės Sovietų Sąjungos padarytus karo nusikaltimus - juk nugalėtojų nesmerkiame (nemanome, kad jie turi atsakyti už savo veiksmus).

Latvijoje Raudonosios armijos kariškiai bei raudonieji partizanai įvykdė daug karo nusikaltimų. Sovietų laikais kalbėti apie tokius dalykus buvo draudžiama ir pavojinga.

Vienas toks nusikaltimas buvo padarytas Ludzos apskrities (Rytų Latvija) Merdzenės valsčiaus Mazie Bati kaime. Dėl šio įvykio 1998 m. sausio 22 d. pradėtas baudžiamasis raudonųjų partizanų vado Vasilijaus Kononovo veikos karo metais tyrimas. Vėliau pagal Latvijos Respublikos Baudžiamojo kodekso 68-3 straipsnį Vailijus Kononovas buvo apkaltintas padaręs karo nusikaltimus.

Tyrimo metu nustatyta, jog 1944 m. gegužės 27 d., Sekminių išvakarėse, 18 raudonųjų partizanų, vilkinčių karinėmis vokiečių uniformomis, būrys, vadovaujamas Vasilijaus Kononovo, pagal iš anksto parengtą planą įžengė į Mazie Bati kaimą. Jų tikslas buvo atkeršyti kaimo gyventojams ir juos įbauginti. Mat 1944 m. vasario pradžioje netoli Mazie Bati kaimelio vokiečiai apsupo ir sunaikino raudonųjų partizanų grupę, vadovaujamą majoro Čugunovo. Kononovas ir raudonieji partizanai nusprendė susidoroti su kaimelio gyventojais.

Akcijos metu raudonieji partizanai sudegino du ūkius (gyvenamuosius namus ir kitus pastatus) ir nužudė 9 civilius gyventojus. Šešis, iš jų tris moteris, sudegino. Buvo matyti, jog viena iš moterų - Tekla

Krupniką - nėščia. Bandančią pabėgti partizanai ją pagavo, įmetė į trobą ir sudegino gyvą.

Kiti nusikaltimai tokie. Kononovo vadovaujami raudonieji partizanai pasidalijo į kelias grupes. Viena įsiveržė į Modesto Krupniko sodybą ir įsakė jam išeiti iš trobos. Kai Krupnikas ėmė prašyti partizanų nežudyti jo mažų vaikų akivaizdoje, tie liepė jam bėgti link miško ir pradėjo jį šaudyti. M. Krupnikas dejavo ir šaukėsi pagalbos, tačiau kaimiečiai buvo pernelyg išgąsdinti ir jam padėti neišdrįso. Kitos dienos rytą jį rado mirusį.

Kita grupė - V. Kononovas, N. Lebedevas, P. Gogolis ir kiti partizanai - įžengė į Meikulio Krupniko sodybą, kai šis buvo pirtyje. Lebedevas iš pirties nutempė jį į trobą ir ten kankino. Tuo metu Kononovas ir Gogolis įsiveržė į gretimais esančią Ambrozo Bulio sodybą ir attempė šeiminką į Meikulio Krupniko trobą, kur pats Kononovas jį nušovė. Paskui buvo nušauti Meikulis Krupnikas ir jo motina Veronika Krupniką, o troba aplieta benzinu ir padegta.

Nėščia Meikulio Krupniko žmona bandė bėgti į mišką, tačiau partizanų buvo pagauta, įstumta į trobą ir sudeginta gyva. Taip pat buvo sudeginti ir ūkiniai pastatai - svirnas, daržinė, karvidė, avidė ir kiaulidė.

Viena partizanų grupė įsiveržė į Bernardo Škirmanto trobą, nušovė jį ir jo žmoną Geleną Škirmantę, sudegino trobą bei kitus sodyboje esančius pastatus.

Kita partizanų grupė įsiveržė į Vladislavo Skirmanto trobą ir rado jį gulintį lovoje su savo vienerių metų amžiaus sūnumi. Partizanai Vladislavą Skirmantą vienais apatiniais ištempė į lauką ir sodybos kieme nušovė. Paskui iš lauko pusės užrakino trobos duris, kad artimieji mirštančiajam negalėtų padėti.

Įsiveržę į Juliano Škirmanto sodybą, partizanai įsivedė šeiminką į daržinę ir nušovė.

Tuo laiku kaimiečiai ruošėsi švęsti Sekmines, todėl trobų ir kitų pastatų duris buvo išpuošę gėlėmis ir beržo šakelėmis. Nėra reikalo aiškinti, kad raudonieji partizanai susidorojo su kaimo gyventojais neįtikėtinai žiauriai.

Paskui, prisiplėšę iš kaimiečių maisto ir daiktų, šaukdami: „Tegyvuoją draugas Stalinas! Valio!“ partizanai dingo artimiausiame miške.

Šis epizodas yra tik viena iš akcijų, kurias, prie Latvijos sienų artėjant frontui, vykdė raudonieji partizanai. Tuo metu rytinėje šalies dalyje atsirado daug raudonųjų partizanų grupių: vienos buvo nuleistos desantu, kitos prasiskverbė į tą teritoriją. Partizanai dažnai plėšė, žudė ir terorizavo vietos gyventojus. Todėl tenykščių raudonųjų partizanų va-

dai nerimavo dėl padarinių: tai galėjo pakenkti sovietų režimo Latvijoje autoritetui.

Latvijos valstybiniame archyve yra daug šiuos faktus įrodančių dokumentų.

1944 m. sausio 25 d. Latvijos raudonųjų partizanų pareigūnas Žalumas partizanų centro vadovui Laiviniui nusiuntė išsamią ataskaitą apie raudonųjų partizanų grupių veiksmus Latvijoje. Šalia kitos informacijos jis nurodė, kad „kartais raudonųjų partizanų grupės, vos tik įžengusios į sodybas, grobia viską, ką tik užmato jų akys. (...) Neretai jie griebia vaikiškus drabužius ir užuolaidas, kuriuos paskui su baltarusių kolūkiečiais išmaino į degtinę ir samanę. (...) Jie vengia dalyvauti mūšiuose su vokiečiais, nes mano, jog Latvija - priešų kraštas, todėl joje visus reikia naikinti“.

1944 m. gegužės 23 d. raudonųjų partizanų vadas, Latvijos vyriausiojo štabo pulkininkas Spruogis pasirašė išsamią ataskaitą, adresuotą trimis asmenims: Latvijos komunistų partijos Rusijoje Centro komiteto sekretoriui Kalnberziniui, Sovietų Sąjungos Valstybės saugumo komiteto 4 skyriaus generolui Sudoplatovui ir Leningrado srities Valstybės saugumo komiteto pirmininkui Kubatkinui.

Be raudonųjų partizanų veiksmų vokiečių okupuotoje teritorijoje analizės, Spruogis išreiškė susirūpinimą, kad šios grupės atsisako paklusti vietos partizanų vadams ir labai dažnai žudo, plėšia bei terorizuoja vietos gyventojus.

Kaip pavyzdį Spruogis aprašė kapitono „Sašos“ vadovaujamos grupės veiksmus. Ši grupė įsiveržė į Abuolderių sodybą, išpjovė visą Baranovskių šeimą ir sudegino sodybą. Baranovskis, vietos policininkas, buvo slaptas agentas, teikdavęs raudoniesiems partizanams vertingos informacijos apie vokiečius.

Ta pati partizanų grupė, vadovaujama kapitono „Sašos“, įsiveržė į Salos miestelį ir apiplėšė jo gyventojus. Tarp apiplėštųjų buvo septynios vietos partizanų šeimos.

Kita partizanų grupė, vadovaujama majoro Čugunovo, nužudė Nikolajų Straubę, vietos raudonųjų partizanų ryšininką. (Majoro Čugunovo vadovaujama raudonųjų partizanų grupė buvo būtent ta pati, kurią 1944 m. vasario mėnesį prie Mazie Bati kaimo apsupo ir sunaikino vokiečiai.)

Tiriant šią baudžiamąją bylą, daugelis nukentėjusiųjų, jų giminaičių ir liudytojų nenoriai davė parodymus. Žmonės sakėsi bijąsi, kad ateityje Rusija vėl gali Latviją okupuoti, o tada jie bus suimti ir išstremti į Sibirą. Kita priežastis - buvusių raudonųjų partizanų ir jų užtarėjų Latvijoje grasinimai.

Kai V. Kononovas buvo suimtas, apkaltintas ir uždarytas į areštinę, rusakalbiai gyventojai - buvę komunistai, Rusijos kariškiai pensininkai ir vadinamojo Rusijos nacionalinio bolševikų judėjimo atstovai - pradėjo rengti Rygoje protesto demonstracijas. Jie rašė šūkius ant sienų ir reikalavo paleisti Kononovą, nes šis esą buvęs antinacistinės koalicijos kareivis. Jie rengė piketus prie JAV, Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos ambasadų Rygoje ir siuntė joms peticijas, prašydami padėti paleisti „nekaltąjį“ Kononovą - Antrojo pasaulinio karo didvyrį. Jie rinkosi prie Rygos apygardos teismo rūmų su plakatais rankose, sėdėdavo teismo salėje nagrinėjant bylą ir protarpiais garsiai choru reikšdavo savo nuomonę, esą Kononovo teismas rodo, kad Latvijoje atgimsta fašizmas. Visos raudonųjų partizanų nukankintos aukos buvusios fašistai ir išdavikai, todėl jos ir nusipelnusios mirties.

Tie, kurie paskutiniu metu sekė Latvijos televizijos naujienas ir šio proceso eigą bei naujas Kononovo rėmėjų akcijas, galėjo įsitikinti mūsų valstybės valdžios ir teisingumo bejėgiškumu, nesugebėjimu šių įžūlių veiksmų sustabdyti.

Tuo pat metu Rusijoje buvo rengiamos prieš Latviją nukreiptos akcijos, kurių metu triukšmingos minios su antilatviškais plakatais rinkosi prie Latvijos ambasadų Maskvoje, Latvijos konsulatų Sankt Peterburge ir Pskove, teplojo dažais ambasadų ir konsulatų sienas, daužė ambasadų langus. 2000 m. gegužės 19 d. Maskvoje, Latvijos ambasadų kieme, buvo sudegintas Latvijos diplomatomams priklausantis automobilis. Rusijos policija, kurios pareiga - saugoti užsienio šalių atstovybes Rusijoje, taip pat atrodė bejėgė sustabdyti tokius įžūlius veiksmus. Rusijos spauda surengė priešišką Latvijai kampaniją, reikalaudama Kononovą paleisti. Rusijos Dūmos deputatai ir Rusijos užsienio reikalų ministerija paskelbė keletą pareiškimų, raginančių išlaisvinti Kononovą.

Kononovas buvo Latvijos pilietis, tad Rusijos pareigūnai nusprendė jam suteikti ir Rusijos pilietybę. Pilietybės suteikimo klausimas dar nebuvo išspręstas, kai Rusijos ambasadorius Latvijos Respublikoje Udalcovas pareikalavo leisti susitikti su kalinčiu Kononovu.

2000 m. balandžio 20 d. Latvijos ambasadorius Rusijoje buvo iškvieštas į Rusijos užsienio reikalų ministeriją pasiaiškinti, kodėl Latvijos valdžia neleidžianti Rusijos diplomatomams susitikti su įkalintuoju Kononovu ir įteikti jam Rusijos Respublikos piliečio paso.

Rusijos prezidentas V. Putinas taip pat paskelbė Kononovą užtariantį pareiškimą, kuriame pažymėjo, jog Kononovo išlaisvinimas pagerintų Rusijos ir Latvijos tarpusavio santykius.

2000 m. sausio 21 d. Rygos apygardos teismas pripažino Vasilijų Kononovą kaltu ir nuteisė jį 6 metams kalėjimo. Kononovas ir jo advokatas nuosprendį apskundė. Buvo reikalaujama Kononovą išteisinti ir paleisti iš kalėjimo. Atsakydamas į šį skundą, valstybės prokuroras pareiškė, kad nuosprendis už Kononovo padarytus nusikaltimus yra pernelyg švelnus.

2000 m. balandžio 13 d. Rusijos valdžia suteikė Kononovui Rusijos pilietybę.

2000 m. balandžio 25 d. Aukščiausiasis Teismas panaikino Rygos apygardos teismo nuosprendį. Baudžiamoji byla buvo perduota papildomai nagrinėti, o Kononovas - paleistas iš kalėjimo. Tada jis Rusijos ambasadoriaus automobiliu buvo parvežtas namo, į savo butą K. Valdemaro gatvėje.

Visi, kurie stebėjo Latvijos televizijos naujienas, galėjo matyti, kaip Rusijos ambasadorius Udalcovas ir Kononovas šią pergalę aplaisto degtine.

Valstybės prokuroras šį Latvijos Aukščiausiojo Teismo sprendimą apskundė Aukščiausiojo Teismo Senatui. Senato sesijos data dar nežinoma.

Mirties nuosprendžiai ir jų vykdymas
1941-1944 m. : teisinis politinis aspektas

Teresė Birutė Burauskaitė, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras

Po šimto dvidešimties nelaisvės Rusijos imperijoje metų 1918 m. vasario 16-ąją lietuvių tautos valia buvo paskelbta nepriklausoma Lietuvos valstybė. Karių savanorių apginta nuo išibrovėlių - Baltosios armijos likučių, vadovaujamų plk. Bermonto Avalovo, Raudonosios armijos bei Lenkų kariuomenės, - patyrusi nemenkų teritorinių nuostolių (Lenkija okupavo sostinę Vilnių ir jo sritį), Lietuvos valstybė sunkiai, bet atkakliai klojo demokratinės visuomenės pamatus, siekdama apleistą Rusijos imperijos užkampį paversti europietiška valstybe. Deja, istorija tam nebuvo skyrusi daug laiko. Bolševikų valdoma Sovietų Rusija iš rytų ir nacionalsocialistinė Vokietija iš vakarų rezgė ekspansionistinius planus, kuriuose daugelio Rytų ir Vidurio Europos valstybių, tarp jų ir Lietuvos, tautoms buvo skirta betesių vergų dalia.

Kaimyninėje Rusijoje socialdemokratų grupė, pasivadynusi bolševikų vardu, vadovaujama Vladimiro Lenino, 1917 m. lapkričio 7 d. (senoju stačiatikių kalendoriumi - spalio 26 d.) įvykdė valstybės perversmą ir įvedė proletariato diktatūrą, kuri visuotinai priimtas valstybės valdymo bei teisinės normas pakeitė prievartos ir teroro įrankiu. Tuoju pat, t. y. 1917 m. gruodžio 7 d., įsteigiama VČK (*Vserossijskaja črezvyčajnaja komisija po borbe s kontrrevoliucije, spekuliacije i sabotažu* - Ypačingoji visos Rusijos komisija kovai su kontrrevoliucija, spekuliacija ir sabotažu) - represinė struktūra revoliucijos priešams likviduoti, vėliau įvairiais laikotarpiais vadinta GPU, NKVD, NKGB, MGB, KGB. Šios komisijos galios atlikti teismų ir jų nuosprendžių vykdytojos funkcijas buvo tolydžio stiprinamos. Jau per pirmuosius keturis bolševikų valdžios Rusijoje mėnesius VČK nuteisė mirti ir sušaudė daugiau „liaudies priešų“, negu caro valdžia per 100 paskutinių valdymo metų¹. Prisidengus

¹ Courtois S. ir kt. *Juodoji komunizmo knyga*. Vilnius, 2000. P. 26.

kova su buržuazija, kontrrevoliucija, spekuliacija, sabotazu ir kitais bolševikinei santvarkai įsigalėti trukdančiais reiškiniais bei visuomenės grupėmis, 1918 m. rugsėjį paskelbiamas raudonasis teroras ir įkuriami pirmieji koncentracijos lageriai, kurie įteisinami 1919 m. balandžio 15 d. vidaus reikalų komisaro dekretu.

1922 m. birželio 1 d. priimamas naujas Baudžiamasis kodeksas (toliau tekste - BK), įgyvendinantis Lenino principą: „Teismas turi ne pašalinti terorą - tai žadėti būtų savęs apgaudinėjimas arba apgavystė, - o pagrįsti ir įteisinti ją iš principo...“² BK Sovietų Rusijoje įsiteisėjo 1927 m. sausio 1 d.

Šiame BK buvo ignoruojami visuotinai pripažinti baudžiamosios teisės principai - atsisakyta visame civilizuotame pasaulyje įprastos teisinės baudmės sąvokos, pakeičiant ją „socialinės gynos priemone“, kuri buvo taikoma „*ex post facto*“, t. y. nusikaltimams, kurie padaryti dar šiam kodeksui negaliojant. Visos nusikalstamos veikos buvo suskirstytos į kontrrevoliucines (antivalstybines) ir visas kitas, t. y. pabrėžiama bolševikų valdžios ir santvarkos, o ne individo interesų viršenybė. Kontrrevoliuciniu (antivalstybiniu) buvo laikomas „kiekvienas veiksmas, kuriuo kėsiniasi nuversti, pakirsti ar susilpninti Darbininkų ir valstiečių <...> valdžią arba pakirsti ar susilpninti išorinį Sovietų Sąjungos saugumą ir pagrindinius ūkinius, politinius bei nacionalinius proletarinės revoliucijos laimėjimus“³. Už šiuos nusikaltimus 58 BK straipsnis skyrė pačias griežčiausias „socialinės gynos priemones“ - sušaudymą, laisvės atėmimą iki 25 metų, pašalinimą iš tam tikros vietovės (ištrėmimą) ir kt. Be to, buvo nustatyta tik mažiausia leidžiama baudmės riba už šios kategorijos nusikaltimus (kitais atvejais - aukščiausia). Minėtasis BK straipsnis įteisino potencialaus nusikaltimo doktriną ir baudė „tėvynės išdaviko“ šeimos narius bei kartu su juo gyvenusius asmenis tremtini į tolimuosius Sibiro rajonus, pasmerkdamas tūkstančius vaikų, moterų, senelių mirti nuo bado ir išsekimo tik dėl socialinės kilmės ar šeimos ryšių.

Svarbi komunistinio teroro politikos vykdymo grandis buvo 1934 m. lapkričio 5 d. įsteigta neteisminė struktūra - NKVD Ypatingasis pasitarimas (veikęs iki 1953 m. rugsėjo 1 d.), kurį sudarė trys NKVD pareigūnai - SSRS vidaus reikalų liaudies komisaras arba jo pavaduotojas ir du NKVD komisarai, kurių vienas - respublikos, kurioje sudaryta byla, atstovas. Šie NKVD pareigūnai, posėdžiuose peržiūrėję atsiųstą tardymo

² Leninas V. I. Pilnas raštų rinkinys. T. 33. Vilnius, 1958. P. 318.

³ Ugolovnyj kodeks RSFSR. Moskva, 1950.

medžiagą, skirdavo bausmes asmenims, kurių nebuvo nei matę, nei apklausę ir kurie neturėjo jokių galimybių pasiaiškinti ar apsiginti.

1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjunga okupavo Lietuvą. Komunistinė prievartos ir teroro sistema bei jos įrankis NKVD savo kruvinojoje sąskaitoje jau turėjo milijonus aukų: tarp jų šimtai tūkstančių 1918-1922 m. nužudytų įkaitų ir sukilusių darbininkų bei valstiečių, du milijonai 1930-1932 m. ištremtų „buožių“ ir jų šeimos narių, 690 000 per 1936-1938 m. „didįjį valymą“ sušaudytų „liaudies priešų“, daugiau kaip dešimt milijonų 1921-1922 m. Vidurio Rusijoje ir 1932-1933 m. Ukrainoje dirbtinai sukkelto bado aukų⁴.

Lietuvos Respublikos ir Sovietų Rusijos 1920 m. liepos 12 d. pasirašytoje Taikos sutartyje, taip pat Lietuvos ir SSRS 1939 m. spalio 10 d. pasirašytoje Savitarpio pagalbos sutartyje buvo garantuojamos Lietuvos suverenos teisės valstybinės santvarkos, ekonominės ir socialinės sistemos, karinių priemonių srityje bei abipusiškai išsipareigojama nesikišti į šalių vidaus reikalus. Tačiau šių valstybinių sutarčių išsipareigojimai SSRS politinei vadovybei nebuvo kliūtis traktuoti nepriklausomą Lietuvos valstybę kaip laikinai 1918-1919 m. prarastą teritoriją. Tai patvirtina 1939 m. rugpjūčio 23 d. SSRS ir Vokietijos „Nepuolimo“ bei rugsėjo 28 d. „Draugystės ir sienų“ (vadinamojo Molotovo-Ribbentropo pakto) sutarčių slaptieji papildomi protokolai⁵, taip pat tardymo metu NKVD pateikti kaltinimai pirmosios sovietinės okupacijos metu (1940 m. birželio 15-1941 m. birželio 18 d.) suimtiems Lietuvos piliečiams⁶.

Pirmosios NKVD aukos SSRS okupuotoje Lietuvoje buvo Vidaus reikalų ministras Kazimieras Skučas ir Valstybės saugumo departamento direktorius Augustinas Povilaitis. Reikalavimą suimti šiuos valstybės pareigūnus Sovietų Sąjunga pareiškė 1941 m. birželio 14 d. ultimatumu Lietuvai⁷. Jie buvo suimti, po mėnesio išvežti į Maskvą ir ten Karo kolegijos nuosprendžiu 1941 m. liepos 30 d. sušaudyti⁸.

Nors iki 1940 m. liepos 1 d. dar tebedirbo Lietuvos Seimas ir formaliai galiojo Lietuvos Konstitucija, okupantų statytiniai, remiami oku-

⁴ Courtois S. ir kt. *Juodoji...* P. 20-21.

⁵ TSRS-Vokietija 1939. TSRS ir Vokietijos santykių dokumentinė medžiaga 1939 m. balandžio-spalio mėn. T. I. / Sud. J. Felštinskis. Vilnius. 1989. P. 62, 109-110.

⁶ Anušauskas A. *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 metais*. Vilnius. 1996. P. 40-41.

⁷ Talalas J. *Lietuvos pavergimo dokumentai*. Vilnius, 1994. P. 319.

⁸ Lietuvos gyventojų genocidas. 1939-1941. T. 1. Vilnius. 1999. P. 660, 748.

pacinės kariuomenės, jau per pirmąsias dvi prarastos nepriklausomybės savaites suėmė 87 piliečius (žr. 1 lent.), apkaltinę juos kontrrevoliucine veikla pagal dar oficialiai Lietuvoje negaliojusio RSFSR baudžiamojo kodekso 58 straipsnį (okupantų BK Lietuvoje įsigaliojo 1940 m. lapkričio 30 d.⁹).

1 lentelė. Suėmimų dinamika Lietuvoje 1939-1941 m.

Suėmimo data	Suimta žmonių	Iš jų išvežta į lagerius ir kalėjimus	Išlaisvinta kalinių	Likimas nežinomas
1939 m. rugsėjis-spalis	383	362 ^a	-	21
1940 m. birželis	87	-	-	-
1940 m. liepa	769	-	-	-
1940 m. rugpjūtis	457	-	5	-
1940 m. rugsėjis	375	-	2	-
1940 m. spalio	468	-	11	-
1940 m. lapkritis	396	-	16	-
1940 m. gruodis	233	-	35	-
Iš viso				
1940 06-1940 12 31	2785	-	69	-
1941 m. sausis	269	-	35	-
1941 m. vasaris	401	-	15	-
1941 m. kovas	298	-	33	-
1941 m. balandis	465	-	25	-
1941 m. gegužė	335	-	13	-
Iš viso				
1941 01 01-1941 05	1768	-	121	-
Vokietijos-SSRS karo pradžioje	-	743	2112	-
Tiksli data nežinoma	1670	2329 ^b	49	605
Iš viso	6606	3434	2351	626

^a - išvežta į Baltarusijos kalėjimus iki 1939 m. spalio 28 d.;

^b — į šį skaičių patenka suimtieji 1940 m. birželį-1941 m. birželį, kurių išvežimo į SSRS lagerius ir kalėjimus data nežinoma.

Pastaba. Lentelėje pateikti duomenys apie Lietuvoje iki 1941 m. birželio 6 d. suimtus asmenis, neįskaitant 3915 asmenų, suimtų per masinius 1941 m. birželio 13-18 d. trėmimus.

⁹ RTFSR Baudžiamasis kodeksas, veikia Lietuvos TSR teritorijoje. Vilnius, 1952. P. 3.

Liepos 10-12 d., prieš rinkimus į naująjį Liaudies Seimą, kuris pagal Maskvos scenarijų turėjo paskelbti Lietuvoje sovietų valdžią ir pareikšti lietuvių tautos valią tapti viena iš SSRS respublikų, prasidėjo masiniai suėmimai. Jie vyko pagal A. Sniečkaus 1940 m. liepos 7 d. patvirtintą „liaudies priešų“ operatyvinio likvidavimo planą¹⁰. Iki 1941 m. birželio kiekvieną mėnesį buvo suimama ne mažiau kaip po 230 asmenų. Daugiausia suimta 1940 m. liepą - 769, 1940 m. rugpjūtį ir spalį - daugiau nei po 450 asmenų. 1941 m. vasarį ir kovą vėl suimta kas mėnesį daugiau kaip po 400 asmenų (žr. 1 lent.). Iš viso iki Vokietijos-SSRS karo pradžios Lietuvoje buvo suimti ir kalinami 6606 asmenys, iš jų 3434 buvo išvežti į SSRS kalėjimus ir lagerius. Bylos baigtos ir nuosprendžiai skirti tik 2152 asmenims¹¹, t. y. daugiau kaip trečdalis išvežtųjų laukė tardymai įkalinimo vietose.

Per masinį 1941 m. birželio 14-18 d. trėmimą buvo suimta ir po kelių dienų išvežta į lagerius 3915 asmenų (žr. 2 lent.). Daugiausia tai buvo nuo tremiamų šeimų atskirti vyrai. Didžioji jų dalis (2425 asmenys) pateko į Krasnojarsko krašto lagerius: 1990 - į Rešotus ir 435 - į Norilską (žr. 3 lent.).

2 lentelė. Bendrieji duomenys apie 1939 m. ir 1940 m. birželį-1941 m. birželį įkalintus Lietuvos gyventojus

Nr.	Represijų pobūdis	Suimta	Mirė kalnimo	Išlaisvinta	Likimas
		asmenų	vietose	kalinių	nežinomas
		sk.	sk. proc.	sk. proc.	sk. proc.
1.	Išvežta į SSRS lagerius 41 06 14-18	3915	2135 54,3	488 12,5	1292 33,0
2.	Suimta Lietuvoje (1941, 1940-1941 m.)	6606	1092 ^a 16,5	3013 ^b 45,6	4604 69,7
	iš jų išvežta į SSRS lagerius ir kalėjimus	3434	849 24,7	482 14,0	2103 61,3

¹⁰ Anušauskas A., Vosyliūtė V. *Genocidas: dokumentų apžvalga. Represijų mechanizmas 1940-1941 metais / Lietuvos gyventojų genocidas*. T. 1. Vilnius. 1992. P. XIX.

¹¹ Anušauskas A. *Lietuvių tautos...* P. 74-75.

2 lentelės tęsinys

Nr. Represijų pobūdis	Suimta asmenų	Mirė kalinimo vietose		Išlaisvinta kalinių		Likimas nežinomas	
		sk.	sk. proc.	sk.	proc.	sk.	proc.
3. Suimta tarnaujant Raudonojoje armijoje 1941-1944 m.	324	101	31,2	40	12,3	183	56,5
4. Išvežta iš Lietuvos į SSRS, bet nežinoma, ar į lagerius	ar į tremtį 1329	52	3,9			1277	96,1
	Iš viso 12 174	3380	27,7	3541	29,0	5253	43,1

^a - iš jų 243 kaliniai, žuvę Lietuvoje: 27 įvykdytas mirties nuosprendis, 21 mirė Lietuvos kalėjimuose, 195 nužudyti Rainiuose, Pravieniškėse, Červenėje, Ašmenos kalėjime, netoli Bigosovo geležinkelio stoties ir kitur kilus Vokietijos-SSSR karui;

^b - iš jų 2531 kalinys išsilaisvino Lietuvoje: vienus iš jų išlaisvino 1941 m. birželio 23 d. sukilėliai, kiti kilus karui išsilaisvino patys.

Dar nenuteisti žmonės buvo kalinami nežmoniškais sąlygomis. Tai rodo jų mirtingumas lageriuose ir kalėjimuose: Sol Ilecko kalėjime (Orenburgo sr.), Komijos ir Sverdlovsko srities lageriuose mirė daugiau kaip ketvirtadalis kalinių - atitinkamai 25,5, 27,2 ir 28,0 proc.; Gorkio kalėjime - daugiau kaip pusė - 55,4 proc. Ypač didelis mirtingumas buvo Rešotų ir Usollago (Molotovo sr.) lageriuose - 61,7 ir 71,6 proc. (žr. 3 lent.).

3 lentelė. Lietuvių kalinių mirtingumas SSRS lageriuose ir kalėjimuose 1941-1953 m.

Kalinimo vieta	Iš viso išvežta į lagerius žmonių	Mirė lageriuose		Grįžo į Lietuvą		Likimas nežinomas	
	sk.	sk.	proc.	sk.	proc.	sk.	proc.
Archangelsko sr.	436	173	39,7	23	5,3	240	55,0
Čkalovo sr.:							
Solileckas	145	37	25,5	10	6,9	98	67,7
Gorkio sr., iš jų:	701	388	55,4	31	4,4	282	40,2
Gorkio kalėjimas	598	325	54,3				
Unžlagas	103	63	61,3				

3 lentelės tęsinys

Kalinimo vieta	Iš viso išvežta į lagerius žmonių	Mirė lageriuose		Grįžo į Lietuvą		Likimas nežinomas	
		sk.	proc.	sk.	proc.	sk.	proc.
Karelija	111	-	-	-	-	111	100,0
Kazachija	154	-	-	-	-	154	100,0
Komija	1450	394	27,2	109	7,5	947	65,3
Krasnojarsko kr., iš jų:	2464	1441	58,4	752	30,5	271	18,4
Norillagas	474	213	45,0	-	-	-	-
Rešotai	1990	1228	61,7	-	-	-	-
Molotovo sr.:							
Usollagas	296	212	71,6	7	2,4	77	26,0
Sverdlovsko sr., iš jų:	418	117	28,0	67	16,0	234	56,0
Sevurallagas	387	-	-	-	-	-	-
Vologdos sr., iš jų:	106	19	17,9	-	-	87	82,1
Vytegorlagas	76	-	-	-	-	-	-
Vietovė nežinoma	1068	203	55,9	11	1,0	854	43,1
Iš viso	7349	2984	40,6	1010	13,7	3355	45,7

Daugiausia kalinių mirė lageriuose ir kalėjimuose 1941-1943 m. (žr. 4 lent.). Išsekę nuo bado ir sunkaus darbo kaliniai buvo žiauriai tardomi siekiant apkaltinti juos nusikaltus Sovietų Sąjungai. Jie buvo verčiami prisipažinti dalyvavę kontrrevoliucinėje organizacijoje, aktyviai kovoję prieš revoliucinį darbininkų judėjimą, išdavę tėvynę, teikę pagalbą tarptautinei buržuazijai veikti prieš SSRS, nepažeidę apie kieno nors rengiamą kontrrevoliuciją ar kitą valstybinę nusikaltimą ir t. t. Visi šie kaltinimai grėsė įkalinimu iki 25 metų arba mirties bausme.

4 lentelė. Kalinių mirtingumas SSRS lageriuose 1941-1956 m.

Mirties data	Mirė lageriuose ir kalėjimuose skaičius	proc.
1941	419	13,3
1942	1009	32,1
1943	579	18,4
1944	188	6,0
1945	62	2,0
1946	24	0,8

4 lentelės tęsinys

Mirties data	Mirė lageriuose ir kalėjimuose	
	skaičius	proc.
1947	28	0,9
1948	15	0,5
1949	19	0,6
1950	8	0,3
1951	12	0,4
1952	7	0,2
1953	3	0,1
Data nežinoma	770	24,5
Iš viso	3143	100

Tikrasis kaltinimų pagrindas buvo Lietuvos piliečių tarnybinė, ūkinė ar visuomeninė bei politinė veikla nepriklausomoje Lietuvoje. Apie ją kalbėti tardomiesiems neatrodė pavojinga. Iš kur tuo metu šie nelaimingieji galėjo žinoti, kad SSRS teisėtumo samprata neturi nieko bendra su civilizuotuose kraštuose priimtomis teisės normomis. Lietuvos SSR Aukščiausiosios tarybos Prezidiumo 1940 m. lapkričio 30 d. įsako „Dėl laikino RSFSR įstatymų taikymo LSSR teritorijoje“ 3 punktas skelbė, kad „traukimas baudžiamajon atsakomybėn už nusikaltimus, padarytus Lietuvos teritorijoje iki tarybinės valdžios įvedimo joje <...>, turi būti vykdomas pagal RSFSR kodeksus“¹². Priklausymas Lietuvoje veikusioms partijoms, visuomeninėms organizacijoms buvo įvardijamas kaip dalyvavimas kontrrevoliucinėje veikloje net ir tais atvejais, kai organizacijos buvo anuo metinei valdžiai opozicinės. Įvairių lygių valstybinėse įstaigose dirbę tarnautojai buvo kaltinami kova su pasauliniu revoliuciniu judėjimu, eiliniai ūkininkai - buržuazinės Lietuvos valstybės stiprinimu. Kurios socialinės ir profesinės Lietuvos visuomenės grupės per dvidešimt nepriklausomos Lietuvos gyvavimo metų labiausiai „nusikalto“ kaimyninės šalies Sovietų Sąjungos valstybingumui, matyti 5 lentelėje. Didžiausią suimtųjų dalį sudarė valstybės tarnautojai (15,7 proc. visų suimtųjų), kariškiai ir policijos pareigūnai (14,8 proc.). Mokytojai, studentai, moksleiviai, kūrybinė inteligentija (10,7 proc.), inžinieriai, įvairūs kiti specialistai (6,3 proc.), net paprasti ūkininkai (12,0 proc.), darbininkai bei amatininkai (15,9 proc.) atrodė bolševikams pavojingi, nes dauguma jų priklausė įvairioms visuomeninėms ir politinėms organizacijoms, t. y., NKVD tardytojų supratimu, kontrrevoliucinėms organizacijoms.

¹² RTFSR Baudžiamasis kodeksas, veikiaš Lietuvos TSR teritorijoje. Vilnius, 1952. P. 5.

5 lentelė. Asmenų, suimtų ir įkalintų 1939 m. ir 1940 m.
birželį-1941 m. birželį, socialinė padėtis

Nr.	Soc. padėtis	Iš viso		Įkalinta Lietuvoje iki 1941 06 06		Išvežti į lagerius 1941 06 14-18	
		sk.	%	sk.	%	sk.	%
1.	Agronomai	79	0,8	36	0,5	43	1,1
2.	Amatininkai	463	4,4	362	5,5	101	2,6
3.	Darbininkai	1205	11,5	912	13,8	293	7,5
4.	Dvarininkai	106	1,0	32	0,5	74	1,9
5.	Dvasininkai, vienuoliai	63	0,6	47	0,7	16	0,4
6.	Inžinieriai	204	1,9	138	2,1	66	1,7
7.	Karininkai	366	3,5	342	5,2	24	0,6
8.	Kariškiai	508	4,8	98	1,5	410	10,5
9.	Kūryb. inteligentija	102	1,0	76	1,2	26	0,7
10.	Medicinos darbuotojai	108	1,0	67	1,0	41	1,0
11.	Miškininkai	78	0,7	26	0,4	52	1,3
12.	Mokytojai	639	6,1	251	3,8	388	9,9
13.	Namų šeimininkės	223	2,1	134	2,0	89	2,3
14.	Policininkai	685	6,5	250	3,8	435	11,1
15.	Prekybininkai, įmon. sav.	285	2,7	153	2,3	132	3,4
16.	Studentai ir moksleiviai	381	3,6	350	5,3	31	0,8
17.	Tarnautojai	1655	15,7	1036	15,7	619	15,8
18.	Teisininkai	191	1,8	134	2,0	57	1,5
19.	Ūkininkai	1339	12,7	789	11,9	550	14,0
20.	Vet. gydytojai	15	0,1	9	0,1	6	0,2
21.	Kitų profesijų atstovai	94	0,9	82	1,2	12	0,3
22.	Profesija nežinoma	1732	16,5	1282	19,4	450	11,5
Iš viso		10 521	100,0	6606	100,0	3915	100,0

Siekiant priversti, kad tardomieji prisipažintų padarę BK 58 straipsnyje išvardytus kontrrevoliucinius nusikaltimus sovietų valdžiai, buvo taikomos inkvizicinės priemonės. Jos sunkių kalinimo sąlygų išvargintus kalinius turėjo palaužti fiziškai ir dvasiškai.

NKVD tardytojai stengėsi nepalikti baudžiamosiose bylose savo kruvinų darbų pėdsakų. Bet, atidžiai tiriant sovietiniuose lageriuose sudarytas 1941-1943 m. nuteistųjų mirtį baudžiamąsias bylas (jų iširta daugiau kaip 600 vnt.), galima rasti netiesioginių fizinio kankinimo požymių: a) pakitęs tardomųjų parašų po tardymo protokolais braižas arba, dažniausiai po ilgų naktinių tardymų, protokolai iš viso nepasirašyti; b) teisme kaltinamieji atsisakė savo parodymų, aiškindami, kad jie išgauti smurtu; c) lagerio gydytojų pažymos apie tardomųjų sveikatą.

Kai kuriose bylose kankinimų tardant požymiai gana ryškūs. Pavyzdžiui, Sverdlovsko kalėjime sudaryta baudžiamoji byla penkiolikai lietuvių, tarp kurių buvo žymių Lietuvos politinių ir visuomenės veikėjų: Valdemaras Čarneckis, diplomatas, 1926-1939 m. Lietuvos pasiuntinys Italijoje, Ignas Kalnėnas, „Trimito“ žurnalo redaktorius, Jurgis Kubilius, Klaipėdos apskrities viršininkas, Valstybės tarybos narys, Tadas Alekna-Aleknavičius, ilgametis Vidaus reikalų ministerijos referentas, prezidento Antano Smetonos brolis Adomas Smetona ir kiti. Keturiolika iš jų po ilgų kankinimų tardant 1942 m. spalio 17 d. Ypatingasis pasitarimas už akių nuteisė mirti. Sausio 10 d. Sverdlovsko kalėjime jie buvo sušaudyti¹³. Siekdami išplėsti prisipažinimus, kad kaliniai lageryje subūrę kontrrevoliucinę organizaciją, rengę ginkluotą sukilimą, laukę, jog priartėjęs frontas juos išvaduos, tardytojai nesiskaitė su priemonėmis. Ant šiuos kalinius šnipinėjusio NKVD informatoriaus „Jalako“ agentūrinio pranešimo yra užrašytas nurodymas tardytojui: „Kai Kalnėnas atgaus sąmonę, reikia manyti, galėsime iš jo gauti aiškumą ir parodumus“; kitoje lapo pusėje tardytojo pastaba: „Parodymų kol kas nedavė“¹⁴. Kas vyko tardymo kameroje tarp šių dviejų įrašų, niekada nesužinosime.

Mirties bausmė skirta beveik 12 proc. išvežtų į sovietinius lagerius ir ten nuteistų kalinių (žr. 6 lent.). Iš viso lageryuose ir kalėjimuose įvairiomis bausmėmis nuteista 5415 asmenų. Ypatingasis pasitarimas bausmes skyrė 2958 asmenims, iš jų 305 - mirties bausmę; Karo tribunolai - 815 asmenų, iš jų 116 - mirties bausmę. 1642 asmenis teisė lagerio teismai, SSRS sričių Karo tribunolai. Dalies nuteistųjų teismo pavadinimas nenustatytas.

6 lentelė. Asmenų, 1939–1941 m. suimtų ir kalintų SSRS lageryuose bei kalėjimuose, nuosprendžiai

Nuteista kalėti lageryje	Nuteistųjų skaičius	Nuteistųjų proc.	Pastabos
3 m.	721	13,3	
5 m.	1127	20,8	
8 m.	1266	23,4	
10 m.	1429	26,4	
15 m.	39	0,7	
20 m.	50	1,7	

¹³ LYA. F. K-I. Ap. 58. B. P-12 006. T. 1-5.

¹⁴ LYA. F. K-I. Ap. 58. B. P-12 006. T. 5. L. 27.

6 lentelės tęsinys

Nuteista kalėti lageryje	Nuteistųjų skaičius	Nuteistųjų proc.	Pastabos
Mirti	645	11,9	Nuosprendis įvykdytas 595 asmenims; Lietuvos saugumo departamento duomenimis, 27 iš jų sušaudyti dar Lietuvoje
Kitomis bausmėmis	98	1,8	
Iš viso nuteista	5415	100,0	
Iš viso suimta ir kalinta iki Vokietijos-SSRS karo 10 521 ^a			

^a - kartu su 1941 m. birželio 14-18 d. išvežtais į lagerius asmenimis.

Mirties nuosprendis dažniausiai buvo vykdomas tuose pačiuose kalėjimuose, kur nuteistieji buvo tardomi arba kalinami. Pavyzdžiui, Rešotų lagerio kaliniai buvo tardomi Kansko kalėjime (Krasnojarsko kr.), dauguma jų ten ir sušaudyti. Dalis Sol Ilecko (Orenburgo sr.) kalinių buvo sušaudyti Orenburge, dalis - pačiame Sol Ilecko kalėjime. Kalintieji Sevurallage (Sverdlovsko sr.) buvo tardomi ir sušaudyti Sverdlovsko miesto kalėjime.

Nors „liaudies priešų“ naikavimo sumanytojai ir vykdytojai tardymo procedūrų įforminimu stengėsi sudaryti tam tikro teisėtumo regimybę, tačiau viešai pripažinti neteisimine tvarka skirtus mirties nuosprendžius ir jų įvykdymą vengė. Tvarką, kaip šiuos faktus klastoti, direktyviniais dokumentais nustatė represinių struktūrų vadovai - KGB prie SSRS Ministrų tarybos pirmininkai pagal SSKP CK Prezidiumo nutarimus.

Šie direktyviniai dokumentai buvo paskelbti Maskvos „Memorialo“ leidinyje „Memorial-Aspekt“ (1993 m. Nr. 1 ir 1994 m. Nr.10).

„1956 04 05 Nr. 885-c Visiškai slaptai

KGB prie SSRS MT pirmininko Ivano Serovo 1956 04 05 d.
laiškas SSRS Ministrų tarybos pirmininkui N. Bulganinui.

SSRS Ministrų Tarybos Pirmininko sekretoriato laiškų sk. vedėjas Andrejevas jums pateiktu 1956 02 10 raštu pranešė, kad MT gauna dau-

gybę piliečių skundų, jog KGB organai delsia suteikti žinių apie jų artimųjų, suimtų 1936-1938 m., likimą arba pateikia prieštaringą informaciją.

Pranešu, kad asmenims, klausiantiems apie likimą savo giminaičių, kurie buvusių OGPU, NKVD-UNKVD trejetų, NKVD-MVD Ypatingojo pasitarimo ir SSRS Aukščiausiojo teismo karo kolegijos nuteisti mirti, iki 1955 metų buvo duodamas atsakymas, jog šie asmenys „nuteisti 10 metų kalėjimo be teisės susirašinėti, jų buvimo vieta nežinoma“.

Tokie atsakymai piliečių, aišku, netenkindavo, buvo siunčiami pakartotiniai skundai ir pareiškimai. Todėl mes 1954 m. birželio 19 d. ir 1955 m. rugpjūčio 13 d. kėlėme klausimą SSKP CK pakeisti minėtų pareiškimų tyrimo tvarką ir duoti žmonėms konkretesnius atsakymus.

1955 m. rugpjūčio 13 d. SSKP CK Prezidiumas priėmė nutarimą, kad KGB prie SSRS Ministrų Tarybos, suderinęs su Prokuratūra, duotų šiuo klausimu reikiamus nurodymus.

Šio nutarimo pagrindu KGB prie SSRS MT 1955 m. rugpjūčio 24 d. išleido įsaką, pagal kurį nuteistųjų mirti giminėms į jų paklausimus vietiniai KGB organai praneša, kad „šie asmenys buvo nuteisti 10 metų laisvės atėmimo ir mirė kalnimo vietose“. Prireikus nuteistojo mirties registruojama CMĪB (Civilinės metrikacijos įrašų biure) ir giminėms išduodamas nustatytos formos nuteistojo mirties liudijimas.

KGB prie SSRS MT Pirmininkas generolas majoras I. Serovas

1955 08 24 Nr. 108 cc, Maskva V i s i š k a i s l a p t a i

KGB prie sąjunginių ir autonominių respublikų MT Pirmininkams
KGB prie SSRS MT kraštų ir sričių valdybų pirmininkams

Nustatoma tokia piliečių pareiškimų dėl asmenų, kurių bylas nagrinėjo KGB organai ir buv. OGPU kolegijos, OGPU PP, NKVD-UNKVD trejetai, NKVD-MVD Ypatingasis pasitarimas bei SSRS Aukščiausiojo teismo Karo kolegija ir kurie buvo nuteisti mirti, likimo nagrinėjimo tvarka:

1. Asmenų, kuriuos už kontrrevoliucinę veiklą nuteisė mirti buv. OGPU kolegija, OGPU PP, NKVD-UNKVD trejetai, NKVD-MVD Ypatingasis pasitarimas, giminėms KGB organai praneša žodžiu, kad „šie asmenys buvo nuteisti 10 metų laisvės atėmimo ir mirė kalnimo vietose“. Tokie atsakymai paprastai pateikiami tik nuteistojo šeimos na-

riams - tėvams, žmonai (vyrai), broliams, seserims, vaikams. Piliečiams, gyvenantiems ne sričių, kraštų ir respublikų centruose, žodinius atsakymus duoda rajonų KGB skyriai, kur tokių nėra, - milicijos skyriai, kiekvienu atveju pranešdami apie tai raštu atitinkamam KGB organui.

2. Neišvengiamais atvejais nuteistųjų giminėms sprendžiant turtinius ar teisinius klausimus (paveldėjimo įforminimas, turto dalybos, pensijos ar pašalpos skyrimas, sutuoktusių registravimas ir kt.) ir reikalaujant atitinkamo dokumento apie nuteistojo mirtį, jo mirties faktas registruojamas CMĮB tos vietovės, kurioje nuteistasis gyveno iki suėmimo, ir giminėms išduodamas nustatytos formos mirties liudijimas.
Tokia pačia tvarka registruojamas mirties faktas tų nuteistųjų mirčių, kurie vėliau buvo reabilituoti.
3. Sprendimus registruoti mirties faktą tų nuteistųjų, kurių bylas nagrinėjo KGB organai, priima KGB prie sąjunginių ir autonominių respublikų MT, kraštų, sričių KGB valdybų pirmininkai.
4. Nurodymus CMĮB įregistruoti nuteistojo mirtį duoda KGB organai per milicijos valdybas. Juose nurodoma: pavardė, vardas, tėvo vardas, gimimo metai ir mirties data (nustatoma dešimties metų laikotarpiu nuo suėmimo dienos), mirties priežastis, gyvenamoji vieta iki suimant.
5. SSRS Aukščiausiojo teismo Karo kolegijos nuteistųjų mirtis registruojama pagal AT Karo kolegijos nurodymus.
6. Archyviniai KGB-UKGB įskaitos skyriai apie pareiškėjams duotus atsakymus dėl nuteistųjų mirties raštu praneša bylos nagrinėjimo teritorijų MVD-UMVD 1-iesiems spec, skyriams, kad šie operatyvinėje kartotekoje pažymėtų giminėms nurodytą mirties datą ir priežastį. Jei mirties faktas užregistruotas CMĮB, kortelėje įrašoma: „Mirtis užregistruota CMĮB“. Tuo pačiu metu KGB-UKGB archyviniai įskaitos skyriai nusiunčia atitinkamus pranešimus į SSRS MVD 1-ąjį spec, skyrių, kad toks pat įrašas būtų padarytas Centrinėje operatyvinėje kartotekoje.
7. Jei nuteistieji, bylą išnagrinėjus iš naujo, yra reabilituoti ir iš operatyvinės įskaitos išbraukti, įrašai apie giminėms duotus atsakymus daromi nutrauktų bylų kartotekos įskaitos kortelėse.
8. Susirašinėjimo su piliečiais apie nuteistųjų mirtį likimą dokumentai pridedami prie šių asmenų archyvinių bylų.

KGB prie SSRS MT Pirmininkas generolas majoras I. Serovas"

Šios tvarkos slepiant informaciją, jog kaliniai buvo nuteisti ir sušaudyti, uoliai laikėsi KGB Lietuvos skyrius, Vidaus reikalų ministerija, prokuratūra bei Civilinės metrikacijos įrašų biurai. Kaip minėta anksčiau, daugumai suimtųjų 1940-1941 m. (2958 asmenims), bausmes neteismine tvarka skyrė Ypatingasis pasitarimas. Taigi jų artimieji pagal I. Serovo direktyvą tiesos apie savo artimųjų likimą sužinoti negalėjo. Turime surinkę informaciją apie daugiau kaip 100 atvejų, kai sušaudytųjų artimiesiems buvo ne tik pateikta klaidinga informacija, bet ir klastojami civiliniai aktai.

KGB nurodymu Civilinės metrikacijos įrašų biuruose įrašai buvo atliekami nurodant suklastotą mirties datą, priežastį ir vietą, jų pagrindu giminėms būdavo išrašomi netikslūs mirties liudijimai. Datos buvo parenkamos be jokio logiško ryšio su tikrąja mirties data. Kai kurių kalinių kaip mirties data buvo nurodyta Ypatingojo pasitarimo posėdžio, kuriame nutarta sušaudyti, data. Štai 1989 m. išduotoje Kazio Cirtauto, 1942 m. gruodžio 2 d. sušaudyto Sverdlovsko kalėjime, reabilitacijos pažymoje mirties data nurodyta 1942 m. spalio 17-oji¹⁵; 1989 m. išduotoje Kazio Čiulkos, 1942 m. gruodžio 2 d. sušaudyto Kansko kalėjime, reabilitacijos pažymoje mirties data nurodyta 1942 m. rugsėjo 12 d.¹⁶ ir t. t.

Kitų mirties data nurodoma daugiau ar mažiau vėlesnė nei tikroji, pavyzdžiui, Jono Sutkaus, 1942 m. gruodžio 10 d. sušaudyto Sverdlovsko kalėjime, broliui KGB oper. įgaliotinio Petro Raslano 1957 m. birželio 5 d. nurodymu¹⁷ žodžiu pranešta, kad Jonas Sutkus buvo nuteistas 10 metų ir mirė 1944 m. gruodžio 12 d. nuo širdies nepakankamumo.

Dar kitų mirties data nurodoma tiksli, bet priežastis klastojama. Pavyzdžiui, Adolfo Daunoro, 1942 m. liepos 17 d. sušaudyto Sverdlovsko kalėjime, broliui Vladiui žodžiu pranešama, kad Adolfas Daunoras, nuteistas 10 metų lagerio, 1942 m. liepos 17 d. mirė nuo širdies ligos.

Tik nuo 1963 m., vadovaujantis toliau pateikiamu dokumentu, pradėta artimiesiems skelbti tikrąją sušaudytųjų mirties datą, tačiau vis dar buvo slepiamos mirties priežastys, t. y. kad jie buvo sušaudyti vykdant neteisminių struktūrų skirtą mirties nuosprendį.

¹⁵ LYA. F. K-1. Ap. 58. B. P-14 320.

¹⁶ LYA. F. K-1. Ap. 58. B. P-14 299.

¹⁷ LYA. F. K-1. Ap. 58. B. P-12 006. T. 5. L. 150.

„1963 02 21 Nr. 20cc, Maskva. Visiškai slapta

KGB prie sąjunginių ir autonominių respublikų MT Pirmininkams
KGB prie SSRS MT kraštų ir sričių valdybų pirmininkams

Dėl piliečių, prašančių žinių apie sušaudytuosius
pagal neteisminių organų sprendimus,
pareiškimų nagrinėjimo tvarkos

Siekiant sutvarkyti nagrinėjimą piliečių pareiškimų dėl jų giminių,
sušaudytų pagal neteisminių organų sprendimus, likimo nagrinėjimą

SIŪLOMA:

3. Tenkinant piliečių pareiškimus dėl asmenų, kurių bylas nagrinėjo KGB organai ir kurie buvo sušaudyti pagal buv. OGPU kolegijos, OGPU PP, NKVD-UNKVD trejetų, NKVD-MVD Ypatingojo pasitarimo, NKVD Komisijos, SSRS Prokuroro sprendimus, nuteistojo mirties faktą registruoti CMĮB tos vietovės, kurioje jis gyveno iki suėmimo, nurodant sušaudymo datą, bet nenurodant mirties priežasties; pareiškėjams pranešti, kokiame CMĮB jie gali gauti mirties liudijimą. Tokius sprendimus priimti tik artimų giminių (senelių, tėvų, žmonos, vyro, brolių, seserų, vaikų, įvaikių, vaikaičių) prašymu.
4. Asmenų, kurie buvo sušaudyti pagal neteisminių organų sprendimus, giminėms, norintiems sužinoti apie jų likimą, žodžiu pranešti tikrąsias mirties aplinkybes; pareiškėjams, gyvenantiems vietovėse, kur KGB skyrių nėra, žodžiu pranešti apie mirties priežastis per rajoninius milicijos skyrius, davus jiems atitinkamus nurodymus.
5. Socialinės rūpybos skyriams į klausimus dėl asmenų, sušaudytų pagal neteisminių organų sprendimus ir vėliau reabilituotų, mirties priežasties pranešti jų sušaudymo faktą. Tokius atsakymus su grifu „slaptai“ išsiųsti:
 - darbininkams ir tarnautojams - į sąjunginių ir autonominių respublikų socialinės rūpybos ministerijas, sričių bei kraštų socialinės rūpybos skyrius;
 - kariškiams - į SSRS Gynybos ministerijos, KGB, sąjunginių respublikų pensijų skyrius.
6. Jeigu asmenų, kurie buvo sušaudyti pagal neteisminių organų sprendimus, giminėms anksčiau buvo pranešta, kad nuteistasis mirė įkalinimo vietoje, sprendimo nekeisti, o socialinės rūpybos skyriams duoti tokį patį atsakymą kaip giminėms (t. y. kad mirė nuo ligos. - *Aut. past.*).

7. Nekeisti nuteistų sušaudyti asmenų mirties datų pranešimo į užsienį tvarkos, nustatytos KGB prie SSRS MT ir RSFSR VRM 1961 m. įsakyme Nr. 0019/003 paskelbtoje instrukcijoje „Raudonojo Kryžiaus ir Raudonojo Pasmėnulių draugijų sąjungos vykdomojo komiteto prašymų dėl sovietinių ir užsienio piliečių, taip pat asmenų be pilietybės paieškos SSRS teritorijoje vykdymo tvarka“.
8. KGB prie SSRS MT 1955 08 24 nurodymai Nr. 108 cc ir 1957 01 11 Nr. 6 cc (pakeitimai, vert., taip pat Nurodymai 1962 03 03 Nr. 19 cc) netenka galios.
9. Su šiuo nutarimu supažindinti respublikų, kraštų, sričių prokurorus, taip pat karo prokurorus, karinių apygardų ir laivynų karo tribunolų pirmininkus.

Susipažinti pridėdamas RSFSR justicijos ministerijos 1958 02 04 nutarimas dėl asmenų, mirusių įkalinimo vietose, taip pat sušaudytų pagal teismų nuosprendžius mirties fakto registravimo tvarkos.

KGB prie SSRS MT pirmininkas V. Semičastnyj"

Uolūs Maskvos nurodymų vykdytojai Lietuvoje - prokurorai, VRM archyvo darbuotojai - persistengė ir KGB-NKVD instrukcijų laikėsi net 1991 m. Štai Lietuvos generalinio prokuroro Artūro Paulausko 1991 m. vasario 20 d. pasirašytame pažymėjime rašoma, kad Vladas Budrys, nuo 1941 m. birželio 8 d. iki 1945 m. spalio 18 d. buvo laisvės atėmimo vietoje. Jokio paaiškinimo, ar jis ten mirė, ar sveikas grįžo, nes esą „nėra duomenų“¹⁸. Tačiau byloje yra KGB archyvų įskaitos skyriaus viršininko Mylnikovo 1956 m. gruodžio 28 d. raštas Kauno m. oper. įgaliotiniui Petriui Raslanui, kuriame jis prašomas pranešti V. Budrio seseriai, kad Vladas Budrys buvo nuteistas 10 metų ir mirė 1945 m. spalio 18 d. nuo plaučių uždegimo¹⁹. Taigi bent šią datą prokurorai byloje matė. Tačiau čia pat byloje yra ir pažyma iš Krasnojarsko UMVD, kurioje nurodyta tikroji sušaudymo data ir vieta - 1942 m. spalio 18 d., Kanskas²⁰. Šį dokumentą nepriklausomos Lietuvos prokurorai ignoravo. Tokia pat čia SSRS KGB nustatyta tvarka išrašyti pažymėjimai Kaziui Čepui

¹⁸ LYA. F. K-1. Ap. 58. B. P-II 907. Priedas 68-1.

¹⁹ Ten pat. L. 32.

²⁰ Ten pat. L. 53.

(1990 m. rugsėjo 6 d.). Mečiui Balčiūnui (1992 m. gegužės 5 d.) ir t. t., nors baudžiamosiose bylose taip pat yra dokumentai, kur nurodytos tikrosios mirties baudmės įvykdymo datos.

Išvados

1. Lietuvos Respublikos ir Sovietų Rusijos 1920 m. liepos 12 d. pasirašytoje Taikos sutartyje garantuojamų suverenių Lietuvos teisių valstybinės santvarkos, ekonominės ir socialinės sistemos, karinių priemonių srityje ir išipareigojimo abipusiškai nesikišti į šalių vidaus reikalus SSRS politiniai vadovai nelaiškė kliūtimi traktuoti nepriklausomą Lietuvos valstybę kaip laikinai 1918-1919 m. prarastą teritoriją, o valstybės tarnautojus ir net eilinius piliečius - kaip potencialiai nusikaltusiais kaimyninės valstybės santvarkai.
2. 1940 m. birželio 15 d. SSRS okupavus Lietuvą, šalies gyventojams atgaline tvarka („*ex post facto*“) buvo taikomi SSRS įstatymai, tarp jų Baudžiamasis kodeksas, kurio nuostatos neturėjo nieko bendra su civilizuotame pasaulyje galiojančiomis teisės normomis.
3. Lietuvos piliečiai buvo baudžiami už veiklą, kuri jokios kitos šalies teisinių normų požiūriu nebūtų buvusi laikoma nusikaltimu. Tai buvo ne teisingumo vykdymas, o politinės represijos siekiant aktyviausią visuomenės dalį sunaikinti, o kitus paversti beteisiais vergais.
4. Ypač išlaptintas neteismine tvarka priimtų mirties nuosprendžių skyrimas ir įvykdymas bei mirties faktų klastotė civiliniuose aktuose rodo, kad jų neteisėtumą partiniai ir administraciniai SSRS vadovai suvokė, bet jo nepripažino.
5. Komunistų valdžia, siekdama paslėpti savo neteisėtą veiklą, klastojo netgi civilinių aktų registracijos knygas, kurios visuotinai pripažįstamos kaip autentiški ir patikimi dokumentai.
6. Visi čia išdėstyti faktai rodo viena - kad 1940 m. birželio 15 d. Lietuvą okupavusi valstybė naudojo savo galias nusikalstamai politikai, kurios realizavimą galima laikyti nusikaltimu žmonijai.

„Šustino sąrašas“: masinių mirties bausmių
kontekstas ir turinys

Mathew Kottas, Latvijos okupacijos muziejaus parodų kuratorius

Hannah Arendt rašė: „Man atrodo, jog nacių nusikaltimai peržengia įstatymo ribas ir būtent dėl to jie yra tokie siaubingi“¹. Toks įstatymo ribų peržengimas totalitarinėje nacių visuomenėje sudarė teisinį nihilizmą, kai asmens savivalė pakeičia įstatymo viršenybės principu grindžiamą valdžią. Nors buvo vykdoma nuolatinė ideologinė kontrolė, būdinga totalitarinei sistemai, tiek nacių lyderiai, tiek ir jų įsakymų vykdytojai naudojo neribotą asmeninę valdžią, taikydami taisykles konkrečiais atvejais². Savivalė ir sadistinis piktnaudžiavimas asmenine galia būdingi ne tik valdantiejiems nacių visuomenės sluoksniams, bet ir stalininio aparato darbuotojams³. 1918 m. lapkričio 1 d. Martino Lacio, vieno iš Čekų kūrėjų, priimtas nurodymas valdiniam sukrečiamai atskleidžia tiek tai, kad sovietai visiškai nepaisė Vakarų teisėtumo tradicijų, tiek ir neribotą atskiro valdininko galią spręsti apie kito žmogaus gyvenimą ar mirtį: „Mes naikiname buržuaziją kaip klasę. Tirdami neieškokite dokumentų ar įrodymų, liudijančių, ką kaltinamasis veiksmu ar žodžiu padarė prieš sovietų valdžią. Pirmiausia turite jo paklausti, kokiai klasei priklauso, kokios jo šaknys, koks buvo auklėjimas, išsimokslinimas ir ką jis dirba“⁴.

¹ Citata iš H. Kellnerio „Never Again' Is Now“ (Jenkins K. (ed.) *The Postmodern History Reader*. London: Routledge, 1997), p. 397.

² Žr., pavyzdžiui, Johno Hidenio *Republican and Fascist Germany: Themes and Variations in the History of Weimar and the Third Reich 1918-1945* (London: Longman, 1996) komentarus dėl nacių vadovų (p. 205-206) ir *Einsatzgruppen* narių (p. 202) veiksmų individualizmo holokausto tragedijos raidoje.

³ Bullock A. *Hitler and Stalin: Parallel Lives*. London: Harper Collins, 1991; New York: Random House, Vintage, 1993, p. 970-1. Plg. Conquest R. *The Great Terror: A Reassessment*. New York: Oxford University Press, 1990, p. 446-447.

⁴ Courtois S. *The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1999, p. 8.

Nacių okupuotoje Latvijoje rastas vadinamasis „Šustino sąrašas“ - tai dokumentas, vaizdžiai parodantis komunistinį požiūrį į nusikaltimą ir bausmę. Šis vienuolikos puslapių sąrašas, susidedantis iš septyniasdešimt aštuonių įrašų, paskubomis sudarytas 1941 m. birželio 26 d. Rygoje, tapo 62 kalinių masinės egzekucijos pagrindu⁵. Toliau trumpu aplinkybių, kuriomis „Šustino sąrašas“ buvo sukurtas ir paverstas privalomu vykdyti apgaulingai teisiniu dokumentu, nagrinėjimu noriu išaiškinti vieną iš daugybės nusikaltimų, atskleidžiančių būdingą nusikalstamą ir nežmonišką sovietinio okupacinio režimo Latvijoje 1940-1941 m. prigimtį.

Istorinis kontekstas

Latvija jau metus kentė nuo neteisėtos sovietų priespaudos, kai 1941 m. birželio 22 d. pradėtas įgyvendinti Barbarosos planas. Kai nacistinės Vokietijos ginkluotosios pajėgos sparčiai veržėsi į sovietų teritorijos gilumą, SSRS vadovybė atsakė į puolimus priimdama keletą įsakų. Pirmąją nacių ir sovietų karo dieną SSRS aukščiausiosios tarybos prezidiumo pirmininkas Michailas Kalininas pasirašė įsaką, skelbiantį karo padėtį vakariniuose SSRS regionuose, įskaitant ir Latvijos Sovietų Socialistinės Respublikos teritoriją⁶. Antrasis įsakas, apibūdinantis įvedamą karo padėtį, skelbė, kad užimtose teritorijose bylų, susijusių su tėvynės išdavyste ar kariniais nusižengimais, nagrinėjimas nuo šiol perduodamas karo tribunolo kompetencijai. Šio įsako 9 straipsnis grėsmingai įspėjo, kad teisė apskusti Tribunolo sprendimus yra griežtai ribojama⁷. Trečiasis Kalinino įsakas karo tribunolo teismus reglamentuojantiems nuostatams karo padėties teritorijoje suteikė privalomą vykdomąją galią⁸. Po keleto dienų laikraštis skaitytojus informavo, kad karo tri-

⁵ Vienas iš „Šustino sąrašo“ originalų su parašais, nutarimais ir kitomis pastabomis parašėte yra Latvijos okupacijos muziejaus (toliau - LOM) kolekcijoje, „Nacionālā sardze“ byloje, OMF 600/588; toliau tekste nurodomas šio dokumento puslapis.

⁶ „PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par kara stāvokļa izsludināšanu atsevišķos PSRS apvidos” // *Cīņa* (Ryga), Nr. 150, 1941 m. birželio 23 d., p. 1.

⁷ „PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par kara stāvokli” // *Cīņa*, Nr. 150, 1941 m. birželio 23 d., p. 1. Plg. dar: *Bolšaja sovetskaja enciklopedija*, 2 leid., str. „Voennyi tribunal”.

⁸ „PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par Nolikumu par kara tribunālu apstiprināšanu apvidos, kuros izsludināts kara stāvoklis un kara darbību rajonos” // *Cīņa*, Nr. 150, 1941 m. birželio 23 d., p. 2.

bunolas turi teisę nagrinėti bylą per dvidešimt keturias valandas nuo oficialaus kaltinimo gavimo⁹.

Karinė vadovybė nedelsdama pradėjo leisti įsakymus, skirtus teritorijoms, kuriose buvo paskelbta karo padėtis. 1941 m. birželio 22 d. Baltijos specialiosios karinės apygardos vadas generolas pulkininkas F. I. Kuznecovas išleido įsakymą kaip Šiaurės vakarų fronto armijos vadas, kuriame skelbiama, kad kiekvienas asmuo, padėsiantis priešui bet koku būdu, bus baudžiamas karo teismo sąlygomis¹⁰. 1941 m. birželio 25 d. įsakymu Nr. 3 Baltijos specialiosios karinės apygardos vadas Kuznecovas davė smulkesnių nurodymų. Įsakymo 5 straipsnis skelbė, kad visi įtartini asmenys turi būti tuojau pat perduoti NKVD, o 6 straipsnis perspėjo, kad „asmenys, kalti dėl įsakymo nuostatų nepaisymo, melagingų gandų skleidimo ar kitų nusikaltimų arba veiksmų prieš gynybos reikalus, yra skelbiami liaudies priešais ir baudžiami pagal karo padėties įstatymus“¹¹.

Tuo metu Vasilijus Černyšėvas, SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro Lavrentijaus Berijos pavaduotojas, jau birželio 23 d. išplatino Berijos įsakymą evakuoti kalinius iš kalėjimų, esančių karo pavojaus zonoje¹². Tuo vadovaudamasis Latvijos SSR vidaus reikalų komisaras Alfonsas Novikas suorganizavo, kad du traukiniai evakuotų iš Latvijos kalėjimų 3722 kalinius. Vienas jų išvyko 1941 m. birželio 23 d., kitas - birželio 24 d.¹³

Bet tai nereiškė, kad Latvijos kalėjimuose nebeliko kalinių. Atvirkščiai, NKVD suiminėjo žmones iki birželio 27 d.¹⁴, t. y. dvi dienos iki sovietiniams valdžios organams paliekant Rygą. Remdamiesi karo padė-

⁹ TASS. „Kara tribunālu organizēšana“ // *Cīņa*, Nr. 152, 1941 birželio 25 d., p. 1.

¹⁰ „Ziemeļu-Rietumu frontes karaspēku komandētāja pavēlē 1941. gada 22. jūnijā“ // *Cīņa*, Nr. 151, 1941 m. birželio 24 d., p. 1.

¹¹ „Pavēle Baltijas atsevišķajam kara apgabalam Nr. 3“ // *Cīņa*, Nr. 152, 1941 m. birželio 25 d., p. 1.

¹² Kokurins A. *Ieslodzīto evakuācija no Latvijas PSR Iekšlietu Tautas komisariāta cietumiem 1941. gadā* // Latvijas Okupācijas Muzeja Gadagrāmata, 1999, p. 160. Plg. filmuotą interviu su H. Veissu (LOM, OMF 2300/16).

¹³ Kokurins A. *Ieslodzīto evakuācija...*, p. 161.

¹⁴ Kalme A. *Total Terror: An Expose of Genocide in the Baltics*, red. Walteris Armas (Niu-jorkas: Appleton-Century-Crofts, 1951), p. 54; „Kā apcietinātie izlauzās no Rīgas centrālcietuma“, *Tēvija* (Ryga), Nr. 2, 1941 liepos 2 d., p. 3; „No sarkano cietumiem izbēgušie“, *Tēvija*, Nr. 3, 1941 m. liepos 3 d., p. 4; žr. taip pat NKVD suėmimo orderio, išduoto 1941 m. birželio 25 d., faksimilę, išspausdintą *Baigais gads: Attēlu un dokumentu krājums par boļševiku laiku Latvijā no 17. IV 1940 līdz 1. VII 1941*, red. Paulas Kovaļevskis, Oskaras Norītis ir Miķelis Gopperas (Ryga: Zelta Ābele, 1942), p. 89.

timi, karo tribunolai, apkaltinę suimtuosius tėvynės išdavimu, skubiai nuteisdavo juos mirties bausme¹⁵. Likę gyvi Rygos centrinio kalėjimo (Latvijos SSR NKVD kalėjimas Nr. 1) liudytojai papasakojo, kaip buvo vykdomos mirties bausmės ir kalėjimo kieme laidojami kūnai¹⁶. Tą faktą vėliau savo 1941 m. rugsėjo 10 d. pranešimu patvirtino Latvijos SSR NKVD kalėjimų administracijos vadovas Karlis Grinbergas¹⁷. Masinės egzekucijos vykdytos birželio 27 (nužudyti 62 asmenys¹⁸), 28 ir 29 d. Liudijimai rodo, kad kaliniai iš pradžių turėjo išsikasti duobę, kuri tapo bendra jų kapaviete, o paskui buvo nušauti į pakaušį iš arti¹⁹. Sovietinės valdžios organai per garsiakalbius ir radiją Rygos gyventojams paskelbė, kad antisovietinė veikla nebus toleruojama ir kad daug žmonių pastarosiomis dienomis buvo suimta bei nuteista kaip tėvynės išdavikai²⁰.

1941 m. birželio 29 ir 30 d., kai vokiečių vermachto kariai priartėjo prie Rygos ir ją apsupo, sovietų valdžios organai miestą paliko. Pamatę, kad jų kalėjimo prižiūrėtojai dingę, likę gyvi kaliniai bandė iš kalėjimo kamerų pabėgti. Keletui pavyko išsiveržti ir išvengti susidūrimo su Raudonosios armijos kareiviais, kurie vis dar gynė miestą²¹.

1941 m. liepos 1 d. vokiečių armija pergalingai įžengė į Rygą. Manydami, kad jų šalis išvaduota, daugelis patriotiškai nusiteikusių latvių bandė atkurti buvusias nepriklausomos Latvijos vykdomosios val-

¹⁵ „Kā apcietinātie izlauzās”, p. 2; karinio tribunolo nuosprendžio dokumento faksimilē, pateikta „Kā strādā GPU: Viens no neskaitāmiem nāves spriedumu protokoliem, žīdu parakstīts”, *Tēvija*, Nr. 2, 1941 m. liepos 2 d., p. 4; ta pati faksimilē pateikta *Baigais gads*, p. 89.

¹⁶ Filmuotas interviu su Helēna Lācis (mergautinė pavardė Lasmane), LOM, OMF 2300/235; filmuotas interviu su Velta Bojāre, LOM, OMF 2300/120; K. Lācio parodymai, LOM, *Nacionālā sardze* byla, OMF 600/50; H. Lasmanēs parodymai, LOM, *Nacionālā sardze* byla, OMF 600/24; „Kā apcietinātie izlauzās”, p. 2; Kalme, *Total Terror*, p. 61.

¹⁷ Kokurins, „Ieslodzīto evakuācija”, p. 161.

¹⁸ „Šustino sarašas”, kita 11 puslapio pusē (žr. 5 pastabā); „Visai pasaulei vēstis par čekistu šausmu darbiem Latvijā: Centrālcietumā atrakti 98 upuri”, *Tēvija*, Nr. 5, 1941 m. liepos 5 d., p. 2.

¹⁹ „Visai pasaulei vēstis”, p. 2; Kaime, *Total Terror*, p. 62.

²⁰ „Par nošauto izsludinātais izglābies no nāves”, *Tēvija*, Nr. 5, 1941 m. liepos 5 d., p. 4; lapelio, pranešančio apie masinę egzekucijā 1941 m. birželio 27 d. faksimilē, pateikta *Baigais gads*, p. 90.

²¹ Interviu su Helēna Lācis, LOM, OMF 2300/235; Kaime, *Total Terror*, p. 61; „Izglābušies”, *Tēvija*, Nr. 2, 1941 m. liepos 2 d., p. 1; „Kā apcietinātie izlauzās”, p. 2; „No sarkano cietumiem izbēgušie”, p. 4; „No čekas pagrabiem un centrālcietuma kamerām brīvībā”, *Tēvija*, Nr. 3, 1941 m. liepos 3 d., p. 3; „Cietušie stāsta”, *Tēvija*, Nr. 3, 1941 m. liepos 3 d., p. 3.

džios institucijas. Tarp tokių būta ir teisingumo sistemos darbuotojų²², kurie, išgirdę apie egzekucijas centriniame Rygos kalėjime, sudarė laikinąjį tyrimų komitetą. 1941 m. liepos 3 d. tyrimo grupė dviejose bendrose centrinio kalėjimo kiemo kapavietėse pradėjo ekshumaciją. Vienoje duobėje rasti 62, kitoje - 36 ar 37 kūnai²³.

Kai kurie kūnai identifikuoti remiantis NKVD dokumentais ir asmeniniais daiktais, kiti - pagal dokumentus ir asmeninius daiktus, rastus pas nužudytuosius, dar kiti - pagal dokumentus, rastus kalėjimo administracijoje, įskaitant sąrašą, kurį pasirašė Latvijos SSR valstybės saugumo liaudies komisaras Semionas Šustinas. Ekshumacija ir identifikavimas truko keletą dienų²⁴.

Kai vokiečių valdžia suprato, kaip propagandiškai vertinga tai, ką daro grupelė savanorių entuziastų²⁵, atvyko nacių kontroliuojamos spaudos žurnalistai, kurių tikslas buvo panaudoti šią tragediją kaip antisovietinę propagandą²⁶. Šios propagandos dalis buvo rastas ir paskelbtas spaudoje minėtasis masinės mirties baudmės nuosprendis, kurį pasirašė Latvijos SSR NKGB komisaras Šustinas, tarybinis žydas²⁷. Netgi centrinio kalėjimo aukų palaikų perlaidojimą vokiečių valdžios organai pavertė propagandiniu renginiu²⁸.

²² A. Grantskalnio parodymai JAV specialiajam komitetui tirti Baltijos valstybių inkorporavimą į SSRS, *Hearings before the Select Committee to Investigate the Incorporation of the Baltic States into the USSR of the Committee on Rules and Administration*, 83d Kongresas, 1-oji sesija. (Vašingtonas: GPO, 1954), p. 101-102; Nikolajaus Šilinio parodymo stenograma, LOM, OMF 4103, p. 3.

²³ Grantskalnio parodymai, p. 102-103; Šilinio parodymai, p. 3-4; interviu su Bojāre, LOM, OMF 2300/120; Kaime, *Total Terror*, p. 61; „Noslepkavoto atrakšana pie Rīgas centrālcietuma”. *Tēvija*, Nr. 4, 1941 m. liepos 4 d., p. 4, nurodo liepos 4-osios datą („Šiandien, šeštą ryto...”).

²⁴ Grantskalnio parodymai, p. 103-104; Šilinio parodymai, p. 4-5.

²⁵ Kalme, *Total Terror*, p. 61-62; Šilinio parodymai, p. 4-5. Liudydamas Kersteno komisijai, Grantskalis teigė: „Mes neturėjome nieko bendra su vokiečių okupacine armija. Tai buvo Latvijos komisija, sudaryta Latvijos teismų sistemos pagrindu” (Grantskalnio parodymai, p. 112).

²⁶ Nacių cenzūruojama spauda („Noslepkavoto atrakšana” straipsnyje, p. 4) vietinius žurnalistus mini kaip tyrimo komisijos narius. Kitą dieną *Tēvija* laikraštis pranešė, kad vokiečių korespondentai nusiuntė į Berlyną Vokietijos spaudai nuotraukas, kuriose užfiksuoti ekshumuoti kūnai („Visai pasaulei vėstis”, p. 2).

²⁷ „Noslepkavoto atrakšana”, p. 4. Šiame straipsnyje S. Šustino pavardė buvo klaidingai transkribuota į latviškiau skambančią „J. Šustins”. Vėliau nacių kontroliuojama spauda ypač pabrėžė jo žydišką kilmę, išspausdindama retušuotą jo nuotrauką su antrašte „Žids Ābrams Šustins” (*Tēvija*, Nr 14, 1941 m. liepos 16 d., p. 8).

²⁸ Žr. nuotraukas, p. 3, ir straipsnį „Sarkanie nezvėri neizbēgs Dieva un cilvēku tiešai”, p. 2, *Tēvija*, Nr. 6, 1941 m. liepos 7 d.

Tačiau tuo nacių režimo propagandinės spekuliacijos apie Rygos centrinio kalėjimo aukas bei dokumentą, kuris tapo žinomas „Šustino sąrašo“ vardu, nesibaigė. Nuotraukos ir dokumentai, rasti per ekshumaciją Rygos centriniam kalėjime bei kitose masinių egzekucijų vietose, sudarė didžiąją 1942 m. išleistos knygos „Baigais gads“ (Siaubo metai) medžiagos dalį. Šis gausiai iliustruotas leidinys buvo skirtas etniniams latviams priminti, koks baisus buvo gyvenimas valdant komunistams, iš kurių patys žiauriausi neva buvo žydai²⁹. Psichologinis šokas, kurį sukėlė šie įvykiai, taip pat niekinga nacių propaganda, skirta etniniams latviams, lėmė, kad Rygos centrinio kalėjimo aukos ir „Šustino sąrašas“ giliai įsišaknijo istorinėje daugumos latvių sąmonėje.

„Šustino sąrašo“ analizė

Papasakojau apie istorinį minėtojo dokumento atsiradimo kontekstą ir apie tai, kada buvo žinomi tragiški jo padariniai. O dabar pakalbėkime apie patį „Šustino sąrašą“.

Kaip jau minėjau, tai dokumentas, susidedantis iš vienuolikoje beveik peršviečiamų lapų išspausdintų septyniasdešimt aštuonių įrašų rusų kalba. Likusi kopija, kuri dabar saugoma Latvijos okupacijos muziejuje Rygoje, greičiausiai yra viena iš keleto dublikatų, sukurtų NKGB archyvams. Prielaidą patvirtina ir ranka kairiajame viršutiniame pirmojo lapo kampe užrašytas žodis „kopija“.

Dokumento pavadinimas toks: „Latvijos SSR NKGB suimtų asmenų, kaltinamų kontrrevoliucine veikla, sąrašas“ (p. 1). Vienuoliktame puslapyje dokumentą pasirašė trys pareigūnai: Latvijos SSR valstybės saugumo liaudies komisaras, valstybės saugumo kapitonas Šustinas, Latvijos SSR NKVD dalinių karo tribunolo pirmininkas, antrosios kategorijos karo teisės specialistas Soldatnikovas bei Baltijos specialiosios karinės apygardos specialiųjų bylų karinio prokuroro pavaduotojas, antrosios kategorijos karo teisės specialistas Solncevas (p. 11).

Sąrašas neabejotinai buvo sudarytas paskubomis, tuo pačiu metu spausdinant bent dviem mašinėlėmis, nes puslapių šriftas skiriasi. Tai paaiškina faktą, kad dešimt sąrašo įrašų kartojasi, kai kuriuose besikartojančiuose įrašuose kaltinamųjų pavardžių rašyba šiek tiek skiriasi.

Kiekvieno sąrašo įrašo struktūra paprasta - įrašo numeris, kaltinamojo vardas, pavardė ir tėvavardis, kaip būdinga rusams, bei trumpa

²⁹ Žr. 14 pastabą.

tariamo nusikaltimo formuluotė ir RSFSR baudžiamojo kodekso straipsnis, pagal kurį asmuo buvo teisiamas.

Štai vienas šio sąrašo įrašų:

„6. Somovičius, Viktoras Konstantinovičius. 1941 m. birželio 24 d. dainavo gatvėje fašistines dainas, o kai buvo sulaikytas, tyčiojosi iš sovietinės santvarkos. Kaltas pagal Baudžiamojo kodekso 58 straipsnio 10 dalies 2 punktą" (p. 1).

Kitas pavyzdys:

„55. Čuibe, Arnoldas Janovičius. Buvęs fašistinės Latvijos mokyklų departamento direktoriaus pavaduotojas. Per vokiečių bombonešių reidus davė signalus šnipinėjimo tikslais. Teistas ir laikomas kaltas pagal Baudžiamojo kodekso 58 straipsnio 10 dalį bei 58 straipsnio 4 dalį" (p. 8).

Tai tipiški sąrašo įrašų pavyzdžiai, tačiau lakoniškame kaltinimų turinyje slypi įvykdyto teisingumo klaidų esmė. Kalbant apie Somovičių, vadinamosios fašistinės dainos buvo daugiausia latvių liaudies dainos, nes naktį iš birželio 23 į 24-ąją Latvijoje švenčiama tradicinė vidurvasario šventė Joninės ir dainuojama daug liaudies dainų. Kadangi dainų kilmė nebuvo komunistinė, čekistai, aišku, jas palaikė fašistinėmis ir todėl turėjo „svarią" priežastį Somovičių sulaikyti. Tardomas sulaikytasis suklydo išreikšdamas savo nepasitenkinimą sovietų valdžia Latvijoje, todėl buvo teisiamas pagal RSFSR baudžiamojo kodekso 58 straipsnio 10 dalį, kuri numato bausmę už antisovietinių jausmų reiškimą. „Normaliomis" stalininės SSRS sąlygomis panašūs kaltinimai užtraukdavo mažiausiai pusės metų bausmę Gulage. Tačiau esant karo padėčiai, baudžiamasis kodeksas leido ir mirties bausmę. Štai kodėl tokia bausmė buvo paskirta Somovičiui ir daugeliui kitų „Šustino sąrašo" asmenų - 58 straipsnio 10 dalis pritaikyta daugiau nei ketvirtadaliui nuteistųjų. Atrodo, kad Baudžiamojo kodekso formuluotė labai įvairią veiklą leido laikyti antisovietine agitacija ir propaganda ir bausti mirtimi.

„Šustino sąrašo" sudarytojai labai rėmėsi ir 58 straipsnio 10 dalimi - susijusia su tėvynės išdavimu, ypač akcentuojančia šnipinėjimą. Štai kodėl Čuibės kaltinime minimas šnipinėjimas. Paaiškėjo, kad jis ir kartu su juo nuteistas sūnus birželio 27 d. rūkydami stebėjo pro langą gatvės įvykius³⁰. Jų degančias cigaretes čekistai palaikė signalais vokiečių bombonešiams. Todėl suimtieji buvo teisiami kaip tėvynės išdavikai, skiriant jiems mirties bausmę.

³⁰ Adolfas Šildė, *Pasaulės revoliucijos vėrdā* (Niujorkas: Grāmatu Draugs, 1983; Ryga: Elpa, 1993), p. 170.

Kalbėdamas apie sovietinių organų nusikaltimų tyrimo ir kaltės įrodymo metodus, pacituosiu informaciją iš Čuibės kaltinimo apie jo veiklą nepriklausomoje Latvijoje. Kadangi Čuibė buvo aukštas Karlio Ulmanio autoritarinio prezidentavimo metų Švietimo ministerijos tarnautojas, jis buvo įvardytas kaip fašistinės Latvijos atstovas, o todėl - klasinis sovietinio režimo priešas. Tokie kaltinimai rodo, kad Martino Lacio 1918 m. instrukcijų dvasia vis dar buvo sovietinių tyrimo metodų pagrindas. Nors RSFSR baudžiamasis kodeksas Latvijos SSR įsigaliojo tik 1940 m. lapkričio 26 d., NKVD ir NKGB buvo suteikti įgaliojimai „liaudies priešus“ už nusikaltimus, neva padarytus prieš sovietinę okupaciją, teisti atgaline data³¹. Todėl Čuibę buvo galima teisti pagal 58 straipsnio 4 dalį, nes kaip nepriklausomos Latvijos valstybės pareigūnas jis buvo kaltas dėl pagalbos tarptautinei buržuazijai, kadangi vykdė antisovietinę politiką.

Kiti sąraše nurodyti asmenys taip pat buvo teisiami atgaline data. Nikolajus Dannenbergas nuteistas už dalyvavimą 1921 m. Kronštato sukilime (p. 1). Tomas Dzirago nuteistas už tai, kad, 1919-1920 m. tarnaudamas Lenkijos armijoje, kovojo su sovietais (p. 2). Miervaldis Lukinas 1919 m. kovojo su Raudonąja armija, o vėliau buvo Latvijos Prezidento Ulmanio adjutantas (p. 2). Daktaras Nikolajus Reinicas, be kita ko, buvo nuteistas už 1919 m. kovas Baltijos vokiečių landvero gretose (p. 2). Nors Eduardas Krūzė dalyvavo Rusijos pilietiniame kare ir kovėsi Raudonojoje armijoje, didžiausias jo nusikaltimas buvo tardytojo darbas tiriant nelegalios Komunistų partijos aktyvistų baudžiamąsias bylas nepriklausomos Latvijos metais (p. 4-5). Karlis Valdmanis buvo policijos viršininkas ir „Aizsargi“ šaulių organizacijos narys (p. 9).

Kai kurie kaltinimai buvo sufabrikuoti, kiti paremti nepatikimais demaskavimais. Pavyzdžiui, Helena Lasmanė (p. 5) niekada nepriklausė nelegaliam pasipriešinimo judėjimui „Tėvijaus sargas“³², o giminės tvirtina, kad Heinrichas Vistinis (p. 8) nebuvo „Aizsargi“ šaulių organizacijos narys³³. Lasmanė per stebuklą išliko gyva, o Vistiniui kartu su kitais Rygos centrinio kalėjimo kieme buvo įvykdytas mirties nuosprendis.

Kai kurie sufabrikuoti kaltinimai tiesiog absurdiški. Matvejus Kuznecovas, 1924 m. nelegaliai pabėgęs iš SSRS, ketvirtajame dešimtmetyje lankėsi Vokietijoje, Čekoslovakijoje ir Suomijoje. Latvija tuo metu bu-

³¹ Jānis Riekstiņš, „Stalinisko represiju aizsākums Latvijā“, *Latvijas Vēsture*, 1991, Nr. 1:22.

³² Interviu su Lāciu, LOM, OMF 2300/235.

³³ Interviu su Bojāre, LOM, OMF 2300/120.

vo nepriklausoma valstybė, o Kuznecovas - jos pilietis, todėl tokios kelionės į kitas valstybes negalėjo būti tėvynės išdavimas, bet jos buvo traktuojamos būtent taip (p. 3). Kazimiras Burneiko apkaltintas svastikos laikymu, o Minna Elerbuša buvo kaltinama kaip jam tą svastiką perdavusi (p. 8). Keturi žydai buvo nuteisti už pagalbą vokiečiams Vokietijos kariuomenei skverbiantis į šalį (p. 4, 8, 9). Buhalteris Videvudas Roga³⁴ buvo tiesiog klasifikuotas kaip „Aizsargi“ šaulių organizacijos narys ir todėl „aiškiai antisovietinis elementas“ (p. 9).

Rogos ir kitų dešimties sąraše minimų asmenų įrašuose netgi nenurodytas joks RSFSR baudžiamojo kodekso straipsnis, bet vis tiek jiems, išskyrus minėtąją Heleną Lasmanę, buvo įvykdytas mirties nuosprendis. Tai įvyko dėl to, kad, ranka prirašius paraštėse keletą pastabų, pakito „Šustino sąrašo“ pobūdis: iš paprastos ataskaitos jis virto privalomu tariamai teisiniu dokumentu. Pirmiausia buvo pakeistas sąrašo pavadinimas: „Bylų sąrašas, susijęs su asmenimis, Latvijos SSR NKGB suimtais už kontrrevoliucinę veiklą remiantis SSRS aukščiausiosios tarybos Prezidiumo Karo padėties įsaku“ (p. 1). Remdamiesi Kalinino 1941 m. birželio 22 d. įsaku, šio sąrašo autoriai implikavo, kad tai yra karo tribunolo sesijos priimtas dokumentas. Kaip ir Stalino didžiojo teroro metų „troikos“³⁵, sovietinis karo tribunolas taip pat buvo iš trijų asmenų³⁶. Numatyta, kad trijų sąrašą pasirašiusių asmenų pakaks patenkinti karo tribunolui sudaryti keliamus reikalavimus, o chaosas, kurį sukėlė greitas vokiečių armijos veržimasis į šalies gilumą, leis pateisinti visiską tokių teisinių formalumų kaip teismo proceso tvarka nepaisymą, nors Aukščiausiosios tarybos įsakas to ir reikalavo. Čia dera pacituoti bulgarų komunistą, kurį ketvirtajame dešimtmetyje nuteisė panašūs sovietinio karinio teisingumo organai: „Jokio prokuroro. Jokiu liudytojų. Jokiu kaltinamųjų. Jokio gynėjo“³⁷. Šiuo atveju galima pridurti, kad taip pat ir jokių ginamųjų.

Viena ranka priprašyta pataisa pavertė šį dokumentą iš sąrašo verdiktu. Kita pastaba nustatė bausmę. Birželio 26 d. Latvijos SSR NKGB

³⁴ Papildomas sąrašas, išspausdintas *These Names Accuse: Nominal List of Latvians Deported to Soviet Russia in 1940-41*, 2 leid. (Stokholmas: Latvijos nacionalinis fondas, be datos), p. 617.

³⁵ Conquestas *Great Terror*, p. 286.

³⁶ 1980-1990 m. žinynas sovietiniams karininkams apibūdina juos kaip instituciją, susidedančią iš trijų asmenų, kurie priima nuosprendžius kolegialiai (Kh. M. Achmetšinas ir kt. *Voennoe zakonodatelstvo i pravovoe vospitanie voinov* (Maskva: Voennoe izdatelstvo, 1983), p. 185).

³⁷ Citata iš Conquesto *Great Terror*, p. 284.

vadovas Šustinas 11 puslapio gale prirašė nutarimą Nr. 412: „Dėl keliamo socialinio pavojaus visi nuteistieji turi būti sušaudyti“ ir pasirašė jį. Valstybės saugumo liaudies komisaro sprendimas yra galutinis, nes SSRS aukščiausiosios tarybos Prezidiumo įsakas iš esmės panaikino bet kokią galimybę nuosprendį apskūsti, netgi jeigu kaliniai būtų žinoję apie jiems skirtas bausmes.

Paskutinė pastaba, parašyta susiliejusiu rašalu kitoje 11 puslapio pusėje, patvirtina šio masinės egzekucijos nusikaltimo įgyvendinimo faktą: „62 asmenims nuosprendis įvykdytas“. Parašas neįskaitomas, bet data matyti aiškiai - 1941 m. birželio 27 d. Po savaitės buvo atkasti šešiasdešimt du kūnai, gulėję vienoje iš kalėjimo kiemo duobių.

„Šustino sąrašo“ istorija - vienas iš daugelio nusikaltimų žmonijai, kuriuos sovietiniai valdžios organai įvykdė pirmosiomis Vokietijos-SSRS karo dienomis³⁸. Jau pats faktas, kad toks nerūpestingai sudarytas sąrašas galėjo virsti juridinę galią turinčiu dokumentu, pasmerkiančiu žmogų mirti, yra vienas iš atvejų „peržengiančių įstatymo ribas“. Ypač pilietinės visuomenės nariams, kurie teisinę santvarką laiko savai-me suprantamu dalyku. Rygos centrinio kalėjimo kieme įvykdytos egzekucijos aukos atstovavo visoms Latvijos visuomenės socialinėms klasmėms ir tautybėms. „Šustino sąrašas“ visiems laikams latviams liks tragišku komunizmo nusikalstamumo liudijimu.

³⁸ Conquestas *Great Terror*, p. 456-457; žr. taip pat atitinkamus komentarus, išspausdintus Nicolas Wertho *Black Book of Communism*, p. 214-218.

Apie Estijos represuotų žmonių registracijos knygas

Leo Oispuu, Estijos represuotų asmenų vardynų skyriaus vadovas

Kaip žinoma, piliečių represijos sudarė pagrindinę okupacinės sovietų valdžios vykdytos represinės politikos dalį. Vienas iš atminimo įamžinimo būdų yra sąrašų, pateikiant glaustus duomenis apie vienaip ar kitaip represuotus asmenis, sudarymas. Būtent Estijos represuotųjų biurui, kuris nuo 1989 m. veikia prie Estijos neteisėtai represuotųjų sąjungos „Memento“, ir buvo iškeltas uždavinys sudaryti vardinius aukų ir visų represuotųjų sąrašus, kad būtų nustatyta Estijos komunistų partijos vadovaujamos okupacinės sovietų valdžios genocido politikos esmė bei apimtis. Vardiniai sąrašai, arba registrai, turėjo patikslinti anksčiau pirminiais bendraisiais metodais nustatytą Estijos žmonių netektį 1940-1988 m.

Estijos represuotųjų registro grupės bendradarbiams normaliai dirbant, asmens duomenų įrašų skaičius registre padidėja iki 15 tūkst. naujų įrašų per metus. Numatoma, kad represuotųjų asmenų duomenų įrašų skaičius registre pasieks 274-300 tūkst., t. y. sudarys ketvirtį Estijos gyventojų skaičiaus.

2000 m. birželio 8 d. registre buvo 133 910 kompleksinių asmens duomenų įrašų. Registre esantys įrašai yra skirti vienam žmogui, vienam represijos aktui (uždarymas į kalėjimą arba tremtis, arba...), gaudant pradinis duomenis iš vieno ar kelių šaltinių. Įrašą sudaro iki 20 parametrų (pavardė, vardas, tėvo vardas, gimimo data, gimimo vieta, išsilavinimas, profesija, gyvenamoji vieta, suėmimo vieta ir t. t.), skirtų asmenims identifikuoti ir represijos procesų analizei. Registre esantys parametrai ir įrašai išdėstyti tam tikra tvarka ir paprastai pateikiami sutrumpintai. Šio elektroninio represuotųjų registro apimtis siekia daugiau nei 35 MgB.

Estijos Sovietų Socialistinės Respublikos Aukščiausiosios tarybos komisija, vadovaujama akademiko Juhano Kahko, bendrai įvertino 1940 m. sovietų įvykdytos Estijos aneksijos ekonomines, politines ir socialines

išdavus. J. Kahko komisija veikė 1989-1990 m. ir pratęsė anksčiau dirbusios komisijos (jai vadovavo akademikas A. Kernas ir kiti), kuri tyrė 1940 m. Estijos įvykius istoriniu ir teisiniu aspektais, darbą. Akademiko A. Kerno komisijos ataskaitoje pateikiama bendra žmonių praradimo Estijoje charakteristika (1). Pabaigoje komisija pažymi: 1940 m. įvedus stalininį teroristinį režimą, Estijoje buvo sunaikinta daugiau gyventojų nei per visą Antrąjį pasaulinį karą. Estija prarado daugiau nei penktadalį visų savo gyventojų (teroro aukų buvo 49 500, 24 100 žmonių žuvo kare, plius 139 400 žmonių, kurie, gelbėdamiesi nuo realaus represijų pavojaus, emigravo į užsienį arba liko gyventi toliau į rytus nuo Pečioros ir Narvos, Estijai nepriklausančioje teritorijoje. Šios teritorijos buvo neteisėtai įtrauktos į Rusijos sudėtį).

Arvo Kuddo sudarė knygos anglų kalba (1) skyrių „Žmonių netekys“. Leo Talve 1991 m. (2, 3) ir Ene Tiijt 1993 m. (4) jo darbą tęsė. Remiantis duomenimis (2, 3, 4), okupacinių valdžių 1940-1991 m. vykdytus aktus gyventojų atžvilgiu galima suskirstyti į 12 represinių kategorijų, kurių bendrą skaičių („vienas represijos aktas vieno žmogaus atžvilgiu“) sudarė 274 tūkst. (2) įrašų represuotųjų registre. Prie šio skaičiaus - 274 tūkst. - būtina pridėti asmenis, esančius „Represuotųjų konfiskuojant turta“ duomenų bazėje, ir bendras represuotųjų skaičius pasiekia 300 tūkst., arba 30% visų estų.

Elektroninio registro duomenų bazėse esančius asmeninius duomenis galima papildyti ir ištaisyti. Bendroji represuotųjų duomenų bazė naudojama informacijai pateikti, represinių procesų esmės analizei ir registracijos knygoms estų bei anglų kalbomis komplektuoti. Buvo išspausdintos šios knygos:

- 1) Politiniai suėmimai Estijoje 1940-1988 m. (§ 58). I knyga / Sudarė L. Blispuu. Talinas, 1996, 878 p. (iliustr.). Registre pateikti 20 164 suimtųjų duomenys;
- 2) Politiniai suėmimai Estijoje sovietų okupacijos laikais. II knyga / Sudarė L. Blispuu. Talinas, 1998, 872 p. (iliustr.). Registre pateikti 15 001 suimtojo duomenys, bendrai apžvelgiant I bei II knygas, t. y. 34 710 politinių kalinių duomenis;
- 3) Trėmimai iš Estijos į Rusiją. Masiniai trėmimai 1949 metų kovo mėnesį. D. II. V kn. / Sudarė L. Blispuu. Talinas, 1999, 736 p. (iliustr.). Bendras įrašų skaičius registre - 29 598 abėcėlės tvarka pagal šeimos galvų vardus pateikiami asmenys.

Baigiama rengti IV registro knyga (Trėmimai iš Estijos į Rusiją. Masiniai trėmimai 1949 metų kovo mėnesį. D. I. IV kn. / Sudarė L. Blis-

puu. Talinas, 1999. 550 p., iliustr.). Šią knygą sudaro pratarmė, įvadas, „Memento“ vadovų sąrašas, sutrumpinimai, dokumentai, fotografijos, statistiniai duomenys, tremtinių pavardžių abėcėlės tvarka pagal gyvenamąją vietą Estijoje bei tremties vietą Sibire registrai.

Spaudai rengiamos III ir VI knygos (padaryta apie 60% viso darbo). Tai:

- 1) Politiniai suėmimai Estijoje sovietų okupacijos laikais. III kn. / Sudarė L. Blispuu. Talinas, 850 p. (su iliustr.). Numatoma išleisti 2000-2001 m. Knygoje bus pateikta bendra I-III knygų statistika bei duomenys apie 15 tūkst. politinių kalinių ir nužudytųjų;
- 2) Trėmimai iš Estijos į Rusiją. 1941 metų birželio 14 dienos masiniai trėmimai ir visi anksčiau nespausdinti duomenys apie tremtinius. VI knyga. Duomenys apie maždaug 11-12 tūkst. tremtinių.

Numatoma dar išleisti VII-XII registracijos knygas. VII knyga bus skirta laisvės kovotojams, t. y. daugiausia bus rašoma apie mobilizuotuosius į vokiečių armiją (59 tūkst. žmonių) ir miško brolius (16 tūkst. žmonių).

VIII knyga bus skirta mobilizuotiesiems į Sovietų (Raudonąją) armiją, kurie buvo nukankinti darbo batalionuose (apie 35 tūkst. žmonių).

IX knyga bus skirta 70 tūkst. asmenų, kurie, gelbėdamiesi nuo realaus represijų pavojaus, pabėgo iš Estijos į Švediją, Vokietiją ir kitas valstybes.

X knyga bus skirta sovietiniams politiniams kaliniams, sušaudytiems ir mirusiems Sibire, kurių archyvinės bylos guli Rusijos archyvuose ir iki šiol mums nėra prieinamos (apie 10-15 tūkst. žmonių).

XI knyga bus skirta Estijos gyventojams, kurie buvo represuoti konfiskuojant turėtą nuosavybę. Mes turime atitinkamus elektroninius registrus, kurie iki šiol dar nesutvarkyti.

XII knyga bus skirta represuotiems estams, kurie nuo 1917 m. gyveno Rusijoje. Šie duomenys yra Rusijos archyvuose. Mes turime duomenų apie daugiau nei 800 represuotųjų, kurių dauguma buvo sušaudyti. Taip pat turime „Leningrado kankinių knygą. 1937-1938 m.“ (T. 1-3, kuriuose pateikti kalinių sąrašai). 7,8% jų sudarė estai, o Leningrade 1937-1938 m. iš viso buvo sušaudyti 40 485 žmonės, pateikę jiems politinius kaltinimus. Daugeliu atvejų žmonės buvo suimami ir kalinami pagal tautybę (remiantis anketų duomenimis) (5,6).

Papildomai pateikiama keletas iliustracijų, nurodant registracijos knygoje ir bendrajame elektroniniame registre esančių suimtųjų bei tremtinių asmeninių parametrų tyrimo duomenis.

Literatūra

1. World War II and Soviet Occupation in Estonia. A Damages Report. Compiled and edited by Juhan Kahk. Periodic Publishers. Tallinn, 1991. 91 p.
2. Talve L. Repressioonide all kannatas pool Eesti elanikkonnast. Rahva Hääl, 19.-23. oktoober 1991 a.
Талве Л. От репрессий пострадала половина населения Эстонии. Рахва Хяяль, 19-23 октября 1991 года.
3. Talve L. Elanike ja maa-alade kaotused Eestis 1939-1958. Rahva Hääl, 13.06.1992 a.
Талве Л. Потери населения на территории Эстонии в 1939-1958 годах. Рахва Хяяль 13.06.1992 г.
4. Tiit E. Eesti rahvastik ja selle probleemid I, II ja III. Akadeemia. 1993. a 8-10.
Тийт Э. Проблемы населения Эстонии I, II и III. Академия. 1993. а 8-10.
5. Левашовское мемориальное кладбище. Администрация С.-Петербурга. Комиссия по восстановлению прав реабилитированных жертв политических репрессий. С.-Петербург, 1999. 16 с., илл.
6. Ленинградский мартиролог 1937-1938. Том 3. Ноябрь 1937 г. С.-Петербург, 1998. 638 с.

PULSUOJANTIS GENOCIDAS.
 Čečėnų žudymas tęsiasi.
 Garbės ir sąžinės pareiga

Algirdas Endriukaitis, Tarptautinės parlamentarų grupės Čėėėnijos problemoms generalinis sekretorius

Mūsų forumas nėra sausas statistikos ar buhalterijos duomenų konstatavimas ir balanso sudarymas. Tai gali padaryti ir vargingi politikos ar istorijos amatininkai. Mes esame žmonės, kurie savo gyvenimą praleido su komunizmo antrankiais, širdimi suvokė ne tik savo, bet ir visų nepažįstamų komunizmo vergų likimus, atskirų žmonių ir tautų likimus.

Tuo požiūriu mes dar nebaigę darbo, nesvarbu, ar esame pavargę, ar nusilpę. Ir tam mes čia. Tokie buvome, tokie ir likome. Ir suvokiame, kad dirbame darbą, kurį turėtų dirbti mūsų šalių vyriausybės, visa ilga jų virtinė. Na, to darbo jos neatlieka, o mes jas išlaikome ir dar jų darbą dirbame. Gal tai ir panašu į lipimą kopėčiomis į dangų. Bet mes lipame ten, nes jis yra...

Praeities bei dabarties vertinimas ir senatis

Šiandienos pasaulio neteisybių ir kraujo liejimosi peripetijos remiasi tuo, kad didžiųjų valstybių politikai ir vyriausybės, ypač Rusijos ir Kinijos, nedrįsta morališkai, politiškai ir teisiškai įvertinti praeities ir dabarties ir veidmainiškai žongliuoja tarptautinės teisės principais bei normomis, imituoja jiems privalomus teisingumo darbus. Lengvatikės masės susidaro klaidingą išpūdį ir įvaizdį, kad viskas nagrinėjama ir sprendžiama remiantis teisės pagrindu.

Kokio teisingumo pasaulyje galima tikėtis iš Jungtinių Tautų Organizacijos, jeigu jos sprendimus veto teise lemia komunistinė Kinija ir ant politinių bei moralinių komunizmo griuvėsių gyvuojanti Rusija? Tai jos morališkai ir politiškai reketuoja mažąsias valstybes ir tarptautines organizacijas.

Nobelio premijos laureatas Elijas Kanetis pasakė: „Kaip jie vertina istoriją: šlovina ją ar gėdijasi - štai pagal ką derėtų spręsti apie žmones“. Šiomet sukako 85-eri metai nuo Osmanų imperijos vykdyto armėnų genocido. Apie tai Turkijoje nedrįstama atvirai kalbėti. Patys armėnai yra kreipęsi į viso pasaulio politikus, vyriausybes ir parlamentus įvardyti ir pasmerkti armėnų tautos žudymą. Tai padarė tik devynios šalys, pradedant Argentina 1965 m. ir baigiant Prancūzija 1995 m. Kitos to padaryti nedrįsta. Na o jei kalbėsime apie komunizmą, tai bendrų valstybių veiksmų, civilizacijos gėdai, nėra.

Praeitis - tai aktyvi šiandiena

Požiūris į savo praeitį - tai ne tik retrospektyvios istorinės atsakomybės imperatyvus prisiėmimas, bet ir tęstinumo bei šiandieninio požiūrio į dabarties gyvenimo aktualijas atskleidimas, susitapatinimas su gerais ar blogais darbais. O kadangi Rusijos užsienio reikalų ministerija, reaguodama į Lietuvos reikalavimus atlyginti okupacijos padarytą žalą, šiomis dienomis pareiškė, kad 1940 m. Sovietų kariuomenė į Lietuvą buvo įvesta pagal susitarimą, tai reiškia, kad Rusija, kaip SSRS teisių perėmėja, savo okupacija didžiuojasi. Nutylėta, kad Lietuvai buvo pateiktas vienos nakties ultimatas. Ir tuojau Lietuvoje prasidėjo masinės represijos - suėmimai, trėmimai, žudymai. Viskas paremta melu, klasta ir smurtu. Dėl to vyko Niurnbergo procesas ir dėl to vyksta šis Kongresas Vilniuje. Ir vėl tai kartojasi Čėčėnijoje.

Vakarų šalys apsigynė ir apsirūpino - fašizmas jau nebepakils. Įvykdyta denacifikacija. Formaliai komunizmas Rusijoje žlugęs. Pakitusiame pasaulyje Rusija formaliai šiek tiek dekoravosi ir reformavosi. Vis dėlto visa buvusi partinė nomenklatūra, KGB struktūra ir žmonės, dvasia, tradicijos bei požiūris į gyvenimą išliko. Liko nedemokratinė, prievartinė, savanaudiška ir imperialistinė nuostata.

Ryškiausiai tai matyti Čėčėnijoje. Čėčėnų tautos naikinimas ir žudymas - ciniškiausias atvejis šiandienos Europoje. Tai ketvirtasis šios tautos genocidas. Tai dešimtys tūkstančių nužudytųjų, 300 tūkstančių pabėgėlių, daugybė suluošintų, sergančių, kankinamų filtracijos lageriuose žmonių, turto ir gamtos naikinimas. Pažeidžiamos visos taikius gyventojus saugančios ir karą reguliuojančios tarptautinės konvencijos, naudojami uždrausti ginklai.

Melas ir klasta

Rusija, pripažinusi, jog turi problemų su Čėčėnija, galėjo, kaip yra įprasta, spręsti jas ilgalaikėmis derybomis. Galima buvo pasikviesti ir Jungtinių Tautų Organizacijos, Europos Tarybos, Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos arba netgi kaimynių šalių tarpininkavimo ar sutaikymo misijas. Teisiškai Čėčėnija iki šiol nėra pasirašiusi savanoriškos stojimo į Rusijos Federaciją sutarties ir nėra savanoriškas Rusijos Federacijos subjektas. Tai nurodyta Rusijos Konstitucijoje. Prezidento V. Putino siekis - kraštą okupavus, bandyti formaliai kolaborantų rankomis priversti Čėčėniją krauju pasirašyti šią sutartį.

1994 m. Rusijos karas Čėčėnijoje nebuvo netgi išprovokuotas. Paprasčiausiai Rusija paskelbė, kad gruodžio 12 d. pradėdamos derybas, o gruodžio 11 d. pradėjo karo veiksmus, kurie truko 22 mėnesius. Beje, 1999 m. gegužės mėnesį Rusijos Valstybės Dūmoje buvo norėta Prezidentui B. Jelcinui pareikšti nepasitikėjimą. Vienas iš nepasitikėjimo klausimų - neteisėtas karas Čėčėnijoje, kuriame žuvo 10 tūkst. Rusijos kariškių. Šiuo klausimu pareikšti B. Jelcinui nepasitikėjimą pritrūko tik poros dešimčių balsų.

Sąmoningas rengimasis karui

1999 m. gegužės mėnesį Dagestano ir Čėčėnijos pasienyje Rusija pradėjo nuolat provokaciniais tikslais apšaudyti Čėčėnijos teritoriją. Prieš antrąjį karą ir jam prasidėjus, Rusijos kariškiai patvirtino, kad jau gegužės mėnesį buvo pasirengę karui. Spauldoje buvo skelbti pasirengimo žemėlapiai. Karas artėjo. Kai kurių neatsakingų Čėčėnijos politikų (tai nesietina su A. Maschadovu) ir kariškių sprendimu bei Rusijos specialiosioms tarnyboms išprovokavus, Dagestane prasidėjo karo veiksmi. Įtartini Rusijos specialiųjų tarnybų veiksmi siekiant sukelti Rusijoje karinę psichozę buvo namų sprogdinimai ir žmonių žūtys miestuose.

Patikrinti imperiniai būdai

Dabartinės Rusijos Valstybės Dūmos deputatas Anatolijus Kulikovas, buvęs Rusijos vidaus reikalų ministras pirmajame kare su Čėčėnija, pareiškė, kad dabartiniame kare Rusija turi imtis MGB ir NKVD taktikos,

1944-1951 m. taikytos Vakarų Ukrainoje, Vakarų Baltarusijoje ir Pabaltijyje, kraštuose, kur vyko nacionalinio pasipriešinimo stalininei imperijai ir išsivadavimo karas.

Rusijos taktika šiame kare buvo platus agentūrinis darbas, infiltracija, papirkinėjimai, negailestingas pasipriešinimo dalyvių naikinimas, žmonių trėmimai, persekiojimai, marionetinės valdžios kūrimas, tautos skaldymas, kolonizavimas.

Čečėnijoje šiame darbe aktyviai dalyvauja Rusijos FSB. Pirmajame kare dalyvavo per 600 tokių darbuotojų. Žinoma, kad dabar į Čečėniją dirbti diversinių ir ardomųjų darbų atsiųsta per 800 GRU darbuotojų, kurie naikinimo operacijose nedalyvauja, o tik jas organizuoja.

Šių specialiųjų institucijų kadrai neatsakė už savo nusikaltimus SSRS laikotarpiu, ir niekas iki šiol nepakito. Rašytojas Vladimovas rašė: „Netikėk KGB nei saulei šviečiant, nei lietui lyjant, netikėk nei esant giedram dangui, nei blogam orui, netikėk netgi tuomet, kai jis sako tiesą“.

Jau nuo 1999 m. spalio mėnesio planuojama Čečėnijoje įkurdinti kazokus iš kitų rajonų, įskaitant Semirečės rajoną Kazachstane. Šiolkovskajos, Naursko ir Nadterečno rajonų administracija ir MVD sudaryta iš asmenų, atkeltų iš Stavropolio, Krasnodaro ir Rostovo krašto. 1999 m. lapkričio mėnesį A. Čubaisas pareiškė: „Čečėnijoje atgimsta Rusijos armija, įtvirtinamas tikėjimas ja, ir politikas, kuris taip nemano, negali būti Rusijos politiku“. Stalinui artimi žodžiai.

Čečėnų teisių niekas negina ir negins

Tarp čečėnų, kaip ir kitose tautose, yra ir nusikaltėlių, tačiau Rusijos valdžios propaganda aiškina, kad visos Rusijos nelaimės glūdi išimtinai nusikalstamoje čečėnų tautos prigimtyje. Čečėnai Rusijoje persekiojami ir suimami rasiniu pagrindu. Taip buvo suimtas Čečėnijos Respublikos atstovas Maskvoje Mairbekas Vačagajevs, apkaltintas ginklo turėjimu. Viena čečėnė studentė Maskvoje irgi už ginklo turėjimą nubausta 3,5 m. Čečėnai teisiama neva už vieną gramą narkotikų, miestuose naikinami jų registracijos leidimai, jie prievartaujami duoti kyšius, kad gautų leidimą gyventi.

Rusija, taikydamosi prie Vakarų kritikos, kuria institucijas, kurios turėtų garantuoti ir čečėnų teises, tačiau šios institucijos yra vyriausybės ir vykdo jos politiką. Šiandien galima tvirtinti, kad Čečėnijoje negarantuota teisė gyventi, todėl apie kitas teises kalbėti neverta. Žmogaus teisių įgaliotinis Rusijoje Olegas Mironovas aiškina, kad neturi jo-

kių materialinių ir techninių galimybių nagrinėti čečėnų teisių pažeidimų, nes iš visos šalies yra gavęs per 22 tūkst. skundų. Savo metinėje ataskaitoje čečėnų problemų jis iš esmės nemini.

Vladimiras Kalamanovas, kuris nuo šių metų vasario mėnesio yra specialusis Rusijos Prezidento žmogaus teisių atstovas Čečėnijoje, balandžio mėnesį pareiškė: „Aš įsitikinęs mūsų teisumu“, t. y. V. Putino vykdoma naikinamąją politiką Čečėnijoje. Nepriklausoma teisės ir žmogaus teisių pažeidimų Siaurės Kaukaze komisija, kuriai vadovauja Valsybės Dūmos deputatas Pavlas Krašennikovas, yra visuomeninė ir įtakos Čečėnijoje neturi.

Kalbėti apie teisės bendruoju požiūriu laikymąsi Čečėnijoje neverta, nes Rusija vienašališkai ir neteisiškai atmetė su Čečėnija pasirašytus 1996 m. Chasavjurto susitarimą ir 1997 m. gegužės 12 d. taikos sutartį, be teisinio pagrindo nesilaiko 1997 m. sausio mėnesį teisėtai išrinktų, pačios Rusijos ir ESBO pripažintų Čečėnijos prezidento ir parlamento rinkimų rezultatų.

Naikinimo planai

Rasinis čečėnų tautos persekiojimas, varginimas, naikinimas ir sekinimas išdėstytas 1999 m. rugsėjo 17 d. Rusijos vidaus reikalų ministro V. Rušailo įsakyme, Rusijos globalizacijos instituto direktoriaus M. Deliagino 1999 m. rugsėjo 15 d. analitiniame pranešime apie Čečėnijos problemas, Rusijos Federacijos Saugumo Tarybos sekretoriaus S. Ivanovo 1999 m. gruodžio 15 d. laiške Valstybės Dūmos pirmininkui G. Seleznievui ir kituose dokumentuose bei valdžios atstovų pareiškimuose.

Makabriškas sprendimas

Pasak Rusijos prezidento aiškinimo, Čečėnijos problemą numatyta spręsti teisiškai: sunaikinti teisėtai išrinktą prezidentą, teisėtai išrinktus parlamentarus, sunaikinti Rusijos prievartai besipriešinančius kovotojus, pasodinti kuo daugiau čečėnų į kalėjimus, išvaryti didesnę pusę čečėnų iš tėvynės, sunaikinti žmonių būstus, sugriauti infrastruktūrą ir pramonę, suniokoti žemės ūkio naudmenas ir miškus, užminuoti visą teritoriją, pasiekti, kad daugiau žmonių sirgtų, 17 tūkst. km² Čečėnijos

teritorijoje dislokuoti ne mažiau kaip 50 tūkst. kariuomenės, įvedus tiesioginį valdymą, tęsti žiaurų karinį ir policinį režimą. Po šito eis politinis problemos reguliavimas: vyks suklastoti imitaciniai rinkimai ir bus sudaryta marionetinė valdžia.

Išvados

1. Čėčėnijoje vyksta žiaurus komunistinės santvarkos lemtas kolonijinis karas.
2. Šis karas yra ketvirtasis Rusijos vykdomas šios tautos genocidas.
3. Rusija Čėčėnijoje ciniškai pažeidžia savo tarptautinius įsipareigojimus tarptautinėms organizacijoms ir nesilaiko prisiimtų tarptautinių konvencijų bei paktų.
4. Po tokių kruvinių veiksmų Čėčėnijai būti Rusijos sudėtyje neįmanoma, nes tai grėstų čėčėnų, kaip nacijos, išlikimui.
5. Būtina paremti 1991 m. pareikštą čėčėnų tautos apsisprendimo teisę.
6. Žudynes Čėčėnijoje reikia vertinti kaip nusikalstamą nenubausto komunizmo ideologų ir vykdytojų veiklą.

Pasiūlymai

1. Sudaryti nuolat veikiančią Tarptautinio kongreso „Komunizmo nusikaltimams įvertinti“ komitetą, kuris vienytų įvairiose šalyse veikiančių organizacijų darbą, teiktų informaciją ir rengtų svarstymus.
2. Prie šio komiteto sudaryti komisiją, kuri rinktų ir pateiktų tarptautiniam baudžiamajam teismui Rusijos Čėčėnijoje vykdomų karinių nusikaltimų ir nusikaltimų žmoniškumui medžiagą.

Pasipriešinimo dalyvių ir kitaminčių persekiojimas Lietuvoje 1944–1990 m.

Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras

Simboliška, kad šis Kongresas vyksta birželio 15-osios išvakarėse. Šią dieną minime tragišką jubiliejų: prieš 60 metų Lietuvos Respublika buvo aneksuota ir okupuota.

1940 m. valstybė pabrėžtinai laikėsi neutralumo politikos, ir sovietinės igulos įžengė į kraštą nesutikusios jokio pasipriešinimo. Tačiau tai gyventojų nuo represijų neapsaugojo. Todėl 1944 m., prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai, visame krašte kilo rezistencinis sąjūdis.

Rezistencija Lietuvoje vyko iki pat 1990 m. visomis galimomis formomis ir buvo stipresnė nei daugelyje Sovietų Sąjungos okupuotų kraštų. Tai ir dešimtmetį trukęs partizaninis karas, ir pagrindinis judėjimas, ir plataus masto pilietinis nepaklusnumas. Vertinant komunizmo nusikaltimus, prie tokių reikėtų priskirti visus neteisėtus Sovietų Sąjungos veiksmus ir visokią (įskaitant ir moralinę) okupacinės valdžios prievartą, net jei tokia veikia šiuo metu galiojančiuose tarptautinės teisės aktuose nėra apibrėžta kaip nusikaltimai žmoniškumui, genocidas ar karo nusikaltimai. Juk genocido sąvoka buvo suformuluota atsižvelgiant į konkrečius istorinius įvykius, neįvertinus ilgalaikio totalitarinės sistemos poveikio visuomenei.

1998 m. Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse genocido sąvoka buvo išplėsta ir dabar ji apima veiką, kuria siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį gyventojų, priklausančių ne tik etninei, rasinei, nacionalinei, religinei, bet ir socialinei bei politinei grupėms. Taigi Lietuvos valstybingumo siekiantys pasipriešinimo dalyviai, okupacinės valdžios pavadinti „buržuaziniais nacionalistais“ ir žmogaus teises ginantys disidentai įgavo genocido sąvoka apibrėžtus sunaikinti siekiamos grupės požymius. Šių požymių įgavo ir asmenys, nukentėję kaip „socialiai pavojingi elementai“ ar kaip „klasiniai priešai - buožės“.

Nagrinėjant sovietines pasipriešinimo dalyvių represijas, išskirtini du laikotarpiai: 1) partizaninis karas (1944-1953 m.) ir 2) kitaminčių per-

sekiojimas (1954-1990 m.). Pirmuoju laikotarpiu Lietuvoje aukščiausioji teisėta valdžia, skelbusi politines deklaracijas bei įsakymus gyventojams, buvo centralizuota partizanų vadovybė. Todėl neatsitiktinai žiauriausių represijų sulaukė būtent laisvės kovotojai ir jų šeimų nariai.

Okupacinė valdžia vykdė baudžiamąsias karines operacijas, kurių metu žuvo 20,2 tūkst. partizanų ir 5,0 tūkst. civilių asmenų. Politiniais motyvais buvo suimta 186 tūkst. asmenų, iš jų 142,6 tūkst. išvežti į Gulago koncentracijos stovyklas. Apie 30 tūkst. suimtųjų priskirti prie ginkluotų „buržuazinių nacionalistų“, nors trečdalis jų jokio ginklo neturėjo. 2,8 tūkst. suimtųjų sušaudyti arba nužudyti kalėjimuose, 118 tūkst. civilių gyventojų ištremta į šiaurinius Sovietų Sąjungos rajonus, iš jų apie 31,7 tūkst. paimti kaip įkaitai vietoj partizanaujančių ar besislapstančių šeimoms narių. Visus šiuos skaičius galima pailiustruoti konkrečiais pavyzdžiais.

Okupacinė valdžia ne tik vykdė Lietuvos laisvės gynėjų ir jiems priaučiančių asmenų genocidą, bet ir karo nusikaltimus. 1944 m. paskelbta priverstinė okupuoto krašto vyrų mobilizacija į Raudonąją armiją. Buvo mobilizuota 108 tūkst. asmenų, iš jų apie 25 tūkst. žuvo fronte, į kuriuos jie buvo išsiųsti be mokymo ir atitinkamos priedangos. Mobilizacijos boikotas buvo viena iš stipriausių pilietinio nepaklusnumo akcijų. Pusė mobilizuotų vyrų buvo sugaudyti prievarta per baudžiamąsias NKVD kariuomenės operacijas. Šių operacijų metu nukentėdavo ne tik besislapstantieji nuo mobilizacijos, bet ir aplinkiniai gyventojai ar šeimų nariai. Kaip pavyzdį galima pateikti atvejį, pagal kurį Lietuvoje buvo iškelta pirmoji genocido byla. Įvykis buvo pradėtas tirti 1992 m. balandžio mėnesį, o teismą byla pasiekė tik 1997 m. sausio mėnesį. Tai rodo, kaip sunku komunizmo nusikaltimus įvertinti juridiskai.

1945 m. gegužės 17 d. NKVD naikintojų dalinys Antazavės valsčiaus Salinių kaime apsupo besislapstančio nuo mobilizacijos Leopoldo Gaidžio sodybą. Namas buvo uždegtas, bandantys iš jo bėgti žmonės - šaudomi. L. Gaidys užtroško dūmuose. Naikintojai žvėriškai nužudė jo šeimos narius: devintą mėnesį nėščią žmoną, penkiasdešimt šešerių metų motiną ir šešerių metų mergytę.

Panašiai per baudžiamąsias karines operacijas 1944 m. gruodžio mėnesį Lietuvoje sudegintos 144 sodybos, nušauti ar sudeginti gyvi 265 civiliai žmonės. 1944-1945 m. NKVD vidaus kariuomenės daliniai nužudė 12,2 tūkst. gyventojų, pusė kurių buvo beginkliai. Represijos nesiliovė ir vėliau. Pavyzdžiui, 1948 m. rugpjūtį 120 MVD vidaus kariuomenės kareivių apsupo Lazdijų valsčiaus ūkininkės Gutauskienės so-

dybą. Įtarę, kad joje gali būti partizanų, kareiviai pradėjo šaudyti ir uždegė trobesius. Žuvo 74 metų sodybos šeimininkė, sužeisti šeši jos šeimos nariai. Partizanų sodyboje nebuvo.

1945 m. vasarą SSRS NKVD įsakymu įkaitais buvo pradėtos suimti ir tremti „banditų ir buržuazinių nacionalistinių dalyvių, nepasidavusių NKVD įstaigoms“, šeimos. Tačiau ir pasiduoti buvo neįmanoma. Kaip tai vyko, galima pailiustruoti Trakų apskrities Onušio valsčiaus partizano Martyno Vičkačkos pavyzdžiu. Kad išgelbėtų šeimą, partizanas pasisiūlė čekistams nusižudysiąs. Tačiau čekistai reikalavo jo gyvo. Tada Vičkačka pranešė datą (1945 m. rugpjūčio 27 d.), kada ateis pasiduoti. Čekistai tą dieną netoli Onušio miestelio surengė pasalą ir partizaną suėmė. Paskui surengė parodomąjį jo teismą ir sušaudė. Šeima buvo ištremta dar prieš teismą.

Naikindama partizanus, okupacinė valdžia su priemonėmis nesiskaitė. Partizanai buvo persekiojami 10-15 kartų gausesnių, pranašiau ginkluotų karinių pajėgų. Buvo pasitelkiami provokatoriai ir MGB agentai, žinios išgaunamos kankinimais ir klasta.

Vertindama okupacinės sovietinės kariuomenės veiksmus prieš Lietuvos partizanus, Lietuvos Respublikos prokuratūra išvelgia tam tikrą teisinį kazusą. 1997 m. Lietuvoje buvo priimtas Įstatymas dėl pasipriešinimo 1940-1990 m. okupacijai dalyvių teisinio statuso, kuriuo konstatuota, kad 1944-1953 m. vyko partizaninis karas prieš okupacinę Sovietų kariuomenę. Kadangi Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse karo nusikaltimus reglamentuojantys straipsniai taikomi tik civiliams asmenims, karo belaisviams ir sužeistiesiems, tai visuotinai priimtų kariavimo normų pažeidimai, įvykdyti šiame kare, motyvuojant tuo, kad ginkluoti partizanai galėjo kitai kariaujančiai pusei pasipriešinti, karo nusikaltimais nelaikomi. Tačiau žinoma daug atvejų, kada partizanai buvo žudomi tokiomis aplinkybėmis, kai lygiavertiškai pasipriešinti negalėjo.

Pavyzdys - karinė MGB operacija Troškūnų miške 1952 m. rugsėjo 21 d., kai prieš Bronių Krivicką ir Mykolą Blinkevičių, du partizanų spaudos leidėjus, buvo sutelktas 1161 kareivis!

Su partizanais kariavo specialūs partizanais perrengti MGB provokatorių ir smogikų daliniai, kurie žudydavo partizanus iš pasalų, dažniausiai - miegančius. Tokiu atveju partizanai pasipriešinti negalėjo, o dažnai nukentėdavo ir civiliai gyventojai, kuriuos, nenorėdami turėti liudytojų ir atskleisti provokacijos, MGB smogikai sušaudydavo. Šiuo metu žinomos kelios MGB smogikų išžudytos šeimos: Trakų valsčiuje - Blažonių, Pažaislio valsčiuje - Griškelio, Utenos valsčiuje - Čibi-

rų ir kitos. Vargu ar galima pripažinti normalia kariavimo taktika partizanais apsimetusių MGB smogikų veiksmus. Štai, pavyzdžiui, 1949 m. lapkričio 14 d. Rokiškio apskrities Plunksnočių miške MGB smogikas Alfonsas Lūža susprogdino bunkeryje miegančius šešis partizanus. Tarp jų buvo ir neginkluota poetė Diana Glemžaitė. Kitas atvejis: 1953 m. balandžio 18 d. MGB smogikas Bronius Kalytis iškvietė partizanus į susitikimą Panevėžio apskrities Rodų miške. Šiems nuėjus pailsėti, keturis miegančius partizanus nušovė.

Gausu atvejų, kai čekistai, norėdami kovotojus suimti gyvus ir išardyti, pasitelkė MGB agentus, apnuodydavo juos įvairiais specialiais preparatais. Kai kurie partizanai nuo per didelės migdomųjų dozės mirdavo. Žuvusieji atpažinimo dingstimi savaitėmis būdavo niekinami miestelių aikštėse. Paprastai jie būdavo išrengiami, guldomi įvairiomis niekinamomis pozomis. Ši savotiška marodieravimo forma nėra įvertinta Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse. Partizanų palaikai būdavo sumetami į šulinius, išvietes, užkasami šiukšlynuose, vėliau tose vietose tiesiamos gatvės ar statomi pastatai.

Suimtiems partizanams nebuvo taikomas karo belaisvio statusas. Jie visi būdavo teisiami pagal kitos valstybės - Rusijos FSSR - Baudžiamąjį kodeksą 58 straipsnį už „kontrevoliucinius nusikaltimus“ - tėvynės išdavimą ir terorizmą. Bausmes skirdavo Karinis tribunolas arba Ypatingasis pasitarimas, kuris sprendimą priimdavo teisiamajam nedalyvaujant. Abiem atvejais nuosprendis būdavo skelbiamas nesant nepriklausomo teismo ir gynybos garantijų. Nusikalstamai veiklai įrodyti pakakdavo suimtojo prisipažinimo, kuris būdavo išgaunamas sadistiškiausiais kankinimais. Kai kuriuos tardomuosius nukankindavo mirtinai. Pavyzdžiui, 1946 m. gruodžio mėnesį Alytaus areštinėje čekistai tardydami mirtinai nukankino su partizanais palaikiusį ryšius mokytoją Konstantiną Bajerečių. 1956 m. spalio mėnesį, jau po Stalino mirties, suimtam partizanų vadui Adolfui Ramanauskui tardant buvo išdurta akis, išplėšti lyties organai, padaryta daugybė kitų kūno sužalojimų.

Bausmės dydis nebuvo adekvatus net tokiais žiauriais tardymais išgavus „nusikalstamos veiklos“ įrodymus. Iki 1947 m. gegužės 26 d. ir vėliau, po 1950 m. sausio 12 d., aukščiausia bausmė už „kontrevoliucinius nusikaltimus“ buvo mirties bausmė. Vien 1945 m. mirties bausme nubausti 468 teisiemieji. Kitiems dažniausiai būdavo skiriama „standartinė“ bausmė - 25 metai laisvės atėmimo. Nuteistųjų bylos buvo peržiūrėtos tik 1945 m. ryšium su nepilnamečių amnestija ir 1956 m. SSRS aukščiausios tarybos prezidiumo komisijos sprendimu. Paleistiems

Gulago koncentracijos stovyklų pasipriešinimo dalyviams buvo taikomi gyvenamosios vietos, profesijos, išsilavinimo apribojimai. 1956 m. LSSR KGB pirmininko nurodymu iš aukštųjų mokyklų turėjo būti pašalinti ne tik asmenys, „grįžę iš kalėjimo, lagerių ir spectremties, bet ir teistųjų už „kontrevoliucinius nusikaltimus“ vaikai“. LSSR komunistinė valdžia, bijodama patriotiškai nusiteikusių asmenų antplūdžio, kreipėsi į SSRS ministrų tarybą prašydama uždrausti pasipriešinimo dalyviams grįžti į Lietuvą. 1957 m. sausio 21 d. LSSR aukščiausiosios tarybos Prezidiumas priėmė įsaką, draudžiantį aktyviems pasipriešinimo dalyviams gyventi Lietuvoje, o neteisėtai grįžusius ištremti penkeriems metams.

Nors 1960 m. Sovietų Sąjungoje buvo priimtas naujas Baudžiamasis kodeksas, kuriame didžiausia bausmė tebuvo 15 metų laisvės atėmimo, anksčiau nuteistų partizaninio karo dalyvių bylos peržiūrėtos nebuvo, ir jie kalėjo visus paskirtus 25 metus. Iš viso Lietuvoje žinomi 45 asmenys, kalėję 25 ir daugiau metų. Kai kurie buvę partizanai, 1956 m. paleisti iš Gulago koncentracijos stovyklų, buvo įkalinti pakartotinai. Iš tokių pažymėtinas partizanų spaudos leidėjas mokytojas Petras Paulaitis, kuris 1957 m. suimtas pakartotinai, vėl iš naujo pridėdant ankstesnę bausmę - 25 metus. Taigi iš viso jis iškalėjo beveik 35 metus. Kadangi lageryje užsiėmė švietėjiška lietuvių kalinių veikla, buvo nuo jų atskirtas ir be jokio teismo sprendimo 13 metų išlaikytas kalėjimo tipo specialaus režimo lageryje. Balys Gajauskas, iškalėjęs 25 metus, už Solženycino knygos „Gulago archipelagas“ vertimą buvo įkalintas 10 metų ir iš viso lageryje praleido 35 metus bei dar 2 metus išbuvo tremtyje.

Pasibaigus partizaniniam karui, sovietinė represinė KGB institucija persekiojo pagrindinių organizacijų, siekiančių palaikyti Lietuvos laisvės siekį, narius, savišvietos būrelių dalyvius, pagrindžio spaudos leidėjus, žmogaus teisių gynėjus, tikinčiuosius ir kitaminčius. 1954-1990 m. už šią veiklą į lagerius pateko apie 200 asmenų. Kai kurie iš jų buvo įkalinti specialiose psichiatrijos ligoninėse ar žuvo neaiškiais aplinkybėmis. Taip MGB verbuojamas ir nesutikęs būti agentu 1950 m. sausio mėnesį buvo sumuštas ir sušalęs mirė poetas Kazys Jakubėnas. Panašiomis neaiškiais aplinkybėmis 1970 m. spalio 8 d. žuvo profesorius Jonas Kazlauskas (rastas nuskendęs Neryje). Pensilvanijos universitetui pakvietus J. Kazlauską skaityti paskaitų, operatyvinis KGB darbuotojas Jevtejevas profesoriumi pareiškė, kad išleisias į užsienį, jeigu šis rašys KGB savo pokalbių su bendradarbiais ataskaitas. Apsigalvoti buvo skirta savaitė. Po savaitės profesorius J. Kazlauskas dingo be žinios.

Poetas, mokslininkas Mindaugas Tomonis buvo prievarta gydomas psichiatrijos ligoninėje už atsisakymą dalyvauti restauruojant Kryžkalnio monumentą Raudonajai armijai. 1975 m. lapkričio 5 d. neaiškiais aplinkybėmis jis žuvo po traukinio ratais. 1981 m. lapkričio 24 d. Vilniuje po sunkvežimio ratais buvo pastumtas Helsinkio grupės narys kunigas Bronius Laurinavičius. 1986 m. vasario 5 d. autoavarijoje žuvo Tikinčiųjų teisių gynėjas, Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikos leidėjas kun. Juozas Zdebskis. Prieš tai kompromitacijos tikslu KGB J. Zdebskiui taikė „specialiąją priemonę“ - jis buvo apdegintas radioaktyviaisiais ar cheminiais preparatais. J. Andropovui tapus SSRS KGB pirmininku, oficialiai įteisintas psichotropinių priemonių taikymas kitaminčiams. 1980 m. Černiachovsko (Įsruties), vėliau - Taškento specialiojoje psichiatrijos ligoninėje buvo priverstinai įkalintas Helsinkio grupės narys Algirdas Statkevičius. Priverstinis „gydymas“ psichotropiniais preparatais specialiose psichiatrijos ligoninėse buvo taikytas disidentams Henrikui Klimašauskui, Petrui Cidzikui, Algirdui Žiprei, Angelei Paškauskaitei, Vytautui Žutautui, Valdemarui Karaliūnui, Algirdui Petrošiui ir kitiems.

Kai kurie disidentai ar pagrindinių organizacijų nariai, sufabrikavus kriminalines bylas, buvo įkalinti. Iš tokių pažymėtini Lietuvos laisvės lygos įkūrėjas, pagrindinės spaudos leidėjas Antanas Terleckas, disidentas Vladas Šakalys ir kiti.

Greta fizinės prievartos komunistų valdžia naudojosi galingu propagandos aparatu ir psichologine prievarta. 1954-1972 m. daugiau nei 6 tūkst. asmenų už antisovietinę veiklą buvo profilaktuota, t. y. KGB jiems taikė įvairias psichologinio spaudimo formas ir draudimus. Vėliau kasmet būdavo profilaktuojama apie 500 asmenų. Jie buvo šantažuojami, verčiami šnipinėti pažįstamus, atgailauti ir pasmerkti savo praeitį bei įsitikinimus spaudoje, „auklėjami“ kolektyvuose, viešai svarsdomi, jiems būdavo sudaroma nepakantumo atmosfera. Pavyzdžiui, 1966 m. Kalvarijoje vasario 16 d. proga devintos klasės moksleiviai išplatino atsišaukimas. Už šį poelgį jie buvo pasmerkti mokyklos susirinkime, jų tėvus auklėjo tėvų susirinkimas ir net pensininkų kolektyvas. Viešai pasmerkti antisovietškai nusiteikusį asmenį KGB dažnai versdavo jo artimiausius giminaičius. „Profilaktuojamieji“ būdavo šalinami iš mokyklų, atleidžiami iš darbo.

Šias dvasinio genocido apraiškas, kaip ir istorinės atminties sunaikinimą, prievartinę komunistinės ideologijos brukimą, Bažnyčios persekiojimą ir kt., sunku įvertinti juridškai. Skaičiuojant komunistinės sistemos aukas, visuomet derėtų prisiminti Prancūzijos generalinio pro-

kuroro Francois de Mantono žodžius, pasakytus prieš 55 metus Niurnberge: „Ketinu Jums pasakyti, kad visi masiniai ir organizuoti nusikaltimai išplaukia iš to, ką leisiu sau pavadinti Nusikaltimu dvasiai (...). Kalbu ne apie epizodinius ar aplinkybių išprovokuotus nusikaltimus, kurių pateisinti negalima, bet kuriuos galima paaiškinti, kalbu apie sistemos nusikalstamumą, neišvengiamai kilusį iš šiurpios doktrinos“. Todėl manau, kad nors mes šiame Kongrese nepajėgsime suformuluoti naujų Baudžiamojo kodekso straipsnių, įgalinančių įvertinti komunizmo nusikaltimus, tačiau pagal savo jėgas prisidėsime prie to, kad būtų atskleista šios doktrinos esmė.

„DIDYSIS BROLIS" STEBI DIDĮ ŽMOGŲ
(KGB ataskaitos apie A. Sacharovą)

*Tatiana Yankelevich, JAV Brandeis universiteto A. Sacharovo archyvu
ir žmogaus teisių centras*

1994 m. gegužės 21 d. Federalinės saugumo tarnybos, KGB pavel-dėtojos, tuometinis viršininkas Stepašinas Maskvoje įteikė Elenai Bon-ner gerą šūsnį popierių. Tai buvo KGB pranešimai Politbiurui (arba, kaip aš bandysiu įrodyti, dezinformacija) apie žmogų, kurį didesnę gy-venimo dalį ir net po jo mirties išsijuosęs sekė visas KGB skyrius. Tas žmogus buvo Andrejus Sacharovas, ir jam tą dieną būtų sukakę septy-niasdešimt penkeri, tačiau buvo praėję jau šešeri metai nuo jo mirties.

Visi šie dokumentai apibūdina visuomeninę A. Sacharovo veiklą. KGB juos kaupė daugiau negu dvidešimt metų. Ponas Stepašinas nepabijojo prisipažinti, kad nuo aštuntojo dešimtmečio pradžios A. Sacharovas bu-vo svarbiausias KGB taikiny. Prasidėjo tai praėjus trejiems ketveriems metams po 1968-ųjų, kai buvo parengtas pirmasis dokumentas, ir truko visą A. Sacharovo tremtį bei laikotarpį grįžus iš jos ir netgi po jo mir-ties. Ponas Stepašinas išsamiai paaiškino Elenai Bonner, kad tie doku-mentai priklauso jai ir kad ji galinti elgtis su jais kaip tinkama.

Iš šių dokumentų A. Sacharovo portreto nesusikursi. Užtat juose regi-me portretą organizacijos, kuri Sovietų Sąjungoje naikino laisvąją mintį ir kurios svarbiausias taikiny, kaip sakiau anksčiau, buvo A. Sacharovas.

Po šio neįprasto įvykio Andrejaus Sacharovo archyvas, esantis Jung-tinių Valstijų Brandeis universitete, Elenos Bonner pageidavimu parengė tuos dokumentus knygai, išverstai į anglų kalbą. Metams bėgant, iš įvai-rių Rusijos šaltinių gauta dar daugiau dokumentų, kurie buvo paskelbti. Tai suteikė šiek tiek laisvės ir galimybę susipažinti su valstybiniais Ru-sijos Federacijos archyvais. Rinkiny, kurį sudaro iš viso daugiau nei du šimtai dokumentų, jau parengtas spaudai ir laukia leidėjo.

Visi tie vienos ar kitos formos dokumentai yra KGB pranešimai So-vietų Sąjungos komunistų partijai, pasirašyti atitinkamo laikotarpio KGB vadovo, pradedant Jurijumi Andropovu, vėliau tapusiu Sovietų Sąjun-gos generaliniu sekretoriumi, ir baigiant Vladimiru Kriučkovu, pasku-

tiniu KGB šefu, rengusiu nepavykusį 1991 m. rugpjūčio mėnesio valstybės perversmą. Šis dokumentas nėra istorijos metraštis, tačiau jame pateikta medžiaga svarbi tiek kovos už žmogaus teises istorijai, tiek komunistų supervalstybės istorijai, ypač jos politikai, varžiusiai ir grubiai pažeidinėjusiai asmens laisvę. Šiame pranešime daugiausia bus stengiamasi parodyti, kad panašaus pobūdžio dokumentai istoriniu požiūriu yra nepatikimi. Dėl to jais praktiškai negalima naudotis norint išsamiau analizuoti komunizmo nusikaltimus.

Pirmasis dokumentas buvo paskelbtas 1967 m., o paskutinis - 1990 m., Sacharovui 1989 m. mirus. Trumpai tariant, iš tos medžiagos ryškėja persekiojimo istorija nuo tada, kai Sacharovas išitraukė į judėjimą už žmogaus teises, iki to momento, kai jis tapo neginčijamu Rusijos demokratinų lūkesčių simboliu bei nacionalinio masto veikėju.

Akivaizdu, kad pradžioje KGB nežinojo, kaip su Sacharovu elgtis, ką su juo daryti, tačiau per dvejetą trejetą metų KGB sukūrė Sacharovo šabloną, įvaizdį, kuris vėliau buvo toliau papildomas ir taisomas. Vienas iš sėkmingesnių bandymų buvo sukurtas ir plačiai paskleistas mitas apie Sacharovą - atseit veiklą už žmogaus teises lėmė jo kaltės jausmas už termobranduolinės bombos kūrimą. 1971 m. sausio 18 d. dokumente, kuris įdomus tuo, jog tai Andropovo laiškas Brežnevui, o ne ataskaita Centro komitetui, Sacharovas apibūdinamas taip: „Daug prisidėjęs kuriant termobranduolinę bombą, Sacharovas pajuto kaltę žmonijai ir dėl to užsibrėžė tikslą kovoti už taiką ir prieš termobranduolinį karą“. Savo KGB dokumentų rinkinio komentaruose E. Boner pabrėžė, kad šis dokumentas neabejotinai pirmasis, paleidęs į pasaulį vėliau tokią populiarią mintį, jog Sacharovas esą pradėjęs kovą už žmogaus teises dėl kaltės jausmo, kurį jam diagnozavo KGB. Nors buvo daug Sacharovo paneigimų, ši kaltės versija paplito net Vakaruose, kur ja patikėjo daugelis jo šalininkų - liberalių kairiųjų pažiūrų inteligentų.

1971 m. spalio 22 d. dokumentas yra akivaizdus KGB dezinformacijos pavyzdys. Sunku nustatyti informacijos šaltinį ar priežastį, kodėl Švedijos Karališkoji Mokslų Akademija priėmė absurdišką sprendimą: KGB dokumente teigiama, esą „Švedijos Karališkoji Mokslų Akademija oficialiai informavo akademiką Andrejų Sacharovą apie tai, kad jis nominuotas gauti 1972 m. Nobelio premiją už darbus chemijos mokslų srityje“. Šis dokumentas puikiai rodo KGB neišmanymą, koks buvo Sacharovo ir Vakarų mokslo institucijų veiklos pobūdis. Fiziko Sacharovo kandidatūra niekad nebuvo iškelta gauti Nobelio premiją už darbus chemijos mokslų srityje; be to, Akademija niekada nesikreipia į galimą kandidatą ir nesiteirauja apie jo tinkamumą premijai gauti. Gali-

ma tik spėlioti, ar šis dokumentas buvo parengtas siekiant tyčia pakleisti melagingą informaciją, ar dėl neišmanymo arba kompetencijos stokos. Jeigu tai padaryta dėl pirmosios priežasties, galima spėlioti, kad KGB siekė parodyti, kokia ji paranki, netgi rizikuodamas sukurpti prasimanymą, kuris reiškia plačiai sovietų leksikone žinomą dalyką „tufta“.

Kitas KGB mitas, gana sėkmingai išplatintas netgi už Sovietų Sąjungos ribų, pirmąkart pagarsintas 1971 m. gruodžio 20 d. dokumente. Jame tiesmukai pareiškama, kad „pastaraisiais metais Sacharovas visiškai apleido savo mokslinę veiklą Sovietų Sąjungos mokslų akademijos Fizikos institute“. Šis mitas vėliau buvo minimas daugelyje sovietmečio spaudinių, ypač Mokslų akademijos narių išleistuose žinynuose, kuriuose Sacharovas be paliovos vaizduojamas kaip mokslininkas, pasitraukęs iš aktyvios veiklos.

1973 m. kovo 13 d. dokumentas yra sąmoningas melas. Matyt, KGB buvo sunku patikėti, jog nepasisėkė suprasti pokalbio, vykusio Sacharovų bute, esmės. (Savaime suprantama, kad tokio pobūdžio informacija galėjo būti gauta tiksliai pasitelkus slaptus klausymosi prietaisus ir klausantis to, kas vyko bute.) Anot šio dokumento, „Bonner bandė įteigti Sacharovui, kad prieš jos giminaičius gali būti griebtasi represinių priemonių, todėl norėjo įtikinti jį emigruoti“. Tai klasikinis KGB melo bei tiesos mišinio pavyzdys. Bonner ir Sacharovas iš tiesų buvo susirūpinę dėl savo vaikų ir giminaičių, tam jie turėjo pagrindą, tai rodo ir priemonės, kurių KGB griebėsi prieš juos, tačiau ji niekada nebandė įteigti Sacharovui išvykti iš šalies.

Šis melas vėliau taps panašaus turinio pramanu, esą Bonner, viešėdama užsienyje, ketino pabėgti. Tai buvo svarbiausias prieš ją nukreiptos šmeižto kampanijos momentas bei sudėtinė dalis kito mito - kad Sacharovas nuolankiai pataikaujas Bonner įnoriams ir valiai. Įdomu pažymėti, kad kitas po ką tik cituoto sakinio einantis paragrafas ne toks kategoriškas - jame kalbama, jog „Sacharovas dvejojąs dėl emigracijos“, jis abejojąs, ar jam ir žmonos vaikams įmanoma išvykti. Reikia pažymėti, jog plačiai žinoma, kad Sacharovas iki devintojo dešimtmečio pradžios, kai kartu su Bonner buvo ištremtas į Gorkį, niekad negalvojo apie emigraciją.

Kitas šmeižto kampanijos, nukreiptos prieš Bonner, momentas buvo pastangos vaizduoti ją kaip isterišką moterį, pernelyg sureikšminančią savo sveikatos problemas, kad galėtų manipuliuoti Sacharovu. Tam tikslui kai kurie jos biografijos faktai buvo nuslėpti arba pakeisti, o vietoj jų turėjo atsirasti nauja informacija. 1974 m. gruodžio 10 d. dokumente teigiama, kad Bonner serga katarakta, tačiau neminima, kad jos

akys silpnos, be to, padėtį dar blogina paūmėjusi glaukoma, atsiradusi dėl sužeidimo karo metu, ir kad jai gresia visiškas apakimas. Šitai reikėjo nuslėpti, nes Bonner buvo Antrojo pasaulinio karo veteranė invalidė, apdovanota medaliais, o tai buvo neparanku KGB, kūrusiam savąjį Bonner įvaizdį. Būtent todėl KGB diagnozę pakoregavo.

Paprastai KGB neįtardė jokių skrupulų, kai jam reikėdavo pakeisti Politiniam biurui teikiamą informaciją. Štai 1975 m. liepos 9 d. dokumente pripažįstama, kad „Bonner iš tiesų nustatyta kairės akies katarakta, o dešinės - glaukoma“. Čia visi faktai irgi pateikti taip, kad atitiktų norimą įvaizdį.

1980 m. sausio 24 d. dokumente, praėjus dviem dienoms po to, kai Sacharovas buvo prievarta ištremtas į Gorkį, Andropovas praneša Centro komitetui apie Vakarų reakciją į tai. Šiame dokumente gausu sąmoningos dezinformacijos, nes visi faktai pateisina tas priemones, kurių prieš Sacharovą buvo numatęs imtis Andropovas. Net nekalbant apie išdėstytų faktų „tikslumą“, akivaizdu, kad tai tendencingas ir save teisinantis pranešimas. Štai „meninės KGB kūrybos“ pavyzdys. Pacituosiu ištrauką iš žinutės, kurią neva parašęs „The Times“ korespondentas: „Sovietų valdžia pasirinko tinkamą laiką, kad padarytų tvarką savo šalyje, juolab kad JAV sustabdė įtampos mažinimo procesą. Seniai tai reikėjo padaryti“. Įdomiausia, kad tariamų Vakarų žurnalistų pavardės Andrejaus Sacharovo archyvui perduotų pranešimų kopijose buvo ištrintos.

1980 m. rugpjūčio 26 d. dokumentas atlieka iškart dvi funkcijas: jis toliau kuria E. Bonner, kaip pagrindinės Sacharovu manipuliavusios jėgos, įvaizdį bei melagingai apkaltina ją neteisėtais veiksmais ir tuo pat metu persistengia vaizduodamas Sacharovą vis labiau psichiškai nesveiku asmeniu, nesugebančiu atsakyti už savo veiksmus. Tai daroma atsargiai, bet dėl to kraupus įspūdis neką menkesnis. Šis dokumentas labai tiesmukas, be jokių užuolankų; jame pripažįstama, kad Sacharovas ir Bonner yra nuolat sekami ir šis sekimas yra pagrindinis KGB Centro komitetui teikiamos informacijos šaltinis, nors čia pat duomenys grotieskiškai iškreipiami.

KGB psichologai ir psichiatrai savo „pastabose“ bei „išvadose“ nesivaržydami teigė, kad Sacharovo „psichika labai pakitusi ir kad jį galima laikyti patologiška asmenybe, o tai būdinga šeimoms, kuriose šizofrenija paveldima“; „jį apsėdusi didybės manija, o jo elgesį vis sunkiau vertinti remiantis logika ir objektyviais kriterijais“. Pagrindinis dalykas, ypač pabrėžiamas tame pranešime, yra tai, kad „Sacharovas labai lengvai pasiduoda jį supančių žmonių, pirmiausia savo žmonos, įta-

kai". Tai akivaizdus melas, iškalbingai bylojās KGB cinizmą. KGB, nesibodėdamas sadistinių priemonių, du dešimtmečius nėrėsi iš kailio ir stengėsi priversti tą žmogų pasiduoti žmonos įtakai. Laimei, tos pastangos žlugo, tačiau jos padarė nepataisomą žalą pačiam Sacharovui ir jo žmonai.

1981 m. kovo 11 d. dokumente, kaip sakoma jo santraukoje, „pateikiami darbo siekiant apriboti antivisuomeninę Sacharovo veiklą rezultatai (...) bei parodomas provokacinis Bonner vaidmuo skatinant imtis jo gynybos Vakaruose". Dokumente Andropovas nesivaržydamas išvardija keletą „priemonių", kurių KGB griebėsi, kad priverstų Sacharovą pasiduoti. Tai atskyrimas nuo draugų, šmeižto kampanija spaudoje, specialiai suorganizuoti "darbininkų kolektyvų" susirinkimai, neapykantos kupinos korespondencijos siuntimas, susidūrimai su grubiais ir užgauliais „nepažįstamaisiais". Andropovas meluoja girdamasis, kad šių priemonių imtasi norint apriboti Sacharovo veiklą, tačiau pripažįsta, kad Sacharovas, kuris, pasak KGB, iš mokslo pasaulio pasitraukė, išspausdino tris straipsnius fizikos klausimais. Dokumente toliau šmeižiama Bonner. Ji nuolat kaltinama spaudimu Sacharovui užsiimti „antivisuomenine veikla".

Toliau - dar gražiau. 1981 m. lapkričio 5 d. pranešime Bonner kaltinama ne tik kaip kursčiusi Sacharovą pradėti bado streiką, bet ir kad provokavo „tragišką tokio elgesio baigtį" bei „tokios baigties siekė". Dokumente yra aiški užuomina, jog Bonner neketina prisidėti prie Sacharovo bado streiko, kad jos marti galėtų gauti vizą išvykti. Tačiau vėlesniuose pranešimuose visiškai nutylima, kad Bonner prie bado streiko prisidėjo.

KGB pripažino vis labiau pažeidžiąs Sacharovo teisę į privatų gyvenimą ir grubiai į jį kišąsis. 1981 m. gruodžio 9 d. pranešimas prasižada tokiais žodžiais: „SSRS KGB, vykdydamas aukštesniųjų partijos organų nurodymus, daug metų atidžiai domėjosi akademiku A. Sacharovu. (...) Maskvoje ir (...) Gorkyje prieš Sacharovą buvo imtasi atitinkamų priemonių. (...) Susidarė tokios aplinkybės, kad šalies saugumo institucijos, be operatyvinių užduočių, buvo priverstos spręsti kasdienes praktinius ir kitus klausimus, susijusius su Sacharovo buvimu Gorkyje". Neketinu čia smulkiai aiškinti, kas slypi už šio aptakaus biurokratinio žargonu: „atidžiai domėjosi", „atitinkamos priemonės", „operatyvinės užduotys", „praktiniai ir kiti klausimai" ir t. t.

Tame trumpame, bet turiningame dokumente sakoma, kad „Sacharovo nuotakai bei elgsenai būtinas nuolatinis išorės poveikis, ir ne vien tik SSRS KGB". Šitaip teigdamas, Andropovas apsimeta, kad šią prie-

dermę KGB ketina perduoti Mokslų akademijai, kuri, kaip tikimasi, „parodys tokį susidomėjimą Sacharovo byla, kokio reikia šalies saugumui užtikrinti“. Ranka rašyta Michailo Zimianino ataskaita Černenkai patvirtina, kad Mokslų akademijai bei jos prezidentui buvo perduoti atitinkami nurodymai (Prezidento archyvas, rinkinys Nr. 3, inventorinis Nr. 108, B. 6.9.4.1/1, p. 94).

Kai KGB pradeda suvokti, kad Sacharovas toliau priešinsis jo „priešmonėms“, vis daugiau pranešimų skiriama Bonner bei jos vaidmeniui Sacharovo gyvenime. Nagrinėjant tuos pranešimus, darosi aišku, kad KGB pamažu didino spaudimą Sacharovo žmonai, prieš teismo procesą rengdamas ją šmeižiančius dokumentus.

1982 m. kovo 28 d. pranešime Bonner kaltinama privertusi Sacharovą vartoti vaistus, pakenkusius jo sveikatai. Tuo pat metu KGB tvirtina, kad saugumo organų pripažintas gydytojas neranda priežasties, kodėl Sacharovas negalėtų tų vaistų vartoti toliau. Tiesą sakant, Bonner susirūpino vaisto poveikiu Sacharovui ir siūlė jo atsisakyti. KGB dar kartą parodo kišąs visur, netgi į tokius konfidencialius dalykus kaip gydymas.

1982 m. rugsėjo 12 d. ataskaitoje Bonner kaltinama tuo, kad privertė Sacharovą juridškai įforminti testamentą, kuriuo Bonner skiriama vienintele testamentu vykdytoja. Tuo metu galioję sovietiniai įstatymai ir taip tokias pat teises teikė gyvam likusiam sutuoktiniui, tačiau šiuo atveju KGB testamente išvelgė blogus Bonner ketinimus ir pasinaudavo tuo kurdamą neigiamą jos įvaizdį. Nueita netgi taip toli, kad sukurpta papildoma ištrauka, kurią Sacharovas neva bandęs įtraukti į testamentą, kad suteiktų Bonner dar daugiau teisių.

1982 m. lapkričio 1 d. pranešimas liudija visišką KGB nebaudžiamumą bandant apriboti Sacharovo teisę laisvai rašyti. Šiame dokumente rašoma, kad, įvykdžius operacijas, buvo slaptai išgyti Sacharovo raštai. Sacharovas apie tų operacijų metu prieš jį panaudotą smurtą nepranešęs. Su visomis smulkmenomis aprašyta, kaip, apsvaiginus kažkokia medžiaga, buvo įsilaužta į jo automobilį išdaužiant langą, kaip pavogtas ir pagrobtas jo portfelis su autobiografijos rankraščiu bei kitais dokumentais.

Tame pranešime nuosekliai formuojamas neigiamas Bonner įvaizdis: ji vėl kaltinama kursčiusi ir skatinusi Sacharovą imtis visuomeninės veiklos. Bonner buvo nuolat spaudžiama ir persekiojama. Netrukus,

1982 m. gruodžio 4 d., buvo parengtas kitas pranešimas, raginantis pas Bonner atlikti kratą, kad būtų galima konfiskuoti atkurtas Sacharovo autobiografijos prarasto rankraščio dalis („prarastas“ čia reiškia „slap-

tai įgytas"). Fedorčiukas atvirai paaiškina, kad kratos orderis gautas „bendradarbiaujant“ su Sovietų Sąjungos generaline prokuratūra. Apie Bonner bylos kaltinamą išvadą pirmą kartą užsimenama 1982 m. gruodžio 4 d. pranešime. Vėliau apie ją nuolat kalbama visose 1983-1984 m. parengtose KGB ataskaitose, kol galiausiai, kaip aiškėja iš 1984 m. balandžio 26 d. pranešimo, nurodo Bonner Gorkio mieste suimti ir pateikti jai baudžiamąjį kaltinimą.

KGB rengė vis daugiau išsamių pranešimų, siekdamas įtikinti Centro komitetą, jog „situaciją valdo“. Kai saugumiečiai nėra tikri dėl pateikiamų faktų, ypač Sacharovo bado streikų metu, tada jie griebiasi būdų dezinformuoti Sovietų Sąjungos bei Vakarų visuomenę. Vakarams net pardavinėjamos slapčia nufilmuotos klastotės apie Sacharovą bei Bonner, kad būtų nutildyti tie, kuriems rūpi judviejų likimas. Pranešimuose nesivaržoma aprašyti priemonių, kurių KGB ėmėsi prieš Sacharovą ir Bonner. Tai nepalaujamas šmeižtas, neapykantos kupini laišakai, tiesioginis psichologinis spaudimas ir galop - prievartinis jų išskyrimas. Vienintelis dalykas, kurį šie dokumentai sušvelnina arba droviai nutyli, yra tas, kad Sacharovas buvo jėga maitinamas ligoninėje, kurioje buvo laikomas prieš savo valią.

Keletą metų, kai 1984 m. Bonner buvo nuteista, o Sacharovas skelbė bado streikus siekdamas, kad jai būtų skirtas būtinas gydymas, KGB savo dokumentuose iškreiptai vaizdavo jų abiejų persekiojimą ir šiuokščius kiekvienos jų teisės pažeidimus.

Šis dokumentų rinkinys, nors ir save demaskuojantis, deja, negali būti tikslus bei patikimas istorinis dokumentas dėl jame pateikiamų klausimų bei problemų suvulgarinimo, dėl besiliejančio melo ir dalinės tiesos. Vis dėlto šio rinkinio analizė leidžia suvokti, kaip veikė sistema, visiškai nepaisiusi žmogaus teisių.

Pabaigoje įdomu pažvelgti į dokumentus, kuriuos KGB parengė Sacharovui grįžus iš tremties. Nors šių dokumentų tonas santūresnis ir mandagesnis, tačiau pagrindinis tikslas tas pats - iškreiptas Sacharovo padėties vaizdavimas bei Bonner juodinimas, sumišęs su tokia pat kaip ir anksčiau neapykanta. Ypatingas dėmesys skiriamas Sacharovo veiklai, kuria jis siekė padaryti galą Komunistų partijos valdžios monopoliiui, bei jo raginimui pradėti visuotinį streiką. KGB ir toliau aktyviai rinko informaciją apie Sacharovą ir jo šeimą netgi po jo mirties; buvo skelbiami pranešimai, kuriuose Sacharovas ir Bonner puolami kaip ir ankščiau parengtuose KGB rašiniuose.

Pranešimai apie Sacharovo laidotuves buvo tyčia netikslūs. Pateikiamas išgalvotas laidotuvėse dalyvavusių žmonių skaičius, skleidžiami

prasimanymai apie laidotuvių dalyvių bei Sacharovo artimųjų ketinimus ir elgesį. Net ir šie dokumentai parašyti taip gerai pažįstamu ankstesnių laikų KGB stiliumi: „Tam tikrų visuomenės sluoksnių ketinimai panaudoti Sacharovo mirtį savo politinėms ambicijoms patenkinti nepavyko" (1989 m. gruodžio 20 d. pranešimas), „...našlė pasinaudojo Sacharovo mirtimi, kad sureikšmintų politines savo vyro ambicijas bei išaukštintų jį" (1989 m. gruodžio 23 d. pranešimas).

Viename iš pranešimų minimi žodžiai: „Netgi miręs juos gąsdini". Tai būtų tarsi viena iš išvadų, kurią galima padaryti perskaičius tą dokumentų rinkinį.

Tragiška Ukrainos matematikų lemtis

Nina Virčenko, Ukrainos politinių kalinių ir represuotųjų draugija

Iš tikrųjų būtent Lietuva buvo pirmoji iš buvusių Sovietų Sąjungos respublikų, kuri parodė kelią į nepriklausomybę. Po Lietuvos buvo ir kitos respublikos, ir Ukraina. Tegyvuoja Lietuva! Šiandien labai simboliška, kad Lietuvoje vyksta toks Kongresas, kuris turi ir turės didelę tarptautinę reikšmę. Tai labai simboliška. Mes esame dėkingi.

Aš kalbu Ukrainos vardu. Esu dėkinga šio Kongreso organizatoriams už suteiktą galimybę kalbėti, nors ir trumpai. Atsiprašau, kad negaliu kalbėti lietuviškai, ukrainietiška irgi ne visi supras, tuomet kalbėsiu buvusią visiems suprantama kalba - rusiškai. Anksčiau daug buvo šnekėta, buvo pasakyta daug įvairių faktų, svarbių istorijai, totalitarinio režimo istorijai, komunistinio genocido istorijai. Norėčiau labai trumpai (deja, trumpai) papasakoti apie Ukrainos inteligentų likimą. Kalbėsiu apie matematikus. Aš pati esu buvusi politinė kalinė, matematikė. Žinome, kad dabar daugelio rašytojų, menininkų, dvasininkų vardai grįžta į istoriją, o apie gamtos mokslų atstovus kalbama labai mažai.

Ukrainos istorijoje buvo daug tragiškų momentų. Kodėl? Kadangi mūsų sekcija yra tiriamojo pobūdžio, gal mūsų kaimynams buvo arti didžioji Rusija, būtent komunistinis režimas.

Norėčiau išvardyti daug pavyzdžių. Pavyzdžiui, 1931, 1933, 1947 m. dirbtinai sukeltas badas ar tokie baisūs pavyzdžiai kaip kryptingas Ukrainos inteligentų naikinimas. 1930, 1933, 1937 m. švenčiamos Spalio revoliucijos metinės, o Solovkų salose tą pačią dieną apie 300 žmonių - Ukrainos šviesuolių - buvo išmesta į jūrą. Juos sušaudė salvės, skirtos revoliucijos jubiliejui. Viskas atlikta per keletą minučių. Tai patvirtinti faktai. Kas negirdėjo, turi žinoti ir prisiminti. Ir dar. Buvo suimti 239 rašytojai. Jie turėjo būti sušaudyti. Per naktį jų nebeliko. Iš jų atsitiktinai gyvi išliko devyni. Tai buvo Ukrainos inteligentijos šviesuliai, pažibos. Turi būti pasmerktas tas kryptingas žmonių - ir karininkų, ir menininkų, ir mokslininkų - naikinimas.

Kiekviena tauta, taip pat ir ukrainiečių, yra talentinga. Atsiranda naujų jėgų, nauja karta, kuri vėl naikinama. Prieš mane moteris daug kalbėjo apie mokslininką fiziką. O aš noriu papasakoti apie Ukrainos mokslininką, ne tik viso pasaulio matematikos pažibą, o ir pasaulinio garso mokslininką, akademiką M. Kravčiuką. Kalbėsiu ir rodysiu, ką šiam mokslininkui padarė bolševikai. Štai portretas prieš represijas ir po jų. Palyginkite, koks jis buvo ir koks tapo, kas jam buvo padaryta. Tai tik vienas pavyzdys. Tai normali nuotrauka, jūs matote paskutinę nuotrauką, kai ir be žodžių viskas aišku. Tai išdidus žmogus, žymus mokslininkas. 1914 m. jis baigė Kijevo universitetą, apgynė disertaciją, išlaikė egzaminus, o 1917 m. metė darbą. Jis dalyvavo visuose mokslo plėtros judėjimuose. M. Kravčiukas visur dalyvavo, buvo kuriami nauji universitetai, pirmosios mokyklos ne tik mieste, bet ir kaime. Ir jis visur prisidėjo. Naktimis dirbo kūrybinį darbą, daug rašė. Jis buvo didis matematikas, apgynė daktaro disertaciją. 1929 m. tapo Ukrainos mokslų akademijos nariu. Buvo išsilavinęs žmogus, eruditas. Jo istorija rodo, kaip buvo naikinami talentai.

1928 m. Italijoje vyko Pasaulio matematikų kongresas. Reikėjo nusiųsti kokį nors mokslininką iš Sovietų Sąjungos. Labiausiai tiko akademikas M. Kravčiukas, kuris mokėjo anglų, prancūzų, lenkų ir kitas kalbas. Ir svarbiausia - mokėjo itališkai, nes tai buvo Italijos kongreso kalba. Kaip apie jį buvo rašoma, jo darbo rezultatai - visa sovietinė matematika, jis buvo momentų teorijos kūrėjas, ryškus jo indėlis į integralinių kryptų teoriją, į matematikos statistikos teoriją. Taigi darbo rezultatai suteikia jam galimybę nuvažiuoti į tą kongresą, ten jis susipažįsta su daugeliu pasaulio matematikų, su Gilbertu... Jūs žinote, kad 2000-ieji yra paskelbti Pasaulio matematikos metais. Mes, matematikai, sveikiname vieni kitus - tai mūsų metai. Kodėl? Todėl, kad Gilbertas prieš 100 metų padarė pranešimą ir nubrėžė per 20 mokslo problemų, kurios sprendžiamos iki šiol. Tai buvo didžiausios problemos, lėmusios viso matematikos mokslo plėtrą, ir ne tik matematikos, bet ir fizikos mokslo, ištisiems šimtmečiams. Akademikas M. Kravčiukas ten susipažįsta su Gilbertu, su kitais mokslininkais, jo straipsniai publikuojami užsienyje. Jūs įsivaizduojate, ką tai reiškia tuo metu būti publikuojamam užsienyje! Galime išvardyti daugiau kaip šimtą užsienio šaltinių, kuriuose minima M. Kravčiuko pavardė, bet tik ne sovietinėje Ukrainoje. Čia niekas jo nežino.

Prasideda procesas. Dirbtinai buvo sukurta SVO byla. Tai Ukrainos išlaisvinimo sąjunga. Ši organizacija buvo dirbtinai sukurta KGB, kad būtų surinkti visų sričių mokslininkai ir būtų lengviau juos su-

imti. 1930 m. procesas buvo labai platus. Buvo simboliška, kad tai įvyko kovo 9 d. Ta diena - T. Ševčenkos gimtadienis, ir tądien teisia mokslininkus, Ukrainos inteligentijos žiedą. M. Kravčiuko tuo metu nekliudė, nors jau daug skundų apie jį buvo parašyta. Jį laikė buržuaziniu nacionalistu, nes jis susirašinėjo su užsienio matematikais, ir dar užsienio kalbomis. Jo *credo*: tas, kuris negerbia, nemyli savo tautos, negerbia ir kitų. Be to, turėjo labai didelį autoritetą tarp jaunimo. Jo paskaitose stovėdavo tūkstančiai, ir filologų ateidavo, ir kitų specialybių studentų, nors tai buvo matematikos paskaitos. Šio didžiulio talento, didžiulio autoriteto negalėjo nepastebėti KGB. Jis negalėjo nepakliūti į NKVD akiratį. Atėjo ir jo eilė. 1938 m. jis buvo suimtas. Bet ir prieš tai jis parodė didelę dvasios stiprybę. Ukrainoje tuo metu komunistai buvo sukūrę tokią sistemą, jog prieš areštą paprastai buvo surengiamas visuotinis susirinkimas. Institute, kur jis vadovavo skyriui, universitete, kur jis skaitė paskaitas, buvo organizuoti viešieji teismai. Mokslininką, pelniusį pasaulinę šlovę, jo buvę mokiniai, studentai, aspirantai, jo kolegos teisė kaip liaudies priešą. Visi jį vienu balsu smerkė, ir tik keletas išdrįso užtarti.

Šis mokslininkas yra padaręs daug atradimų. Jo dėka S. Koroliovas galėjo įstoti į Politechnikos institutą, nes jo, atvykusio iš Odesos, ten nepriėmė, nes neturėjo reikiamų dokumentų. M. Kravčiukas kaip tik tuo metu dalyvavo komisijoje, pasikalbėjo su S. Koroliovu ir iš karto pastebėjo jaunuolio talentą. S. Koroliovas įstojo į institutą ir galėjo klausytis M. Kravčiuko paskaitų.

A. Liulka, kuris už savo išradimus ne kartą buvo gavęs didžiausius apdovanojimus, kalintį Kolymoje, ne kartą kviesdavosi Stalinas ir juokais klausdavo: „Ko jūs norėtumėte?“ A. Liulka atsakydavo, kad norėtų tik vieno - išlaisvinti savo mokytoją M. Kravčiuką.

1938 m. M. Kravčiukas, kuris dar nebuvo suimtas, bet jau buvo įvykęs visuotinis jo pasmerkimas, neišlaikė ir nuvažiavo į Maskvą. Apie tai dabar labai daug rašoma, visi žino Luzino bylą, ir M. Kravčiukas papasakojo Luzinui, kaip elgiamasi su Ukrainos inteligentais. Jis sakė, kad pats ištvėrė iki 1938 m., o visi kiti buvo suimti anksčiau, ir jų dvasia buvo palaužta. Iš 300 žmonių likdavo 10, ir taip kasdien, nes niekas negalėjo nieko padaryti. Profesorius Smugarševskis ir kiti užstojo M. Kravčiuką. Smugarševskis prisimena: „Pasiruošiau krepšį su džiovėšiais ir kiekvieną naktį laukiau, kad ir manęs turi ateiti“. Ir ne tik jis vienas laukė. Pagal tuometinę Stalino konstituciją kiekvieną naktį kas nors laukė. Daug žmonių buvo pasirengę tam, kad štai pasibels ir išves, ir tavęs nebebus.

Daug tokių pavyzdžių, kaip žmonės buvo naikinami 1938 m. ir vėliau. Tikrąją sunaikinimo datą pranešdavo tik po amnestijos ar kitu metu. 1938 m. M. Kravčiukas buvo suimtas. Brolis, kuris jį mylėjo, negalėjo to išverti ir tais pačiais 1938 m. mirė neišgyvenęs tokios neteisybės ir amžinų tardymų, nes visi tuo metu buvo tardomi.

Tuo metu turėjome rašytoją, kuris rašė taip, kaip tardytojas jam sakė: „Man labai nesunku išgaudyti visus nacionalistus, jų nereikia sekti, pakanka tik paimti žurnalą „Literaturnaja Ukraina“ ir kitus žurnalus ir pagal prenumeratos sąrašą visus suimti, nes jie yra Ukrainos nacionalistai. Mes galime juos sekti ir labai greitai suimti“. Štai jums Ukrainos kultūros naikinimo pavyzdys.

Vieną žinomą matematiką 1937 m. suėmė, o kitą rytą jis jau buvo sušaudytas. Arba profesorius Čaikovskis, kuris patikėjo sovietų valdžia ir persikėlė iš Vakarų Ukrainos, iš Lvovo, į Odesą, padirbėjo keletą mėnesių, paskui buvo suimtas, apkaltintas šnipinėjimu ir t. t. Tokių pavyzdžių galiu pateikti labai daug. Suiminėjo matematikus, fizikus ir t. t. Kaip galėjo jaunas M. Kravčiukas, kuris neturėjo dar nė 48 metų, gyventi Kolymoje? Išivaizduokite Nagajevo buchtą Kolymoje. Tai baisūs prieškariniai keliai, chuliganai tyčiojasi iš akademiko, kuris guli triume ir kurio nesveika širdis. Tai beveik 200 matematikos darbų, kurių dauguma turi pasaulinę reikšmę, autorius. Tie darbai buvo analizuojami užsienyje ir, kaip rašo vienas australų mokslininkas, jie žinojo M. Kravčiuko daugianarius, bet niekas nežinojo, kad jis kilęs iš Ukrainos. Jie žinojo tik M. Kravčiuko formules. Ir tik dabar, kai jis reabilituotas ir kai 1992 m. suėjo 100 metų nuo jo gimimo, kai UNESCO jo vardą įrašė į tarptautinį reikšmingų datų kalendorių, mes pirmą kartą jau laisvoje Ukrainoje, kuri dar yra varginga, bet formaliai laisva, surengėme tarptautinę konferenciją, skirtą nuostabaus matematiko M. Kravčiuko, žuvusio Kolymos rūdynuose, atminimui. Buvo žmonių, kurie matė, kaip rytą atėję prižiūrėtojai jį žadino su geležine lazda, o jis jau gulėjo negyvas. Prižiūrėtojai keikėsi, o M. Kravčiukas jau buvo miręs.

Niekada niekas jam nepadėjo, bet šįmet mes surengėme jau aštuntąją tarptautinę konferenciją. Tai tik vienas komunistinio teroro pavyzdys, jų yra be galo daug. Tegul tai niekada nepasikartoja.

Atminkime ir amžinai minėkime mūsų nuostabius mokslininkus, tūkstančius žinomų ir nežinomų žmonių, žuvusių Sibire, Kolymoje, Solovkose. Amžina jiems šlovė. Ačiū už dėmesį. (Plojimai)

Priespauda Rumunijoje šeštajame dešimtmetyje

*Marius Oprea, „Laisvosios Europos“ radijo žurnalistas,
Rumunijos Prezidento patarėjas*

„Šuo turi dvėsti kaip šuo“ - skelbė stalininis šūkis, iliustruojantis teroro politiką, kurią vykdė komunistų valdžios organai ir kuri buvo nukreipta prieš šiai sistemai besipriešinančius. Komunizmas, įtvirtintas Rumunijoje žiauriomis represijomis, per ilgą laiką išugdė prisitaikymo refleksą. Dauguma gyventojų, kuriuos savo visur buvimu ir smurtu terorizavo politinė policija, išmoko, kaip išgyventi esant okupaciniam režimui. Bet, kitaip nei per praeities okupacijas, sovietinės komunistinės okupacijos pradėtos represijos - ir ne tik Rumunijoje, bet ir kitose šalyse, įkalintose už geležinės uždangos, - buvo daug žiauresnės, o teroras - daug „veiksmingiau“ taikomas. „Laisvė yra vergija, karas yra taika, neišprusimas yra jėga“, - tokie buvo pasaulio valdymo principai, išdėstyti Orvelo knygoje „1984“; aprašytasis pasaulis buvo stulbinamai panašus į tajį, kuriame rumunai gyveno tais pat metais, tapusiais britų rašytojo romano pavadinimu. Abu pasauliai turėjo Tiesos ministeriją, kuriai Rumunijoje atstovavo milžiniškas komunistinio režimo sukurtas represijų ir propagandos aparatas. Keletas kitų elementų išryškina nepaprastą šių pasaulių panašumą: negailestingas karas, kurį komunistai pradėjo prieš savo tautiečius, remdamiesi sovietų siūloma materialine ir strategine pagalba, bei esminis vaidmuo šioje nesibaigiančioje „klasinių kovoje“ tenkantis *Securitate*, pagrindiniam represijų įrankiui, nukreiptam prieš bet kokią bandymą pasipriešinti režimui. Kita vertus, vergiškas paklusnumas, nemokšiškumas ir sąžinės stoka buvo pagrindiniai kriterijai verbuojant į armiją tuos, kurie troško kovoti su savo tėvynainiais prisidengę komunizmo vardu. Šio karo tikslas buvo paversti rumunus vergų tauta, visiškai priklausoma nuo nedidelės aktyvistų grupuotės ir, be abejo, nuo jų aukščiausiojo lyderio.

Kaip tai galėjo įvykti? Tai retorinis klausimas, kuriame glūdi nemažai veidmainystės ir kuris dažnai buvo keliamas žlungant komunistų režimui. Į šį klausimą atsakė buvęs Rytų Vokietijos disidentas, garsus

biomatematikos profesorius Jensas Reichas, kalbėdamas apie „sąžinės praradimą STASI (buvusios Vokietijos Demokratinės Respublikos politinės policijos) šešėlyje“. Jo veikalas „Saugumas ir bailumas“ paaiškina, kad režimo stiprybę lėmė STASI vykdoma baime paremta kontrolė. Mat „baimė gimdo bailumą valdžios akivaizdoje, normalaus elgesio suvaržymą, stengimąsi neišsišokti ir gerai ištreniruotą užsidarymą savyje - klusnumo ir reflekso apsimeti, lyg tavęs iš viso nebūtų, junginį“. J. Reichas pastebėjo, kad polinkis įtikti viršininkams jame glūdėjo nuo pat vaikystės, kadangi griežtas totalitarinis režimas pavertė šią tendenciją socialine elgsena. Todėl šis žmogaus refleksas, „sumišęs su mano baime STASI, daro mane vergu, paverčia mane pavyzdiniu Vokietijos Demokratinės Respublikos piliečiu, gyvenančiu savo narvelyje ir stingdomu paralyžiuojamos baimės. Tai, apie ką čia šneku, nėra vien mano paties neurozės. Baimės iliuzijų ir apraiškų esama kiekviename iš mūsų. Jos veikia mūsų socialinį elgesį. Kiekvienas stengiasi kuo sklandžiau iš socialinio gyvenimo nuslysti į savo privatųjį. Tam reikalui STASI teikia pačias efektingiausias paslaugas - ne veiksmis, bet tiesiog savo buvimu. STASI sukūrė puikų savikontrolės mechanizmą, gerai suplanuotą, veikiančią kaip refleksų sistema ir užgniaužiantį visus vos tik prasi-veržusius protrūkius, trukdantį pasireikšti bet kokius konfliktus su sistema. Mes greitai pastebime kitų žmonių išsisukinėjimo apraiškas, bet retai - savo pačių“¹.

Baimė „įstringa“ sąmonėje. Komunistinis represinis aparatas beveik moksliskai tiksliai naudojasi baimės įdiegimo mechanizmu, kad apsaugotų režimą nuo bet kokių bandymų jam pasipriešinti. Dažniausiai baimė neturi kontūrų. Ją taikyti buvo labai veiksminga, kadangi ji sukūrė suvokimą, jog *Securitate* turi pragaištingą, kone antgamtinę galią. Šios įvairialypės politinės policijos komunistų valdžios naudai skleidžiamos baimės rezultatai buvo tokie pat sėkmingi kaip ir gautieji absoliutinės monarchijos laikotarpiu Prancūzijoje, kai baimė sklido kartu su grynu siaubu, kurį inspiravo jau vien pats Bastilijos - „nuolatinės, visiškos ir visagalės kontrolės įrankio, darančio viską matomą pačiam liekant šešėlyje“², - buvimas. Todėl dauguma Rumunijos gyventojų labai bijojo politinės policijos, nors tokių, kurie aštuntajame ir devintajame dešimtmetyje tiesiogiai su ja susidūrė, buvo nedaug. Šis refleksas buvo nuosekliai diegiamas du pirmuosius komunistinio režimo dešimtmečius, kai *Securitate* žiaurumai buvo vykdomi siekiant totalitarinio režimo būtinumo idėją paskleisti už kalėjimų sienų ir tardymo izoliatorių. Dėl šių žiaurumų baimė išsiveržė iš *Securitate* buveinės, iš kalėjimų ir darbo stovyklų, pripildė gatves, įsiveržė į žmonių namus ir iškreipė jų sąmonę.

Šią procedūrą sėkmingai taikė KGB. „Šiandien su kitu žmogumi be baimės gali kalbėtis tik naktį, pakišęs galvą po paklode“, - stalininio teroro metu sakė Isaakas Babelis, o Uja Erenburgas šio teroro padarinius įvertino taip: „Niekas daugiau nedrįso skeptiškai pasisakyti apie oficialiąją tiesą. Paprastam piliečiui melas tapo tiesa. Kiekvienas tapo maža atskira salele“³. Taip Sovietų Sąjungoje ir kitose sovietų bloko šalyse buvo pasiektas tikslas „izoluoti darbininką gamykloje, valstietį - jo žemėje ir kalinį - koncentracijos stovykloje“⁴. Ir visa tai vykdyta remiantis tiksliai organizuota, baimės kontroliuojama ir valdoma sistema. Politinės policijos aparatas šią baimę pirmiausia skleidė savo veiksmais, be to, pakako jau vien to, kad jis egzistuoja. Vadovaudamasi tuo pačiu modeliu, *Securitate* tapo tam tikru beveidžiu demonu, ištikimu, tvirtu ir žiauriu režimo tarnu. „Būti bejėgiam prieš ginkluotą blogį - turbūt pats baisiausias žmogaus pažeminimas“, - sakė Adamas Michnikas⁵. *Securitate* it „ginkluota partijos ranka“, „kardo kirtis“ klasių kovoje žemino rumunų tautą beveik penkis dešimtmečius. Baimė, kurią jis kėlė, ir buvo pagrindinis įrankis, naudojamas komunistų režimui įtvirtinti ir išsaugoti. Ir dabar ji tebėra svarbi palikimo dalis.

Baimę kėlė represinio aparato žvėriškumai. Nežmoniški veiksmai kalėjimuose bei koncentracijos stovyklose, ypač buvę populiarūs šeštajame dešimtmetyje, virto valstybinio masto smurtu. Suėmimai vidurnaktį, neleidžiant susisiekti su kaliniu metų metais, nekaltų žmonių įkalinimas vertė piliečius vis labiau ir labiau jaustis netikrais savo pačių likimu. Netikrumą skatino gandai apie baisius kankinimus, kuriuos kenčia suimtieji ir koncentracijos stovyklų kaliniai. Po 1960 m., kai pradėjo grįžti namo kai kurie iš dingusiųjų prieš dešimtmetį, šiuos gandus patvirtino siaubą keliančios istorijos. Nebeliko būtinybės vartoti jėgą ir kankinimus, kad būtų išlaikyta sovietinė komunistų okupacija: dabar valdžios organams tereikėjo priminti apie tuos žiaurumus, kai ką iš kankintojų veidmainiškai politiniais sumetimais nuteisiant, bet be baudžiamųjų padarinių. Todėl vadinamasis stalininių nusikaltimų demaskavimas gyventojus dar labiau įbaugino.

Fizinis ir psichologinis kankinimas vaidino svarbų vaidmenį tiek socialinėje srityje, kurioje buvo taikomas kaip baimę kelianti priemonė, tiek tam, kad slaptoji policija gautų naudingos informacijos. Rumunijos komunistų partijos Centro komiteto archyvuose buvo saugomas 1967 m. lapkričio 1 d. dokumentas⁶ su grifu „visiškai slaptai“, kuriame apžvelgiami vadinamieji taikytini metodai, *Securitate* darbuotojų naudoti iki 1964 m. Metodai buvo suskirstyti į keturias kategorijas:

- 1) mušimas, ilgas laikymas pusbadžiu, kankinimas siekiant gauti išsižadėjimo pareiškimus;

- 2) moralinis spaudimas priversti kalinius pareikšti tai, ką jiems buvo liepta pasakyti;
- 3) kvočiamųjų pasisakymų falsifikavimas ir suklastoti laišakai siekiant išgauti tam tikrų faktų pripažinimą;
- 4) pareiškimų rašymas kvočiamajam nedalyvaujant arba užrašymas neteisingų atsakymų, kuriuos kvočiamieji būdavo priverčiami pasakyti.

Dešimtys tūkstančių parodymų liudija, kad buvo taikomi pirmosios kategorijos - fizinių kankinimų - metodai. Tačiau dėl parodymų gausos šios kategorijos išsamiai apžvelgti neįmanoma. Pakalbėsime tik apie tuos kankinimo būdus, kuriuos taikę neneigė patys *Securitate* pareigūnai. Kankinimams pritarė aukšto lygio *Securitate* pareigūnai, kurie kartais patys prižiūrėdavo tardymus. Kankinimai nebuvo vien perdėto stropumo išraiška. Juos naudojo visi *Securitate* pareigūnai - nuo aukščiausio rango iki žemiausio. 1967 m. Rumunijos politinės policijos majoras parašė ataskaitą apie įvykį, kuriame, kaip jis nepamiršo paminėti, pats tiesiogiai nedalyvavo: „Kaliniui buvo liepta nusirengti nuogai. Tada jis, grasinant nušauti, jeigu neprisipažins vykdęs nusikalstamą veiklą, buvo nuvestas į kalėjimo virtuvės rūsi. Ten jį mušė iki kraujo, nes taip liepė tardymui vadovavęs asmuo. Aš pamačiau kalinį po dviejų valandų, kai jį, beveik nepaeinantį, parvedė atgal. Jo kūnas buvo baisiai sužalotas. Jis šaukė, kiek jėgos leido. Vyriausiasis tardytojas sakė, kad tardomas ir mušamas nuogas kalinys buvo labai paveiktas psichologiškai“. Kitas metodas, pasak to paties pareigūno, - kai tardytojas rauna kaliniui plaukus, apsuksdamas juos aplink pirštą: „Mačiau, kaip pareigūnas, pradėdamas nuo užausio, tik per vieną apklausą išrovė trečdalį žilų kvočiamojo plaukų“. Labiausiai paplitęs kankinimo metodas, pasak buvusių *Securitate* pareigūnų, buvo mušimas per delnus ir padus. Kaliniui surišdavo rankas ir kojas, o per mazgus būdavo perveriamas geležinis strypas. Pakabintą ant strypo kalinį mušdavo tol, kol šis prarasdavo sąmonę.

Kartais kankintojų „išradingumas“ būdavo beribis, ir kankinamasis neištvėrdavo. Apie vieno nukankinto kalinio kankinimo būdus papasakojo jo kameros draugas. „Kai jie pirmą kartą jį atvedė, aš tik bandžiau atsigauti po tardymo, kurio metu man plėšė kairės rankos nagus ir spardė sėklides. Jis man papasakojo viską apie save ir buvo įsitikinęs, jog įvyko klaida ir greitai jį paleis į laisvę. Netrukus jį išsivedė tardyti. Kai parvedė atgal, buvo visas kruvinas, o viena akis beveik nematė. Jis buvo be sąmonės. Jie apliejo jį vandeniu ir įmetė į kamerą. Aš stengiausi jam padėti, kuo galėjau. Jis man sakė esąs suimtas per klaidą, nes jį palaikė kitu asmeniu ir žiauriai mušė. Kiek vėliau jį vėl išsivedė. Bet jis tiems, kurie tardė, nieko nesakė, tik šaukė iš skausmo.

Toks jo elgesys pareigūnus siutino, ir vargšas žmogus greitai tapo mėgstamiausiu kankinimo objektu. Jie kankino jį kaip įmanydami. Nuplėšė jam nagus, spardė sėklides ir degino cigaretėmis. Vieną kartą įdūrė jam šlaunis peiliu ir užbėrė ant žaizdų druskos. Kankindavo kasdien. Surakinę antrankiais rankas ir surišę kojas bei perkišę per mazgus strypą, pakabino jį tarp dviejų komodų. Taip pakabintą mušė, kol nualpo. Buvo aišku, kad ilgai jis neišlaikys. Po kokios savaitės jo kūnas tapo viena žaizda. Kartą naktį jie vėl jį išsivedė, paskutinį kartą. Sužinojau, kad vienas girtas *Securitate* pareigūnas perpjovė jam peiliu sėklidę ir užbėrė ant žaizdos druskos. Paskui mušė, kol žmogus mirė. Apie tai, kaip jis mirė ir kokias kančias patyrė, sužinojau iš sargybinio, kuris baisiai išsigando pamatęs, kaip žiauriai gali elgtis *Securitate* budeliai".

Tokie beribio žiaurumo aktai vykdavo ne tik tardant, bet ir kalėjimuose bei darbo stovyklose. Kankinimus darbo stovyklose patvirtina netgi *Securitate* dokumentai. Pasak jų, vien 1953 m. sausį darbo kolonijose kasant Dunojaus-Juodosios jūros kanalą mirė 134 žmonės. *Securitate* archyvuose saugomi karinių prokurorų, tyrusių šiuos prievartos aktus, pareiškimai. Tačiau ir pripažinti kaltais, pareigūnai ir sargybiniai teisiami nebuvo, nors jų nusikaltimai buvo nepateisinami ir labai žiaurūs. Darbo stovyklose buvo labai paplitęs mušimas, ilgas laikymas karceryje ir ligotų žmonių vertimas sunkiai dirbti. Dėl maisto trūkumo žmonės mirė iš bado ir išsekimo. Nors toks nežmogiškas elgesys, kaip su kaliniais Rumunijos stovyklose, buvo būdingas visam komunistiniam pasauliui, konkrečiais momentais čia galima įžvelgti tikrą sadizmą. Štai 1952 m. kas mėnesį mirdavo 30 kalinių, kasusių Dunojaus-Juodosios jūros kanalą. Kai kurie iš jų patyrė tokias kančias, kokias net sunku įsivaizduoti. Vienas kalinys buvo atgabentas į stovyklos ligoninę 15 dienų iškalėjęs karceryje. Abi jo kojos gangrenavo, nes visą tą laiką jis išbuvo mūvėdamas guminiiais batais, ant kurių buvo surakintos grandinės. Numovę batus, gydytojai išvydo bepradedančias pūti kojas. Vos 23 metų vyras mirė baisiose kančiose, nes ligoninė neturėjo reikiamų vaistų. Kai kurie stovyklų vadovai sadistiškai smagindavosi versdami epileptikus ar distrofiškus kalinius dirbti pačius sunkiausius darbus ar dideliame šaltyje be batų arba vilkint plonus marškinėlius. Jeigu kalinys neįvykdavo nustatytos normos, jį versdavo dirbti be pertraukos visą parą neduodami maisto. Kai kurie kaliniai nuolat mušami tapdavo invalidais. *Securitate* archyve yra toks pareiškimas: „1952 m. gruodžio mėnesį dėl ligos gydytojai leido man nedirbti ir išsiuntė į mūsų gyvenvietę. Bet tą dieną budėjęs kapralas puolė mane spardyti ir daužyti kumščiais, kol pasipylė kraujas, o paskui nuvedė pas viršininką. Šis mušė mane tol, kol nualpau. Kai

atsigavau, jis atėmė iš manęs žieminius drabužius ir liepė dirbti 36 valandas be maisto ir poilsio. Pasakiau kapralui, kad dirbti negaliu. Jis liepė trims kaliniams įmesti mane į Dunojų. Paskui buvau sumuštas, surakintas ir nuvestas pas viršininką. Tas liepė mane uždaryti trims mėnesiams į karcerį. Po 42 dienų buvau nuvestas į stovyklos ligoninę. Pamatęs mane tenai, viršininkas pasakė: „Dabar eisi atgal į kamerą ir būsi ten tol, kol numirsi“. Bandžiau nusižudyti persipjaudamas geležte venas. Dėl to viršininkas liepė kaliniui spardyti man veidą ir sėklides taip, kad sužalojo mane visam laikui⁷. Kalinys vėl buvo įmestas į karcerį, iš kur jį išgelbėjo vyriausieji pareigūnai, atvykę inspektuoti stovyklos ir radę kameroje šešis mirusius kalinius. Viršininkas buvo nuteistas, bet po metų paleistas į laivę ir toliau tarnavo penitencinėje sistemoje.

Be abejo, kai kas gali bandyti tokius žiaurumus pateisinti sakydamas, kad baudėjai taip darė manydami, jog elgiasi teisingai, nes taip jiems liepė totalitarinė komunistinė valstybė - vienintelė galėjusi nuspręsti, kas teisinga, o kas - ne. Buvę blogio vykdytojai iki šiol nepriiama atsakomybės slapstydami už šitokių pasiteisinimų. Net jeigu retais atvejais jie ir būdavo teisiami arba viešai nagrinėjamos jų bylos, juos vis tiek išteisindavo, ir nė vienas jų nesigailėdavo dėl to, ką padaręs. Kol kankintojai, dangstydami demokratinės valstybės didžiadvasiškumu, apsimetinės esą gerbiami piliečiai, komunizmas gyvuos, ir jo vykdytojai žvelgs į mus paniekos pilnomis akimis.

Literatūra

- ¹ Reich J. Sicherheit und Feigheit - der Käfer im Brennglas, in Staatssparte und Staatssicherheit. Berlin: Links Verlag, 1997. P. 25-38.
- ² Foucault M. A supraveghea ri a pedepsi. Narterea Inchisorii. Bucurerti: Humanitas, 1997. P. 300-301.
- ³ Glucksman A. Bucătcreasa ri Măncătorul de oameni. Eseu despre raporturile dintre stat, marxism ri lagčrele de concentrare. Bucurerti: Humanitas, 1991. P. 137.
- ⁴ Glucksman A. Op. cit.
- ⁵ Michnick A. Scrisori din Inchisoare ri alte eseuri. Iari: Polirom, 1997. P. 13.
- ⁶ Rumunijos komunistų partijos Centro komiteto Vykdomojo komiteto archyvas. Dos. 264/20/balandis 1968. P. 343-355.
- ⁷ Rumunijos informacinės tarnybos archyvas, dokumentų fondas, Černavodos darbo kolonijos byla.

5000 Albanijos moterų komunistiniame
kalėjime ir Musine Kokalari

Agimas Mušta, Albanija

Didžiai gerbiamasis pone Prezidente! Didžiai gerbiama kančių bendražygiai ir visi komunistų nusikaltimų įvertinimo Kongreso svečiai! Albanija - maža pietvakarių Balkanų šalis, užimanti 28 tūkst. kvadratinį kilometrų plotą. Apie 2 mln. jos gyventojų buvo valdomi paties žiauriausio Rytų Europoje komunistinio režimo.

1945-1991 m. diktatūros laikotarpiu Albanijoje mirė 5037 vyrai ir 450 moterų. 26 788 vyrai ir 7367 moterys už politinę veiklą buvo nuteisti griežtomis bausmėmis. Uždaruose kalėjimuose ir koncentracijos sunkių darbų stovyklose mirė 1018 nuteistųjų. Albanijos kalėjimuose buvo neteisėtai įkalinta 1215 užsieniečių, 38 iš kurių ten ir mirė (tarp jų buvo ir moterų inteligencijų).

40 tūkst. šeimų, t. y. 200 tūkst. asmenų, buvo deportuota į koncentracijos stovyklas, kur dėl bado ir blogų gyvenimo sąlygų 10 tūkst. žmonių žuvo. Daugiau nei 100 tūkst. asmenų buvo ištremta iš pagrindinių šalies miestų. Nuo žiaurių kankinimų 2740 asmenų prarado savo intelektualinius sugebėjimus, nebuvo pagailėta ir psichinių ligonių - 45 iš jų nužudyti.

Kentėjo visi albanų visuomenės sluoksniai, pradedant darbininkais ir paprastais valstiečiais, baigiant žymiais valdančiosios partijos atstovais.

Albanija buvo viena iš pasaulio šalių, kur valstybės sienos buvo apjuostos spygliuota viela ir užminuotos, kad albanai negalėtų išsilaisvinti.

Komunistinė Albanija buvo paversta dideliu kalėjimu, kurio viduje buvo 100 kalėjimų ir sunkių darbų koncentracijos stovyklų, - taip pažymėta teminiame žemėlapyje, kurį pristatau Kongresui. Šį žemėlapi sudariau aš - Agimas Mušta, istorijos profesorius, buvęs nuteistas kalėti 13 metų komunistų valdomuose kalėjimuose.

Vergiška dirbdami, politiniai kaliniai Albanijoje atliko daug žemės bei pramonės darbų: pastatė du pagrindinius šalies oro uostus - Rino ir Berato, tūkstančius gyvenamųjų būstų, skirtų diktatūros parankiniams.

45 metus 50 proc. komunistinės Albanijos biudžeto sudarė chromo rūdos ir varis, kurių gavyboje dirbo keletas tūkstančių politinių kalinių.

Komunistinė diktatūra Albanijoje išžudė 2300 inteligentų, kurie buvo įgiję diplomus geriausiuose Europos universitetuose. Pakanka paminėti, kad albanų kalėjimuose mirė trys liaudies švietimo ministrai: Mirash Ivanaj, Xhevat Korea, Gjergj Kokoshi.

Galima paminėti baisiausius Albanijos kalėjimus ir sunkių darbų koncentracijos stovyklas: Maliq, Ulqiza, Spačas ir Qafe Bari. Albanijoje kalėjimais buvo paverstos ne tik mokyklos ir bendrabučiai, bet ir katalikų bažnyčios Škoderio mieste.

Albanijos kalėjimuose buvo taikomi žiauriausi kankinimo būdai. Remiantis mano tyrimais, jų buvo daugiau nei 60, iš kurių keletą galima paminėti: odos deginimas, geležinės spintos su uždarytais kalinais panardinimas į išmatų duobę, įvairių cheminių medžiagų naudojimas siekiant pažeisti aukos smegenis ir kt.

Albanijoje buvo nužudyta ir užsieniečių mokslininkų: italas chirurgas, profesorius Loci, lenkų geologas Zuberis ir kt.

Antikomunistas Sami Dangellia pasiekė įkalinimo rekordą - 43 metai. Rekordas būtų buvęs dar įspūdingesnis, jei ne kalinio mirtis.

Žinomas rašytojas Musine'as Kokalari, Romos universiteto „Sapienza“ diplomantas, kalėjime ir deportacijoje praleido 38 metus, kol 1983 m. mirė nuo vėžio.

Kalėjimuose ir koncentracijos stovyklose buvo įkalinta daugiau kaip 5000 moterų. Tarp jų buvo italių, rusių, lenkių.

Nepaisydami žiaurių represijų, albanų politiniai kaliniai sukilo. Didžiausio atgarsio sulaukė 1973 m. gegužės 21 d. Spačo šachtose įvykęs sukilimas. Po politinių kalinių susirėmimų su prižiūrėtojais ir policininkais buvo iškelta nacionalinė Albanijos vėliava, tik be komunistinės žvaigždės. Tačiau sukilimas buvo numalšintas padedant iš sostinės atsiųstoms represinėms jėgoms. Keturi kaliniai buvo sušaudyti, o 70 - iš naujo nuteisti (kartu sudėjus, bausmė - 1200 metų).

Pliuralizmo laikotarpiu niekas iš atsakingų asmenų už šį nusikaltimą nebuvo nubaustas. Šiandien buvusius represijų vykdytojus vienija cinizmas ir pasakiški turtai, sukaupti senųjų aukų darbu. Senieji komunistai, keletas pseudoistorikų bei pseudopublicistų metė iššūkį, savo rašiniiais ir kalbomis nerdamiesi iš kailio, kad ramiai praleistų šį jiems pražūtingą laikotarpį ir užmaskuotų ateitį.

Brangūs kančių bendražygiai! Nė minutės neturime pamiršti Vizentalio žodžių: „Tie, kurie užmiršta praeities žiaurumus, yra tų žiaurumų vykdymo bendrininkai“. Nepamirškime skausmingos praeities ir kovokime už tai, kad komunizmas būtų pasmerktas naujajame Niurnberge. Dėkoju Jums už dėmesį.

Lietuvos mokslo netektys sovietinio genocido metais

Ona Voverienė, Vilniaus universiteto profesorė

1918 m. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, nepaisant ūkio suirutės, vokiečių ir rusų bolševikų karinių išpuolių, Lenkijos įvykdytos Vilniaus krašto okupacijos, prasidėjo spartus Lietuvos ūkio, kultūros, mokslo ir švietimo įstaigų kūrimas. Lietuvos mokslo istorijai šis laikotarpis ypač svarbus. Po ilgos pertraukos, kai 1842 m. buvo uždarytas paskutinis Vilniaus universiteto fakultetas, o po 1863 m. - uždrausta lietuviška spauda ir inteligentija išblaškyta po Rusijos platybes, Lietuvoje pradėjo kurtis aukštosios mokyklos: 1922 m. - Kauno (nuo 1932 m. - Vytauto Didžiojo) universitetas, 1931 m. - Aukštoji karo mokykla Paneunėje, 1933 m. - Žemės ūkio akademija Dotnuvoje, 1934 m. - Kauno konservatorija, tais pačiais 1934 m. - Prekybos institutas Klaipėdoje, 1935 m. - Klaipėdos pedagoginis institutas, 1936 m. - Veterinarijos akademija Kaune (į jos sudėtį įėjo 1924 m. įkurtas Veterinarijos ir bakteriologijos institutas), 1939 m. - Kauno meno mokykla, 4 Žemės ūkio akademijos bandymų stotys.

Lietuvos aukštosiose mokyklose 1938-1939 m. m. mokėsi per 4500 studentų (vien Vytauto Didžiojo universitete 1932 m. buvo 4553 studentai, vėliau jų skaičių pradėta mažinti iki 3 tūkst.). Iki 1938 m. Vytauto Didžiojo universitetą baigė ir aukštojo mokslo diplomą gavo 4680 absolventų.

Lietuvos aukštosiose mokyklose nagrinėjamu laikotarpiu dirbo 445 mokslininkai, iš jų 329 užsienyje ar Lietuvoje buvo apgynę daktaro disertacijas ir įgiję daktaro laipsnį, 281 buvo suteiktas profesoriaus vardas.

Nemažai Lietuvos vaikinių ir merginų studijavo užsienio - Berlyno, Paryžiaus, Romos, Prahos ir kituose - universitetuose. Dauguma dėstytojų savo disertacijas rengė ir gynė geriausiuose žymiausių Europos mokslininkų laboratorijose.

Taigi nepriklausoma Lietuva per labai trumpą 22 metų laikotarpį tapo klestinčia aukštos kultūros šalimi. Joje buvo gerai išplėtotas aukštojo mokslo įstaigų sistema, kuri veiksmingai dirbo krašto gerovei.

1940 m. prasidėjusi sovietų okupacija mūsų valstybę užgriuvo kaip didžiausia visų laikų tragedija. Jau 1940 m., naktį iš liepos 11-osios į 12-ąją, buvo suimta ir uždaryta į kalėjimus per 2000 Lietuvos kunigų, klierikų, mokytojų, mokslininkų, rašytojų, teisininkų, menininkų, žurnalistų ir visuomenės veikėjų.

Į antrąją suėmimų bangą 1941 m. birželį, naktį iš 14-osios į 15-ąją, pakliuvo ir buvo pasmerkti tremčiai, kalėjimams ir mirčiai daugelis Vytauto Didžiojo universiteto ir kitų Lietuvos aukštųjų mokyklų dėstytojų. Tarp jų buvo prof. Domas Cesevičius, prof. Antanas Tamošaitis, vyr. dėstytojas A. Gustaitis, prof. Pranas Dovydaitis, Žemės ūkio akademijos rektorius, buvęs švietimo ministras J. Tonkūnas, pasaulio mokslininkų pripažinimą pelnęs prof. Vincas Vilkaitis, doc. J. Stanišauskas, lektorius M. Žemaitis ir dešimtys kitų, kurių likimo mūsų kartos mokslininkai dar nežino. Be kaltės kalti... Kalti vien tu, kad buvo žymiausi Lietuvos šviesuoliai. Sovietiniai saugumo organai, vadovaujami Antano Sniečkaus ir kitų komunistų pakalikų, 1940-1941 m. suėmė ir represavo 3700 Lietuvos inteligentų vien dėl to, kad jie tarnavo valdžios įstaigose, dirbo aukštosiose mokyklose, buvo įgiję aukštojo mokslo diplomus. Jie buvo išvežti į atšiauriausius Sibiro regionus - prie Laptevų jūros, į Vorkutą, Kolymą ir kitur - ir pasmerkti šalčio bei bado mirčiai.

Dalis šviesiausių Lietuvos žmonių buvo išžudyta Lietuvoje. Budavonės miške (Vilkaviškio raj.) šiurpiai nužudytas prof. J. Dabrila (prikaltam prie kryžiaus jam dar gyvam perpjautas pilvas), Molėtuose žiauriai nužudytas prof. M. Lajauskas. Visą Lietuvą sukrėtė Panevėžio daktarų tragedija, kai buvo žiauriai nužudytas medicinos daktaras S. Mačiulis. Paskui buvo Rainiai, Kretingos kalėjimas, Sargėnai, Červenė, Tuskulėnai. Čia buvo žiauriai nužudyta 1114 Lietuvos mokytojų, gydytojų, studentų, dėstytojų, moksleivių. Irgi be kaltės kalti...

Pokarinė genocido banga kartu su tūkstančiais kitų nekaltų Lietuvos žmonių į Sibiro gulagus nunešė Kauno ir Vilniaus universiteto profesorius filosofus Levą Karsaviną ir Vosylių Sezemaną, agrarinės sociologijos pradininką Lietuvoje prof. F. Kemešį, Lietuvos mokslų akademijos garbės daktarą J. Aleksą, prof. A. Žvironą, dr. J. Urmoną ir daugelį kitų. Vilniaus saugume buvo nužudytas prof. dr. Vincentas Borisevičius, kurio palaikai užkasti Tuskulėnuose. Už A. Šapokos „Lietuvos istorijos“ laikymą kunigas Alfonsas Svarinskas buvo nuteistas

6 metus kalėti. Kai norima sunaikinti tautos dvasią, iš jos atimama praeitis ir ateitis.

Sibiro gulaguose ir kalėjimuose nukankinti ir nužudyti 38 Lietuvos profesoriai ir mokslų daktarai. Tik nedaugelis išstremtųjų grįžo į Lietuvą, o ir grįžę, būdami palaužtos sveikatos, palieję ir iškankinti bado ir ligų, neilgai tegyveno: kas vienerius, kas trejus metus, labai nedaugelis ilgiau.

Taip sovietai sunaikino geriausią Lietuvos šviesuomenės dalį. Antroji jos dalis, grįžtant į Lietuvą frontui, 1944 m. emigravo į Vakarų. Tokių buvo 184. Nors ir patirdami daug vargo, jie sugebėjo išlaikyti tautos vertybes ir kultūrą. Iš dėstytojų ir mokslininkų Lietuvoje buvo likę 134. Jie prisitaikė. Kai kurie atvirai kolaboravo su okupantais. Jie išliko ir ugdė *homo sovieticus* kartas. Štai kodėl šiandien taip sunku Lietuvoje. Lietuva tik dabar, kaip ir 1918 m., vėl pradėjo kurti savo dabartį ir ateitį. *Homo sovieticus* ir likusios aktyviai Lietuvoje veikiančios Rusijos penktosios kolonos pasipriešinimas - didžiulis. Įveiksime. Kaip įveikėme svetimšalių ideologiją ir pasipriešinimą 1918 m., įveiksime ir dabar. Lietuva bunda, jaunimas pradeda mąstyti ir kurti ateitį.

Baltarusijos mokslų akademijos mokslininkų represijos

R. Hareckis, Baltarusijos kultūros universitetas

Baltarusijos mokslų akademijos ištakos siekia 1921 m., kai buvo įkurta Mokslinė terminų komisija, kuri kitais metais buvo perorganizuota į Baltarusių kultūros institutą (Inbelkult). Šis iš esmės pradėjo veikti kaip Mokslų akademija ir todėl dar 1924 m. instituto vadovai kreipėsi į Sovietų Baltarusijos vyriausybę, prašydami leisti perorganizuoti šį institutą į Baltarusijos mokslų akademiją. Tačiau tam reikėjo Maskvos leidimo, ir jis gautas tik po ketverių metų. 1928 m. spalio 13 d. Sovietų Baltarusijos Liaudies komisarų taryba priėmė nutarimą Baltarusių kultūros institutą pertvarkyti į Baltarusijos mokslų akademiją. Tų pačių metų gruodžio 26 d. Sovietų Baltarusijos Liaudies komisarų taryba patvirtino specialiai sudarytos visuomeninės komisijos išrinktų akademikų sąrašą, kuriame buvo 31 žmogus, o 1929 m. sausio 1 d. Sovietų Baltarusijos įkūrimo 10-mečio proga įvyko iškilmingas Baltarusijos mokslų akademijos atidarymas. Žymus istorikas V. Ignatovskis buvo išrinktas Baltarusijos mokslų akademijos prezidentu.

Šalia pirmųjų Baltarusijos mokslų akademijos akademikų įkūrėjų buvo ir tokie žymūs rašytojai kaip Janka Kupala ir Jakubas Kolasas, garsūs kalbininkai N. Durnovo, S. Nekrasevičius, J. Liosikas, istorikai V. Lastovskis, V. Piceta, A. Jasinskis ir kiti. Pats jauniausias (28 metų) buvo Baltarusijos žemės ir miškų ūkio mokslinio tyrimo instituto direktorius, ekonomistas G. Goreckis. Baltarusijos mokslų akademijos personalo sudėtis ir veiklos kryptis buvo gana nacionalinė. Jau tada „politinis rėtis“ nepraleido žymiausių baltarusių mokslininkų, tokių kaip E. Karskis, A. Seržputovskis, M. Dovnaras-Zapolskis, A. Smoličius, I. Dyla, žymus rašytojas M. Goreckis, kuris vėliau buvo pripažintas baltarusių literatūros klasiku.

Dar 1927 m. pabaigoje Sovietų Sąjungos komunistų (bolševikų) partijos XV suvažiavimas numatė žemės ūkio kolektyvizaciją ir „socializ-

mo puolimą visu frontu". Kitais metais sustiprėjo kova su visokiomis „antikomunistinės ideologijos ir nemarksistinių pakraipų“ bei „buržuazinio nacionalinio demokratizmo“ apraiškomis ir t. t. 1929-ieji tapo „didžiojo persilaužimo“ metais, kai buvo įvykdyta visiška kolektyvizacija, prisidengiant kovos su trockininkais, dešiniaisiais oportunistais, buržuaziniais nacionalistais ir t. t. skraiste, atlikti nauji partijos valymai. Tai buvo metai, kai įsivyravo patys gryniausi totalitariniai valstybės valdymo metodai, kai, Stalino žodžiais tariant, „represijos kuriant socializmą - būtinas puolimo elementas“. Sovietų Sąjunga pamažėle darėsi panaši į gulagų archipelagą.

Naujoji Baltarusijos mokslų akademija, būdama pernelyg nacionalinė, kėlė nepasitenkinimą. Straipsnių, išspausdintų „Komsomolskaja pravda“, serija iš Maskvos nuskambėjo kaip prieš „nacionalinius demokratų“ nukreiptas signalas. Straipsnių pavadinimai buvo išraiškingi: „Praeities šešėliai“, „Stolypino šmėkla Žemės ūkio komisariate“, „Silpnoji nacionalinių demokratų vieta“, „Su akmeniu užantyje“, „Prisidengiant nacionaliniais ypatumais“, „Buožių politika po sovietų vėliava“, „Paslaptis atskleista“, „Naujas nacionalinių demokratų išpuolis“ ir t. t. Šiuose straipsniuose buvo kritikuojama naujųjų akademikų - Z. Žilunovičiaus, J. Liosiko, S. Nekrasevičiaus, V. Picetos, A. Balickio, G. Goreckio, buvusio baltagvardiečio V. Lastovskio, buvusio Denikino armijos kareivio I. Zimotino, taip pat M. Goreckio, I. Cvikevičiaus ir kitų - veikla.

Jau 1929 m. pabaigoje švietimo reikalų liaudies komisaras A. Balickis buvo atleistas iš darbo ir pašalintas iš partijos, S. Nekrasevičius atleistas iš Baltarusijos mokslų akademijos viceprezidento, o V. Lastovskis - iš Baltarusijos mokslų akademijos nuolatinio sekretoriaus pareigų. 1929 m. rugsėjo mėnesį iš Baltarusijos mokslų akademijos pašalintas akademikas N. Durnovo, o 1930 m. pradžioje - akademikas M. Javorskis (Ukraina), kuris buvo suimtas Ukrainos išlaisvinimo sąjungos teismo proceso metu ir apšauktas avantiūristu bei nemarksistiškai mąstančiu istoriku.

1930 m. OGPU inspiruotų Baltarusijos išlaisvinimo sąjungos bei Valsťiečių ir darbininkų partijos (Baltarusijos filialo) teismo procesų metu buvo nuteistos didelės baltarusių inteligentų grupės: pirmojoje byloje - 86 žmonės, o antrojoje - 59. Po metų Baltarusijos išlaisvinimo sąjungos byloje 4 žmonės be teismo nuteisti 10 metų kalėti, kiti - 5 metams tremties į konclagerius, Valsťiečių ir darbininkų partijos byloje 6 žmonės buvo nuteisti sušaudyti (4 iš jų bausmė buvo pakeista 10 metų tremtimi į konclagerius), 13 žmonių buvo paskirta ta pati bausmė, o kiti nuteisti įvairų laiką kalėti konclageriuose arba ištręsti.

Šiose bylose buvo nuteista 30 mokslininkų, priklausiusių Baltarusijos mokslų akademijai. Tai trečdalis visų jos narių (įkūrus Akademiją, joje buvo apie 100 mokslinių bendradarbių). Tada Sovietų Baltarusijos Liaudies komisarų taryba priėmė nutarimą, jog, „išaiškinus Baltarusijos mokslų akademijos akademikų grupės kenkėjišką veiklą, nukreiptą prieš proletariato diktatūrą, kuria buvo siekiama sugriauti sėkmingą socializmo kūrimą, Sovietų Baltarusijos Liaudies komisarų taryba nusprendžia iš Baltarusijos mokslų akademijos pašalinti akademikus V. Lastovskį, V. Picetą, J. Liosiką, S. Nekrasevičių, A. Dubachą, atimant iš jų, kaip iš proletariato diktatūros priešų, akademikų vardus“. Dokumentą pasirašė Sovietų Baltarusijos Liaudies komisarų tarybos pirmininkas N. Golodedas. Šis nutarimas priimtas gerokai prieš neteisminiam OGPU organui paskelbiant nuosprendį, ir todėl buvo dar labiau neteisėtas.

Tarp nuteistųjų buvo ne tik mano tėvas akademikas G. Goreckis, bet ir jo brolis M. Goreckis - rašytojas ir literatūros tyrėjas. Tėvas buvo apkaltintas pagal straipsnį Nr. 58-6 (šnipinėjimas), 58-7 (valstybinės pramonės, transporto, prekybos, piniginių operacijų, kooperacijos žlugdymas) ir 58-11 (organizuota antisovietinė veikla arba dalyvavimas antisovietinės organizacijos veikloje) ir buvo nuteistas sušaudyti. Vėliau nuosprendis pakeistas 10 metų konclagerio. Jis buvo išsiųstas į Solovkas, o vėliau pakliuvo į Baltosios-Baltijos jūrų kanalo (Karelijoje) statybą. M. Goreckis buvo nuteistas 5 metams tremties į Viatkos (Kirovo) miestą.

Baltarusijos mokslų akademijos prezidentas istorikas V. Ignatovskis buvo apkaltintas kovojęs prieš nacionalinę partijos politiką, buvęs „nacionalinių demokratinių elementų veiklos priedanga“, Baltarusijos mokslų akademiją pavertęs „nacionalinių demokratų organizacijos kontrrevoliucinės veiklos placdarmu“ ir pašalintas iš partijos. Neištveręs šių persekiojimų ir nematydamas išeities iš susidariusios padėties, 1931 m. vasario 4 d. V. Ignatovskis baigė gyvenimą savižudybe.

Jau 1933 m. buvo sudaryta nauja neegzistuojančios „kontrrevoliucinės, ruošiančios sukilimą ir užsiimančios šnipinėjimu bei diversijomis“ Baltarusijos nacionalinio centro organizacijos byla. Nuteisti 97 žmonės (pirmiausia tie, kurie daugiausiai nusipelnė baltarusių nacionaliniam atsinaujinimui Vakarų Baltarusijoje - tuometinėje Lenkijoje), iš jų 26 sušaudyti (16-ai sušaudymas buvo pakeistas 10 metų tremtimi lageriuose). Buvo suimta ir ištremta 16 Baltarusijos mokslų akademijos mokslinių darbuotojų.

1937-1938 m. Baltarusijos mokslų akademijos moksliniams kadrams suduotas stipriausias smūgis. Tuo metu suimta daug žymių mokslininkų, net 13 akademikų ir 6 nariai korespondentai, tarp kurių buvo ra-

šytojas ir visuomenės veikėjas, pirmasis sovietinės Baltarusijos 1919 m. Laikinosios revoliucinės vyriausybės vadovas D. Žilunovičius (Ciška Gartnyj), Baltarusijos mokslų akademijos prezidentai P. Gorinas (Koleda) ir I. Surta, Baltarusijos socialdemokratų partijos pirmininkas, baltarusų frakcijos Lenkijos Seime vadovas, pirmosios baltarusių gramatikos mokykloms autorius B. Taraškevičius.

OGPU-NKVD-MGB sufabrikavo visus kaltinimus ir bylas, prisipažinimai būdavo išgauti paveikiant moraliai ir fiziškai (karceriai, dar vadinami „pirtimis“, įsivaizduojami sušaudymai, mušimai, kankinimai). To meto atmosfera - baimė, melas, įtarinėjimai ir nepasitikėjimas - lėmė tiesioginius ir netiesioginius skundimus, kaltinimus.

Tuo metu Baltarusijos mokslų akademija tapo tokia skurdi mokslinių kadru, kad buvo priversta uždaryti Filosofijos ir socializmo kūrimo bei Fizikos ir technikos institutus, o Ekonomikos institutas pasidarė pavaldus Sovietų Baltarusijos generalinio plano komisijai.

1930 m. buvo suimti 33 Baltarusijos mokslų akademijos darbuotojai, 1933 m. - 16, 1936 m. - 15, 1937 m. - 45, 1938 m. - 27 - iš viso apie 140 įvairių tautybių žmonių, kurių didžiumą sudarė baltarusiai (96%). Reikia turėti omenyje, kad 1937 m. Baltarusijos mokslų akademijoje iš viso tedirbo 380 žmonių.

Remiantis oficialiais Sovietų Baltarusijos KGB duomenimis, nustatyta, kad 42 suimtieji buvo sušaudyti Minske ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje. Beveik visi jie buvo Baltarusijos mokslų akademijos akademikai ir nariai korespondentai. Šiandien jie visiškai reabilituoti. Tą patį galima pasakyti ir apie daugelį kitų represuotų Baltarusijos mokslų akademijos mokslininkų.

Remiantis brolių Goreckių - mano tėvo ir dėdės - pavyzdžiu, galima smulkiau ištirti tolesnį mokslininkų likimą.

Už spartuolišką darbą tėvui G. Goreckiui įkalinimo laikas buvo trumpintas, ir jis 1934 m. išėjo į laisvę. Tačiau jam buvo griežtai rekomenduota likti prie kanalo, jungusio Baltąją ir Baltijos jūras, statybos, kur jis Medvežje Gore (Karelija), atsivežęs ten iš Maskvos savo šeimą, ir dirbo inžinieriumi geologu. M. Goreckiui tremties laikas baigėsi 1935 m., ir jis kartu su šeima apsigyveno Smolensko apskrities Piosočnojės mieste, kurio vidurinėje mokykloje dėstė rusų kalbą ir literatūrą. 1935 m. Malaja Bagatkovkos kaime (Baltarusija) mirė brolių motina, tačiau jiems, nors jau paleistiems į laisvę, į laidotuves vykti neleido.

1937 m., naktį iš lapkričio 3-iosios į 4-ąją, M. Goreckis vėl buvo suimtas. Iš pradžių buvo laikomas Viazmos miesto kalėjime, o 1938 m. sausio 5 d. „troikos“ sprendimu buvo nuteistas sušaudyti.

Ryšium su tuo 1994 m. Rusijos Federacijos Federalinės kontržvalgybos valdybos Smolensko apskrities Ryšių su visuomene centro viršininkas N. Ilkevičius išspausdino du dokumentus. Pirmasis jų buvo parengtas likus 2 savaitėms iki M. Goreckio sušaudymo. Tai 1938 m. sausio 5 d. protokolas Nr. 85, turintis žymą „visiškai slaptai“. Jis skelbia:

„Ypatingosios operatyvinės grupės vadui,
UNKVD s / o vyresniajam milicijos leitenantui
draugui Zavjalovui (asmeniškai)

Siunčiu išrašą iš „troikos“ posėdžio, įvykusio 1938 metų sausio 5 dieną, protokolo Nr. 85, ir įsakau įvykdyti „troikos“ paskelbtą nuosprendį nuteistiesiems - sušaudyti (toliau eina 43 žmonių sąrašas, kuriame 30-uoju numeriu pažymėtas Maksimas Goreckis).

Sušaudymo aktą ir protokolo išrašą perduokite Smolensko srities UNKVD UGB aštuntajam skyriui.

Priedas. 43 išrašai.

Smolensko srities NKVD valdybos pirmininko pavaduotojas Valstybės saugumo kapitonas (Viktorovas)“.

N. Ilkevičius, siekdamas nustatyti valdžios prieš savo tautą vykdyto teroro ir represijų apimtį, išanalizavo šį protokolą. Jį sudaro 45 mašinos lapai. Iš viso buvo peržiūrėtos 84 baudžiamosios bylos, iškeltos 450 žmonių, iš kurių 220 buvo nuteisti sušaudyti. Tą dieną, t. y. sausio 5-ąją, buvo surašyti 4 „troikos“ posėdžio protokolai. Buvo išnagrinėtos 406 baudžiamosios bylos, iškeltos 930 žmonių, kurių 587 (63%) nuteisti sušaudyti. Vėliau bausmė jiems buvo įvykdyta. Šiuo metu visi jie rehabilituoti.

Antrasis dokumentas:

„Visiškai slaptai.

AKTAS

1938 metų vasario 10 diena. Mes, toliau pasirašiusieji: Sovietų Sąjungos Smolensko apskrities NKVD valdybos specialiosios operatyvinės grupės viršininkas, vyresnysis milicijos leitenantas Zavjalovas, Sovietų Sąjungos Smolensko apskrities NKVD valdybos komendanto pareigas laikinai einantis Valstybės saugumo jaunesnysis leitenantas Vlasovas ir Smolensko apskrities NKVD valdybos komendanto pavaduotojas Gri-

bovas, remdamiesi Sovietų Sąjungos Smolensko apskrities NKVD valdybos viršininko pavaduotojo, Valstybės saugumo kapitono draugo Viktorovo 1938 metų sausio 28 dienos nurodymu Nr. 60253/8, įvykdėme Smolensko apskrities UNKVD Troikos posėdyje, įvykusiame 1938 metų sausio 5 dieną, priimtą sprendimą (protokolas Nr. 85) nuteistuosius sušaudyti (toliau eina 40 žmonių sąrašas, kuriame 30-uoju numeriu pažymėtas M. Goreckis).

1938 metų vasario 10 dieną 14 valandą 45 minutes išvardyti nuteistieji, saugomi sargybos, buvo išvesti iš įkalinimo vietos ir tos pačios dienos 15 valandą, remiantis Troikos posėdžio metu priimtu sprendimu, sušaudyti.

Lavonai užkasti nustatytame gylyje, surašant apie tai aktą, 1 egzempliorių.

Specialiosios operatyvinės grupės viršininkas,
vyresnysis milicijos leitenantas
Zavjalovas,

Laikintai einantis pareigas Sovietų Sąjungos
NKVD valdybos komendanto pavaduotojas
Gribovas"

Akte minima 40 žmonių. Šie budeliai 3 žmones sušaudė vėliau. Iki 45 metų M. Goreckiui pritrūko 8 dienų.

1937 m. spalio pabaigoje, Medvežje Gore buvo suimtas ir G. Goreckis, nes buvo manoma, jog nuteistieji pagal straipsnį Nr. 58-6 (šnipinėjimas) „nesudėjo ginklų“ ir apskritai telkė aplink save dar nepribaigtus „liaudies priešus“. Jį, kaip „patį piktybiškiausią“, išsiuntė apklausti į Maskvą, kur gruodžio mėnesį buvo paleistas. O tuo metu - nuo spalio 27 iki lapkričio 4 (vos per 1 savaitę) - prie Medvežje Gore, Sandomorcho paribyje, buvo sušaudyta apie 9 tūkst. kalinių, kalėjusių įvairiuose Belbaltlago kalėjimuose. Kaip pranešė „Narodnaja Volia“ (1997 m. gruodžio 19 d. E. Kobecko-Filimonovos publikacija), vien Solovkų kalėjime sušaudyta 1111 kalinių, tarp kurių buvo 102 baltarusiai (taip pat ir Baltarusijos mokslų akademijos akademikai M. Javorskis ir N. Durnovo).

Tas pat pasikartojo ir kitais metais: nuo 1938 m. gegužės 8 iki 1939 m. birželio 22 d. G. Goreckis praleido Stalino kazematuose, kur pažino alkį, mušimą, karcerius ir patyčias. Išgyveno tokią būseną, kad norėjo nusižudyti persipjaudamas venas. Vėl buvo išsiųstas į maskviškę Butyrką, o tuo metu grupę suimtųjų, kuriai priklausė ir jis, sušaudė prie Medvežje Gore.

1958 m. G. Goreckis buvo visiškai reabilituotas, tačiau akademiko vardą jam grąžino tik 1965 m., o į Minską grįžti leido tik 1969 m. Mokslininkas tremtyje išbuvo 40 metų.

Jis yra naujos mokslo šakos - paleopotomologijos (mokslo apie geologinės praeities upes) - pradininkas, Baltarusijoje sukūrė visame pasaulyje žinomą antropogeno tyrėjų grupę, vadovavo Sovietų Sąjungos mokslų akademijos komisijai, tyrusiai kvarterą, tarptautinės kvartero tyrimų asociacijos sovietinei sekcijai, išspausdino daug monografijų, už kurias jam buvo įteikta Sovietų Sąjungos Valstybinė premija, o vėliau kartu su mokiniais - Sovietų Baltarusijos Valstybinė premija ir t. t.

M. Goreckio vardu pavadintos Minsko, Mstislavlio, Gorkų gatvės, tėvynėje veikia memorialinis muziejus, Minske ir Viazmoje jam pastatyti paminklai, kabo daug memorialinių lentų.

Remdamiesi vien Baltarusijos archyvine medžiaga, aprėpiančia trečiąjį-šeštąjį dešimtmečius, V. Adamuškis (1994 m.) ir kiti mūsų istorikai nustatė, kad politiniais tikslais teisminės ir neteisminės Respublikos institucijos nuteisė daugiau nei 250 tūkst. piliečių. Iš jų „už kontrrevoliucinę veiklą“ daugiau nei 35 tūkst. žmonių nuteisti sušaudyti. Tai vyko kasmet nuo 1919 iki 1953 m. (tik 1923 m. politiniais tikslais nebuvo represuota nė vieno žmogaus), o daugiausia buvo nuteisiama 1929-1933 ir 1937-1938 m. Daugiau nei 350 tūkst. žmonių buvo ištremta administraciniu būdu. Taigi vien oficialiais, dokumentais patvirtintais, duomenimis, represuota daugiau nei 600 tūkst. žmonių. Tai minimalus skaičius. Iš tikrųjų represuotųjų yra kur kas daugiau, ypač turint omenyje tai, kad atitinkami organai nuolat naikindavo dokumentus, be to, represuotųjų giminės ir artimieji „savanoriškai“ persikeldavo su pačiais represuotaisiais, Baltarusijos gyventojai būdavo nuteisiami už Respublikos ribų, kaltinimai būdavo pateikiami pakartotinai ir t. t. Istoriko I. Kuznecovo, nagrinėjančio šią temą, nuomone, represuotų Baltarusijos gyventojų skaičius artėja prie pusantro milijono.

Šitaip buvo. Tačiau tai niekad neturi pasikartoti!

Tarptautinio kongreso
„Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“
(vykusio birželio 12-14 d. Vilniuje)

Protokolas 2000 06 13

I sekcija: Konferencijų salė

KOMUNIZMO NUSIKALTIMAI ATSKIROSE
VALSTYBĖSE IR JŲ PASEKMĖS

Pirmininkai: dr. ALGIS MARKŪNAS,
dr. VANDA BRIEDIENĖ

Sekretoriai: DAIVA RUPULEVIČIŪTĖ,
LAURYNAS LITVINAS

Pranešimai

„Mentaliteto pokyčiai ir komunistams valdant prarastas humaniškumas“,
prof. Sachiko Hatanaka, Chubu universiteto Tarptautinių studijų fakul-
tetas, Akademinės tarybos, Antropologų draugijos narė, Japonija

„Komunizmas - ekonominio vystymosi stabdys: teorija ir įrodymai“,
dr. Valdas Samonis, Rytų-Vakarų verslo ir kylančių rinkų tinklo inter-
neto profesorius, Kanada

„Tautos naikinimas dėl ideologijos“, Elmutas Laane, medicinos profe-
sorius, buvęs politinis kalinys, Tartu valstybinis universitetas, Estija

*„Komunizmo nusikaltimų padariniai žmonijai. Psichologiniai atradimai Es-
tijoje“*, dr. Heino Nooras, daktaras, Buvusių politinių kalinių ir komu-
nizmo aukų sąjunga (pranešimą perskaitė p. Martas Nikius), Estija

„Komunizmas kaip Rusijos imperializmo forma“, p. Zenonas Pazniakas,
masinių žudynių Kurapatuose tyrėjas, Baltarusija

„Informacinis pranešimas“, p. Jiri Blatny, Čekija

„Pokomunistinių filmų kūrimas“, p. Emilia Boldišova, Slovakijos televizijos žurnalistė, Slovakija

„Ką žinome apie komunizmo nusikaltimus ir ką turėtume daryti“, dr. Arielis Cohenas, tyrėjas, Paveldo fondo Rusijos ir Eurazijos tyrimų mokslinis bendradarbis, JAV

„Komunistinis genocidas Rumunijoje“, senatorius Constantinas Ticu Dumitrescu, Buvusių politinių kalinių asociacijos prezidentas, Rumunija

„Komunizmo padariniai Švedijoje ir Vakarų Europoje“, p. Peeteris Luksepas, Informacijos apie komunizmo nusikaltimus žmonijai fondo pirmininkas, Švedija (luksep@algonet.se)

„Kad užtikrintų laisvę ateities kartoms, amerikiečiai privalo atminti ir suvokti komunizmo nusikaltimus“, p. Larry Hartas, Komunizmo aukų atminime fondo Ryšių su visuomene skyriaus direktorius, JAV

„Paskutinės komunizmo aukos Rumunijoje“, p. Armandas Gosu, BBC pasaulinės tarnybos Rumunijoje žurnalistas, Rumunija

Klausimai ir diskusijos

„Informaciniai mizokomunizmo nusikaltimai“, p. A. Kancleris, Socioinformacinės analizės centras, Lietuva

P. Viktoras Ligaitis iš Kanados perskaitė savo eilėrašį apie okupaciją bei pasmerkė komunizmą, ragino jį teisti ir nustatyti kaltuosius.

Atstovas iš Vokietijos teiravosi Peeterio Luksepo iš Švedijos apie Raulio Valenbergo likimą, taip pat sakėsi norįs pasiteirauti p. Kiuilio, turėdamas omenyje plačius nacionalsocializmo tyrimus, ir siūlė, kad gal tie patys žmonės galėtų padėti tiriant komunizmo nusikaltimus.

P. Stanislovas Buchaveckas Kongreso dalyviams priminė keblį padėti, į kurią Europa, pasirašius Molotovo-Ribbentropo paktą, pateko 1944 m., taip pat kalbėjo apie Raudonosios armijos įvykdytus nusikaltimus keičiantis situacijai ir paklausė S. Kovaliovo, ką mano Vakarų ekspertai, mokslininkai bei Rusijos atstovai apie kolonizacijos padarinius Baltijos šalyse.

P. V. Gabrėnas (Lietuva), siūlė į Kongreso rezoliuciją įtraukti punktą dėl Rusijos užsienio reikalų ministro pareiškimo apie teisėtą Baltijos šalių aneksiją, jį įvertinti ir paklausti Solženycino, ką šis manęs apie Kongresą.

P. S. Marčiukaičių (Lietuva) domino tokių konferencijų rezultatai - ar žinos UNESCO, JTO, universitetai ir mokyklos, ar žinos ateities kartos apie šį Kongresą.

Pietų pertrauka

Pranešimai

„Būtina surengti bolševizmo teismą“, p. Semionas Šareckis, Baltarusijos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas, akademikas, istorinės medžiagos tyrėjas

„Komunistinė ideologija ir žmogaus teisių koncepcija“, p. Ali Spahia, Albanijos demokratų partijos pirmininkas, Parlamento užsienio reikalų sekretorius, Albanijos delegacijos Europos Taryboje pirmininkas (pranešimą perskaitė Koci Moisiu, Antikomunistų demokratų sąjungos vicepirmininkas), Albanija

„Tragiškas komunizmo palikimas Vakarų pusrutulyje“, p. Danielis W. Fiskas, Paveldo fondo direktoriaus pavaduotojas, Kubos ir Lotynų Amerikos komunizmo specialistas, JAV

„Tolesnės komunizmo įtakos susivienijusiai Vokietijai priežastys“, p. H. Strunzas, Stalininio persekiojimo aukų asociacijos pirmininkas, Vokietija

„Juridiniai ir politiniai komunizmo nusikaltimų tyrimo ir vertinimo aspektai. Genocido sąvokos išplėtimas“, p. R. Valentukevičius, Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros Specialiųjų tyrimų skyriaus vyriausiasis prokuroras, Lietuva

„Valstybingumo ir žmogaus teisių problemos komunistinėse valstybėse“, p. Aleksandras Gribanovas, A. Sacharovo archyvų ir žmogaus teisių centras, Brandeis universitetas, JAV

Klausimai ir diskusijos

P. F. Krasavinas (Izraelis) reziūmavo pranešimus apie sovietų nusikaltimus ir kalbėjo apie komunizmo bei fašizmo paraleles.

P. A. Endriukaitis (Lietuva) komentavo 1988 m. A. Andreikos bylą ir nusikalstamą p. Bernoto veiką.

P. Evgenas Pronjukas (Ukraina) pateikė kalbos Tribunole santrauką.

P. H. Strunzas (Vokietija) kritikavo A. Hitlerį kaip socialistą, kovojusį su Bažnyčia, nubrėžė aiškias ribas tarp fašistų, komunistų socialistų ir nacionalsocialistų.

P. Leonas Kaladė (Lietuva) kalbėjo apie R. Kalantos susideginimą.

Pirmininkai ALGIS MARKŪNAS
VANDA BRIEDIENĖ

Sekretoriai DAIVA RUPULEVIČIUTĖ
 LAURYNAS LITVINAS

Mentaliteto pokyčiai ir komunistams valdant prarastas humaniškumas

Sachiko Hatanaka, Japonijos Chubu universiteto Tarptautinių studijų fakultetas

Suprantu, kad Kongreso dalyviai gali paklausti, ar japonas iš tolimos šalies gali įvertinti komunizmo nusikaltimus. Aš nekalbėsiu nei apie komunistinę ideologiją, nei apie tiesiogiai matomus nusikaltimus, įvykdytus komunistų režimo. Atvykau į Lietuvą 1992 m., nes mano tikslas buvo Europos periferijos kaimo tyrimai. Nors gyvenau pas ūkininką, niekas man negalėjo papasakoti apie kaimo gyvenimą. Buvau priversta pakeisti savo tyrimų kryptį. Atsisakiau antropologinio tyrimo ir nutariau studijuoti etninius klausimus, kilusius šalyje pereinamuoju laikotarpiu. 1992-1998 m. aš kasmet atvykdavau į Lietuvą dviem mėnesiams. Man pasisekė, kad sutikau ponią Auksuolę Čepaitis, gabią vertėją, kuri labai padėjo tiriamuosiuose darbuose, vykusiųose visoje Lietuvoje. Kai 1992 m. apsistočiau mažame kaimelyje, atsitiktinai radau paminklą partizanams. Žinojau, kad negalėsiu gauti jokios informacijos apie rezistenciją kaime, nes Lietuvoje vis dar buvo dislokuoti kariniai SSRS daliniai. Todėl kreipiausi į buvusio KGB būstinę Vilniuje, kurioje buvo daug dokumentų apie Lietuvos rezistenciją. Ten sutikau ponią Nijolę Gaškaitę, kuri suteikė daug informacijos apie partizanų judėjimą Lietuvoje. Tiriamųjų darbų metu aš susipažinau su 15 buvusių partizanų, kurie papasakojo savo neįtikėtinas gyvenimo istorijas. Taip pat susipažinau su išlikusiais rezistencinio judėjimo dalyviais - partizanų ryšininku, mokytojais, studentais ir kunigu. Vienas iš karininkų man papasakojo apie paniką, kilusią Lietuvos Respublikoje, kai SSRS paskelbė ultimatumą. Taip pat sužinojau, kad dauguma Kabineto narių buvo suminti prieš įvykdant aneksiją. Juos nužudė arba ištrėmė į Sibirą. Paminau, kad kas nors iš jų šeimos narių galbūt grįžo iš Sibiro. Pradėjau ieškoti tų žmonių norėdama išgirsti gyvų prisiminimų. Paieškos truko ilgai, nes grįžusieji iš Sibiro niekam nerūpėjo. Per septynerius metus susitikau su buvusių ministrų žmonomis ir vaikais, artimais giminaičiais

ir diplomatais. Dabar jie visi jau mirę. Susipažinusi su istorike, pasakiau, kad gyvi prisiminimai yra nepaprastai vertingi Lietuvos istorijai. Bet jai tai neatrodė įdomu. Ji sakė, kad visada dirbo tik su rašytiniais dokumentais. Bet juk negalima pasitikėti sovietinės vyriausybės ir KGB paliktais dokumentais. Prieš atvykdama į Lietuvą, sutikau daug lietuvių, gyvenančių išeivijoje. Visi jie buvo perkeltieji asmenys, emigravę į JAV ir Australiją po Antrojo pasaulinio karo. Lietuviai, kuriuos vėliau sutikau jų gimtinėje, gerokai skyrėsi nuo išeivijos lietuvių. Sunku buvo suvokti, kad jų etninės šaknys vienodos, nors jie ir buvo istoriškai bei geografiškai atskirti. Jų skirtumas buvo nevienodų vertybių skalių, vyravusių liberalioje ir totalitarinėje visuomenėse, padarinyse. Turėjau paklausti savęs - kodėl? Kai 1992 m. Vilniuje lankiausi pirmą kartą, praeiviai kėlė man keistą įspūdį. Nepaisydami atkurtos nepriklausomybės didingumo, jie buvo niūrūs. Dauguma žmonių nemokėjo šypsotis. Jau ni studentai, kuriems neleisdavo užduoti klausimų, išaugo nepažinę pasaulio. Pardavėjai parduotuvėse negerbė pirkėjų. Sunku buvo patikėti, kad tie patys žmonės nutiesė gyvą 600 kilometrų pusantrą milijono žmonių protesto grandinę per tris Baltijos valstybes. Dar prisiminiau, kad čia gimė dainuojanti revoliucija, kai žmonės protestuodami dainavo liaudies dainas. Tokį protestą lėmė po nenusakomos priespaudos išlikusios tautos išmintis. Pastebėjau, kad ūkininkas labai mažai bendravo su savo kaimynais. Mano lietuvių šeima neleido susipažinti su kaimynais. Ūkininkai buvo labai įtarūs ir nepasitikėjo vieni kitais kintančioje visuomenėje. 1992 m. kariniai Rusijos daliniai tebebuvo dislokuoti jų šalyje, todėl kaimiečius tebeslėgė komunistinio režimo, ypač KGB, baimė. Turime atsižvelgti į komunistinio režimo poveikį per penkiasdešimt metų. Pakito lietuvių mentalitetas, o komunistų režimas sunaikino humaniškumą. Netgi žodis „humanizmas“ dingo iš visuomenės žodyno. Sunku net patikėti, kad taip buvo. Netrukus sužinojau apie baisius nusikaltimus žmonijai, kuriuos komunistinis režimas įvykdė sovietinės okupacijos metais. Į Lietuvą kaip SSKP agentas buvo atsiųstas Michailas Suslovas. Jis garsiai pareiškė: „Greitai Lietuvoje lietuviams vietos nebeliks“. Buvo pradėtas gyventojų genocidas, žmonės žudomi, tremiami, griauinama ekonomikos sistema, uždrausta religija, įtvirtinama komunistų ideologija, vykdoma kolonizacija bei susidorojama su tam tikrais visuomenės sluoksniais. Greta begalės žuvusiųjų daugybė žmonių buvo traumuoti ir nukentėjo nuo mąstymo kontrolės. Lietuva buvo turtinga agrarinė šalis, kurioje, kaip ir Japonijoje prieš karą, gyveno daug sąžiningų ūkininkų. Bet tiek ūkininkai, tiek ir darbininkai komunistų režimo metais prarado norą dirbti, nes, ar dirbtų daug, ar mažai,

vis tiek gaudavo tą patį užmokestį. Kita vertus, jeigu jie dirbo pagal savo viršininkų instrukcijas, jų gyvenimas buvo ganėtinai saugus. Tai bruožas, bendras visoms komunistinėms valstybėms. Nenoras dirbti atkuriant valstybę tapo trukdžiu. Tačiau privatizacija skatino ūkininkus ir padėjo susigrąžinti norą dirbti. Komunistų režimas pakeitė žmonių mentalitetą. Tiek miestiečiai, tiek kaimiečiai tapo savanaudžiai ir įtarūs. Taip yra dėl vykusių anoniminių skundimų, išdavysčių ir kankinimų. Sovietinės okupacijos laikotarpiu žmogus buvo įstumtas į tamsą. Komunistų partijos nariai skatino lietuvius tokiems nusikaltimams. Kai kas iš buvusių visuomenės šešėlyje neatsispyrė pagundai nusikalsti, nes taip keršijo už socialinį susiskirstymą. Todėl nenuostabu, kad lietuviai buvo traumuoti. Kad išgytų jų mentalitetas ir humaniškumas, turi praeiti daug laiko stabilioje visuomenėje. Pasak lietuvių emigrantų, prireiks penkiasdešimties metų arba bent jau vienos kartos, kol lietuviai vėl taps tokie, kokie buvo. Manau, kad tai priklauso nuo ekonominės šalies plėtos. 1992 m. Lietuvoje vyko pirmieji paskelbus nepriklausomybę laisvi rinkimai. Sąjūdžio grupė, vadovavusi Lietuvos nepriklausomybės judėjimui 1988-1991 m., smarkiai pralaimėjo buvusiai Komunistų partijai. Tokio pralaimėjimo priežastis labai paprasta. Tai lėmė smukęs pragyvenimo lygis. Žmonės nesuvokė laisvės vertės. Atkūrus nepriklausomybę, trumpai trukusiu Sąjūdžio vyriausybės valdymo metu dėl sovietinių sankcijų žiemos pradžioje mieste nustotas tiekti karštas vanduo. Tuo pat metu iš parduotuvių ir prekyviečių dingo daug prekių. Greičiausiai visos tos problemos kilo dėl rinkimų rezultatų. Mane nustebino lietuvių nekantrumas ir kaip greitai jie pamiršo praeitį. Dauguma lietuvių nesuvokė, kokia daugybė jų tėvynainių paaukojo gyvybę siekdami laisvės. Galiausiai norėčiau pakalbėti apie traumavimą ir mąstymo kontrolę. Tai patys baisiausi nusikaltimai žmogui, įvykdyti komunistų režimo. Pavyzdžiui, žudynes ir kankinimus KGB kartais vykdė matant šeimos nariams ar draugams. Kai kuriuos žmones KGB privertė išduoti paslaptis ar melagingai liudyti prieš savo viršininkus, gimines, draugus arba kaimynus. Kad išgelbėtų savo gyvybę, jie buvo priversti paklusti įsakymams. Bet po tokių traumų žmonės negali atsigaivinti visą likusį savo gyvenimą. Tokiais atvejais tiek baudėjai, tiek ir nukentėjęs tapo komunistinio režimo aukomis. Kita vertus, mąstymo kontrolė ypač buvo taikoma Brežnevo valdymo laikotarpiu. Asmenys, kurie priešinosi komunistų režimui arba jį kritikavo, buvo be gailėsčio uždarami į psichiatrijos ligonines ir ten gydomi kaip psichiškai nesveiki. Jų nekankindavo, bet dažnai skirdavo stiprius proto veiklą kontroliuojančius vaistus. Po tokio gydymo atsigaivinti buvo nebeįmanoma, ir žmogus

prarasdavo savo orumą. Toks traumavimas ir mąstymo kontrolė yra baisiausi komunistinio režimo nusikaltimai. Kadangi tokių nusikaltimų aukos gyveno visuomenės nuošalyje, žmonės linkę pamiršti ir pačius nusikaltimus. Visą šimtmetį per pasaulį ritosi revoliucijų banga. Liko tik keletas jos nepaliestų valstybių. Esant nestabilioms ekonominėms sąlygoms, kai kurie žmonės jaučia nostalgiją komunistų režimui, mat Komunistų partijos nariai ir kolūkių pirmininkai naudojami specialiomis režimo teiktomis privilegijomis. Tačiau aš noriu sušukti: žmonės, nepamirškite nukentėjusiųjų nuo komunistinio režimo! Nė vienas komunizmo nusikaltimas neturi pasikartoti!

Komunizmas - ekonomikos stabdys. Teorija ir įrodymai

*Valdas Samonis, Elektroninio tinklo profesorius Rytų-Vakarų verslo
ir besikuriančių naujų rinkų klausimais*

Net jeigu komunistinė Sovietų Sąjungos sistema ir lėmė itin specifinę ekonomikos augimą (panašų į vėžio vystymąsi), ji nubloškė Lietuvos ir kitų okupuotų valstybių santykinį ūkio išsivystymą bent dvidešimt metų atgal. Šiame straipsnyje pirmiausia norima įvertinti tiesioginį ir sunkiai apskaičiuojamą stabdomąjį komunizmo (sovietizacijos) poveikį ekonomikos plėtrai, kurį būtų galima pavadinti komunizmo stabdomojo poveikio rodikliu. Čia neatsižvelgiama į įvairią neigiamą netiesioginį poveikį. Straipsnyje realiai vertinami pereinamųjų procesų, vykstančių buvusiose komunistinėse valstybėse, laukiamos socialinės gerovės nepagrįsti lūkesčiai. Akivaizdu, jog Lietuvai ir kitoms pokomunistinėms valstybėms prireiks daug laiko, kol jos atsigaus nuo komunistinės sistemos teiktų „gėrybių“.

1. Įvadas

Po prievartinio įtraukimo į Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungą 1940 m. Lietuvoje prievarta imtas diegti sovietinės raidos modelis, kuris, Sovietų Sąjungos komunistų partijos supratimu, rėmėsi marksizmo-leninizmo teorija. Sovietinis ekonominių procesų ir raidos uždavinių interpretavimas buvo privalomas ir teorijoje, ir praktikoje. Buvo įdiegti nauji ekonomikos valdymo (centralizuoto planavimo) metodai, kurie visiškai pakeitė sprendimų priėmimo tvarką. Iš esmės buvo pakeistas šalies ūkio valdymas. Sovietinė okupacija Lietuvoje truko beveik pusę amžiaus.

Pasibaigus herojiškam ginkluotam 1945-1953 m. pasipriešinimui, lietuviai pradėjo kovoti už savo laisvę ne tokiais dramatiškais metodais: pasipriešinimas pasidarė įslaptintas. Prasidėjus Gorbačiovo pertvarkai,

lietuvių kova už nepriklausomybę suaktyvėjo, o nuo 1988 m. tapo atvira. Šie veiksmai Maskvą labai suerzino. Tarp daugelio kritiškų atsiliepimų pasigirdo ir kaltinimų tariamu ekonominių ambicijų nepagrįstumu. Sovietų pareigūnai tvirtino, kad Lietuva daug išlošė „įstojusi“ į SSRS: 1940 m. ji buvo atsilikusia žemės ūkio šalis, o 1990 m. tapo išsivysčiusia, industrine sovietine respublika. Šiame straipsnyje pabandytume suabejoti tokių teiginių pagrįstumu.

Po prievartinio įtraukimo į Sovietų Sąjungos sudėtį anksčiau egzistavusios rinkos ekonomikos bei ekonomikos plėtojimosi kriterijus ir rodiklius pakeitė nauji, kurie visiškai sujaukė bet kokią galimybę palyginti laike ir erdvėje. Padėtį dar labiau apsunkino sovietinės statistikos slaptumas. Trūkstant patikimų duomenų, neįmanoma pateikti tikslių skaičiavimų. Vis dėlto pabandyti galima. Pirmiausia, remdamiesi turimais duomenimis bei jų kokybe, patyrinėkime ką tik pateiktus teiginius. Pabandykime atskirai aptarti ekonomikos sritis.

2. Gavybos pramonė

1940 m. Lietuva buvo žemės ūkio kraštas: trys ketvirtadaliai visų dirbančių žmonių dirbo žemės ūkyje. Po pusės amžiaus agrarinis kompleksas Lietuvos ekonomikoje vis dar buvo svarbus, nes teikė vieną ketvirtadalį visų darbo vietų bei sudarė daugiau nei pusę visų nacionalinių pajamų (How will... 1990).

1938-1940 m. Lietuva pagal grūdų bei primelžiamo pieno kiekį buvo labiau atsilikusi nei kaimyninės Vakarų valstybės (žr. 1 lent.).

1 lentelė. Kelių šalių žemės ūkio produkcijos palyginimas. Grūdinės kultūros (cnt iš ha), pieno primilžis (iš karvės) (žr.: Lithuania's... 1990)

Metai	Rugiai		Kviečiai		Miežiai		Pienas	
	1938	1987	1938	1987	1938	1987	1970	1987
Valstybė:								
Lietuva	12	28	12	39	13	31	2,9	3,6
Suomija	16	22	20	23	16	25	3,7	5,0
Švedija	20	40	27	48	24	38	4,0	5,8
Danija	20	38	35	-	34	45	3,9	5,9

Dar svarbiau tai, kad savo žemės ūkio gamybos efektyvumo rodikliais Lietuva buvo gerokai atsilikusi nuo Vakarų valstybių. 1981-1987 m. darbo efektyvumas žemės ūkyje tesiekė ketvirtadalį Amerikos darbo efektyvumo žemės ūkyje (Lithuania's... 1990). Apskritai žemės ūkio gamybos savikaina buvo du tris kartus didesnė nei Vakaruose (How will...). Sovietų Sąjungos valstybinio plano komiteto pirmininkas Jurijus Masliukovas teigė, kad Lietuvos žemės ūkis skolingas sąjunginiam biudžetui 172 mln. rublių (A Discussion... 1990, 37). Kaip tai atsitiko?

Nepriklausomybės metais nekomunistinė Lietuva rengė ir maitino savo piliečius negaudama jokios užsienio paramos. Palygti su Sovietų Sąjunga, jos žemės ūkio produkcijos apimtis buvo didesnė: 1940 m. nepriklausomoje Lietuvoje vienam gyventojui mėsos produktų buvo pagaminama 1,9, jautienos - 1,9, pieno - 2,8 ir kiaulienos - 2,7 karto daugiau. Po 50 metų stulbinamos ūkio pažangos Sovietų Lietuva pasidarė priklausoma nuo Maskvos subsidijų (Terleckas 1990). Jeigu šis teiginys teisingas, tai kas dėl to kaltas, jeigu ne nevykusi prievarta primesta centralizuoto planavimo sistema su visais savo iškraipymais?

Daugelį dešimtmečių sovietinė ekonominė literatūra centralizuoto planavimo sistemą stengėsi pavaizduoti kaip gal ir ne nuostabią, bet užtat pirmąkart žmonijos istorijoje mokslu paremtą sistemą. Dauguma autorių tvirtino, kad dėl savo planinio pobūdžio - t. y. įdiegtos į ekonomikos valdymą mokslinės tiesos - sistema sugeba pritaikyti visiškai objektyvius mokslo dėsnius praktikoje tam, kad plačiosios masės gautų naudos; taip išvengiama iškraipymų bei išlaidų, kylančių dėl chaotiško rinkos jėgų šėlsmo kapitalizmo sąlygomis.

Deja, realybėje viskas buvo priešingai. Štai vienas pavyzdys. Sovietinis technikos pažangos rodiklis yra mašinų galingumas, jų dydis ir skaičius: kuo daugiau, tuo geriau („čėm bolše, tem luče“). Pasakojama, kad, norėdami įrodyti savo technikos pranašumą, sovietai ketino sukurti didžiausią pasaulyje mikrokompiuterį!

Komunistų polinkis į gigantomaniją sudarė sąlygas pernelyg daug gaminti ir plačiai naudoti labai sunkius įrenginius, tokius kaip traktoriai „Kirovec K-700“. Tokie traktoriai pridaro žalos ne tik aplinkai, bet ir suplūkia dirvą, suardo jos struktūrą ir drenažo sistemas; visa tai net 30-50 proc. sumažina kviečių derlingumą. Buvo įrodyta, kad beatodairiškai naudojami tokie traktoriai bei kiti iškraipymai pridarė daug žalos tiek Lietuvos, tiek apskritai visos Sovietų Sąjungos žemės ūkiui (Aganbegyan 1988, 33-36; VVolfson 1988; Dūda 1990). Apskaičiuota, kad vien tik 1961-1988 m. Lietuvos žemės ūkis dėl sisteminio neefektyvumo patyrė daugiau nei 900 mln. rublių nuostolį (Lithuania's... 1990).

Bandymams paskutinį dešimtmetį įvykdyti Lietuvoje radikalią reformą dar žalingesnis už minėtus nuostolius buvo sovietizuotos ekonomikos sandaros bei darbo žemės ūkyje etikos poveikis. Prievartinė kolektyvizacija ir suvarymas į tarybinius ūkius reiškė nusikalstamą valstiečių ūkių ir apskritai šeimos ūkio griovimą. Privatizacija, atkurta nuosavybės teisė yra būtina sąlyga rinkos veiksniams sukurti (Hinds 1990; Baležentis 1990). Padaryti tai buvo sunku dėl mažiausiai dviejų priežasčių. Pirma, nors kolūkių žemes galima išdalyti atskiroms šeimoms, tačiau nėra nei pastatų, nei technikos žemei dirbti. Antra, visam gyvenimo būdai (šeimos ūkiui) buvo paskelbtas „50 metų moratoriumas“ (Kazėnas 1990). Ūkininko, proto ir išdidaus žemės savininko, būdo savybės nyksta. Išliko neiniciatyvūs arba mažai iniciatyvūs žemės ūkio darbininkai bei apgailėtina darbo kultūra. Šių pokyčių mastas prilygsta baudžiauninkų tapimui valstiečiais. Per dvejus metus nusikalstamai sunaikintam šeimos ūkiui atkurti prireiks dešimtmečių (Laird 1990).

Perdirbamoji pramonė

Šiame sektoriuje Lietuvoje vyrauja pramonė, nes kasybos nėra dėl gamtinių išteklių stygiaus. Pasak sovietų šaltinių, 1940-1990 m. pramonės gamybos apimtis Lietuvoje padidėjo net 84 kartus, o tokios pramonės šakos kaip įrankių gamyba, laivų statyba, elektrotechnika buvo sukurtos visiškai (On the „Lithuanian...“ 1990). Pasirodžius naujausiai informacijai apie Sovietų Sąjungos ekonomikos augimą bei santykinį mastą, vargu ar galima tuo patikėti. Štai du „glasnost“ laikotarpio autoriai - Vasilijus Seliuninas ir Grigorijus Chaninas (1987) - pakankamai įtikinamai įrodė, kad 1928-1985 m. Sovietų Sąjungos nacionalinės pajamos padidėjo tik 6-7, o ne 90 kartų, kaip tvirtino oficialūs šaltiniai. Paslaptis niekad nebus visiškai atskleista. Norint atskirti infliaciją nuo realaus ūkio augimo, būtina įvertinti kokybinius pokyčius, nes nėra patvirtinančių rinkos duomenų, kaip tai buvo sovietinės sistemos sąlygomis. Galima bent jau daryti išvadą, kad, vertindami kokybinę pažangą pagal tokias „objektyvias“ charakteristikas kaip pajėgumas, dydis bei svoris, galime paaiškinti tą oficialiosios sovietinės statistikos polinkį kalbėti apie aiškia augimo tendenciją (Kushnirsky 1989, 294-301).

Yra ir keletas specifinių problemų, susijusių su kalbomis apie Lietuvos gamybos augimo tempą. Pirma, šis tvirtinimas paaiškina anks-

tesniji: toks smarkus augimo tempas buvo fiksuojamas dėl to, kad metinė bazinė gamybos apimtis buvo labai nedidelė ar netgi prilygo nuliui. Yra gerai žinomas statistikos efektas - kai bazinė gamybos apimtis lygi nuliui, „nesunku“ sukurti įsivaizduojamą išpūdingą augimo tempą.

Antra, šis augimas yra grynai sovietinio augimo atmaina. Dėl sisteminių priežasčių Sovietų Sąjunga, kitaip nei Vakarai, sunaudodavo gerokai daugiau žaliavų, skirtų konkrečiam produkcijos kiekiui gauti. Pavyzdžiui, kitaip nei Prancūzijoje ar Jungtinėje Karalystėje, plieno, naftos bei dujų naudojimo efektyvumas Sovietų Sąjungoje buvo net 3 kartus mažesnis (If Gorbachev... 1985; Aslund 1989, 16-17). Panašiai ir Lietuva, palyginti su Švedija ar Suomija, vienam gamybos vienetui sunaudodavo 1,5-2,0 kartus daugiau energijos, medienos ar metalų. Suomijoje 1 kvadratiniam metrui gyvenamojo ploto apšildyti reikėjo 20 kg, tuo tarpu Sovietų Lietuvoje - 60 kg kuro (How will... 1990). Viso to esmė - augimas dėl augimo: daugiau anglių iškasama tam, kad būtų išlydyta daugiau metalo, šis sunaudojamas įrengti dar daugiau kasyklų, kuriose bus gaunama dar daugiau anglių; taip šis aplinką niokojantis „vystymosi“ ciklas sukosi ratu. Pasitelkę medicinoje vartojamą metaforą, šį augimą galime vadinti vėžiniu. Nors šalies gyventojai buvo priversti aukotis dėl „vystymosi“ (mat 20-40 proc. ar net daugiau visų pagaminamų prekių bei paslaugų buvo skiriama investicijoms - tai liudija eksploatacijos mastą), atrodė, kad centralizuota ekonomika niekada nesubrės: ji darėsi vis panašesnė į šalių, kurios pasmerktos likti amžinai besivystančiomis (Winiecki 1999).

Trečia, primestas sovietinis pramonės augimas nusmukdė Lietuvos ekonomikos bei darbo jėgos šaltinių struktūrą, padarė šalį priklausomą nuo Sovietų Sąjungos idėjų, ypač nuo žaliavų. Visų pirma sparčiai augo nuo Sovietų Sąjungos idėjų priklausomos Lietuvos pramonės šakos, kurios suvartodavo apie 60-80 proc. importuojamų žaliavų, o iš Lietuvos buvo eksportuojamas didžiulis kiekis pagamintos produkcijos (net 50-60 proc.) (Lithuania's... 1990). Toks darbo jėgos pasiskirstymas puikiai atitiko Maskvos militaristinius bei kitus imperinius, o ne Lietuvos gyventojų interesus. Socialinis vystymosi efektyvumas, rodantis kylančią gerovę (įtaka gyvenimo lygiui bei kokybei) Sovietų Sąjungoje ir Lietuvoje buvo labai žemas (Vasiliauskas 1999). Vienas sovietinis ekonomistas apskaičiavo, kad pagal vienam gyventojui tenkančių prekių ir paslaugų kiekį Sovietų Sąjunga užėmė 50-60 vietą pasaulyje (Jones ir Moskoff 1989). Net jeigu iš pradžių sovietinis pramonės augimas ir turėjo teigiamą įtaką gyventojų gerovei, labai greitai tą nu-

svėrė neigiamos apraiškos. Remiantis šituo, galima daryti išvadą, kad tai, kas vyko Lietuvoje ir visose komunistinio bloko valstybėse, vadinama sovietiniu viską naikinančiu augimu (Bhagwati, Brechter ir Hatta 1984). Toks augimas nuskurdino valstybę bei jos gyventojus, panašiai kaip vėžys suniokoja gyvą organizmą. Kaip šiuolaikinėje vėžio terapijoje stengiamasi sustabdyti pagrindinių maisto medžiagų srautą į vėžio apimtą audinį, kad šis badautų ir sunyktų, taip ir komunistinė ekonomika sustojo augusi, o visa sistema galutinai žlugo dešimtojo dešimtmečio pradžioje nutrūkus „lengvam“ aprūpinimui gamtiniais ištekliais (nafta, anglimis ir pan.) bei darbo ištekliais (žmonių kantrybė, pakantumu komunistinei baudžiavai ir išnaudojimui). Apskritai 1988 m. Lietuvos pramonės darbo našumas buvo daugiau nei perpus mažesnis už Amerikos. Nustatyta, kad 1960-1989 m. Lietuvos pramonė dėl sisteminio neefektyvumo patyrė apie 88 mlrd. rublių nuostolių (Lithuania's... 1990). 1990 m. prasidėjusioms ir jau dešimtmetį vykstančioms reformoms, taip pat ir ateičiai už tuos begalinius nuostolius, patirtus sovietiniais metais, galbūt svarbiau yra komunizmo palikimas (sovietizacija) pramonės struktūroje, ekonomikoje bei visuomenėje. Lietuvos pramonėje pagrindinę vietą užėmė milžiniškos, technologiškai, bet neekonomiškai specializuotos įmonės, kurios naudojosi monopolistine ar oligopolistine padėtimi. Kadangi abiejų gamybos lygties pusių savikaina išreiškiama pasaulinėmis kainomis, tai tokios didelės komunistinės įmonės nebuvo naudingos plečiant gamybos apimtį, nes daugeliu atvejų produkcijos vertė buvo mažesnė nei žaliavų, darbo jėgos ir kitų įdėjimų vertė. Šį paradoksą, vadinamą „vertės atėmimu“, apskaičiavo žinomas Harvardo universiteto ekonomistas Janošas Kornai. Nagrinėjant Vidurio Europos valstybių (ir Lietuvos) patirtį vykdančias reformas, atrodo, kad jos visomis priemonėmis stabdo ir net sabotuoja demonopolizavimą ir apskritai rinkos reformas. Lenkijoje viena sunkiausiai sprendžiamų problemų yra ta, kad tebeegzistuoja „atimančių vertę“ valstybės valdomų monopolijų branduolys (Samonis 1990a). Visose pokomunistinėse valstybėse tos monopolijos pasirodė esančios puiki terpė vešėti pokomunistinei nomenklatūrai („raudoniešiams direktoriams“), o ši, be jokios abejonės, pasirodė gebanti stabdyti ir žlugdyti visas būtinas rinkos reformas, ypač mikroekonomikos lygmens (Samonis 1995). Pasaulinėje gamyboje vyksta revoliucija. Masinės produkcijos modelį (gamybos masto augimu paremtą ekonomiką) keičia lanksčios daug įvairių produktų gaminančios firmos, daugiausia dėmesio skiriančios kokybei bei greitam reagavimui į rinkos

sąlygas, naudojančios technologiškai naujovišką įrangą ir naujas darbo organizavimo formas, atsiradusias skaitmeninės revoliucijos metu, t. y. gamybos įvairovė paremtos ekonomikos modelis (Milgrom ir Roberts 1990; How to... 1990; Winiecki 1987, 22-23; Samonis 2000). Lietuvoje pažangą gali stabdyti didžiosios monopolistinės įmonės ir tai, kad nėra mažų bei vidutinių įmonių, greitai prisitaikančių ir pasižyminčių novatoriškumu, kurio reikia šiandieninei globalinei skaitmeninei ekonomikai (Samonis 2000).

Paslaugų sektorius

Vienas iš ryškiausių šiuolaikinės ekonomikos bruožų - spartus paslaugų sektoriaus augimas. Vakaruose šiame sektoriuje dirba apie 60-80 proc. darbo jėgos. Skirtumas paslaugų teikimo srityje būtent ir liudija santykinį atsilikimą ar nepakankamą išsivystymą (Schroeder 1987; Aslund 1989, 19). Lietuvos paslaugų teikimo sritį nuo Vakarų labai atitolino Maskvos primestas augimas (ypač industrinė hipertrofija). Remiantis komunistinės ideologijos motyvais, dauguma teikiamų paslaugų (vadinamosios neproduktyvios paslaugos) buvo laikomos antrarūšėmis. Dėl to išteklių paslaugų sektoriui buvo skiriama remiantis principu „tai, kas atlieka“. Apie 1980 m. 37 proc. Lietuvos darbo žmonių dirbo paslaugų srityje - toks buvo visos Sovietų Sąjungos vidurkis. Dauguma Vakarų valstybių šį lygį pasiekė apie 1950 m. (Schroeder 1987; Parkola 1980). Dėl šios priežasties tiek Lietuvos, tiek ir Sovietų Sąjungos ekonomika nuo Vakarų atsiliko beveik 30, o gal ir daugiau metų. Jas netgi aplenkė dauguma trečiojo pasaulio valstybių (Aslund 1987, 19). Tokia apgailėtina Sovietų Lietuvos teikiamų paslaugų padėtis buvo akivaizdi netgi probėgšmais pažvelgus į sveikatos apsaugą, aprūpinimą gyvenamuoju plotu, komunalines paslaugas ir transportą, o ypač susisiekimo bei finansines paslaugas, labai aktualias šiuolaikinei ekonomikai. Pastarosios paslaugos daugumoje vietų buvo teikiamos pasitelkus skaitytuvus (Uosis, Terleckas, Baldiškis 1989, 16). Didžiausia ateities problema bus atsilikimas teikiant susisiekimo ir finansines paslaugas, nes manoma, kad atotrūkis tarp Sovietų Sąjungos ir Vakarų šioje srityje didėja (Schroeder 1987). Perėjimas prie rinkos ekonomikos daugiausia priklauso nuo pakankamos pažangos plėtojant finansų sektorių, kuris pakeis šalies biurokratijos vykdomas skirstymo funkcijas.

5. Ekonominiai ryšiai su užsieniu

Mažoms šalims, tokioms kaip Lietuva (3,8 mln. gyventojų), tarptautinis ekonominis bendradarbiavimas yra itin svarbus. Vyko karštos diskusijos tiek dėl Sovietų Sąjungos ir Lietuvos dvišalių ryšių pobūdžio bei naudingumo, tiek dėl apskritai Sovietų Sąjungos ir Baltijos valstybių ekonominių ryšių.

5.1. Kas ką ir kieno sistemą subsidijavo?

Vos tik įsisiūbavo Baltijos valstybių kova už nepriklausomybę, tuoj pat sovietų propagandos mašina paleido pliūpsnį pastabų bei tvirtinimų, kuriais buvo bandoma parodyti politinį bei ekonominį nepriklausomybės judėjimų iracionalumą. Buvo nepagrįstai tvirtinama, esą Baltijos valstybės, palyginti su kitomis SSRS dalimis, nesugeba subalansuoti savo einamosios sąskaitos, todėl joms reikia „suteikti nesavanaudišką pagalbą“, t. y. joms turi būti teikiamos subsidijos kitų respublikų sąskaita. Kad ir kaip buvo suformuluoti tokio pobūdžio tvirtinimai, jais siekta parodyti, kad, norėdami įgyvendinti savo siekį - įgyti politinę galią, - Baltijos valstybių vadovai ne tik kirto per juos maitinančią ir „brolišką pagalbą“ teikiančią Maskvos ranką, bet ir akiai stūmė savo tautas į ekonominę katastrofą (Borisov ir Mikhailov 1990; Hammer 1990; Smulders 1990; On the „Lithuanian...“ 1990; Maniušis 1976).

Šis klausimas yra tiek sisteminis, tiek ir kiekybinis (plėtros kiekybė). Pirmasis susijęs su komunizmo poveikiu (sovietizacija) ekonomikos plėtrai (jos kokybei) Baltijos valstybėse pokario okupacijos metais. Jis jau aptartas ankščiau (taip pat žr.: Samonis 1991a). Dabar patyrinėkime kiekybinę plėtros pusę.

Propagandinė Maskvos mašina nuolat kartojo, jog Lietuvos nepriklausomybės pradžioje Sovietų Sąjunga (Rusija) jai tiekė pigias žaliavas (gamtines dujas - po 28 rublius už 1000 m³, palyginti su 97 doleriais pasaulio rinkose; naftą - po 30 rublių už toną, palyginti su 110 dolerių pasaulio rinkose) (How will... 1990). Tuo pat metu buvo tvirtinama, kad Lietuvos į Sovietų Sąjungą eksportuojami pagrindiniai maisto produktai bei plataus vartojimo prekės yra pernelyg brangios. Buvo sakoma, kad tokios pat kokybės prekių kur kas pigiau galima nupirkti Vakaruose. Šios santykinės kainos Lietuvos ir Sovietų Sąjungos prekyboje laikomos „nesavanaudiška ir kilnia rusų tautos pagalba“ (subsidijomis) (Maniušis 1976, 102; Hammer 1990).

Sunku šiuos teiginius įrodyti ar paneigti. Čia ir slypi abejotinas centralizuotai planuojamos ekonomikos grožis, nes niekas nežino tikrosios vidinio prekių ir paslaugų judėjimo vertės. Padėtį dar labiau apsunkina dirbtinės, biurokратиškai nustatomos kainos bei priimami sprendimai. Tačiau vien dėl trijų priežasčių sunku suprasti, kodėl subsidijų aiškini-mas paremtas ne kuo kitu, bet grynu prasimanymu.

Pirma, pravartu prisiminti paprastą klasikinės ekonomikos tiesą, jog jei besiintegruojančių šalių (pavyzdžiui, Lietuvos ir SSRS) gamybos rė-mimas skiriasi nuo kitų šalių, santykinės kainos tokioje „sajungoje“ skir-sis nuo pasaulinės rinkos kainų (Brada 1985). Akivaizdu, kad Sovietų Sąjunga, turtingiausia išteklių šalis pasaulyje, savo žaliavas parduoda santykinai mažesnėmis kainomis negu kiekviena kita valstybė. Aukš-čiausią technikos lygį pasiekusios šalys, tokios kaip Japonija ar JAV, ly-giai taip daro su moderniais pramonės gaminiais. Esant ribojančiam, au-toritarinei, iškraipančiam ir žlugdančiam prekybą Lietuvos ir SSRS „są-jungai“, Lietuvoje pagaminti panašios kokybės televizoriai bus, be abejo, brangesni nei japoniški būtent dėl nevienodo išsivystymo lygio, kuris lemia gamybos skirtumus. Santykinės Lietuvos ir Sovietų Sąjungos pre-kybos kainos atskleidžia ne ką kita, o vien tik kitokias Sąjungoje vyra-vusias sąlygas (Holzman 1987, 187-201; Desai 1985).

Antra, greta vystymosi veiksnių visumos ta pačia linkme veikia ankš-čiau aprašytos sistemos ydos. Komunizmo sąlygomis su tokių aukštos technologijos prekių kaip televizoriai gamyba susijusios gausesnės ir di-desnės sistemos ydos nei su gamtos išteklių naudojimu. Drauge su įprastine sovietine kainodaros formule, paremta kainos su priemoka principu, visa tai kainas dar labiau iškreipia.

Trečia, Lietuvoje darbo našumas visą laiką viršijo Sovietų Sąjungos vidurkį apie 7 proc., o augimo tempai - 8,6 proc. Per visą pokario lai-kotarpį, palyginti su Sovietų Sąjunga, Lietuva taip ir nepanaudojo sa-vo papildomo turto. Didesnė pridėtinės vertės dalis, sukurta dėl geres-nio ekonomikos valdymo, niekada neatsispindėjo nei vartojime, nei san-taupoje (Terleckas 1990; Aleškaitis 1990).

Trys ką tik aptartos priežastys neatitinka sovietinės subsidijų inter-pretacijos. Kalbant apie trečiąją priežastį yra netgi priešingai. Kas atsi-tiko tam tikrai Lietuvoje sukurtai pridėtinės vertės daliai? Pabandyki-me į šį klausimą atsakyti.

Valstybinio plano komiteto pirmininkas Jurijus Masliukovas tvirtino, kad 1966-1989 m. investicijos į Lietuvos ūkį sudarė apie 50 mlrd. rublių (A Discussion... 1990). Sovietų šaltiniai dažnai nurodo šį ir kitus skai-

čius kaip Maskvos pagalbos Lietuvai pavyzdį. Tačiau, pasak Lietuvos valstybinio statistikos komiteto, 19 proc. tos sumos teko kolūkiams bei Lietuvos gyventojams. Iš 14,8 mlrd., kurie buvo skirti žemės ūkiui, centriniai valstybės fondai sudarė tik 60 proc. (Lithuania's... 1990).

Lietuvos ūkio ministerijos duomenimis, per paskutinius 25 metus iki nepriklausomybės sąjunginio pavaldumo įmonės ir organizacijos į Sąjungos biudžetą pervedė 8,9 mlrd. rublių, arba 2,3 karto daugiau nei gavo centralizuotų kapitalinių įdėjimų. Be to, į centrinį Sąjungos fondą pervesta daugiau nei 1 mlrd. valiutinių rublių bei 99 mlrd. rublių apyvartos mokesčio. Be šių visiems žinomų pervedimų, buvo ir paslėpto išteklių išsiurbimo iš Lietuvos. Vienas tokių - kredito išteklių paėmimas SSRS Ministrų tarybos nuožiūra. Vien tik 1988 m. iš Lietuvos buvo paimta 854 mln. kreditų, o 1980-1988 m. ši suma, reguliuojama SSRS Ministrų tarybos nuožiūra, padidėjo nuo 2 iki 4,1 mlrd. rublių. Nustatyta, kad 1980-1988 m. Lietuvos ekonomika prarado 728 mln. rublių įplaukų, arba 1,6 mlrd. rublių, perskaičius kaip palūkanų palūkanas (Lithuania's... 1990). 1989 m. liepos 1 d. Lietuvoje sukurti kredito ištekliai pasiekė 10,5 mlrd. rublių, iš kurių 6 mlrd. disponavo Maskva. Nors Lietuvos gyventojai sudarė tik 1,3 proc. visų Sovietų Sąjungos gyventojų, jos kredito ištekliai padengė 9,5 proc. biudžeto deficito, atsiradusio dėl 1989 m. gautų paskolų. Tuo pat metu Lietuvos gyventojai, gaudami tik 86 mln. rublių, kentėjo dėl kredito išteklių stygiaus, nors jų santaupos viršijo daugiau nei 6 mlrd. rublių. Sovietinė kreditų teikimo sistema tapo pačia svarbiausia arterija, kuria iš Lietuvos į Sovietų Sąjungą buvo išpumpuojamos įplaukos (Uosis, Terleckas, Baldiškis 1989, 13-15).

Norėdami tai pailustruoti mikroekonomikos duomenimis, panagrinėkime kapitalinių įdėjimų srautus į Vilniaus „Elfos“ gamybinį susivienijimą ir iš jo. Šis susivienijimas, kaip teigė Valstybinio plano komiteto pirmininkas Masliukovas, 77 proc. savo penkerių metų investicijų gavo iš Maskvos (Lithuanian... 1990, 56). Per ketvirtį amžiaus, pasibaigusį 1988 m., „Elfą“ kapitaliniams įdėjimams iš centro gavo 34 mln. rublių bei 3 mln. valiutinių rublių, o į Sąjungos biudžetą pervedė 86 mln. rublių pelno bei papildomai 74 mln. rublių skyrė Sąjungos pramonės ministerijai. „Elfoje“ sukurtas pelnas, pervestas į Maskvą, buvo 3,3 karto didesnis už lėšas, skirtas iš centrinių fondų. Pagal klasikinį „dvigubo standarto“ mąstymą lėšos, pervedamos į centrą, yra privalomos, tuo tarpu asignavimai iš centro vadinami „pagalba“ arba „parama“ (Lithuania's... 1990).

Iš šios priešpriešos aiškėja, kad Lietuva, gavusi investicijų iš Maskvos, jai dosniai atsidėkodavo. Daugeliu atvejų Lietuvos, kitaip nei la-

biau atsilikusių respublikų, gražinama skola buvo gerokai didesnė. Taigi įprastinį investavimą siekiant gauti pelno vadinti „nesavanaudiška ir kilnia rusų tautos pagalba“ yra arba akivaizdus nesusipratimas, arba tyčinė melaginga propaganda.

Šalutinis prievartinės orientacijos į SSRS rezultatas buvo visiškai nu-trūkę ekonominiai Lietuvos ryšiai su Vakarais - su Jungtine Karalyste, Vokietija ir Belgija, - taip nelengvai užmegzti tarpukario laikotarpiu. To meto Lietuvos užsienio prekybos apimtis, tenkanti vienam gyventojui, nuolat didėjo ir buvo net 3 kartus didesnė nei Sovietų Sąjungoje. Lietuvos eksportas tarpukario metais padidėjo 2 kartus, o jos nacionalinė valiuta pagal stiprumą tuo metu buvo antroje trečioje vietoje pasaulyje (Terleckas 1990; Ten Years... 1938, 72-78; Vaišnoras 1990). Dėl okupacijos Lietuva prarado daug įvairios naudos, turėtos iš užsienio prekybos bei iš bendradarbiavimo su ekonomiškai išsivysčiusiomis rinkos ekonomikos valstybėmis. Atgavusios nepriklausomybę Lietuvos prekyba su Vakarais tesudarė 2 proc. visos prekybos.

Čia dar reikia pažymėti, kad sovietų bei kai kurių Vakarų šalių literatūroje pernelyg sureikšminamas vidaus rinkos dydis (pagal valstybės plotą) kaip pagrindinis ekonomikos plėtros pranašumas. Todėl Lietuvos nepriklausomybės gynėjai dažnai kaltinami, jog bandė kurti valstybę, kurios plotas pernelyg mažas, kad ji galėtų sėkmingai ekonomiškai plėtotis. Tai pasenęs, XIX šimtmečio, mąstymas. Remiantis naujaisiais Pensilvanijos universiteto ekonomikos profesoriaus Roberto Summerso tyrimų duomenimis, pajamų, skiriamų vienam gyventojui, vidutinis metinis prieaugis 50 proc. pasaulio šalių, esančių „dugne“, įvertintas pagal tų valstybių gyventojų skaičių, 1960-1985 m. didėjo daug smarkiau nei pajamų vienam gyventojui prieaugis didžiosiose valstybėse. Vienam gyventojui tenkančios pajamos mažose valstybėse taip pat būna didesnės. Būti „plačiosios tėvynės“ (nekalbama apie jos specifinį pobūdį) dalimi greičiau buvo trūkumas, o ne privilumas. Kodėl? O todėl, kad mažesnės šalys aktyviau prekiauja pasaulio rinkoje, kuri nekinta, ar gyventumėte didžiulėje Sovietų Sąjungoje, ar mažoje Lietuvoje. Mažos valstybės gamina vis daugiau tokių produktų, kuriems didelė vietos rinka nebūtina: nedidelė, vienalytė ekonomika mažiau kenčia nuo neefektyvumo, atsirandančio nelanksčiai vyriausybei kišantis į regioninius ir atskirų sričių konfliktus (Becker 1990).

Iškreipta Sovietų Sąjungos komunistinės centralizuotos, į šalies vidų orientuotos raidos strategijos struktūra bei atsiradusios dvi atskiros rinkos (nereikli Sovietų Sąjungos vidaus ir Ekonominės Savitarpio Pagalbos

Šalių bei reikli pasaulinė), veidamos tarpusavyje, sukūrė dvigubą komunistinės ekonomikos eksporto struktūrą, o tai neigiamai paveikė sėkmingą eksporto perorientavimą į reiklį pasaulio rinką (Winiecki 1999).

5.1.1. Žvelgiant į kreivąjį Valstybinės statistikos valdybos veidrodį: beprasmės pastangos

Europos Ekonominė Bendrija bandė išnagrinėti statišką Baltijos valstybių ir Sovietų Sąjungos ekonominių ryšių pobūdį (Stabilizacija... 1990). Europos Sąjungos, tuometinės Europos Ekonominės Bendrijos (EEB), pranešime, paremtame Sovietų Sąjungos valstybinės statistikos valdybos duomenimis apie prekybą 1988 m., kalbama apie visiškai neigiamą Baltijos valstybių ir likusios Sovietų Sąjungos dalies prekybos balansą. Reikia labai tikėti Valstybinės statistikos valdybos duomenų patikimumu bei išsamumu, kad būtų galima atlikti šią analizę ir rimtai įvertinti jos rezultatus. Trejus dešimtmečius atlieku lyginamąją sovietinio tipo ekonomikos analizę, bet turiu prisipažinti, kad man tokio tikėjimo stinga. Kodėl?

Pirmiausia dėl to, kad prekyba pagamintais produktais sudaro tik dalį einamosios sąskaitos. Maskva nesumokėjo Baltijos šalims už tranzitą per jų teritorijas. Ištisis šimtmečius Baltijos jūros uostai buvo Rusijos langas į pasaulį. Apskritai visos pajamos, gautos iš paslaugų sektoriaus, taip pat ir iš turizmo, nutekėdavo Maskvon, aplenkdamos Baltijos valstybių sąskaitas. Antra, viskas, kuo buvo aprūpinama Baltijos valstybių teritorijoje dislokuota 400 tūkst. ar daugiau kareivių sovietų armija, buvo laikoma importu. Be to, Maskva neatlygino žalos, kurią sovietų kariuomenė padarė Baltijos valstybių aplinkai. Visiškai nėra žinių apie keletą labai svarbių Baltijos valstybių ir Sovietų Sąjungos tarpusavio santykių aspektų, kaip antai apie Komunistų partijos ir KGB bei kitų valdžios struktūrų, svetimų Baltijos valstybėms ir padariusių daug žalą jų interesams, finansavimą bei aprūpinimą.

Be to, Europos Ekonominės Bendrijos atlikta atskirų sovietinių respublikų prekybos analizė neatspindi viso Sovietų Sąjungos egzistavimo laikotarpio. Tą galima pasakyti ir apie Baltijos valstybes. Kai kurios iš jų devintojo dešimtmečio pabaigoje patyrė prekybos su Sovietų Sąjunga deficitą. Taip atsitiko visų pirma dėl to, kad sovietų ekonomika patyrė visišką fiasko, ypač blogėjant užsienio prekybos balansui. Tai turėjo skirtingą poveikį Baltijos valstybių prekybos srautams į Sovietų Sąjungą ir iš jos. Tačiau jei panagrinėsime visą Sovietų Sąjungos egzistavimo laikotarpį, pamatysime visai kitokį vaizdą. Remdamiesi kitais

duomenimis, kurie plačiau nušviečia pasienio prekybą, pamatysime, kad 1961-1988 m. bendrasis prekybos saldo Latvijoje padidėjo 9 proc., o į einamąją sąskaitą įtraukus ir paslaugas, saldo išauga iki 23 proc. (Smulders 1990, III lent.).

Su tam tikromis išlygomis Europos Ekonominės Bendrijos atliktoje analizėje (77 p.) teigiama: turint duomenis apie prekybos vidaus ir užsienio (pasaulinėje) rinkoje kainas, galima apskaičiuoti, kiek pagal iškreiptą sovietinę kainų struktūrą kai kurioms respublikoms tenka pelno. Tačiau faktiškai dirbtines kainas verčiant į pasaulinės rinkos kainas didžiuliai statistiniai netikslumai tokius bandymus daro beprasmius. Šitai nurodo ne tik Vakarų valstybių autoriai (pavyzdžiui, Schroeder 1992), bet ir supranta pats Valstybinės statistikos valdybos pirmininkas savo straipsnyje „Sugrąžinkime pasitikėjimą statistika“ (Kiričenko 1990).

Kadangi respublikos savo einamųjų sąskaitų neturėjo, sovietinio tipo kapitalo sąskaitos turėjo didelę įtaką Baltijos valstybių ir Sovietų Sąjungos einamosioms sąskaitoms. Baltijos valstybių turima medžiaga rodo, kad dėl nelygių finansinių santykių su SSRS atsiranda dar daugiau iškraipymų. Dėl Sovietų Sąjungos įpročio subsidijuoti ne vartojimą, o gamybą mažėja eksportuotinių prekių vertė. Dėl didelio subsidijų procento mažmeninėse kainose žemės ūkio produktus eksportuojančių valstybių (Lietuvos, Estijos) eksporto apimtis linkusi mažėti. Lietuvoje šios subsidijos sudarė net 30-40 proc. produkto vertės (Karlsson ir van Arkadie 1991, 213; Hanson 1991b).

Apskritai iškraipymų atsirado dėl bendros Sovietų Sąjungos bankų sistemos. Centriniai bankai nuolat perskirstydavo einamąsias sąskaitas ir kreditinius išteklius tarp respublikų ir centro. Per 44 pokario metus Latvija perdavė Maskvai du kartus daugiau grynųjų pinigų ir kredito išteklių nei gavo pati; taigi Sovietų Sąjungai buvo suteikta apie 34 mlrd. rublių subsidijų. Panašiai ir Lietuvoje buvusios sąjunginio pavaldumo gamyklos pervedė į Maskvą du kartus daugiau lėšų, nei gavo iš jos kapitalo investicijų. Sovietų bankų sistema buvo viena pagrindinių arterijų, kuria viena kryptimi vyko kapitalinių išteklių išpumpavimas iš Baltijos valstybių į Sovietų Sąjungą. Būtent pelno, gauto iš eksporto, pasiskirstymas, ir taip jau blogindamas liūdnai pagarsėjusią „stygiaus“ ekonomiką, sumažino Sovietų Sąjungos pelną, gautą iš prekybos. Jei Baltijos valstybės būtų turėjusios normalius ir teisingus finansinius santykius su Sovietų Sąjunga, jos būtų galėjusios gauti papildomų lėšų importuoti naftą bei kitus gamtinius išteklius (Smulders 1990; Samonis 1991a). Šis pastebėjimas vertinant šių dienų apskaitos kategorijomis yra gal ir nereikšmingas, tačiau parodo, kas, ką ir kieno sistemą subsidijavo.

Minėti Baltijos valstybių ir Sovietų Sąjungos ekonominių ryšių iškraipymai yra tik bendrosios problemos dalis, tačiau manau, jog šito pakanka norint suvokti jos mastą. Dėl šios priežasties sunku pagrįsti teiginį, esą Sovietų Sąjunga subsidijavo Baltijos šalis. Jei Maskvos investicijos į Baltijos šalis buvo autonominio pobūdžio ir labiau siekė pelno, o ne stengėsi ką nors kompensuoti, tai toks teiginys yra neteisingas, net jei ir nebūtų iškraipymų (Hanson 1991b). Aš visiškai sutinku su Švedijos vyriausybės iniciatyva parengta Baltijos valstybių ekonominės padėties apžvalga. Joje pateikti skaičiavimai panašūs į nurodytuosius EEB pranešime. Daroma išvada, kad tokio pobūdžio bandymų vertė abejotina (Karlsson ir van Arkadie 1991, 193). Jais negalima remtis norint apskaičiuoti, kokios turėtų būti Baltijos valstybių einamosios sąskaitos nepriklausomybės *de facto* sąlygomis.

Remiantis 1989 m. ir vėlesniais duomenimis, galima daryti prielaidą, kad Latvija galėjo turėti subalansuotą einamąją sąskaitą netgi esant realioms Rusijos energetinių išteklių kainoms. Kitų dviejų Baltijos valstybių vyriausybės tvirtino, kad joms netoli iki subalansuotos einamosios sąskaitos (Buchan 1991; Hanson 1991a ir b; Department of... 1991).

6. Lyginamieji vystymosi lygmenys: kaip išmatuoti sovietinį stabdomąjį poveikį

Vienam žmogui tenkantis bendrasis nacionalinis produktas yra pats aiškiausias būdas įvertinti ekonomikos išsivystymo laipsnį. Tarpukario nepriklausomybės metais Lietuva buvo silpniau išsivysčiusi Europos valstybė. Tačiau į šį reiškinį reikia pažvelgti istoriniu požiūriu. Nuo 1795 m. iki Pirmojo pasaulinio karo (t. y. 120 metų) Lietuva buvo Rusijos imperijos dalis ir patyrė žiaurias represijas už daugelį bandymų išsilaisvinti. Pirmojo pasaulinio karo metu ji buvo okupuota vokiečių, kurie išgrobstė Lietuvos pramonės įmones ir su pedantišku tikslumu viską sunaikino. Vieno vertintojo nuomone, Lietuva vokiečių okupacijos bei kovos už nepriklausomybę metais patyrė nuostolių už maždaug 5 mlrd. litų (tuo metu 10 litų buvo verti 1 Amerikos dolerio), ir ši suma buvo 3,5 karto didesnė už Lietuvos nacionalines pajamas 1924 m. Tauta tuo metu beveik nebuvo susitelkusi. Buvo manoma, kad Lietuva negalės išlikti kaip ekonominis vienetas (Terleckas 1990; Simutis 1942, 19).

Vis dėlto buvo dedamos milžiniškos pastangos atkurti kraštą. Lietuvos ekonomika per metus vidutiniškai išaugdavo 10 proc. - tai ste-

bėtinasis tempas (Terleckas 1990; Ten Years... 1938, 4). Be to, kitaip nei sovietų laikais, socialinis vystymosi efektyvumas buvo gan didelis. Pakanka pasakyti, kad vidutinio pramonėje dirbančio žmogaus atlyginimo pakako 4 asmenų šeimai išlaikyti (Mačiūka 1955). Niekio panašaus nebuvo įmanoma po pusę amžiaus trukusios sovietinės „pažangos“. Galima ginčytis, ar 1940 m. Lietuva buvo atsilikusi nuo išsivysčiusių Vakarų valstybių bent dešimtmečiu. Oficialūs Sovietų šaltiniai teigia, kad 1928-1985 m. Sovietų Sąjungos nacionalinės pajamos padidėjo net 90 kartų. Turbūt pats sensacingiausias „glasnost“ laikotarpio reiškinys yra kitas įvertinimas, kurio autoriai Seliuninas ir Chaninas paskelbė duomenis, įrodančius, jog nacionalinės pajamos padidėjo tik 6-7 kartus. Vakarų analitikai iki šiol negalėjo paskelbti nieko įtikinamesnio. Vakarų valstybių pastangos įvertinti Sovietų Sąjungos bendrojo nacionalinio produkto vertę doleriais buvo gerokai pagražintos (Marer 1985; World Bank Atlas 1980-1983; įvairūs CŽV vertinimai ir pan.). Buvo nustatyta, kad 1990 m. Sovietų Sąjungos bendrasis nacionalinis produktas, tenkantis vienam žmogui, siekė apie 2000 JAV dolerių (Grossly... 1990). Tikriausiai tai gerokai daugiau nei buvo iš tikrųjų, jeigu, Tarptautinio valiutos fondo duomenimis, Lenkijos bendrasis nacionalinis produktas vienam žmogui 1990 m. sudarė tik 1100 JAV dolerių (Lipton ir Sachs 1990). Nėra pagrindo tikėti, kad Lietuvos bendrasis nacionalinis produktas žmogui labai skirtųsi nuo kaimyninės šalies tokio pat rodiklio. Tiesą sakant, sovietų šaltiniai teigė, kad 1988 m. Lietuvos bendrasis nacionalinis produktas buvo 2427 rubliai - 10 proc. didesnis nei sąjunginis tų metų bendrojo nacionalinio produkto vidurkis (On the „Lithuanian...“ 1990, 7). 1990 m. Lietuvos bendrasis nacionalinis produktas tikriausiai buvo apie 1000-2000 JAV dolerių, t. y. gerokai mažesnis nei Vakarų valstybių, ypač kaimyninių. Lietuvos valstybinis statistikos komitetas apskaičiavo, kad 1960-1989 m. Lietuvos nacionalinės pajamos buvo 128,6 mlrd. rublių mažesnės nei Suomijos bei 155,8 mlrd. rublių mažesnės nei Švedijos, ir šis atotrūkis vis labiau didėjo. Šiuo laikotarpiu Lietuvos nacionalinės pajamos siekė apie 154 mlrd. rublių (Lithuania's... 1990). Dauguma Vakarų valstybių pasiekė bei pralenkė posovietinį Lietuvos išsivystymo lygį (1990 metų) iškart po Antrojo pasaulinio karo. Taigi Lietuvą nuo Vakarų valstybių 1990 m. skyrė mažiausiai 3 dešimtmečiai (World Tables 1971).

Tam, kad galėčiau pateiktus nepagrįstus tvirtinimus įvertinti kiekybiškai, siūlau komunizmo stabdomojo poveikio rodiklį (KSR) - matmenį, kuris apibendrina stabdomąjį komunizmo poveikį ekonomikos raidai:

KSR = TVA - PVA

(KSR - komunizmo stabdomojo poveikio rodiklis;

TVA - totalinis vystymosi atotrūkis nuo pirmaujančių Vakarų valstybių;

PVA - pradinis vystymosi atotrūkis prieš įsigalint komunizmui).

Lietuvoje šis matmuo apskaičiuojamas taip:

KSI = 30 metų - 10 metų = 20 metų.

Turint galvoje santykinį tarpukario Lietuvos atsilikimą nuo kitų valstybių (PVA) per dešimtmetį, pusę amžiaus trukusi okupacija (sovietizacija) nubloškė Lietuvos raidą ne mažiau kaip 20 metų atgal (40 proc.). Pasirinkę KSI (40 proc.) išeities tašku, galime apskaičiuoti doleriais, kiek Lietuva, būdama okupuota Sovietų Sąjungos, prarado turto, palyginti su kuria nors Vakarų valstybe (pavyzdžiui, su Danija). Tačiau tai nėra šios apžvalgos tikslas. Reikia pripažinti, kad čia pateiktas gan paprastas ir optimistinis vertinimo būdas. Kiti skaičavimai, pavyzdžiui, atlikti Prancūzijos Vyriausybės, nėra tokie optimistiniai. Manoma, kad toliau pažengusios Vidurio Europos valstybės (pavyzdžiui, Bulgarija, Rumunija, Lenkija) savo vystymusi atsiliko maždaug 25-30 metų (viena karta) (Mocilnikar 1999). Dėl šios priežasties KSI yra apie 50-60 proc.

7. Išvados

Net jeigu Sovietų Sąjungos primesta komunistinė sistema pasižymėjo labai savotišku ekonomikos augimu (kuris primena plintantį vėžį), Lietuvos ir kitų anksčiau okupuotų valstybių lyginamoji ekonomikos raida buvo nublokšta 20 metų atgal. Šioje apžvalgoje pirmąkart tiesiogiai ir labai apytiksliai įvertinamas stabdomasis komunizmo (sovietizacijos) poveikis ekonomikos raidai. Jis išreikštas komunizmo stabdomojo poveikio rodikliu (KSR), į kurį neįeina įvairaus pobūdžio netiesioginis neigiamas poveikis.

Nuo 1990 m. Lietuva bando įgyvendinti radikalias politines ir ekonomines reformas, kurios leistų atkurti valstybingumą bei rinkos ekonomiką (Samonis 2000b). Tačiau lengvai ir greitai komunistinės sistemos palikimo atsikratyti nepavyks. Šis straipsnis realistiškai vertina dides viltis sukurti gerovę pokomunistinėse valstybėse pereinamuoju laikotarpiu. Akivaizdu, kad reikės dar daug laiko, kol šalis atsigaus nuo

komunistinės sovietų sistemos Lietuvai bei kitoms buvusioms komunistinėms valstybėms teiktų „gėrybių“. Kaip sakė garsus Lenkijos disidentas ekonomistas Winiecki, „seniai mirusios sovietinės sistemos praeikimas bus dar jaučiamas daugelį dešimtmečių buvusiose centralizuotos planinės ekonomikos šalyse. Jas amžiams suluošino specifiniai tos sistemos iškraipymai, o ir atsikūrimo procesas - netgi pasikeitus santvarkai ir strategijai - bus beviltiškai ilgas“ (Winiecki 1999).

Literatūra

1. A Discussion on the Decisions Adopted by the Supreme Soviet of the Lithuanian Soviet Socialist Republic on March 10-12, 1990 / Materials of the Special Third Congress of People's Deputies of the USSR. Moscow, 1990.
2. *Aganbegyan, A.* The Economic Challenge of Perestroika. Bloomington: Indiana University Press, 1988.
3. *Aleškaitis, V.* Išlaikytinė, duodanti naudą / Atgimimas. 1990. Nr. 12.
4. *Aslund, A.* Gorbachev's Struggle for Economic Reform. London: Pinter Publishers, 1989.
5. *Baležentis, A.* Įspėkime ateitį / Žemės ūkio specialistas. 1990. Nr. 21.
6. *Becker, G. S.* Actually, Small-Fry Nations Can Do Just Fine / Business Week. 1990. October 1.
7. *Bhagwati, J. Brechter, R. and Hatta, T.* The Paradoxes of Immiserizing Growth and Donor-Enriching 'Recipient-Immiserizing' Transfers: A Tale of Two Literatures / Weltwirtschaftliches Archiv. 1984. No. 4.
8. *Borisov, B. and Mikhailov, L.* Litva - na puti k propasti? / Ekonomika i žizn. 1990. No. 14.
9. *Brada, J.* Soviet Subsidization of Eastern Europe: The Primacy of Economics over Politics? / Journal of Comparative Economics. 1985. March.
10. *Buchan, D.* EC Seeks Gradual Links with the Baltic / Financial Times. 1991. September 10.
11. Department of Foreign Economic Relations / Latvia: An Economic Profile for the Foreign Investor. Riga: The Government of Latvia. 1991.
12. *Desai, P.* Is the Soviet Union Subsidizing Eastern Europe? / European Economic Review. 1985. No 29.

13. *Dūda, V.* Nuo optimalaus sprendimo, į optimalią gamybą. Kaunas: Lithuanian Research Institute for the Mechanization of Agriculture, 1990.
14. Grossly Deceptive Product / *The Economist*. 1990. March 10.
15. *Hammer, D. P.* Why Do the Russians Complain? Paper Presented to the Conference on „The 'National Question' in the Soviet Union", Waterloo-Laurier Centre for Soviet Studies, University of Waterloo, Canada, May 2-5, 1990.
16. *Hanson, P.* Presentation on Baltic Foreign Economic Relations at the Convention of the American Association for the Advancement of Slavic Studies. Miami, Florida, November 24. 1991 a.
17. *Hanson, P.* External Economic Relations of the Baltic States / *Economic Bulletin for Europe*. Vol. 43. New York: United Nations. 1991 b.
18. *Hinds, M.* Issues in the Introduction of Market Forces in Eastern European Socialist Economies. Washington, DC: The World Bank, 1990.
19. *Hammer, D. P.* 1990. Why Do the Russians Complain? Paper Presented to the Conference on „The 'National Question' in the Soviet Union", Waterloo-Laurier Centre for Soviet Studies, University of Waterloo, Canada, May 2-5, 1990.
20. *Holzman, F.* The Economics of Soviet Bloc Trade and Finance. Boulder, Colorado: Westview Press, 1987.
21. How will an Independent Lithuania's Economy Function? / *The Lithuanian Review*. 1990. March 2.
22. How to Compete / *Harvard Business Review*. 1990. No. 4.
23. If Gorbachev Dares / *The Economist*. 1985. July 6.
24. *Jones, A. and Moskoff, W.* / Perestroika and the Economy: New Thinking in Soviet Economics. Armonk, NY: M. E. Sharpe, 1989.
25. *Karlsson, M. and Van Arkadie, B. (eds.)* Economic Survey of the Baltic States. Stockholm: Swedish Ministry of Foreign Affairs, 1991.
26. *Kiričenko, V. N.* Vernut doverie statistike / *Kommunist*. 1990. No. 3.
27. *Komai, J.* The Road to a Free Economy. New York: W.W. Norton and Company, 1990.
28. *Kushnirsky, F.* Growth and Inflation in the Soviet Economy. Boulder: Westview Press, 1989.
29. *Laird, R.* The USSR's Food Crisis / *The Christian Science Monitor*. 1990. July 27.
30. *Lipton, D. and Sachs, J.* Creating a Market Economy in Eastern Europe: The Case of Poland / *Brookings Papers on Economic Activity*. 1990. No. 1.

31. Lithuania's 'Indebtedness' to USSR Refuted / FBIS-SOV-90-084. 1990. May 1.
32. *Mačiūka, B.* Lithuania in the Last Thirty Years. New Haven: Human Relations Area Files. 1955. No. 18.
33. *Maniušis, J.* Soviet Lithuania: Achievements and Prospects. Vilnius: Mintis, 1976.
34. *Marer, P.* Dollar GNPs of the U.S.S.R. and Eastern Europe. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1985.
35. *Milgrom, P.* and Roberts, J. The Economics of Modern Manufacturing: Technology, Strategy, and Organization / The American Economic Review. 1990. No. 3.
36. *Mocilnikar, A. T.* The Eastward Enlargement of the European Union: A New Economy For a United Europe / Paper Presented at the 5th Franco-German Forum, CEPIL-ZEI. Paris. 1999. July 5-6.
37. On the „Lithuanian Problem" (White Book). Moscow: Novosti Press Agency, 1990.
38. *Parkola, A.* Changes in the Sectoral Employment Structure of the CMEA Countries in the Period 1950-1975. In Comparison with Developed Capitalist Countries / Jahrbuch der Wirtschaft Osteuropas. 1980. Band 9/1 Halbband.
39. *Samonis, V.* From Plan to Market in Eastern Europe: Some Lessons from Polish Big Bang. Toronto, Canada: University of Toronto, 1990a.
40. *Samonis, V.* Economic Reform Initiatives in Lithuania: From Moscow to Vilnius and From Plan to Market. Toronto, Canada: University of Toronto, 1990b.
41. *Samonis, V.* One Step Forward and Two Steps Back: The Impact of Sovietization on the Lithuanian Economy. Toronto: University of Toronto, 1991a.
42. *Samonis, V.* From Dependence to Interdependence: Transforming Baltic Foreign Economic Relations. Indianapolis: The Hudson Institute, 1991b.
43. *Samonis, V.* State, Market and the Post-Communist Economic Transformation: A Macroanalytical Framework. Brussels: International Institute of Administrative Sciences, 1992.
44. *Samonis, V.* Transforming the Lithuanian Economy: From Moscow to Vilnius and From Plan to Market. Warsaw: The Center for Social and Economic Research (CASE), 1995.
45. *Samonis, V.* Lithuania's Economic Transformation / Osteuropa-Wirtschaft. Munich: Suedost-Institut, 1996. No. 2.

46. *Samonis, V.* Lithuania's Economic System and Foreign Relations on the Eve of the XXI Century. Paper Presented at the Conference „Between Europe and Eurasia: Lithuania on the Eve of the XXI Century”, Jurbarkas, Lithuania, June 26-29, 1997a.
47. *Samonis, V.* Lithuania's Road to Europe: A Comparative Assessment / Lithuanian Papers. Hobart: University of Tasmania, Australia. 1997. No 11. 1997b.
48. *Samonis, V.* The Blueprint for Lithuania's Future: Main Premises. Toronto: University of Toronto and Samonis Emerging Markets Institute, 1999 (1997c).
49. *Samonis, V. (ed.)* Enterprise Restructuring and Foreign Investment in the Transforming East: The Impact of Privatization. New York: The Haworth Press Inc., 1998.
50. *Samonis, V.* Road Maps to Markets: Issues in the Theory of the Post-Communist Transformation / P. G. Hare (ed.) Systemic Change in Post-Communist Economies. Houndmills: Macmillan Press Ltd, 1999.
51. *Samonis, V.* Transforming Business Models in the Global Digital Economy: The Impact of the Internet. Bonn and Toronto: The Center for European Integration Studies and SEMI Online, 2000a.
52. *Samonis, V.* Lietuvos reformų dešimtmetis: keliai, klystkeliai, problemos, perspektyvos. Vilnius University: Ekonomika. Nr. 50. 2000b.
53. *Samonis, V. (ed.)*. Exit for Entry: Microrestructuring in Transition Economies. Amsterdam: Kluwer Academic Publishers.
54. *Schroeder, G.* U.S.S.R.: Toward the Service Economy at a Snail's Pace / Gorbachev's Economic Plans: Study Papers Submitted to the Joint Economic Committee, Congress of the United States. Volume 2. 1987.
55. *Schroeder, G.* On the Economic Viability of New Nation States / Journal of International Affairs. 1992. February.
56. *Seliunin, V. and Khanin, G.* Lukavaja cifra. Novyj Mir. 1987. No. 2.
57. *Simutis, A.* The Economic Reconstruction of Lithuania After 1918. New York: Columbia University Press, 1942.
58. *Smulders, M.* Who Owes Whom? Mutual Economic Accounts Between Latvia and the USSR 1940-1990. Riga: The Government of Latvia, 1990.
59. Stabilization, Liberalization and Devolution: Assessment of the Economic Situation and Reform Process in the Soviet Union / European Economy. 1990. December.
60. Ten Years of Lithuanian Economy. Report of the Chamber of Commerce, Industry and Crafts. Kaunas: 1938.

61. *Terleckas, V.* Lithuanian Economic Dependence: Fact or Fiction? / The Lithuanian Review. 1990. February 15.
62. *Uosis, S., Terleckas, V., Baldišis, V.* Lietuvos pinigų ir kredito sistemos koncepcija. Vilnius: Žinija, 1989.
63. *Vaišnoras, J.* Lietuvos aukso likimas / Varpas. 1990.
64. *Vasiliauskas, A.* Lietuvos ekonominio savarankiškumo plėtojimo problemos / Varpas. 1990.
65. *Winiecki, J.* Historical Output and Trade Distortions as Determinants of Export Performance in Post-communist Transition. Torino: International Centre for Economic Research, Working Paper no. 25/99. 1999.

Tautos naikinimas dėl ideologijos

*Elmutas Laane, Tartu valstybinio universiteto profesorius,
buvęs politinis kalinys*

Leiskite man pradėti nuo 1913 m. J. Stalino pasiūlyto tautos apibrėžimo: „Tautos susiformavimą ir egzistavimą lemia keturi požymiai - bendra kalba, teritorija, ekonomika ir kultūra“. Jei nors vieno iš šių keturių požymių trūksta, tauta yra mirusi. Komunistinio teroro režimo tikslas - numarinti Baltijos tautas. Buvo kėsiniama į visus keturis tautos egzistavimo požymius. Trumpiausias kelias šiam tikslui pasiekti - staigus fizinis žmonių, ypač elito, sunaikinimas. Procesas buvo pradėtas dar prieš 1940 m. birželio perversmą, kurį inscenizavo okupacinės karinės pajėgos, o atliko aktoriai, estiškai mokantys vos kelis žodžius. Estijos komunistų partijai 1940 m. birželio 13 d. perversmo išvakarėse priklausė mažiau nei 150 narių. Aišku, kad tokia maža žmonių grupė buvo nepajėgi įvykdyti perversmo paimant Estiją Sovietų Sąjungos užantin ar organizuojant 41 tūkstančio Estijos piliečių (beveik 4 proc. gyventojų) sunaikinimą 1940-1941 m.

Baltijos šalys buvo prijungtos prie Sovietų Sąjungos siekiant sukurti placdarmą invazijai į Europą (karinis planas „GROZA“). Politinė padėtis buvo palanki sovietinei agresijai: vyko Antrasis pasaulinis karas, pasirašytas Molotovo-Ribbentropo paktas, nulėmęs tai, kad Baltijos šalys bei Moldavija buvo priskirtos prie Sovietų Sąjungos įtakos sferos, o Lenkija padalyta Sovietų Sąjungai ir Vokietijai.

Siekiant išugdyti kosmopolitišką *homo sovieticus*, vietiniai Baltijos šalių žmonės, pasitelkus teroro veiksmus, turėjo būti deportuoti ar tapti savo pačių tėvynėje nepageidaujami. Instrukciją „Dėl antisovietinių elementų deportavimo iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos“ (1939 m. spalio 11 d. Įsakymas Nr. 001223) dar 1939 m. pasirašė Ivanas Serovas, Sovietų Sąjungos Valstybinio saugumo komiteto pirmininkas.

1941 m. gegužės 14 d. Sovietų Sąjungos komunistų (bolševikų) partijos Centro komitetas ir SSRS Liaudies komisarų taryba išleido kitą in-

strukciją dėl deportavimo, kuri vadinosi „Konfidencialūs bendrieji nuostatai Nr. 1299-526“. Vadovaujantis šia instrukcija, 1941 m. birželio mėnesį iš Estijos buvo deportuoti 9728 žmonės, iš jų 4005 vaikai. Vyrai buvo atskirti nuo šeimų, didelė jų dalis - suimti. 95 proc. kalinių buvo įvykdyta mirties bausmė lageriuose arba jie mirė nuo nežmoniško režimo; 59 proc. deportuotųjų mirė iš bado ir dėl nežmoniškų gyvenimo sąlygų. Kai kuriems šio pirmojo vežimų etapo deportuotiesiems pavyko grįžti į Estiją. Jie pateko tarp tų 5 tūkstančių, kurie antrajame (1949 m.) masinės deportacijos etape buvo išvežti į Omsko regioną, esantį šalia Semipalatinsko atominių bombų bandymo zonos. 1949-1956 m. Semipalatinske buvo bandoma maždaug 260 atominių ir vandenilinių bombų. Nuo radiacijos susirgusioms aukoms buvo atsakyta medicinos pagalba. Išsekusiems žmonėms bei negyvų ar išsigimusių kūdikių tėvams buvo teigiama, kad viso to priežastis - bruceliozė.

Dauguma estų vienaip ar kitaip atsispyrė sovietiniam teroro režimui. Nustatyta, jog maždaug 30 tūkst. estų pasislėpė miškuose ir kovojo su esamu režimu. Apie 50 proc. miško brolių arba žuvo, arba buvo nuteisti mirti. 1953-1954 m. miško brolių judėjimas nuslūgo; paskutinį partizaną KGB sugavo 1978 m. Estijoje buvo apie šimtas jaunųjų kovotojų už laisvę grupių. KGB užregistravo daugiau nei 10 tūkst. aktyvių laisvės kovotojų. 1945-1954 m. aštuoniasdešimt dviem jaunuolių grupėms buvo pateikti politiniai kaltinimai, jie buvo teisiami už „valstybės išdavimą“. 1944-1954 m. buvo suimti 708 jaunimo politinių rezistentų grupių nariai, iš jų 382 buvo moksleiviai (145 vidurinių mokyklų mokiniai, 89 techninių vidurinių mokyklų moksleiviai, 64 universitetų studentai, 37 profesinių mokyklų moksleiviai ir 46 kitų mokyklų mokiniai). Buvo suimta penkiolika vidurinių mokyklų mokytojų - jaunimo grupių narių. Apie 18 proc. suimtųjų sudarė merginos. 49 jaunuoliai buvo teisiami pagal karo teismo įstatymą. Šeši buvo nuteisti mirti (trims mirties bausmė įvykdyta), 200 žmonių nuteisti kalėti 25 metus, 16 - nuo 15 iki 20 metų kalėjimo, 289 - 10 metų, kiti nuteisti kalėti mažiau nei 10 metų. Šešiolika moksleivių buvo išteisinta. Apie 40 proc. visų nuteistų kalėti jaunuolių neturėjo nė 18 metų. Baigiantis kalėjimo terminui, kai kuriems iš nuteistųjų buvo suteikta malonė (daugiausia dėl to, kad jų tėvai tarnavo okupantams ar jų pakalikams).

Paprastai šie jaunuoliai buvo nuteisti už tai, kad rašė ir platino atsisaukimus, idealizuojančius buržuazinę valstybės tvarką ir buržuazinį nacionalizmą, kviečiančius nuversti sovietų valdžią ir raginančius mairu, pagalba bei pastoge remti miško brolius. Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, daugelis buvusių studentų paėmė ginklą ir tapo par-

tizanais, kad apgintų estų laisvę ir garbę. Dabar jų vardus galima perskaityti memorialinėse lentose, kabančiose ant mokyklų, kuriose jie mokėsi, sienų.

Šių jaunuolių negalima laikyti ideologijos, atvedusios prie fašizmo ir holokausto žiaurumų, rėmėjais. Jie buvo nuteisti už savo minties laisvę, už tai kad gimė estų šeimose, už ryžtą ginti savo šalį, kurią Nepriklausomybės kare nuo raudonojo teroro gynė jų tėvai. Tapę kaliniais, buvę studentai buvo išvežti į lagerius, kur sąlygos buvo ypač žiaurios: į tundrą tolimojoje šiaurėje bei į pietus - į smėlio dykumas. Mūsų grupės „Blue-black-white Union“ bylą tyręs prokuroras prieš prasidedant teismo farsui ciniškai pareiškė: „Dabar mes jūsų nenužudysime. Jūs dirbsite mūsų naudai, o paskui mirsite kaip šunys“.

Sovietų Sąjungos komunistų partijos veikla yra nusikalstama. Reikia nepamiršti, kad Sovietų Sąjungos komunistų partijai Estijoje atstovavo jos padalinys - Estijos komunistų partija. Pasipriešinimą Estijoje numalšino dvylika naikinimo batalionų, kuriuose tarnavo daugiau nei 6700 vyrų. Juos kontroliavo vietinės komunistų partijos komitetai, pavaldūs Estijos komunistų partijos Centro komitetui. Šias pajėgas dar labiau sustiprino du NKVD pulkai, keletas pasienio apsaugos padalinių, 10-asis gvardijos pulkas, 8-asis Estijos šaulių korpusas, Baltijos jūrų laivynas, NKVD ir NFGB 10-osios armijos specialiosios paskirties ir kontržvalgybos padalinys. Kai kuriais atvejais šios pajėgos buvo ginkluotos net tankais. Tokios pastangos davė vaisių - raudonojo teroro režimas laikėsi, o estų tautybės gyventojų per 50 sovietinės okupacijos metų sumažėjo 117 tūkstančių. Jei atsižvelgtume į tai, kiek dėl minėtų priežasčių kūdikių negimė, skaičiai liudytų dar didesnes netektis. Estijoje gyvenančių estų yra trečdaliu mažiau nei prieš karą. Nuo 93 proc. Estijos gyventojų estų skaičius 1989 m. nukrito iki 61,5 proc. Turėdamas visa tai galvoje, aš klausiu jūsų: argi SSKP nusikaltimai, įvykdyti raudonojo teroro režimo metu, nėra nusikaltimai žmonijai?

Komunizmo nusikaltimų padariniai žmonijai.
Psichologiniai atradimai Estijoje

Heino Nooras, Estijos buvusių politinių kalinių ir komunizmo aukų sąjunga

Ponios ir ponai, daktaras Heino Nooras iš mano šalies dėl sveikatos negalėjo atvykti į šį Kongresą, todėl aš pasistengsiu bent iš dalies jį pakeisti ir perduoti jo mintis. Taigi jis yra parengęs pranešimą, kuris vadinasi „Komunizmo nusikaltimų padariniai žmonijai. Psichologiniai atradimai Estijoje“. Daktaras Heino Nooras dirba Kankintų aukų reabilitacijos centre Estijoje.

Iš esmės visas pasaulis, kuris egzistavo aplink Sovietų imperiją ir praeityje, ir dabartyje, dar turi susidoroti su istorine, fizine ir psichine genocido padaryta trauma, kuri yra institucijų vykdyto teroro padarinys. Nepaprastai daug žmonių aukų, tarp kurių yra ir dar negimę vaikai, baisus komunistų smurtas vyko geopolitiškai neigiamai paveiktoje Baltijos šalyse. Pavyzdžiui, 1940-1987 m. iš Estijos į Rusiją buvo deportuota beveik 125 tūkst. asmenų, o tai yra vienas dešimtadalis gyventojų. Iš jų apie 50 tūkst. arba buvo sušaudyti, arba mirė kita mirtimi. Komunistinio režimo vykdytojai šimtus tūkstančių žmonių laikė kriminaliniais nusikaltėliais ir atitinkamai su jais elgėsi. Plataus masto represijomis ir propaganda komunistai siekė gyventojus visiškai pavergti ir sužlugdyti bet kokią galimą pasipriešinimą kuriant naują asmenį, kuris vadinasi *homo sovieticus*.

Dabar matome, kad ši trauma, kurią patyrė daugybė žmonių, turi ilgalaikį poveikį. Daugelis žmonių kenčia nuo labai sunkių psichikos sutrikimų, įskaitant potrauminį streso sindromą ir įkaito sindromą. Baimę, besikartojančius nakties košmarus, susidvejinusios asmenybės gėdą, atskirtį, atminties ir dėmesio sutelkimo sutrikimus, išsekimą, netgi seksualinio gyvenimo problemas - visa tai patiria traumuoti žmonės. Norint susidoroti su komunizmo nusikaltimų padariniais, reikia įsteigti ne tik tam tikras specifines institucijas, bet ir padėti tokiems asmenims adaptuojantis psichologine prasme.

Represuoti asmenys buvo paveikti psichiškai - jiems buvo įteigtas kalinio, arba įkaito, elgesio stereotipas. Jie susikūrė tam tikras psichologinės gynybos priemones. Daugelis tų, kurie sugebėjo išgyventi, labai sunkiai prisiderina prie naujos sistemos. Kai kurios represinės priemonės, taikytos praeityje, turi labai ilgalaikį poveikį ir galų gale skatina nesveiką visuomenę.

Yra tam tikrų skirtumų tarp tų, kurie išgyveno fašistinių nacių terorą ir kurie patyrė sovietinio režimo terorą, nes nacių terorą arba holokaustą išgyvenę asmenys buvo moraliai, politiškai ir materialiai palaukti, gydomi, jiems buvo kompensuojama už baisią praeities patirtį. Nuo 1945 m. jiems buvo skiriama labai daug dėmesio. Dabar jie pasižymi kai kuriomis ekstraversinėmis savybėmis. Jie gavo geresnę medicininę bei psichologinę gydymą ir beveik reabilitavosi. Šios kalbos autorius yra įsitikinęs, jog, norint išgydyti komunizmo traumuotą visuomenę, būtina išplėsti genocido koncepciją, pasmerkti komunistinę ideologiją, įvertinti komunizmo nusikaltimus ir priversti nusikaltėlius gailėtis dėl padarytų nusikaltimų. Tik viešai smerkiant galima pasiekti, kad visuomenė išgytų.

Dabar norėčiau keletą žodžių pasakyti apie šio pranešimo autorių. Heino Nooras yra medicinos mokslų daktaras, konsultantas ir gydytojas, dirba Estijos kankintų aukų reabilitacijos centre. Jis yra buvęs politinis kalinys, kalintas sovietų Gulage ir sugebėjęs išgyventi. Jo motiną čekistai sušaudė per jo gimtadienį. Pastaruosius 30 metų jis dirbo ligoninėje ir gydė daugiau kaip 4 tūkstančius nusižudyti bandžusių žmonių. Šių žmonių mirtingumas sudarė maždaug 9%. Taigi tiek apie daktarą Heino Noorą ir ačiū jums už dėmesį. (Plojimai)

Komunizmas kaip Rusijos imperializmo forma

Zenonas Pazniakas, masinių žudynių Kurapatuose tyrėjas

Kalbėdamas apie komunizmą, turiu omenyje valdžios sistemą, jos politiką bei ideologiją, 1917-1991 m. egzistavusias Sovietų Sąjungoje - buvusioje Rusijos imperijoje.

Istoriniu aspektu šią imperiją įkūrė ir jos politiką bei ideologiją suformavo mongolai, vadovaudamiesi šūkiu „žygiuoti iki paskutinės jūros“. Bėgant šimtmečiams, keitėsi sostinės ir dinastijos, valdžiusios Čingischano įkurtą imperiją, tačiau nekito jos dydis, apimantis Europą ir Aziją, bei pagrindinė politikos gairė - karas, kurio ideologija - „žygiuoti iki paskutinės jūros“ (kad laimėtų rusų armija, kad nugalėtų komunizmas).

Imperija niekad nežlugo, keitėsi tik jos forma. Vykstant permainoms, tam tikram laikui ji prarasdavo savo pakraščiuose esančias teritorijas, kad vėliau, įgavusi rusiškos, bizantiškos ar vokiškos patirties ir vadovaudamasi mokymu apie tarptautinį komunizmą, viską gražintų atgal ir nieko nesukurdama veržtųsi pirmyn: spaustų, plėšikautų, žudytų, atimtų, griautų ir apgaudinėtų.

Melas yra Rusijos imperijos politikos, gyvenimo būdo ir egzistencijos pagrindas. Melas, užkeltas ant pjedestalo, yra komunistinių santykių pagrindas.

Rusijos imperijos permainų ir stiprėjimo istorijoje komunizmas - tai visiškai nauja senos kolonijinės valstybės valdžios ir valdymo forma. Dinastinis Rusijos carizmo perimamumas buvo sugriautas ir pakeistas imperine ideologija. Vietoj dinastijos atsirado politinė grupė (partija), vietoj caro - autoritarinis diktatorius, vietoj stačiatikybės - marksizmas-leninizmas. Nepakito tik imperializmas, rusinimas, asmenybės pavergimas, baudžiava, agresija ir militarizmas.

Rusijos caras Nikolajus Pirmasis teigė: „Rusija - tai karinė valstybė“. XVIII amžiuje Rusija, užgrobdama Baltarusiją bei Baltijos valstybes, padalijo Žečpospolitą, panaikino jėgų pusiausvyrą Europoje ir tapo bėga-

lės karų pasaulyje sukėlė. Būtent Rusija pradėjo Pirmąjį ir Antrąjį pasaulinius karus ir, jei tai nebus išimtis, išprovokuos ir Trečiąjį, kad pratęstų savo viešpatavimą.

Valdžios ir ideologijos formų kaita, naujo autoritarinio valdymo įsigalėjimas bei baudžiavinių santykių grąžinimas į kaimą ir ekonomiką reikalavo, kad visos opozicinės bei besipriešinančios jėgos būtų pasmaugtos. Kad naujoji valdžia įgytų absoliučią galią, kad imperija atsinaujintų ir pasirengtų karui, buvo būtinos masinės represijos, sušaudymai ir Gulago lagerių sistema. Tai šokiravo Europos valstybes, bet nestebino Rusijos gyventojų, pasižyminčių euraziniu (t. y. nei europietišku, nei azijietišku) mentalitetu bei egalitarine psichologija.

Komunizmas nebuvo esminis Rusijos bruožas, o tik imperinės valdžios totalitarizmo forma. Vadinamieji komunizmo statytojai nesudėjo jokių aukų, nieko nesugriovė, bet nieko ir nepastatė. Viskas buvo daroma atsitiktinai, stiprinant ir ginant naują totalitarinę valdžią ir rusų supervalstybę, kuri ėmė kelti grėsmę visam pasauliui.

Rusų kalba Sovietų Sąjungoje tapo komunistinės kalbų susiliejimo „teorijos“ (rusinimo) ideologiniu atributu. Buvo paskelbta, kad rusų kalba - tai būsimoji komunistinės visuomenės, vadinamosios tarybinės liaudies, naujos imperijoje gyvenančių žmonių visumos, tarpusavio bendravimo kalba. Tą kalbą įtvirtinti rūpinosi komunistai. Sovietų Sąjungos komunistų partija vykdė ir kontroliavo šioje valstybėje rusinimą.

Nacionalinės kultūros, griežtai apibrėžtai bendradarbiaudamos su režimu, galėjo išlikti tik iš dalies. Septintajame dešimtmetyje Sovietų Baltarusijoje netgi baltarusių liaudies pasakos (išleistos Vilniuje 1939 m.) ir mokykliniai trigonometrijos vadovėliai baltarusių kalba gulėjo griežtai saugomuose vadinamuosiuose bibliotekų spec, fonduose. Baltarusiškai buvo leidžiami tik Lenino veikalai bei komunizmą ir rusus („vyresnįjį brolių“) aukštinanti sovietinė literatūra. Baltarusijos miestuose esančios baltarusiškos mokyklos buvo uždarytos ir performuotos į rusiškas. Baltarusijos istorija buvo grubiai falsifikuota, o Rusijos istorija tapo Sovietų Sąjungos istorija. Baltarusių jaunimas, mokomas „bendražmogiškąja“ kalba, buvo nuodijamas ir apgaudinėjamas. „Komunizmo statytojas“ neturėjo kalbėti baltarusiškai.

Kaip ir anksčiau, taip ir Sovietų Sąjungos laikais Baltarusija buvo ypatingas Rusijos politikos objektas ir rusinimo eksperimentų poligonas. Nikita Chruščiovas, aplankęs Minską septintajame dešimtmetyje, su pasitenkinimu pareiškė, kad baltarusiai pirmieji (savaiame suprantama, pirmieji po rusų) sukurs komunizmą, nes atsisakė savosios ir perėjo prie rusų kalbos. Tai buvo mirties pašlovinimas.

Pagrindiniai rusų imperialistinio komunizmo bruožai - mirtis ir prievarta, rusinimas ir etnocidas, ištisu tautų kultūros naikinimas bei nusi-kaltimai žmonijai.

Po Antrojo pasaulinio karo Baltarusijoje gyveno ne daugiau kaip 3 mln. gyventojų, o prieškario laikais komunistinis NKVD nužudė apie 2 mln. baltarusių. Baltarusijoje buvo sunaikinta apie 70 proc. visų baltarusių rašytojų, mokslininkų ir menininkų (visa Trečiojo valstybinio Baltarusijos Vladislavo Golubkos teatro trupė buvo suimta ir beveik visi artistai sušaudyti).

Žudė tautiniu pagrindu. Žudymams pateisinti buvo netgi sugalvotas slaptažodis „nacdemas“ (tai reiškė „nacionaldemokratas“, nors tokia partija iš viso neegzistavo). „Nacdemais“ buvo laikomi baltarusiai, kuriuos stalinistai buvo pasmerkę mirti. NKVD būstinėje buvo sugalvota neegzistuojanti antikomunistinė BIF organizacija (Baltarusijos išlaisvinimo frontas). Prisidengę šiuo fantomu, saugumiečiai rengdavo įsivaizduojamus tyrimus, suiminėjo, tardydavo, kankindavo, teisdavo ir nekaltus žmones išsiųsdavo į Sibirą.

Lenkija ir Rusija pasidalijo Baltarusiją 1921 m. Rygos susitarimu žudyti visus baltarusius, gyvenančius išilgai tos linijos. Rusai okupantai siekė išnaikinti visus šioje zonoje gyvenančius žmones, o prie to prisidėjo pasienio kariuomenė. Patikimiems žmonėms išduodavo šautuvus ir kastuvus. Toks karys pasienietis, atkampioje vietoje sutikęs vyrą, moterį ar vaiką baltarusį, tokį žmogų nušaudavo ir tuoj pat iškasęs duobę savo auką palaidodavo. Taip daryti buvo nurodyta instrukcijoje. Kaimiečiai mažiau bijojo kario su šautuvu negu žmogaus su kastuvu. (Šie faktai aprašyti baltarusių spaudoje devintajame dešimtmetyje.)

Ketvirtajame dešimtmetyje buvo sunaikinta (sušaudyta ir ištremta) apie 95-99 proc. (t. y. absoliuti dauguma) Baltarusijos komunistų partijos ir sovietinės administracijos atstovų. Naikindavo taip pat direktorius ir žemės ūkio bendrovių vadovus. Vietoj nužudytų baltarusių administratorių ir Komunistų partijos viršininkų iš Rusijos būdavo atsiunčiami rusai. Šie vadinamieji statytiniai atvykdavo į Baltarusiją, užimdavo laisvus postus, gaudavo atlyginimus, įgydavo turto, gyvenamąjį plotą. Ir pirmas dalykas, ką jie veikdavo, tai uždarinėjo baltarusių mokyklas, perdarydami jas į rusiškas, kad jose galėtų mokytis jų pačių vaikai, neapkraudami savęs, jų žodžiais tariant, „niekam nereikalinga“ baltarusių kalba. Taip okupantai kūrė Baltarusijoje rusakalbių gyventojų sluoksnį. Bolševikai vienu metu vykdė etnocidą, lingvicidą, mnemocidą ir genocidą.

Rusų NKVD naikino baltarusius ir vokiečių okupacijos metais. Pirmosiomis karo dienomis, 1941 metų birželį, komunistai sušaudė tūkstančius kalinių, esančių kalėjimuose ar pakeliui į juos. Tiktai Bresto tvirtovėje, kur buvo įsikūręs siaubą keliantis NKVD kalėjimas, nespėjo sunaikinti visų suimtųjų, o daliai jų net pavyko ištrukti į laisvę. Tuo metu vokiečiai Bresto tvirtovėje laikė apsiautę didelę kalėjimo prižiūrėtojų ir NKVD funkcionierių grupę, kuri čia išsilaikė apie mėnesį - kol visi išmirė. Dvidešimt metų po karo komunistai sugalvojo legendą apie didvyrišką Bresto tvirtovės gynimą.

Atkreiptinas dėmesys į faktą, kad didžiulis sovietinis partizaninis judėjimas buvo suorganizuotas tik Baltarusijoje ir iš dalies Rusijoje esančiose baltarusių gyvenamose teritorijose (Smolensko ir Briansko sritys). Partizaninis judėjimas pačioje okupuotoje Rusijoje nevyko. Kodėl? Todėl, kad tebeegzistavo baltarusių tautos išnaikinimo planas. Maskva, panaudodama saugumo organus, daug civilių baltarusių įtraukė į kovą su vokiečiais, taip baltarusius palikdama su jais akis į akį. Saugumiečiai specialiai šalia baltarusių kaimo užmušdavo vokiečių ar sugalvodavo kitą provokaciją, kad hitlerininkai surengtų baudžiamąją operaciją, kurios metu sudegindavo visą kaimą (dažnai su gyventojais). Beje, sovietiniams partizanams surengus specialią provokaciją, taip buvo sudeginta žinomoji Chatynė, kurią komunistai aštuntajame dešimtmetyje pristatydavo visam pasauliui kaip tipišką fašistinio žvėriškumo auką.

Taip „bendradarbiaujant“ komunistams ir fašistams, Baltarusijoje buvo sudeginta per 9 tūkst. kaimų.

1943 m. Baltarusijos miškuose jau veikė 300-400 tūkst. partizanų. Maskva baltarusiais nepasitikėjo, todėl karo pabaigoje, saugumui surengus specialią operaciją, didžioji dalis baltarusių partizanų vadų buvo pasiųsti į mirtį, nušalinti nuo vadovavimo, nužudyti ar represuoti. Jų vietą užėmė iš Maskvos atsiųsti rusai ir patikimi saugumiečiai.

1944 m. vasarą, Raudonajai armijai užėmus Baltarusiją, rusai įvykdė baltarusių mobilizaciją. Dešimtys tūkstančių jaunų baltarusių vyrų be jokio parengimo buvo siunčiami į priešakines fronto linijas. Rusai vadai juos, apšaudomus vokiečių kulkosvaidžių, vedavo į nenaudingas atakas neduodami jokių ginklų arba duodami šautuvus be šovinių. Baltarusiai žūdavo tūkstančiais, kaip pėdai. O tie, kurie bėgdavo atgal, pakliūdavo į užnugaryje esančių saugumiečių būrių atidengtą ugnį. Trumpai sakant, užnugaryje esantys būriai atidengdavo ugnį į nugarą.

Taip vokiečiai ir rusai tuo pačiu metu naikino baltarusius. Kaip sakydavo komunistai, „kovoje už tarybinę tėvynę“.

Penktajame dešimtmetyje rusai ištrėmė į Sibirą ir ten nukankino visus Vakarų Baltarusijos girininkus ir vadinamuosius buožes. Vežė vagonais, atskiomis grupėmis. 1949-1950 m. įvykdyta kolektyvizacija. Iš valstiečių buvo atimta žemė - pagrindinis turtas ir gamybos priemonė.

Nacionalinė kultūrinė baltarusių naikinimo politika vykdyta ir valdant N. Chruščiovui. Šeštojo dešimtmečio pradžioje uždarame Sovietų Sąjungos komunistų partijos plenumo buvo parengtas planas, pagal kurį 0,6 mln. gyventojų turintis Minskas turėjo būti paverstas daugiamilijoniu pramoniniu megalopolium. Maskva nusprendė Baltarusijoje pastatyti chemijos pramonės gamyklą, kurios tenkintų imperijos poreikius. Ką 10 mln. gyventojų turinčiai šaliai, kurioje buvo vykdomas rusinimas, būtų reikšusi daug milijonų gyventojų turinti sostinė be baltarusiškų mokyklų ar universitetų? Viskas aišku. Tokie planai buvo vykdomi (ir iš dalies įvykdyti) siekiant ne ekonominių, bet politinių, rusinimo atspalvį turinčių tikslų.

Tuo pat metu, 1964 m., komunistai patvirtino grandiozinį baltarusių kaimų naikinimo planą. Kaimus suskirstė į „perspektyvius“ ir „neperspektyvius“. Iš „neperspektyvių“ kaimų pamažu buvo išskeldinami gyventojai, išjungiamas elektra, radijas, nustojama tiekti energija, uždaromos parduotuvės, naikinami transporto maršrutai, nutraukiamas finansavimas, iškeliamos kolūkių įstaigos. Gyventojai privalėjo išvykti į nurodytą vietą. Taip kaimas būdavo sunaikintas.

Iš 34 tūkst. baltarusių kaimų buvo numatyta palikti 9 tūkst., o 25 tūkst. sunaikinti kaip „neperspektyvius“. (Priminsime, kad per karą vokiečiai kartu su rusais sunaikino 9 tūkst. baltarusių kaimų.)

Tai buvo nacionalinė ir kultūrinė Baltarusijos katastrofa. Juk kultūra ir kultūrinės tradicijos susijusios su istorine gyvenamąja žmonių vieta, jos egzistuoja ir puoselėjamos tik tam tikroje pastovioje gyvenamojoje vietoje. Staigi, intensyvi ir radikali vidinė migracija sugriauna tradicinę kultūrą. (Černobylis - tai ekologinė ir socialinė bei kultūrinė katastrofa.)

73 proc. Baltarusijos kaimų likvidavimo planas pradėtas įgyvendinti šeštojo dešimtmečio pabaigoje. (Pažymėsiu, kad tuo pat metu buvo griaujami istoriniai Baltarusijos miestų centrai.) Planas buvo apraizgytas pseudomokslinė demagogija, nuostolingas ekonominiu požiūriu ir vykdomas siekiant politinių tikslų - norint įgyvendinti baltarusių etnocidą, apie kurį garsiai niekas nekalbėjo.

Komunistams pavyko tik iš dalies sunaikinti baltarusių kaimus. Įvykdyti tokio masto sumanymą pirmiausia sutrukdė išteklių ir jėgų stygius. Antra, žlugo komunizmas. Tačiau smūgis baltarusiams suduotas milžiniškas.

Kitas smūgis suduotas Černobylio katastrofos metu. Kaip žinoma, 70 proc. radioaktyviųjų atliekų iškrito Baltarusijoje. Maskvos įsakymu „draugai“ rusai, pasitelkę aviaciją, Mogiliovo srityje radioaktyviuosius debesis išsklaidė tiesiai ant baltarusių galvų. Jie „gelbėjo Rusiją“ virš mūsų valstybės teritorijos, pasinaudodami tuo, kad Baltarusija okupuota ir nėra suvereni.

Aš mačiau mirusius radioaktyviuosius Mogiliovo srities kaimus su ištuštėjusiais namais bei gatvėmis, užžėlusiomis 3 metrų aukščio dilgėlėmis. Mačiau, kaip juos laidojo, kaip užkasė namus - ištusių kartų palikimą. O tūkstančiai mirusiųjų, tūkstančiai sergančių vaikų, tūkstančiai žmonių, praradusių gimtąją pastogę ir gimtąją žemę, tėvų palikimą. Bėgliai savo šalyje...

Apie Kurapatus. Kurapatai - tai nenuginčijamas daiktinis Baltarusijoje komunistų vykdyto genocido įrodymas. Būtent pasitelkus archeologinius tyrimo metodus čia vykdyti ekshumaciniai kasinėjimai. Tai leido palaidojimus ištirti moksliniu aspektu. Gauti duomenys parodė, kad nuo 1937 m. iki 1941 m. birželio 23 d. Kurapatuose sušaudyta daugiau nei 200 tūkst. žmonių. Tai buvo KGB mirties konvejeris.

Be Kurapatų, man pasisekė nustatyti dar penkias tokias vietas, išsidėsčiusias aplink Minską, o apie vieną jų (Loščicę) - surinkti duomenis. Baltarusijoje yra apie 10 vietų, kuriose komunistai šaudydavo ir užkasdavo žmones. Kelios tokios yra apie Mogiliovą, antrą po Minsko centrą, kuriame saugumiečiai vykdė represijas.

Sovietų Sąjungos ir Komunistų partijos žlugimas prasidėjo 1988 m., kai susiformavo Estijos, Latvijos, Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos liaudies frontai bei suformuluotos politinės kovos už nepriklausomybę ir demokratiją idėjos.

Komunistų partija nustojo egzistavusi 1991 m., Sovietų Sąjunga iširo, rusų tautinė nomenklatūra paėmė valdžią Rusijoje. Jai užteko trejų metų, kad atsitokėtų ir grįžtų prie savo patikrintos imperialistinės politikos: kišimosi, grobimo, agresijos ir naikinimo. Čečėnijos užpuolimas ir pirmasis kolonijinis karas su čečėnais 1994-1996 m. parodė, kaip pasikeitė pokomunistinė valdžia Rusijos imperijoje. Permainos baigėsi. Pradėta susigrąžinti tai, kas prarasta.

Kitu kišimosi objektu tapo Baltarusija. 1996 m. Rusija tiesiogiai palaikė savo statytinį Lukašenką ir aukštu valstybiniu diplomatinio lygiu dalyvavo vykdant Baltarusijoje valstybės perversmą. Baltarusijoje atėjo į valdžią sovietinis saugumas. Įsitvirtino promaskvietiška diktatūra.

Po ketverių metų KGB Rusijoje visiškai įsitvirtino valdžioje. Nors komunizmo nebėra, dabar ten yra koncentracijos (filtracijos) stovyklų. Pa-

sitelkus armiją ir šiuolaikinius griaunamuosius ginklus, Čečėnija naikinama, vykdomas gyventojų genocidas. Kontroliuojama spauda, įvesta karinė cenzūra. Rusų kareiviams duota žodinė instrukcija, įpareigojanti žudyti 10-60 metų amžiaus čečėnus. Žmonės grūdami į koncentracijos stovyklas, kankinami, iš jų tyčiojamosi, jie sekunami ir žudomi. Rusų armijos vadovybė planuoja išžudyti du trečdalius čečėnų bei visiškai sunaikinti ir padaryti negyvenamas kalnuotąsias šalies vietas.

Čečėnija virsta griuvėsiais. Tai vyksta viso pasaulio akivaizdoje. Tad ar yra prasmė kalbėti apie komunistų, penktajame dešimtmetyje žudžiusių ir trėmusių į Sibirą tuos pačius čečėnus, ingušus bei totorius, nusikaltimus? O jeigu prasmė egzistuoja, tai kada jos buvo daugiau: kai egzistavo valstybinis rusų komunizmas ir banditizmas ar dabar, kai rusų komunizmo nebėra, o rusų banditizmas išlikęs? Kas gi pasikeitė?

Sovietų Sąjungoje komunizmas buvo Rusijos kolonializmo forma, rusų imperialistinės politikos ideologinė koncepcija.

Kai devintajame dešimtmetyje ši forma susikompromitavo, komunistų ortodoksai buvo nušalinti nuo valdžios. Tuo pat metu valdžios gelmėse pradingo, ištirpo vadinamieji rusų demokratai (tie patys imperialistai). Pamažu KGB tampa vienintele realia politine Rusijos jėga.

1993-1995 m. vyko greitas imperialistinio šovinizmo kaip valstybinės ideologijos įsitvirtinimas. Vladimiras Žirinovskis, glaudžiai susijęs su specialiosiomis tarnybomis, vaidino šiame procese juokdario vaidmenį. Vyriausybės vyrai, padoriu tonu žodis žodin kartojantys Žirinovskį, jau vertinti rimtai. Dėl visko kaltas buvo „teisíninko sūnus“.

Šitai, taip pat namų su žmonėmis susprogdinimai Maskvoje ir Volgodonske ir yra KGB būdas paimti valdžią. Esmė ta, kad dabar KGB-FSB (buvęs NKVD) absoliučiai įsitvirtino Rusijos valdžioje, o greitai taps totalitarinės valdžios galva.

Šios valdžios esmė ta, kad kariaujamas purvinas karas, žudomi žmonės, vykdomi kariniai nusikaltimai, pažeidžiamos žmogaus teisės, o visi rusų politikai ir visa rusų visuomenė tokį elgesį laimina ir palaiko, taigi prisiima už žudymus ir genocidą kolektyvinę atsakomybę.

Viso to esmė ta, kad Rusijos valdžia rengiasi prievarta prisijungti Baltarusiją, palaiko neteisėtą antidemokratinį Lukašenkos režimą, o Rusijos bendruomenė teigiamai vertina šią grobikišką politiką.

Esmė ta, kad rusai palaiko Putino-KGB-NKVD valdžią taip, kaip su įkvėpimu palaikė Muravjovą Koriką, carus, Leniną bei Staliną. Tai visuomenė, kuri teigiamai vertina bet kokią barbariškumą, padedantį Rusijos imperijos interesams. Ši visuomenė neturi nei inteligencijos, nei laisvės idealų.

Rusų imperialistams, nepriklausomai nuo to, kaip jie save vadina (demokratais ar nedemokratais), komunizmas yra pasislėpti tinkama priedanga. Jis tapo atpirkimo ožiu, kuriam galima priskirti visas anti-humaniškas ankstesnes ir dabartines nuodėmes. Tai baubas dezorientuoti visuomenei ir lengvatikei tarptautinei bendruomenei įbauginti.

Komunizmas nėra abstrakti kategorija, pati kurianti blogį. Tai tinka tik vertinant ir apibrėžiant. Tačiau kai imame nagrinėti tai, ką komunizmas padarė, randame ne tik ideologiją, bet ir konkrečius nusikaltimus vykdžiusius asmenis, politinę organizaciją ir valstybinę sistemą, atitinkamai organizuotą tautą bei bendruomenę. Kiekvienas yra kaltas. Kiekvienas yra už tai atsakingas. Tačiau Rusijoje apie atgailą niekas negalvoja.

Atsakyti už masinius nusikaltimus žmonijai turi ne tik atskiri žmonės; ši atsakomybė ne tik individuali, bet ir kolektyvinė, tačiau skiriant bausmę į tai neatsižvelgiama.

Tarptautinis teismas turi įvertinti konkretų komunizmą. Turiu omenyje rusų komunizmą, nes kito Europoje nebuvo. Niurnbergo tribunolas teisė ne abstraktų, bet vokiečių fašizmą ir konkrečius nusikaltėlius. Buvo priimtas sprendimas imtis priemonių, kad vokiečių militarizmas neatgimtų. Vokiečių tauta (ne fašistai, bet tauta, kuria fašistai pasinaudojo) sumokėjo kontribucijas už sunaikintas kitų tautų kultūrinės vertybes, už holokaustą bei dujų kameras, už nemokamos darbo jėgos panaudojimą (moka ir iki šių dienų).

Kas baltarusiams sumokės už 2 milijonus žemdirbių, kuriuos rusų komunizmas nukankino ir pasmerkė mirti? Kas sumokės už nemokamą baltarusių darbą Rusijos kirtavietėse amžinajame šaltyje? Kas sumokės už išgrobstytas Baltarusijos kultūros vertybes, atsidūrusias Rusijos muziejuose ir įvairiuose Maskvos rūmuose? Kas mums sumokės už Černobylį?

Nugalėję komunizmą taikiu būdu, Vakarai laimėjo šaltąją karą. Ir štai vėl pradėtas gaivinti rusų monstras naiviai manant, kad taip padedama demokratijai ir kad daugiau blogio nebėra. Tokiomis sąlygomis kova su rusų komunizmu darosi panaši į kovą su popieriniais tigrais. Tokia kova tik stiprina savo išvaizdą pakeitusį imperializmą.

Prieš septynerius metus man ir mano draugams iš Baltarusijos Liaudies Fronto teko ne kartą Aukščiausiojoje Taryboje kalbėti, rašyti ir perspėti apie diktatūros Baltarusijoje išsigalėjimo, apie Rusijos agresijos, apie nepriklausomybės praradimo tikimybę. Dabar, žvelgiant į tai, kas vyksta, liūdna prisiminti tą baltarusių politikos elito lengvabūdiškumą vertinant akivaizdžią tikrovę.

Dabar Maskvai ir jos Vakarų padėjėjams teliko bet kokiais rinkimais (nesvarbu, kad jie bus nedemokratiniai) įteisinti Lukašenkos režimą, o tada trijų šimtų tūkstančių rusų armija bus pasirengusi įžengti į Baltarusiją. Kalbėdami apie „integraciją“, ruošia okupaciją. Paskui gali prireikti įprastinio „koridoriaus“ į Kaliningrado sritį, ir bus okupuota Lietuva. Mes jau matėme šitą generolų politiką. Deja, istorija pasižymi tuo, kad žmonės praktikoje jos netaiko. Bent jau Rytų Europoje.

Jei blogis neteisiamas, jis tampa norma. Todėl būtina rusų komunizmui surengti teisimą. Tai turi būti „blogio imperijos“ teismas. Milijonai nekaltų aukų turi sulaukti teisingumo. Nužudytųjų kraujas negali nutekėti kaip vanduo.

Rusijos komunizmas - nusikalstama agresijos ir karo imperija - turi stoti prieš laisvųjų Europos valstybių gyventojų teisimą.

Informacinis pranešimas

Jiri Blatny, Čekijos Respublikos politinių kalinių konfederacija

Didžiai gerbiamos ponios ir ponai, mieli draugai, leiskite man nuoširdžiai pasveikinti jus Čekijos Respublikos politinių kalinių konfederacijos vardu. Kartu norėčiau padėkoti šio Kongreso organizatoriams už kvietimą ir parodytą svetingumą. Šis susitikimas yra ne tik naudingas, bet ir labai malonus mums, nes jis įvyko jūsų gražiajame krašte. Mes manome, kad labai svarbu šiame susitikime pasidalyti patirtimi, kurią sukaupeime kovodami su bolševizmo liekanomis ir siekdami atlyginimo už padarytas neteisybes.

Pradžioje norėčiau suteikti pagrindinę informaciją tiems dalyviams, kurie dar negirdėjo apie mūsų organizaciją. Konfederacijoje yra apie 8 tūkst. narių, likusių gyvų po metų, praleistų komunistų koncentracijos stovyklose ir kalėjimuose. Mūsų organizacija buvo įkurta kaip sekėja Komunizmo politinių kalinių sąjungos „K 231“, kuri buvo įsteigta 1968 metais ir tais pačiais metais, rusams okupavus mūsų kraštą, uždrausta. Tolesnė sąjungos veikla buvo nelegali ir truko iki 1989 m. lapkričio 17 d. Mūsų organizacija sieja buvusius komunistinio režimo kalinius, nuteistus už politinį pasipriešinimą. Teismas turi kiekvieną narį reabilituoti už nusikaltimus, padarytus kovojant su komunizmu. Joks mūsų organizacijos narys negali būti priklausęs Komunistų partijai. Todėl į mūsų organizaciją nepriimami kaliniai komunizmo reformuotojai, kurie pateko į kalėjimą tik po 1969 m. Deja, daugelis mūsų narių jau pagyvenę žmonės, nes didžioji jų dalis buvo suimti ir įkaltinti iškart po komunistinio perversmo 1948 m.

Šiame pranešime norėčiau trumpai apžvelgti mūsų veiklą, laimėjimus bei kylančius sunkumus. Be viso kito, mūsų veikla daugiausia susijusi su socialine ir politine sritimis. Čia mes jau pasiekėme šiokių tokių rezultatų, nors nesame jais visiškai patenkinti. Kaip laimėjimą ga-

lėčiau paminėti kai kuriuos mūsų Parlamento priimtus dokumentus, kurių svarbiausi - Reabilitacijos ir Liustracijos įstatymai.

Reabilitacijos įstatymas paskelbė, kad politinė veikla prieš komunizmą nebuvo nusikalstama ir kartu išsprendė žalos atlyginimo kaliniams klausimą.

Liustracijos įstatymas iš principo draudžia komunistinės santvarkos funkcionieriams, valstybės saugumo agentams, kovos grupių nariams ir t. t. dirbti valstybės tarnyboje. Penkerius metus jie negali užimti aukščiausių postų valstybės valdymo institucijose ir valstybinėse įmonėse. Šie žmonės, 40 metų dirbę siekdami minėtąsias sritis deformuoti, turi išnykti, kad daugiau nestabdytų demokratinės šalies raidos. Mes sieksime pailginti šio įstatymo nustatytą terminą.

Didžiausias mūsų laimėjimas yra tas, kad Čekijos parlamentas priėmė Įstatymą dėl komunistinio režimo neteisėtumo ir pasipriešinimo šiam režimui. Įstatymas įtvirtina teisinę atsakomybę už komunistų įvykdytus nusikaltimus. Jame taip pat deklaruojama, kad pasipriešinimas komunistiniam režimui buvo teisėtas. Įstatymo tikslas nėra kerštas. Svarbu tik kiekvieną nusikaltimą įvardyti ir pasmerkti.

Mūsų organizacijos nariai ne tik pasiekė, kad Parlamentas minėtus įstatymus priimtų, - jie kartu buvo ir tų įstatymų autoriai. Iš jų norėčiau paminėti dabartinį Konstitucinio Teismo pirmininką dr. Zdeneką Keslerį bei mūsų organizacijos pirmininką, kandidatą į Čekijos ombudsmenus dr. Drobny, kuris taip pat dalyvauja šiame Kongrese. Mūsų organizacijos nariai stengėsi, kad minėtus įstatymų projektus patvirtintų įvairios institucijos, tarp jų ir prie policijos įsteigta Komunizmo nusikaltimų dokumentacijos ir tyrimų tarnyba. Ši tarnyba parengė daug dokumentų ir pateikė nemažai skundų. Deja, jos veiklos rezultatai labai menki. Gėda, bet iki šiol buvo patraukti atsakomybėn tik keli eiliniai policininkai, o nė vienas komunistų funkcionierius nebuvo paduotas į teismą ir nuteistas. Todėl, mūsų nuomone, Vilniaus tribunolas tikrai labai naudingas. Nors komunizmas kaip ideologija mirė, senieji komunistai tebėra gyvi ir dabar, praėjus 10 metų po persilaužimo, darosi vis jėgulesni. Mūsų šalyje iki šiol egzistuoja Komunistų partija, kuri jauną mūsų demokratiją vadina kontrrevoliucija.

Čekijos Respublikos užsienio politikos siekis yra visiškai aiškus - kuo greičiau tapti Europos Sąjungose nare. Mūsų nuomone, labai svarbu,

kad ir kitos šito siekiančios pokomunistinės valstybės taptų NATO narėmis. Tai turėjo įvykti dar 1990 m., kai rusai buvo labai užsiėmę savo pačių reikalais. Dabar, vėl aukštai iškėlę galvas, jie siekia diktuoti pasaulinę politiką ir mano turintys teisę vadovauti buvusių sateličių užsienio politikai. Nors mes norime tikėti, kad ir Rusijoje nugalės demokratinės jėgos, vis dėlto nederėtų užmiršti politinių įvykių Europoje prieš Antrąjį pasaulinį karą ir po jo. Jie mus išmokė, kad, neatsižvelgus į tautų norą, komunizmas plinta prievarta.

Pokomunistinių filmų kūrimas

Emilia Boldišova, Slovakijos televizijos žurnalistė

Gerbiamosios ponios ir ponai, gerbiamieji draugai! Savo pranešime aš kalbėsiu apie tai, kad praeities negalima pamiršti ir negalima dėl jos kerštauti.

Atrodo, jog mūsų Tribunolo metu galima tik verkti ir prašyti Dievo, kad visos tos aukos nebūtų beprasmės. Atleiskite, kad toliau kalbėsiu vokiškai, nes daug rusiškų žodžių jau pamiršau. Deja, savo „Slovakų-rusų kalbų žodyne“, kai vakar vakare norėjau savo kalbą išversiti, neradau reikiamų žodžių. Tas žodynas išleistas komunizmo metais, ir jame nėra tokių žodžių kaip, pavyzdžiui, „malda“ ir kitų. Tokia buvo komunizmo praktika, kai ne tik žmonės, bet ir žodžiai turėjo dingti iš mūsų gyvenimo.

Labai svarbu, ypač ateinančioms kartoms, žinoti apie komunistinio režimo tikrovę. Taip pat labai svarbu išryškinti komunizmo propagandos esmę ir išnagrinėti jos sąsajas. Ieškoti informacijos turime ne tik archyvuose, bet ir žmonių likimuose, todėl būtina išryškinti priežastis, kodėl šiandien visuomenė nėra įvertinusi komunizmo nusikaltimų. Taigi kyla klausimas, ar ši tyla nerodo, kad velniški darbai komunistams vis dėlto pavyko ir kad žmonės buvo žalojami kuriant laimingos socialistinės visuomenės įvaizdį. Man atrodo, šiandien neteisinga manyti, jog komunizmo aukos, ieškodamos teisybės, yra neteisios. Šiandien kuriame ne socializmą, o kapitalizmą. Nebekalbame apie humanišką socializmą, iš buvusių „tovarišči“ (draugų) dabar tampame demokratais. Manau, kad šis procesas vyksta ne tik Slovakijoje. Ministrai iš savo aukštybių moko mus demokratijos, tačiau tai tie patys asmenys, kurių sąžinę slegia daug žmonių aukų. Žinoma, kaip krikščionys mes turime jiems atleisti, tačiau nusikaltėlis, žudikas, vagis turi pirmiausia prisipažinti ir tik paskui prašyti aukos bei Dievo atleidimo. Prašyti atleisti ir melstis. Tai turėtų būti savaime suprantamas dalykas.

Kaip žmogus, publicistiškai tiriantis šias problemas, turėčiau aiškinti, kodėl komunizmo nusikaltimų negalima nusišluoti, negalima išmesti iš atminties. Jau G. Orvelas apie Stalino laikus rašė savo žinomoje knygoje „1984“. Jis teigė, kad nežinojimas yra didelė jėga, didelė griaujami jėga. Tačiau destrukcijos istorijoje buvo labai daug. Nežinojimas, nežinomybė ar nenoras žinoti žmones palaužia. Jeigu nenorime pamiršti, kokius žiaurumus vykdė komunistai, mums būtina, nepaisant visuomenės tapsmo komerciškesne, sukurti arba išsaugoti atmintį, nes negalima sau leisti nežinios ir nežinojimo. Taigi ir mūsų valstybėje yra susidaręs tam tikras dvasinis vakuumas, nes jaunoji karta vis dažniau teigia, kad mums praeitis jau neberūpi, mus domina tik ateitis. Bijau, kad tai reiškia dvasinį ateities žlugimą, mūsų pačių pabaigą.

Būtina tirti žmonių likimus. Aš dirbu vienoje organizacijoje, kuri kuria dokumentinę medžiagą radijui ir televizijai. Žiniasklaidos priemonėmis mes stengiamės nušviesti tamsiąsias savo praeities puses ir dar kartą atkreipti dėmesį į paprastų žmonių likimus, nes būtina įvertinti ir apdoroti šią labai jautrią medžiagą. Ypač gerai tai galėtų daryti žiniasklaidos priemonės. Žinoma, žiniasklaida negali atlikti Dievo arba visagallo teisėjo funkcijos, tačiau gali parodyti, kad žmonės, kurie buvo sužaloti, ištremti į gulagus, taip pat gyveno, prarado savo jaunystę, savo geriausius metus, kurių negalima sugrąžinti. Todėl būtina tiems asmenims parodyti atidą ir meilę, kad mūsų jaunuomenė susipažintų ne tik su popmuzikos žvaigždėmis, bet ir pratęstų tą istorinę sampratą, įvertindama visas komunizmo puses, taip pat išreikštų solidarumą su žmonėmis, ištremtais į gulagus.

Prašom nesuprasti mano kalbos kaip nekuklaus žmogaus pranešimo, nes mano tėvas, kai gimiau, dirbo urano kasyklose. Tose pačiose urano kasyklose dirbo ir mirė daug žmonių, atsiųstų komunistinio režimo laikais. Tai buvo Jechimovo mieste. Aš turiu užtektinai įrodymų, kad tai, ką G. Orvelas aprašė, iš tikrųjų egzistavo komunistinėje tikrovėje. Tiriamąjį darbą aš dirbu dėl to, kad komunistai negalėtų pasakyti, jog jiems pavyko atimti iš žmogaus savigarbą, kad visi žmonės galėtų gyventi normaliai ir oriai. Už tai esame atsakingi visi. Ačiū už dėmesį. (Plojimai)

Ką žinome apie komunizmo nusikaltimus
ir ką turėtume daryti?

*Arielis Cohenas, JAV paveldo fondo Rusijos ir Eurazijos tyrimų
mokslinis bendradarbis*

Ir Rusija, ir JAV apsimeta nekaltais avinėliais, kai kalba pakrypsta apie parlamentą. Rusai laimingi prezidentu išsirinę ČK auklėtinį. Prezidentas Klintonas laimingas bendraudamas su juo, tarsi šis būtų teisėtas politikas iš verslo, teisės, akademinų sluoksnių ar profsajungų pasaulio.

Šiandien, 2000 m., auka, kuri Gulage atsidūrė 1950 m., kai buvo dvidešimtmetė, o paleista 1956 m., dabar jau yra 70 metų amžiaus. Tokių žmonių vidutinė gyvenimo trukmė Rusijoje šiuo metu yra tik 59 metai. Taigi aukos miršta. Miršta ir jų budeliai. Mes prarandame brangų laiką: budeliai miršta savo lovose, o jų aukos miršta skurde. Blogiausia, kad aukos miršta mums nesužinojus jų gyvenimo istorijų, prarandant tai, ką jos žino.

Be to, istorikai revizionistai su džiaugsmu skleidžia melą apie represijas ir naikinimą, tvirtindami, kad tai buvo stichinis vyksmas ir kad buvo prarasta „tik“ 500 tūkst. ar 1 mln. gyvybių; tuo tarpu realesnis skaičius yra 25 mln. žuvusiųjų SSRS ir 60 mln. - kitose pasaulio vietose.

Žinant tokius skaičius, kol kas nedaug nuveikta mokslo ir švietimo baruose. Komunizmas nusinešė tiek pat, o gal ir daugiau gyvybių negu Antrasis pasaulinis karas, tuo tarpu studijų apie tuos dalykus yra gerokai mažiau. Jos tiesiog nemadingos. Akademiniam pasaulyje, kur, kaip JAV, vyrauja kairieji, sumanęs tirti Gulago istoriją, pasirašai sau mirties nuosprendį - nepadarysi mokslinės karjeros, nebūsi paaukštintas, o dar ir savo vietos mokslo institucijoje neteksi. Ši tema laikoma politiškai nekorektiška.

Šiandien labai nedaug kas padaryta šiose srityse.

Nesukaupta informacijos apie masinį socialinių grupių naikinimą, kurį vykdė kraštutinių komunistinių pažiūrų vyriausybės. Kai pra-

dedi šiuo klausimu domėtis, apstulbsti pamatęs, kaip nedaug apie tai yra parašyta. Palyginti su kitais svarbiausiais mūsų amžiaus įvykiais, ši tema beveik netirta.

Norint normalizuoti santykius tiek su dabartinėmis, tiek su būsimomis pokomunistinėmis šalimis (Kinija, Siaurės Korėja ir kt.), būtina atverti archyvus. Šito reikia pareikalauti iš Rusijos ir buvusių sovietinių valstybių; tai turi būti daroma tiek tų šalių viduje, tiek per nevyriausybinės organizacijas, tiek ir iš užsienio šalių pusės. Tai turėtų tapti viena iš narystės Europos Sąjungoje, Europos Taryboje ir kitur sąlygų.

Darbas su nukentėjusiais ir jų šeimomis (visuomenės švietimas)

Būtina sudaryti išlikusių gyvųjų ir jų šeimų katalogus. Tai būtų puikus informacijos, lėšų ir ryšių palaikymo šaltinis.

Informacijos laikymas lengvai prieinama forma (kompaktiniuose diskeliuose ir pasauliniame tinkle)

Kad būtų lengvai prieinama, informaciją būtina kaupti skaitmenine forma; tada mokyklos ir universitetai galėtų ją keistis; ji taptų pasiekiamą profesūrai ir studentams visame pasaulyje. Tai galbūt aktualu ne tiek Europai ir JAV, o trečiojo pasaulio šalims, nes būtent ten gali prasidėti socialinis ir rasinis genocidas.

Moksliniai tyrimai ir politinių rekomendacijų rengimas

Mokslinių tyrimų apimtis vis dar labai nedidelė. Ją reikia plėsti. Profesūra turėtų skatinti studentus ir doktorantus tirti šią temą savo mokslo darbuose. Įvairūs fondai turi skirti daugiau stipendijų darbams, kurie nagrinėja įvairius komunizmo vykdyto genocido ypatumus.

Svarbiausias komunistinio genocido bruožas yra totalitarinis jį vykdytųjų valdžios, visuomenės bei politinių partijų požiūris. Tarptautinės organizacijos turėtų būti budrios, kad nepasireikštų totalitarinės ideologijos, pasiryžusios atimti gyvybę vien dėl idėjos. Tarptautinis bendradarbiavimas tiriant šią problemą, plačiau ją nušviečiant ir rengiant politines rekomendacijas yra apsaugojimas, o gal net ir garantija, kad ateityje tai daugiau nepasikartos.

Tarpusavio bendradarbiavimo fondų tinklo kūrimas

Tai būtina padaryta šalyse, kurios tai patyrė, taip pat Vakaruose, siekiant skleisti informaciją gimtąja kalba, plėtoti lobistinę ir švietėjiš-

ką veiklą. Mes vienas iš kito galėsime pasimokyti, jei žinosime, ką daro kiekviena nacionalinė organizacija ar fondas. Reikia dalytis patirtimi, tuo, ką pasisekė nuveikti, prašyti pagalbos, keistis informacija apie turimus ryšius, pavyzdžiui, dokumentinių filmų kūrėjus, žurnalistus ir t. t. Kviesti garsius oratorius. Štai, pavyzdžiui, Solženycinas dabar linkęs kalbėti apie viską, išskyrus apie Gulagą ir grėsmę demokratijai. Kas nors turėtų jį pasikviesti, kad pakalbėtų apie tai, ką jis žino geriausiai.

Surinktos informacijos panaudojimas vidurinių mokyklų ir koledžų programose

Programas rengti derėtų tiek iš apačios į viršų, tiek ir atvirkščiai; iniciatyvą turėtų rodyti atskiri mokslo žmonės, o programų tvirtinimu turėtų rūpintis valdžios institucijos, tokios kaip švietimo ministerijos ar tarybos, koledžų tarybos ir kt. ypač labiau centralizuotose valstybėse, pavyzdžiui, Europos Sąjungos valstybėse narėse, Rusijoje, buvusios Sovietų Sąjungos įtakos sferos valstybėse bei JAV. Rengiant mokymo programas, galima pagalvoti apie atskirus kursus ar kursų modulius, kuriuos visai nesunku įtraukti į šiuolaikinės istorijos ar socialinių studijų mokymo planus.

Reikėtų pradėti abejoti šalies kaltininkės geru vardu ir garbe

Klausimas, ar Rusija yra Sovietų Sąjungos teisių perėmėja, nėra lengvas. Rusija nori, kad būtų ir taip, ir ne. Ji nori būti SSRS įpėdine, kai kalbama apie Antibalistinių raketų uždraudimo sutartį, ji nori turėti didžiosios pasaulio valstybės statusą, būti JTO nare, turėti nuosavybės užsienyje; tačiau Maskva nenori prisiimti istorinės atsakomybės už nusi-kaltimus tiek savo valstybėje, tiek ir pasaulyje. Vakarų Vokietija turėjo netgi svaresnių argumentų tvirtinti, kad ji nėra nacistinės Vokietijos teisių perėmėja (jai priklausė kitokia teritorija, sostinė buvo kita), tačiau į šį klausimą Vokietija atsakė su didesne moraline atsakomybe. Kalbant apie Kiniją, Vietnamą, Kambodžą, Šiaurės Korėją, Kubą ir kitas panašias šalis, svarbu išsiaiškinti, kaip valstybė sprendžia kaltės ir kaltumo klausimus (Baltijos valstybių atvejis: vietos valdžios „prašymai“, kad Stalinas išiveržtų į jų šalis, buvo pasiekti prievarta). Ar tai nėra panašu į provokaciją, kuri leido Hitleriui išiveržti į Lenkiją? Baltijos valstybių kapituliacija, vietos valdžios bendradarbiavimas su Sovietais ir tos praeities pamiršimas kliudo žvelgti į ateitį. Tai bandymas perkelti atsakomybę ant kitų pečių.

Šiam klausimui nesuteikta politinio skambesio

Reikia plačiai bendradarbiauti visoms demokratinėms jėgoms - pradedant socialdemokratais ir baigiant demokratais nacionalistais bei dešiniaisiais.

1948 m. Jungtinių Tautų Konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudžiamosios atsakomybės už jį turėtų būti papildyta ir pataisyta

Joje turėtų atsispindėti „socialinis“ genocidas, ypač tame jo apibrėžime, kuris pateikiamas Konvencijos 2 straipsnyje.

Surengti teismo procesą ir nuteisti genocido vykdytojus bei įkvėpėjus. Laikas nelaukia, ypač Europoje; nors ne mažiau jis svarbus Azijoje ir Kuboje.

Būtina kelti teismo ieškinius dėl žalos atlyginimo nukentėjusiems

Reikia atgaivinti Pavergtųjų tautų koaliciją, kažkada veikusią Amerikoje. Kitur irgi reikėtų sudaryti panašias koalicijas: tai nebūtinai turi būti antirusiškos koalicijos, tačiau reikia vesti derybas dėl kompensacijos - juk tai dalis Rusijai tenkančios istorinės atsakomybės.

Kokiais pavyzdžiais remtis?

Tai galėtų būti Niurnbergo tribunolas bei Konferencija dėl ieškinių Vokietijai atlyginti materialinę žalą (pradėta 1946-1947 m. ir dar tebeveikianti).

Kas finansuos?

Vyriausybės, nevyriausybinės organizacijos, specialus fondas bei verslo visuomenė.

Komunistinis genocidas Rumunijoje

Constantinas Ticu Dumitrescu, Rumunijos buvusių politinių kalinių asociacijos prezidentas

Ponios ir ponai, pirmiausia leiskite man, Rumunijos Parlamento senatoriui bei politikui, nuoširdžiai pasveikinti didvyrišką Lietuvos liaudį bei jos Parlamentą. Kaip Rumunijos buvusių politinių kalinių asociacijos pirmininkas, norėčiau išreikšti meilę ir pagarbą savo kančios broliams, tiems, kurie išliko gyvi po komunistų vykdyto jūsų šalyje genocido.

Lietuvos, taip pat Estijos, Latvijos, Rumunijos bei Lenkijos, esančių sovietų monstro pašonėje, likimas buvo panašus. Šėtoniškas Molotovo-Ribbentropo paktas dar labiau suartinė mūsų dalį.

Deja, Rumunijoje, kitaip nei jūsų šalyje ir minėtose valstybėse, viskas kur kas sudėtingiau, nes komunistės struktūros tebėra stiprios.

Galbūt tai viena iš priežasčių, kodėl komunistų genocido žvėriškumai nėra gerai žinomi pačioje Rumunijoje, o dar mažiau apie juos žinoma užsienyje. Netgi dokumentuose, kuriuos pristatė šio Kongreso organizatoriai, neužsimenama apie tai, ką Rumunijai reiškė komunizmas.

Štai kodėl laikau savo pareiga su tais faktais jus supažindinti. Pirmasis Rumunijai suduotas smūgis buvo dviejų jos provincijų - Besarabijos ir Bukovinos - atplėšimas 1940 m. Būtent ten vyko pats baisiausias gyventojų genocidas: šimtai tūkstančių Besarabijos ir Bukovinos gyventojų buvo ištremti į Sibirą, į Uralo kalnus ir prie speigračio.

1948-1949 m. daugiau kaip 2 mln. gyventojų atsidūrė komunistiniuose kalėjimuose bei koncentracijos stovyklose, o daugiau kaip pusė milijono buvo ištremti arba perkeldinti.

Rumunija tapo masinių kapaviečių kraštu. Komunistų režimo arba Sovietų Sąjungos priešai studentai ir valstiečiai buvo šaudomi ir meta mi į duobes arba tiesiog nušautami pamiškėse.

Mūsų asociacijos archyvo medžiaga, kurią patvirtina kai kurie dokumentai, rodo, kad daugiau nei 300 tūkst. Rumunijos piliečių (kai kurie iš jų - vengrų ar vokiečių kilmės) buvo nužudyti kalėjimuose, Sibiro tolybėse ar masinio naikinimo stovyklose.

Rumunija buvo viena iš keleto su komunizmu kovojusių šalių, kurios kalnuose iki 1959 m. slėpėsi ginkluotos organizuotų kovotojų grupės.

Vilniaus kongrese dalyvauju ne kaip senatorius ar Tarptautinės asociacijos tarybos narys. Čia dalyvauju kaip:

- a) komunistų padarytų žvėriškumų auka bei liudytojas, nes dar vidurinės mokyklos moksleivis, o paskui studentas buvau persekiojamas ir septynis kartus suimtas. Už antikomunistinę veiklą buvau dukart nuteistas, paskutinį kartą - dvidešimt trejiems metams sunkių darbų. Kalėjau pačiuose baisiausiuose komunistinės Rumunijos kalėjimuose. Vienuolika metų praleidau masinio naikinimo stovyklose, trejus iš jų patyriau *Securitate* kankinimus bei kryžminę apklausą. Pasiųbaigus įkalinimui, man nebuvo leista išvykti iš gyvenamosios vietos. Buvau pašalintas iš universiteto, man buvo uždrausta tęsti studijas;
- b) komunizmo kaltintojas, pradėjęs ir tebedirbęs sunkų darbą, kad komunizmas Rumunijoje stotų prieš teismą. Dvejus metus - 1991–1992 m. - kovojau, kad tas teismo procesas bent prasidėtų. Siekiau, kad būtų priimtas įstatymas, demaskuojantis *Securitate*. Tam skyriau aštuonerius metus. Įstatymas paskelbtas, ir jame yra mano pavardė.

Kaip Tarptautinės buvusių politinių kalinių asociacijos prezidentas, noriu jus informuoti, jog nuolatinį mūsų asociacijos atstovą poną Ganea Arges pasiunčiau į tarptautinį komitetą „Niurnbergas II“, kurį 1993 m. Fribūre įkūrė lenkų profesorius Jozefas M. Bochenskis, siekdamas, kad būtų surengtas komunizmo nusikaltimų teismas.

Komitetas organizavo kongresą Varšuvoje, kuris įvyko Jono Pauliaus II konferencijų salėje 1994 m. birželio 24-26 d. Į jį susirinko 253 atstovai iš Baltarusijos, Lietuvos, Lenkijos, Rumunijos, Ukrainos, Vietnamo, Šveicarijos, JAV bei Kanados. Buvo priimta nepaprastai svarbių sprendimų, tačiau juos įvykdyti buvo nerealu.

Remdamasis dvejų metų (1991-1992) darbo savo šalyje bei Tarptautiniame „Niurnbergo II“ komitete patirtimi galiu padaryti keletą išvadų.

Pradžioje priminsiu jums visiems žinomą faktą: nei fašizmas, nei komunizmas nebuvo nugalėti fronto apkasuose. Fašizmas buvo sutriuškintas Niurnberge. Visas pasaulis Niurnbergo tribunolo metu atidžiai sekė teismo eigą ir iš ten ateinančią informaciją, primenančią bombos sprogamą. Siaubingi vaizdai, šiurpūs liudytojų parodymai, dokumentai, garso ir vaizdo įrašai, pasakojantys apie nacių vykdytą holokaustą, sukretė žmonijos sąžinę visuose pasaulio kampeliuose. Nuo to momento niekas negalėjo užstoti nacių ir sakyti: „Nežinau!“ Niekas neišdrįso atsiprašinėti ar teisintis.

Susipažinusi su visu tuo, žmonija susivienijo bei nusprendė, kad tokie baisumai daugiau neturi pasikartoti. Nacių nusikaltimams nėra senaties termino. Už juos teisiama ir šiandien. Atleidimo už juos nėra, nes negalima suteikti malonę ar atleisti už ką nors be teismo.

Niurnbergo proceso medžiagos transliavimas buvo unikalus reiškinys. Be to, po visą pasaulį pasklido tūkstančiai filmų ir knygų. Taigi viskas būtų buvę puiku, jei komunistų tironija, dar labiau išplitusi laike ir erdvėje ir dešimt kartų labiau nei nacizmas susitepusi rankas krauju bei pasiglemžusi daugiau nei šimtą milijonų gyvybių, būtų buvusi įvertinta tokiu pat būdu. Štai kodėl mes manome, jog šiandien mūsų šalyje komunizmas pasidavė tik iš dalies. Jis tebeegzistuoja su nostalgija jį prisimenančių žmonių prisiminimuose bei pažiūrose tujų, kurie nematė tikrojo jo veido. Komunizmas kelia didelį pavojų, nes žmonės, išauklėti jo dvasia bei persiėmę jo ideologijos, tebėra valdžioje.

Štai kodėl jis kelia pavojų trapiam Rytų Europos valstybių, ypač Rumunijos, demokratijos sistemai, nes griauamos viltys, išlieka totalitarizmo grėsmė, stringa reformos ir didėja skurdas.

Dėl viso to, o ypač kad Vakarai nereikalauja surengti Niurnbergo-2 tribunolo, nors visa atsakomybė tenka Maskvai, tarptautinės organizacijos, demokratinių valstybių bei daugumos Rytų Europos pokomunistinių valstybių vyriausybės nepalaiko pilietinės visuomenės bei pokomunistinių šalių buvusių politinių kalinių asociacijų pastangų surengti komunizmo teismą.

Aš manau, kad Vakarai savaip atleido komunizmui! Tai baisi istorinė klaida, tokia pat kaip Jaltos derybos. Ir visa atsakomybė už tai teks ateities kartoms.

Nesuvokiama, kodėl šiandien, kai nacių vykdytas holokaustas tebėra dėmesio centre, - ir gerai, kad taip yra, - komunistinio holokausto vis dar tebėra parengtinio tyrimo stadija; jį tiria istorikai, politologai, jo tema yra ekspozicija Vašingtono muziejuje. Tarp mūsų tebėra dar daug komunistinių nusikaltėlių, budelių, jų parankinių ir komunistinės nomenklatūros atstovų.

Sąmoningos pastangos visus „sumaišyti“ ar net budelius pakeisti jų aukomis, sukūrė terpę, palankią įvairiausių agentų, apsišaukėlių, istorijos, biografijos bei likimo klastotojų veiklai, kuri ydinga moraliniu ir politiniu požiūriu.

Kai kuriose pokomunistinėse valstybėse, o ypač Rumunijoje, „Komunistų partijos vėzdas“, t. y. buvusi politinė policija, savo veiklą pradėjo politiniais suėmimais ir susidorojimais, o tada ėmėsi moralinio ir psichologinio spaudimo, kurį įgyvendino panaudodama „šaltuosius ginklus“:

tiesos slėpimą, dokumentų naikinimą ir klastojimą, šmeižtą, grasinimus, išdavystes, likusių gyvų liudytojų diskreditavimą, agentų infiltravimą į politines partijas bei įsitvirtinimą ekonomikos ir finansų pasaulyje.

Visose šalyse, kurios priklausė Maskvos įtakai, ir ypač Rumunijoje, girdėti tokie šūkių: „Mes visi kalti“ (kolektyvinės kaltės suvokimas), „Praeitis nieko nereiškia“, „Tiesa reikalauja aukų“, „Nereikia išslaptinti dokumentų“, „Saugume dirbo nemažai patriotų, gynusių savo valstybės interesus“.

Po 1989 m. visose pokomunistinėse valstybėse buvo suformuotos antikomunistinės, demokratinės vertybės ištikimos vyriausybės; daug buvusių raudonosios diktatūros aukų tapo tų valstybių vadovais. Buvo priimti įstatymai, demaskuojantys politinę policiją, silpninantys jos vaidmenį, galią bei griaujamąją jėgą ir neleidžiantys komunistų vadams valdžios institucijose užimti atsakingų postų.

Archyvų išslaptinimas, praeities vertinimas, kaltųjų įvardijimas, bet nebūtinai norint juos nubausti, o kad būtų įvertinti jų poelgiai bei sužinota, kas yra kas, siekiant nustatyti kaltę, mano šalyje buvo istorinė būtinybė, kurios negalima sieti su kerštu ar raganų medžiokle, - o tuo bandoma mus apkaltinti. Ateities kartos turi teisę žinoti tiesą, atpažinti ir žinoti teisiuosius, užuot klaidžiojusios tarp apsišaukėlių ir dėjusios gėles ant netikrų kankinių kapų.

Pateikiau šiuos faktus ne norėdamas sumenkinti itin svarbią iniciatyvą, kurios ėmėsi mūsų broliai lietuviai, - man stinga žodžių išreikšti savo dėkingumą jiems, - bet siekdamas atkreipti jūsų dėmesį į konkrečią mūsų patirtį ir realybę.

Turint omenyje tai, jog, imantis kokio nors teisinio veiksmo, būtini atitinkami dokumentai, tarp nacių ir komunistų vis dar yra skirtumų. Mat naciai bei gestapas viską kruopščiai užrašė, taip palikdami nenuginčijamų įrodymų, o komunistinių valstybių ir apskritai NKVD pobūdžio policija bei komunistai įrodymų paliko itin mažai ir dar po 1989 m. stengėsi juos sunaikinti.

Komunistinis genocidas yra plačiai žinomas. Rumunijoje jis vis dar gyvas dešimčių tūkstančių likusių gyvų aukų atmintyje, dešimtyse masinių kapaviečių, apie jį vis dar mena šimto dvidešimt šešių kalėjimų ir masinio naikinimo stovyklų sienos.

Vyzentalio centras nebūtų atsiradęs, jei Niurnbergo tribunolas teisės istorijai nebūtų atskleidęs faktų ir jeigu visam tam nebūtų buvę skirta milžiniškų lėšų. Šiandien panašus centras būtų reikalingas visų pirma surinkti duomenims, dokumentams bei liudytojų parodymams. Aš klausiu, ar pajėgsime tai padaryti?

Komunizmo padariniai Švedijoje ir Vakarų Europoje

*Peeteris Luksepas, Švedijos informacijos apie komunizmo nusikaltimus žmonijai
fondo pirmininkas*

1. Komunizmo padarinius labiausiai iš tiesų jaučia tie, kurie patyrė komunistinių režimų priespaudą. Tačiau tuos padarinius jaučia ir Vakarų pasaulio šalys.

2. Taip, eilinio Vakarų piliečio sąmonėje komunizmas asocijuojasi su blogiu, bet jis mano buvęs toli nuo to blogio. Tačiau komunizmas Vakarų pasaulio raidai turėjo kur kas didesnę poveikį, nei anksčiau manyta.

Pirmoji ir akivaizdžiausia būtinybė buvo didinti gynybos išlaidas. Be abejo, sunku įvertinti, kokios būtų buvusios gynybos išlaidos, jeigu vietoj komunistinio bloko grėsmės Vakarų pasaulio šalims būtų iškilusi tikroji panašaus pobūdžio grėsmė. Bet to mes niekada nesužinosime. Aišku viena, kad po nacistinės Vokietijos sutriuškinimo jokia grėsmė pasaulio laisvei ir taikai savo mastu nebepriėjo Sovietų Sąjungos komunistiniam režimui.

3. Gynybos išlaidos kartu su artimai susijusiomis išlaidomis pasienio kontrolei, muitinėms, saugumo tarnyboms ir t. t. buvo tik bendro konteksto dalis. Kitas ne mažiau svarbus dalykas buvo tam tikras ekonominės plėtros praradimas, nes prekyba nevyko visu pajėgumu. Tai buvo ypač aktualu geografiškai netoli nuo „geležinės uždangos“ buvusioms šalims, tokioms kaip Švedija, kuri neteko didelės įprastos prekybos dalies. Tokios prekybos netektys atsirado tiek dėl komunistinių vadovų izoliacinės politikos, tiek ir dėl siaubingo ekonominio komunistinių šalių atsilikimo.

4. Prie kitų netekčių priskirtinos išlaidos, kurias Vakarų valstybės turi prarasti norėdamos padėti buvusioms komunistinėms šalims vėl in-

tegruotis į pasaulį. Tai apima humanitarinę ir ekonominę pagalbą, paramą aplinkosaugai bei programas, skirtas integruotis į NATO ir ES. Bendrame kontekste ši išlaidų dalis atrodo maža ir trumpalaikė, o jos mums visiems teikiama nauda nusvers išlaidas, bet jeigu komunistinės eros nebūtų buvę, mes apsieitume be šių išlaidų.

5. Tai, kas mano ką tik aptarta, yra ekonominio pobūdžio padariniai. Dabar nieko nenustebinsiu pasakydamas, kad esu ekonomistas. Tačiau net neketinu čia pateikti tikslių skaičiavimų, kiek komunizmas kainavo Vakarų pasauliui. Kalbėdamas apie tokias išlaidas, aš turiu galvoje ne vien pinigus, bet labiau tai, kad komunizmas atėmė arba sumažino galimybę rūpintis atskirų žmonių ar jų grupių poreikiais, tokiais kaip sveikatos apsaugos gerinimas, didesnės pensijos, platesnė ekonominė pagalba trečiojo pasaulio šalims ir pan. Komunizmas mus visus padarė skurdesnius.

6. Tačiau komunizmas turėjo įtakos ne tik ekonominei Vakarų gyvenimo plotmei. Galingos ir agresyvios Sovietų Sąjungos artimumas darė žmonėms ir psichologinį poveikį. Politikai, žurnalistai, vyriausybės ir verslo lyderiai - visose gyvenimo srityse buvo žmonių, kurie dėl įvairių priežasčių savicenzūroje ar įvairių sovietų iniciatyvų rėmime matė naudą. Kai kas darė tai dėl pinigų, kai kas iš baimės, kai kas dėl savo verslo interesų ar užimamo politinio posto. Net nuostabu, kaip greitai kai kurie asmenys pamiršo savo pareiškimus, padarytus prieš penkiolika metų, pavyzdžiui tokius, kuriuose pabrėžiama, jog net kalbos apie Baltijos valstybių nepriklausomybės atkūrimą yra „šaltojo karo propagandos kurstymas" arba kad Baltijos valstybės „nėra okupuotos". Tokie pareiškimai, aišku, turėjo tam tikrą geopolitinio išskaičiavimo aspektą, bet taip pat jie reiškė nesąmoningą prisitaikymą prie sovietinės istorijos varianto. Kai girdite du vienas kitam prieštaraujančius variantus apie ką nors, ko iš tiesų nežinote, esate linkę manyti, kad tiesa yra kur nors per vidurį.

Tuoj parodysiu, kaip tokia mąstysena iškėlė problemą, kurią dabar reikia spręsti. Tačiau pirmiau leiskite man pasakyti keletą žodžių apie švedus, kurie tiesiogine prasme tapo komunizmo aukomis. Konkrečiau - apie pernai atskleistus faktus, susijusius su 200 švedų, emigravusių į Sovietų Sąjungą ketvirtajame dešimtmetyje, likimu.

Didžioji dalis Švedijos plačiosios visuomenės apie tokią emigraciją ir juo labiau apie emigrantų likimą nieko nežinojo. Tokia emigracija didžiosios ekonomikos krizės metais plačiai rūpinosi pati Sovietų Sąjun-

ga. Kaip daugelis iš jūsų, matyt, jau žino, keletas tūkstančių asmenų, daugiausiai skandinavų ir suomių kilmės, emigravo į Sovietų Sąjungą iš Jungtinių Valstijų, taip pat iš Švedijos bei kitų šiaurės valstybių. Daugelis iš jų buvo komunizmo šalininkai: bent jau Švedijoje tokią emigraciją organizuoti ėmėsi vietiniai Komunistų partijos aktyvistai. Kai kurios kairiųjų jėgų kontroliuojamos šiaurinių Švedijos rajonų savivaldybės netgi parėmė išvykstančiuosius valstybės lėšomis.

Iš tikrųjų nedarbas šiems emigrantams jau niekada nebekėlė problemų. Praėjus keletui metų, jie, būdami užsieniečiai, pradėjo kelti įtarimą. Viena Švedijos žurnalistė labai daug tyrė, kol atsekė jų likimą. Archyvuose ji rado įrodymų, jog mažiausiai dvidešimčiai emigrantų įvykdytas mirties nuosprendis. Bet ji žino, kad nužudytųjų būta daugiau. Kiek jų žuvo, iš tikrųjų yra ateities klausimas. Ji taip pat nustatė, kad daug kitų buvo uždaryti į koncentracijos stovyklas, o tie, kurie liko sovietinio tipo „laisvėje“, buvo priversti išsižadėti savo tėvų ir kilmės.

Skaudi istorijos ironija, kad Sovietų Sąjunga naikindama Švedijos komunistus padarė daugiau nei pati buržuazinė Švedija.

Šių tyrimų rezultatų publikacija didžiausiame Švedijos dienraštyje „Dagens Nyheter“ patraukė televizijos ir kitų žiniasklaidos priemonių dėmesį ir atskleidė, kad buvusios Švedijos komunistų partijos nariai nenori naujai įvertinti praeities įvykių. Kai kurie emigrantų giminaičiai žurnalistei sakė, kad nužudytieji buvo tiesiog godūs nusikaltėliai arba kad jos tyrimas yra sufabrikuotas. Viena televizijos grupė du pagyvenusius brolius komunistus nuvežė į Kareliją ir pateikė jiems akivaizdų jų giminaičiams įvykdytos mirties bausmės faktą. Reakcija prieš televizijos kamerą aiškiai atskleidė dilemą, kurią patiria žmogus, galų gale priverstas susidurti su praeitimi. Vienas brolis patyrė šoką ir liūdesį, o kitas atmetė faktus kaip klastotę.

7. Informacija, panaši į mano minėtąją, taip pat Švedijos vyriausybės kampanija, skirta informuoti visuomenę apie holokaustą, paskatino Švedijoje svarstymus, ar būtina informuoti žmones apie komunizmo nusikaltimus žmonijai. Netrukus Parlamente buvo iškeltas klausimas dėl veiklos, susijusios su informavimu apie komunizmo nusikaltimus. Partijų lyderiai taip pat diskutavo šia tema, bet jokio susitarimo nepasiekė.

Jūs galite paklausti, ar reikia tokios kampanijos šalyje, kurioje jau seniai gyvuoja informacijos laisvė. Bet greta neišmanymo, kurio priežastis - kitokie gyvenimo prioritetai, mes turime prisiminti ir sovietinę palikimą vakarietiškame mąstyme. Du studentai tyrėjai iš Malmės

miesto Švedijos pietuose tyrė, ką šio miesto vidurinių mokyklų (gimnazijų) aukštesniųjų klasių mokiniai žino apie komunizmo nusikaltimus bei koks jų požiūris į komunizmą. Palyginimui jie taip pat tyrė tų mokinių žinias apie nacizmo nusikaltimus. Šis tyrimas, nors ir nepretenduoja į informacijos tokiu klausimu šaltinį, atskleidžia kai kuriuos įdomius faktus.

Mokinių buvo paprašyta įvertinti komunizmo ir nacizmo ideologijas balais nuo 1 iki 10. Abi ideologijos gavo žemus balus: nacizmas 1,3, o komunizmas 2,1 balo. Toks nedidelis balų skirtumas galbūt nėra reikšmingas, bet kur kas įdomesnės yra pateiktos priežastys. Nacizmas buvo siejamas su „menkinančiu požiūriu“ ir „daugybe aukų“, o komunizmas daugiausia asocijavosi su „teoriškai geru, bet neįgyvendintu praktikoje“.

80 proc. mokinių žinojo, kas yra Aušvicas, bet tik 6 proc. žinojo, kas yra Gulagas, ir tik 1 proc. buvo girdėję apie Kolymą. Niekas nežinojo apie Magadaną, o kartą netgi įsiterpė mokytojas ir paprašė tyrėjų „paaiškinti sunkius žodžius“.

Teigiamas faktas buvo tai, kad trys iš keturių mokinių sakė, jog būtų gerai organizuoti informacijos apie komunizmą kampaniją, panašią į kampaniją, skirtą nacizmo nusikaltimams.

Kadangi partijų lyderių diskusijos nebuvo vaisingos, grupė žmonių, kurių šaknys - anksčiau ar dabar komunistų kontroliuojamose šalyse, išspausdino kreipimąsi, siūlydami steigti nepriklausomą fondą. Jo tikslas būtų padėti informuoti visuomenę, ir ypač mokinius, siekiant sustiprinti demokratiškas vertybių supratimą bei žinias apie komunizmo nusikaltimus žmonijai. Paskui buvo įsteigtas ir mūsų fondas, į kurį įeina keletas rašytojų, akademikų, buvęs Švedijos amnestijos prezidentas bei kai kurie buvę parlamento nariai.

Iki šiol pagrindinė mūsų veikla buvo padėti Stokholmo miestui organizuoti mokymo programą vidurinių mokyklų (gimnazijų) aukštesniųjų klasių mokytojams apie komunizmo nusikaltimus žmonijai? Mokymo programa vyko pavasarį ir baigėsi kelione į Sankt Peterburgą, kur mokytojai lankėsi KGB muziejuje. Kitaip nei KGB muziejų Vilniuje, KGB muziejų Sankt Peterburge iš tiesų įkūrė KGB. Nepaisant to, jis suteikė įdomios informacijos apie ilgametį bendrą NKVD ir KGB darbą. Taip pat vykome į Levašovo memorialines kapines ir susitikome su „Leningradskij Martirolog“ leidėju. Planuojama išleisti knygą, kurioje būtų surašytos priespaudos aukų Sankt Peterburgo srityje pavardės. Taip pat susitikome su mokytojais, kurie paaiškino, kuo skyrėsi dėstymas valdant komunistams nuo dabartinio.

Aš laimingas galėdamas pasakyti, kad šią mokymo programą mokytojai gerai įvertino ir kad Stokholmo miestas vos prieš keletą dienų nusprendė ją tęsti. Rudenį bus surengtas pirmas seminaras kitų miestų mokytojams.

Ateityje pamatysime, kiek mokiniai gaus naudos iš to, ką mokytojai sužinojo savo mokymo programose. Mūsų fondas tikisi, kad Parlamentas galų gale pasieks politinį susitarimą dėl informacijos kampanijos ir kad vyriausybė skirs pinigų parengti mokomajai medžiagai, kuri atitiktų elektronikos amžiaus technologijas. Jeigu taip įvyks, labai norėčiau rasti būdų bendradarbiauti su daugeliu iš jūsų ir pasinaudoti čia išgirstomis išsamiomis žiniomis.

Faktas, kad žmonės, nukentėję nuo komunistų režimo, jaučia kur kas sunkesnius jo padarinius, neturėtų užgožti suvokimo, kad mes Vakarų pasaulyje taip pat nukentėjome. Turėtų būti pasakyta aiškiai: komunizmas - tai nusikaltimas ne tik žmonėms, kurie gyveno valdomi komunistų, bet ir visai žmonijai. Nors mes ir nesame bendra komunizmo istorijos dalis, bet norime turėti bendrą klestinčios demokratijos ateitį. Ši konferencija įkvepia mus darbams, kad tokia ateitis būtų užtikrinta. Ačiū.

Kad užtikrintų laisvę ateities kartoms,
amerikiečiai privalo atminti ir suvokti
komunizmo nusikaltimus

Larry Hartas, JAV komunizmo aukų atminimo fondo Ryšių su visuomene skyriaus direktorius

Komunizmo aukų atminimo fondo, jo pirmininko dr. Levo Dobrianskio ir prezidento dr. Lee Edwardso vardu norėčiau pažymėti šios konferencijos svarbą. Tik dabar, praėjus dešimčiai metų po to, kai buvo nugriauta Berlyno siena, žmonės pradeda suprasti, kad komunizmo nusikaltimai turi būti visiems laikams užfiksuoti istorijos metraštyje.

Pernai Romoje, šiais metais Varšuvoje per Katynės žudynių metines ir dabar Vilniuje pradėtas rašyti naujas metraštis, kurių galės studijuoti ateities kartos. Noriu pritarti dr. Coheno pastaboms su viena išlyga, apie kurią pakalbėsiu vėliau. Jis pateikė puikų planą to, ką reikia padaryti, bet kas, jo žodžiais tariant, dar nėra daroma Jungtinėse Valstijose, nors tai ir yra Komunizmo aukų atminimo fondo tikslas. Todėl aš apsiribosiu trumpais pastebėjimais, kodėl taip yra ir ar tai kada nors pasikeis.

1. Amerikiečiai yra optimistai. Mes paveldėjome šį būdo bruožą iš tų, kurie, nepaisydami vargų ir netekčių, atkeliavo iš Europos, Azijos ir Lotynų Amerikos tikėdami geresniu savo ir savo vaikų gyvenimu. 1920 m. George'as Santayana „Jungtinių Valstijų charakteryje ir požiūryje“ pavadino tai amerikiečių „įgimta gera valia“, bet greta optimizmo jis nurodė ir neatidumą bei nusiramimą kaip amerikiečių būdo bruožus.

1835 m. Alexis de Tocqueville'is amerikiečius apibūdino kiek kitaip: „jie visi labai tiki galimybe žmogui tobulėti (...), jie visi mano, kad visuomenė - tai organizacija, kuri nuolatos tobulėja“.

Todėl daugumai iš jūsų gali kilti klausimas - kam vis prisiminti baisią praeitį, kurios nebegalima pakeisti? Žinoma, daug amerikiečių žuvo šaltojo karo kovose Korėjoje ar Vietname, bet „komunizmo aukų“ ieškojimas trukdo kurti ateitį.

2. Amerikiečiai taip pat ir laiminga tauta. Didžiausia Antrojo pasaulinio karo netektis, kurią patyrė mano tėvai, gimę rusų ir vokiečių imigrantų šeimose, buvo produktų normavimas ir prarastas būstas. Daugelis amerikiečių tiesiog negali suvokti kančių, užklupusių tautas nuo Lietuvos iki Kinijos, kurias paeiliui trypė tai fašistai, tai komunistai.

Tie, kurie linkę praeitį palaidoti ir užmiršti, bei tie, kurie dėl ideologinių priežasčių nori, jog kuo mažiau būtų žinoma apie raudonąjį holokaustą, pasinaudoja šiomis amerikiečių savybėmis. Tik nedaugelis Jungtinėse Valstijose gimusių jaunesnių nei 40 metų amerikiečių žino apie komunizmo baisumus, o mokslo įstaigose apie tai beveik nedėstoma. Vienas iš Komunizmo aukų atminimo fondo tikslų - atlikti apklausą, kad būtų nustatytas amerikiečių studentų žinių apie komunizmą lygis. Mums pavyko sužinoti, kad jokia panaši apklausa dar neatlikta.

Kita vertus, būtina paminėti ir stipriąsias amerikiečių savybes. Mes esame užjaučianti tauta. Mes kovėmės ir žuvome karuose svetimoje žemėje ir padėjome savo buvusioms priešėms tapti laisvomis ir demokratinėmis valstybėmis. Nors kartais gali pasirodyti, kad Amerikos varomoji jėga yra pozityvus savanaudiškumas bei komercinės galimybės, tačiau išties jos interesas pasaulyje yra kur kas didesnis.

Nepaisant griežtų kai kurių tautiečių ir daugybės žmonių iš kitų valstybių protestų, mes kariavome su Sovietų Sąjunga šaltąjį karą ir jį laimėjome. Niekada nepamiršiu, kaip, būdamas dvylikos metų, 1956 m. girdėjau per radiją Vengrijos laisvės kovotojų pagalbos šauksmus, šauksmus, kurių taip ir neišgirdo Jungtinės Valstijos ir kitos pasaulio tautos. Tada aš prisiekiau, jog visą savo gyvenimą kovosiu, kad komunizmas būtų sunaikintas.

Šeštajame dešimtmetyje, kai mokiausi pradžios mokykloje, mūsų Fondo pirmininkas dr. Levas Dobrianskis ir kiti įtikino Eisenhowerio vyriausybę paremti Pavergtųjų tautų savaitės idėją. Kiekvienais metais ši savaitė primindavo Amerikai, kad Vidurio ir Rytų Europoje Sovietų Sąjunga padarė tautų kalėjimą, nors tuo pačiu metu pasigirdavo protestų, jog tai tik „trikdys“ komunistus ir todėl gali kilti karas.

3. Amerikiečiai tiki teisingumu, todėl, suvokę komunizmo žmonijai įvykdytus nusikaltimus, jie nedelsdami reaguos į juos kaip ir į nacių žiaurumus. Aš tikiu, kad iš esmės amerikiečiai supranta, jog jeigu nesugebėsime išsąmoninti, kodėl dėl šios totalitarinės ideologijos žuvo šimtas milijonų nekaltų žmonių (ši skaičių patvirtina Courtois „Juodo-

jį komunizmo knyga"), mes nebūsime pasirengę naujam apgaulingam stabui, naujai ideologijai, kuri žada pieno upes ateityje, jeigu tik mes esame pasirengę paaukoti keletą milijonų gyvybių šiandien.

Amerikiečiai taip pat žino, kad prisiminti žuvusiuosius ir pagerbti tikruosius didvyrius, kurie padėjo nugalėti komunizmą Europoje ir kurie dabar stengiasi nugalėti komunizmą Kuboje ar Kinijoje, - tai nereiškia mėgautis kančia. Jie reaguos, kai sužinos apie tai ir suvoks stiprybę bei drąsą tų, kurie niekada nepasidavė, nors ir turėjo mažai priešasčių tikėti. Jie reaguos, kai komunizmo nusikaltimai įgaus realų vaizdą, o nebus vien statistikos skaičiai - kai, pavyzdžiui, čia šią savaitę demonstruojamos nuotraukos bus parodytos per JAV televiziją ir Amerikos mokyklose.

Kaip ir kada tai įvyks? Čia aš noriu pakomentuoti dr. Coheno pastebėjimus. Būtų pernelyg paprasta kaltinti Jungtinių Valstijų „kairįjį flangą“, kad buvo trukdoma bet kokiai akcijai, ir ne todėl, kad toks flangas neegzistuoja, bet kad, kaip rodo istorija, jį galima nugalėti. „Kairysis flangas“ įnirtingai priešinosi Ronaldui Reaganui, bet jam pavyko jį nugalėti, nes amerikiečiai jį rėmė ir pasitikėjo juo.

Kaip pavyzdys to, ką galima nuveikti, yra ir faktas, kad Jungtinėse Valstijose šiuo metu gyvena apie aštuoni šimtai tūkstančių lietuvių kilmės amerikiečių. Jie vieni gali būti galinga jėga, jeigu juos sietų bendras reikalas. Taip pat yra milijonai kitų, galinčių padėti, kurie kilę iš Latvijos, Lenkijos, Vengrijos ir kitų Vidurio bei Rytų Europos šalių, milijonai iš Kubos, Vietnamo ir panašiai.

4. Jeigu jie visi paliktų nuošalyje savo skirtumus ir susivienytų bendram tikslui, jeigu vienu balsu pareikalautų įvardyti ir atminti komunizmo nusikaltimus, amerikiečiai ir netgi Kongresas, kurį paminėjau anksčiau, į šį reikalavimą atsilieptų.

Noriu dar kartą pacituoti gerai žinomus Santayanos žodžius. Jo perspėjimas, kad „tie, kurie neatsimena savo praeities, yra pasmerkti ją kartoti“, šiandien pasitvirtina labiau negu bet kada. Todėl tai, ką jūs šią savaitę darote Vilniuje, privalėjo būti padaryta. Štai kodėl Komunizmo aukų atminimo fondas lieka ištikimas teiginiui, jog, kai tik padėsime amerikiečiams suvokti komunizmo nusikaltimus, jie supras, kad būsimų kartų laisvė iš dalies priklauso ir nuo to, ar mūsų jaunimas ir ateities kartos apie juos žinos.

Paskutinės komunizmo aukos Rumunijoje

Armandas Gosu, BBC pasaulinės tarnybos Rumunijoje žurnalistas

Rumunija atsisveikino su komunizmu prievartos būdu. Tuo metu atrodė, kad atsisveikinimo su komunizmu kaina - 1500 žmonių aukų - garantuoja, jog Rumunija ryžtingai pasuks demokratijos link ir pradės kurti rinkos ekonomiką.

Praėjus vos 6 mėnesiams po kruviniųjų 1989 m. gruodžio mėnesio įvykių, Rumunijos sostinė Bukareštas tapo liudytoja tikrų gatvės kautynių, panašių į tas, kurios vyko ketvirtajame dešimtmetyje Berlyne valdant Hitleriui arba Sovietų Rusijoje pilietinio karo metais. Kaip ir tada, taip ir dabar oficialioji rumunų propaganda entuziastingai džiūgavo pamokiusi savo politinius priešininkus. Didžioji dalis Rumunijos piliečių, kurie 1989 m. gruodį pasisakė už demokratiją ir daugpartinę sistemą, 1990 m. liepos mėnesį pritarė, kad prieš opoziciją būtų taikomas smurtas. Valdžiai paklusni žiniasklaida reikalavo atkurti ramybę ir tvarką bei nubauti opoziciją. Ta pati valdžios kontroliuojama žiniasklaida kurstė smurtą, informuodama, neva opozicijos būstinėse rasta ginklų, narkotikų bei dolerių, gąsdindama, jog grįš karalius ir dvarininkai, kurie neva susigrąžins žemę, priklausiusią žemės ūkio kooperatyvams ir valstybiniam ūkiams. Pirmieji užsienio investuotojai buvo sutikti demonstracijomis, kurių dalyviai skandavo: „Neparduosime šalies!“ Spauda skatino tokias demonstracijas.

Nuo 1989 m. gruodžio iki 1990 m. gegužės valdžia suformavo tokią visuomenės nuomonę, jog atrodė, kad nedaug tetrūksta, ir Rumunija vėl taps totalitarine valstybe, tačiau šiuo atveju - savo noru, o ne spaudžiama sovietų, kaip tai įvyko 1945 m.

Kas gi iš tikrųjų atsitiko pirmaisiais mėnesiais po Nikolae's Causesku diktatūros nuvertimo?

1990 m. sausio 12 d., masinėms demonstracijoms spaudžiant, Jono Ilesku vadovaujama laikinoji Rumunijos vyriausybė išleido dekretą, skel-

biantį Komunistų partiją esant už įstatymo ribų. Bet vos tik demonstrantai pasitraukė, dekretas buvo atšauktas. Šis įvykis, taip pat Nacionalinio Gelbėjimo Fronto sprendimas dalyvauti busimuosiuose rinkimuose sukėlė opozicijos nepasitenkinimą, ir ši surengė daug antivyriausybinių demonstracijų. To meto valdžia, kurią opozicija kaltino esant komunistinę bei sovietinę, pradėjo rengti smurto lydimas kontrdemonstracijas. Pirmieji demonstrantų, priklausiusių priešingoms stovykloms, susidūrimai įvyko 1990 m. sausio 28 d. vakare. Yra žinoma, kad rengiant kontrdemonstracijas dalyvavo slaptosios tarnybos. Yra liudytojų parodymų apie žmones, kurie, pasitelkę radijo ryšį, koordinavo kontrdemonstracijų dalyvių judėjimą. Būtent tada, pirmąkart valdžios pakviesti, į Bukareštą atvyko keli tūkstančiai šachtininkų. Nuo to laiko jie keletą metų veikė kaip tikra politinė policija. Tvarkos saugotojams abejingai stebint, šachtininkai nusiaubė opozicijos partijų būstines ir šimtus žmonių sumušė tiesiog gatvėse. Po trijų savaičių incidentai liovėsi.

Matydama daugybę demokratijos pažeidimų, Nepriklausoma grupė už demokratiją kiekvieną savaitę pradėjo rengti tylos eitynes. Jų dalyviai perspėjo apie komunistinio teroro atkūrimo pavojų, reikalavo įvardyti ir nubausti 1500 žmonių, žuvusių 1989 m. gruodį, mirties kaltininkus. Jie reikalavo priimti liustracijos įstatymą, draudžiantį buvusiems Komunistų partijos vadovybės nariams bei slaptosios policijos *Securitate* darbuotojams užimti aukštus vyriausybinius postus. Vienas iš tokių, kuriuos demonstrantai turėjo omenyje, buvo tuometinis Rumunijos vadovas Jonas Ilesku, kuris Causesku laikais buvo Komunistų partijos Centro komiteto narys ir jaunimo reikalų ministras.

Vienos tokios tylos eitynės įvyko 1990 m. balandžio 22 d. Joms baigiantis, keletas žmonių iš kaimynystėje esančių namų langų nušvilpė vieną iš kolonų, kurioje buvo keletas šimtų demonstrantų. Kažkas į koloną metė gėlių vazoną ir sunkiai sužeidė moterį, kuri po kiek laiko ligoninėje mirė. Žmonės pasuko atgal į miesto centrą, kur visą naktį būdėjo atiduodami pagarbą tragiško įvykio aukai. Demonstrantai užėmė Universiteto aikštę ir užtvėrė judėjimą siaura važiuojamąja dalimi. Armijos ir Vidaus reikalų ministerijos pajėgų smurtas prieš kelias dešimtis žmonių sukrėtė miesto visuomenę. Iššitas 50 dienų Universiteto aikštė tapo nenutrūkstamos manifestacijos, kurioje kai kuriomis dienomis dalyvaudavo iki 30 tūkst. žmonių, arena. Pagrindinis demonstrantų reikalavimas buvo priimti liustracijos įstatymo vadinamąjį Timišoaros proklamacijos 8 punktą.

Pasibaigus 1990 m. gegužės 20 d. rinkimams, kuriuos laimėjo Prezidentas Jonas Ilesku ir Nacionalinio Gelbėjimo Frontas, vadovaujamas

Ministro pirmininko Petre's Romano, valdžia nusprendė demonstrantus iš Universiteto aikštės išstumti jėga. Birželio 13 d. rytą 1500 policininkų apsupo Universiteto aikštę ir suėmė 262 žmones, įskaitant ir keletą praeivių, visiškai nesusijusių su demonstracija. Policija įsiveržė į Architektūros institutą, suėmė keletą studentų, kurie tą naktį rašė diplominius darbus. Po kelių valandų Nacionalinio Gelbėjimo Fronto deputatas Nikolaje S. Dimitru atvedė prieš studentus 1000 vienos didžiausių Bukarešto gamyklų darbininkų, kurių keletas anksčiau dalyvavo antikomunistinėje demonstracijoje. Studentai užblokavo įėjimus, stengdamiesi į Universiteto pastatą neįleisti lazdomis ginkluotų darbininkų. Žmonės, matydami valdžios savivalę, pradėjo buriotis ir reikalauti atsistatydinti vidaus reikalų ministrą Michajų Kicaką bei paleisti 262 suimtus manifestantus. Visai nesuprantama, kodėl gausios, iki dantų ginkluotos tvarkos sergėtojų pajėgos staiga pasitraukė. Agresyviai nusiteikusių manifestantų grupė padegė keletą Vidaus reikalų ministerijai priklausančių automobilių ir autobusų. Po keleto mėnesių buvo išspausdintas pasikalbėjimo, įrašyto į magnetofono juostelę, tekstas, iš kurio tapo aišku, kad automobiliai buvo padegti paties vidaus reikalų ministro Michajaus Kicakos įsakymu. Niekada nekėlė ginčų šio įrašo, kurį padarė trumpabangininkas, autentiškumas.

Smurtas pasiekė kulminaciją, kai demonstrantai užpuolė keletą pastatų, priklausančių visuomeninėms įstaigoms, ir kai Jono Ilesku kvietimu 10 000 šachtininkų atvyko į Bukareštą. Oficialiais prokuratūros duomenimis, tomis dienomis buvo nušauti keturi ir sužeisti trys žmonės. Tačiau organizacija, vienijanti nukentėjusiuosius tų įvykių metu, teigia, kad nužudyta daugiau kaip 40 žmonių, o sužeista keli šimtai. Kaip nustatyta ankstesnių tyrimų metu, daugiau nei 1500 žmonių buvo suimta neteisėtai. Daugumą jų praleido nelaisvėje 3 mėnesius - iki 1990 m. rugsėjo. Iš 1992 m. sudarytos prokuratūros pažymos apie priimtas tuo metu prevencinio arešto priemones akivaizdu, kad 90 proc. areštų buvo atliekami pažeidžiant įstatymą. Atsakomybė už tai tenka prokurorams, kurie iškėlė baudžiamąsias bylas bei pasirašė suėmimo orderius dėl išgalvotų įstatymo pažeidimų. Nė vienas iš tų prokurorų nėra nubaustas iki šiol. Užtat juos galima išvysti teisėjo kėdėje arba Rumunijos diplomatinėje tarnyboje užsienyje. Keletą metų vienoje iš pasiuntinybių dirbo ir buvęs vidaus reikalų ministras Michajus Kicaka, vienas iš tų, kurie atsakingi už to meto nusikaltimus. Šie sunkūs žmogaus teisių pažeidimai negalėjo būti padaryti nedalyvaujant prokurorams, be prokurorų jie taip pat nebūtų galėję įgyti įstatymų, sukurtų Vyšinskio dvasia, pavidalo.

Smurto aktų sąrašą galima tęsti toliau. Tai ir šachtininkų vykdyti nekaltų žmonių suėmimai Bukarešto gatvėse, ir dešimtys prievartavimų, ir įsilaužimai į butus, ir tikrų tikriausia medžioklė, kurią šachtininkai vykdė čigonų mažumos gyvenamuose Bukarešto rajonuose.

Valdžia, organizavusi tokias akcijas, kurios buvo tikriausias politinis terorizmas, galėjo tada atkurti diktatūrą nesutikdama jokio didesnio pasipriešinimo. Šito ji galbūt nepadarė dėl to, kad pasaulio šalys, o ypač JAV, Didžioji Britanija ir Vengrija, būtų smarkiai į tai reagavusios.

Tik prieš mėnesį, nuo 1990 m. birželio įvykių, turėjusių didelę įtaką politinio Rumunijos gyvenimo raidai, praėjus dešimčiai metų, Generalinė prokuratūra apkaltino tuometinį vidaus reikalų ministrą, jo pavaduotoją ir tris atsargos karininkus kurstymu nužudyti sunkinančiomis aplinkybėmis.

Jono Ilesku vadovaujama partija jau pareiškė, kad, grįžusi į valdžią, ji nutrauks baudžiamosios bylos dėl 1990 m. birželio 13-15 d. įvykių tyrimą.

Mes tikimės, kad tų dienų aukos yra paskutinės komunizmo aukos Rumunijoje. Tai ne komunistinio režimo, oficialiai žlugusio 1989 m. gruodį, aukos, bet aukos tųjų, kurie dar stalinizmo epochoje šeštajame dešimtmetyje išmoko teroristinių metodų bei provokacijų ir kurie tuo metu valdė Rumuniją.

Informaciniai mizokomunizmo nusikaltimai

A. Kancleris, Socioinformacinės analizės centras, Lietuva

*Su melu pasaulį pereisi, bet nesugrįši
(iš lietuvių tautosakos)*

Informacijos vertė ir jėga žinomos iš senų senovės ir yra daug senesnės nei šis lotyniškos kilmės terminas (*informatio, -onis* - išaiškinimas, žinia, pranešimas; įvaizdis, vaizdinys, sąvoka). Pasak Senojo Testamento, Rojaus viduryje stovėjo du ypatingi medžiai: gyvybės medis ir žinojimo (kas yra gera, o kas yra pikta) medis (1, Pr. 2, 9). Tuo tarsi pabrėžiama egzistencinė žinojimo reikšmė ir vertė. Rojuje įvykdytas ir pirmasis informacinis nusikaltimas: žaltys klastingai apgavo Ievą, įkalbėdamas ją paragauti uždraustojo vaisiaus, o ši davė jo paragauti ir savo vyrui. „Ir jūdvių akys atsidarė“ (1, Pr. 3, 7). Už neleistiną žinojimą paskirta skaudi bausmė - tremtis: „Ir Viešpats Dievas išmetė jį (Adomą kartu su Ieva) iš linksmybių Rojaus, kad jis įgyventų žemę“ (1, Pr. 3, 23).

Labai simptomiškas ir euroatlantinei kultūrai reikšmingas sociumo kūrimo būdas aprašytas Išėjimo knygoje. Mozė, suvienijęs klajoklių gentis, sukūrė žydų valstybę. Vienijimo pagrindas - monoteistinė religija ir moralinė doktrina. Tuo pabrėžiama istorinė perspektyva: be adekvataus pagrindimo jėga ar valdžia stabilumo bei ilgaamžiškumo negarantuoja.

Etinė ir moralinė struktūra, išreiškiama gėrio ir blogio kriterijais, formuoja endogeninę kultūrą, išpaudžia bendruomenę ir atskirus jos narius į optimalumo rėmus. Juos peržengti arba ignoruoti yra nusizengimas arba net ir nusikaltimas. Tai ir yra informacinio bendruomenės reguliavimo sistema.

Garsusis Mozės Dekalogas geriausiai iliustruoja praktinę šios sistemos pusę. Jame apibrėžti ne tik Izraelio ir Jahvės, bet ir žydų tautos žmonių tarpusavio (taip pat ir nuosavybės) santykiai bei žmogaus teisės ir pareigos: „gerbk savo tėvą ir motiną...“, neužmuši, nesvetimoteariausi, nevogsi, nekalbėsi prieš savo artimą neteisais liudijimo, negeisi

savo artimo namų ir netrokši jo žmonos nei tarno, nei tarnaitės, nei jaučio, nei asilo, nei jokių dalykų, kurie yra jo" (1, Iš 20, 12-17). Taigi įtvirtinami esminiai solidarizmo - kolektyvizmo ir individualizmo - santykių principai bei kriterijai.

Krikščionybė šias nuostatas perėmė ir pritaikė naujai situacijai bei savo reikmėms. Svarbiausia - išplėtė taikymo objektą: vien tik žydų tautai skirtą Dekalogą ėmė taikyti visiems krikščioniškosios bendruomenės nariams, nepriklausomai nuo tautybės, rasės, luomo ir kt. Draudimas neteisingai liudyti prieš kitą artimą (t. y. žydą) tapo visuotiniu moraliniu imperatyvu bei informaciniu kriterijumi.

Plačiau visuomenei skirtame „Katekizme“ yra kategoriškas vertybinis Tiesos kriterijus: „Aštuntas: Nekalbėk netiesos“ (2, p. 41). Ši aiški ir imli antidezinformacinė nuostata komentare dar labiau išryškinama bei detalizuojama: „Nusikalstame, kai meluojame, veidmainiuojame, neišlaikome paslapties, kai apkalbame..., kai šmeižiame..., kai liežuvaujame...“ (2, p. 46). Tai prieš defamaciją ir kitas neteisybes.

Nusikalstamos veikos kvalifikavimas be bausmės būtų nepakankamas. Dekaloge grėsmingai skamba žodžiai: „Aš esu Viešpats, tavo Dievas, galingas ir pavydus, atkeršijęs vaikams lig trečiajai ir ketvirtajai kartai už tėvų neteisybę...“ (1, Iš 20, 5). „Katekizme“ taip pat pabrėžiama nusikaltėlio atsakomybė ir jam gresianti bausmė, cituojamas Senasis Testamentas. Tačiau čia jau socialinės išminties ir perspektyvos formulė: „Melagingas liudytojas neliks nenubaustas, melagis neištruks“ (1, Pat. 19, 5).

Taip susiformavo gyvybinga krikščioniškoji dviejų tūkstantmečių tradicija. Ji klojosi ne ant tuščio ar priešiško, bet ant stabilaus tautinės ir etninės kultūros pagrindo - matriarchato.

Baltų bei lietuvių istorijos tyrinėtojos M. Gimbutienė (3), P. Dundulienė (4) ir kiti apibūdina matriarchato - sėslios, darbščios ir taikios pagoniškos (lot. *paganus* - kaimo, kaimiškasis), arba kaimo, kultūros - gyvenimą. Ji pagrįsta saugumo (nuo išorės priešų), tęstinumo (ontofilogeninė egzistencinio gamtos ciklo funkcija) ir gerovės (fiziologinių ir dvasinių poreikių, įskaitant tautodaile, tautosaką, ritualines imitacijas, tenkinimas) nuostatomis. V. J. Bagdanavičius (5) išryškino giluminius baltų bei lietuvių ryšius su eurokultūrine tradicija, o M. Gimbutienė (6) įrodė, kad matriarchatas apskritai yra egzistencinis ilgaamžis senosios Europos darinys. Nors vėlesnė raida (pastoralinių patriarchalistų, agresyvių nomadų įsiveržimas, tautų kraustymasis ir kt. veiksniai) sukėlė daug sumaišties, bet tai, kad Europa išlaikė Senojo ir Naujojo Testamento vertybinę orientaciją, yra simptomiškas reiškinys.

Kaip tik dėl alternatyvaus verčių sistemų skirtumo kaimo ir agresyviųjų nomadų kultūros iš esmės yra nesutaikomos. Egzistencinis agresyviųjų nomadų orientyras yra ne darbas (kūryba, išteklių atnaujinimas), o grobimas (destrukcija, išteklių išsėmimas, sunaikinimas). Grobti galima tik tai, ką sukūrė kiti. Todėl agresyvusis nomadas turi amžinai judėti: išsėmus gamtos ar žmonių sukurtus išteklius, gyvenimas verčia ieškoti kitų, nepalietų vietų. Senovės graikai ir romėnai nomadų gaujas laikė nuožmiais, žiauriais, nežmoniškais barbarais. Aristotelis aiškina, kad barbarai „neturi iš prigimties valdančiojo prado“ (7, p. 64), nes sukūrė nieko panašaus į jo projektuotą solidaristinį bendruomeninį valstybės modelį.

Išsėmimo principą geriausiai iliustruoja germanų klajoklių vandalų elgsena. Užgrobę klestinčią Romą ir prisiplėšę turtų, jie ėmė viską naikinti, siaubti. Visa, kas nelaikoma vertybe - meno kūriniai, dokumentai, rankraščiai, papuošalai, - sunaikinama, sudeginama, sulyginama su žeme. Taip demonstruojama nugalėtojo jėga ir panieka nugalėtiesiems. Ši mizosocinė kultūra pagal genties pavadinimą įgyja bendrybės - vandalizmo - reikšmę. Panašiai elgėsi ir kitos, dažniausiai iš Rytų į Vidurio Europą atsibasčiusios gentys - hunai, skitai ir kt.

Mizokomunizmas iš esmės perėmė agresyviojo nomadizmo - barbarizmo ir vandalizmo - principus. Pagrindinis iš jų - *Pars pro Toto* (Dalis prieš Visumą). Nomadinė gauja išskiria antpuolio objektą (klestinčią bendruomenę) ir visiškai ignoruoja egzistencinius jo poreikius, o drauge hiperbolizuoja, vos ne sudievina savo subjektyvius egoistinius, grobuoniškus, piktavališkus interesus. Mizokomunizmas eskaluoja priešpriešą - subjekto ir objekto alternatyvą, dalies (partijos, klasės, lyderių) ir visumos (tautos, valstybės, žmonijos) antitezę.

Mizokomunizmo kaip veikimo būdo pagrindas - ideocezarizmas. Tai veikimas, kurį apibrėžia sinergetinė dviejų prasmų sąveika: idėja (gr. *idea* - sąvoka, vaizdinys) rodo kryptį - veržtis į ateitį, tikslą, siekinį, o cazarizmas (pagal Romos imperatoriaus Cezario vardą - diktatūra, formaliai besivadinanti respublika) rodo valdymo būdą - prievartą, pavergimą, agresiją. Ideocezarizmas - komunistinė diktatūra, kurios turinį apibrėžia priešdėlis „mizo-“ (iš gr. *miseo* - neapkenčiu). Tai neapykantos komunizmas, moralaus utopizmo ir legaliomis politinėmis priemonėmis siekiamo socializmo (optimalaus bendruomeniškumo ar visuomeniškumo) priešingybė.

Taigi pats mizokomunizmas (Markso doktrina) ir jam realizuoti sukurtas ideocezaristinis valdymo mechanizmas yra nusikalstamas iš esmės. Autentiška Markso doktrina bei jo sekėjų Engelso, Lenino, Stalino

ir kitų Sovietų Rusijos valdovų, tarptautinio mizokomunizmo lyderių, politinės adaptacijos bei manipuliacijos yra nusikaltimo subjektas, naudojantis informaciją iš esmės jai priešingu tikslu - dezinformacijai skleisti, taip pat informacijai paslėpti, užmaskuoti, sudaryti tikrovės ar teisėtumo iliuziją. Informacija šiam sisteminiam subjektui - kaip nusikaltimo priemonė. „Marksizmas, - teigia filosofas J. Grinius (8, p. 151), - tai proletariato įrankis kovai už revoliucinį pasaulio pertvarkymą". Viskas vertinama praktinės naudos, utilitarizmo požiūriu. Tai „marksizmą daro radikaliai militantiška ideologija, siekiančia kitas ideologijas iš šaknų sunaikinti" (8, p. 152). Tragiškai žuvęs disidentas Mindaugas Tomonis (1940-1975) rašo: „Pirmoji ir svarbiausioji komunistų Švento Rašto knyga - „Komunistų partijos manifestas". Tai Raudonasis Testamentas, įteisinęs prievartos doktriną, neapykantos religiją. Perskaitykime šią knygutę, įsigilinkime į jos teiginius, ir mūsų sielas užvaldys nyka" (9, p. 196).

Markso doktrina - klastingai suformuota, piktavalė informacinė sistema - smerktina ir kaip euroatlantinio mentaliteto (10) alternatyva: ji atmeta tradicinę ilgaamžę verčių sistemą, laužo individo, šeimos ir visuomenės santykius, yra antireliginio pobūdžio, atmeta dualizmo (kūno ir sielos) sampratą, iškreipia valdžios ir teisės nuostatas, iliuziškai aiškina gamtoraidą ir žmonijos saviraidą (dialektinis ir istorinis materializmas). Nusikalstami Markso doktrinos tikslai - visuomenės kiršinimas („klasių kova"), grupinio egoizmo provokavimas („ekspropriatorių eksproprijavimas"), Vakarų civilizacijos sunaikinimas (kapitalu pagrįstos industrinės visuomenės „deprivatizacija"). Ši akivaizdžiai finitistinė doktrina dangstėsi romantiška revoliucijos skraiste, viliojo greitą karjeros iliuziją diktatūrinėje santvarkoje, manipuliavo utopinio socializmo ir komunizmo archetipais - sukurti žemėje „linksmybių Rojų". Tai gi autentiška Markso doktrina yra globalinis nusikaltimas Žmogui ir Žmonijai.

Markso doktrina atitinka Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos preambulėje išreikštą principą, kad „...žmogaus teisių visiškai nepaisymas ir niekinimas pastūmėjo vykdyti barbariškus aktus, piktinančius žmonijos sąmonę" (11, p. 12). Marksas parengė nusikalstamų veiksmų programą, o Rusijos bolševikai ją praktiškai realizavo ir įvykdė siaubingiausią, vandališkiausią žmonijos istorijoje socialinį eksperimentą. Marksas yra taip pat ir Vokietijos nacionalinio socializmo, žadančio „linksmybių Rojų" tik gryniesiems arijams (elito *Pars* - *Übermensch* rasei), o visam kitam Pasauliui (*Toto*) lemta išnykti arba tapti vergais. Klasės sąvoka pakeista rasės sąvoka, o esmė liko ta pati - mizosocinė, valdymo sistema - ideocesarizmas - taip pat.

Lietuvių filosofas V. Gustainis po 15 metų Sibiro tremties ir lagerių golgotos rašė: „Už dabartinį tarptautinį chaosą ir už dabartinį karą didelė atsakomybė tenka Markso mokslui apie klasių kovą ir neteisingai suprastam Darvino mokslui... Marksizmas ir nacionalsocializmas yra šio pasaulio „religijos“, sukurtos be jokio dieviško apreiškimo... Jų filosofinis pagrindas yra tas pats. Abidvi yra socialistinės, abidvi turi „mesianizmo“ tikslų... Marksizmas ir visoks socializmas iškėlė į sostą „kolektyvinį žmogų“, kuris fanatiškai nekenčia individualinės sielos“ (12, p. 402).

Informacinių nusikaltimų struktūra yra funkcinė mizokomunizmo doktrinos dalis, turinti specifinių požymių ir ypatingą paskirtį. Fizinųjų (medžiaginių) nusikaltimų objektas yra kūnas, daiktas, struktūra, o informacinių nusikaltimų objektas metafizinis - mintis, vizija, religija, etika, kultūra, menas, mokslas, filosofija ir t. t. Kūnas sunaikinamas fiziškai, o siela pavergiamas dvasiškai. Bedvasis fizinis egzistavimas, žmogaus mąstymo pavergimas, jo pavertimas ideocesaristinio agregato sraigteliu - štai pagrindiniai mizokomunizmo siekiai.

Konkrečių informacinių nusikaltimų apibrėžimas ir klasifikavimas tebėra neišskleistas. Tai, matyt, laikinas reiškinys - visų pirma diagnozuojami ir įvertinami fiziniai (medžiaginiai arba kūno) nusikaltimai, užsimenant ir apie kai kuriuos ryškesnius metafizinius (mentalius arba sielos) nusikaltimus. Net enciklopedinėje monografijoje „Juodoji komunizmo knyga“ (13), reikšmingiausiame pastarųjų metų leidinyje, ši problema specialiai nenagrinėjama. Jos autoriai remiasi ne autentiška Markso doktrina, o jos revizionistine versija, pradėta F. Lasalio, pratęsta E. Bernšteino, K. Kautskio ir kitų socialdemokratų bei socialistų. Būdami sąžiningi tyrėjai, jie yra priversti savo studiją baigti retoriniu klausimu - „Kodėl?“ (13, p. 1016-1055). Iš tiesų, be Markso doktrinos sovietizmas nesuvokiamas ir nepaaiškinamas: padariniai akivaizdūs, o priešasčių tarsi ir nėra... Paslaptinga toji Markso komunizmo šmėkla! O jeigu V. Gustainio raštai būtų buvę išversti ir išleisti Vakarų pasaulyje, gal ir nekiltų tokių naivių klausimų... Bet juk ir I. Kantas skelbė „geležinį“ priešastingumo dėsnį: „Tai, kas gali egzistuoti tik kaip padarinys, turi priešastį“ (21, p. 227).

Informacinių nusikaltimų struktūra ir intensyvumas priklauso nuo nusikaltėlių tikslų bei užduočių. Vien tik Lietuvoje susikaupė didžiulis kiekis informacijos, fiksuojančios nusikaltimų pobūdį ir faktografiją. Lietuvių literatūros klasikas I. Šeinius bene pirmasis aprašė sovietinio ideocesarizmo fenomeną kaip raudonąjį tvaną (14). Samdyti triukšmautojai, daugiausia kitataučiai, bandė sukurti visuotinio džiaugsmo iliuziją,

o subolševikinta žiniasklaida formavo antrąjį dezinformacijos ratą, fantazuodama be jokių skrupulų ir dešimteriopai didindama „džiūgautojų“ skaičių. V. Krėvė, nusivylęs sovietine klasta ir išvydęs savo klaidas, politiškai įvertino sovietinės invazijos mechanizmą (15). M. Römeris Lietuvos sovietizavimą atskleidė teisiniu aspektu - kaip teisingumo imitavimą (16).

Informacinių nusikaltimų ištakos remiasi trimis valdymo tikslais: naikinimu, užvaldymu ir eksploatavimu. Naikinama visa, kas sudaro europokultūrinį (tautinį, religinį, etinį, moralinį, estetinį ir kt.) pagrindą. Čia įeina visa simbolika - heraldika, tautinė, religinė, korporacijų ir kt. atributika. Naikinamas istorinis, architektūrinis bei kitoks memorialinis paveldas, rašytiniai šaltiniai, ikonografinė medžiaga ir kita. Jau pirmosios okupacijos metu imta „valyti“ valstybinių bibliotekų fondus, uždrausta leisti laikraščius ir žurnalus, imtos naikinti partijos ir politinės organizacijos, prasidėjo prievartinis mokyklų ir kitų įstaigų ideologizavimas bei bolševikinis politizavimas.

„Stalininis bibliogenocidas pasireiškė visų pirma bibliotekų ir jų knygų naikinimu“ (17, p. 719). Per pirmąją okupaciją vien tik Glavlito nurodymu iš bibliotekų buvo paimta patikrinti 18 542 knygos, o 45 515 kilogramų „netinkamų“ knygų sunaikinta. Išimta knygų ir lenkų (600 pavadinimų), rusų (100 pavadinimų), kitomis kalbomis. Vien Marijampolės žydų bibliotekoje sunaikintos 266 knygos žydų ir 324 - rusų kalba. Valstybinės leidyklos sandėliuose buvo konfiskuota ir sunaikinta kone pusė milijono leidinių. Toliau šį darbą vykdė Hitlerio okupantai. Jie sunaikino apie 3 mln. knygų (17, p. 719).

Užvaldymo etape vyksta įvairiausios perturbacijos: keičiamas panteonas (perprasminama simbolika, neofikacija), transformuojamos ir renominuojamos tautinės tradicijos, kuriami nauji (arba perprasminami senieji) mitai, naują situaciją atitinkantys šūkiei ir t. t. Siame etape dievinamos dvi veiklos kryptys: prievarta, teroras, bet kokio pasipriešinimo slopinimas ir informacinis prievartos „aprūpinimas“ - ideologizacija, ideologinis „auklėjimas“ ir „perauklėjimas“. Būtina sąlyga - informavimas monopolizuojamas: visuotinė cenzūra, radijo trikdžiai, blokuojama ar konfiskuojama pagrindinė bei užsieninė (iš už „geležinės uždangos“) literatūra. Taip sukuriama informacijos vakuumas - ideali sąlyga vykdyti globalinę informacinę taršą. Žmogus alternatyvos neturi: visa žiniasklaida rašo tą patį, balsavimas vyksta be pasirinkimo, korumpuota partinė nomenklatūra rūpinasi savo gerove, viešai girdamasi, kad tarnauja liaudžiai. Klesti visuotinis melas. Dezinformacija tampa rafinuota ideocesaristinio valdymo priemone. Visuotinai vykdoma dar VI a. pr. Kr. kinų

karo teoretiko Sun Cy suformuluota užduotis: "Kompromituokite viską, kas prieš šalyje yra gero" (18, p. 18).

Eksploatacijos etapas pratęsias ir paryškina informacinius užvaldymo procesus. Čia pasirodo pirmieji ideocesarizmo vaisiai: kartų susvetimėjimas, demoralizacija, jaunimo abejingumas, egzistencinė beprasmybė ir polinkis į hedonizmą (noras užsimiršti) arba į konfrontaciją (alternatyvioji elgsena). Valdžia suvokia padėties prieštarumą, tačiau neturi strateginių sprendimų. Oligarchijoje (partinėje nomenklatūroje) vyksta nuožmi konkurencinė kova, ypač tarp ideologų (sovietinių „žynių“) ir cesaristų (jėgos struktūrų - KGB, karinio ir pramoninio komplekso ir kt.). Kartais ji dirbtinai skelbiama kaip fizikų (technokratų) ir lyrikų (humanitarų) polemika. Visi vaizduoja, kad rūpinasi valstybės, partijos, liaudies reikalais, bet tai - masinė vaidyba, realios veiklos imitavimas. Net kariuomenėje, ypač Brežnevo valdymo metu, įsigalėjo blefavimas. Ekonomika „augo“ ne keliant darbo našumą, o didinant infliaciją. Statistika rodė tai, ką norėjo matyti vadai, bet ne realią padėtį. Sovietija tapo visuotinės dezinformacijos ir autodezinformacijos šalimi. Tai ir yra viena iš pagrindinių priežasčių, kad ši pasakiškų turtų valstybė sužlugo taip staiga - dėl dezinformacinio insulto.

Lietuvos kultūros kongrese (17), be jau minėtų, pateikta daugybė informacinių nusikaltimų pavyzdžių. Sovietmečiu Lietuvoje buvo išleista apie 75 000 pavadinimų knygų. Maždaug trečdalį jų sudarė tiesmukas ideologinis propagandinis melas, išreikštas publicistikos, mokslo ir meno priemonėmis. Tai marksizmo-engelsizmo-leninizmo-stalinizmo „klasikų“ ir jų liaupsintojų leidiniai, partijos lyderių, ideologų, kovingųjų ateistų, „šviesų rytojų“ ir „tamsią praeitį“ piešančių autorių knygos. Kitą trečdalį sudarė melo ir tiesos mišinys. Šia liga labiausiai sirgo gamtotyra, technologija, agrologija, medicina ir net matematika. Čia faktografija buvo pateikiama daugiaž teisingai (nors ir ne visai), bet vertinimas - subjektyvus, ideocesaristinis, kvazimokslinis. Rusofilija ir panrusizmas buvo visuotinis: beveik visų mokslų pradininkai ir korifėjai buvo rusai. „Rusija - dramblių tėvynė!“ - tyčiojosi specialistai. Pastutinę, trečiąją, dalį sudarė originalūs, išliekamosios vertės nepraradę veikalai (pavyzdžiui, klasika). Bet ir jie neretai neapsiėjo be ideologizuotos, perprasminančios įžangos ar pabaigos (17, p. 460-461), kurias rašė gerai apmokami „įmarksistintojai“.

V. Gustainis bene pirmasis lietuvių filosofijoje įvertino informacinio karo elementą - idėjų karą: „...šaltojo karo sąvoka nėra tiksli. Daug geriau čia tiktų idėjų karo sąvoka. Todėl ir ta didžioji, stačiai gyvybinė visos žmonijos problema - idėjų karo klausimas - visų pirma turi būti

sprendžiama filosofinėmis priemonėmis" (12, p. 17). Ideocezariizmui tai buvo nepriimtina. Pasitelktos visai kitos - idėjų blokavimo, informacijos įkalinimo - priemonės.

Vien Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos spec, fonde 1988 m. pradžioje buvo 40 200 knygų, iš jų 16 700 lietuviškų (17, p. 446). Bet bene didžiausias spec, fondas buvo Partijos istorijos institute - „didelė lituanistinė biblioteka ir labai svarbių XX a. lietuvių tautos istorijai dokumentų archyvas" (17, p. 795).

Kitas variantas yra „*Index sovieticus librorum prohibitorum*" - išleistų, bet Glavlito (sovietinės cenzūros) skaityti uždraustų sovietinių knygų sąrašai. Juose - Maironio „Pavasario balsai", „Lietuviškos pasakos", K. Borutos „Baltaragio malūnas", K. Donelaičio „Raštai", „Lietuvių kalbos žodyno" 2 tomas, A. Vijūko-Kojelavičiaus „Lietuvos istorija", V. Zaborškaitės „Literatūros mokslo įvadas" ir daugybė kitų. „Tačiau ir tai, kas buvo leidžiama, taip pat buvo prievartaujama - redaguojama, kupiuruojama, klastojama" (17, p. 725).

Tūkstančiai politinių kalinių, tremtinių, persekiojamų ir terorizuojamų žmonių išgyveno asmenines tragedijas ir dramas. Advokatas Z. Toliušis savo prisiminimuose rašo: „Sovietai vartojo prieš mane diskriminacijos ir prieštaraujančius teisei, teisingumui ir humaniškumui veiksmus ir aktus: keturi areštai, ilgalaikiai kalinimai su barbariškais maltretavimais, trėmimas į Sibirą; iš manęs atėmė profesiją, pagrobė mano biblioteką (juridinės ir grožinės literatūros knygas), nacionalizavo kitą mano turta, atėmė teisę į pensiją, panaudojo šlykščią šmeižikišką propagandą spaudoje... Buvo pagrobtas mano 20 metų bylų archyvas ir didelis lietuvių ir užsienio žurnalų bei laikraščių įrištų komplektų rinkinys bei kitos knygos" (19, p. 307-308).

Informacinių nusikaltimų tipologija tebėra neišspręsta, bet labai aktuali problema. Atrankos ir sisteminimo kriterijai yra du: informacija - visi jos būviai, pavidalai, procesai ir kt., - pasitelkiama kaip nusikaltimo įrankis bei priemonė, ir karas - visos jo formos ir rūšys - pilietinis, slaptasis, propagandinis, šaltasis, ideologinis ir t. t.

Pagal objektą galima išskirti šias informacinių nusikaltimų grupes:

- 1) žmogui (ontogenezės iškraipa - nudvasinimas);
- 2) šeimai (filogenezės iškraipa - dezintegracija);
- 3) tautai (saviprieša, žlugdymas iš vidaus);
- 4) valstybei (saviraidos iškraipa - anarchizmas);
- 5) valstybių aljansui (NATO, ES ir kt.);
- 6) žmonijai (raidos ir perspektyvų iškraipa);
- 7) viskam, ką gero ir naudingo sukūrė istorija ir kuria dabartis.

Pagal poveikio būdą skiriamos šios grupės:

- 1) iškreiptas auklėjimas (ypač jaunimo);
- 2) perauklėjimas - mentaliteto pakeitimas (vyresniųjų);
- 3) einamasis dezinformavimas (agitacija ir propaganda);
- 4) retrospektyvusis dezinformavimas (praeities vaizdo iškraipa);
- 5) perspektyvinis dezinformavimas (ateities iliuzijos).

Šias vienaspektes tipologijas būtina papildyti atsižvelgiant ir į kitus kriterijus bei veiksnius. Tarptautiniame komunizmo nusikaltimų įvertinimo kongrese (20) išryškinta daug konkrečių informacinių nusikaltimų:

- lietuvių mentaliteto pokyčiai ir humanizmo praradimas (S. Hatanaka, Japonija);
- baltarusių lingvocidas (Z. Pazniakas, Baltarusija);
- dvasinis genocidas (arkivysk. S. Tamkevičius, Lietuva);
- etnocidas kaip ideologijos įrankis (E. Laane, Estija);
- psichologiniai komunizmo nusikaltimų padariniai (H. Nooras, Estija);
- komunizmas - civilizacijos aklavietė (L. Taniukas, Ukraina);
- nusikaltimai inteligentijai (E. Baisalovas, Kirgizija);
- katalikiškojo dvasingumo naikinimas (vysk. J. Boruta, Lietuva);
- dorovės normų deformacijos (J. Moserova, Čekija);
- komunizmas - nusikalstama konspiracija (A. Piirisildas, JAV).

Informaciniai nusikaltimai sudaro atskirą, specifinę mizokomunizmo nusikaltimų grupę. Kitaip nei palyginti „greiti“ fizinio poveikio reiškiniai (žudynės, represijos, įkalinimas, tremtis), metafizinio poveikio reiškiniai yra lėtesni, bet socialiniu požiūriu fundamentalesni. Dorovės normų laužymas, mentaliteto iškraipa, tautinės kultūros naikinimas, dezinformacija vietoj informacijos, mankurtas vietoj žmogaus, informacijos tarša ir daugybė kitų nusikaltimų turi ilgalaikį poveikį, jų padariniai sunkiai atitaisomi. Posovietinė anomija (kriminaliniai nusikaltimai, alkoholizmas, narkomanija, savižudybės ir kt.) daugiausia yra sovietinių informacinių nusikaltimų padarinys.

Jeigu ne provokacinė, mizokomunistinė Markso doktrina, jeigu ne sovietizmas ir jo brolis hitlerinis nacionalsocializmas, XX a. istorija būtų buvusi visiškai kita. Informaciniai bei intelektualiniai praradimai Lietuvoje bus jaučiami (nors ir silpniau) dar keletą kartų, gal net visą XXI amžių. Į Informacinę visuomenę, Pasaulio kaimą Lietuva, kaip ir kitos posovietinės šalys, žengia nukraujavusi, stipriai išklibinta. Todėl informa-

ciniai nusikaltimai yra itin sunkūs nusikaltimai Žmogui, Žmogiškumui ir Žmonijai.

Kad būtų užkirstas kelias mizokomunizmui ir ideocezarizmui atkurti, pagrindinis ginklas vienas. Tai informacijos laisvės imperatyvas: tautos turi „teisę būti visiškai ir objektyviai informuotos“, būtina „kovoti su visokia propaganda, kuria siekiama arba kuri gali sukelti ar skatinti grėsmę taikai“. Reikia „padidinti atsakomybę žmonių, kurie nuolat skleidžia informaciją“ (11, p. 251).

Literatūra

1. Šventasis Raštas. Senasis Testamentas. T. 1-3. Vilnius, 1990-1991.
2. Katekizmas. Mūsų tikėjimo šviesa. Kaunas-Vilnius, 1987.
3. *Gimbutienė M.* Baltai priešistoriniais laikais. Vilnius, 1985.
4. *Dundulienė P.* Pagonybė Lietuvoje. Vilnius, 1989.
5. *Bagdanavičius V. J.* Kultūrinės gelmės pasakose. Vilnius, 1992.
6. *Gimbutienė M.* Senoji Europa. Vilnius, 1996.
7. *Aristotelis.* Politika. Vilnius, 1997.
8. *Grinius J.* Raštai. T. 2. Vilnius, 1994.
9. *Tomonis M.* Žinia. Vilnius, 1995.
10. Europos mentaliteto istorija / Sud. P. Dinzelbacher. Vilnius, 1998.
11. Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius, 1991.
12. *Gustainis V.* Raštai. Vilnius, 1991.
13. Juodoji komunizmo knyga. Nusikaltimai, teroras, represijos. Vilnius, 2000.
14. *Šeinius I.* Raudonasis tvanas. Vilnius, 1990.
15. *Krėvė V.*
16. *Römeris M.*
17. Lietuvos kultūros kongresas. Vilnius, 1991.
18. Dezinformacija oręż wojny. Warszawa, 1991.
19. *Toliušis Z.* Mano kalėjimai. Vilnius, 1991.
20. Komunizmo nusikaltimų įvertinimas. Tarptautinio kongreso pranešimų tezės. Vilnius, 2000.
21. *Kantas I.* Grynojo proto kritika. Vilnius, 1996.

Būtina surengti bolševizmo teismą

*Semionas Šareckis, Baltarusijos Respublikos
Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas*

Kalbėdamas 55-ųjų Antrojo pasaulinio karo baigties metinių proga, savo kreipimesi į pasaulio baltarusius aš jau bandžiau pagrįsti būtinybę surengti bolševizmo, kuris, kaip ir fašizmas, yra nusikalstama politinė sistema ir ideologija, teismą. Skirtumas tik tas, kad fašizmo ideologijos teorija rėmėsi hipertrofuotu nacionalizmu - nacizmu, o bolševizmo - hipertrofuotu internacionalizmu. Tačiau tiek vieno, tiek kito pagrindinis tikslas buvo viešpatauti pasaulyje, o šito buvo siekiama nežmoniškais, nusikalstamais metodais.

Žinoma, kad Niurnbergo procesas, vykęs 1945 m. spalio 20-1946 m. spalio 1 d., teisiškai įvertino Antrąjį pasaulinį karą. Šio proceso metu buvo nuteisti ne tik kariniai Vokietijos nusikaltėliai, bet ir pats fašizmas kaip politinė sistema ir ideologija. Pirmą kartą istorijoje agresija žmonijai buvo pripažinta sunkiu nusikaltimu. Visiems, daugiau nei 20-čiai teisiųjų, buvo pateikti kaltinimai sąmokslu prieš pasaulį bei žmoniją rengimu ir vykdymu, o būtent - valstybės perversmu ir parlamento išvaikymu, Antrojo pasaulinio karo sukėlimu, žiauriu elgesiu su karo belaisviais ir jų žudymu, nežmonišku elgesiu su okupuotose teritorijose gyvenančiais taikiais gyventojais ir masiniu jų naikinimu, visuomeninės ir privačios nuosavybės išvogimu, vergiško darbo sistemos sukūrimu ir kitais sunkiais nusikaltimais. Niurnbergo teisme buvo pasiūlyta pripažinti nusikalstamomis Vokietijos nacionalsocialistų partijos vadovybę, jos smogiamuosius (SA) ir apsaugos (SS) būrius, saugumo tarnybą (SD), valstybinę slaptąją policiją (gestapą), vyriausybę ir Generalinį štabą.

Tačiau nieko panašaus nebuvo padaryta kito diktatoriško, ne mažiau žiauraus ir nusikalstamo bei nukreipto prieš pasaulį ir žmoniją bolševikinio režimo atžvilgiu, nors jis savo kilme ir įvykdytais nusikaltimais pralenkė fašizmą, o 1939 m. rugpjūčio mėnesį abu šie režimai sudarė sąmokslą prieš pasaulį ir Europos tautas.

Bolševizmas atsirado iš Rusijos socialdemokratų darbininkų partijos, kuri buvo įsteigta jos I suvažiavime 1898 m. ir kurios pagrindą sudarė darbininkų būreliai. Pirmiausia negalima neatkreipti dėmesio į stulbinantį pavadinimų panašumą: Rusijos socialdemokratų darbininkų partija ir Vokietijos nacionalsocialistų darbininkų partija. Šis panašumas dar akivaizdesnis lyginant partijų pavadinimų santrumpas: RSDDP ir NSDAP (pirmosios vokiško pavadinimo raidės: National-Sozialistische Deutsche Arbeiterpartei).

Antra, Vokietijos fašistų partija taip pat susiformavo iš darbininkų būrelio, kurį 1918 m. spalį įkūrė žurnalistas Karlas Harreris ir darbininkas Antonas Drexleris. Beje, pirmajame partijos pavadinime nebuvo žodžio „nacionalsocialistų“. Jis buvo kur kas paprastesnis - Vokietijos darbininkų partija (VDP). Ir tik 1920 m. vasario 20 d. Vokietijos darbininkų partija tapo Vokietijos nacionalsocialistų darbininkų partija. Kalbant kito, gerokai ankstesnio, diktatoriško režimo - bolševizmo - kūrėjo Vladimiro Lenino žodžiais, buvo nusimesti seni ir apsvilkti nauji ekstremizmo, besiremiančio kraštutiniu nacionalizmu, baltiniai. 1921 m. liepos 29 d. A. Hitleris buvo išrinktas NSDAP pirmininku. Tuo pat metu partijoje išgalėjo fiurerizmo - besąlyginio paklusnumo fiureriui - principas.

Kaip liudija istorija, Rusijos socialdemokratų darbininkų partija į ekstremizmą pasuko gerokai anksčiau. 1903 m. nuo jos atskilo radikalusis ekstremistinis sparnas, kuris pasivadino bolševikais. Vladimiras Leninas, „skaldomosios veiklos meistras“, kaip jį pavadino žymi Vokietijos revoliucionierė (dar tada kairioji) R. Luxemburg, įkvėpė ir organizavo Rusijos socialdemokratų darbininkų partijos skilimą. Garsiosios Vladimiro Lenino Balandžio tezės, kurias Georgijus Plechanovas, nuosaikešnių pažiūrų Rusijos socialdemokratas, vadino svaičiojimais ir laikė raginimu pradėti pilietinį karą revoliucinės demokratijos srityje, buvo galutinis bolševikų žingsnis į ekstremizmą. 1917 m. įvykusioje Visos Rusijos socialdemokratų darbininkų (bolševikų) partijos balandžio 7 d. konferencijoje buvo patvirtintas posūkis į ekstremizmą. 1918 m. įvykusiame VII partijos suvažiavime iš jos pavadinimo buvo išmestas nuosaikešumą žymintis žodis „socialdemokratų“, ir partija buvo pervadinta Rusijos komunistų (bolševikų) partija - RKP(b). Demokratinis centralizmas tapo pagrindiniu partijos organizacijos principu, o praktiškai tai reiškia tą patį kaip ir fiurerizmas. Susiformavus Sovietų Sąjungai, partija buvo pavadinta Visasąjungine komunistų partija (bolševikų), o nuo XIX partijos suvažiavimo (1952 m.) - Sovietų Sąjungos komunistų partija - SSKP. Keičiantis partijos pavadinimui, jos ekstremistinė strategija ir taktika nekito.

Po nepavykusios Vasario (1917 m.) revoliucijos, užuot, kaip ir kitos partijos, išitraukę į demokratinės visuomenės kūrimą ir leidę visoms tautoms laisvai spręsti savo tolimesnį likimą, bolševikai pasuko pasaulinės socialistinės revoliucijos kūrimo kryptimi. Siekdami šį tikslą įgyvendinti, jie, kaip ir fašistai, nesibodėjo bet kokių metodų, kurie beveik visi yra nusikalstami. Tai:

- raginimas savo Tėvynę pralaimėti Pirmąjį pasaulinį karą ir gauti iš vokiečių pinigų tam, kad Rusija bet kokia kaina pasitrauktų iš karo;
- valdžios užgrobimas jėga 1917 m. spalį ir tautos išrinkto Steigiamojo susirinkimo išvaikymas;
- ištisų tautų, tarp jų ir baltarusių, likimo ignoravimas, iš pradžių (1918 m. kovo 3 d.) pasirašant sutartį su kaizerine Vokietija, o vėliau (1921 m. kovo 18 d.) - su J. Pilsudskio vadovaujama Lenkijos vyriausybe;
- klasinės neapykantos įžiebimas ir pilietinio karo sukėlimas siekiant sunaikinti labiausiai išsimokslinusią ir dvasiškai apsišvietusią šalies gyventojų dalį, kuri negalėjo pateisinti bolševikų tikslų - kareivinių socializmo kūrimo bolševikų propaguojamais prievartos metodais;
- kitų, išskyrus komunistų, partijų uždraudimas ir jų vadovų sunaikinimas. Beje, atėję į valdžią, naciai irgi uždraudė kitas partijas ir netgi išvaikė savo buvusią sąjungininę - Vokietijos nacionalinę darbininkų partiją. Tačiau ji nenaikino vadų, kaip pasiūlyė bolševikai su savo kovos už valdžią sąjungininke kairiųjų eserų partija;
- asmeninės nuosavybės atėmimas jėga iš tūkstančių žmonių ir jų nukurdirimas, valstybės nacionalinių vertybių (šventyklų, rūmų, parkų, paveikslų) sunaikinimas, išpardavimas ir išvogimas;
- dirbtinis bado sukėlimas, prievartinė kolektyvizacija kaime, labiausiai pasiturinčios ir klestinčios kaimo gyventojų dalies, vadinamųjų buožių, kuriais buvo laikomi visi pasiturintys kaimo gyventojai, sunaikinimas;
- tyčiojimas iš religijos ir milijonų žmonių religinių įsitikinimų;
- daugelio nacionalinių mažumų genocidas.

Siekiant praktiškai įgyvendinti išvardytas priemones, kurių bolševikai, kaip ir fašistai, tikrai gerokai anksčiau, griebėsi, kad įtvirtintų savo partijos ir jos vado diktatūrą, buvo sukurtos specialios organizacijos. Padarytų nusikaltimų skaičiumi tarp jų pirmąja (savaime suprantama, po pačios bolševikų partijos) ČK-KGB, kuri, kaip Feliksas Dzeržinskis, vienas jos kūrėjų ir pirmasis vadovas, reikalavo, visas piktadarybes liaudžiai darė „šaltai“ (t. y. sąmoningai, apgalvotai ir planingai),

„karšta širdimi“ (t. y. sąžiningai ir su entuziazmu) ir „švariomis rankomis“, kurios, baigus „darbą“, būdavo suteptos krauju. Feliksas iš tiesų buvo „geležinis“, jis neturėjo žmogaus širdies (nei karštos, nei šaltos), nes priešingu atveju (jeigu būtų buvęs tikras, kilnus žmogus, kokį bolševikinė propaganda jį vaizdavo), niekad savo batais nebūtų braidęs po kraujo, kuris liejosi šalyje ir už jos ribų jo paties ar jo parankinių įsakymu, klanus. Jo sekėjai - Jagoda, Ježovas, Berija - buvo tokie patys bedvasiai ir beširdžiai; nedaug nuo jų skyrėsi ir kiti, šiai piktadarių organizacijai vadovavę vėliau.

Pirmaisiais bolševikų valdžios metais buvo įsteigti kombedai, kurie vykdė prievartą kaime ir kuriems, kaip ir ČK, buvo suteikti neriboti, nepaprasti įgaliojimai. Jie buvo skatinami sumažinta kaina parduodant iš valstiečių pagrobtus grūdus. O vėliau, kad šalyje vykdomai prievartai būtų suteiktas koks nors teisėtumas ir kad būtų pažanga, pradėjo kurtis „troikos“, kurioms, be jokių tyrimų, užtekdavo tik skundo ar paties teisiomojo prisipažinimo ir kurios nuteisdavo žmogų net mirties bausme. Kad teisiomasis prisipažintų, buvo atgaivinti ir patobulinti viduramžiški kankinimo metodai. Buvo steigiamos koncentracijos stovyklos nuteistiesiems įkalinti ir naikinti.

Spaudžiami neabejotinų padarytų nusikaltimų įrodymų, Komunistų partijos vadai vėliau stengėsi visą kaltę suversti Stalinui ir minėtiems KGB vadams. Paskelbti Lenino įsakymai, kalbos ir straipsniai nuo pirmų iki paskutinių jo viešpatavimo metų tėra beprasmiškas bandymas reabilituoti šios ekstremistinės ir nusikalstamos organizacijos įkūrėją ir vadą. Pavyzdžiui, straipsnyje „Kaip organizuoti lenktyniavimą“ V. Leninas moko įvairiausių kovos, kurią laiko gyvybingumo ir sėkmės laidu siekiant vieno tikslo - „išnaikinti Rusijoje visokius kenksmingus vabzdžius“, - metodų. Tarp tų metodų yra šie: pasodinti „į kalėjimą dešimtį turčių“ (reikia pažymėti - ne nusikaltėlių, o paprasčiausiai turčių), savaime suprantama, - ir tuziną banditų, pusę tuzino darbo vengiančių darbininkų...“, pristatyti valyti išvietes, uždaryti į karcerį suteikiant geltoną bilietą“, vietoje sušaudyti vieną iš dešimties veltėdžių“ (vėl atkreipiame dėmesį - sušaudyti be teismo ir bylos nagrinėjimo). M. Gorkis, išvydęs Lenino įsakymų vykdymo praktikoje tragediją, 1917 m. pabaigoje, kai dar nekvepėjo pilietiniu karu, rašė: „Įsivaizduodami esą socializmo napoleonai, Lenino šalininkai praranda protą ir beveik baigia sugriauti Rusiją, o rusų liaudis sumokės už tai kraujo klanais“.

Net ir pasibaigus pilietiniam karui, 1922 m. gegužės mėnesį, V. Leninas savo laiške tuometiniam teisingumo ministrui D. Kurskiui siūlė Įstatymo dėl bausmės įvykdymo sušaudant projektą papildyti 7 straips-

niais, o ministras siūlė papildyti dar 6 straipsniais. Šiame laiške ypač dėmesį patraukia 2 varianto „b“ punktas, kur pasakyta, kad „šia bausme baudžiami dalyvavę organizacijos veikloje arba bendradarbiaavę su organizacijomis ir anksčiau nurodyta veikla užsiėmusiais asmenimis“, o išnašoje papildyta: „bendradarbiaujantys ar sugebantys bendradarbiauti“, t. y. imk praktiškai kiekvieną ir šaudyk, nes jis galėjo bendradarbiauti ir teikti pagalbą menševikams, eserams ir pan., kuriuos, anot Lenino, visus reikia sušaudyti.

Taigi J. Stalinas ir L. Trockis, ir G. Zinovjevas, ir N. Bucharinas (ir dar galima išvardyti pustuzinį ar visą tuziną komunistinių partijų „didžiūnų“ ir „mažųjų žmogelių“) yra kalti, kad sukūrė sistemą, kuri, kalbant jos didžiausiojo vado žodžiais, kiekvieną dieną, kiekvieną valandą gimdė didžiulius kiekius nusikaltėlių. Baltarusijoje esantys Kuropatai - nenuginčijamas to meto piktadarybių liudytojas - saugo tų piktadariškų dienų atminimą, kai Sovietų Sąjungos komunistų (bolševikų) partijos ir jos „ginkluotojo būrio“ veikla pasireiškė visapusiškai.

Ir bolševizmas, ir fašizmas, būdami praeities monarchinių diktatūrų, egzistavusių Rusijoje ir Vokietijoje beveik iki pat XX amžiaus pradžios, išrūgos, tęsė jų politiką, juolab kad ji rėmėsi strateginiais minėtų politinių sistemų tikslais - įtvirtinti viešpatavimą pasaulyje. Tačiau pradžioje, neturėdami pakankamai jėgų klastingoms užmačioms įgyvendinti, bolševizmas ir fašizmas, vienijami bendros strategijos ir taktikos, sudarė sąmokslą tarpusavyje. Pasaulis, deja, nežino didesnio ir ciniškesnio nusikaltimo už dviejų diktatūrų 1939 m. rugpjūčio 23 d. Maskvoje pasirašytą Molotovo-Ribbentropo sutartį ir jos protokolus dėl bendradarbiavimo bei įtakos sferų pasidalijimo Europoje. Minėti dokumentai ir tą dieną Kremliuje J. Stalino pakelta taurė šampano į A. Hitlerio, kaip vokiečių tautos palaikomo vado, sveikatą pasirodė besą vieno diktatoriaus kitam diktatoriui pasiūstas palaiminimas pradėti pasaulinį karą.

Netrukus minėti dokumentai buvo pradėti įgyvendinti. Maždaug po savaitės fašistinė Vokietija užpuolė Lenkiją. Ir tuoj pat bolševikinis režimas, kaip agresoriaus sąjungininkas, įsitraukė į šį karą. Pritarimas fašistinei Vokietijai, užpuolusiai Lenkiją, ir jos palaikymas, kariuomenės įvedimas į vakarinę Baltarusijos bei Ukrainos dalį, iš kurių pirmaisiais mėnesiais į Sibirą bei Kazachstaną buvo ištremta tūkstančiai nekaltų žmonių, bendras karinis fašistinės ir bolševikinės armijų paradas Breste, žvėriškos lenkų karininkų žudynės Chatynės miške, netoli Smolensko, pradėtas karas su Suomija, Besarabijos užgrobimas, Baltijos šalių okupacija - tai anaipol ne visas bolševizmo piktadarybių, įvykdytų

Antrojo pasaulinio karo pradžioje, susitarus arba suderinus veiksmus su fašistais, sąrašas.

Šiandien taip pat vertėtų paminėti, kad daugelio Europos valstybių ir JAV vadovai bei politikai tada neįvertino atsiradusių agresyvių diktatoriškų režimų grėsmės pasauliui. Kas dėl šito atsitiko, istorija žino.

O bolševizmas ir fašizmas, būdami strateginiai vienminčiai, anksčiau ar vėliau turėjo tapti priešininkais. Ir Stalinas, ir Hitleris niekad neatsakė minties savo sukurtų politinių sistemų bei ideologijų dėka įsiviešpatauti pasaulyje. Štai kodėl jie, sudarę sąmokslą, visada stengėsi vienas kitą apgauti. O tai reiškia, kad, egzistuojant ekstremistiniams režimams, karas tampa neišvengiamas. Bolševizmas padarė daug nusikaltimų ir karo metu. Vadinamoji „išdegtos žemės“ taktika, kad tik nieko neliktų priešui, piktdariški Stalino įsakymai „nė žingsnio atgal“, galimybės pasiduoti į nelaisvę neišvengiamomis aplinkybėmis neigimas, baudžiamųjų batalionų ir užtveriamųjų būrių organizavimas - toli gražu ne visas nusikalstamų kariavimo būdų bolševizmui vadovaujant sąrašas. Išaiškėja vis daugiau faktų apie partizanų nusikaltimus savo tautai. Vardydamas tuos faktus, aš toli gražu nenoriu nuneigti mūsų tautos žygdarbio sunaikinant tamsiąsias fašizmo jėgas. Tačiau tauta turi žinoti tiesą apie karą.

Bolševizmas, kaip viešai nenuteista politinė sistema ir ideologija, tęsė nusikaltimus ir po karo. Buvo griebtasi naujų represijų prieš mokslininkus ir visuomenės veikėjus, liaudies ūkio vadovus ir specialistus, mokytojus ir gydytojus, prieš šimtus tūkstančių paprastų nekaltų žmonių. Juolab kad, kaip ir diktatoriškasis fašistinis režimas, būdamas visuomenės vėžys, bolševizmas, vėl pasitelkęs nusikalstamus metodus, ypač išplėtė savo įtakos zonas. Rytų Vokietija ir Lenkija, Vengrija ir Čekoslovakija, daugelis Afrikos valstybių ir Afganistanas - visur, kur pasitaikydavo bent menkiausia galimybė, įsiskverbėdavo bolševizmo vėžys.

Ir galų gale sveiku protu neįmanoma įvertinti pokario laikais padaryto nusikaltimo - čečėnų, ingušų, Krymo totorių ir kai kurių kitų tautų iškeldinimo.

Nevalia bolševizmo nenuteisti dar ir dėl to, kad pasaulis tebėra neatsparus diktatūriniam režimams, nors, atrodo, Vokietija tapo demokratine valstybe, sugriuvo totalitarinio socializmo stovykla, žlugo ir pati Sovietų Sąjunga kaip pagrindinė socializmo bacilos platintoja.

Istorija rodo, kad bolševizmas įgyja vis daugiau galimybių atgimti, nes iki šiol jis, kaip politinė sistema ir ideologija, nebuvo viešai teisiamas. O be to, negalima pamiršti, kad kai kuriose valstybėse jis išliko iki šiol. Tenka apgailestauti, kad Baltarusijos Respublika tapo jautria ir pažeidžiama šios blogybės vieta. Diktatūros recidyvai čia pasireiškė

kaip Lukašenkos vykdoma politika, kuri yra bolševizmo ir fašizmo, pasaldinto užkietėjusiu populizmu, mišinys. Tačiau kadangi fašizmas jau nuteistas, diktatoriaus aplinkos žmonės stengiasi nuplauti nuo savo naujojo fiurerio juodas apnašas, nors šis ir pasiskelbė Hitlerio vietininku. Na o bolševizmas kol kas Respublikoje veša. Pirma, Rusijoje išlikę bolševizmo sekėjai, buvusių Baltarusijos komunistų partijos vadovų palaijami, atkūrė Baltarusijoje diktatūrą. Antra, kadangi bolševizmas, kaip politinė sistema ir ideologija, nėra nuteistas, Lukašenkos šalininkai nesigėdydami savo vado portretus neša kartu su Stalino portretais. Trečia, tiek Baltarusijoje, tiek ir Rusijoje atgimė bolševikinės partijos, kurios atvirai kviečia atkurti totalitarinį režimą ir pačią Sovietų Sąjungą.

Iš esmės Baltarusija tapo laboratorija, kur bandomi bolševizmo, vis labiau pažeidžiančio pačią Rusiją, atgaivinimo būdai ir metodai. Čia jis susijungė su dar vieno ekstremistinio srauto - šovinizmo - banga ir sudarė neaiškaus kvapo mišinį. Jeigu nebūtų Rusijos Federacijos komunistų partijos, nebūtų ir Putino, kuris taip pat nesigėdi sakyti, kad tvirta centralizuota valdžia Rusijai būtina, ir kaip to įrodymą į vieną gretą stato buvusią caro monarchiją, bolševikų diktatūrą ir savo vykdomas reformas siekdamas sutelkti savo rankose valdžią. Ir, matyt, ne veltui žinomas žmogaus teisių gynėjas Sergejus Kovaliovas perspėja apie naujos diktatūros, kuri gali įsivyrtauti Rusijoje dėl minėtų reformų, atsiradimo grėsmę.

Toks perspėjimas ypač aktualus, nes, bolševizmui susiliejęs su rusų fašizmu, pakvipo aitrais ir nuodingais Čėčėnijos karo dūmais. Mus, baltarusius, ypač jaudina gegužės mėnesio įvykiai Minske. Atrodo, kad neatsitiktinai Baltarusija vėl pasirinkta kaip visiškai naujo karinio ir politinio bloko įteisinimo vieta, juolab kad Putinas jau ne kartą yra pareiškęs, jog Rusija turi kažkokių strateginių interesų, ir, atrodo, ne vien Baltarusijoje.

Aš, vienintelės teisėtos Baltarusijos institucijos - Aukščiausiosios Tarybos - pirmininkas, dar kartą pareiškiu, kad dabartinio Baltarusijos diktatoriaus prezidento įgaliojimai baigėsi 1999 m. liepos 20 d. Baltarusijos Respublikos generalinis prokuroras iškėlė diktatoriui baudžiamąją bylą dėl valdžios užgrobimo nekonstituciniu būdu. Vyksta tyrimas. Todėl buvusio prezidento ir jo paskirtų asmenų pažeidžiant Konstituciją pasirašomos sutartys ir kiti dokumentai, tarp jų ir minėtos sąjungos steigimo sutartis, skelbiami negaliojančiais. Jų laukia tas pats likimas, kuris ištiko gėdingąjį Molotovo-Ribbentropo pakta. Juolab kad neturi būti atleista ir neturi būti taikoma senaties termino tiek fašizmo, tiek ir bolševizmo nusikaltimams bei jų atmainoms.

Dėkoju už dėmesį!

Komunistinė ideologija ir žmogaus teisių koncepcija

*Ali Spahia, Albanijos demokratų partijos pirmininkas,
Parlamento užsienio reikalų sekretorius*

Mūsų laikais tiek demokratijos šalininkai, tiek oponentai pripažįsta, kad demokratija negali egzistuoti be laisvės, o kai sakome „laisvė“, pirmiausia turime galvoje tam tikras teises, laisves ir galimybes, kurios būtinos demokratiniam procesui. Žmogaus teisių koncepcija yra labai sena, ji turi savo istoriją ir netgi priešistorę, kurią pradėjo šv. Augustinas ir šv. Tomas Akviniėtis, o viduramžiais tęsė D. Scotas ir W. Okamas. Nevarginsiu jūsų perpasakodamas žmogaus teisių istoriją ir priešistorę, bet norėčiau pabrėžti, kad jau 1540 m. kunigas Fransiskas de Vitoria savo pamoksluose apie indėnus ir teisę kariauti sakė, kad indėnai yra žmonės, turintys neatimamas prigimtines teises, ypač nuosavybės teisę. Nuo tų laikų nuosavybė tapo žmogaus teisių modeliu ir pagrindu. Paskui buvo Johnas Locke'as, kuris sukūrė prigimtinių žmogaus teisių koncepciją. Ir netgi jam nuosavybės teisė buvo pati svarbiausia iš žmogaus teisių.

Paminėjau šį faktą dėl to, kad, mano požiūriu, visada svarbu pabrėžti, jog komunizmo ideologijos marksistinės-lenininės politikos teorija užsipuola būtent šią teisę - nuosavybės teisę. Tarp nacizmo ir komunizmo ideologijų yra daug paralelių, pavyzdžiui, nacizmo ideologijos pagrindas buvo rasizmas ir eugenika, o komunizmo - klasių kova. Tačiau turime pabrėžti, jog komunistai, bent jau šiuo požiūriu, nacistus ir fašistus pralenkė. Abi šios sistemos išlieka žiauriausių ir barbariškiausių kada nors egzistavusių režimų simbolis.

Norėčiau paminėti dar vieną faktą. Pasak F. A. Hajeko, komunizmas, kuris nukreiptas prieš nuosavybę ir šeimos instituciją (bei religiją) neturi perspektyvos. Aš manau, jog komunizmas irgi yra religija, kuri gyvavo tam tikrą laiką, o dabar išgyvena visišką nuosmukį. Komunizmo nuosmukis pastebimas iš esmės tose šalyse, kuriose jis buvo įgyvendintas ir kur nuvylė utopines idėjas. Tačiau komunizmas gyvas širdyse tų,

kurie išvengė komunizmo kaip sistemos - tarp Vakarų intelektualų bei trečiojo pasaulio varguomenės. H. Marcuse sakė, kad „tikroji individo egzistencijos laisvė (o ne vien liberalizmas) galima tik ypač suformuotame polyje, racionaliai organizuotoje visuomenėje“.

Mes visi aiškiai suprantame politinį pagrindą ir esmę tokių svarbiausių dokumentų kaip JAV Nepriklausomybės deklaracija, Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Europos Žmogaus Teisų Konvencija bei Helsinkio Baigiamasis Aktas.

Komunizmas kaip politinė sistema Europoje dar gyvuoja. Prieš trejetą metų demokratijos procesą Albanijoje nutraukė tipiškas komunistinis pasipriešinimas, kurį organizavo ir kuriam vadovavo agresyviausios buvusios Darbo (dabar Socialistų) partijos jėgos kartu su valstybės saugumo darbuotojais ir vietos mafija. Buvo sukurti darbininkų ir valstiečių taryboms analogiški visuomenės išlaisvinimo komitetai, sudaryti iš Sigurimio agentų, buvusių Darbo partijos funkcionierių, nusikaltėlių, specialiai išleistų iš Graikijos kalėjimų ir atvežtų į Albaniją.

Buvo padeginėjamos valstybinės institucijos, nužudyti šimtai tūkstančių nekaltų piliečių, išgrobstyti bankai ir iki pamatų sugriauta visa valstybė. Keista, bet demokratinė bendruomenė tam nesipriešino. Net ir po trejų metų rezultatai tebėra katastrofiški. Šiandien Albanijos vyriausybė labiausiai korumpuota Europoje ir, matyt, visame pasaulyje.

Tragiškasis komunizmo palikimas
Vakarų pusrutulyje

Dantelis W. Fiskas, JAV paveldo fondo direktoriaus pavaduotojas

„Juodosios komunizmo knygos“ autoriai aptaria komunizmą trijose Lotynų Amerikos valstybėse - Kuboje, Nikaragvoje ir Peru. Gal dėl to, kad pristigo vietos arba kad prarado susidomėjimą, „Juodosios knygos“ autoriai daro išvadą, kad komunizmas Lotynų Amerikoje yra izoliuotas reiškinys, kad jis apima tik 40 metų trunkantį Castro režimą, 11 metų sandinistų niokojamą Nikaragvą ir kruvinąjį Sendero Luminoso („Švytintis kelias“) partizanų puolimą Peru.

Reikia pripažinti, kad „Juodosios knygos“ autoriai šiek tiek dėmesio skyrė komunizmo Pietų Amerikoje padarytai žalai aptarti. Bet taip pat susidaro įspūdis, kad regione įsiviešpatavęs smurtas, ypač po Kubos revoliucijos 1959 m., nėra susijęs su ambicingesniais bandymais perkelti į Vakarų pusrutulį svetimą ideologiją.

Kalbėdami apie Lotynų Ameriką, regime įvairiausių visuomeninių ekonominių bei politinių realijų. Jos patvirtina mintį, kad regiono šalių visuomeninės bei ekonominės sąlygos kartu su išorės veiksniais, kurių vienas galėtų būti JAV siekimas dominuoti, skatina Vakarų pusrutulyje smurtą. „Ne komunizmas kaltas dėl įvykių šiame regione, - skanduoja kairieji. - Tai, kas vyksta Lotynų Amerikoje, yra imperializmas, atstovaujantis ekonominiams JAV interesams, ir tų interesų įtaka JAV Centrinei žvalgybos agentūrai, bendradarbiaujančiai su politiniu Lotynų Amerikos elitu bei kariškiais.“

Visa tai dar labiau paremia mitą, persmelkiantį didžiąją dalį to, kas vadinama Lotynų Amerikos analize. Trumpai aptarkime šią mitologiją ir pabandykime ją perprasti pasitelkdami kai kurias mintis iš neseniai išleisto „Didžiausio Lotynų Amerikos kvailio vadovo, kurio autoriai - trys patys išvalgiausi Lotynų Amerikos publicistai - Apuleyo Mendoza, Carlosas Alberto Montaneras ir Aivaro Vargas Llosa“.

Mitas pradedamas teiginiu, kad Lotynų Amerika yra auka: iš pradžių ji kentė kolonijinį Ispanijos ir Portugalijos jungą, o vėliau - JAV

imperializmą. Leninas 1917 m. išspausdino savo veikalą „Imperializmas kaip aukščiausiaji kapitalizmo stadija“, o Lotynų Amerikos kairieji požiūrį į imperializmą išdėstė kubiečių intelektualo Enrique's Varonos 1906 m. išleistoje apybraižoje „Imperializmas sociologijos požiūriu“. Tai gi komunistinė kapitalizmo bei imperializmo retorika jau buvo radusi Vakaruose dėmesingų klausytojų.

Aukos mitas susijęs su mitu apie Lotynų Amerikos kairiųjų, taip pat ir komunistiškai nusiteikusių kairiųjų, geranoriškumą. Teigiama, kad pirmosios Lotynų Amerikos komunistų partijos niekam niekada nekėlė grėsmės, o tik siekė suvienyti įvairių pakraipų dešiniuosius į antikomunistines koalicijas. Sakoma, kad Komunistų partijos, atsidūrusios valdžioje, kaip antai Arbenzo vyriausybė Gvatemaloje (1951-1954) ar Allende's Čilėje (1970-1973), suvaidino nuosaikiųjų vaidmenį. Visa jų veikla apsiribojo socialinio teisingumo siekiu bei žemės ūkio reforma.

Šios partijos bei jų atšakos aukštinamos ir dėl kitos priežasties: komunizmas, kaip tvirtina kairieji, Lotynų Amerikai svetimas. Šis mitas toliau plėtojamas teigiant, jog Castro ir sandinistų vykdyta politika skiriasi nuo komunizmo: „Taip, galbūt jie nusiteikę prieš jankius, tačiau jie ne komunistai“.

Tokią politinį mitą sukūrė Lotynų Amerikos kairieji, o ypač tie, kurie išpažįsta marksizmą-leninizmą, kad užmaskuotą tragišką komunizmo palikimą Vakarų pusrutulyje.

Leiskite man pakalbėti apie šį palikimą, kurį sudaro:

- Argentinos, Peru ir Urugvajaus vyriausybių sunaikinimas;
- partizanų judėjimai Meksikoje, Gvatemaloje, El Salvadore, Hondūre, Kosta Rikoje, Kolumbijoje, Ekvadore, Venesueloje ir Bolivijoje;
- diktatūros Kuboje, Nikaragvoje ir Grenadoje;
- nepavykęs bandymas paimti absoliučią valdžią Čilėje;
- bendra atsakomybė už tūkstančius mirčių Vakarų pusrutulyje.

Gvatemala

Pasakojimą geriausia pradėti nuo Gvatemalos, valstybės, kurioje ilgiausiai Vakarų pusrutulyje truko komunistinių partizanų grupuočių sukilimas. Trumpai trukęs Jacobo Arbenzo (1951-1954) valdymas yra pamoka kairiesiems; jis įrodė, kad JAV imperialistinės jėgos neleis jiems demokratiniu būdu patekti į valdžią. Būtent Gvatemaloje mano anksčiau minėtas mitas pasirodė esąs teisingas.

1954 m. Gvatemalos kariškiai, padedami CŽV, nuvertė Arbenzo vyriausybę. Teigiama, kad JAV, o konkrečiai, kompanija „United Fruit“, dėl jo vykdytos žemės ūkio reformos sulaukė Jungtinių Valstijų priešiško. Pasakojama, kad JAV nuvertė jo vyriausybę, teisindamasi tuo, jog ji buvusi komunistinė.

„United Fruit“ kreipėsi į JAV žemės ūkio departamentą, pareikšdama susirūpinimą dėl Arbenzo žemės ūkio reformos. Tačiau istorija šia reforma nesibaigia: tuo pat metu JAV padėjo Bolivijai įvykdyti kur kas didesnio masto agrarinę reformą. Gvatemaloje Arbenzas savo vyriausybėje stiprino Gvatemalos darbininkų partijos (šitaip vadinasi Gvatemalos komunistų partija) įtaką. Gvatemalos darbininkų partijos nariai buvo artimiausi jo bendražygiai, sudarę jo patarėjų kabinetą. Be to, jie įkalbėjo Arbenzą iš Čekoslovakijos, kuri tuo metu buvo valdoma Sovietų, pirkti ginklų, ir nuo tada Gvatemala pradėjo artėti link Rytų bloko. Būtent šios priežastys paskatino Eisenhowerio administraciją nušalinti Arbenzą.

Atsakydami į tai, pagrindiniai Gvatemalos darbininkų partijos nariai pasitraukė į džiungles, kur pradėjo trisdešimt metų trukusį sukilimą, sulaukusį Castro dėmesio ir dosnumo. Būtent per šį sukilimą ir kovose su sukilėliais 1962-1994 m. žuvo ar „dingo“ net 200 tūkst. gvatemaliečių.

Kita komunizmo palikimo gairė buvo Castro pergalė Kuboje 1959 m. Castro įvykdyta revoliucija Lotynų Amerikos kairiesiems pasidarė veiksmų modeliu ir idealu. Ji tapo visos virtinės sukilimų Vakarų pusrutulyje postūmiu. Kadangi ponas Castro vis dar valdžioje, jo palikimą išsamiau aptarsiu vėliau.

Pietų Amerika

Septintajame dešimtmetyje ir aštuntojo dešimtmečio pradžioje veiksmo vieta persikėlė į Pietų Ameriką - Argentiją, Braziliją, Urugvajų ir Čilę; judėjimas prasidėjo ir Kolumbijoje bei Bolivijoje. Pagrindinis kairiųjų jėgų metodas pirmosiose trijose valstybėse buvo terorizmas - žmogžudystės, sprogdinimai ir politikų grobimai.

Argentinoje politinė Montoneros grupuotė grobdavo politikus, šitaip pranešdama apie savo egzistavimą; šitaip ji vykdė savo politinę darbotvarkę ir gaudavo lėšų. Manoma, kad, grobdama politikus ir reikalaujama už juos išpirkos, ši partija padidino „revoliucijai“ skirtas lėšas iki 70 mln. dolerių. Tupamaros partija Urugvajuje elgėsi panašiai kaip revoliuciniai Brazilijos judėjimai. Kiekvienoje iš šių valstybių terorizmu buvo siekiama įžiebtį marksistines-leninines revoliucijas. Tačiau viskas baigėsi tuo, kad buvo nuverstos esamos civilinės vyriausybės, o jų vietą užėmė kariškiai arba, kaip tai atsitiko Brazilijoje, kariškiams leista valdžią užimti tai-

kiai. Urugvajuje civilinė vyriausybė paprašė kariškių užimti valdžią dėl Tupamaros politinės grupuotės inspiruoto smurto.

Kairieji siekė išprovokuoti atsakomąją reakciją, kad žmonės ryžtųsi nuversti savo pavergėjus. Ir tikrai - terorizmas sukėlė atsakomąją reakciją, nusinešusią daug žmonių gyvybių ir brangiai atsiėjusią politinei šalies raidai. Nemenkinant kariškių vyriausybių veiksmų, reikia pasakyti, kad politinę padėtį ten nemažai pablogino ir kairieji. Negalima taip pat nepaminti fakto, kad vienas iš terorizmo Argentinoje, Brazilijoje bei Urugvajuje padarinių buvo dvidešimt metų atgal nublokštos demokratinės politinės teisės.

Trumpas Salvadoro Allende's vyriausybės egzistavimas Čilėje yra kitas Lotynų Amerikos kairiųjų veiklos pavyzdys. Allende's liaudies vienybės koalicija buvo išrinkta balsų dauguma; jos rinkimų platforma rėmėsi kalbomis apie socialinį teisingumą: aprūpinimą maistu, drabužiais bei gyvenamuoju plotu. Tačiau liaudies vienybės koalicija dauguma atžvilgių buvo tipiškas jungtinis frontas: socialdemokratai gražbyliavo, tuo tarpu marksistai-leniniečiai užgrobė valdžią.

Allende savo rėmėjams pareiškė, kad pagrindinis jo tikslas - ne socialinė demokratija. Interviu su Regis Debray jis sakė: „Mūsų tikslas - visiškas mokslinis marksistinis socializmas“. Jo vyriausybė, kuriai jis buvo „Draugas Prezidentas“, veikė išvien su Castro ir Sovietų Sąjunga.

Siekiant įgyvendinti „visišką mokslinį marksistinį socializmą“, Allende's vykdoma nacionalizavimo ir centralizavimo politika sužlugdė Čilės ekonomiką. Jo vyriausybė kurstė smurtą prieš žemvaldžius, tačiau policijai liepė neliesti „liaudies“. Infliacija buvo vienas iš Allende's ekonominės politikos bruožų: 1970 m., kai Allende atėjo į valdžią, infliacija Čilėje siekė 35%, 1972 m. - 163%, o kariškių sąmokslu metu - 300%.

Allende's vyriausybės pastangos centralizuoti ekonominį planavimą atspindėjo jo politinius tikslus - centralizuoti politinę galią. Allende, suprasdamas, kad laisva valia centralizuotam valdymui čiliečiai nepaklus, ėmėsi apginkluoti savo sąjungininkus, ypač Revoliucinių kairiųjų judėjimo aktyvistus. Ginklų buvo gaunama iš Sovietų Sąjungos ir Kubos. Čilei kadrus rengė ir Kuba, ir Sovietų Sąjunga, turėjusi partizanų rengimo centrą Santjage.

Pats Allende buvo sumanęs įvykdyti savaiminį perversmą prieš teisėtą demokratines institucijas ir kitus vyriausybės padalinius, tokius kaip Čilės karininkija. Viena iš pagrindinių jo planuojamo sąmokslu strategijų buvo visame Santjage dislokuoti naikintojų būrus. Tačiau, dar nesusėjęs savaiminio perversmo įgyvendinti, valdžią į savo rankas paėmė Čilės kariškiai.

Nors žodžiais demokratijos principus pripažino, Allende, siekdamas savo tikslo, buvo pasirengęs griebtis žmogžudysčių ir kitų ypatingų priemonių. 2000 vyrų galįs apginkluoti arsenalas, rastas prezidento rūmuose per kariškių sąmokslą, liudija Allende's ryžtą griebtis smurto.

Centrinė Amerika ir Karibų jūros baseino šalys

Vos tik Allende's režimas žlugo, o kiti Pietų Amerikos judėjimai priešinosi kariškių vyriausybių išgalėjimui, kairiųjų jėgų, tarp jų ir Fidelio Castro viltis bei dėmesys nukrypo į Centrinės Amerikos ir Karibų jūros baseino šalis - Gvatemalą, EI Salvadorą, Nikaragvą, ir Grenadą. Vieno apžvalgininko žodžiais, revoliuciniai judėjimai šiame regione buvo „antrasis atėjimas“.

Šių keturių šalių politinėms pakraipoms ir judėjimams barzdociiai (barbudos) iš Kubos Sierra Maestra buvo pavyzdys ir įkvėpėjai. Nors tose šalyse Castro nesudarė sąlygų kilti nepasitenkinimui ir ginkluotai kovai, jis darė viską skatindamas, ugdydamas, palaikydamas ir plėsdamas smurtą kaip reakciją į teisėtus nuoskaudas.

Nikaragvos sandinistai nebuvo pats seniausias partizanų judėjimas Centrinėje Amerikoje, bet būtent jie pirmieji užgrobė valdžią. Pagal vieningo fronto taktiką jie sukūrė bendrą organizaciją, vienijančią Somozos režimo priešininkus. Tarptautinė bendruomenė, kartu ir JAV, kur prezidentavo Jimmy Carteris, buvo pasirengusi priimti socialdemokratinę programą, bet tik ne Nikaragvos politikos ir ekonomikos, tarnaujančių Havanai bei Maskvai, kolektyvizaciją.

Nepaisant 1979 m. liepos mėnesio masinės euforijos, kai sandinistai įžygiavo į Managvą, netrukus tapo aišku, kad tikrasis devynių sandinistų karo vadų tikslas - varžybos su Castro. Tai nieko nestebino, nes Kubos vadovas padėjo sandinistams įveikti susiskaldymą bei rėmė jų partizaninį karą. Pagalbą sudarė tiesioginė Kubos parama bei šios šalies iniciatyva padėti sandinistams gauti savo kovai lėšų. Pavyzdžiui, 1977 m. Castro padėjo sudaryti sandorį, pagal kurį Argentinos Montoneros judėjimas suteikė Nikaragai 1 mln. dolerių vertės „dotaciją“. Castro taip pat pasirūpino, kad Montoneros judėjimas skirtų lėšų EI Salvadoro Farabundo Marti išsilaisvinimo frontui bei Gvatemalos nacionalinei revoliucinei sąjungai; kiekvienam iš jų teko po 200 tūkst. dolerių. Farabundo Marti išsilaisvinimo frontas, kuris tikėjosi, kad, užėmus Nikaragvą, jam bus atlyginta, savo ruožtu parėmė sandinistus. Tokį atlygį iš Nikaragvos Farabundo Marti gavo aprūpinimo bei ginklų pavidalu, be to, Nikaragva teikė prieglobstį.

Sandinistų palikimas Nikaragvoje - 35-40 tūkst. žmonių, nužudytų per 11 jų viešpatavimo metų. Sandinistai vykdė Nikaragvos gyventojų

genocidą. Jų valdžios apogėjuje šalyje buvo apie 10 tūkst. politinių kalinių. Kai sandinistų valdžia žlugo, jų padarytą ekonominę žalą sudarė 33% infliacija ir 1 mlrd. dolerių skolų, ir visa tai įvyko šalyje, kur vidutinės vieno gyventojų pajamos siekė 450 dolerių.

Kova El Salvadore, turinčiame 5 mln. gyventojų, nusinešė 75 tūkst. gyvybių. Buvo prarasta milijardai dolerių, skirtų infrastruktūrai bei plėtrai, nes partizanai sąmoningai griovė El Salvadoro ekonomiką. Farabundo Marti išsilaisvinimo frontas išstobulino dar vieną kovos būdą, kurio netaikė kiti partizanų judėjimai, - jie dar naudojo sausumos minas. Nustatyta, kad Farabundo Marti išsilaisvinimo fronto minų aukomis tapo apie 2 tūkst. salvadoriečių.

Tiek Nikaragvos sandinistai, tiek ir El Salvadoro Farabundo Marti išsilaisvinimo frontas buvo Castro politikos tęsėjai Vakarų pusrutulyje. Grenada, maža Karibų jūros baseino sala, kurioje gyvena 90 tūkst. žmonių ir kuri žinoma kaip muskato riešutų augintoja, tapo pirmojo valstybės perversmo Karibų jūros salų istorijoje auka; ši perversmą įvykdė marksizma-leninizmą išpažįstantis Naujasis Jewel judėjimas, siekęs sukurti valstybę, panašią į Kubą, ir tarptautiniu mastu suartėti su Sovietų Sąjunga.

Mes daug žinome apie Naujojo Jewel judėjimo valdymo laikotarpį, trukusį nuo 1979 iki 1983 m., nes, Naujajį Jewel judėjimą nuvertus jėga ir JAV bei Rytų Karibų jūros baseino šalių organizacijai įsiveržus į Grenadą siekiant atkurti saloje rimtį, buvo rasta daug dokumentų. Šie dokumentai suteikia vertingos informacijos apie Grenadą, siekusią daryti Vakarų pusrutulyje įtaką bei tarnauti Sovietų Sąjungos ir Kubos interesams.

Naujasis Jewel judėjimas užmezgė ryšius su Sovietų Sąjunga, Kuba, Rytų Vokietija, Čekoslovakija, Bulgarija, Šiaurės Korėja, sandinistine Nikaragva ir El Salvadoro Farabundo Marti partizaniniu judėjimu. Daugiausia tai buvo bendradarbiavimas karinėje srityje. Iš rastų dokumentų aiškėja, kad Naujojo Jewel judėjimo bei jo tarptautinių sąjungininkų karinio bendradarbiavimo tikslas buvo ne vien savigyna, bet ir ginkluotų judėjimų kūrimas kitose Karibų jūros salų valstybėse.

Castro Kuba

Kitaip nei mite, Castro niekas nevertė pulti į marksizmo-leninizmo ar Maskvos glėbį. Dar gerokai prieš įžengdamas į Havaną, jis ėmė išpažinti šią filosofiją ir ja vadovautis. Kadangi Castro kovojo su Batis-tas režimu, tai žinojo, jog, kol įsitvirtins valdžioje, savo komunistines pažiūras nuo kubiečių reikia slėpti.

Vis dar skaičiuojama, kokie pono Castro ištikimybės marksizmui-leninizmui, arba, kaip jis pats teigia, „socializmui ar mirčiai“, tragiški padariniai. Tačiau jau galima įsivaizduoti, koks bus Castro palikimas. Dr. Armando Lago - labai gerbiamas Kubos ir žmogaus teisių šioje saloje žinovas - pabandė apskaičiuoti, kokia gi buvo Castro revoliucijos „žmonių kaina“. Jis nustatė, kad per 40 savo valdymo metų Kubos režimas atsakingas už 113 tūkst. žmonių mirtį: apie 20 400 nužudyta be teismo, apie 83 tūkst. žuvo bandydami išsigelbėti iš pono Castro tropinio rojaus ir apie 10 tūkst. - įvairių Castro surengtų avantiūrų Afrikoje metu.

Štai toks Kubos palikimas per Castro valdymo metus. Palyginkime: Batistos režimo metu nužudyta 2,5-3 tūkst. žmonių. Čilės kariškių vyriausybės ir generolo Pinocheto, sulaukusio tarptautinės kritikos dėl žmogaus teisių pažeidimų, valdymo laikotarpiu žuvusiųjų ar „dingusių be žinios“ skaičius siekia apie 3 tūkst.

Statistiškai vertinant Castro valdymo laikotarpį, galima rasti ir kitokių reikšmingų skaičių: iš 11 mln. šios salos gyventojų apie 2,5-3 mln. kubiečių gyvena emigracijoje, o iš tų 11 mln. apie 0,5 mln. yra oficialiai įteikę prašymus gauti JAV vizas.

Leiskite man baigti Kubos apžvalgą kiek optimistiškesne pastaba: kad ir kokių būtų turėjusi problemų, 1959 m. Kuba buvo laikoma galimybių šalimi. Tuo metu šios šalies ambasadoje Romoje buvo dar nebaigta nagrinėti 12 tūkst. Italijos gyventojų prašymų gauti vizas imigruoti į Kubą. Dabar, praėjus keturiasdešimčiai metų, vargu ar susidarytų prašančiųjų gauti leidimą emigruoti į Kubą eilė, gal tik išskyrus vieną kitą įstatymų pažeidėją. Tuo tarpu ir dabar žmonės tiesiogine ir perkeltine prasme žūva siekdami ištrūkti iš Kubos.

Peru ir Kolumbija

Ši apžvalga nebūtų išsami nepaminėjus kairiųjų partizanų smurto veiksmų dešimtajame dešimtmetyje, nukreiptų prieš Peru ir Kolumbiją. Partizanai, išpažįstą marksizmą-leninizmą, persekiojo šias abi šalis. Peru „Švytinčio kelio“ judėjimas, savo ideologijoje turįs nemažai maizmo filosofijos, buvo viena iš nuožmiausių Vakarų pusrutulio grupuočių. „Švytinčio kelio“ ir Tupaco Amaru revoliucinio judėjimo sąžinę slepia 30 tūkst. mirčių ir 20 mlrd. dolerių nuostolių.

Kolumbija, viena iš seniausių demokratinių Vakarų pusrutulio valstybių, vis dar kenčia nuo kairiųjų partizanų smurto ir sukarintų grupuočių veiksmų, kurie yra atsakas partizanams, bei nuo visuotinio įstatymų nepaisymo, o taip atsitiko būtent dėl pilietinio konflikto šalyje.

Šioje valstybėje tarpusavyje konfrontuoja du geriausiai finansiškai apsirūpinę ir geriausiai ginkluoti judėjimai - Kolumbijos karinės revoliu-

cinės pajėgos ir Nacionalinio išsivadavimo armija. Abu šie judėjimai pelnosi iš nelegalios narkotikų prekybos bei už mokestį suteikdami „apsaugą“ tiems, kurie gamina ir platina kokainą bei heroiną. Nors šio konflikto Kolumbijoje priešasčių daug, dėl jo pastaruoju metu žuvo 35 tūkst. žmonių, o 100 tūkst. Kolumbijos gyventojų buvo priversti išvykti iš šalies. Kairiųjų jėgų palikimas Kolumbijoje dar turės būti įvertintas.

Pabaiga. Už tai turi būti atsakyta

Tokie renginiai kaip šis Tarptautinis Vilniaus kongresas yra svarbūs. Jie primena mums dvidešimtojo amžiaus nusikaltimus, tarp jų ir žiaurumus tų, kurie išpažįsta komunizmą ar marksizmą-leninizmą. Vakarų pusrutulyje buvo sudaryta nedaug „teisingumo komisijų“, mažai pradėta smurto veiksmų, padarytų kai kuriose konkrečiose valstybėse, tyrimų. Čilėje buvo įkurta prezidentinė Teisingumo ir susitaikymo komisija, El Salvadore yra Teisingumo komisija, besirūpinanti, kad būtų patraukta atsakomybėn už pilietinį konfliktą šioje šalyje. Gvatemaloje taip pat yra Istorinių įvykių tyrimo komisija. Tačiau komunistų padarytiems nusikaltimams teikiama per mažai reikšmės arba jie visai ignoruojami.

Dabar pasaulis virkauja dėl abejotino Peru prezidento Fujimori'o demokratizmo. Tuo tarpu niekas pernelyg nesipiktina Peru komunistų partizanų sukeltu chaosu. Kolumbijoje visai pagrįstai girdėti raginimai vyriausybei imtis atsakomybės, tačiau mažai kas siūlo baudžiamojon atsakomybėn už savo padarytus nusikaltimus patraukti Kolumbijos revoliucines ginkluotąsias pajėgas ir Nacionalinio išsivadavimo armiją.

Nikaragvoje dar nėra nuodugnai įvertintas sandinistų represijų masas. Buvo rastos mažiausiai 8 slaptos masinės kapavietės, kuriose palaidotos sandinistų aukos, tačiau pasauliui nerūpi, kad Nikaragvos gyventojai sužinotų visą tiesą apie sandinistų nusikaltimus.

O pasipiktinimą keliantis pasaulio reakcijos pono Castro atžvilgiu nebuvimas liūdina labiau nei tokie du įvykiai: tuo metu, kai Ispanijos teisėjas siekė, kad Čilės diktatorius generolas Pinochetas būtų išduotas teismui už žmogaus teisių pažeidimus jo valdymo metais, Ispanijos vyriausybė priėmė poną Castro kaip garbingą svečią. Kadangi iš Castro nebuvo pareikalauta atsakyti už kairiųjų veiksmus Vakarų pusrutulyje, aš su liūdesiu spėju, jog kaltinimus jam ir jo vyriausybės nariams už Kubos gyventojams padarytus nusikaltimus mes išgirsime tik tada, kai ponas Castro paliks savo socialistinį jūros periodo parką. Castro režimo aukos nusipelnė geresnio likimo. Štai kodėl šiame Tarptautiniame kongrese neturi būti pamirštas komunizmo palikimas Vakarų pusrutulyje.

Tolesnės komunizmo įtakos
susivienijusiai Vokietijai priešastys

*Haraldas Strunzas, Vokietijos stalininio persekiojimo aukų
asociacijos pirmininkas*

Ponios ir ponai, brangūs draugai, man labai malonu lankytis Lietuvoje, šioje gražioje šalyje, ir dalyvauti jos sostinėje rengiamame Kongrese, skirtame XX amžiaus nelaimėi - komunizmui. 1990 metų kovo 11-oji tapo ne tik Lietuvos, bet Ir Europos istorijos data - praėjus 50 metų po siaubingųjų 1939-1940 metų, kai du istoriniai pasaulio nusikaltėliai, sudarę sąmokslą, užgrobė Baltijos valstybes.

Tačiau Vokietija! Kokia groteskiška komunistų teroro aukų padėtis praėjus dešimtmečiui po valstybės suvienijimo. Daugelis politikų ir žurnalistų mano, kad DCP, Demokratinio centralizmo partija su savo „komunizmo platforma“, kuri paprasčiausiai atsižegnoja nuo Stalino padarytų nusikaltimų, yra „gana normali“, visai ne radikali kairiųjų partija. Kasdien mūsų valstybės žiniasklaida suveda sąskaitas su nacionalsocializmu, tačiau niekad taip nevyksta su jo bendrininku komunizmu. Visuomenės apgaudinėjimas pasiekė neregėtą mastą, nes didžiama kairiųjų politinių jėgų atkakliai pasisako prieš nacionalsocializmo terorą, manydamos, kad tai apsaugos nuo sąskaitų su komunizmu suvedimo.

Tiesą sakant, jų nedomina žydai ir čigonai, nužudyti nusikalstamos Hitlerio karjeros laikais, iliuzijomis gyvenusių nacionalsocialistų vykdytas Europos kultūros naikinimas. Jie siekia gelbėti socializmą, komunizmą ir marksizmą XXI amžiuje. „Mintis gera, tačiau bausmė netikusi“, - begėdiškai meluoja jie. Taigi „politinis korektiškumas“ yra ginčas dėl kiekvieno pavienio fakto ir nutylėjimas tada, kai ginčas pasirodo esąs bevertis. Todėl standartinis profesoriaus Stephane'o Courtois kūrinys yra pigiai parduodamas mūsų šalies knygynuose, todėl anti-komunizmas tarp kairiųjų nėra visiškai paprastas dalykas, bet keiksmažodis.

Kaip visa tai gali vykti sugriuvus vadinamajai Vokietijos Demokratinėi Respublikai ir visai sovietinei sistemai? Gal dėl to, kad nusikaltė-

liai nebuvo įvardinti? Ne! Galbūt dėl to, kad buvę politiniai kaliniai nepanoro pasisakyti? Ne! Galbūt, kad žmonės, gyvendami labai skurdžiai arba labai nusivylę, negalėjo sau leisti suvokti politikos? Ne!

Yra daug priešasčių, kurias būtina paminėti, - tarp jų ir tos, kurios buvo išvardytos, pavyzdžiui, nedoras žiniasklaidos, kurią beveik visą užėmė kairiųjų pažiūrų intelektualai, vaidmuo. Tačiau pagrindinė priežastis yra sumaniai slepiama. Tik keletas drąsių vyrų, tokių kaip Konradas Lowas iš Bairoito ir mūsų draugas žydas antikomunistas Gerhardas Lowenthalis, iškėlė šią problemą: „Mes privalome dėti visas pastangas, kad marksizmas būtų paskelbtas už įstatymo ribų“.

Bet argi jis nemirė filosofine mirtimi 1900-1910 m., kaip Jenoje jau 1948 m. pabrėžė Hansas Leisegangas? Argi Konradas Adenaueris 1950 m. nesakė: „Jeigu matote utopijas ar regėjimus ir norite padaryti iš jų politiką, tai jums būtina apsilankyti pas psichiatrą“. Argi amžiaus viduryje Berlyne vykusiame Laisvės už kultūrą kongrese Centrinės ir Vakarų Europos bei Amerikos intelektualų elitai nesusitarė paskelbti nuosprendžio marksizmui?

Taip, žinoma, tokia standartinė padėtis tvyrojo tuo metu, kai demokratams akivaizdžiai buvo padėties šeimininkai. Tačiau 1968 m. pabaigoje „maštysenos pokyčiai“ (cituojant Albertą Schweizerį) įgavo tokias formas, jog „antitotalitarinis konsensusas“ subiro į gabalus ir marksizmo atgimimas įgavo neįtikėtiną greitį. Beje, objektyvūs stebėtojai susidūrė su artėjančia švietimo katastrofa. Kai visai išnyko pasakutiniai iki 1933 m. buvę Vokietijos dvasingumo atstovai, o marksistų pusiau ar dar mažiau išsilavinę asmenys užėmė svarbius akademinius ir kitus postus, mes kenčiame dėl sunykusių kultūros tradicijų.

Atgaivinkime akivaizdžią komunizmo, t. y. marksizmo, pasmerkimo tradiciją, konstatuodami šiuos faktus:

- 1) marksistinis socializmas yra pradinė komunizmo stadija, ir nereikia stengtis to pataisyti žodžių manipuliacijomis;
- 2) marksizmas ir parlamentinė demokratija yra nesutaikomi priešai, nesuderinami kaip ugnis ir vanduo, mažų mažiausiai kaip marksizmas su krikščionyste;
- 3) kiekvieną diktatūrą, nesvarbu, kokios formos ji būtų, reikia griežtai uždrausti. Kaip, praėjus šešioms dešimtmečiams, intelektualai, skanduodami laisvę, lygybę ir brolybę, vienomis ar kitomis priemonėmis galėjo pareikalauti vienos visuomeninės klasės diktatūros ir inicijuoti vystymąsi, kuris padėjo iki šiol išvengti bet kokios nelaimės;

- 4) Karlas Marxas ir Friedrichas Engelsas sukūrė visiškai neteisingą žmonijos įvaizdį - žmogaus, kuris yra toks, koks turėtų būti;
- 5) kaip kas nors vienomis ar kitomis priemonėmis - kalbama apie šio pasaulio kultūrą - galėjo pripažinti teoriją, kad religija - tai liaudies opiumas?
- 6) šeima išlieka demokratinės kultūros užuomazga; šio vaidmens primant sprendimus negali būti atsisakyta. Tiktai šeimoje, o ne koikiame kitame kolektyve mažylis gali augti kaip psichiškai bei protišcai sveikas pilietis, pripažįstantis demokratiją ir suprantantis, kad reikia būti tolerantiškam. Asmenys, nesuprantą savęs, reacingai įsivaizduoja, kad reikia kovoti su rasėmis ar visuomeninėmis klasėmis.

Karlas Marxas ir Friedrichas Engelsas buvo vokiečiai, ir iki šiol aš neturiu ideologinės galimybės išspausdinti to, kas čia buvo paskelbta, šioje kairuoliškoje respublikoje, kokia tapo Vokietija. Tačiau kitose šalyse, kuriose anksčiau viešpatavo Sovietai, padėtis, atrodo, yra negegesnė, o galbūt net blogesnė. Pripažįstant laisvę, teisingumą ir demokratiją, mums nebus leista atsistatydinti - dauguma mūsų negali pasielgti kitaip, nes, kovodami už laisvę, o kai kurie - su Hitleriu ir jo sėbrais, rizikavome savo sveikata ir netgi savo gyvybe. Taigi visur savo šalyse įvertinkime mūsų laikų dvasią ir atlikime išpažintį, į kurią mums buvo suteikta teisė už priešinimąsi nusikalstamai ir prakeiktai diktatūrai.

Anot Aleksandro Solženycino, 98 milijonai Stalino teroro aukų liudija, kad komunizmas neturi nieko bendra su pažanga, žmogiškumu ir laisve. Proletariato diktatūra, klasių kova, visko griovimas, neapykanta religijai tik prisidėjo vykdant kovą su žmogiškumu. Beveik neįpras-toje savo korespondencijoje Leninas, Stalinas, Mao Tse Dungas, Pol Potas ir kiti suvokė marksizmą taip, kaip Karlas Marxas norėjo būti suvoktas. XX amžių jie kartu su Hitleriu, kuris savo radikaliomis, kairuoliškomis pažiūromis buvo jų draugas, pavertė baisiausiu amžiumi. Jis sakė: „Rolandas Freiseris yra mūsų Vyšinskis“.

Komunizmui nėra lengvai įveikiamų viršūnių; marksizmas - tai ne sėkmę, bet negandas žadanti teorija; ji siūlo akmenis, užuot siūliusi duoną tiems, kurie jaučia dvasios alkį, o ypač *subspecie aeternitatis*. Anot Karlo Marxo, žmonija nėra amžina, tėra tik žemiškasis gyvenimas, kaip jį suprato pats Marxas.

Būtina reikalauti, kad demokratai ir buvę politiniai kaliniai ne tik čia ir dabar, bet ir visur savo kasdieniu darbu įrodytų, jog Marxas klydo, be to, pradėtų šlykštėtis komunizmu.

Juridiniai ir politiniai komunizmo
nusikaltimų tyrimo ir vertinimo aspektai.
Genocido sąvokos išplėtimas

Rimvydas Valentukevičius, Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros Specialiųjų tyrimų skyriaus vyriausiasis prokuroras

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba (Atkuriamasis Seimas) 1992 m. balandžio 9 d. priėmė įstatymą „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“. Lietuva, 1990 m. kovo 11 d. atkūrusi nepriklausomybę, šiuo aktu prisijungė prie 1948 m. gruodžio 9 d. Konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir nubaudo už jį ir 1968 m. lapkričio 26 d. Konvencijos dėl senaties termino netaikymo už karinius nusikaltimus ir nusikaltimus žmonijai. Buvo pripažinti 1945 m. rugpjūčio 8 d. „Niurnbergo karinio tarptautinio tribunolo įstatatai“ ir atsižvelgta į tai, kad tie tarptautinės teisės norminiai aktai įpareigoja tarptautinės teisės jurisdikciją pripažįstančias valstybes priimti nacionalinius įstatymus, numatančius atsakomybę už genocidą, nusikaltimus žmoniškumui, taikai, taip pat karo nusikaltimus.

Tarptautinės teisės ir teisingumo įtvirtinimo bei daugiau kaip pusimtį metų dvi okupacijas iškentėjusių lietuvių ir kitų Lietuvos tautų moralės požiūriu tokį įstatymą priimti labai reikėjo. Šis įstatymas suteikė Lietuvai galimybę teisiškai įvertinti tą kupiną tragizmo, kančių ir fizinio bei dvasinio pažeminimo savo istorijos laikotarpį, kai ji išgyveno nacių ir sovietų totalitarinių sistemų bei žiaurios, nepakančios kitoms tautoms, socialinei padėčiai, politiniams įsitikinimams, dehumanizuotos nacistinės ir stalininės bolševikinės komunistinės ideologijos nusikaltimus.

Akivaizdu, kad Lietuva tokios galimybės, nuo 1940 m. penkis dešimtmečius nuolatos būdama okupuota, iki šiol negalėjo turėti. Keista, tačiau dramatiškai žlugusi SSRS, tarptautinei bendrijai visada fiktyviai deklaravusi pripažįstanti tarptautinės teisės principus, nė vienos iš savo sovietinių respublikų baudžiamajame kodekse nebuvo įtvirtinusi net ir deklaratyvios normos, nustatančios atsakomybę už nusikaltimus žmoniškumui, taip pat ir už genocidą bei karo nusikaltimus, reglamentuotus 1949 m. Ženevos konvencijoje ir papildomuose protokoluose. Tad

galima pagrįstai tvirtinti, kad sovietų teisė iš esmės pateisino šimtus tūkstančių nekaltų Lietuvos žmonių mirčių, tūkstančių nukankintų, su-
luošintų, išstremtų žmonių sudaužytus likimus, jų turto sunaikinimą ir išgrobstymą.

Išgaliojus 1992 m. balandžio 9 d. įstatymui, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso nustatyta tvarka šalies prokuratūrai, kuri yra vienintelė procesinė institucija, galinti atlikti parengtinį tardymą baudžiamosiose bylose dėl genocido nusikaltimų bei karo nusikaltimų ir turinti teisę priimti procesinius sprendimus tokiose bylose, atsirado teisinis pagrindas įvertinti, tinkamai kvalifikuoti ir tirti baudžiamąsias bylas dėl genocido ir karo nusikaltimų, įvykdytų bet kurios tautybės Lietuvos gyventojams sovietų aneksijos, nacių okupacijos metu, taip pat pokarinės sovietų okupacijos metu.

1998 m. balandžio 21 d. Seimas priėmė Baudžiamojo kodekso bei Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo įstatymą, kuris 1992 m. balandžio 9 d. įstatymo „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“ nuostatas įtraukė į Baudžiamąjį kodeksą, papildydamas jį nauju 71 straipsniu „Genocidas“. Be to, 1998 m. birželio 9 d. įstatymu, Lietuvos Respublikos BK buvo papildytas nauju „Karo nusikaltimų“ skirsniu (iš viso 12 straipsnių), iš kurių, kaip ir genocido nusikaltimo atveju, net už septynis karo nusikaltimus (tarptautinės humanitarinės teisės saugomų asmenų žudymas, žalojimas, kankinimas ir kitoks nežmoniškas elgesys su jais, okupuotos valstybės civilių trėmimas ir kiti), kaip numato įstatymas, nėra taikoma patraukimo baudžiamajon atsakomybės senaties.

Įstatyme „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“ genocido sąvoka apibrėžta kaip veiksmai, kuriais siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį gyventojų, priklausančių kokiam nors nacionalinei, etninei, rasinei ar religiniam grupei, veiksmai, susiję su šių grupių narių žudymu, žiauriu kankinimu, sunkiu kūno sužalojimu, protinės raidos sutrikdymu, tyčiniu sudarymu tokių gyvenimo sąlygų, kuriomis siekiama sunaikinti visą žmonių grupę ar jos dalį, prievartiniu vaikų perkėlimu iš šių grupių į kitas ar panaudojimu priemonių, kuriomis siekiama prievarta apriboti gimstamumą. Toks genocido apibrėžimas iš esmės atitiko 1948 m. gruodžio 9 d. Konvencijoje dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir nubaudo už jį nustatytus genocido požymius. Tačiau įstatymų leidėjai minėto įstatymo 2 straipsnelyje taip pat konstatavo, kad, be nurodytų genocido apibrėžimo požymių, genocidu laikomas ir Lietuvos žmonių žudymas ar kankinimas, jos gyventojų trėmimas nacistinės Vokietijos ar SSRS okupacijos ir aneksijos Lietuvoje metais. Už

genocido nusikaltimą buvo numatyta laisvės atėmimo bausmė nuo 5 iki 15 metų konfiskuojant turtą arba mirties bausmė konfiskuojant turtą. Šiuo metu, panaikinus Lietuvoje mirties bausmę, aukščiausia bausmė už genocido organizavimą, vadovavimą jam ir vykdymą yra laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Žemiausia bausmės riba už šį nusikaltimą, kai jo įvykdymo forma nesusijusi su žmonių žudymu, - nuo 5 metų laisvės atėmimo; jei genocido veiksmai pasireiškė žmonių žudymu, - žemiausia bausmės riba - nuo 10 metų laisvės atėmimo. Pažymėtina, kad už kai kuriuos karo nusikaltimus (tarptautinės humanitarinės teisės saugomų asmenų žudymą, okupuotos valstybės civilių trėmimą) baudžiamasis kodeksas taip pat numato aukščiausią bausmę - laisvės atėmimą iki gyvos galvos.

1998 m. gegužės 6 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos baudžiamojo įstatymo pakeitimams ir papildymams, t. y. genocido nusikaltimą iš atskiro įstatymo inkorporavus į Baudžiamąjį kodeksą (71 straipsnio 1 ir 2 dalys), įstatymų leidėjai genocido sąvoką išplėtė, t. y. įrašė papildomus šios itin pavojingos veikos požymius - genocidu įvardijama tokia veika, kuria siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį gyventojų, priklausančių ne tik etninei, rasinei, nacionalinei, religinei, bet ir socialinei bei politinei grupei. Toks genocido sąvokos išplėtimas yra visiškai pateisinamas ir reikalingas, nes tarptautinėje teisėje nustatyta klasikinė genocido sąvoka, apsiribojanti keturiais siekiamos fiziškai sunaikinti grupės požymiais, Lietuvos gyventojų masinio naikinimo praktikoje retai ir sunkiai taikytina. Ypač tai aktualu kvalifikuojant sovietų okupacinio laikotarpio nusikaltimus. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimtoje Konvencijoje dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir nubaudimo už jį, formuluojant genocido apibrėžimą, ne be SSRS pastangų, politinės grupės požymis įrašytas nebuvo. Nusileisdama tokiam SSRS atstovų Jungtinėse Tautose reikalavimui, tarptautinė bendrija iš esmės pateisino SSRS organizuotą plačiai ir kryptingai vykdytą kai kurių jos okupuotų tautų fizinį naikinimą politiniais motyvais. Lietuvos įstatymų leidėjai, nacionalinėje baudžiamojoje teisėje vartojamą genocido sąvoką papildydami dviem šiais požymiais, šią klaidą ištaisė. Ši pataisa leis išspręsti kai kuriuos sudėtingus genocido nusikaltimo kvalifikavimo atvejus, t. y. kai ši veika buvo taikoma asmenims, NKVD-NKGB-MGB sufabrikuotose baudžiamosiose bylose įvardytiems „buržuaziniams nacionalistais“, „buožėmis“ ar „socialiai pavojingais elementais“. Mano nuomone, toks genocido sąvokos išplėtimas yra pagrįstas ir žinomas tarptautinėje baudžiamojoje teisėje, kuri genocidą, nusikaltimus žmoniškumui ir karo nusikaltimus laiko didžiausiais *jus cogens*

principų pažeidimais. Tokia nuostata buvo vadovaujama ir priimant Niurnbergo tarptautinio karo tribunolo įstatus bei teisiant nacių nusikaltėlius. *Jus cogens* principų kaip tarptautinės teisės šaltinio nėra įvertinęs joks rašytinis teisinis aktas, tačiau ši aplinkybė neatima galimybės šiuos principus taikyti tarptautinėje praktikoje nagrinėjant nusikaltimų bylas. Politinės grupės požymis apibrėžiant genocidą yra įtvirtintas ir 1946 m. gruodžio 12 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucijoje, kuri politinės grupės naikinimą laiko viena iš genocido formų, pažeidžiančių jau minėtas *jus cogens* normas ir principus. Politinės grupės naikinimą nusikaltimu pripažįsta ir kitas tarptautinės teisės aktas - Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija.

Baudžiamojo kodekso 71 straipsnis nuo anksčiau galiojusio įstatymo „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“ skiriasi ir sankcijose numatytų bausmių griežtumu. Šio straipsnio 1 dalyje numatyta laisvės atėmimo nuo penkerių iki dvidešimt metų sankcija, o 2 dalis, nustatanti atsakomybę už genocido veiksmus kaip už žmonių žudymą, taip pat už genocido organizavimą ar vadovavimą tokiems veiksmams, numato laisvės atėmimo bausmę nuo 10 iki 20 metų arba laisvės atėmimą iki gyvos galvos, arba mirties bausmę.

Minėtų įstatymų priėmimas gali būti vertinamas kaip tikrai teisingas demokratinės Lietuvos valstybės įstatymų leidėjų noras ir pastangos atlikti teisinį Lietuvos okupacijų metu įvykdytų nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų įvertinimą tiek pačios okupacinės represinės sovietų sistemos, tiek konkrečių individų - šios sistemos atstovų - atžvilgiu. Tačiau manau, kad šių dalykų negalima suplakti. Viena yra pasmerkti sistema, sudariusią sąlygas ir net skatinusią tam tikrais atvejais vykdyti lietuvių tautos genocidą ar kitus genocido požymių neturinčius nusikaltimus (pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą tokie yra karo nusikaltimai). Tai 1998 m. gegužės 27 d. atliko Lietuvos Respublikos Seimas, priimdamas nutarimą ir rezoliuciją dėl SSRS vyriausybės vykdytų Lietuvos gyventojų masinių represijų paskelbimo karo nusikaltimais, turinčiais kryptingai užsibrėžto ir vykdomo genocido požymių. Kitas dalykas - įvertinti veiklą atskirų asmenų, tokius nusikaltimus organizavusių, jiems vadovavusių, juos vykdyusių ar kitaip prie jų prisidėjusių. Šie dalykai tarpusavyje labai susiję, tačiau turi būti atskirti, nes baudžiamoji atsakomybė turi būti individualizuojama, teisiama konkretūs asmenys. Surasti kiekvieną dar tebegyvenantį šalia mūsų nusikaltėlį, prisidėjusį prie genocido ar padariusį kitą nusikaltimą žmoniškumui bei karo nusikaltimą, teisingu ir nešališku nuosprendžiu nubausti jį paskirta bausme - toks tu-

rėtų būti ir visų institucijų, susijusių su tokių nusikaltėlių paieškomis ir jų veiklos tyrimu, tikslas. Šiam tikslui įgyvendinti laiko lieka vis mažiau. Priežastis akivaizdi - ir nusikaltėliai, ir likusios gyvos jų nusikalstamos veiklos aukos sensta ir miršta. Tuomet lieka tik skaudi, tragiška ir ateinančias kartas apie okupaciją bei jos padarinius - ir žmogiškuosius, ir materialinius, ir, suprantama, dvasinius - įspėjanti tiesa.

Pagrindinę genocido, taip pat karo nusikaltimų tyrimo ir kontrolės funkciją Lietuvoje atlieka Generalinės prokuratūros Specialiųjų tyrimų skyrius, įkurtas 1991 m. spalio 23 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos (Atkuriamojo Seimo) Prezidiumo nutarimu kaip atskiras struktūrinis Generalinės prokuratūros padalinys, kuris organizuoja ir vykdo nusikaltimų dėl Lietuvos gyventojų genocido, karo nusikaltimų bei nusikaltimų žmoniškumui tyrimą bei atlieka tokio tyrimo kontrolę, taip pat nagrinėja ir apibendrina faktų dėl Lietuvos gyventojų genocido tyrimo praktiką, teikia metodinę pagalbą apylinkių ir apygardų prokuratūroms šiuos nusikaltimus tiriant, ieško įrodymų užsienio šalyse, jų archyvuose, tarpininkauja analogiškoms užsienio valstybių institucijoms surandant įrodymų Lietuvos archyvuose, padeda nustatyti ir apklausti galimus liudytojus.

Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra, t. y. Generalinės prokuratūros Specialiųjų tyrimų skyriaus prokurorai bei teritorinės prokuratūros, yra iškelusi 85 baudžiamąsias bylas dėl Lietuvos teritorijoje įvykdytų genocido ir karo nusikaltimų. Iš šio bendro baudžiamųjų bylų skaičiaus 15 baudžiamųjų bylų iškelta dėl lietuvių, rusų bei žydų tautybės gyventojų genocido ir karo nusikaltimų nacių okupacijos metais, kitos 70 - dėl dviejų sovietų okupacijų metais įvykdytų genocido ir karo nusikaltimų.

Teismams nagrinėti prokuratūra atidavė 7 baudžiamąsias bylas dėl 10 asmenų - iš jų 2 bylos 2 kaltinamųjų atžvilgiu dėl žydų tautybės gyventojų genocido ir 5 bylos 8 kaltinamųjų atžvilgiu dėl sovietų okupacijos laikotarpio genocido ir karo nusikaltimų. Du iš asmenų, kaltintų sovietų okupacijos metu vykdžius genocidą, mirė teismui jų baudžiamųjų bylų neišnagrinėjus, todėl jų atžvilgiu teismas baudžiamąsias bylas nutraukė. Specialiųjų tyrimų skyrius iš esmės baigė parengtinį tardymą dar vienos bylos, kurioje kaltinimai Lietuvos gyventojų genocido vykdymu ir bendrininkavimu jį vykdant pareikšti 5 asmenims. Kai kaltinamieji bus supažindinti su visa šios bylos tardymo metu surinkta medžiaga, ji taip pat bus perduota teismui.

Šiuo metu atliekamas apie 20 šios kategorijos baudžiamųjų bylų parengtinis tardymas. Kitos bylos įvairiais Baudžiamojo proceso kodekso

nustatytais pagrindais yra sustabdytos arba nutrauktos. Pagrindiniai tokių baudžiamųjų bylų procesiniai sprendimai yra šie: veikoje nenustatyta genocido nusikaltimo požymių, nenustatyti baudžiamojon atsakomybėn trauktini asmenys (nusikaltimo vykdytojai, organizatoriai, padėjėjai), nesulaukta atsakymų iš kai kurių užsienio valstybių, kuriose gali būti, o atskirose bylose - tikrai aišku, jog yra genocido ar tam tikro karo nusikaltimo fakto įrodymų (archyvinių duomenų[^]riesurasti arba jau mirę įvykio liudytojai, nukentėjusieji, vykdytojai.

Esant tokiai padėčiai, kyla pagrįstas klausimas - kokios gi priežastys ir problemos lemia genocido ir karo nusikaltimų tyrimą bei teisingą jų įvertinimą. Mano manymu, jas galima skirstyti į objektyvias ir subjektyvias. Šios priežastys, savaime suprantama, trukdo atlikti genocido ir karo nusikaltimų baudžiamųjų bylų ir medžiagos tyrimą, teisiškai įvertinti bylose surinktus ir užfiksuotus faktus bei aplinkybes, trukdo įgyvendinti baudžiamosios atsakomybės neišvengiamumo principą dar gyvų genocido ir karo nusikaltimų organizatorių, vykdytojų ar kitaip prie nusikaltimo prisidėjusių asmenų atžvilgiu. Tos priežastys sukuria ir būdingas problemas, kurių neišsprendus iš tikrųjų neįmanoma ne tik patraukti baudžiamojon atsakomybėn genocidu ar kitu nusikaltimu žmonijai bei karo nusikaltimu kaltinamo asmens, bet ir objektyviai, visapusiškai bei iš esmės įvertinti vieną ar kitą tokių nusikaltimų Lietuvos gyventojams faktą.

Pirmajai - objektyvių priežasčių - grupei priskirčiau *įrodymų radimo problemą*. Subjektyvių priežasčių grupę sudarytų teisinio pobūdžio dalykai: *įrodymų vertinimo ir pakankamumo bei veikos kvalifikavimo problema, baudžiamojo proceso normų taikymo genocido ir karo nusikaltimų parengtinio tyrimo metu problema bei atskirų institucijų, susijusių su genocido ir karo nusikaltimų ir kitų nusikaltimų žmogiškumui tyrimu, veiklos koordinavimo ir veiksmingumo problema*.

Įrodymų radimo problema. Ją lemia objektyvūs, nuo nusikaltimų tyrėjų valios nepriklausantys veiksniai. Tai visų pirma didelis laiko tarpas tarp tiriamų nusikalstamų veikų faktų ir šių dienų. Apie pusės amžiaus senumo įvykiai, įstatymų leidėjams šios rūšies baudžiamosiose bylose nenustačius jokių išimčių, turi būti tiriami bei vertinami dabar galiojančio Baudžiamojo proceso kodekso nuostatų kontekste. Šios nuostatos įpareigoja nusikaltimų žmoniškumui tyrėjus, prokurovus, kaip ir tiriant įprastus šių dienų kriminalinius nusikaltimus, įrodymus skirstyti į daiktinius ir nedaiktinius. Prie daiktinių (materialių) įrodymų priskirtini įvairūs daiktai ar kiti objektai, ant kurių išlikę nusikaltimo pėdsakų arba kurie gali suteikti apie nusikaltimą kitokios įrodomosios reikš-

mės turinčios informacijos. Tiriant genocido nusikaltimą ir karo nusikaltimus, tokie materialūs įrodymai faktiškai yra tik įvairūs norminio ar kitokio pobūdžio archyviniai dokumentai, liudijantys apie nusikaltamus konkrečių kaltininkų veiksnius, susijusius su genocido ir karo nusikaltimų vykdymu, organizavimu arba padėjimu ir kurstymu juos vykdyti. Teoriškai daiktiniai įrodymai gali būti ir įvairūs genocido bei karo nusikaltimų vykdytojų įrankiai ar priemonės, naudotos tam tikros grupės žmonėms naikinti. Tačiau tokių materialių daiktinių įrodymų rasti ir juos identifikuoti iš esmės neįmanoma. Taigi vienintelis realus materialus pagrindas įrodyti genocido ar karo nusikaltimų faktą - archyviniai dokumentai. Nematerialūs įrodymai, pasak BPK, yra liudytojų, nukentėjusiųjų, įtariamųjų ir kaltinamųjų parodymai, specialistų ir ekspertų išvados. Lietuvos ypatingajame, Lietuvos centriname valstybės ir kituose archyvuose sukaupta daug dokumentų apie nacių bei sovietų okupacinių represinių organų nusikaltimus Lietuvos gyventojams. Tiesą sakant, atliekant parengtinį genocido ir karo nusikaltimų baudžiamųjų bylų tyrimą, archyviniai dokumentai dažniausiai yra bene vieninteliai tiesioginiai įrodymai, kuriais remiantis galima įrodyti konkretaus asmens vaidmenį nusikaltime, jo kaltę ir tos kaltės laipsnį. Nekonkretindamas kaltinamųjų asmenybių ir jiems iškeltų baudžiamųjų bylų, galiu pasakyti, kad Generalinės prokuratūros baigtose bylose dėl Lietuvos žydų etninės grupės genocido ir karo nusikaltimų tokie archyviniai dokumentai su kaltinamųjų parašais ar nurodymais padėjo įgyvendinti teisingumą ir patraukti kaltininkus baudžiamojon atsakomybėn už nusikaltimus žmoniškumui, padarytus prieš daugiau kaip 50 metų nacių okupuotoje Lietuvoje. Kitų tiesioginių įrodymų rasti paprasčiausiai neįmanoma, nes faktiškai visi nukentėjusieji yra tiesioginės nusikaltimų aukos ir beveik visi liudytojai, žinantys tikrąsias tokių nusikaltimų aplinkybes, yra mirę arba nenustatyti. Teismo verdiktų šiose bylose dar nepriimta, tačiau reikia sutikti, kad, tuos verdiktus priėmus, Lietuvos baudžiamųjų bylų dėl nusikaltimų žmoniškumui teisminėje praktikoje jais toliau turėtų būti vadovaujama kaip tam tikrais precedentais. Todėl nors Lietuva ir nėra procedentinės teisės valstybė, šiuo atveju, mano nuomone, reikėtų padaryti išimtį.

Tiriant nusikalstamą sovietų okupacinių represinių struktūrų prieškarinio ir pokario metų veiklą, susijusią su Lietuvos gyventojų genocidu, tų gyventojų atžvilgiu sovietų struktūrų įvykdytais karo nusikaltimais ir kitais šios sistemos nusikaltimais žmoniškumui, kaip ir nacių nusikaltimų baudžiamosiose bylose, archyviniai dokumentai taip pat yra patys svariausi ir objektyviausi įrodymai. Tačiau, matyt, ne be LSSR

Maskvos KGB padalinio pagalbos, prieš keletą metų Lietuvoje vykstant valstybingumo atkūrimo procesams, sovietų nusikaltimų paviešinimo ir jų vykdytojų patraukimo baudžiamajon atsakomybėn procesams, didelė dalis archyvų su tiesiogiai įvardytais nusikaltimais lietuvių tautai ir jų vykdytojais buvo sunaikinti arba išvežti į Rusijos archyvus. Kai kuriose baudžiamosiose bylose ši problema yra labai akivaizdi ir dažniausiai lemia tyrimo veiksmingumą, spartą bei baigtį, palankią kaltininkams, taip pat teismo nagrinėjimo rezultatus. Pavyzdžiui, baudžiamoji byla dėl LSSR VSM agentų smogikų nusikalstamos veikos fiziškai naikinant Lietuvos rezistencinį judėjimą ir jo atstovus. Tiriant šią didelės apimties, sudėtingą tyrimo ir veikos kvalifikavimo požiūriu bylą nuolatos aktyviai ir naudingai bendradarbiaujama su Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centru (LGGRTC) Specialiųjų tyrimų skyriumi. Šio skyriaus darbuotojai yra surinkę daug archyvinės medžiagos apie kai kurių agentų smogikų nusikalstamą veiklą. Istorinio tyrimo požiūriu šios medžiagos galbūt ir pakanka norint konstatuoti nusikalstamą pačios sistemos, atskiros represinės struktūros, padalinio, smogikų grupės veiklą, bet ją teisingai ir objektyviai įvertinti baudžiamosios teisės požiūriu daug sudėtingiau. LGGRTC archyvuose esančiuose surinktuose dokumentuose fiksuojami nusikalstamos veikos faktai yra apžvalginė apibendrinta represinio struktūrinio padalinio karininko informacija aukštesnei valdžiai apie agentų smogikų atliktas operacijas prieš Lietuvos partizanus. Nurodomas sunaikintų partizanų skaičius, dalyvavusių operacijose smogikų slapyvardžiai, pavardės. Tačiau labai dažnai apie tuos pačius faktus yra surašytos kelios pažymos ar ataskaitos, nurodomi skirtingi skaičiai ir pavardės. Tokią netikslią informaciją tardymo metu būtina tikrinti. Tikrinimas remiasi vien pačių įtariamųjų ar kaltinamųjų bei liudytojų ar nukentėjusiųjų parodymais, o tikrinant surinktus papildomus įrodymus tik keletu atvejų pavyko daugmaž tiksliai nustatyti konkrečios operacijos aplinkybes. Tam įtakos turi įvykio senumas, tiesioginių liudytojų stoka, gyvų liudytojų ar nukentėjusiųjų sugebėjimai tiriama įvykius prisiminti.

Lietuvos archyvuose apie KGB agentų smogikų veiklą naikinant partizaninį Lietuvos judėjimą šiandien tėra išlikę dokumentų iš sovietinio saugumo operatyvinių sekimo bylų, kuriuose MGB smogikų operacijų prieš Lietuvos partizanus eiga nesukonkretinta, nėra jų planų, pranešimų ar kitokių dokumentų apie atskirų smogikų vaidmenį tam tikroje operacijoje, duomenų apie smogikų apdovanojimus, premijavimą už sėkmingai atliktas partizanų naikinimo operacijas. Kalbant apibendrintai, nėra konkrečių įrodomąją galią turinčių dokumentų, kuriais remiantis

būtų galima tiksliai nustatyti ir teisiškai įvertinti kiekvieno agento smogiko padarytus nusikaltimus. Tokių duomenų yra buvusių MGB agentų smogikų asmeninėse bei darbo bylose, kurios šiandien mums dar nepasiekiamos, nes laikomos įvairiuose Rusijos Federacijos archyvuose. Į visus oficialius Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros paklausimus arba nereaguojama, arba, pavyzdžiui, Rusijos Federacijos generalinio prokuroro pavaduotojo, vyriausiojo karinio prokuroro pasirašytu oficialiu atsakymu atsakoma pateikti minėtų NKVD-MGB bylų dokumentus motyvuojant tuo, kad Lietuvos įstatymai genocido sąvoką traktuoja ir įvardija plačiau, negu ji apibrėžta Jungtinių Tautų konvencijoje.

Toks kai kurių Rusijos generalinės prokuratūros atstovų požiūris į Lietuvoje nagrinėjamas baudžiamąsias bylas arba genocido ar karo nusikaltimų tyrimų medžiagą tik apsunkena abipusį bendradarbiavimą šiais įvairiais požiūriais sudėtingais klausimais. Nei teisine, nei moraline prasme nesuprantama ir Rusijos Federacijos generalinės prokuratūros pozicija atsakyti išduoti 76 politinių kalinių egzekucijos Rainių miškelyje organizatorių P. Raslaną, kuriam dabar suteikta Rusijos pilietybė.

Įrodymų pakankamumo ir vertinimo problema. Ji glaudžiai susijusi su aptartąja įrodymų radimo problema, todėl, kaip ir toji, nors nulemta subjektyvių veiksnių, turi didelę įtaką visam įrodinėjimo procesui konkrečioje nusikaltimo žmoniškumui ar karo nusikaltimo byloje ir medžiagoje. Nekartodamas jau išdėstytų minčių dėl įrodymų radimo tiriant bylas, galiu tik pažymėti, kad, nepavykus surinkti visų reikiamų įrodymų pateikti kaltinimą, tyrėjai, remdamiesi savo profesiniais sugebėjimais ir kvalifikacija, priversti vertinti tik tuos įrodymus, kuriuos pavyko surinkti Lietuvos archyvuose bei gauti tinkamai ir kruopščiai apklausus tiriamų nusikaltimų liudytojus ar nukentėjusiuosius. Baudžiamojo proceso dalyvių parodymai praktikoje vertinami kaip labai svarūs įrodymai, tačiau didelė jų dalis labai bendri arba lakoniškai apibūdinantys nusikaltimą ar jį padariusius asmenis. Todėl genocido ar karo nusikaltimų baudžiamosios bylos, kurioms taikomos įprastos baudžiamojo proceso įstatymo normos, reikalaujančios nusikaltimą iširti visapusiškai ir objektyviai, yra labai komplikotos ir ilgai užtrunka.

Genocido, sunkiausio nusikaltimo žmoniškumui, kaip, beje, ir karo nusikaltimų, įrodinėjimo problemos tiesiogiai sukuria kitą - jo *kvalifikavimo problemą*.

Norint asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn už įvykdytą genocido nusikaltimą, visų pirma būtina nustatyti, ar jo veikoje, kurios nesaisto senaties terminai, yra nusikaltimo požymių. Kad ir kaip būtų apmaudu, Lietuvoje, kurios žmonės taip nukentėjo nuo sovietų bei na-

cių okupacinių represinių sistemų vykdytos genocido politikos, iki šiol net nėra oficialaus genocido komentaro. Praktikoje vadovaujamosi baudžiamosios teisės mokslininkų, taip pat prokurorų, dirbančių šioje ypatingoje nusikaltimų tyrimo srityje, parengtu neoficialiu šio nusikaltimo išaiškinimu. Norisi retoriškai paklausti - ar ši priežastis neturėjo įtakos genocido nusikaltimų tyrimui Lietuvoje, turint omenyje, kad teismui perduotos tik 7 genocido ir karo nusikaltimų baudžiamosios bylos ir kad kaltinamasis nuosprendis kol kas tėra priimtas ir įsiteisėjęs tik 3 buvusių sovietų parankinių atžvilgiu?

Smulkiai nenagrinėdamas genocido nusikaltimo sudėties, daugiausia dėmesio skirčiau subjektyviajai šio nusikaltimo pusei, tai yra tikslui, kurio įrodymas konkretaus genocido fakto atveju turi bene lemiamą reikšmę kvalifikuoti kaltininko veiksmus ir patraukti jį baudžiamajon atsakomybėn.

Genocido nusikaltimas padaromas tik tiesiogine tyčia. Šio nusikaltimo tikslas - fiziškai sunaikinti dalį ar visus gyventojus, priklausančius tam tikrai grupei. Tiek genocido tikslas, tiek tyčia akivaizdūs tiriant genocido organizavimo ir kurstymo atvejus. Įrodinėjimo ir veikos kvalifikavimo procese tikslą išryškinti labai sunku: ar genocidas vykdytas tiesiogiai, ar prie jo tik prisidėta. Praktikoje pasitaiko, kai tiesiogiai genocide dalyvavę vykdytojai veikė turėdami asmeninių tikslų ar motyvų žudyti, bet ir tokiu atveju jie veikė tiesiogine tyčia, nes suvokė, kad, priklausydami atitinkamos represinės struktūros padaliniai, iš esmės įgyvendina tam tikros žmonių grupės naikinimo politiką. Tokie asmeninio pobūdžio tikslai baudžiamajai atsakomybei už genocidą neturi jokios reikšmės ir kaltininkų baudžiamosios atsakomybės nepanaikina. Todėl ir MGB agentų smogikų byloje nustatytų tiesioginių genocido vykdytojų nurodomi motyvai, esą jie dirbė MGB ir dalyvavę smurtinėse operacijose prieš partizanus tik vykdydami vadovybės įsakymus, baimindamiesi dėl savo gyvybės ar artimųjų gerovės, dėl atlyginimo, tegali būti vertinami kaip jų veiksmus lengvinančios aplinkybės ir jokių būdu nepanaikina baudžiamosios atsakomybės.

Pažymėtina, kad tikslas tiriant genocidą yra ypač svarbus požymis, nes pakanka pavienio nusikaltimo vienam asmeniui pagal Baudžiamojo kodekso 71 straipsnio dispozicijos nurodytą tikslą, ir veika turi būti kvalifikuojama kaip genocidas. Kitas aktualus klausimas - įrodyti tokį tikslą buvus. Kadangi tai subjektyvus veikos požymis, jį, kaip, beje, ir kiekvieną kitą subjektyvųjį požymį, įrodant tyrėjams reikia didelių pastangų. Šiuo atveju šalies prokuratūros tyrėjai baudžiamųjų bylų dėl genocido praktikoje tikslą įrodinėja remdamiesi objektyviomis nusikalti-

mo aplinkybėmis. Šiaip įrodžius vidines kaltininko nuostatas, priklausymą tam tikrai represiniam struktūrai ir bent vieną dalyvavimo nusikalstant faktą, veiksmai kvalifikuojami kaip genocidas.

Kalbant apie konkrečių baudžiamųjų bylų kvalifikavimo problemas, reikėtų išskirti jau minėtą MGB agentų smogikų bylą. 1997 m. priimta-me Pasipriešinimo 1940-1990 m. okupacijai dalyvių teisinio statuso įstatyme konstatuota, kad nuo 1944 iki 1953 m. Lietuvoje vyko partizaninis karas prieš okupacinę sovietų kariuomenę. Vadovaujantis šia nuostata ir tarptautiniais karo veiksmus bei jo dalyvių teisinį statusą nustatančiais dokumentais, visi Lietuvos rezistencinio judėjimo dalyviai - Lietuvos partizanai - yra kariai, kovoję teisėtą karą, ir visokie tarptautinių kariavimo normų pažeidimai jų atžvilgiu turėtų būti laikomi karo nusikaltimais. Kaip šiuo požiūriu konkrečioje baudžiamojoje byloje tiriant reikėtų vertinti nustatytus tokius agentų smogikų veiksmus: ginkluotų, nekaptuliuavusių, nesužeistų partizanų nuodijimą, nukovimą mūšio metu ar iš pasalų ir neperspėjus, užmigdymą migdomaisiais ir paskui jų suėmimą, o suėmus - nužudymą? Pagal 1998 m. birželio 9 d. priimtus Baudžiamojo kodekso papildymus karo nusikaltimų straipsniais minėtų agentų smogikų veiksmų kvalifikuoti negalima, nes iš septynių karo nusikaltimų reglamentuojančių straipsnių, pagal kuriuos netaikomas senaties terminas, visuose nustatyta baudžiamoji atsakomybė susijusi su nusikaltimais civiliams asmenims arba karo belaisviams ar sužeistiems kariams. Per smogikų operacijas suimtų ir Ypatingojo pasitarimo nuteistų kalėti partizanų nubaudimas kriminaline bausme nesant nepriklausomo teismo sprendimo ir gynybos garantijų, jų uždarymas į koncentracijos stovyklą turi karo nusikaltimo požymių, tačiau Baudžiamojo kodekso 336 straipsnis, reglamentuojantis šiuos nusikaltimus, taikomas tik civiliams asmenims, o ne kariams ar karininkams. Todėl nesant teisinių galimybių kvalifikuoti agentų smogikų veiksmų kaip karo nusikaltimų, aptariamoje baudžiamojoje byloje agentų smogikų veiksmus nuspręsta kvalifikuoti kaip genocidą, turint tikslą fiziškai sunaikinti (atskiruose epizoduose - kėsintis tai padaryti) Lietuvos partizanus kaip atskiros politinės grupės atstovus (daroma pagrįsta teisinė prielaida, kad ginkluota kova su okupacine sovietų sistema vyko kaip tik dėl politinių motyvų - tėvynės nepriklausomybės, skirtingų politinių įsitikinimų).

Neminint kitų okupacijų metais įvykdytų nusikaltimų žmonijai kvalifikavimo problemų, pažymėtina, kad šalia veikų kvalifikavimo Lietuvos prokurorai susiduria ir su procesinio pobūdžio problema - t. y. *su baudžiamojo proceso normų taikymu genocido ir karo nusikaltimų parengtinio tyrimo metu.*

Šią problemą lemia Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įstatymo spragos, atsirandančios tiriant genocido ir karo nusikaltimus.

Būtina pažymėti, jog Lietuvos įstatymų leidėjai pasirūpino, kad BPK būtų reglamentuoti kaltinimo genocidu pareiškimo atvejai (BPK 166, 169¹ str.), kai asmuo yra Lietuvos teritorijoje, bet dėl sveikatos negali dalyvauti pareiškiant kaltinimą, taip pat kai toks asmuo yra ne Lietuvos teritorijoje ir vengia atvykti į tardymą. Pirmuoju atveju kaltinimas nepareiškiamas, o nutarimas patraukti kaltinamuoju įteikiamas asmens gynėjui, kurį įstatymo nustatyta tvarka kviečiasi pats kaltinamasis arba paskiria valstybė. Gynėjui taip pat įteikiamas kaltinamojo teisių išaiškinimas. Jei kaltinamasis, turintis atitinkamą teismo medicinos ekspertizės išvadą, negali dalyvauti atliekant byloje tardymo veiksmus ir susipažįstant su jos medžiaga, tai padaro jo gynėjas. O kaltinimo nepareiškimas asmeniui, nesančiam Lietuvoje, pagal BPK 166 straipsnio nuostatas netrukdo baigti parengtinį bylos tardymą ir ją perduoti teismui. Tačiau vadovaujantis galiojančio BPK nuostatomis nėra reglamentuota, ar kitoje valstybėje esančiam asmeniui, kuris taip pat gali būti ir šios valstybės pilietis (pavyzdžiui, 76 Telšių kalėjimo politinių kalinių nužudymo Rainių miškelyje vieno iš organizatorių P. Raslano, gyvenančio Rusijoje, byla), turi būti išsiunčiamas nutarimas patraukti jį kaltinamuoju, ar jam skiriamas gynėjas, ar jis gali gynėją susirasti pats, ar šiuo atveju gynėju byloje gali būti kaltinamojo pasirinktas kitos valstybės pilietis. Nesureguliuoti ir klausimai, susiję su vengiančio atvykti ir kitoje valstybėje esančio kaltinamojo galimybe susipažinti su bylos medžiaga. Dėl šių baudžiamojo įstatymo spragų kyla ir kaltinamojo teisių klausimas.

Pažymėtina, kad BPK 166 straipsnio 6 dalyje, numatant galimybę perduoti teismui genocidu kaltinamo asmens bylą, nenumatytas atvejis, kai karo nusikaltimais kaltinami asmenys slapstosi nuo baudžiamosios atsakomybės kitoje valstybėje. Tuo tarpu BPK 228 straipsnio 3 dalis nustato, kad, genocidu kaltinamam asmeniui dėl sveikatos būklės, kurią patvirtina ekspertizės išvada, negalint susipažinti su bylos medžiaga, ji susipažinti pateikiama jo gynėjui. Akivaizdu, kad ši norma taikytina tik Lietuvoje esančiam genocidu kaltinamam asmeniui. Tačiau susipažinimą su bylos medžiaga reglamentuojantis BPK 228 straipsnis panašios tvarkos nenumato karo nusikaltimais kaltinamiems asmenims. Tokios baudžiamojo proceso įstatymo spragos, kurias pataisyti Generalinė prokuratūra ne kartą yra siūliusi atitinkamiems Lietuvos Respublikos Seimo komitetams, tikrai sudaro procesinių kliūčių vykdant teisingumą.

Remiantis šiuo metu galiojančiomis Baudžiamojo proceso kodekso nuostatomis, vienintelė procesinė institucija, atliekanti genocido ir karo nusikaltimų baudžiamųjų bylų parengtinį tardymą, yra Generalinė prokuratūra bei teritorinės apygardų, miestų ir rajonų prokuratūros. Tokių bylų kvotos organas yra Valstybės saugumo departamentas, kuris, paaiškėjęs genocido ar karo nusikaltimo požymių, BPK nustatyta tvarka privalo nedelsdamas iškelti baudžiamąją bylą, atlikti neatidėliotinus tardymo veiksmus ir perduoti bylą prokuratūrai atlikti parengtinį tardymą. Trečioji institucija yra Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, atliekantis ypač svarbią funkciją tiriant genocido ar karo nusikaltimų baudžiamąsias bylas bei medžiagą: jis ieško tokių nusikaltimų archyvinių duomenų, juos sistemina ir pateikia prokuratūrai. LGGRTC nėra procesinė institucija, todėl savo veiklą grindžia ne Baudžiamojo proceso įstatymo normomis, bet Centro veiklą reglamentuojančiu įstatymu ir kitais poįstatyminiais norminiais aktais. Visų trijų minėtų institucijų veikla, susijusi su genocido bei karo nusikaltimų tyrimais, grindžiama tarpusavio bendradarbiavimo principais, tačiau turint galvoje konkrečias bylas šiame procese vis dėlto išryškėja tam tikrų sunkumų, lemiančių nusikaltimų tyrimo veiksmingumą, ir veiklos koordinavimo trūkumų, kuriuos būtina bendromis pastangomis šalinti.

Tokia padėtis, žinoma, nesuteikia pagrindo nuleisti rankų ir į kylančius sunkumus skatina žvelgti optimistiškai. Svarbiausia, kad Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro darbuotojai istorikai ir Generalinės prokuratūros pareigūnai, tiriantys genocido, karo ar panašius nusikaltimus žmonijai ir žmoniškumui, suvokia savo profesinę pareigą ir moralinę atsakomybę savo tautai, keletą dešimtmečių kankintai, tremtai ir naikintai okupantų. Laikas dažnai yra genocido ar karo nusikaltėlių sąjungininkas, nuslepiančias jų nusikaltimų pėdsakus, naikinantis dokumentus, pasiglemžiantis iš gyvenimo nusikaltimų liudytojus, aukas ir pačius nusikaltėlius. Vis dėlto mano atstovaujamos valstybinės teisėsaugos institucijos bei kitų su genocido bei karo nusikaltimų tyrimu ir vertinimu susijusių valstybės ir visuomenės institucijų pagrindinis tikslas yra ir, tikiu, bus tas, kad kiekvienas dar gyvas Lietuvos žmonių kankintojas, žudikas, trėmėjas būtų patrauktas baudžiamajon atsakomybėn ir perduotas teismui. Ne bausmės dydis ar griežtumas, bet teisingas ir nešališkas tokių nusikaltėlių veiklos įvertinimas parodys pasauliui Lietuvos valstybės demokratiškumą ir jos visuomenės pastangas atkurti istorinį teisingumą.

Valstybingumo ir žmogaus teisių problemos komunistinėse valstybėse

*Aleksandras Gribanovas, JAV Brandeis universiteto A. Sacharovo archyvu
ir žmogaus teisių centras*

Komunistinėse valstybėse, nepaisant jų etninės ar tautinės aplinkos, galima pastebėti universalių ypatybių, pasireiškiančių valdant komunistų partijoms. Turiu omenyje tokias esmines ypatybes kaip uždaros sienos, visiška informacijos kontrolė, neproporcingai prieš politinius oponentus taikomas smurtas. Viena šių savybių - ypač įdomi. Etimologiškai komunistų partija yra tik valstybės dalis, tačiau ji pretenduoja atstovauti visai šaliai (o kartais net ją pakeisti). Tai yra tiek apgavystė, tiek klaida. Komunistų partija remiasi valstybe kaip jauku ir fikcija siekdama savo tikslų. Pamažu ji sunaikina valstybę.

Šiame straipsnyje bus kalbama apie valstybingumą - kaip jis buvo suformuluotas ir įteisintas komunistinių santvarkų praktikoje. Šių laikų istorijoje randame daug įrodymų, kad valstybingumo klausimas buvo esminis ir šalių palydovių valdančiosioms bei opozicinėms komunistų partijoms. Dabar komunistų partijos ir jų įpėdiniai primygtinai tvirtina, kad būtent jie išlaikė savo šalių valstybingumą. Būdingas pavyzdys - Miloševićius Jugoslavijoje ar Castro Kuboje, o ką jau kalbėti apie visus kitus. Iš dalies tokie pareiškimai atspindi reakciją į komunistų partijoms nuolat metamus kaltinimus, esą jos buvusios tik SSRS ir jos vadovų marionetės.

Vien toks nepagrįstas tvirtinimas, esą jos vienos gynusios valstybingumą, būtų pakankama priežastis patyrinėti komunizmo ir valstybingumo ryšį. Tačiau yra kitų, svarbesnių priežasčių, verčiančių panagrinėti šį klausimą.

Viena priežasčių - tai faktas, kad SSKP, partija vadovė, buvo susidūrusi su ta pačia problema, o išaiškinus laikui bėgant kilusią painiavą, tikėtinos įdomios išvados, padedančios suprasti komunistinių sistemų teoriją ir praktiką. Kad suvoktume painiavos mastą, reikėtų prisiminti, jog vienas pirmųjų didelių Lenino darbų po jo sėkmingo vals-

tybės perversmo buvo „Valstybė ir revoliucija“, aprašas tik bolševikų valdžios veiklą. Skirtumas tarp Lenino teorijos ir tikrovės jau buvo didelis, o tada tapo dar didesnis.

Akivaizdu, kad tiriamoji problema yra be galo sudėtinga ir jos neįmanoma išsamiai aptarti trumpame pranešime. Ketinu tik apibrėžti jos kontūrus šiose srityse:

- a) organizacinėje struktūroje;
- b) įstatymų struktūroje;
- c) nusikalstamumo struktūroje.

Šie parametrai mums leidžia suvokti ne tik išorinius komunizmo kontūrus, bet ir jo vidinę formą, struktūrą.

Sovietų laikais apsipratome su faktu, kad priimant kiekvieną sprendimą reikia bent dviejų priimančiųjų organų: vieno valstybėje, kito partijos aparate. Visos ministerijos turėjo atitinkamą organizaciją Centro komitete; visas pramonės ar ūkio šakas prižiūrėjo atitinkamas partijos aparato skyrius. Kad ir koks būtų sprendimas - asmeninis, produkcijos kvotų, produktyvumo, platinimo ar tiekimo, valstybės aparato biurokratai negalėjo jo priimti be partijos aparato patvirtinimo. Praktikoje ši padėtis išsigimė į visišką nuolankumą. Negaudavę postūmio iš partijos biurokratų, valstybės biurokratai nesiiimdavo jokių veiksmų. Kiekviena iniciatyva turi atsirasti partijos struktūrose ar pirmiausia sulaukti jų pritarimo.

Jei mėgintume panagrinėti valstybės valdančiųjų institucijų ir jų partinių prižiūrėtojų santykius, iškart suprastume, kad partiniai organai už savo valstybinius partnerius kur kas įtakingesni. Šį faktą patvirtino sovietiniai laikraščiai: beveik visi jie (išskyrus literatūrinius dienraščius ir savaitraščius) buvo laikomi pirmiausia partijos ir tik paskui - sovietų valstybiniais leidiniais. Jei laikraščiai oficialiai rašydavo apie kokį nors Sovietų eros politiką, pirmiausia nurodydavo jo pareigas partijoje, o tik paskui - valstybės struktūroje užimamą padėtį. Pavyzdžiui, visuose oficialiuose dokumentuose Brežnevas buvo pirmiausia minimas kaip Komunistų partijos generalinis sekretorius, o tik paskui - kaip SSRS prezidentas.

Sovietų laikais kai kurios ministerijos buvo tiesiogiai pavaldžios Politbiurui. Ginkluotosios pajėgos, KGB, Vidaus reikalų ministerija liko nuošalyje nuo įprastų valstybės valdymo reikalų: biudžeto, planavimo, kadrių ir valdymo sprendimų. Kartu su kitomis institucijomis (Prokuroro biuru, Teismų sistema) Sovietų Sąjungoje jos sudarė kone konspiracinę skėtinę organizaciją, kontroliuojamą partijos aparato. Slaptumas

ir konspiracija buvo du pagrindiniai dalykai, slėpę ir paaiškinę beveik visus 1917-1991 m. priimtus sprendimus. Konspiracija būtinai kontrastavo su aiškiu politiniu vaizdu, pagrįstu valstybinių organų ir institucijų - ministerijų, konstitucinių organų, tarybų ir taip toliau - steigimu. Šios organizacijos buvo fikcija, jaukas, imituojantis sprendimų priėmimo procesą ir antspaudojantis partijos aparate jau suformuluotus ir apsvarstytus dekretus. Pasinaudodami šio dviprasmiškumo pranašumu, komunistų lyderiai dažnai versdavo savo užsienio partnerius stiprinti vidaus ir tarptautinę valstybingumo fikciją Komunistų partijos naudai. Lygiai taip nutiko, kai JAV Deitono susitarime palaikė ir netgi sutvirtino valstybingumo ir teisėtumo fikciją Miloševićiaus naudai. Daug panašių pavyzdžių matėme Sovietų Sąjungos ir Amerikos santykių istorijoje bei Amerikos ir Kinijos santykiuose.

Dabar pažvelkime į šią problemą įstatyminės struktūros požiūriu. Sovietų Sąjunga (ir kitos komunistinės šalys) pasirašė daug valstybinio lygio tarptautinių dokumentų ir sutarčių, net neketindama jų laikytis. Vienas tokių dokumentų, pavyzdžiui, yra Jungtinių Tautų Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija, kurią SSRS pasirašė 1948 m. Rusijos valdžia rusišką Deklaracijos tekstą laikė nusikalstamu dokumentu - kratų metu jį visada konfiskuodavo; tie, kurie jį turėjo darbo stovyklose ar kalėjimuose, smarkiai rizikavo užsitraukti papildomą žiaurią bausmę. Neabejoju, kad ir Castro režimas, pasirašęs Deklaraciją, taip pat negailestingai elgiasi su tais, kurie išdrįsta laikyti ir platinti ispanišką Deklaracijos tekstą. Patvirtinta Žmogaus Teisių Deklaracija, kaip aiški, oficiali teisių ir įstatymų sistema, atitinka valstybinį organą, panašiai kaip Stalino konstitucija sovietmečiu. Tai buvo fikcija, rodoma daugeliui užsienio svečių, pavyzdžiui, anglų dramaturgui Bernardui Šo. Deklaracijos nuostatai niekada nebuvo išleisti, juos laikė paslapyje, tačiau jie egzistavo ir komunistinio režimo metu lėmė milijonų žmonių gyvenimą (arba mirtį). Pateiksiu tik vieną pavyzdį.

Milijonai Sovietų Sąjungos piliečių turėjo pasą. Tai buvo pagrindinis dokumentas, nustatantis šešiolikos metų sulaukusio piliečio asmens tapatybę. Šis dokumentas apibrėžė esmines žmogaus gyvenimo charakteristikas. Be kita ko, pase buvo nurodyta, kur žmogui leidžiama gyventi. Paskutiniame paso viršelio puslapyje buvo išspausdinta apie šešiolika Aukščiausiosios tarybos prezidiumo 1956 m. išleisto dekreto punktų. Problema ta, kad dekreto straipsniai buvo sunumeruoti tokia tvarka: 2, 6, 12, 34 ir taip toliau. Trūkstami straipsniai taip ir nebuvo išleisti ir visą sovietmetį laikyti paslapyje. Taip neišleisti straipsniai (o jų kiekis nebuvo žinomas) lėmė milijonų gyvenimą ir liko slapti; tuo

tarpu šalies konstitucija, žadėjusi visas civilizuotos visuomenės laisves ir malonumus, prisidėjo prie fikcijos, sukurtos bendražygiams iš užsienio. Šis atviros fikcinės įstatymų leidybos santykis su slaptais, bet tikrai egzistuojančiais įsakais būdingas komunistiniams režimams.

Žmonės, įstrigę tarp šių dviejų įstatyminių sistemų - atviros ir išgalvotos bei slaptos ir tikros, paprastai jaučiasi visiškai sutrikę, todėl kyla neteisėtų veiksmų ir nusikalstamumo problemų. Esant tokiai neįprastai padėčiai, vidutiniam piliečiui nusikalstamumas, regis, tėra vienintelis problemos sprendimo būdas. Individualiai žmogus gali geriau ir greičiau pasiekti savo tikslą nepaisydamas įstatymo (kuris vis vien suvokiamas kaip fikcija). Individų grupė negali steigtis nelaužydama tabu: jokia organizacija negali egzistuoti be partijos kontrolės. Tačiau jei ši grupė tebeveikia, ji veiks ir toliau, greičiausiai sekdamas vienintelės teisėtai egzistuojančios organizacijos - partijos - modeliu ir vėl nepastebimai pereidama iš teisėtos į nusikalstamos konspiracijos sferą. Jei paanalizuotume įvairių pokomunistinių visuomeninių grupuočių veiklą, pastebėtume, kaip stipriai šis modelis veikia jų veiklos būdą.

Tarptautinio kongreso
„Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“
(vykusio birželio 12-14 d. Vilniuje)

Protokolas 2000 06 13

II sekcija: Konstitucijos salė

KOMUNIZMO NUSIKALTIMŲ TYRIMAI

Pirmininkai: prof. ANTANAS D. TYLA,
prof. ALGIS TOMAS GENIUŠAS

Sekretorės: VAIDA KAZABUCKAITĖ,
GIEDRĖ UZDILAITĖ

Pranešimai

„Klaipėdos krašto senbuvių (autochtonų) padėtis sovietų okupacijos metu“,
doc. A. Arbušauskaitė, tyrinėtoja, Klaipėdos universitetas, Lietuva

„Sovietų armijos žala Estijos gamtai ir aplinkai“, p. Martas Nikius, Tarp-
tautinė buvusių politinių kalinių ir komunizmo aukų sąjunga, Estija

*„Sovietinių baudžiamųjų tarnybų veiklos padariniai Baltarusijoje
1920-1950 m.“*, dr. Igoris Kuznecovas, istorijos mokslų daktaras, Bal-
tarusijos valstybinis universitetas, Baltarusija

Klausimai ir diskusijos

P. Makulis (Lietuva) uždavė klausimą pranešėjai A. Arbušauskaitei,
ar yra vilties, kad dar gali būti kokios nors repatriacijos į Klaipėdos
kraštą.

Sekcijos pirmininkas samprotavo, kad, kuo toliau į Vakarų, kuo ar-
čiau Europos, tuo daugiau demokratijos, tautinio identiteto, tuo dau-

giau pagarbos žmogaus teisėms, bei uždavė klausimą p. I. Kuznecovui, kaip jis paaiškintų dabartinę žmogaus teisių padėtį ir neteisėtą valdymą Baltarusijoje, kuri, kaip praneša masinės informacijos priemonės, remia dauguma Baltarusijos gyventojų.

Pranešimai

„Lietuvių tauta ir Italija“, p. Andrea Damilano, Italijos ir Lietuvos kultūros centras, Italija

„Komunizmo ir pokomunizmo nusikaltimai Čėčėnijoje“, p. Aminat Saijeva, ambasadorė, Čėčėnijos informacijos centras Lietuvoje, Čėčėnija

„Nusikaltimai Kirgizijos inteligentijai ketvirtajame dešimtmetyje. Stalinizmo represijos Kirgizijoje“, p. Edilas Baisalovas, NVO demokratijos ir pilietinės visuomenės koalicijos koordinatorius, Kirgizija

„Komunizmas - mirtinas ukrainiečių tautos priešas“, p. Mikola Kulčinskis, buvęs politinis kalinys, Parlamento narys, organizacijų „Ruch“ ir „Prosvita“ aktyvistas, Ukraina

„Sovietinis Mažosios Lietuvos genocidas ir pastangos jį pasmerkti“, p. Petras Cidzikas, Mažosios Lietuvos reikalų tarybos vicepirmininkas, Lietuva

„Lietuvos vaistininkai - genocido aukos“, p. Regina Žukienė, Lietuva

Klausimai ir diskusijos

P. Vitas Kriščiūnas (Lietuva) paklausė p. A. Saijevą (Čėčėnija) ir E. Baisalovą (Kirgizija), kaip jie vertina V. Putino veiklą, kas jo laukia dėl Muftijaus Kadyrovo.

P. E. Baisalovas teigė, kad Čėčėnija ir Kirgizija buvo Rusijos imperijos dalis nuo senų laikų, ir uždavė klausimą p. A. Saijevai, kaip nepaaiškinti komunizmo blogio, deportacijų su tuo, kas vyksta dabar, koks būtų teorinis to pagrindas.

P. Petras Vaičekauskas (Lietuva) uždavė organizatoriams klausimą, kodėl Kongrese niekas nemini paties pagrindinio veikalo - „Pabaltijo užgrobimo byla, arba Kersteno komisijai parodymai“, kur kaip ant delno parodyta Lietuvos ministrų, Lietuvos vyriausybės, išlikusių Čėčėnijos aukų parodymai ir A. Sniečkaus motinos žodžiai, kuriais ji prakeikia tą dieną, kai pagimdžiusi šį niekšą, kankinantį savo tautą.

P. N. Maslauskienė (Lietuva) paklausė p. E. Baisalovo, kaip jis suvokia civilizacinį Rusijos vaidmenį Kirgizijoje, ar nėra Kirgizijoje darbų, kuriuose būtų įvertinta ir atskleista tai, kad Sovietų Sąjungos politika Kirgizijoje buvo imperialistinė ir kolonijinė ir kad tas civilizacijos vaidmuo buvo tarsi širma, pridengianti kirgizų tautos engimą.

P. A. Šaduikis (Lietuva) teigė, kad Lietuvoje 1944 m., atėjus antrajai okupacijai, iš gimnazijų buvo šalinami mokiniai, kurių tėvai dalyvavo pasipriešinimo judėjime, ir klausė pranešėjų iš Kirgizijos, Čėčenijos ir Ukrainos, ar buvo tokių atvejų jų valstybėse.

P. Mathew Kottas (Latvija) klausė p. A. Saijevą, kokį vaidmenį atliko Raudonosios armijos kontržvalgyba 1944 m. puolimuose.

P. Elza Grundzienė (Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras) komentavo komunistų veiklą kaip nesibaigiantį terorą.

P. Gurskienė (Lietuva) papasakojo savo šeimos 1949 m. prasidėjusią trėmimo istoriją.

Sekcijos pirmininkas A. D. Tyla paaiškino svečiams, kad Lietuva yra viena iš Pabaltijo šalių, kurios patyrė ypač didelio masto trėmimus, o A. Sniečkus kreipėsi į Maskvą ir uždraudė tremtiniams grįžti į tėvynę net ir tremčiai pasibaigus.

Sekcijos pirmininkas A. T. Geniušas supažindino su Jungtinių Tautų Konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį, kurią Lietuva taip pat yra ratifikavusi, ir teigė, kad Tribunole genocido klausimas nepakankamai atspindimas, nes už nusikaltimus žmoniškumui negalima taikyti politinių sumetimų, yra pildoma tiksli nusikaltimų vykdytojų bei aukų dokumentacija, būtent tokio bendrininkavimo ir trūksta Lietuvai.

Pietų pertrauka

Pranešimai

„1940-1941 m. komunistų okupacijos laikotarpio represijos prieš Latvijos Katalikų Bažnyčią“, p. Inese Sņepsta, istorikė, Latvijos okupacijos muziejus, Latvija

„Katalikiško dvasingumo naikinimas sovietinės okupacijos metais“, J. E. vyskupas Jonas Boruta, Lietuva

„Estijos demokratų kova už šalies nepriklausomybę 1968-1975 m.“, p. Maitas Raunas, rašytojas, publicistas, knygos „Wake up“ apie 1988 m. dainuojančią revoliuciją autorius, buvęs Estijos Parlamento frakcijos patarėjas, Estija

„Kas kaltas? Kokia sąžinės kaina?“, p. Kalju Mätikas, Buvusių politinių kalinių ir komunizmo aukų sąjunga, aktyvus pagrindinio Estijos nacionalinio fronto ir Estijos demokratinio judėjimo 1970-1974 m. narys, išstremtas į Gulagą, Estija

Klausimai ir diskusijos

P. A. Jėgelienė (Lietuva) klausė p. Kalju Matiką, kaip jis vertina p. A. Brazausko pasirašytą Maišiagaloje susitarimą.

P. Vytautas Čereška (Lietuva) pasidomėjo, ar daug buvusių komunistų Estijoje yra valdžioje bei teismuose.

P. Eugenijus Jakimavičius (Lietuva) prisiminė ir pakomentavo 1941 m. suimtų 300 LAF karininkų, kuriuos teisė Maskvos karinis tribunolas, bylą.

P. Elza Grundzienė (Lietuva) kalbėjo apie moralinį ir politinį Rusijos spaudimą Latvijai, siūlė paremti kaimynus latvius. Taip pat užsiminė apie mokytojų trėmimą ir skaudų jos šeimos likimą.

P. Birutė Burauskaitė (Lietuva) sakė, kad jau yra sukaupta sovietų valdžios represuotų asmenų duomenų bazė.

Pirmininkai tarė pabaigos žodį.

Pirmininkai ANTANAS D. TYLA
 ALGIS TOMAS GENIUŠAS

Sekretorės VAIDA KAZABUCKAITĖ
 GIEDRĖ UZDILAITĖ

Klaipėdos krašto senbuvių (autochtonų) padėtis sovietų okupacijos metu

A. Arbušauskaitė, Klaipėdos universiteto docentė

Labas rytas, godotini prietėliai! Šitaip sveikindavosi Klaipėdos krašte - „godotini prietėliai“. Deja, mes šį sveikinimąsi esame pamiršę.

Kiekviena žemė, kiekvienas kraštas yra gyvas savo žmonėmis. Aš kalbėsiu apie Klaipėdos kraštą. Kaip atskiras administracinis vienetas šis kraštas atsiranda 1919 m. Versalio sutarties pagrindu, kai šiaurinė Rytų Prūsijos dalis atskiriama nuo Pirmąjį pasaulinį karą pralaimėjusios Vokietijos. 1923-1939 m. kraštas priklausė nepriklausomai Lietuvos Respublikai, o 1939 m. kovo 22 d. Hitlerio ultimatumu buvo aneksuotas Vokietijos. 1945 m. Klaipėdos kraštas, kaip integrali Lietuvos dalis, inkorporuotas į SSRS.

Šiame regione nuo seno gyveno dvi baltų tautos - lietuviai ir kuršiai. Beveik 700 metų jas veikė vokiečių kultūra. Ši sąveika sukūrė unikalą, specifinę kultūrą ir jos subjektą. Šio krašto lietuviai buvo to paties kraujo kaip ir lietuviai Didžiojoje Lietuvoje, bet juos veikė evangelikų liuteronų tikėjimas ir vokiečių valdymas. Jie skyrėsi savo dainomis, papročiais, tradicijomis, gyvenimo būdu, bet per visą tą laiką sugebėjo išsaugoti lietuvių kalbą. Be to, lietuviai, gyvenusieji šiame regione, stovėjo prie lietuvių literatūros lopšio. Vokiškumas ir lietuviškumas juose buvo taip keistai susipynę, natūraliai egzistavo dvikalbystė, o kartais net trikalbystė, tad ne visuomet jie patys galėjo pasakyti, kas esą. Šitas veiksnys turės labai daug įtakos visam XX amžiui.

Pabandysiu atskleisti socialines politines sąlygas, į kurias pateko Klaipėdos krašto senbuviai autochtonai ir kurios lėmė galutinį jų išvykimą iš Tėvynės. Trumpumo dėlei šią socioetninę grupę vadinsiu klaidiškais, nesigilindama į vidinę jos struktūrą.

Kokie buvo socialiniai politiniai krašto bruožai ankstyvuojų pokario laikotarpiu? Vienas iš lemtingų bruožų - tas, kad teritorija buvo kimšte prikimšta kariuomenės. Iki 1946 m. liepos 4 d. regione galiojo

karo padėtis. Tuo metu visa Lietuva Berijos įsakymu buvo padalyta į NKVD, NKGB operatyvinius sektorius. Jų viršininkų dispozicijoje buvo ne tik NKVD, bet ir vidaus, pasienio bei užnugario apsaugos kariuomenių daliniai, dislokuoti jiems pavaldžioje teritorijoje. Klaipėdos operatyviniame sektoriuje buvo sudaryta jungtinė karinė komendantūra, kurios viena užkarda buvo dislokuota Kretingoje, o kitos smulkios grupėmis išbarstytos po Tauragės apskritį. Taigi Klaipėdos kraštą Lietuvos viduje buvo tarsi papildomai apjuosę enkavedistai. Krašte veikė 6-oji trofėjinė armija, kuri, prisidengdama metalo laužo rinkimu, iš esmės niokojo ir grobstė gyventojų paliktus ūkius ir namus. To niokijimo mastas buvo toks didelis, kad net A. Sniečkus buvo priverstas kreiptis į Maskvą. „Trofėjininkai“ vaikščiojo po kaimus, rinko paliktus gyvulius, kartu neretai atimdami iš gyventojų paskutinę karvę ir vertingus daiktus, baugino sušaudymu. Dažnai atimti iš gyventojų galvijai buvo gabenami į Lietuvos teritoriją ir ten iškeičiami į naminę degtinę. Tai buvo pati tvirčiausia pokario valiuta. Galiausiai Klaipėdos apskrities Vykdomojo komiteto pirmininkas Juozapavičius turės pripažinti: „Klaipėdos krašte nebeliko nė vienos šeimos, iš kurios kas nors nebūtų atimta“.

1946 m. birželio mėnesį didelėje Klaipėdos krašto dalyje buvo nustatyta draudžiama pasienio zona. Pasienio režimas, speciali pasų ir leidimų sistema ribojo ūkinę veiklą ir socialinius žmonių tarpusavio ryšius. Klaipėdos miestas liks pirmos kategorijos pasienio režimo miestu iki pat šeštojo dešimtmečio pradžios. Operatyvinių sektorių laikotarpiu NKVD kariuomenė iš esmės buvo vienintelė pagrindinė kariuomenė, kuri palaikė ryšius su civiliais gyventojais. Apie tikrąjį NKVD kariuomenės ryšių su vietos gyventojais pobūdį galima rasti net pačių NKVD pareigūnų pranešimuose. Viena citata: „Rugpjūčio 15 d. plente netoli Klaipėdos, link Tilžės, buvo užmuštas Dovelų valsčiaus Vykdomojo komiteto pirmininkas V. Silenis. Žudikai pasirodė esą Tilžės įgulos NKVD geležinkelio apsaugos kariuomenės kariškiai Kočanovas, Kočatkovas, Fofanovas, Kunikovas“. Tokių pranešimų yra labai daug. Į klausimą, kiek žmonių - vyrų ir moterų - fiziškai arba moraliai nukentėjo vien nuo NKVD kariuomenės, dar turėsime atsakyti.

Kartu su Raudonąja armija į Klaipėdos kraštą įžengė ir busimieji jo vadovai bei kiti atsakingi pareigūnai. Dar 1944 m. spalio mėnesį buvo paskirtas LSSR liaudies komisarų tarybos įgaliotinis Klaipėdos kraštui V. Bergas, busimasis pirmasis Šilutės karo komendantas, o vėliau - pirmasis Klaipėdos miesto Vykdomojo komiteto pirmininkas. To laikotarpio valdžios struktūrų būdingiausias bruožas tas, kad visi vadovai at-

siųsti arba iš Rusijos, arba iš Lietuvos už partinius ar karinius nuopelnus. Jie visiškai nemokėjo arba blogai mokėjo Klaipėdos krašto istoriją, todėl nesugebėjo suprasti ir įvertinti jo specifikos. Dauguma visų lygių vadovų ir pareigūnų nemokėjo lietuvių kalbos, buvo menko išsimokslinimo. Keletas vadovų lietuvių tarp jų negalėjo turėti jokios apčiuopiamos įtakos. Todėl pagrindinis naujųjų vadovų reakcijos susidūrus su klaipėdiškiais klausimas buvo - ką su jais daryti? Ir vienintelis atsakymas - iškeldinti, t. y. atsikratyti.

Kita labai svarbi aplinkybė. Raudonoji armija, 1944 m. rudenį įžengusi į Klaipėdos kraštą, randa jį tuščią. Išimčių buvo nedaug. Atsitraukdamas *vermachtas* evakavo beveik visus civilius gyventojus, kiti nuo Raudonosios armijos bėgo patys. Iš NKVD Klaipėdos operatyvinės grupės žvalgybos ataskaitų matyti, kad kai kuriuose kaimuose likę 2, 3, kai kur 10 ūkių. Kiti kaimai stovėjo tušti, tik Traksėdžių kaimas nepasitraukė ir liko visas. 1945 m. vasarą NKVD kariai pamėgino suskaičiuoti išvartus krašto gyventojus. Tokių jie suskaičiavo 27 tūkstančius. Visiškai akivaizdu, kad tas skaičius nerealiai sumažintas, bet jis ilgai buvo oficialus, skirtas repatriacijos tarnyboms. Klausimas, kiek žmonių pasiliko, kiek gyventojų po karo liko krašte, iki šiol yra atviras dėl duomenų trūkumo ir fragmentiškumo.

Trūkstant gyventojų, pats svarbiausias uždavinys buvo šią teritoriją apgyvendinti. Iš pradžių tai vyko stichiškai. Lietuvoje, ypač paribio su kraštu rajonuose, pasklido gandas, kad Vokietijoje (taip šis kraštas buvo vadinamas Lietuvoje) stovi tušti ūkiai. Taip apleistame Klaipėdos krašte pasirodė pirmieji naujakuriai. Pasilikusieji klaipėdiškiai tokius atėjūnus sutiko priešiška. Prasidėjo nematoma kova. Naujakuriams buvo grasinama, jie buvo užpuldinėjami, deginami jų kaimai, užverčiami šuliniai. Apgyvandinimo eigą reikėjo disciplinuoti. Šiam tikslui į regioną Lietuvos KP CK atsiuntė savo įgaliotinį Žoliną. Jis pabandė suskaičiuoti, kiek ūkių liko, kiek yra tuščių. Jo duomenimis, iš visų prieškarinių 12 tūkst. ūkių, buvusių krašte, baigiantis karui, apie 87% stovėjo tušti, iš jų 21% Klaipėdos ir apie 19% Šilutės apskrityje. Tikslų duomenų iš Pagėgių apskrities nėra. Pagal šiuos duomenis buvo apskaičiuotas Klaipėdos krašto apgyvendinimo planas. Ir Žolinas, laikydamasis to meto žemės reformos normų, pasiūlė Klaipėdos krašte apgyvendinti 13 tūkst. šeimų. Šitas planas buvo priimtas gerokai pataisytas. Tuo pagrindu buvo išleistos reikiamos direktyvos, priimti nurodymai, ir krašte pradėta apgyvendinti valstiečius iš Didžiosios Lietuvos. Vėliau, 1951-1952 m., vyks antrasis organizuotas šio krašto apgyvendinimas - tada bus keliami gyventojai į kuriamus žvejų ūkius. Taip šeštajame dešimtmetyje

kraštas bus apgyvendintas gyventojais iš Didžiosios Lietuvos. Gyventojai buvo renkami iš visų etninių Lietuvos regionų. Taip Klaipėdos kraštas buvo apgyvendintas, bet aš manyčiau, kad buvo padaryta gana didelė žala etniniams Lietuvos regionams, iš kurių dažnai išvykdamo ištisi kaimai. Bet grįžkime prie klaipėdiškių.

1945-1946 m. Lietuvoje vyko repatriacija ir sugrįžo maždaug 36 tūkst. repatriantų. Labai mažytė dalis, 4 tūkst. iš jų, grįžo į Klaipėdos kraštą. Šita pirmoji repatriacijos banga iš esmės apėmė grįžtančius iš sovietinės okupacinės zonos Vokietijoje. 1946 m. repatriantų srautas išsenka, visos repatriacijos tarnybos faktiškai panaikinamos, bet Vakarų Europoje, pasirodo, dar liko labai daug pabėgėlių. Tuomet ir paaiškėjo, kad gražinti Klaipėdos krašto gyventojus į Tėvynę nėra jokio juridinio pagrindo, nes jie niekada nebuvo ir nesijautė SSRS piliečiais.

Pilietybės klausimas XX amžiuje buvo pats painiausias klaipėdiškiams. Ne kartą jie buvo verčiami pasirinkti - pilietybę ar tautybę. Apisprendimo svarstyklės kryptavo tai į vieną, tai į kitą pusę. 1939 m. Hitleriui aneksavus Klaipėdą, čia gyvenusieji lietuvių tautybės asmenys buvo padalyti į dvi kategorijas. Pirmieji - asmenys, kurie 1924 m. atgavo Lietuvos pilietybę, o po Klaipėdos krašto aneksijos nepareiškė noro likti lietuviais, automatiškai tapo Vokietijos lietuviais. Antrajai kategorijai priklausytų Lietuvos Respublikos piliečiai, gyvenę Klaipėdos krašte po aneksijos. Pagal Lietuvos Respublikos užsienio pasus jie buvo traktuojami svetimšaliais. Artėjant prie Rytprūsių frontui, abiejų šių kategorijų Klaipėdos krašto gyventojai drauge su tikraisiais Vokietijos gyventojais karo buvo nublokšti į Europą. Taigi, remiantis SSRS pilietybės įstatymu, jie visi nebuvo Lietuvos SSR piliečiai. Priklausę pirmajai kategorijai, buvo Vokietijos piliečiai, o kiti - asmenys be pilietybės. Taigi tuos klaipėdiškius, kurie Vokietijoje atsidūrė sovietinėje okupacijos zonoje, gražinti į Lietuvą kartais buvo galima net prievarta, remiantis jų gimimo vieta. Asmenis, kurie atsidūrė sąjungininkų okupacinėse zonos, gražinti į SSRS tiek juridškai, tiek fiziškai buvo komplikuota, nes tam priešinosi ne tik patys žmonės, bet ir Anglijos, JAV, Prancūzijos emigracinės bei repatriacijos tarnybos.

Dabar šiek tiek nukrypsiu į šoną ir pasakysiu, kad tuo metu pilietybės ir gražinimo į SSRS klausimas buvo palietęs ne tik klaipėdiškius, bet ir visų teritorijų, kurias Sovietų Sąjunga 1939-1940 m. inkorporavo į savo sudėtį, gyventojus. Tai Besarabija ir visas šitas regionas.

1947 m. vyko svarbus pasitarimas Maskvoje, ir J. Paleckis inicijavo SSRS pilietybės pataisą dėl klaipėdiškių pilietybės. 1947 m. gruodžio pabaigoje įsakas buvo priimtas. Jis numatė, kad lietuvių tautybės Klaipė-

dos krašto gyventojai, iki 1939 m. kovo 22 d. buvę Lietuvos piliečiais, pripažįstami SSRS piliečiais.

Remiantis šia pataisa, pasitelkus propagandos priemones ir įvairius kitus būdus, į Klaipėdos kraštą tuo metu pavyko grąžinti dar 2 tūkst. repatriantų. Iš viso į kraštą grįžo tik apie 6 tūkst. repatriantų. Būdingiausias bruožas buvo tas, kad grįžo seni, ligoti žmonės, invalidai, moterys su vaikais, jaunimas namo negrįžo. Ką jie rado grįžę? Visų pirma paaiškėjo, kad jie nebuvo čia nei laukiami, nei reikalingi. Jų namus buvo užėmę nauji šeimnininkai. Neretai pareigūnai galėjo juos atleisti iš darbo. Cituoju: „Atleisti iš darbo tą vokišką kiaulę“. Nuosavybė buvo prarasta. Tie, kurie bandė kovoti ir nuosavybę susigrąžinti, dažniausiai 1948-1949 m. buvo ištremti į Sibirą. Visi klaipėdiškiai, ypač repatriantai, sulaukė ypatingo NKVD struktūrų dėmesio. Apie juos buvo renkama speciali medžiaga. Visuose statistiniuose ir analitiniuose dokumentuose ji ėjo atskira eilute.

Kaip ir kiti Lietuvos gyventojai, Klaipėdos kraštas nukentėjo per masines deportacijas. Bendras rezultatas - maždaug per visą stalininių deportacijų laikotarpį iš šio krašto ištremta apie 6,5 tūkst. žmonių. Šios netektys ypač skaudžios, nes, kai tremtiniai pradės grįžti iš Sibiro, klaipėdiškiai sugebės atkurti buvusią savo vokišką pilietybę ir, nebeužsukdami į gimtinę, išvyks tiesiai į Vokietiją.

Krašte - ypatinga padėtis. Kuriant žvejybos pramonės ūkius, uostus ir laivynus, darbo jėga buvo rekrutuojama iš Rusijos. Taip čia atsiranda trečiosios kultūros žmonės - rusai ir rusakalbiai. Įvairių tautelių ir tautų etnoso susimaišymas, be jokios abejonės, buvo pagrindinis nacionalinės stalininės politikos bruožas. Prasideda moralinių standartų deformacijos. Atsiranda reiškinių, prie kurių klaipėdiškiai sunkiai priprato arba kurių ir visiškai nepriėmė: nesąžiningas požiūris į nuosavybę, girtuoklystė, kuri niekada nebuvo krašte toleruojama, savotiška ekspresyvi atvykėlių leksika ir daugybė kitų dalykų. Kad šis sovietinių standartų diegimas klaipėdiškiams buvo nepriimtinas, parodė masinė jų emigracija 1958-1960 m. į Vokietiją. Tada iš 7,5 tūkst. išvykusių iš Lietuvos 81% buvo klaipėdiškiai, o pagal dokumentus 82% jų buvo lietuviai.

Ir galutinis tos trumpos sovietizacijos rezultatas yra tas, kad šandien galima konstatuoti, jog Klaipėdos kraštas, jo kultūra ir istorinis kultūros subjektas tebėra tikrai istorinė sąvoka.

Ačiū už dėmesį.

Sovietų armijos žala Estijos gamtai ir aplinkai

*Martas Nikius, Tarptautinė buvusių politinių kalinių
ir komunizmo aukų sąjunga*

Pone prezidente, ponios ir ponai! Šiame Kongrese, vykstančiame Vilniaus mieste, buvo nemažai kalbėta apie sumažėjusį gyventojų skaičių, institucionalizuotą terorą ir kitus buvusio komunistų bloko vadovų bei jų samdinių nusikaltimus.

Tačiau iki šiol nedaug buvo pasakyta apie komunistinių struktūrų ir jų monarchų padarytus ekonominius nuostolius bei žalą Sovietų okupuotoms šalims.

Didelę minėtų nuostolių dalį sudaro Estijos gamtai padaryta žala, atsiradusi dėl Sovietinės armijos veiklos.

Prieš Antrąjį pasaulinį karą armija užėmė tik nedidelę taikingos Respublikos dalį. Dėl to karinių junginių žala gamtai iš esmės buvo nereikšminga.

1939 m. rudenį, praėjus keletui savaitių po Molotovo-Ribbentropo pakto sudarymo, Maskvoje buvo pasirašyta plačiai pagarsėjusi Bazių sutartis. Pagal tą sutartį formaliai vis dar nepriklausomos šalies teritorijoje, daugiausia Estijos šiaurės vakaruose ir salose, buvo dislokuota apie 35 tūkst. Sovietų armijos kareivių. Paskui Estija buvo okupuota ir prijungta prie Sovietų Sąjungos.

Tada visa padėtis dramatiškai pasikeitė. Sovietų armijai ir saugumo organams priklausančių žemių nekontroliavo Estijos vyriausybė ar jos civilinės struktūros, o ką jau kalbėti apie gamtosaugos specialistus.

Minėtoji 1939 m. rugsėjo 28-osios Bazių sutartis buvo pasirašyta spaudžiant aukščiausio rango sovietų valdininkams su sąlyga, kad galios dešimt, ilgiausiai - penkiolika metų. Ji niekada nebuvo pratęsta. Taigi užsienio karinės pajėgos turėjo palikti Estiją 1949, vėliausiai - 1954 m. Okupacinės kariuomenės daliniai pasiliko čia kur kas ilgiau ir tik 1994 m. rugpjūčio 31 d. buvo oficialiai išvesti iš Estijos teritorijos. Tačiau šalyje liko daugybė Rusijos karininkų, užsimaskavusių provo-

katorių ir avantiūristų su savo šeimomis, kurie dabar jau tapo „nacionaline mažuma“ ir naudojami visomis tiek iš Estijos, tiek iš Rusijos gaudomomis privilegijomis.

Taigi beveik pusę amžiaus trukusios mano šalies okupacijos ir rusinimo pabaiga tėra iliuzinė. Tokios kalbos skirtos tik lengvatikiams mulkinti ir tarptautinės visuomenės akims apdumti.

Kokie šios nepavydėtinos situacijos, užgriuvusios nepriklausomą valstybę, rezultatai vertinant gamtos apsaugos ir aplinkos politikos aspektu?

Toliau kalbėdamas pasitelksiu akademiko Anto Raukaso (Talinas) tyrimų duomenis, kuriais remiantis neseniai išleista gerai argumentuota, turtinga faktų ir skaičių, puikiai iliustruota knyga „Endise Noukogude Liidu sijavae jaakreostus ja seile likvidermine“ (estų kalba, su smulkia angliška santrauka „Sovietų armijos žala Estijos gamtai ir jos likvidavimas“).

Remiantis šios monografijos duomenimis, armija išeidama paliko milžinišką kiekį įvairiausių atliekų, įskaitant metalo laužą, švino akumuliatorių, padangas, plastmasės atliekas, toksiškus skysčius ir kt. Beveik visi kariniai statiniai, pastatyti labai nekokybiškai ir toli nuo centrinių gyvenviečių (pavyzdžiui, Karujarvėje arba Sorvėje, Saremos saloje), civilinėms reikmėms netinka ir turi būti nugriauti.

Štai keletas skaičių, iliustruojančių, kaip Sovietų kariuomenė užteršė Estiją (apytiksliai skaičiai):

- plotai, užteršti naftos produktais, - 4100 ha;
- geležies, plieno ir spalvotųjų metalų laužas - 158 000 t 2600 ha plote;
- neorganinės atliekos - 365 000 t 700 ha plote;
- miško nuostoliai - 19 700 t 500 ha plote;
- buitinės atliekos - 52 000 t 300 ha plote.

Vien tik Taline Sovietų kariuomenė paliko 32 992 t atliekų, užteršta teritorija sudaro 79 ha, o tokių plotų yra 184. Atitinkami skaičiai Tartu (antrame pagal dydį Estijos mieste) - 385 870 (!), 30 ir 72. Visos Respublikos mastu šie skaičiai tokie: 1 741 159, 2212 ir 2883.

Estijos Respublikoje buvo 1565 buvusios Sovietų Sąjungos kariniai objektai. Jie buvo užėmę 87 147 ha plotą, kas sudaro 1,9 proc. šalies teritorijos.

Estijos pakrantės vandenyse buvo paskandinta daugiau nei 50 buvusio sovietinio karinio laivyno laivų, tarp jų ir Viši tipo povandeninis laivas. Daugiausia laivų nuolaužų yra dviejuose Talino uostuose. My-

nisadamo uosto akvatorijos dugne iš viso buvo 19 karinių, raketsvaiddžių, minosvaiddžių ir povandeninių naikintuvų. Šio uosto kontrolė perėjo į Estijos valdžios struktūrų rankas tik 1994 m. rugsėjo 1 d. Todėl dar laukia labai daug uosto valymo darbų. Iškelti iš jūros dugno laivus - labai sunki (ir brangi) užduotis, nes daugelis nuolaužų stipriai surūdijusios ir keliant gali suirti. Laivų liekanų po vandeniu pjaustyti negalima, nes jose gali būti naftos ar kitų nuodingųjų medžiagų, kurios tuomet išsilietų į jūrą.

1997 m. buvo baigti pagrindiniai uostų valymo darbai. Tačiau žinios apie laivus, paskandintus Estijos pakrantės vandenyse, vis dar nėra galutinės.

Anto Raukaso ir jo bendradarbių monografiją sudaro 15 skyrių, iš kurių būtų galima pacituoti šiuos:

- raketų bazės ir su jomis susijęs aplinkos užterštumas (kalbama apie dirvos ir gruntinių vandenų užterštumą saminiu, toksiška šarmine raketų kuro sudedamąja dalimi, Keila-Joa, Radi ir kitose raketų bazėse);
- pavojingų atliekų buvusiuose kariniuose objektuose surinkimas ir nukenksminimas (pavyzdžiui, Maniku okupacinė kariuomenė paliko 20 t napalmo; įvairiose Estijos vietose buvo rasta dideli kiekiai dujų ir padegamųjų mišinių, chloropiorino ir t. t.);
- grėžinių tamponavimas ir konservavimas (buvusių karinių objektų grėžinių nukenksminimo darbų apžvalga);
- sprogmenų nukenksminimas (pagrindinis dėmesys skirtas išminavimo darbams Pakrio, Osmusaro ir Naisaro salose, Aegvydaus poligone ir kitur);
- povandeninių laivų ekipažo mokymo centras ir aplinkosaugos problemos (aprašoma moderniausia atominių povandeninių laivų ekipažo mokymo įstaiga uždarame Paldiskio mieste, kurią kontroliuoja Rusijos specialistai ir kuri buvo didžiulis taršos šaltinis);
- Silamėjės pramoninis kompleksas ir metalo atliekos (problemos, susijusios su pavojinga radiacine tarša buvusioje karinėje gamykloje užslaptintame rusakalbiame mieste Estijos šiaurėje).

Labiausiai užteršti Estijos rajonai yra kariniai objektai Taline, Pakrio salose, Pakrio kyšulyje, kariniame dalinyje Kloga, Aegvydaus karinio mokymo poligone (33 100 ha) ir Laeve (13 411 ha), kur dešimtmečiais buvo bombarduojama, šaudoma iš artilerijos pabūklų ir mokomi pėstininkai.

Apie 65 000 ha Estijos miškų pateko į artilerijos poligonų ir tankodromų teritorijas (Maniku netoli Talino, Harilaid Saremos saloje ir kt.).

Čia jie buvo neprižiūrimi ir naudojami ne pagal paskirtį. Didžiuliai miškų plotai buvo sunaikinti gaisrų, kilusių per šaudymus ir bombardavimus. Dažnai tai buvo patys vaizdingiausi regionai, pavyzdžiui, Esker ir Kame vietovės prie Aegvydaus, Estijos šiaurėje. Gaisruose išnyko ar žuvo daug gyvūnų ir augalų.

Aegvydaus, Maniku, Kloga ir Keilos artilerijos poligonuose pilna tranšėjų, kraterių ir po bombardavimų likusių griovių. Beveik visuose poligonuose randama labai daug minų, artilerijos sviedinių ir nesprogusių bombų, kurios yra tapusios nelaimingų atsitikimų priežastimi ir vis dar kelia pavojų žmonių gyvybei. Gausybė tranšėjų raketų bazėse ir ryšio daliniuose neatpažįstamai pakeitė kraštovaizdį.

Iki 1939 m. Vaike Pakrio ir Suur Pakrio salose, per mylią ar dvi į vakarus nuo Paldiskio miestelio, beveik nebuvo taršos šaltinių. 1934 m. čia gyveno 354 žmonės, beveik visi švedai (viena iš prieškarinio Estijos nacionalinių mažumų), kurie užsiėmė žemės ūkiu, žvejyba, ruonių medžiokle. Jie buvo išvaryti iš savo namų, ir nuo 1950 m. iki 1992 m. vasaros Pakrio salos buvo tapusios sovietų karo aviacijos bombardavimo mokymo poligonu. Traukdamasi okupacinė kariuomenė paliko apie 1000 ha išknaisiotos žemės, išvarpytos bombų tuneliais iki trijų metrų gylio. Iki 1996 m. čia buvo susprogdintos 2949 bombos. Kraštovaizdį čia vis dar gadina pasenę kariniai įrenginiai, kurie buvo bombų taikiniai.

Naisaro saloje, kuri matyti iš Talino, po Antrojo pasaulinio karo pradėtos milžiniškos statybos, į kurias buvo suvežta daug svetimšalių iš Rytų. Vietiniai gyventojai, daugiausia kalbantys švediškai (1934 m. jų buvo 450), išvaryti. Civiliams sala tapo uždaryta, joje įrengta sovietų karinė bazė. Sovietų karinis jūrų laivynas įrengė didžiulį slaptą jūrinių minų sandėlį ir minų surinkimo fabriką. Šiai produkcijai transportuoti 18,6 km² sala buvo išraizgyta siaurojo geležinkelio bėgiais. Minų sandėlis užėmė apie 20 ha plotą ir buvo apjuostas keliom eilėm vielinės tvoros. Net ir dabartinais laikais Madasadame, kur buvo nukenksminamos minos, randama gausybė tuščių minų apvalkalų. Dideli salos plotai vis dar gausiai užteršti.

Sovietų laikais buvo apribotas eilinių žmonių susisiekimasis su Baltijos salomis, o kartais net mokslininkai negalėjo kariniuose objektuose susipažinti su gamtos paminklais.

Nuo 1992 m. iš valstybės biudžeto buvo skiriama lėšų žalos mastui įvertinti. Žalieji savo veikla atkreipė visuomenės dėmesį į kritišką gamtos būklę visoje šalyje, įskaitant ir karines bazes. Į Aegvydaus artilerijos poligoną jaunimas vyko rinkti bombų. Estijos specialistai, vadovavę likviduojant karinių dalinių padarytą žalą gamtai, buvo mokomi

Vokietijoje. 1993 m. buvo finansuojamas bendras Danijos ir Estijos aplinkosaugos ministerijų projektas išvalyti naftos teršalus iš buvusio Tapa karinio oro uosto. Galima pateikti daugiau panašių pavyzdžių, bet akivaizdu tai, kad Estija pati viena negali panaikinti visų sovietinės okupacijos ir kolonizacijos padarinių.

Visa Sovietų Sąjungos kariuomenės Estijos Respublikai padaryta žala siekia 56 mlrd. Estijos kronų (t. y. 4 mlrd. JAV dolerių). Turbūt panašius skaičius galėtų pateikti ir mūsų pietiniai kaimynai, kurie susiduria su tokiais pačiais sunkumais. Tad kas apmokės sąskaitas?

Šiandieninė Rusija, juridinė Sovietų Sąjungos įpėdinė, Lenkijos, Vengrijos ir Čekijos atsiprašė už praeities nusikaltimus. Bet iki šiol atkakliai neigiama, kad dėl stalininės užsienio politikos Estija, Latvija ir Lietuva buvo okupuotos ir kolonizuotos. O ką jau kalbėti apie visų nuostolių ir žalos kompensavimą trims Baltijos šalims.

Kaip jau sakyta šio pranešimo pradžioje, okupacinė armija iš Estijos buvo išvesta 1994 m. rugpjūčio 31 d. Prieš tai, 1994 m. liepos pabaigoje, Lennartas Meri, Estijos Respublikos Prezidentas ir jo kolega Rusijoje Borisas Jelcinas Maskvoje pasirašė nuolankų ir pusiau konfidencialų susitarimą. Remiantis šiomis vadinamosiomis Liepos tezėmis (Julilepped), apie 20 tūkst. buvusių sovietų karininkų ir KGB darbuotojų liko vis dar nedesovietizuotoje Estijoje. Priimtame dokumente Estija nepareiškė jokių pretenzijų dėl milžiniškos karinės taršos ir žalos, padarytos šalies gamtai po 1939-1940 m. ir siekiančios 56 mlrd. Estijos kronų. Prosovietiniai Estijos diplomatai ir politikai jau anksčiau buvo paniekinę kertinį Estijos Respublikos akmenį - 1920 m. Tartu taikos sutartį. Taip svetima valdžia ir vėl buvo įteisinta... Ką gi daryti?

Girdėjau, kad Lietuvos ir Latvijos valdžios atstovai, politikai ir žiniasklaida dėl šių problemų laikosi kur kas tvirtesnės pozicijos ir nebijo tiesiai šviesiai pareikšti pokomunistinei Rusijai pretenzijų.

Suvienykime savo pastangas, ženkime kartu ir niekada nepavarkime vertindami komunizmo nusikaltimus, pateikdami teisėtus reikalavimus tiems, kurie kalti dėl sunkios Baltijos šalių praeities visomis prasmėmis, įskaitant ir karinę taršą bei žalą aplinkai!

Vokietija jau sumokėjo kompensacijas nacizmo aukoms ir nukentėjusiesiems. Kodėl dabartinė Rusija negalėtų taip pasielgti su pavergtomis šalimis, kolonizuotomis tautomis ir visais nukentėjusiais nuo komunizmo?

Tikiuosi, kad Kongresas ir Visuomenės tribunolas priims šiuo klausimu esminį sprendimą.

Sovietinių baudžiamųjų tarnybų veiklos padariniai Baltarusijoje 1920–1950 m.

Igoris Kuznecovas, Baltarusijos valstybmis universitetas

1922 m. birželio 1 d. buvo priimtas Rusijos Federacijos baudžiamasis kodeksas. Šis Kodeksas ir jo 1926 m. redakcija veikė Baltarusijoje iki 1958 m. Plačiai žinomas garsusis šio Kodekso 58 straipsnis „Kontrevoliuciniai nusikaltimai“. Straipsnyje buvo 14 punktų ir 13-oje iš jų buvo numatyta aukščiausioji bausmė - sušaudymas. Ketvirtajame dešimtmetyje kaltinimai dažniausiai ir būdavo pagal 58 straipsnio punktus - I-ąjį (Tėvynės išdavimas), 6-ąjį (šnipinėjimas), 7-ąjį (valstybinės pramonės, transporto, kooperacijos griovimas), 8-ąjį (teroro aktų vykdymas), 10-ąjį (kontrevoliucinė, antisovietinė veikla, propaganda ir agitacija) ar II-ąjį (dalyvavimas kontrevoliucinėje organizacijoje).

Beveik pusė visų kaltinamųjų ketvirtajame dešimtmetyje buvo nuteisiami pagal 58 straipsnio 10 punktą, kur baudžiamoji atsakomybė buvo numatyta net iki aukščiausios bausmės tokiais atvejais: šmeižikiški pasisakymai apie partijos vadus ir vyriausybę; SSRS užsienio politikos diskreditavimas; religinė propaganda; pralaimėjimo nuotaikų skleidimas; bandymai diskredituoti RKKK; pasisakymai apie ekonominę darbo žmonių padėtį SSRS ir kapitalizmo garbstymas; kontrevoliuciniai išpuoliai prieš komunistus; sistemingas atsisakymas dirbti NKVD ir kituose lageriuose. Pažymėtinas labai didelis baudžiamųjų nusikaltimų, už kuriuos teismai galėjo skirti aukščiausią bausmę, skaičius. Pavyzdžiui, pirmajame skyriuje „Kontrevoliuciniai nusikaltimai“ iš septyniolikos baudžiamųjų nusikaltimų už keturiolika buvo numatyta aukščiausioji „socialinės apsaugos“ bausmė. Už daugelį baudžiamųjų nusikaltimų, tarp jų ir už nekeliančius didelės grėsmės visuomenei (atsisakymas mokėti mokesčius, galvijų išskerdimas ir kt.), buvo numatyta viso turto konfiskacija.

Už beveik visus kontrevoliucinius nusikaltimus buvo numatytos tokios „socialinės apsaugos“ priemonės: paskelbimas darbo žmonių priešu

ir BSSR ar kitos sąjunginės respublikos, o sykiu ir SSRS pilietybės atėmimas; visiškas ar dalinis teisių atėmimas; ištrėmimas tam tikram laikui iš SSRS; draudimas gyventi kai kuriose vietovėse.

Svarbu pažymėti, jog, teismui atėmus iš nuteistojo teises, šis netekdavo ne tik politinių teisių, bet ir elementarių materialinės egzistencijos sąlygų. Pavyzdžiui, visiškai atėmus teises, asmuo ne tik negalėdavo užimti kokių nors pareigų, bet ir netekdavo teisės į pensiją, į pašalpą, iš jo buvo atimamos ir tėvystės teisės.

Tiriant archyvinės be pagrindo represuotųjų bylas, pasirodė, kad labiausiai paplitęs buvo neteisėtas žmonių apkaltinimas Tėvynės išdavyste (63 str.). Tai SSRS piliečio veika, pakenkusi karinei SSRS galiai, jos valstybinei nepriklausomybei ar teritorijos neliečiamumui, taigi šnipinėjimas, pabėgimas ar perbėgimas į užsienį.

Griežta bausmė buvo skiriama ir kaltojo giminaičiams. Jeigu pilnamečiai giminės apie ketinimą bėgti žinojo, bet apie tai nepranešė ir padėjo išdavystei rengtis bei ją įvykdyti, jie buvo baudžiami laisvės atėmimu nuo 5 iki 10 metų ir turto konfiskavimu. Kiti pilnamečiai kartu su nusikaltusiuoju gyvenantys jo šeimos nariai buvo baudžiami atimant jiems rinkimų teises ir 5 metams ištremitant į tolimuosius Sibiro rajonus. Taigi pačiame įstatyme glūdėjo galimybė represuoti jokių nusikaltimų nepadariusius asmenis.

1929 m. pagrindinis represinės mašinos taikinyje buvo valstiečiai, sudarę šalies gyventojų daugumą. Tas pat vyko ir Baltarusijoje. Politinėmis represijomis visiškai pagrįstai galima laikyti masinį ir turėjusį traagiškų padarinių išbuožinimą. Nuo 1929 m. pabaigos iki 1930 m. vidurio SSRS buvo „išbuožinta“ daugiau negu 320 tūkst. šeimų (ne mažiau kaip 2 mln. žmonių) ir konfiskuota turto, kurio vertė siekė daugiau negu 400 mln. rublių. Trečiajame-penktajame dešimtmetyje Baltarusijoje buvo „išbuožinta“ ne mažiau kaip 350 tūkst. žmonių.

1931 m. vasarį per šalį nusirito nauja didelė išbuožinimo banga. Tik iš BSSR į Uralo, Sibiro ir Kazachstano rajonus buvo išsiųsta daugiau kaip 100 tūkst. valstiečių. OGPU-NKVD žinybinės statistikos duomenimis, 1930-1931 m. šalyje išbuožinta 569,3 tūkst. ūkių, iš kurių į tolimuosius rajonus išgabenta 381 tūkst. šeimų (daugiau kaip 15 tūkst. žmonių - iš Baltarusijos).

1931 m. išbuožinimo tempas ir mastas jau negalėjo būti siejami su kolektyvizacija, ir daugiausia juos lėmė ūkio organų paraiška. Nuo tų metų OGPU perėmė visą „technologijos ciklą“ nuo iškeldinimo iki perkėlimo darbo lageriuose panaudojimo ir nušalino nesėkmingai veikusius konkurentus (NKVD sistema), kurie nesugebėjo ne tik „ūkiškai“

panaudoti išbuožintųjų darbo jėgos, bet ir organizuoti jų apgyvendinimo įvairiose vietose ir apsaugos.

Greta teismo institucijų gyvavo ir ištisa neteisminių tarnybų sistema. Ji SSRS ir BSSR pradėjo formuotis dar 1923 m. Tų metų vasario 15-ąją SSRS CVK sprendimu buvo įkurta OGPU Teismo kolegija. Ji turėjo teisę neteismine tvarka nagrinėti diversijos, kenkimo ir kitų nusikaltimų bylas bei taikyti visas bausmes.

1932 m. buvo atverstas naujas liūdnei pagarsėjusių SSRS represijų puslapis. 1932 m. rugpjūčio 7 d. Sovietų Sąjungos VCIK ir SNK buvo priimtas įstatymas „Apie valstybinių įmonių, kolūkių ir kooperatyvų turto apsaugą bei visuomeninės socialistinės nuosavybės stiprinimą“. Tame įstatyme buvo numatyta tik viena bausmė - sušaudymas, ir tik išimtiniais atvejais bei esant lengvinančių aplinkybių - 10 metų laisvės atėmimo. SSRS aukščiausiojo teismo duomenimis, 1933-1939 m. vien tik teismo institucijos nuteisė 78 691 asmenį. Prie šio skaičiaus pridėjus tuos, kuriuos nuteisė SSRS OGPU ir respublikų, kraštų bei sričių įgaliotosios OGPU atstovybės, bus daugiau nei 540 tūkst. žmonių.

Lygiagrečiai su valstiečių represijomis baudžiamieji organai 1929-1933 m. vykdė akcijas, nukreiptas visų pirma prieš inteligentiją.

Bendrame represijų sraute Baltarusija nebuvo išimtis. Trečiojo dešimtmečio pabaiga ir ketvirtojo dešimtmečio pradžia Respublikoje buvo „pažymėtos“ bylomis apie kenkimą, „kontrevoliucines ir diversines bei šnipų organizacijas“ bei baltarusiškus jų filialus - „Prompartiją“, RSDDP (menševikų) Sąjunginį biurą ir kt.

1937-1938 m. niekuo nekaltus žmones užgriuvo nauja viską pakeičianti masinių represijų banga. Pasiskelbęs, jog gina socializmą nuo jo „priešų“, Stalinas elgėsi kaip pikčiausias ir klastingiausias priešas. Joks baltasis teroras, joks karas nebūtų galėję padaryti liaudžiai tiek blogio, kiek padarė jis, gindamas savo absoliutinę valdžią.

BSSR NKVD ir vietos „troikų“ veikla itin suaktyvėjo po 1937 m. liepos mėnesio, kai, vykdant nurodymą iš aukščiau, vietose buvo sudaromi aktyvių „kontrevoliucinių elementų“ sąrašai. Po to Baltarusijoje, Vakarų Sibire ir kituose šalies regionuose prasidėjo masiniai suėmimai ir „kontrevoliucinių bylų“ klastojimo operacijos.

Tomis operacijomis buvo siekiama „sukurti“ vadinamąsias „sajungines kontrevoliucines organizacijas“: kontrevoliucinę diversinę, antisovietinę teroristinę sukilėlių eserų šnipų, kontrevoliucinę nacionalistinę fašistinę, lenkų karinę ir daugelį kitų organizacijų.

Sričių ir miestų NKVD valdybos gaudavo nurodymus nustatyti skirtą „liaudies priešų“ skaičių. Įvairiais būdais, tarp jų ir remiantis iš anks-

to surinktais slapty informatorių bei visuomeninių „pagalbininkų“ skundais, skubiai gautais naujais anksčiau suimtųjų prisipažinimais ir kt., pagal „užsakymą“ buvo sudaromi konkrečių asmenų sąrašai. Paskui jie būdavo suimami.

O vykdavo viskas štai kaip. Centras duodavo užsakymą išaiškinti nustatytą „liaudies priešų“ skaičių. Remdamiesi nurodymu, sričių NKVD skirdavo atitinkamas užduotis rajonams ir kiekvieną kitą mėnesį ar ketvirtį laukdavo naujų „konkrečių“ skaičių. Pavyzdžiui, Minsko miesto NKVD skyrius kas mėnesį gaudavo kontrolinį 3-5 tūkst. žmonių skaičių. Iš jų ne mažiau kaip 60% būdavo siūloma nuteisti pagal pirmąją kategoriją, t. y. sušaudant.

Būdavo taikomi specialūs ataskaitų blankai. Juose viskas būdavo surašoma į atskiras skiltis: kiek iš kokių sluoksnių „pašalinti“, kiek iš jų kariškių, kulto tarnų ir t. t. Būdavo ir taip, kad, greta bendro pagal užsakymą numatytų suimti žmonių skaičiaus, iš karto būdavo nurodomas ir numatomų sušaudyti skaičius. Viršyti „normą“ būdavo leidžiama, tačiau už jos neįvykdymą grėsė bausmė, net ir pati aukščiausia - „socialinė globa“. Todėl dažnai suimtuosius čia pat, „tinkamoje vietoje“ - miške, dauboje ar kapinėse, - sušaudydavo, o paskui atgaline data sutvardavo bylas su „prisipažinimais“.

Siekiant tą „darbą“ aktyvinti, buvo rengiamos miestų ir rajonų NKVD skyrių „socialistinės lenktynės“ - kas daugiau suims nurodytą kategorijų „liaudies priešų“. 1937 m. duomenimis, BSSR iš NKVD skyrių pirmą vietą užėmė Slucko skyrius, kuriam vadovavo valstybės saugumo leitenantas Tarakanovas.

Archyvinių tardymo bylų medžiaga ir represuotųjų atsiminimai leidžia tvirtinti, kad, siekdami išgauti iš tardomųjų reikiamus parodymus, NKVD darbuotojai dažniausiai taikydavo tokius metodus: tardymą konvejeriu (be pertraukos 7-8 valandas), tardymą naktį, nuolatinius kvietimus pas tardytoją, artimųjų paėmimą įkaitais, psichologinio kontrasto šoką, į akis šviečiamą labai stiprią lempą, „žirklių“ ir „kėdės“ metodą, suimtųjų statymą į nišą, grasinimą ginklu, spjaudymą į burną... NKVD darbuotojų išradingumas organizuojant tardymo sistemą, naudojant įmantriausius fizinio ir moralinio poveikio būdus buvo begalinis.

Tuo metu buvo itin paplitę nuteistųjų artimųjų areštai. 1938 m. sausio 16 d. SSRS teisingumo liaudies komisaras pasirašė įsakymą „Dėl draudimo atleisti iš darbo asmenis dėl jų giminytės su suimtuoju už kontrevoliucinį nusikaltimą“, o iki 1939 m. sausio 1 d. peržiūrėtos

1 175 998 bylos asmenų, kurie buvo nuteisti 1936-1937 m. Nustatyti tikslų tokių asmenų skaičių neįmanoma.

Iki 1942 m. teismų statistikoje į šią nuteistųjų kategoriją nebuvo atsižvelgiama. Remiantis SSRS aukščiausiojo teismo ir SSRS aukščiausiojo teismo Karinės kolegijos duomenų analize, galima tvirtinti, jog 1937-1939 m. tokių asmenų visoje SSRS turėjo būti daugiau negu 1 mln., o BSSR - ne mažiau kaip 90 tūkst.

1937 m. kilusi masinių represijų banga antroje 1938 m. pusėje pradėjo slūgti. Kai SSRS NKVD davė nurodymą pristabdyti masines akcijas šalinant „liaudies priešus“, sumažėjo bylų, keliamų dėl kontrrevoliucinių nusikaltimų (beje, BSSR jos iš viso sudarė vidutiniškai 30-40%).

Po 1939 m. rugsėjo mėnesio Baltarusijos NKVD organams darbo vėl padaugėjo. Į Rytus ėmė riedėti ešelonai su deportuotais vakarinių Baltarusijos sričių gyventojais. Iš to srauto Sibire atsidūrė daugiau negu 60 tūkst. baltarusių, lenkų, žydų ir kitų tautybių žmonių. Jei prie to skaičiaus pridėsime asmenis, kurie buvo represuoti teismo ir ne teismo institucijų administracine tvarka, susidarys daugiau nei 85 tūkst. asmenų. Archyviniai dokumentai, saugumo organų, MVD, teismų ir Rusijos Federacijos medžiaga leidžia daryti pirminę išvadą, kad Vakarų Sibire (dabartinės Novosibirsko, Kemerovo ir Tomsko sritys) ketvirtajame dešimtmetyje buvo ne mažiau kaip 25-30 tūkst. žmonių, kilusių iš Baltarusijos, represuotų vien teismo institucijų.

Autoriui teko analizuoti duomenis iš Baltarusijos kilusių represuotų žmonių, kurie ketvirtajame dešimtmetyje buvo Tomsko srityje. Paaiškėjo štai kas: pagrindinį smūgį patyrė valstiečiai ir darbininkai (iki 64%); pagrindiniai jų suėmimo motyvai - devyni iš dešimties apkaltinti padarę „kontrrevoliucinius nusikaltimus“; iki 70% piliečių nuteista 1937-1938 m.; aštuoni iš dešimties nuteistųjų būdavo sušaudomi ir tik ne daugiau kaip 2% buvo nuteisti mažiausiai 5 metams.

Apytiksliais duomenimis, 1920-1950 m. Baltarusijoje buvo represuota apie 1,5 mln. žmonių.

Ketvirtajame dešimtmetyje SSRS ir Baltarusijoje vykdytos masinės represijos buvo aiškiai suplanuotos, o baudžiamieji organai, tiesiogiai vadovaujami VKP(b), vykdė jas itin žiauriai ir nežmoniškai. Represijos buvo neteisėtos, prieštaravo pagrindinėms piliečio ir socialinėms ekonominėms teisėms. Jos turėjo tragiškų padarinių dešimtims ir šimtams tūkstančių žmonių.

Lietuvių tauta ir Italija

Andrea Damilano, Italijos ir Lietuvos kultūros centras

Pirmiausia norėčiau nuoširdžiai padėkoti Lietuvos žmonėms, nusprendusiems surengti šį nepaprastai svarbų tarptautinį Kongresą. Taip pat dėkoju, kad pakvietėte mane, Italijos-Lietuvos asociacijos, įkurtos 1990 m. gegužės mėnesį, viceprezidentą. Aš perduodu mūsų asociacijos Prezidento profesoriaus Paolo Barbi, Europos Parlamento ir Europos liaudies partijos sekretoriato nario, sveikinimus.

Praeitų metų birželį Romoje, glaudžiai bendradarbiaudamas su Lietuvos-Italijos kultūros centro Vilniuje pirmininke ponia Laima Pango-nyte, turėjau garbės organizuoti susitikimą, nagrinėjusį temas, kurias daugelis autoritetingų pranešėjų iš laisvos ir demokratiškos Lietuvos bei kitų valstybių, patyrusių sovietų okupacijos žiaurumus ir kančias, aptaria čia šiandien. Žmones, dalyvavusius aname susitikime, Šv. Petro aikštėje šiltai pasveikino popiežius Jonas Paulius II, kuris palinkėjo Lietuvai „tęsti taikos ir tikrosios laisvės, išsivadavus iš visų priklausomybės formų, kelią“.

Italijos žmonės visada užjautė skausmus kentusią Lietuvą, kurią, Stalinui ir Hitleriui sudarius išdavikišką sandėrį, prieš šešis dešimtmečius okupavo sovietai, paskui naciai, paskui vėl sovietai. Apie tai 1951 m., kalbėdamas Italijos Parlamente, nedviprasmiškai pareiškė Italijos Ministras Pirmininkas Alcide De Gasperi.

Praėjusiais metais Romoje vykusiame susitikime visi dalyviai labai jautriai reagavo į Balio Gajausko, 37 metus praleidusio Sibiro gulaguose, bei kitų Lietuvos pasipriešinimo judėjimo, nukreipto prieš Raudonąją armiją, dalyvių dramatiškus prisiminimus. Su dideliu susidomėjimu klausėmės ponios Onos Voverienės pasakojimo apie didvyrišką daugelio moterų, kurios vienos arba kartu su savo vyrais, tėvais ar sūnumis kovojo už laivę ir nacionalinės nepriklausomybės pergalę.

Italijos-Lietuvos asociacijos vardu šiame Kongrese norėčiau perduoti Lietuvos žmonėms kuo nuoširdžiausius linkėjimus, kad jie visuomet nuo visokių prispaudėjų pasiaukojamai gintų brangią laisvės dovaną. Taip pat linkiu Lietuvai kaip galima greičiau tapti visateise Europos Sąjungos, sudarytos iš laisvų ir demokratinių valstybių, nare.

Komunizmo ir pokomunizmo nusikaltimai Čečėnijoje

Aminat Saijeva, Čečėnijos informacijos centras Lietuvoje

Komunizmo nusikaltimai čečėnų tautai yra saviti dėl niekada nenutrūkusios čečėnų kovos už savo laisvę ir nepriklausomybę.

1917 m. vasario mėnesio įvykiai Rusijoje pratęsė kolonijos pakraščiuose gyvenančių tautų išsilaisvinimo iš Rusijos imperijos glėbio kovą. 1917-1918 m. Čečėnija sujungė Šiaurės Kaukazą į vientisą valstybę, nepriklausomą Jungtinę Kalnų Respubliką. Į jos sudėtį įėjo visos Šiaurės Kaukazo tautos, gyvenančios tarp Juodosios ir Kaspijos jūrų. Naująją Kaukazo valstybę sudarė 7 teritorijos - Abchazija, Adygėja, Dagestanas, Kabarda, Karačiajevo-Balkarija, Osetija ir Čečėnija-Ingušija. Teisinė sistema rėmėsi tradiciniu adatų, kurio pagrindiniai principai yra laisvė, lygybė ir demokratija, bendros visiems kaukaziečiams normos. Jungtinės Kalnų Respublikos Konstitucijos dvasia buvo artima JAV Konstitucijai. Netgi jos valstybinė vėliava buvo juostuota, o viršutiniame dešiniajame jos kampe buvo 7 žvaigždės, simbolizuojančios 7 teisinius subjektus. Iki šių dienų Jungtinės Kalnų Respublikos valstybinė vėliava saugoma JAV, Niu Džersio valstijoje.

Tačiau Kalnų Respublika egzistavo neilgai, truputį ilgiau nei vienerius metus. Iš pradžių kaukaziečiai kovėsi su bolševikais, o paskui - su carine Denikino armija, kurią Vakarai rėmė pinigais bei ginklais. M. Šanba, vienas iš Kalnų Respublikos vyriausybės narių, knygoje „Rusijos imperializmas ir kalniečių nepriklausomybė“, išleistoje Prahoje 1928 m., rašė: „Jungtinė Kalnų Respublika buvo pasmerkta žūti, nes Europa, nesusigaudanti įvykiuose, atėjo į pagalbą rusų valdžiai, naujai susiformavusiai šalies pietuose“. Generolas Denikinas, manydamas, kad bolševikus jis kaip nors nugalės, pasitelkęs iš Vakarų gaunamus pinigus ir ginklus, nusprendė sunaikinti Jungtinę Kalnų Respubliką.

Komunistai, kovodami dėl valdžios Kaukaze, naudojo carizmo pavergtų tautų nacionalinės išsivadavimo kovos lozungą, apeliuodami į istorinę tų tautų praeitį.

Remdamiesi rusiškomis patvaldystės tradicijomis, į pavergtas Rusijos tautas bolševikai kreipdavosi deklaracijomis bei pažadais. Šiose deklaracijose ankstesnysis caro režimas būdavo pasmerkiamas už priesaikos laužymą, pažadų netesėjimą ir tikėjimo išdavimą, už nerusų tautybės žmonių kultūros ir religijos naikinimą.

Viename iš tokių kreipimųsi į kaukaziečius, pasirašytame Lenino ir Stalino, buvo sakoma: „Čečėnai ir Kaukazo kalniečiai, visi tie, kurių mečetės ir maldyklos buvo griaunamos, kurių tikėjimą bei papročius pamynė carai ir Rusijos išnaudotojai! Nuo šiol jūsų tikėjimas ir papročiai, nacionalinės ir kultūrinės įstaigos yra laisvos ir neliečiamos. Gyvenkite savo nacionalinį gyvenimą laisvai ir be kliūčių. Tam jūs turite teisę, atminti, kad revoliucija ir jos organai visa savo galia saugo jūsų, kaip ir visų Rusijos tautų, teises...”

Tačiau komunistinė bolševizmo ideologija iš esmės buvo priešinga nacionaliniams kalniečių ypatumams. Reikia pasakyti, kad 1918 m. iš 5 mln. visų Šiaurės Kaukazo gyventojų tebuvo 10 komunistų, o tarp čečėnų nebuvo nė vieno.

Kiek laiko, kol dar neįsitvirtino Kaukaze, bolševikai ėmėsi įvairių priemonių, kurios daliai gyventojų sukūrė iliuziją, kad atėjo metas, kai čečėnų tauta galės pradėti savarankiškai vystytis. Taigi susikūrė Kalnų Respublika Sovietų Sąjungos sudėtyje, atsirado šariato teismai ir t. t. Tačiau vos tik naujoji valdžia įsitvirtino, tuoj pat buvo panaikinti šariato teismai, pradėta suėminėti įžymius čečėnus, visi gyventojai buvo nuginkluoti, nors iki tol čečėnams buvo leidžiama turėti ginklą. Kaip bolševikų teroras tuo metu vykdytas Čečėnijoje, galima spręsti iš panašios politikos normatyvų. Pavyzdžiui, „Čečėnijos autonominės srities nuginklavimo instrukcijose“ (1925 m. kovas) rekomenduojama: „Aūlo gyventojų susirinkime pareikalaujama per tam tikrą laiką atiduoti visus ginklus. (...) Jeigu gyventojai reikalavimo nevykdo arba vykdo tik iš dalies, po 10 minučių į gyventojus atidengiama pabūklų, o nesant artilerijos, - kulkosvaidžių ugnis...”

Tačiau apšaudymu viskas nesibaigė. Viename iš operacijos raportų rašoma: „Represijos buvo vykdomos 16 gyvenviečių bombarduojant iš oro ir daugiau nei 100 gyvenviečių apšaudant artilerijos ugnimi. Susprogdinta 119 banditų namų ir 12 banditų nukauta mūšyje”.

Tokiomis sąlygomis 1929-1932 m. Čečėnijos kalnuose vėl įsiliepsnojo sukilimai. Pasipriešinimas sustiprėjo, kai valdžia ėmėsi čečėnų represijų prisidengdama kovos su „reakcingais dvasininkais“, kuriais buvo laikomi visi pagyvenę čečėnai, ir „buožėmis“, prie kurių buvo priskirti visi aktyvūs, gerbiami žmonės, šūkais. Represijos tapdavo tiesiog absurdiškos, kai fiziškai tvirti ir aukštaūgiai vyrai būdavo paskelbiami buožėmis.

Slopinant šiuos sukilimus, žuvo ne tik jų dalyviai, bet ir daug moterų, senelių bei vaikų. Šiaurės Kaukazo archyvų duomenimis, dėl represijų, vykdytų Čėčenijoje 1929-1938 m., gyventojų, įskaitant negimusius, sumažėjo iki 206 tūkst. O represijos prasidėjo dar gerokai prieš 1929 m.

Antroje ketvirtojo dešimtmečio pusėje sukilėlių prieš komunistinį režimą vadu tapo čėčėnų rašytojas Chasanas Izmailovas, kuris savo garsiojoje Deklaracijoje į Sovietų Sąjungos valdžią, paskelbtoje 1940 m., rašė: „Jau 20 metų sovietų valdžia kariauja naikindama mano tautą dalimis - tiek buožes, tiek mulas ir „banditus“, tiek ir „buržuazinius nacionalistus“. Todėl nusprendžiau imtis vadovauti išsivadavimo kovai. Aš pernelyg gerai suprantu, kad ne tik vienai Čėčenijai-Ingušijai, bet ir visam daugiataučiam Kaukazui bus nelengva išsilaisvinti iš sunkaus raudonojo imperializmo jungo, tačiau mane įkvepia fanatiškas tikėjimas teisingumu ir teisėta viltis, kad visas pasaulis ir laisvę mylinčios Kaukazo tautos padės žengti, jūsų akimis, įžūlų ir beprasmių, o mano nuomone, vienintelį teisingą istorinį žingsnį. Narsūs suomiai dabar įrodė, kad vergovinė imperija yra bejėgė prieš mažą, tačiau laisvę mylinčią tautą. Kaukazas taps jums antrąja Suomija, o mumis paseks ir kitos pavergtos tautos“.

Būtent ši čėčėnų išsilaisvinimo kova ir tapo visuotinės čėčėnų tautos deportacijos į Sibirą, Vidurinę Aziją ir Kazachstaną 1944 m. vasario mėnesį priežastimi.

Šios akcijos smulkmenos ilgą laiką buvo slepiamos. Parengiamasis čėčėnų ir ingušų deportacijos planas buvo rengiamas gerokai prieš 1944 m. ir laikomas griežtai paslapyje. Nuo tų metų vasario 23 d. 200 tūkst. NKVD ir Raudonosios armijos kareivių bei karininkų tris dienas vykdė čėčėnų ir ingušų išseldinimą. Šios operacijos metu per vieną dieną buvo sunaikinta iki 12 tūkst. įvairaus amžiaus bei lyties žmonių. Šaudydavo, sprogdindavo, degindavo čėčėnus jų pačių namuose, skandino Kezenoj-Amo ir Galančožo ežeruose, naikino žmones mokyklose ir ligoninėse. Visuose Čėčenijos-Ingušijos keliuose bei gyvenvietėse tysojo sušaudytų čėčėnų - vyrų, moterų, vaikų ir senelių - lavonai.

1944 m. vasario 27 d. kaimo arklidėje (kuri likimo ironija buvo pavadinta L. Berijos vardu) specialios Maskvos NKVD pajėgos sudegino gyvus apie 700 čėčėnų viduramžiško Chaibacho kaimo, esančio kalnuose, gyventojų.

Pulkininkas Gvešianis, vykdęs šiuos žvėriškumus, Sovietų Sąjungos vidaus reikalų liaudies komisarui L. Berijai nedelsdamas nusiuntė tokią telegramą: „Visiškai slaptai. Tik Jums. Neturėdamas galimybės trans-

portuoti ir siekdamas besąlygiškai įvykdyti operaciją „Kalnai“ , buvau priverstas sunaikinti daugiau nei 700 Chaibacho kaimo gyventojų".

Gvešianis į savo telegramą gavo tokį atsakymą: „Groznas. YVD. Gvešianiui. Už ryžtingus veiksmus iškeldinant čečėnus iš Chaibacho rajono vyriausybė pasiūlė Jus paaukštinti. Sveikinu. Sovietų Sąjungos vidaus reikalų liaudies komisaras Berija".

Daugiau nei 600 tūkst. čečėnų ir ingušų buvo susodinta į gyvulinius vagonus su grotomis vietoj langų ir po mėnesio, praleisto alkaname bei šaltame kelyje, nelaimingieji belaisviai nugabenti į svetimus kraštus, kur dauguma buvo pasmerkti mirčiai.

Pirmaisiais metais žmonės mirė nuo šalčio, bado ir šiltinės. Tačiau tai nėra vienintelės čečėnų bei ingušų mirties priežastys. Viena iš žmonių netekčių tuo metu priežasčių paaiškėjo tarptautinėje konferencijoje „Tarptautinė teisė ir Čečėnijos Respublika“, vykusioje 1995 m. gruodžio 8-11 d. Krokuvėje (Lenkija). Vienas jos dalyvių, profesorius, Ukrainos Parlamento deputatas Ivanas Bilas pateikė Rusijos archyvo duomenis (F. 9478. B. 1375), rodančius, kad deportacijos metais čečėnai buvo maitinami užnuodytais maisto produktais. Toje pačioje konferencijoje kitas jos dalyvis - Krokuvos miesto deputatas Ryšardas Bočianas - pateikė deportuotų lenkų liudytojų parodymus apie mįslingą masinį (tūkstančiais) „iš pažiūros sveikų ir fiziškai tvirtų čečėnų“ išmirimą. Panašių parodymų pateikė ne tik lenkai, bet daugelio kitų tuo metu deportuotų tautų atstovai - vokiečiai, korėjiečiai, graikai.

Dėl deportacijos žuvo apie 70% čečėnų tautos atstovų, o likę gyvi 13 metų praleido tremtyje žiauriausiomis moralinės ir fizinės prievartos sąlygomis.

Nikitos Chruščiovo valdymo metu, 1957 m., čečėnams ir ingušams buvo leista grįžti į tėvynę. Respublika atgavo autonomiją, tačiau politiškai ir ekonomiškai čečėnai nebuvo reabilituoti. Dar daugiau - rusai, laikydami save amžiniais čečėnų žemės šeimininkais, organizavo ginkluotą pasipriešinimą. Grįžę tėvynėn, čečėnai buvo priversti išsipirkti savo pačių namus, o valstybės nacionalizuoti taip ir nebuvo gražinti. Apie asmeninės nuosavybės ir ūkio grąžinimą apskritai niekad nebuvo kalbėta.

Leonidui Brežnevui atėjus į valdžią, baigėsi trumpas Chruščiovo „atšilimas“ ir prasidėjo nauja komunistinė kolonijinė čečėnų sprespauda. Čečėnų bei ingušų rusifikavimo politika įgavo ypatingą galią. Visose Čečėnijos-Ingušijos mokyklose ir veiklos srityse buvo vartojama rusų kalba. Kas nors, savo Respublikoje siekdamas partinės, valstybinės, mokslinės karjeros, galėjo nemokėti savo gimtosios kalbos, bet turėjo mokėti

rusų kalbą. Buvo uždarytos visos mečetės, nacionalinės mokyklos, labai apribota čečėnų ir ingušų įstaigų veikla. Gamyklose, fabrikuose, vidurinėse bei aukštosiose mokyklose priimant į darbą čečėnams ir ingušams buvo taikomi apribojimai. Netgi buvo sudarytos teisinės kliūtys prisiregistruoti savo Respublikos sostinėje. Čečėnai, ieškodami darbo, buvo priversti savo tėvynę palikti, tuo tarpu rusai turėjo privilegijų.

1990 m. pagal socialinius-ekonominius gyvenimo lygio rodiklius tarp visų buvusių Sovietų Sąjungos subjektų Čečėnija-Ingušija užėmė paskutinę, 73-iąją, vietą. Nepaisant to, iš Čečėnijos gelmių kasmet buvo išgaunama nuo 12 iki 25 mln. t aukštos kokybės naftos, o Grozne funkcionavo galingas šiluminis-energetinis kompleksas.

Devintojo dešimtmečio pabaigoje Sovietų Sąjungoje prasidėję demokratizacijos procesai suteikė čečėnams geresnės ateities viltį. Būtent tuo metu prasidėjo veržlus dvasinis čečėnų augimas, išaugo nacionalinė savimonė, pasirodė pirmosios tolesnės Čečėnijos-Ingušijos politinės raidos siekiant nepriklausomybės koncepcijos.

Čečėnijos suverenitetas buvo atkuriamas teisiniu būdu, atsižvelgiant į tarptautinės teisės reikalavimus. Iš pradžių Rusija pripažino Čečėnijos nepriklausomybę, tačiau Rusijos postkomunizmas, didžiavalstybinis šovinizmas ir totalitarizmas politiškai, ekonomiškai ir finansiškai izoliavo bei blokavo Čečėniją. Kai ir tai nepasisekė, prieš Čečėniją buvo pradėtas didelis karas, trukęs dvejus metus ir nusinešęs 120 tūkst. tautinių gyventojų gyvybių. Prieš Čečėniją, kurios nedidelė teritorija ir nedaug gyventojų, Rusija naudojo visų rūšių, tarp jų ir tarptautinėmis konvencijomis uždraustus, ginklus. Miestai ir kaimai virto griuvėsiais, pažeista ekologinė pusiausvyra, šimtai tūkstančių žmonių liko be pastogės, prarado normalias gyvenimo sąlygas ir tapo bėgliais.

1994-1996 m. Rusijos-Čečėnijos karas buvo kariaujamas siekiant su naikinti 1991 m. paskelbtą Čečėnijos nepriklausomybę.

Po šio karo praėjo nepilni treji metai, per kuriuos Maskva, panaudodama visus metodus, siekė įžiebtį tarp čečėnų konfliktą. Rusijos specialiosios tarnybos rengė daug provokacijų prieš Čečėnijos Respublikos gyventojus ir vyriausybę, o kai šitai nedaug davė naudos, 1999 m. vasarą buvo sukurstyti neramumai Dagestane. Tuomet Čečėnijos vyriausybę ir visus čečėnus Rusijos valdžia apkaltino agresija ir tarptautiniu terorizmu.

Rusijos valdžia, specialiosios tarnybos ir propaganda visomis jėgomis rengė dirvą naujam karui prieš Čečėniją, kuris trunka jau 10 mėnesių. Šių dienų pasaulis tapo eilinio čečėnų tautos naikinimo liudytoju. Čečėnija virto griuvėsių krūva. Čečėnų tautos genocidas vyksta toliau.

Tai plačiai Rusijoje išsikerojusio imperinio komunizmo, išdavikiškos, žmonių nekenčiančios ideologijos gyvybingumo rezultatas. Ir jeigu šios prievartą, agresyvų nacionalizmą, rasizmą ir šovinizmą išpažįstančios ideologijos nepaskelbsime esančia už įstatymo ribų, pasaulyje vėl įsi-viešpataus chaosas.

Šis Kongresas patvirtina, kad komunizmas tebevykdo Čėčėnijoje nusikaltimus čėčėnų tautai remdamasis senais imperialistiniais nežmoniškumo principais, tokiais pat žiauriais kaip ir anksčiau.

Nusikaltimai Kirgizijos inteligentijai
ketvirtajame dešimtmetyje.
Stalinizmo represijos Kirgizijoje

*Edilas Baisalovas, NVO demokratijos ir pilietinės visuomenės
koalicijos koordinatorius*

Planavau šiandien kalbėti angliškai ir taip parengiau savo kalbą. Bet kadangi dauguma susirinkusiųjų kalba rusiškai, kalbėsiu ir aš.

Dirbu nevyriausybių organizacijų koalicijoje „Už laisvą demokratinę valstybę“, kuri veikia Kirgizijoje jau trejus metus. Pagrindinės mūsų darbo kryptys - švietėjiška pilietinė veikla. Mes jungiame nevyriausybinės organizacijas ir rengiame rinkimų kontrolę. Pagrindinis mano mokslinis interesas nėra susijęs su komunizmu. Labiau domiuosi nauja nacionaline idėja kuriant naują Kirgizijos valstybę ir tai tiriu. Tačiau šiame Kongrese mane labai sudomino, kaip įvairios pokomunistinio bloko Rytų Europos valstybės ir buvusios Sovietų Sąjungos respublikos suvokė savo praeitį, kaip jos vertina komunizmo nusikaltimus, represijas.

Pasidalysiu savo emocijomis, kurias patyriau vakar, sėdėdamas čia, Lietuvos Seimo rūmuose, tokia prasme, kad auditorija gerai pasirengusi suvokti komunizmo nusikaltimus. Visiems žinomas Molotovo-Ribbentropo paktas, sovietinės represijos, gulagai ir mokslinių tyrimų, ir literatūros požiūriu. Vakara, sėdėdamas salėje, pajutau didelę kaltę. Aš net negaliu to paaiškinti. Visada maniau, kad esu uolus antikomunistas, kad gerą žodžio prasme esu naujosios Kirgizijos nacionalistas. Tačiau vakar pajutau kaltę, kad ne visai, kad manoji Kirgizijos tauta dar nevisiškai atsikratė tos sovietinio komunistinio išsilavinimo naštos. Klausydamas ponios A. Saijevos, negalėjau nemanstyti apie tai, kad mes vis dar esame sovietinės komunistinės propagandos ir agitacijos belaisviai. Tai tarsi mus užgriuvusi našta.

Gerbiamoji ponija Jaraslava iš Čekijos, kuri vakar kalbėjo, kad dar anksti daryti išvadas, išvadas dėl komunistinio paveldo, yra teisi. Vakara ji šnekėjo apie tai, kad Lietuva dabar įvertino jai padarytą žalą ir stengiasi gauti iš Rusijos kompensaciją. Ji sakė, kad reikia palaukti, nes ta žala, kurią patyrėme, dar tebedaroma, nes dar toliau deformuojamos

asmenybės, žmogiškumas. Ir tai pajutau aš pats, nes patiriu tuos pačius kompleksus. Prisimenu, kaip mano šeima vertino mano brolio, 1986 m. grįžusio iš armijos, pasakojimą apie kareivius iš Baltijos šalių. Atrodo, tai buvo latviai. Jis pasakojo, kad sovietinėje kariuomenėje jų nemėgsta, nes jie prastai kalba rusiškai, nėra Sovietų Sąjungos patriotai. Prisimenu, kaip aš, devynerių metų pionierius, tada piktinausi, o paskui girdėjau, kad Lietuvoje parduotuvių pavadinimai rašomi lietuviškai ir rusiškų pavadinimų nebėra. Tai toks buitinis nacionalizmas. Prisimenu tą savo pasipiktinimą.

Aš truputį nuklydau nuo pagrindinės temos norėdamas išsakyti tą transformavimosi jausmą, kurį patyriau vakar sėdėdamas čia, kai pajutau savo kaltę. Deja, ta kaltė ir tas atsakomybės dėl to, kas įvyko, jausmas dar neatsispindi dabartinėje mūsų liaudies istorijoje, apie ką kalbėjo ponas Kuznecovas iš Baltarusijos. Jūs žinote, jog šiame Kongrese tik aš vienas atstovauju šiam regionui, Centrinės Azijos regionui. Tokio supratimo priežastis ta, kad šiuolaikinė mano tautos ideologija ir mokslas komunistų valdžią (nuo 1917 m.) vertina teigiamai. Šiuolaikiniai mūsų istorikai ir vadovybė buvo išugdyti marksizmo-leninizmo dvasia. Jie kalbėjo, kad Centrinės Azijos tautoms komunizmas yra gerovė, nes, kaip prisimenate, tai buvo šuolis iš feodalizmo į komunizmą aplenkiant kapitalizmą ir tokią istorijos raidą. Tą šūkį pasigriebė komunistai, bendraudami su Azijos, Afrikos valstybėmis. Kaip prisimenate, jos organizuodavo dideles kubiečių, Patrio Lumumbos, vietnamiečių delegacijas į Centrinę Aziją, kad parodytų visus komunistinės santvarkos pranašumus.

Deja, toks vertinimas, toks suvokimas, kad komunizmas, bolševizmas, Sovietų Sąjunga padarė mano tautą civilizuotą, suteikė galimybę gauti išsilavinimą, suprasti pasaulio kultūrą, kad mano tautai pastatė tiek ir tiek miestų, tiek ir tiek gamyklų, išliko ir dabar. Tas vertinimas egzistuoja ir dabar. Visa tai atsispindi oficialiuose pranešimuose, oficialioje publicistikoje, apie tai kalba aukščiausieji valstybės pareigūnai.

Man skaudu, kad naujasis mūsų valstybingumas negalėjo nusipurtyti tos naštos ir nesugebėjo įvertinti politinių komunizmo nusikaltimų. Mums visiems Kirgizijoje dar reikės suvokti istoriniu požiūriu viską, kas įvyko.

Man, kaip tos kartos atstovui, Kongresas, turįs įvertinti ir vykdyti reformas, yra labai svarbus. Todėl norėčiau prisidėti prie visų kalbėjusiųjų ir padėkoti rengėjams, padėkoti Lietuvos Respublikai už surengimą tokio Kongreso, kuris, žinoma, turės didelę reikšmę ir tarptautinei teisei, ir tarptautiniams santykiams.

Tikiusi, kad jis turės reikšmės ir Kirgizijai, kur bus platinama jo medžiaga. Gal mano tauta nebebus mankurtai. Turbūt prisimenate, kad tą sąvoką sukūrė Č. Aitmatovas, mūsų rašytojas. Aš priminsiu, kad mankurtas - tai žmogus, paimtas į nelaisvę. Kad užmirštų savo šaknis, jo galvą aptraukė kupranugario oda ir taip paliko stepėje. Man atrodo, kad jis dar buvo prikaustytas, o ta kupranugario oda išdžiovinta, o likę ant galvos plaukai įaugo jam į smegenis. Po keleto metų tas žmogus prarado savo istorinę atmintį. Č. Aitmatovo legenda baigiasi tuo, jog jis užmuša savo motiną. Deja, tas Č. Aitmatovo balsas, devintajame dešimtmetyje pažadinęs visą Sovietų Sąjungos inteligentiją, neišgirstas dabar, ir Č. Aitmatovo tauta dar yra komunistinių dogmų nelaisvėje.

1991 m. liepos 12 d., prieš devynerius metus, Biškeko priemiesčiuose buvo rasta masinė kapavietė. Apie tai pagaliau ryžosi pranešti viena moteris. Tai ji sužinojo iš savo tėvo, gyvenusio šioje vietovėje. 1938 m. lapkričio mėnesį ten buvo šaudoma. Nuėję ten, žmonės pamatė, kad sena plytų gamykla sugriauta ir toje vietoje šviežiai sukasta žemė. Pradėjus kasti sluoksnį po sluoksnio, rasti 138 žmonių palaikai. Viršuje buvo žmonių kaulai, o po sluoksniais - drabužių likučiai ir vėl žmonių palaikai. Pasirodo, kad tai bendras NKVD sušaudytų žmonių kapas. Tyrėjai nustatė visų ten palaidotų žmonių vardus. Tarp jų buvo įvairių tautybių atstovų: ir kinų, ir kirgizų, ir rusų, ir daug kitų tautybių žmonių. Jūs prisimenate Č. Aitmatovo knygą „Ešafotas“. Epigrafas ten buvo toks: „Tėve, aš nežinau, kur tu esi palaidotas“. Knyga dedikuota Č. Aitmatovo tėvui, kuris irgi buvo represuotas. S. Aitmatovo palaikai rasti šioje vietoje, kur užkasti 138 žmonių palaikai.

Revoliucija visada „suėda“ savo kūrėjus. Mano tauta lygiai taip pat, kaip sakė ponija Saijeva, patikėjo Lenino kreipimusi į visus Rusijos musulmonus. Prisimenate Lenino tezę, jog būtent bolševikai turi remtis pakraščių tautomis, ne tik musulmonais, bet ir, pavyzdžiui, Baltijos šalių tautomis, kad Rusijos šovinizmas turi būti paneigtas. Bolševikai sugebėjo tuo pasinaudoti.

Pateiksiu pavyzdį iš istorijos. Kirgizijos teritoriją 1860 m. prie Rusijos prijungė generolas Skobelevas, ir tautinė inteligentija gavo pirmąją europietišką išsilavinimą. Buvo legenda, kad mes neturėjome rašto, buvome beraščiai. Tai tik sovietinis mitas, nes mes turėjome raštą, kaip žinote, esame didžiulės civilizacijos palikuonys. Europos civilizacijai tie vardai nieko nesako, tačiau pas mus atvažiuoja arabai, turkai ir tvirtina: jūs suteikėte islamui postūmį, kuris virto Europos atgimimu. Europa Herodoto ir Platono, Plutarcho tekstus gavo būtent iš arabų vertimų. Visus šiuos veikalus, paneigtus inkvizicijos, išplėtojo arabų, osmanų tyrėjai.

Mūsų nacionalinė inteligentija, kuri priėmė Spalio revoliuciją, o prieš tai - Vasario revoliuciją ir padėjo kurti Sovietų Sąjungą, būtent toji inteligentija 1936 m. ir buvo represuota. Buvo pateiktas kaltinimas sukūrus organizaciją, siekiančią atskirti valstybę nuo Sovietų Sąjungos ir susijungti su Turkija, sukurti islamo valstybę. Iki pastarųjų metų nebuvo kalbėta, kad tai NKVD prasimanymas. Iki pat pastarųjų metų mes tikėjome, kad tai buvo Japonijos, Amerikos, Vokietijos žvalgybos šnipai, mes tikėjome, kad jie iš tikrųjų sukūrė kažkokią partiją ir siekė savo tikslų, tačiau tai tebuvo NKVD prasimanymas. Dabar tyrėjams dar reikia nustatyti, ar iš tikrųjų tokia organizacija egzistavo, ar iš tikrųjų mūsų tautinė inteligentija suprato komunizmo esmę ir matė, kaip žudomi valstiečiai, kaimo gyventojai, kaip rekvizuojamas maistas ir kaip reiškiasi tas didžiavalstybinis rusų šovinizmas, egzistavęs caro laikais, kad jis yra išlikęs, nes tautiniai kadrai, kaip jie tuomet buvo vadinami, patys nustumiami į trečią ar ketvirtą vietą ir yra nuolat supriešinami. Viskam vadovauja komisarai iš Maskvos. Tai supratęs, buvo sukurta tokia partija. Oficialiais duomenimis, Kirgizijoje, kurioje buvo apie 3 mln. gyventojų, 40 tūkst. represuota oficialiai. Ši statistika neatsižvelgia į deportuotų asmenų skaičių.

Dabar, klausydamasis pranešimų, aš mačiau, kad savo mokslinėje terpėje deportavimo ir turto konfiskavimo, netgi rusifikavimo kažkodėl nesuvokiu kaip komunizmo nusikaltimų. Jie būtent taip neįvertinami. O vyko masinės deportacijos į Ukrainą, į šiaurines Kazachstano sritis. Mano šeima iš dalies buvo deportuota, bet paskui grįžo į Orenburgo sritį.

Deja, dabar visa tai vertinama nevisiškai teisingai. Šiuolaikiniuose mokykliniuose vadovėliuose apie tai irgi galima sužinoti labai paviršutiniškai. Pasakoma, kad pirmasis Kirgizijos profesorius Abdurachmanovas ir visi inteligentai buvo suimti ir neteisingai apkaltinti, tačiau tikslaus represijų įvertinimo nėra. Vadovėliuose yra toks įdomus niuansas, kad pati revoliucija sunaikino save, kad teroras palietė buvusius partijos sekretorius, kurie patys nebuvo švarūs. Vis dėlto tikslaus, iki galo atlikto masinio teroro įvertinimo nėra. Šiuolaikinis istorijos mokslas tai nutyli. Visos tos karčios patirties įvertinimo nesulaukėme iki šiol.

Kaip tautinės identifikacijos specialistas, galiu pasakyti, kad dabar Kirgizijoje mažai bandoma susieti tas masines netektis. Aš matau, kad šiuolaikinė Lietuvos identifikacija remiasi prieškario skaičiais. Jūs sėkmingai bandote susieti savo istorinę patirtį, o pas mus visa tai vyksta kitu lygmeniu. Represijos vyko kažkur ten, A. Solženycinas ir Gulagas - kažkur ten, bet kaip tai paveikė mano šeimą, kaip mes patys tai išgyvenome, -

apie tai nieko nekalbama. Dėl to savo valstybės valdžią aš kaltinu taip pat, kaip apkaltino mano kolega iš Baltarusijos. Savo valdžią, neturinčią istorinės atminties, valdžią, visų šių santvarkų, apie kurias kalbėjome, paveldėtoją. Pavyzdžiui, V. Leninas. Jo statula, kaip ir anksčiau, stovi centrinėje Biškeko aikštėje, naujosios Kirgizijos Respublikos sostinės aikštėje.

Mūsų Prezidentas A. Akajevas yra didelis intelektualas, arba bent jau kažkada toks buvo. Jis inteligentas, fizikas, ir mes didžiavomės, kad mūsų Prezidentu tapo fizikas, kad pas mus įvyko tokia „šilkinė“ revoliucija. Pas mus irgi buvo masinių demonstracijų. Įkūrėme Prezidento postą. Prezidentu tapo fizikas, tarpregioninės grupės narys, garsus A. Sacharovo bendražygis. Mes atvedėme jį į valdžią. Iš pradžių išsaugojome tą Lenino statulą aiškindami, kad esame šiuolaikinė, toli pažengusi tauta, kuri negriauna savo paminklų. Prisimenu, kaip rodžiau tą aikštę su Lenino paminklu užsieniečiams. Jie stebėjosi, kad ten dar stovi Leninas, o aš didžiudamasis sakiau, jog esame pažangi tauta, kuri vertina savo praeitį. Tai baisi nesąmonė!

Neseniai pas mus įvyko Parlamento rinkimai, ir Kirgizijos komunistų partija pagal partijų sąrašus gavo pirmąją vietą, bet, ačiū Dievui, pas mus pagal partijų sąrašus gaunama tik 20% mandatų. Komunistai sugebėjo visiškoje tyloje „prastumti“ to paminklo, kaip kirgizų tautos paveldo, išsaugojimo įstatymą. Ir tai yra didžiulis nacionalinio valstybingumo pralaimėjimas. Net jeigu Leniną suvoksime kaip žmogų, išgelbėjusį mūsų tautą nuo caro imperijos genocido (o 1916 m. iš tiesų taip buvo, nes Kirgizija tuomet atsisakė siųsti savo žmones į Pirmąjį pasaulinį karą, dėl ko paskui kirgizai buvo masiškai deportuojami į Kiniją, ir tai buvo nutraukta 1917 m.), net jeigu pripažinsime Leniną kirgizų tautos išlaisvintoju, mes paskui visiškai atsitiktinai 1991 m. atgavome nepriklausomybę. Dabar (...) graužiasi, kad patys norėjo atgauti nepriklausomybę. Net jeigu to ir nėra, aš siūlau Tarptautiniam kongresui kreiptis į Prezidentą A. Akajevą ir pasakyti, kad Lenino paminklas neturi stovėti centrinėje sostinės aikštėje dėl visų šitų represijų, komunizmo įvykdytų ne tik Kirgizijoje, bet ir kitose šalyje. Mes, civilizuota visuomenė, neturime toleruoti to, kas siejama su komunizmu.

Dar norėčiau pasakyti keletą žodžių apie Dzeržinskio paminklą. Jis buvo pastatytas prieš NKVD pastatą. Ten, kaip žinote, kasdien vykdavo tokios rikiuotės, ir visuomet atiduodavo pagarbą Dzeržinskiui. Jūs suprantate, yra didelių problemų. Nacistinė Vokietija ir kitos fašistinio bloko šalys, spaudžiamos sąjungininkių, įvykdė didžiulę denacifikavimo programą, kuri vyksta ir dabar. Tarptautinė visuomenė turi sukurti ir naują švietimo programą.

Vienas iš pagrindinių mūsų Kongreso rezultatų ir turi būti pasaulio bendruomenės suvokimas. Toje programoje turi būti numatyti veiksmai ne tik Lietuvai, ne tik pokomunistinio bloko šalims, bet ir Rusijai. Ar nori to KGB, ar nenori, egzistuoja gana brandi pilietinė visuomenė, nevyriausybines organizacijos, kurios turi vykdyti tokias programas. Tai svarbu. Baigdamas dar sykį noriu padėkoti organizatoriams, išreikšti savo solidarumą su visomis šiomis organizacijomis, padėkoti materialiai mane parėmusiam Kirgizijos G. Soroso fondui. Labai ačiū.

Komunizmas - mirtinas
ukrainiečių tautos priešas

Mikola Kulčinskis, Ukrainos Parlamento narys, buvęs politinis kalinys

Dar niekada savo istorijoje ukrainiečių tauta nepatyrė tokio visuotinio - fizinio ir dvasinio - naikinimo, kaip tada, kai bolševikai tapo Rusijos valdžia. „Kas tiki bolševizmu, tas yra sąmoningas nusikaltėlis prieš patį save, savo šeimą, savo tautą... Bolševizmas - tai infekcijos užkratas... Kur jis žengia, ten sėja mirtį.“ Šiuos žodžius parašė žymus ukrainiečių rašytojas Ulas Samčiukas, komunistinio režimo Ukrainoje liudytojas, miręs emigracijoje JAV.

Taip, vos tik įžengęs į Ukrainą, bolševizmas tuojau pat pradėjo sėti mirtį. Su rusišku komunizmu (komunobolševizmu) glaudžiai susipynusi Rusijos imperijos tradicija paminti elementarias tautines, kultūrinės ir politines joje gyvenusių nerusiškai kalbančių tautų teises, klasinė neapykanta bei klasių kova, nuosavybės teisės, žmogaus teisių bei laisvių, asmeninio pasirinkimo teisės neigimas. Štai kodėl komunobolševizmo Ukrainoje valdymo pagrindas - žvėriškas žiaurumas, klasta, melas ir galų gale totalinis visų tradicinio ukrainiečių gyvenimo vertybių sunaikinimas.

Žymus bolševikas Levas Trockis, siūsdamas į Ukrainą tūkstančius komunistų agitatorių sužlugdyti tenykštės valdžios, aiškino jiems: „Atminkite, šiaip ar taip, Rusija privalo susigražinti Ukrainą. Rusija negali gyventi be Ukrainos anglių, geležies, rūdų, duonos, druskos ir Juodosios jūros. Be jų ji uždus, o sykiu uždus ir tarybų valdžia bei mes su jumis“, ir duodavo smulkias instrukcijas, kaip apgauti ir demoralizuoti ukrainiečius, kad šie nepalaikytų ir negintų savo valdžios.

Okupavęs Ukrainą, komunistinis Rusijos režimas ir okupacinė Ukrainos administracija (Sovietų Ukrainos vyriausybė) priėmė keletą dokumentų, kurių pagrindinis tikslas buvo:

- 1) prievartinis perėjimas prie komunistinės (ne rinka grindžiamos) gamybos ir prekių paskirstymo;
- 2) Ukrainos ūkio pajungimas Rusijos reikmėms;

- 3) sunaikinti tiek visos tautos, tiek ir atskiro individo gyvenimo savitumo apraiškas.

Prievarta, bauginimais ir teismais įgyvendinant šią politiką, 1921-1922, 1932-1933 bei 1947 m. Ukrainą ištiko badas, valstiečiai buvo masiškai tremiami iš Ukrainos ir tūkstančiais žuvo („išbuožinimas“), buvo naikinama Ukrainos inteligentija ir likviduota autokefalinė Ukrainos stačiatikių Bažnyčia.

Per 1921-1923 m. badą mirė 1,5 mln. žmonių.

Ukrainos komunistų (bolševikų) partijos Centro komiteto Politinio biuro posėdžio protokolas „Dėl valstybinio Duonos fondo apimties bei duonos, tiekiamos Rusijai, kiekio ir priemonių pardavimo kampanijai sustiprinti“:

„Išklausė:

apie Ukrainos valstybinio Duonos fondo apimtį ir apie duonos, kurią Ukraina privalo parduoti Rusijai, kiekį.

Nusprendė:

parduoti Rusijai 30 mln. pūdų duonos, netgi patiriant nuostolius patiems ja apsirūpinant“.

„Nuostoliai“ reiškė 1,5 mln. valstiečių mirtį.

1930 m. sausio 30 d. Sovietų Sąjungos komunistų partijos (bolševikų) Centro komiteto nutarimas „Dėl priemonių likviduoti buožių ūkius visuotinės kolektyvizacijos rajonuose“.

Tyrimas. Tai reiškė visišką kazokų luomo, sąmoningiausio Ukrainos tradicijų bei dvasios puoselėtojo, sunaikinimą, milijonų valstiečių ištrėmimą iš Ukrainos, šimtų tūkstančių jų mirtį Sibire ir Kazachstane.

Tačiau po dvejų metų Ukrainos valstiečius ištiko dar didesnė tragedija. J. Stalinas, sekdamas savo mokytojo V. Lenino pavyzdžiu, po dešimties metų pakartojo pirmąjį eksperimentą su Ukrainos valstiečiais. Prasidėjo 1932-1933 m. badas, kuris nusinešė nuo 7 iki 10 mln. pačių sąžiningiausių, tikinčių ir dorų žmonių. Buvo įgyvendinama birželio mėnesį priimta Sovietų Sąjungos komunistų (bolševikų) partijos Centro komiteto direktyva 7,7 mln. t grūdų atiduoti į imperijos išdą. Buvo surinkta 7 mln. t grūdų, ir milijonai ukrainiečių žuvo. Jau 1932 m. pavasarį Ukrainos kaimai pradėjo nykti. Tiek kančių, kiek jų patyrė Ukrainos valstiečiai, dar niekas pasaulyje nebuvo patyręs.

Tie, kurie liko gyvi ir išgyveno, pakliuvo į vėl atgimusią baudžiamą, naują komunistinę vergovę. 1932-1933 m. sugniuždytai ir į nevirtį įvartytai tautai buvo įbruktos atitinkamos direktyvos dėl „paso šalies viduje“ ir „darbadienių“.

Pagrindinis komunistinio režimo vykdyto „revoliucinio pasaulio pertvarkymo“ ginklas iš pradžių buvo ČK, vėliau - GPU. Siekdami savo strateginių tikslų, komunistiniai išgamos, naikindami Ukrainos valstiečius, tuo pat metu naikino Ukrainos inteligentus ir Bažnyčią.

1926 m. vasario 22 d. Ukrainos komunistų (bolševikų) partijos Centro komiteto Politinis biuras išnagrinėjo klausimą dėl „ukrainiečių inteligentų nuotaikų“. Tais pačiais metais GPU išleido 2 aplinkraščius dėl „Ukrainos separatizmo“. Galvoje turimi būsiami teismo procesai, operatyvinė veikla tarp Ukrainos inteligentų, jų skaldymas ir susidorojimas su jais.

Tyrimas. Dešimtys ir šimtai tūkstančių mokslinių darbuotojų, rašytojų, mokytojų, poetų, muzikų, dailininkų, aktorių ir teatro darbuotojų atsidūrė Solovkuose, Vorkutoje bei Kazachstane. Mokslinės ir meno mokyklos buvo uždarytos, o Ukrainos mokslų akademija likviduota.

Kraują stingdantys nusikaltimai vykdyti Karelijoje esančiame Sandomorche. Minint dvidešimtąsias Spalio revoliucijos metines, kapitonas Matvejevas savavališkai sušaudė apie 1000 kalinių, tarp jų 240 kultūros veikėjų - Ukrainos žiedą. Visi vardai nusipelnę ukrainiečių kultūrai. Komunistai sunaikino daugiau nei 500 literatų - prozininkų ir poetų.

1928 m. pradėtas tikslingas autokefalinės Ukrainos stačiatikių Bažnyčios persekiojimas. 1926 m. joje buvo 2800 parapijų, 10 657 kunigai ir 35 vyskupai.

1931 m. autokefalinėje Ukrainos stačiatikių Bažnyčioje teliko 200 kunigų, o 1940 m. pradžioje - vos keletas žmonių. Buvo sunaikinti 28 vyskupai ir daugiau nei 10 tūkstančių kunigų. Bažnyčios vadovas, metropolitas kankinys V. Lipkivskis žuvo Solovkų Salose.

1929 m. NKVD surengtas nepaprastasis Bažnyčios susirinkimas nusprendė Ukrainos autokefalinę stačiatikių Bažnyčią likviduoti. Tas pats likimas ištiko ir antrąją istorinę ukrainiečių nacionalinę Bažnyčią - graikų katalikų Bažnyčią. Ukrainos mokslininkas, trijų šaukimų Aukščiausiosios Rados deputatas, Ukrainos tautinio judėjimo „Ruch“ vadovo pavaduotojas Michailas Kosivas turėjo padaryti pranešimą apie jos kankių ir didvyriškumo kupiną kelią. Man pavesta šį pranešimą perduoti, nes dėl įvairių aplinkybių jis negalėjo atvykti į Tribunolo posėdį.

Po 1939 m. GPU-NKVD išplėtė savo veiklą Vakarų Ukrainoje. Lygiai tas pat vyko ir ten. Iš Ukrainos buvo ištremta 1,5 mln. žmonių, šimtai tūkstančių suimta ir sušaudyta. Prieš įžengiant vokiečiams, kalėjimų kameroose žudydavo granatomis, o kalėjimų kiemuose - kulkosvaidžiais. Nuo 1918 m. Rytų Ukrainoje įgyta patirtis buvo nemaža. Begalės tomų reikėtų komunizmo nusikaltimams ukrainiečių žemėje aprašyti.

Komunizmas ir fašizmas - dvi vieno medalio pusės. Ir vieni, ir kiti visiškai paėmė valdžią į savo rankas. Vokiečių fašistai priėmė įstatymą nuo 1933 m. liepos 14 d. draudžiantį kurti naujas partijas, o jų mokytojai rusai, XII Visos Rusijos komunistų (bolševikų) partijos konferencijoje priėmė rezoliuciją „Dėl antisovietinių partijų ir judėjimų“ ir 1922 m. rugpjūčio 7 d. paskelbė, kad visos nekomunistinės partijos yra antisovietinės. Šiandien žinome, kuo baigiasi tokių vienpartinių visuomenių raida. Tai visiškas krachas, vidinės visuomenės deformacijos, kelių dešimtmečių atsilikimas nuo pasaulio civilizacijos procesų ir begalinės žmonių kančios bei aukos per visą režimo egzistavimo laikotarpį.

Kitaminčiai Ukrainoje buvo persekiojami iki 1986 m., o atskirų atvejų pasitaikė iki pat 1990 m. 1972 m., Sovietų Sąjungos komunistų partijos Centro komiteto Politinio biuro sprendimu, Kijeve, Lvove, Odesoje, Ivano Frankovske ir visoje Ukrainoje pradėti masiškai suiminėti žmonės. Kažin kelintą kartą naikinami žymūs Ukrainos inteligentijos atstovai. Kameroje merdi nesugniuždomasis Vasilijus Stusas, kurio kūryba išversta į visas Europos kalbas ir kurio vardu pavadintas Visos Ukrainos „Memorialo“ judėjimas. V. Stuso „Memorialui“ vadovauja L. Taniukas, Ukrainos Aukščiausiosios Rados Kultūros komiteto pirmininkas, rašytojas, teatro režisierius, Ukrainos tautinio judėjimo „Ruch“ vadovas, kurio pranešimą apie „Memorialo“ veiklą tiriant komunistinio režimo nusikaltimus perduodu Tribunolui. Nelaisvėje miršta Valerijus Marcenka, Oleksa Tinijus, Litvinas. Sunkiai sergantis Ivanas Svitličnis grįžta iš konclagerio ir miršta namie, Kijeve. Visa mąstanti Ukraina mylėjo jį.

Septintojo ir aštuntojo dešimtmečių pasipriešinimo komunistų režimui dalyvių gyvenimas ir kova - ryškus žmonių dvasios didybės, tautinių ir žmogiškų vertybių nenugalimumo pavyzdys, amžinas idealų šaltinis ateities kartoms.

Norėčiau paminėti nors keletą vardų: Viačeslavas Čemovilas, Jevgenas Sverstiukas, Jurijus Badziu, Mikola Plochotniukas, Ala Gorska, Valentinas Morozas, Ivanas Sokulskis, Levka Lukanenka, Michailina Kociubinskaja, Zinovijus Krasivskis, Jaroslavas Lesivas, Mikola Rudenko, Jevgenas Proniukas, Vasilis Ovsijenka, Michailas ir Bogdanas Gorinai, Semionas Gluzmanas, Igoris ir Irina Kalyncai - amžina Ukrainos šlovė.

Kai kas iš asmeninės patirties. Mano tėvas turėjo penkis brolius ir dvi seseris. Du broliai, tarp jų ir mano tėvas, buvo nuteisti nuo 10 iki 15 metų kalėti konclageriuose, du brolius sušaudė NKVD, vienas išsigelbėjo išvažiudamas iš Ukrainos, dvi seseris sušaudė. Mano motina turėjo du brolius ir seserį. Seserį nuteisė 15 metų kalėti Sibire, kur ji ir

numirė. Brolių NKVD nužudė nežinia kur. Jie nekovojo pogrindyje. Jie buvo kunigai, mokytojai, privačios nuosavybės turėtojai, tačiau dar buvo ir Ukrainos patriotai, asmenybės. Dėl to juos reikėjo sunaikinti.

Kai buvau 21 metų, mane nuteisė už tai, kad maniau, jog garbinga mylėti savo Tėvynę ir kalbėti tai, ką manai. Kai buvau nuteistas, mano tėvai ir brolis prarado darbą, o brolis - ir žinybinį butą. Jie turėjo išvažiuoti iš Ukrainos, kad nemirtų iš bado.

Aš pareiškiu, kad nėra baisesnio ukrainiečių tautos ir visos žmonijos priešo kaip Rusijos komunobolševizmas. Jis *turi būti nuteistas visiems laikams*. Jo išsigimėliškas palikimas griauja žmogaus asmenybę ir šiaudien. To, ką ukrainiečiai ištvėrė viešpataujant komunistams, jokia būdu neįmanoma palyginti nei su žydų holokaustu, nei su armėnų genocidu ar kitais nusikaltimais žmonijai.

Didesnių už komunistus nusikaltėlių nėra visame pasaulyje. Mes turime tai suprasti ir niekuomet nepamiršti.

Sovietinis Mažosios Lietuvos genocidas ir pastangos jį pasmerkti

Petras Cidzikas, Mažosios Lietuvos reikalų tarybos vicepirmininkas

Mažoji Lietuva patyrė net keturis genocidus, tačiau pats baisiausias iš jų buvo paskutinis. Po Antrojo pasaulinio karo Europos vidury buvo sunaikinta mūsų tautos dalis, sutryptas jos kultūrinis paveldas, ir kraštas apgyvendintas civilizacijos suvokimo neturinčiais kolonistais.

Jau po Stalingrado mūšio 1943 m. rašytojai A. Surkovas, K. Simonovas, A. Tolstojus ir ypač I. Erenburgas ragino už viską keršyti vokiečiams, t. y. karinguosius nacius sutapatino su visa vokiečių tauta. Savo atsišaukimuose jie mokė raudonarmiečius žiaurumo: „Vokiečiai nėra žmonės. Dabar ištarti „vokietis“, vadinasi, ištuštinti apkabą. Jei per dieną nenužudei nė vieno vokiečio, praradai dieną. Bet jeigu nudobei vieną, užmušk ir antrą, nes nieko nėra linksmiau už vokiečio lavoną. Taigi žudyk vokiečius - to maldauja tavo žilagalvė mama“.

Sovietinio Mažosios Lietuvos genocido pradžia - 1944 metų spalio 16 diena. Tuomet III Baltarusijos frontas (vadas generolas I. Čemiachovskis) pradėjo užimti Karaliaučiaus kraštą. Po sėkmingos vokiečių kontratakos Gumbinės-Romintos ruože tapo akivaizdžios raudonųjų laikinai užimtoje teritorijoje vykdytos civilių gyventojų skerdynės ir moterų prievartavimai. Antai Nemerkiemyje III Baltarusijos fronto generolo Burdeino 2-asis gvardijos tankų korpusas ir generolo Galickio 31-oji gvardijos šaulių divizija 1944 m. spalio 21 d. išprievartavo, o paskui sadistiškai nužudė 72 vietines moteris, iš jų net 8-12 metų mergaites. Pasirodo, raudonarmiečius tam ideologiškai paskatino III Baltarusijos fronto vyriausiasis agitatorius, žydų kilmės rašytojas Ilja Erenburgas. Gerokai prieš operacijai prasidedant, fronto propagandistas I. Erenburgas, visus Karaliaučiaus krašto žmones laikydamas vokiečiais, o visus vokiečius - blogio įsikūnijimu, vienu iš savo atsišaukimų taip kreipėsi į raudonarmiečius: „Žudykite, žudykite, žudykite - nėra nė vieno nekalto vokiečio. Kalti visi, net negimę. Vykdykite draugo Stalino direktyvą! Prievart-

taukite vokietes, palaužkite jų rasinį išdidumą. Žudykite, šlovingieji ir nenugalimieji raudonarmiečiai!"

Visur, kur ėjo III Baltarusijos fronto kariai, dėjosi tas pat: buvo sadišškai prievartaujamos moterys, mergaitės ir senutės, moterys kalamos kryžiumi prie sienų, medžių, durų, net prie plukdomų rąstų, o jas bandę užstoti vyrai, senukai kariami ar šaudomi. Prienuose gyvenantis Olafas Pasenau, kuriam tuomet buvo 11 metų, prisimena: „Tai buvo karas prieš civilius žmones. Moterys buvo masiškai prievartaujamos, o nukankintos paliekamos gulėti negyvos. Kitoms nupjaukavo galvas ir pamaudavo ant tvoros. Mažos mergytės suplėšytos mirdavo čia pat... Pasitraukėme prie Piliavos... Vienoje slėptuvėje netoli mūsų sovietų kareiviai sušaudė apie 50 vaikų... Mūsų namelyje, neturėdamos jėgų pakelti to siaubo, moterys pjovė savo vaikams venas, o paskui pjovėsi sau..."

Gana gajus mąstymo stereotipas, kad Karaliaučiaus krašte iki Antrojo pasaulinio karo lietuvių nebeliko, atseit todėl Lietuvai nėra ko kelti klausimo dėl sovietinio genocido šioje teritorijoje. Tai išdavikiška pozicija! Pirmiausia įsidėmėtina, kad Karaliaučiaus kraštas - etninė lietuvių žemė, pirmųjų lietuviškų knygų, lietuvių literatūrinės kalbos kraštas, kultūros lopšys, ir jau vien todėl mes, lietuviai, būdami padorūs žmonės, negalime būti abejingi čia, kaimynystėje, neseniai gyvenusių žmonių tragedijai. Antra, didžioji šio krašto mūsų brolių dalis buvo lietuviškos (arba mums giminiškos prūsiškos) kilmės. Paminėsiu kelis žvėriškumus, kuriuos išgyveno būtent lietuviai. Tilžėje gyvenanti lietuvė (pavardės neminėsiu etiniais sumetimais) man papasakojo, kad jos akyse 1945 m. netoli Ragainės 20 raudonarmiečių jos motiną išprievartavo, o paskui, apipilę benzinu, sudegino. Dabar Šiauliuose gyvenanti Rūta iš kaimo netoli Girdavos sakė: „1945 m. rudenį sovietų kareiviai išprievartavo mano motiną ir kaimynę, o paskui mus išvijo iš kaimo. Kaimo liko vos paeinanti senelė. Kitą rytą motina su kaimyne grįžo pas senelę, bet rado ją negyvą nukirsta galva, o pačios buvo dar kartą išžagintos. Senelės palaidoti neleido..."

Siaubingi dalykai dėjosi ant užšalusių Aistmarių. Kai II Baltarusijos fronto (vadas K. Rokosovskis) 31-oji armija 1945 m. sausio 26 d. prasi-veržė prie Aistmarių ties Tolkemita, daugybė Karaliaučiaus krašto ir centrinės Rytprūsių dalies civilių gyventojų bandė, vieni krantu, kiti ledu, traukti prie Piliavos uosto, iš kur vylėsi laivais išplaukti į Vokietiją. Vėžimų, rogių ir sunkvežimių vilkstines 1945 m. vasario 9 d. negailestingai subombardavo rusų lėktuvai, o laivus su pabėgėliais atakavo povandeniniai rusų laivai. Iš Sembos pusiasalyje susirinkusių milijono šiauri-

nės Rytprūsių dalies gyventojų laivais evakuotis pavyko tik 450 tūkst. civilių ir 140 tūkst. vokiečių karių. Viena bėglė iš Mažosios Lietuvos pasakojo: „Per ledą ėjome 27 valandas, vis klupdami ant arklių stipenų ir žmonių lavonų. Čia buvę reicho kariškiai kiek pagelbėdavo - tai padėdavo iš properšos ištraukti roges, tai paimdavo nešulį. Bet daug vežimų įlūžo ir nuskendo, nes rusai iš lėktuvų nuolat šaudė. Arkliai baidėsi ir šokdavo į atsivėrusias properšas. Aš už rankų laikiau du savo vaikus. Baisus buvo tas bėgimas". Jau minėtasis Olafas Pasenau sakė taip: „Sovietų torpediniai kateriai sprogdindavo laivus, plaukiančius su Raudonojo kryžiaus vėliava. Mes su mama nepatekome į vieną tokį laivą ir likome ant kranto. Šiek tiek paplaukusį laivą sovietai torpedavo, ir visų akyse jis ėmė grimzti".

Apie savo nesėkmingą bėgimą sprogdinamu Aistmarių ledu 1999 m. man pasakojo septyniiasdešimtmetis Jonas Petraitis, kilęs iš Mielkiemio: „Traukėmės Aistmarių ledu. Suskaičiavau keturiolika gurguolių, kurių nebuvo matyti nei pradžios, nei galo. Kiek čia galėjo būti dešimčių ar šimtų tūkstančių žmonių, sunku pasakyti". Tėvas su broliais ir seserimi pabėgti spėjo, o ji su motina atkirto rusai. Grįžusius į Mielkiemį juos su kitais įkurdino dvare. Valgyti nedavė. Jie ieškojo nugaišusių gyvulių, rinko kareivių išmestas bulvių lupenas ir kepė ant įkaitintos skardos. Per žiemą iš bado Mielkiemyje mirė keli šimtai žmonių. Tarp jų ir tuomet šešiolikamečio Jono motina. Ištrūkęs iš ten, šiaip taip nusigavo iki Vištyčio, kur išgyventi padėjo Lietuvos žmonės. Daugelis kitų krašto dvarų taip pat buvo paversti mirties stovyklomis.

Kitos baisios masinės senių, moterų ir vaikų žudynės ne kartą specialiai buvo suorganizuotos ant Kuršių marių ledo jau karui pasibaigus. Suvarytas tūkstantines žmonių kolonas sužvėrėję nugalėtojai šaudė kulkosvaidžiais, o paskui sprogdino ledą. Kaip pasakojo Įsruties konclagerio tarnautoja Vera Nikolajeva, ankstyvą 1946 m. pavasarį taip buvo sušaudyti tūkstančiai išvartų Įsruties (dabar Černiachovsko) gyventojų. Apie žudynes ant Kuršių marių ledo girdėjau ne viename Mažosios Lietuvos mieste. Sunku net įsivaizduoti, kokiomis kapinėmis virto Kuršių marios ir Aistmarės!

Raudonąjį terorą ištvėrę Karaliaučiaus krašto gyventojai buvo renkami į Karaliaučiaus, Įsruties, Prūsų Ylavos, Gastų, Tolminkiemio ir kitas koncentracijos stovyklas, kur daugelis mirė nuo bado, šalčio, ligų. Antai Ylavos lageryje 1945-1948 m. buvo numarinta per 10 tūkst. žmonių. Karaliaučiaus lageryje, kuriame 1945 m. gegužės viduryje buvo apie 14 tūkst. žmonių (vyrų, moterų, vaikų), tų pačių metų birželio pabaigoje liko tik apie 6 tūkst. Kiti atgulė į didžiulius griovius už lagerio

tvoros... Raudonasis genocidas neaplenkė ir Įsruties senelių prieglaudos. 1945 m. pavasarį buvo išžudyti ne tik čia gyvenę seneliai, bet ir juos aptarnaujantis personalas. Tais pačiais metais šios prieglaudos pastatuose buvo įsteigtas liūdnai pagarsėjęs psichiatrijos kalėjimas, kuriame vėliau teko kalėti lietuviams A. Statkevičiui, H. Klimašauskui, A. Petrošiui, žinomam Krymo totoriui ir ukrainiečių žmogaus teisių gynėjui generolui P. Grigorenkai... Trejus metus jame kalėjau ir aš.

Pokariu okupacinė sovietų valdžia vietiniams Karaliaučiaus krašto gyventojams sukūrė tikrą antrąjį Osvencimą! Taip faktiškai buvo įvykdytas etninis civilių Karaliaučiaus krašto gyventojų valymas. Jis baigėsi 1947-1949 m., Ypatingajai Karaliaučiaus karinei apygardai įvykdžius likusių gyvų 102 tūkst. šio krašto gyventojų (prieš karą Karaliaučiaus krašte gyveno 900 tūkst. žmonių) deportaciją.

1945 m. rugpjūčio 2 d. Potsdamo susitarimu Karaliaučiaus kraštas laikinai (50 metų) buvo atiduotas Sovietų Sąjungai be teisės deportuoti vietos gyventojus, kažkodėl kitaip, negu buvo leista Lenkijai jai pavestojė Rytprūsių dalyje. Taigi Sovietų Sąjunga, deportuodama nesunaikintus gyventojus, pažeidė savo pačios inicijuotą Potsdamo susitarimą! Ir dar: niekas nėra leidęs panaikinti aneksuotų kraštų vietovardžių ir vandenvardžių. Sovietų administracija, norėdama nuslėpti čia gyvenusių žmonių atminimą, 1946-1950 m. senuosius, paprastai lietuviškos arba prūsų kilmės vietų ir vandenų pavadinimus pakeitė savo išgalvotais vardais. Sovietinės Rusijos įvykdytas Mažosios Lietuvos genocidas ir etninis Karaliaučiaus krašto gyventojų valymas yra senaties termino neturintis karinis nusikaltimas žmonijai ir nusipelno, kad Rusija jį bent jau pasmerktų ir už jį atsiprašytų.

Pirmą kartą sovietinius nusikaltimus žmogiškumui buvusiuose Rytprūsiuose bandyta iškelti 1946 m. Niurnbergo procese. Šį bandymą bloko sovietų prokuroras A. Vyšinskis. Antrą sykį genocido klausimą

1947 m. sausio 15 d. „Mažosios Lietuvos lietuvių proteste“ (Antrasis Fuldos aktas) iškėlė Vokietijoje atsikūrusios Mažosios Lietuvos Tarybos Prezidiumas, kuris šį dokumentą įteikė didžiosioms valstybėms. Protesto „dėl autochtonų lietuvių naikavimo ir kolonizavimo rusais“ balsas nebuvo išgirstas. Trečią kartą sovietinį genocidą Rytprūsiuose kėliau aš, Petras Cidzikas. Tai vyko 1989 m. per mėnesį trukusią pasninkavimo akciją Vilniuje, Katedros aikštėje. Tuomet reikalavau paleisti politinius kalinius ir pasmerkti sovietinį Mažosios Lietuvos genocidą. Politinius kalinius valdžia paleido, tačiau genocido, teisindamasi faktų trūkumu, nepasmerkė. Vėliau dar ne kartą įvairiomis priemonėmis bandžiau atkreipti Lietuvos ir Rusijos valdžios bei visuomenės dėmesį į Mažosios Lietu-

vos genocidą. Pakalbėsiu apie 1992 m. liepos 10 d. prasidėjusį kryžiaus nešimo žygį iš Vilniaus arkikatedros į Karaliaučių. Pro Stalupėnus pasiekėme Įsрутį, o toliau vietos valdžia paliepė važiuoti tik autobusu, ir tik iki Tepliaivos, kur buvome sustabdyti. Vis dėlto net vietos represinių struktūrų karininkai bei srities Dūmos užsienio reikalų pareigūnas pripažino, kad pokariu Tepliaivoje žudynių būta, ir sutiko, jog aukoms pagerbti reikia paminklų. Tik sakė, kad dėl to Lietuva turi tartis. Apie tai asmeniškai informavau p. V. Landsbergį ir kitus, tačiau genocido klausimai jų nesudomino...

Mažosios Lietuvos reikalų taryba, kurios vicepirmininkas aš esu, ne kartą - 1994, 1997, 1998 ir 1999 m. - kreipėsi į LR Seimą, kad Lietuvoje kasmet spalio 16 d. būtų minimas Mažosios Lietuvos genocidas. Pastutinį kartą tai padaryta 2000 m. balandžio 26 d. - kreiptasi į LR Seimo pirmininką ir jo pavaduotojus su patikiniu, kad „labai tiktų, jei, artėjant komunizmo pasmerkimo konferencijai Vilniuje, LR Seimas pagaliau priimtų sprendimą dėl sovietinio Mažosios Lietuvos genocido aukų pagerbimo dienos". Priimti tokį sprendimą 1994 m. Lietuvos Seimą ragino ir jo Tautininkų frakcija bei „Jaunosios Lietuvos" atstovas Seime. 1994 m. spalį sukako 50 metų nuo Mažosios Lietuvos genocido pradžios. Jam paminėti Vilniuje spalio 16 d. įvyko mitingas, kurio išvakarėse (spalio 9 d.) Šilutėje, Tauragėje, Jurbarko, Klaipėdoje skambėjo bažnyčių varpai, vyko evangelikų liuteronų bažnytinės pamaldos. Lietuvos Seime, mano pakviesti, deputatai pagerbė aukų atminimą atsistodami. Nors tiek...

Mažosios Lietuvos genocido aukoms pagerbti ir siekdamas atkreipti Rusijos dėmesį į atgailos būtinybę, nuo 1992 m. kasmet organizavau taikias eisenas nuo Vilniaus arkikatedros iki Rusijos Federacijos atstovybės. Vilniaus valdžia šiuo klausimu išreiškė gana keistą poziciją. Iš patekusių į valdžią buvusių Komunistų partijos narių tikėjau atgailos ir komunizmo nusikaltimų pasmerkimo, o sulaukiau kitko: 1996 m. už eisną buvau teistas, o 1998 m. nubaustas 500 Lt bauda (pinigus baudai užsimokėti teko rinkti iš praeivių ties Vyriausybe ir miesto savivaldybe). Man rodos, kad šis komunizmą smerkiantis forumas turėtų padrašinti Lietuvos Seimą, patvirtinusį Lietuvoje nacistinio žydų genocido minėjimo dieną, prisiminti ir nukentėjusią nuo bolševizmo Mažąją Lietuvą!

Mažosios Lietuvos genocido dienos minėjimo oponentai dažniausiai apeliuoja į tariamą dokumentuotų faktų stoką. Tikra tiesa - dar daug genocido faktų nežinomi, tačiau to, kas užfiksuota, pakanka jam pasmerkti. Kalbu apie Lietuvoje gyvenančių liudytojų parodymus, apie

Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje esančią literatūrą (pvz., *E. Kuhn* Nicht Rache, nicht Vergeltung. Berlin, 1989; *De Zayas*, Anmerkungen zur Vertreibung der Deutschen aus Osten. Köln, 1993). 1999 m. pasirodė išsami Vokietijos teisininko H. Nawratilo monografija „Juodoji išvavimo knyga“ (*Nawratil H.* Schwarzbuch der Vertreibung 1945 bis 1948. München: Universitas Verlag, 1999). Taigi faktų apmąstyti ir įvertinti gausu.

Kadangi karo ir komunizmo nusikaltimams netaikomas joks senaties terminas, sovietinio Mažosios Lietuvos genocido, visų Rytprūsių genocido klausimo negalima palikti ateinančių kartų istorikams. Mažosios Lietuvos genocidu įvardyti nusikaltimai yra nusikaltimai taikai, karo nusikaltimai ir nusikaltimai žmoniškumui. Šį genocidą reikia tinkamai įvertinti ir nedelsiant pasmerkti! Tai padaryti ir kviečiu šį forumą. Manau, Kongresas turėtų paraginti ir Rusiją pasmerkti Mažosios Lietuvos genocidą ir atsiprašyti už jį visų jo vykdytojų vardu.

Lietuvos vaistininkai - genocido aukos

Regina Žnkienė

Gerbiamieji kongreso dalyviai ir svečiai, gal mano tema pernelyg smulki tokiam dideliame forumui, kuriame kalbama apie tautų likimą, bet aš norėčiau pakalbėti apie vienos Lietuvos gyventojų grupės, inteligentų, taikios profesijos žmonių, genocidą.

Iki Pirmojo pasaulinio karo dauguma lietuvių vaistininkų mokėsi ir dirbo Rusijoje, nes Lietuvoje po 1863 m. sukilimo gyventi inteligentams tiesiog buvo draudžiama. Po revoliucijos grįžę į Lietuvą, jie papildė lietuvių inteligentų gretas. Gyventojai vaistininkus gerbė. Vaistininkai aktyviai įsitraukė į atkuriamąjį valstybės darbą. Jie buvo Lietuvos kariuomenės savanoriai, priklausė Šaulių, Tautininkų sąjungoms, kūrė vietos kooperatyvus, steigė vaistines mažuose miesteliuose ir miestuose. Didesniuose miestuose vaistininkai dažnai buvo renkami į savivaldybes, buvo burmistrai, kandidatai į Lietuvos Seimą.

Sovietams okupavus Lietuvą, 1940 m. visos vaistinės, vaistų sandėliai ir vaistų fabrikai nacionalizuoti, o buvę vaistinių savininkai nušalinti nuo vadovavimo šiems objektams.

Šaulių burmistras vaistininkas J. Valančius 1940 m. rugpjūtį buvo suimtas, o 1942 m. rugpjūtį mirė Gorkio kalėjime. Praėjus mėnesiui po jo mirties, ypatingasis pasitarimas už darbą burmistru ir priklausymą tautininkams jį nuteisė 8 metus kalėti lageryje. Jo žmona farmacininkė Sofija Valančienė 1941 m. buvo išstremta į Altajaus kraštą. Taigi buvo teisiami net ir mirę žmonės.

Farmacininkas J. Čaplikas, Lietuvos kariuomenės savanoris, 1935-1938 m. vidaus reikalų ministras, Seimo narys, buvo suimtas 1940 m. liepos 30 d. ir po metų sušaudytas Maskvos kalėjime. Vilniaus vaistininkas ir pirmasis Vilniaus burmistras (1939 m.) K. Stašys buvo suimtas 1941 m. birželio 14 d. ir 1942 m. mirė lageryje. 1941 m. birželio 14 d. į Komiją su šeima buvo išstremtas Žemaičių Kalvarijos vaistin-

kas invalidas A. Kirpauskis. Jis neturėjo abiejų kojų ir į mašiną buvo įmestas kaip pagalys. Mirė tremtyje.

1941 m. birželio 14 d. su šeimomis į tolimuosius Sovietų Sąjungos rajonus buvo ištremti vaistininkai: iš Kauno - V. Stankūnas ir J. Tašenis, iš Šilalės - S. Gaudiešius, iš Akmenės - A. Rušinas, iš Lukšių - J. Kalvelis, iš Seirijų - A. Vaicekauskas, iš Pandėlio - A. Baniulis, iš Mažeikių - A. Zusikas, iš Bartininkų - A. Naujokaitis, iš Kybartų - vaistininkas ir burmistras Č. Budrevičius, iš Skuodo - D. Mirkė, iš Rietavo - K. Vaitkevičius, iš Prienų - P. Smilgevičius, iš Igliaukos - K. Žiugžda, iš Jonavos - B. Idokleris, iš Virbalio - S. Abelovič ir dar daugelis kitų, maždaug apie 10% visų Lietuvos vaistininkų. Dauguma jų buvo atskirti nuo šeimų, apgyvendinti Krasnojarsko, Šiaurės Uralo lageriuose ir kitur. Ypatingasis pasitarimas juos nuteisė po 10 metų, nors daugeliui, kaip dabar rodo bylos, už priklausymą Šaulių ir Tautininkų sąjungoms (toks buvo pagrindinis kaltinimas) buvo siūloma aukščiausioji bausmė - sušaudymas. Dauguma jų mirė nuo išsekimo, alkio ir sunkaus darbo.

Po karo, 1945 m., Veliuonos vaistininkas V. Šalkauskas buvo sušaudytas, šeima ištremta. Daug vaistininkų moterų 1941-1949 m. buvo ištremtos kartu su savo vyrais gydytojais, mokytojais, policininkais. Tai M. Avižienienė iš Raseinių, S. Bulavienė iš Tauragės, G. Bartašienė iš Utenos, V. Kosienienė iš Tytuvėnų, O. Mykolaitienė iš Kauno ir kitos. Tremties vietoje tremtiniai buvo nuolat sekami, terorizuojami, tikrinami jų laišakai į Lietuvą. Už kelis kritikos žodžius, parašytus tuose laiškuose arba tiesiog ištartus draugų būrelyje, būdavo teisiama kaip už antisovietinės propagandos skleidimą. Taip buvo nuteistas Pasvalio vaistininkas M. Dulevičius, kuris mirė lageryje. Kauno vaistininkė B. Našliūnienė buvo nuteista 10 metų lagerio. 10 metų turėjo kalėti V. Kosienienė, kurios vyrą sušaudė, o likusius našlaičiais mažamečius vaikus paėmė į vaikų namus. Grįžusi po daugelio metų iš kalėjimo, tų vaikų motina niekur nerado.

Po karo vaistininkams KGB skyrė ypatingą dėmesį. Jie nuolat buvo sekami, ar nepadeda partizanams. Už tai, kad vaistų akims pardavė pagal raštelį, kitaip sakant, be recepto, Veprių vaistininkė V. Brižinskaitė buvo nuteista 8 metams lagerio. Baisogalos vaistininkas P. Bložė už tvarsliavos pardavimą buvo nuteistas 10 metų. Dar 5 metai jam buvo pridėti už tariamą nusikaltimą, esą jis 1941 m. savo sodelyje užkasęs gyvą raudonarmietį. Raudonarmietis šaukęs, kad dar gyvas, bet tas nieko nežiūrėdamas dar kastuvu jam sudavęs ir užkasęs. Tokių nesąmonių buvo ir daugiau.

Taip pat lageryje už pagalbą partizanams mirė Alsėdžių vaistininkas J. Adomėnas, Kybartų vaistininkas K. Civinskas, Gargždų vaistininkas P. Krosteklis. Už paramą partizanams ar kaip partizanų šeimos nariai buvo ištremti G. Marmienė ir M. Anulevičienė iš Kauno, R. Bulovas iš Rokiškio, Šventosios vaistinės vedėjas Jablonskis ir daugelis kitų. Už tai, kad 1936 m. buvo išrinktas Seimo nariu, suimtas ir iš lagerio nebegrižo Pikelių vaistininkas P. Adamkavičius. Jo šeima ištremta.

Už priklausymą sportinėms studentų korporacijoms buvo nuteisti studentai farmacininkai S. Žukauskas, A. Žukausko-Vienolio sūnus (už priklausymą „Jūros“ sportinei korporacijai), ir V. Podleckis, kurį vėliau kertantį mišką, išbadėjusį, nusilpusį ir negalintį pasikelti nuo kelmo, nors visi šaukė: „Vytai, kelkis ir bėk“, užmušė griūdamas medis. Po karo iš Farmacijos fakulteto taip pat buvo išvežtos jį bebaigiančios studentės: S. Juodelytė, B. Senkutė, G. Mitrikaitė.

Išvardijau tik dalį vaistininkų, komunistinio genocido aukų. Iš esmės jų buvo kur kas daugiau. Ačiū už dėmesį.

1940–1941 m. komunistų okupacijos
laikotarpio represijos prieš Latvijos
Katalikų Bažnyčią

Inese Sņepsta, Latvijos okupacijos muziejaus istorikė

1940 m. birželio 17 d. Raudonoji armija okupavo Latviją. Tai buvo valstybinės nepriklausomybės praradimo ir Latvijos inkorporavimo į SSRS sudėtį pradžia. 1940 m. birželio 14-15 d. įvyko Seimo rinkimai, kuriuose rinkėjai galėjo balsuoti tik už Jungtinių komunistų ir nepartinių bloką. Daugelyje Latvijos vietovių balsavimo rezultatai, norint surinkti reikiamus 98-100 proc. balsų, buvo klastojami.

1940 m. liepos 21 d. naujasis Seimas priėmė sprendimą įkurti Latvijos SSR ir įtraukti ją į SSRS sudėtį. Tai ir įvyko 1940 m. rugpjūčio 5 d. Tuo Latvijos okupacija įvykdyta, ir naujoji valdžia pradėjo įgyvendinti savo ketinimus.

1918 m. vasario 22 d. išleistas Rusijos Liaudies komisarų tarybos dekretas dėl Bažnyčios atskyrimo nuo valstybės apibrėžė valstybės ir Bažnyčios santykius Latvijos SSR. Remiantis šiuo dekretu, buvo konfiskuojamas Bažnyčios turtas, o iš religinių bendruomenių atimtas juridinis statusas.

1940 m., iki komunistų okupacijos pradžios, Latvijoje gyveno ir dirbo 193 katalikų kunigai, kurie aptarnavo 150 parapijų, trys vyskupai - Jazepas Rančas, Boleslavas Sluoskanas ir Antonas Uršas - bei arkivyskupas metropolitas Antonijus Springovičius. Katalikybę išpažino apie 500 tūkst. Latvijos piliečių, kurie gyveno daugiausia šalies rytuose - Latgaloje - ir dalyje Kuržemės (vakaruose). Katalikų diaspora būrėsi Rugoje ir visuose didžiuosiuose Latvijos miestuose.

Šalį okupavus, 1940 m. liepos pabaigoje iš Latvijos išvažiavo kitų valstybių pasiuntiniai, tarp kurių buvo ir Vatikano pasiuntinys Antonijus Arata su sekretoriumi Andželu Abu. Baimindamasis suėmimo, tuo pat metu į Romą išvyko ir prelatas Jazepas Čamanis, anksčiau dirbęs Ulmanio vyriausybėje. Užsienio pasą jam parūpino naujasis LSSR teisingumo ministras Juris Paberzas, mainais už paslaugą gavęs J. Čama-

nio baldus. Buvęs Latvijos pasiuntinys Vatikane Hermanis Albatas liko Latvijoje. 1941 m. liepos 14 d. jis buvo deportuotas į Viatkos koncentracijos stovyklą (Viatlagą) Kirovo srityje, kur 1942 m. vasarį mirė.

1940 m. LSSR Konstitucijos 96 straipsnyje sakoma: „siekiant užtikrinti piliečių sąmonės laisvę, Latvijos SSR bažnyčia yra atskirta nuo valstybės, o mokykla atskirta nuo bažnyčios. Visi piliečiai turi teisę praktikuoti religinius kultus ir turi teisę skleisti antireliginę propagandą“. Popieriuje tai reiškė laisvę išpažinti tikėjimą, o tikrovėje buvo garantuojama tik laisvė skleisti antireliginę propagandą. Tai patvirtina Stalino žodžiai: „Paskelbę tikėjimo laisvę, mes kiekvienam piliečiui suteikiame teisę kovoti (...) su viena ar kita religija, o iš esmės - su kiekviena religija. Komunistų partija negali likti neutrali religijos atžvilgiu. (...) Kiekviena religija prieštarauja mokslui“.

Iš to, kas pasakyta, galima daryti išvadą, kad su tikėjimu ir dvasininkais Komunistų partija kovojo pasitelkusi savo ideologiją. Sovietų Sąjungoje įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžia buvo partijos narių rankose. Valdžioje taip pat buvo tik komunistai. Iš esmės jie rūpinosi, kad Latvijos administracinė sistema ir ūkis būtų pertvarkyti SSRS pavyzdžiu. Antireliginė propaganda įgavo didelį mastą, o prieš religiją ir dvasininkus imtasi represijų. Sitai patyrė visos Latvijos religinės bendruomenės, taip pat ir Katalikų Bažnyčia.

1940 m. liepos 29 d. LSSR buvo panaikinta privati nuosavybė. Žemės, kurių plotas viršijo 30 ha, buvo nacionalizuotos, o bažnyčių žemės konfiskuotos visiškai. Taip pat nacionalizuoti dvasininkų gyvenamieji namai, žemės ūkio inventoriūs, gyvuliai ir statybinės medžiagos bažnyčioms statyti ir remontui. Valdžios pareigūnai žemę atidavė bežemiams ir mažažemiams valstiečiams, o žemės ūkio inventorių - mašinų ir traktorių stotims (MTS) bei kitoms įmonėms. Pavyzdžiui, Alsungos valsčiaus MTS 1940-1941 m. buvo parapijos name, o 1941 m. kovo 6 d. MTS direktorius pareikalavo, kad parapijos klebonas Bronislavas Dūrė Barbelės bažnyčiai statyti skirtas statybines medžiagas atiduotų MTS remontui.

1940 m. rugpjūčio 10 d. Rygos metropolijos kurija išleido cirkuliarą, kuriame ragino parapijos dvasininkus kreiptis į žemėtvarkos komitetus su prašymu perduoti parapijai naudotis 10 ha nacionalizuotos Bažnyčios žemės. Parapijonys iš visų jėgų stengėsi padėti savo dvasios tėvams siekti šio tikslo: rašė pareiškimus, prašymus ir rinko parašus.

Atėmus parapijos namus, daugelis katalikų kunigų neteko pastogės. Tolesnis jų likimas daugeliu atvejų priklausė nuo vietinių valdžios pareigūnų ir jų požiūrio į religiją bei dvasininkus. Jei šis požiūris buvo

teigiamas, buvo vilties gauti gyvenamąjį plotą netoli bažnyčios, ir kunigas galėjo nekliudomai atlikti savo pareigas. Tačiau jei valdininkai buvo nusiteikę priešiška, prašymai suteikti gyvenamąjį plotą nebuvo tenkinami. Neretai kunigus mėgindavo bauginimais priversti atsisakyti tarnystės parapijoje.

Okupacinės valdžios taikytos dvasininkijos žlugdymo priemonės labiausiai paveikė tuos, kurie aptarnavo miesto parapijas. Kad išgyventų, kunigai buvo priversti tarnauti pasaulietinėse įstaigose. Štai Rygos Šv. Marijos Magdalenos bažnyčios klebonas Heinrichas Trups-Tropas 1941 m. dirbo sąskaitininku Rygos uosto krovos kontoroje. Be to, H. Trups-Tropas turėjo slėpti, kas iš tiesų esąs, antraip jį būtų atleidę. Kapucinų ordino vienuolis Karlis fon Gumpenbergas (tėvas Tomas) vežimu išvežiodavo pirkėjams prekes. Tuo pat metu jie abu ir toliau buvo dvasininkai, vedė pamaldas ir aptarnavo parapijiečius. Kaimo parapijose panašių atvejų nebuvo, nes čia klebonus valstiečiai aprūpindavo bent jau maisto produktais. Išvyti iš savo namų ir įvairiose vietose nakvojančius dvasininkai išeidami visada gaudavo iš šeiminkų lauknešėlį.

Okupantų valdžios atstovai buvo priversti pripažinti, kad katalikiškų parapijų klebonai turi įtakos vietos gyventojams, o jų autoritetas trukdo žmonių sąmonėje skiepyti komunistinę ideologiją ir ateizmą. Todėl kunigai buvo vejami iš namų, jiems buvo uždrausta apsigyventi netoliese.

Dauguma LSSR gyventojų katalikų nenoriai lankydavosi įvairiuose komunistų rengiamuose susirinkimuose. Čia svarbus vaidmuo teko religijai, o tai erzino valdžios pareigūnus. 1940 m. gruodžio 8 d. eiliniame *liaudies* susirinkime Vilianuose dalyvavo tik trys latgaliečiai. Kiti susirinkimo dalyviai buvo rusai ir žydai. Tuomet Rėzeknės rajono partijos komiteto sekretorius Aleksandras Strupitis pareiškė, kad žmonėms protus sujaukė vienuoliai, kuriuos reikia *likviduoti*. Jau 1941 m. vasarį vietos valdžios atstovai konfiskavo Marijonų ordino vienuolyno patalpas ir turtą Vilianuose. Vienuoliams buvo įsakyti iš vienuolyno pasitraukti.

Šis atvejis nebuvo vienintelis. Jau 1940 m. rudenį iš vienuolyno buvo iškeldintos Vargšo Kūdikėlio Jėzaus vienuolijos vienuolės. Buvo atimti Šv. Kryžiaus (kapucinų) moterų ordino namai Liepojoje, o Skaistkalnėje uždaryta Ordino išlaikoma vaikų priglauda.

Nuosavybės nacionalizavimas neaplenkė ir aukščiausių Latvijos katalikų dvasininkų. Nuo 1941 m. arkivyskupas metropolitas A. Springovičius gyveno užmiesčio vasarnamyje, o atimtose kurijos patalpose rinkosi profsajungų klubas. Vyskupas Boleslavas Sloskanis gyveno Mergelės Marijos bažnyčios klebonijoje Daugpilyje, o Liepojos vyskupui Antonui Urbšui vietoj anksčiau turėtų patalpų teko spaustis dviejuose kambariuose.

1941 m. kovo 20 d. LSSR liaudies komisarų taryba visų religinių bendruomenių judamąjį ir nejudamąjį turta, įskaitant bažnyčių pastatus, liturginius reikmenis ir t. t., paskelbė *liaudies nuosavybe*. Kunigams teko mokėti žemės mokestį ir nuomą už patalpas. Potvarkis taip pat suteikė teisę atimti iš parapijų bažnyčias - taip ir buvo padaryta daugelyje vietovių. Vilianuose vienuolių kapucinų varpinė buvo paversta sandėliu, o Cėsių bažnyčios pastate įkurdintas archyvas. Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje Uozuolmuižoje įrengta šokių salė, o karo pradžioje ji paversta kariniu sandėliu. Prasidėjus karui su Vokietija, iš Latvijos traukdami kareiviai bažnyčią sudegino.

Į atimtą Jaunjelgavos bažnyčią buvo perkeltas grūdų sandėlis, bet po 1941 m. pavasario potvynio grūdus ten laikyti pasidarė įmanoma. Tada bažnyčią grąžino klebonui Ludvigui Birkovui *saugoti ir naudoti neribotam laikui*. Jei ne potvynis, bažnyčios būtų negražinė.

Darbo liaudies komisaro Ludžio Kažemako 1940 m. spalio 3 d. įsakyму visiems kulto tarnams ir dalyvaujantiems parapijos gyvenime (vargonininkams, parapijos mokyklų mokytojams) buvo atimta galimybė draustis nuo ligų. Anksčiau įformintos draudimo sutartys buvo anuliuotos.

Prasidėjo ideologinis puolimas. Antireliginė propaganda apėmė iš esmės visus visuomenės sluoksnius, o kunigams buvo uždrausta dalyvauti visuomeniniame gyvenime ir užimti jame kokias nors pareigas. 1940 m. liepos 30 d. iš visų mokymo įstaigų pamokų tvarkaraščių buvo išbrauktas Dievo Žodžio mokymas. Taip daugelis dvasininkų, dėščių mokyklose, liko be darbo.

LSSR ministrų tarybos 1940 m. rugpjūčio 5 d. sprendimu buvo uždarytas Latvijos universiteto Katalikų teologijos fakultetas. Varpinės inventorius perkeltas į Šv. Marijos Magdaliėtės bažnyčią. Reikia pažymėti, kad 1930 m. ši varpinė buvo pastatyta ir įrengta už surinktas aukas. Aukojo daugelis Latvijos gyventojų - ne tik katalikai, bet ir liuteronai. Kad apsaugotų nuo sunaikinimo, profesoriai su studentais fakulteto bibliotekos knygas išgabeno į Šv. Alberto bažnyčios rūšį. Fakultetą uždarius, gatvėje liko 53 įvairių kursų studentai. Nemaža jų dalis tęsė mokslus namuose, bet daug ir išvyko.

1940 m. rugpjūtį buvo sustabdyta katalikiškos spaudos leidyba ir uždarytos visuomeninės katalikų organizacijos - draugijos bei studentų korporacijos, nes okupantai jas laikė *reakcingomis ir fašistinėmis*, o jų narius - potencialiais sovietų valdžios priešais. 1941 m. liepos 14 d. dauguma katalikiškų organizacijų buvusių narių neišvengė deportacijos. 1940 m. rugsėjo 28 d. Agluonoje ir Jaunagluonoje vietoj berniukų ir mergaičių katalikiškų gimnazijų buvo atidaryta valstybinė mokykla.

1940-1941 m. religinio turinio straipsnių Latvijos spaudoje buvo mažai, tačiau LSSR komunistų partijos laikraštis *Cina* spausdino citatas iš Lenino ir Stalino veikalų apie religijos žalą ir būtinybę ją pakeisti materialistine pasaulėžiūra. 1940 m. rugsėjo pradžioje Rygoje atidaryta paroda, kurioje buvo eksponuojama medžiaga apie dvasininkų ir politinių nepriklausomos Latvijos struktūrų bendradarbiavimą. Tuo buvo mėginama parodyti dvasininkus *buržuazijos tarnais ir darbo liaudies bei pažangos priešais*.

Panaikinus Jaunagluonoje moterų vienuolyną, ateistų agitatoriai menkai išsilavinusiems vietiniams gyventojams pradėjo garsinti „tikras“ istorijas apie vienuolius ir vietos kunigų intymius santykius.

Katalikų visuomenę sukretė Latgalos išvadavimui skirto paminklo, vaizduojančio jauną moterį, kryžiumi laiminančią nepriklausomybės kovotojus, nuvertimas. Tauta paminklą praminė *Latgalos Marija*. 1940 m. naktį iš lapkričio 6-osios į 7-ąją jis buvo nuverstas nuo postamento.

Iš Sovietų Sąjungos buvo perimtas būdas skleisti ateizmą per *Aktyviųjų bedievių sąjungą*. Tai organizacija, kovojanti su visomis religinėmis bendruomenėmis. Ją kūrė pamažu, ir tik 1941 m. vasario 7 d. *Latvijos SSR aktyviųjų bedievių sąjunga* buvo galutinai įsteigta. Įstatai numatė pirmines organizacijas steigti fabrikuose, mokyklose, visuomeninėse įstaigose, namų ūkio komitetuose, Raudonosios armijos daliniuose ir t. t., taip pat rengti paskaitas, parodas ir plėtoti panašią veiklą.

Kadangi apie šios sąjungos darbą ir laimėjimus informacijos spaudoje buvo mažai, galima daryti išvadą, kad *bedieviai* labai populiarūs nebuvo. Įtakos tam turėjo ir menkas propagandininkų išsilavinimo lygis. Pavyzdžiui, Jelgavos apskrities Mėmelės valsčiuje į *Aktyviųjų bedievių sąjungą* norėjo įstoti vietinis 52 metų valstietis, kuris laikė save netikinčiu nuo 15 metų ir buvo pasirengęs skaityti pranešimą apie įvairias tikybas, nes, anot jo, *išmokęs visus religinius mokymus* ir kultus.

Už pirminių *Latvijos SSR aktyviųjų bedievių sąjungų* kūrimą ir veiklą mokyklose buvo atsakingi direktoriai. Mokykloms tapo privaloma prumeruoti žurnalą „Bedievis“. Kaip ir kiti, šis leidinys buvo tik rusų kalba, nes trūko specialių leidinių latvių kalba ir kadru latviškiems vertimams ruošti. Todėl moksleiviams ir mokytojams teko išsiversti patiems.

Antireliginei propagandai buvo naudojami ir mokomieji dalykai, ypač gamtos mokslai, fizika ir chemija; buvo atliekami bandymai.

1940 m. iš mokyklų ir viešųjų bibliotekų buvo atimtos religinio turinio knygos. SSRS pavyzdžiu mokymo įstaigose kūrėsi pionierių ir komjaunuolių organizacijos, iš jų narių buvo reikalaujama nutraukti visus ryšius su religija ir Bažnyčia. Šių organizacijų vadovai buvo renka-

mi iš nepriklausomos Latvijos laikų pagrindinių komjaunuolių, į Latviją atvykusių iš SSRS, tačiau tarp jų buvo ir komunistams ištikimų įvairių tautybių vietos gyventojų. Mokyklose ir kitur jie skaitė ateistinio turinio paskaitas, siekdami įrodyti, kad Dievo nėra, pionierius ir komjaunuolius ragino sekti dvasininkus, tirti jų nuotaikas, šnipinėti ir *perauklėti* patarnaujančius bažnyčiose bendramokslis. Religinį švenčių išvakarėse išleisdavo draudimus mokytojams ir moksleiviams jose dalyvauti. Apie draudimų nepaisymą direktoriai buvo įpareigoti pranešti vietiniams Liaudies švietimo skyriams.

Neretai mokiniai buvo kurstomi chuliganiškai elgtis ir koneveikti Dievą. Vienas pirmųjų tokių atvejų įvyko 1940 m. rugpjūčio 15 d. Agluonoje, kai arkivyskupas metropolitas A. Springovičius vedė iškilmingas pamaldas. Religinėse šventėse paprastai grodavo vietos vyrų gimnazijos pučiamųjų orkestras, bet nė vienas orkestrantas neatėjo. Vėliau paaiškėjo, kad gimnazistas Eduardas Baško, palaikęs ryšius su komunistų pagrindžiu, grasino pašalinsiąs muzikantus iš gimnazijos, jei šie grosią šventėje, nes Sovietų Sąjungoje mokykla atskirta nuo Bažnyčios. Paskui jis liepė orkestrantams susirinkti Ciričio ežero pakrantėje ir groti sovietines dainas bei maršus ir taip sužlugdė pamaldas. Kunigai ir tikintieji nustėro, ypač kai konsekracijos metu užgrojo „Katiušą“. Netrukus po to - 1940 m. rugsėjo 9 d. - minėtasis E. Baško įkalbėjo kelis moksleivius nusiaubti Agluonos gimnazijos varpinę. Inventorių jie išmetė lauk, o altorių išspardė.

Represinė okupacinės valdžios politika stiprėjo, ir drauge atsirado pavojingas reiškiny - dvasininkus ėmė šnipinėti parapijiečiai, pažįstami ir pan. Vidaus reikalų liaudies komisariato (NKVD) darbuotojai verbavo informatorius, siekdami ištirti dvasininkų požiūrį į sovietų valdžią. Ypač jie domėjosi tais kunigais, kurie turėjo didelį autoritetą tarp tikinčiųjų, ir tais, kurie buvo gavę gerą išsilavinimą. Yra žinoma, kad Lietuvos SSR NKVD valstybinio saugumo majoras Piotras Gladkovas

1940 m. spalio 2 d. išleido įsakymą kurti agentų tinklą Lietuvos dvasininkams šnipinėti. Kad panašių įsakymų ar potvarkių būta ir Latvijoje, įrodymų nėra, bet galima spėti, kad jų buvo, nes archyvinė medžiaga ir liudytojų prisiminimai rodo, kad šnipinėti pradėta jau nuo 1940 m. vasaros. Ši veikla sustiprėjo 1940 m. pabaigoje ir 1941 m. pradžioje, nes

1941 m. sausio 12 d. vyko SSRS aukščiausiosios tarybos rinkimai. Vien Daugpilio apskrityje 1940 m. gruodį buvo verbuojami 33 informatoriai siekiant nustatyti kontrrevoliucinius dvasininkų, „Aizsargi“ šaulių sąjungos narių ir monarchistų veiksmus. Gauti duomenys buvo maždaug tokie: katalikų kunigas Antonas Šliachota vertė pagyvenusias parapijietes žymėti

rinkiminius biuletenius kryžiukais, taip juos sugadindamas. Informatoriai buvo verbuojami ir kitose Latvijos apskrityse. NKVD rajonų skyrių darbuotojų pranešimuose apie SSRS aukščiausiosios tarybos rinkimų eigą minimi ir kiti katalikų kunigai: Janis Ostrovskis, Aleksandras Pekšas, Antonas Juchnevičius, Bronislavas Kuokinis, Janis Garbanas, Mikelis Kliavinis (kapucinų vienuolis), Pavilas Uozuolinis, Kazimiras Struodas, Antonas Eidukas, Jazepas Krumpanas.

Verbavo ir pačius katalikų kunigus. Konkrečios informacijos yra apie Rėzeknės parapijos vikarą Julijaną Seimanį, kurį 1940 m. užverbavo NKVD Rėzeknės rajono skyriaus darbuotojas V. Martynovas. Greitai J. Seimanis buvo perkeltas į Kraslavos apskrities Kombulių parapiją. Matyt, apie ryšius su NKVD jis informavo savo vyresnybę ir norėjo išvengti bendradarbiavimo su juo.

Su katalikais buvo susidorojama ir fiziškai: jie buvo mušami, suimami, žudomi. 1940 m. lapkritį ir vėliau ne kartą buvo sumuštas Agluonos vikaras Donatas Luocas. Tuo buvo siekiama priversti jį atsisakyti aptarnauti parapiją.

1940 m. rudenį Barkavo parapijos klebonas Janis Graudas du kartus buvo kviečiamas į valsčiaus valdybą, kur minėtasis NKVD darbuotojas V. Martynovas reikalavo šį palikti kunigų luomą. Gavęs neigiamą atsakymą, V. Martynovas J. Gruodą kaskart sumušdavo. Gavęs galvos traumą, J. Graudas parapiją paliko ir ėmė slapstyti. Saugodamiesi represijų, panašiai elgėsi ir kiti kunigai. Kai kurie persikėlė į atokesnes parapijas, kur jų neieškojo. Pavyzdžiui, taip padarė Albertas Ancanas, Janis Ostrovskis ir Valerijanas Zondakas. Kiti slėpėsi pas pažįstamus arba pasitraukdavo į pogrindį. Mums žinomi: Aleksandras Turkas, Aloyzas Brokas, Aleksandras Pekšas ir Ludvigas Stagaras, kuris 1941 m. liepos 22 d. įstojo į partizanų būrį Vilianų valsčiuje.

1940-1941 m. komunistų okupuotoje Latvijoje buvo suimti trys katalikų kunigai. Du buvo pasmerkti mirti, vienas nuteistas kalėti.

1940 m. gruodį buvo suimtas ir nuteistas už chuliganizmą kunigas Antonas Lopatenokas. 1941 m. birželį jį išvežė į Rusiją. Ten A. Lopatenokas savo noru įstojo į Raudonąją armiją, o tai jam suteikė galimybę išeiti laisvę. Vėliau jis tapo lenkų kariuomenės kapelionu ir po karo gyveno Lenkijoje. Į Latviją A. Lopatenokas grįžo tik 1987 m. ir čia tą pačių metų kovo 6 d. mirė.

1941 m. gegužės 5 d. buvo suimtas kunigas Stanilavas Kapacis. Kartu su juo suėmė dar 10 žmonių, kurių dauguma buvo šaulių sąjungos nariai. Iš bylos medžiagos matyti, kad S. Kapacio suėmimo priežastis -

priklausymas dvasininkų luomui. Prasidėjus karui, S. Kapacį išvežė į Jenisejaus kalėjimą Krasnojarsko krašte; ten 1942 m. vasario 7 d. Ypatingsis susirinkimas (vadinamoji „troika“) jį nuteisė sušaudyti. Bausmė buvo įvykdyta 1942 m. kovo 13 d.

Dėl melagingų kaltinimų 1941 m. kovo 23 d. buvo suimtas Viškių parapijos klebonas Vladislavas Litauniekas. Buvo sakoma, neva jis padegęs Indros kaimelyje esančią internatinę pradžios mokyklą. Internatas buvo įsikūręs nacionalizuotame Indros parapijos klebono gyvenamajame name. Bylos medžiagoje pažymėta, kad dėl gaisro sudarytas aktas, tačiau jo priežastys nenustatytos. Tardymų metu V. Litaunieką žiauriai kankino - išsuko, o paskui sulaužė rankas, ant krūtinės išpjovė kryžių. 1941 m. birželio 20 d. Pabaltijo specialiojo karinio dalinio karinis tribunolas nuteisė V. Litaunieką mirties bausme. Po liepos 20 dienos jis nužudytas Daugpilio kalėjime (tikslī data nežinoma). Pasitraukus Raudonajai armijai, kunigo lavonas buvo rastas bendrame kape.

1941 m. birželio 30 d. V. Litauniekas palaikus parapijiečiai perlaidojo Viškiuose, prie bažnyčios. Perlaidojimo liudytojas, dabartinis Kraslavos parapijos kunigas, sakė, kad V. Litauniekui buvo perrėžta gerklė, sulaužytos rankos buvusios surištos spygliuota viela, o ant krūtinės - kryžiaus formos pjūvis.

1941 m. liepos 14 d. buvo ištremti 14 194 Latvijos gyventojai. Tarp jų buvo šie katalikų dvasininkai: Jazels Pudanas, Peteris Apšeniekas ir Janas Žukas. Jazels Pudanas mirė 1942 m. liepos 15 d. Viatlage, o Peteris Apšeniekas - 1942 m. vasario 10 d. Šiaurės Uralo lageryje.

Janą Žuką išvežė į Kansko rajoną Krasnojarsko krašte - ten jis išbuvo iki 1956 m. vasario 22 d. Latviją išvadavus, jis negrįžo. Reikia pažymėti, kad J. Žukas buvo nelatvis: 1939 m. pabaigoje ar 1940 m. pradžioje jis atbėgo į Latviją, norėdamas išvengti represijų, kai SSRS okupavo jo tėvynę - šiaurinę Lenkijos dalį - ir pradėjo ten persekioti kunigus.

1941 m. liepos 22 d. nacistinė Vokietija užpuolė SSRS, į kurios sudėtį įėjo ir okupuota Latvija. Raudonoji armija traukėsi. Tuo metu daug kur Latvijoje buvo nukankinta ir nužudyta taikių gyventojų. Tarp aukų buvo keturi katalikų kunigai ir vienas cerkvės tarnautojas. 1941 m. birželio 24 d. šalia Daugpilio-Rėzeknės kelio buvo sušaudytas kunigas Kazimieras Struodas, kuris prasidėjus karui buvo sulaikytas ir kankinamas.

1941 m. birželio 30 d. Kraslavos miesto milicijos skyriuje buvo nukankinti du pagyvenę dvasininkai: 59 metų Vitalijus Paškevičius ir prancūzų tautybės Sigismundas Tabore, kuriam buvo 71 metai. Kartu su jais į miliciją buvo atvestas ir sušaudytas jaunas bažnyčios tarnautojas Antanas Vilmanis. Išniekinti dvasininkų kūnai buvo rasti kitą dieną.

Kunigas Eduardas Bekeris apie galimą suėmimą buvo perspėtas, todėl dienomis slapstėsi. Deja, buvo susektas, suimtas ir 1941 m. liepos 1 d. sušaudytas.

Išsigelbėti pavykdavo tik retais atvejais. 1941 m. liepos 1 ar 2 d. į kunigo Stanislovo Zepo namus atėję raudonarmiečiai apieškojo namą tikėdamiesi rasti ginklų. Paskui kunigą kartu su tarnaitė Ksaverija Ruočane (panaikinto Jaunagluonos vienuolyno vienuole) nuvedė į gretimą kaimą, kur neva buvęs kariuomenės štabas. Ten į daržinę buvo suvaryta daug vietos gyventojų, kuriuos saugojo prižiūrėtojai. Nuo susidorojimo juos išgelbėjo netikėtas vokiečių kariuomenės puolimas, nes raudonarmiečiai buvo priversti bėgti.

1941 m. birželį buvo suimtas ir išvežtas į Rusiją kapucinų ordino vienuolis Nikodemas Turkas. Užpuolus vokiečių kariuomenei, 1940 m. liepą jis buvo išlaisvintas iš Ostrovsko kalėjimo Pskovo rajone ir grįžo į tėvynę. Dėl kalėjimo gyvenimo sąlygų stipriai pablogėjo N. Turko sveikata, ir 1942 m. sausio 8 d. jis mirė.

Per represijas Latvijos Katalikų Bažnyčia neteko 11 dvasininkų. Tačiau tuo metu į šį luomą buvo įšventinta 12 kunigų, kurie, uždarius Teologijos fakultetą, tęsė mokslus ir egzaminus laikė privačiai. Tuo pačiu metu Liuteronų Bažnyčia neteko 13, o Stačiatikių cerkvė - 10 dvasininkų.

Nepaisant visų pastangų, okupaciniam komunistų režimui nepavyko paraližuoti ar sunaikinti kunigų gyvenimo katalikiškose Latvijos parapijose. Antireliginė propaganda nebuvo visuomenėje populiari ir beveik neturėjo įtakos tikinčiųjų mąstymui.

1945 m. gegužės 9 d. komunistams Latviją okupavus antrą kartą, religijos ir katalikų kunigų puolimas atsinaujino ir tęsėsi iki pat devintojo dešimtmečio pabaigos. 1945-1958 m. Latvijoje buvo suimtas vienas katalikų vyskupas (Kazimiras Dulbinskis), 62 kunigai ir vienas Kunigų seminarijos studentas. Paprastai kunigus nuteisdavo dešimčiai ar dvidešimt penkeriems metams kalėti, tačiau buvo ir trumpesnių bausmių. Vienas kunigas - Antonas Juchnevičius - buvo nuteistas mirties bausme ir sušaudytas, trys kunigai mirė kalėjime nesulaukę teismo, o šeši - laisvės atėmimo vietose.

Katalikiško dvasingumo naikinimas sovietinės okupacijos metais

J. E. vyskupas Jonas Boruta

Katalikų Bažnyčios dvasininkui kalbėti Tarptautiniame kongrese, kuris įvardijamas kaip „Niurnbergas-2“¹, kaip teismo tribunolas, nėra lengva, nes katalikų ir apskritai krikščionių dvasininko svarbiausia pareiga - skelbti Viešpaties Jėzaus Evangeliją, kuri sako: „neteiskite, kad nebūtumėte teisiami“ (Mt 7, 1), „Mylėkite savo priešus ir melskitės už savo persekiotojus, kad būtumėte savo dangiškojo Tėvo vaikai; jis juk leidžia savo saulei tekėti blogiesiems ir geriesiems, siunčia lietų ant teisiųjų ir neteisiųjų“ (Mt 5, 44-45). Tai galioja kalbant apie asmenis, kurių širdžių paslaptis - meilės ir neapykantos, angažavimosi gėriui ir blogiui gelmę - gerai žino tik vienintelis širdžių tyrėjas Dievas... Apie tai, kas tose paslaptingose žmonių širdžių gelmėse slypėjo ir slypi, mes galime tik spėlioti.

Priimtinesnis siūlymas - dalyvauti Tarptautiniame komunizmo nusikaltimus vertinančiame kongrese, t. y. įvertinti netolimos praeities žaizdas, tebekraujuojančias, palikusias skaudžius randus mūsų pačių ir mūsų visuomenės mąstysenoje bei sąžinėje. Komunizmas nuo pat savo pradžios - nuo K. Markso ir F. Engelso veikalų pasirodymo - save įvardijo ne tik kaip krikščionybės ir Evangelijos, apskritai religijos alternatyvą, bet ir kaip priešybę, o religijos reikšmę žmogui ir žmonijai prilygino opijui. Tai seniai žinoma, kai kas pasakytų - nuvalkiota tema. Tačiau šiame požiūryje slypi skriaudų ir neteisybių šaknys, kurios kerojo tiek socialistinės revoliucijos, tiek „socializmo kūrimo“, tiek „brandaus socializmo“ metais. Jo esmė - dvasios prado niekinimas, materialinių vertybių - materialinės komunizmo bazės - sudievinimas. Ši pirmoji komunizmo kaltė konstatuota daug anksčiau, nei buvo sukurtos totalitarinės komunistinės valdžios institucijos. Norėčiau pacituoti

¹ Kongreso „Niurnbergas-2“ programa // XXI amžius. Nr. 43. 2000 m. birželio 7 d. P. 13.

vysk. Antano Baranausko 1889 m. laiške dr. Hugo Weberiui to meto lietuvių kalba išsakytus pastebėjimus apie socializmo ir komunizmo šalininkų propaguojamą materializmą: „Materializmas gyvenime padarė, jog *homo, cum in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis*² (Psalm. 48, 13). Priemonuose jisai suniekino visus žmogaus gimtinius ir įsitaisytus ir morališkus idealus, Dievo spindulius nuo žmogaus dvasios nutraukė, bjaurybę su gražybe, nedorą su dora sulygino, dangaus tėvainį į mašiną prisegė ir su jos vergu padarė; išrovęs iš jo širdies gerąsias viltis, įsodino sėklą vargo, skausmo ir troškimo „nirvanos“. Moksle prigimimo nepaliko vietos Dievo pasireiškimui, metafiziką išniekino, psichologiją, biologiją niekingais dogodžiais, hipotezėmis apdrabstė. Jo tai darbas, jog tapo *homo homini lupus*. Visi tikrieji mokslai, kurie žmogaus dvasią aukština ir tikrojon laimėn veda vieni išniekinti, kiti skepticizmo pagauti. Dievo mylista, per kurią žmogus tampa dalinyku gyvasties Dievo (*consors naturae divinae*) tarp sapnų paskaityta. Meilė Dievo ir artimo ant išjuokos apversta. Filantropija materializmo moko: „mylėk patsai save labiau už visą ką, visus gi kitus ir visą ką mylėk dėl paties savęs“³.

Šias taiklias vyskupo ir poeto išvalgas patvirtino vėlesnė istorinių įvykių raida. Minėtąsias nuostatas sovietinis komunizmas stengėsi įtvirtinti žmonių sielose bei protuose ne tik savo galingu propagandos mechanizmu, bet ir fizinės prievartos priemonėmis. Skaudžius padarinius jaučiame ir šiandien, net praėjus dešimčiai metų po komunistinės sistemos griūties. Gal todėl ankstesnės propagandos paveikti laisvėjantys šių dienų mūsų visuomenės žmonės pasižymi „laukinio kapitalizmo mąstymu“. Taigi katalikiško ir viso krikščioniško dvasingumo naikinimas prasidėjo prievartiniu komunistinio materializmo skiepijimu, materialistine indoktrinacija socialistinėse ir komunistinėse valstybėse nuo pat sovietinės socialistinės revoliucijos pergalės. Apie fizinę prievartą ir tai prievartai nepaklūstančiųjų likvidavimą, baisų šios prievartos mastą čia kalbėjo ir kalbės daugelis. Apie dvasinę propagandinę šio proceso eigą Lietuvoje yra nemažai tyrimų bei publikacijų ir sovietmečio pogrindžio spaudoje, ir, pavyzdžiui, „Aušros“ žurnale⁴, taip pat 1975-1979 m. parašytoje V. Skuodžio studijoje „Dvasinis genocidas Lietuvoje“⁵.

² J. Skvireckas šią lotynišką Vulgatos psalmių eilutę verčia taip: „Žmogus, būdamas šlovėje, nesupranta ir prilįgsta proto neturintiems galvijams“ (Ps. 49, 13).

³ *Baranauskas A.* Raštai. T. 2. Vilnius, 1970. P. 275.

⁴ *Švitrys K.* Ateistinė propaganda skaičiais ir faktais // Aušra. 1981. Nr. 28/68.

⁵ *Skuodis V.* Dvasinis genocidas Lietuvoje. Vilnius, 1996.

Po atgimimo tiek periodikoje, tiek moksliniuose leidiniuose mus dominančia tema pasirodė straipsnių. Čia tepriminsiu 1997 m. Kaune ir Vilniuje vykusią konferenciją „Dvidešimt penkeri Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos metai“ medžiagą, išspausdintą LKMA „Metraščių“ 12 tome⁶. Iš šių publikacijų nesunkiai galima susidaryti vaizdą, kokiais metodais ir priemonėmis buvo persekiujama Katalikų Bažnyčia Lietuvoje - katalikiško dvasingumo puoselėtoja.

Norėčiau įvardyti svarbiausias žaizdas, komunistinės propagandos ir prievartos aparato padarytas mūsų visuomenės ir atskirų jos narių sąmonėje bei sąžinėje, žaizdas bažnytinei mūsų krašto bendruomenei.

Jas turbūt lengviau matyti žvelgiant ne tik iš vidaus, bet šiek tiek ir iš išorės. Todėl šioms dvasinių žaizdų problemoms įvardyti pasinaudosime Popiežiaus Jono Pauliaus II mintimis, išsakytomis jo vizito į Lietuvą metu 1993 m. rugsėjį. Jonas Paulius II sakė: „Praeityje - ilga ir skausminga istorija. Todėl jaučiame nenumaldomą būtinybę žvelgti į ateitį. Kad šių be galo ilgų šimtmečių patirtis mus praturtintų, istorinė atmintis negali būti ištrinta. Šiuo laikotarpiu ir jūsų šalis patyrė žiaurią diktatūrą, kuri teisingumo ir lygybės vardu paniekino asmens, visuomenės laisvę ir orumą. Kaip visa tai galėjo atsitikti?“

Analizė būtų sudėtinga. Man regis, derėtų pasakyti, jog čia nepasakutinė priežastis - kovingasis ateizmas, iš kurio marksizmas sėmėsi įkvėpimo. Ateizmas užgavo ir patį žmogų, nes trypė jo orumo pagrindą ir tvirtą laidą. Prie šios klaidos prisidėjo kitos: materialinė istorijos samprata, kraštutinis konfliktinis požiūris į visuomenę, „mesijinis“ vaidmuo, skirtas valstybėje šeiminkavusiai vienintelei partijai. Dėl viso to ši sistema, iš pradžių ketinusi išvaduoti žmogų, galų gale jį padarė vergu⁷.

„Dabarties įvykiai verčia mus teisėtai galvoti, jog gyvename epochinę pasaulio istorijos lūžio akimirką. Šiame sunkiame kelyje į ateitį, kurios šiandien niekas negali nuspėti ar nubrėžti jos ribų, tikrai lemiamą reikšmę turi intelektualų vaidmuo. Jį reikia dar kartą pabrėžti, ypač dabar kai žlugusios ideologijos sugriovė pasitikėjimą, o filosofinė mintis krypusi į skepticizmą ir pavojingą pragmatizmą“⁸.

⁶ LKMA metraštis. T. 12. Vilnius, 1998. P. 11-224.

⁷ *Jonas Paulius II*. Kalba inteligentijai Vilniaus universiteto Šv. jonų bažnyčioje // Liudykime Kristų. Popiežiaus Jono Pauliaus II kalbos, pasakytos Lietuvoje 1993 m. rugsėjo 4-8 d. Vilnius, 1994; *Jonas Paulius II*. Neatidėliotina Bažnyčios ir kultūros naujoji bičiulystė. Kalba, pasakyta Vilniaus Šv. Jono bažnyčioje 1993 m. rugsėjo 5d.// LKMA metraštis.

⁸ Jonas Paulius II. Ten pat.

O juk intelektualų „tarpsluoksniu“ vaidmuo socialistinėje visuomenėje buvo redukuotas ir niveliuotas iki partinio dvaro ceremonialų statisto ir net linksminojo juokdario „misijos“. Ši žaizda tebekraujuoja ir šiandien. Politinės jėgos nori pagal aną sovietinį modelį manipuliuoti inteligentija ir, siekdamos savo nešvarių tikslų, papirkinėja ar mėgina papirkti intelektualų grupes ir atskirus asmenis. Tai viena skaudžiausių mūsų visuomenės žaizdų, ypač kad tokia padėtis, kurios šaknys siekia socializmo laikus, kai kam iš išsilavinusių žmonių atrodo visai priimtina ir su etika nesikertanti. Popiežius ragina kalbėti ne apie etiką apskritai, bet apie verslo, politikos ir t. t. etiką, taip pat apie mąstymo etiką, kurios tarsi nebeliko praūžus diktatūrų audrai.

„Mąstymas nėra su niekuo nesusijusi smegenų veikla, jis artimai susietas su visu žmogaus gyvenimu. Todėl, jei norime, kad mąstymas atneštų brandžiausių vaisių, ypač tada, kai ieškome metafizinių tiesų, būtina puoselėti mąstymo etiką, kuri ieško ne vien loginio tikslumo, bet proto veiklai sukuria dvasinį klimatą, pasižymintį nuolankumu, nuoširdumu, drąsa, garbingumu, pasitikėjimu, atidumu kitiems, atvirumu Paslapčiai. Ši visuotinė mąstymo etika neatpalaiduoja nuo tyrinėjimo pastangų, bet jas palaiko ir padeda, o kai veržiamės į Paslaptį, net nurodo kryptį. Mat yra vidinė sąsaja tarp „verum“ ir „bonum“ - tiesos ir gėrio, - tai Dievuje sutampa pačia Jo esme“⁹.

Sugriovus etinius mąstymo pagrindus, ir teorijoje, ir praktikoje sugriuvu krikščionybės puoselėta pagarba žmogaus asmeniui, jo gyvybei nuo pradžios iki natūralios mirties, šeimai ir kitoms prigimtinėms vertybėms. Todėl kaip komunistinės eros palikimą paveldėjome lengvabūdišką požiūrį į šeimos stabilumą, skyrybas, abortus - negimusios gyvybės žudymą. Ir skyrybų, ir abortų, ir savižudybių skaičiumi pirmajame statistikos duomenų lentelėse. Kas šiuos nuostolius suskaičiuos ir įvertins?

Bet, kaip liudija Jono Pauliaus II kalbos, pasakytos lankantis Lietuvoje, yra dar viena žaizda, paveldėta iš sovietinės priespaudos metų, kuri kraujuoja ir šiandien ir kuri žaloja tiek sovietinės priespaudos vykdytojus, tiek jos aukas, - tai nepajėgumas priimti Kristaus gailestingumo ir meilės Evangelijos, nepajėgumas atleisti esamiems ar buvusiems priešams. Tai evangelinio, krikščioniško, katalikiško dvasingumo pagrindas, skiriamoji žymė. Sunaikinus pagarbą ir pripažinimą, gailestingumą ir atlaidumą, kaip tinkamiausią būdą skleisti tiesą ir šviesą, įtvirtinti teisingumą ir tikrąją laisvę, sunaikinamas ir pats krikščioniškasis

⁹ Ten pat.

dvasingumas. Sovietinė sistema, komunistinė ideologija, aukštynusi klasių kovą ir neapykantą savo idėjiniams priešams, daugiausia ir ilgiausiai išliekamų baisių „vaisių“ paliko didelei daliai savo aukų įteigdamas, kad vienintelės veiksmingos kovos su sovietine, komunistine ideologija ir jos pagimdyta sistema priemonės yra tos pačios, kurias naudojo sovietinė sistema, - smerkimas, niekinimas, griovimas, draudimai. Popiežius Jonas Paulius II savo kalboje Lietuvos kunigams ir vienuolėms priminė: „Vien tik meilė, toji meilė, kuria Šventoji Dvasia papildė tikinčiųjų širdis (plg. *Rom* 5, 5), tegali sukurti tvirtą žemiškojo miesto pamatą“¹⁰.

„Jums tenebūna nei nugalėtojų, nei pralaimėjusių, o vien tik vyrai ir moterys, kuriems reikia padėti išsivaduoti iš klaidų. Tebūna vien žmonės, kuriems reikia padėti išsivaduoti iš prievartos, smurto, žmogaus teisių išniekinimo, taip pat psichologinių to padarinių. „Pralaimėjusiems“ derėtų išidėmėti, jog neužtenka vien prisiderinti prie pasikeitusios visuomenės padėties: geriau būtų nuoširdžiai atsiversti ir, jei būtina, netgi atsilyginti. „Nugalėtuosius“ iš naujo derėtų paraginti atleisti, kad įsitvirtintų tikroji taika, išauganti iš įgyvendintos gailingumo ir meilės Evangelijos“¹¹. Šie popiežiaus žodžiai iki šiol mūsų visuomenėje nėra kaip reikiant išgirsti. O tai rodo, kaip giliai sovietinė ideologija, jos propagandinė ir agitacinė veikla yra sužalojusi tradiciškai krikščioniškos mūsų visuomenės narių širdis ir sąžines.

Norisi šį katalikų vyskupo liudijimą šiame Kongrese, skirtame komunizmo nusikaltimams įvertinti, baigti Popiežiaus Jono Pauliaus II žodžiais, pasakytais Antakalnio kapinėse, prie Sausio 13-osios aukų kapų: „Padaryk, Viešpatie, kad tie kryžiai, primenantys dar nesenus brutalią prievartą ir priešiško laikus, būtų tylūs, tačiau nuolatiniai gynėjai nuo skaudžių išgyvenimų, kuriuos neša akla ideologijos jėga, tautinė puikybė bei sąmoningas žmogaus kilnumo nepaisymas. Tegul kryžiai ant kapų karių, žuvusių broliškumo karuose, tampa nuolatiniu raginimu siekti santarvės ir broliškumo. Jau niekad neleisk, kad tikėjimo broliai taptų priešais, kuriuos supriešina skirtingi tikslai, kalba, tautinės vėliavos, tradicijos ir ydos“¹².

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Ten pat.

¹² Ten pat.

Estijos demokratų kova
už šalies nepriklausomybę 1968–1975 m.

Maitas Raunas, rašytojas, publicistas

Ponios ir ponai! Savo pranešime kalbėsiu apie 1968-1975 m. Estijoje vykusią kovą prieš komunistų režimą. 1975 m. Sovietų Estijos Aukščiausiasis Teismas keturis inžinierius - Artiomą Juškevičių, Mati Kii-rendą, Kalju Mätiką ir Sergejų Soldatovą - nuteisė nuo 5 iki 6 metų kalėjimo. Šis teismas žinomas kaip demokratų teismas, nes kaltinamieji vadovavo pagrindiniam Estijos demokratiniam judėjimui.

Visi jie gimė ketvirtajame dešimtmetyje - trys Estijoje, o ideologas Juškevičius - Vakarų Ukrainoje. Jis atvyko į Estiją, nes Vakarų Ukrainos žmonės šaltai sutiko jų kolegos Sovietų Sąjungoje. Jis vedė estę, išmoko estų kalbą ir integravosi į estų bendruomenę.

Pagrindinis Juškevičiaus principas buvo toks: kai Estija taps laisva, Ukraina eis jos pėdomis. Šitai ir atsitiko 1991 m., tačiau Juškevičiaus tada jau nebuvo gyvo. Sovietinė priverčiamojo darbo stovykla palaužė jo sveikatą, ir 1982 m. jis mirė.

Žinome, kad, Komunistų partijos vadovu po Nikitos Chruščiovo tapus Leonidui Brežnevui, komunistinio režimo „atšilimas“ baigėsi. Bet kai Čekoslovakijoje pradėtas kurti žmogiškas socializmas, kuriam laikui optimizmas atgijo.

1968 m. balandžio mėnesį Maskvoje pradėta leisti „Įvykių kronika“. Tai buvo pagrindinis disidentų judėjimo Sovietų Sąjungoje žurnalas.

Talino technikos universiteto docentas Sergejus Soldatovas nuvyko į Maskvą, kad galėtų bendradarbiauti kuriant antikomunistinį judėjimą, turėjusį išplisti po visą Sovietų Sąjungą. Iš Maskvos disidentų jis sužinojo, kad demokratų programa jau beveik paruošta.

Truputį vėliau jis gavo akademiko Andrejaus Sacharovo brošiūrą „Apmąstymai apie pažangą“. Bet joje Sacharovas siūlė tik švelnias rekomendacijas, kaip režimą patobulinti, lyg egzistuojantis komunizmas būtų buvęs priimtinas. Šias geranoriškas rekomendacijas sutrypė pats

gyvenimas. 1968 m. rugpjūtį sovietų kareiviai žiauriai nuslopinė Čekoslovakijos reformas.

Nusivylę Soldatovas ir Juškevičius parašė kritinį straipsnį „Tikėtis ar veikti?“ Jie išvardijo keletą Sacharovo programos trūkumų, pavyzdžiui, mąstymą marksizmo kategorijomis, mokslinės ir techninės pažangos garbinimą bei tautinių problemų nesupratimą. Jie kritikavo Maskvos disidentus, kurie tikėjosi, kad valdžia ims ekonomikos reformų. Kaip alternatyvą jie siūlė imtis realių, žmonių iniciatyva paremtų veiksmų. Režimą jie siekė reformuoti jėga. Laiškas baigėsi kreipimusi, raginančiu režimo priešininkus sukurti aiškia veiksmų programą, suvienysiančią pasipriešinimo grupes, kurių veiksmai tuo metu nebuvo suderinti.

Tačiau Maskvos disidentai Soldatovo ir Juškevičiaus idėjų nepalaikė ir tvirtino, kad pagrindiniai kovos metodai turi būti atviri laišakai komunistų vadams, protesto demonstracijos ir reikalavimai pakeisti Stalino konstitucijos nuostatas.

Estijos Paldiskio miestelyje esančios karinio jūrų laivyno bazės, kurioje buvo laikomi atominiai povandeniniai laivai, karininkai klausydavosi radijo stoties „Radio Freedom“ transliuojamos programos rusų kalba „Tikėtis ar veikti?“ Šie karininkai taip pat kritikavo Sacharovo programą. Paldiskyje buvo įkurta Kovos už politinę laisvę lyga, kuri laikėsi nuostatos, kad vienintelis galimas sprendimas - ginkluota žmonių kova. Jų tikslas buvo nuversti Sovietų Sąjungos valdžią ir įtvirtinti demokratinę santvarką.

Paldiskio bazės karininkai palaikė ryšius su Estijos demokratais. Jie planavo kartu pradėti prieš valdžią nukreiptą plataus masto judėjimą. Bet 1969 m. vasarą karininkai buvo suimti ir nuteisti.

Soldatovas ir Juškevičius taip pat buvo kvočiami, bet neįkalinti. Jie parengė dviejų didelės apimties dokumentų - Demokratinio judėjimo Sovietų Sąjungoje programos ir Demokratinio judėjimo Sovietų Sąjungoje taktikos pagrindų - juodraščius.

Programoje jie suformulavo visų Sovietų Sąjungos pavergtų tautų kovos už laisvę tikslus ir pagrindinius demokratinio judėjimo principus. Programa baigėsi šūkiu: „Sovietų Sąjungos demokratai! Vienykites, kovokite, laimėkite!“

Taktikos pagrinduose jie atmetė atvirą kovą, sakydami, jog, taip veikiant, neišvengiamai teks priimti valdžios nustatytas taisykles. Jie tvirtino, kad demokratinis judėjimas gali būti sėkmingas tik tada, kai jis pradeda vienyti pogrindyje esančias grupes. Jie taip pat nurodė, kaip kurti tokias grupes ir ką joms reikėtų daryti.

Bet grupės, susijusios su „Kronikos“ leidimu, neišplatino nei programos, nei taktikos pagrindų. Maža to, „Kronika“ Estijos demokratų palygino su bjauriais, atgrasiais Dostojevskio romano „Demonai“ personažais.

Atsakydamas į tai, Sovietų Sąjungos demokratų judėjimas sukūrė Demokratų memorandumą. Šiame dokumente buvo aptariama Stalino konstitucija, kurios Maskvos disidentai reikalavo tvarkingai laikytis, ir kartu atskleista nežmoniška bei prieštaringa šios konstitucijos ir visos sovietinės sistemos prigimtis.

Antrasis tekstas - „Rusijos kolonializmas ir tautų klausimas“ - bandė ištaisyti kitą esminį Maskvos disidentų trūkumą. Jie visiškai nesuprato nacionalinio klausimo. Jie nesiejo jo su pavergtomis tautomis, nors, jeigu būtų skatinę kolonijose laisvės siekį, šitai būtų iš esmės pakeitę kovą, nukreiptą prieš valdžią.

Tuo ir baigėsi teorinė Soldatovo ir Juškevičiaus veikla. Tada visoje Sovietų Sąjungoje turėjo prasidėti suderintas pasipriešinimo judėjimas.

Bet dėl „Kronikos“ leidėjų opozicijos jų viltys žlugo. Maskvoje bei Leningrade susiformavo tik keletas jų idėjomis besiremiančių grupių, buvo pradėtas leisti žurnalas „Demokratas“.

Esant tokiai situacijai Soldatovas ir Juškevičius pagrindinį dėmesį nukreipė į Estiją. Susiformavo Estijos Nacionalinio Fronto ir Estijos demokratinio judėjimo grupės.

Estijos Nacionalinio Fronto vadovas buvo daktaras Arvo Varato. Pradėtas leisti pagrindinis žurnalas „Estijos Nacionalinis Frontas“. Programą parengė Talino technikos universiteto docentas Kalju Mätikas. Nacionalinio Fronto tikslas buvo atkurti Estijos nepriklausomybę ir demokratinę valdžią.

Nedidelė Estijos intelektualų grupė rengė Memorandumą, kurį pabaigė Tunne Kelamas. T. Kelamas buvo „Naujienu“ komentatorius, o šiuo metu - Estijos Parlamento Pirmininko pavaduotojas. Memorandumas reikalavo atkurti Sovietų Sąjungos okupuotą Estijos Respubliką.

Estijos Nacionalinis Frontas ir Estijos demokratinis judėjimas 1972 m. rudenį Memorandumo tekstą slaptu kanalu išsiuntė Jungtinių Tautų Generalinei Asamblėjai. Vėliau Rusijos disidentai patvirtino sukūrę vieną geriausių Sovietų Sąjungos disidentinio judėjimo istorijoje memorandumų.

1972 m. pradžioje komunistų režimas pradėjo aktyviai persekioti savo priešus. Sausio mėnesį Ukrainoje buvo suimta 19 asmenų. 1972 m. vasarą suimti ir „Kronikos“ leidėjai Piotras Jakiras bei Viktoras Krasinas, kurių prisipažinimai skambėjo apgailėtinais, o neretai panėšėjo į provokacijas. Pasinaudodamas jų prisipažinimais, KGB nesunkiai su-

fabrikavo kaltinimus režimo kritikams. 1972 m. rugsėjo mėnesį Maskvoje ir Leningrade buvo suimtos Sovietų Sąjungos demokratinio judėjimo grupės.

1972 m. liepos 24 d. KGB vadovai priėmė rezoliuciją, kurioje buvo tvirtinama, kad demokratų programą, taktikos pagrindus ir kitus dokumentus sukūrė CŽV. KGB nuomone, programa sukurta 1968 m. ir iš pradžių vadinosi „Narodnyje trebovanija“ (Liaudies reikalavimai). Siekdamas pakirsti komunistų režimą, radijo stoties „Radio Freedom“ korespondentas Garaninas atsiuntęs šią programą į Sovietų Sąjungą.

Visa tai vertė būti budrius. Estijos demokratai nusprendė apriboti ryšius. Svarbiausias Estijos demokratinio judėjimo tikslas buvo parengti strategiją ir taktiką kodiniu pavadinimu „Juodoji katė“.

„Juodoji katė“ buvo parengta kaip vadovėlis, skirtas visų Sovietų Sąjungos tautų pasipriešinimo judėjimams. Parengus „Juodąją katę“, turėjo būti pradėtas kovos grupių organizavimas ir koordinuota kova.

Bet, kai vadovėlio rankraštis buvo baigtas, KGB užbėgo įvykiams už akių. Tai atsitiko 1974 m. spalio mėnesį, kai buvo išspausdintas Jungtinėms Tautoms skirtas Memorandumas, sulaukęs Vakaruose plataus atgarsio.

1974 m. gruodžio 13 d. Juškevičius, Kiirendas ir Mätikas buvo suimti. Soldatovas suimtas kitų metų sausį.

Estijos demokratų teismas įvyko netrukus po to, kai Sovietų Sąjunga Helsinkyje pasirašė žmogaus teisių dokumentus. Demokratių pažiūrų žmonės nusiuntė į Helsinkį laišką, kuriame konferencijoje dalyvaujančias valstybes informavo apie tai, kad 70 km į pietus nuo Helsinkio teisiami žmonės, bandę pasinaudoti žmogaus teisėmis.

Komunistų valdžia į protestus nekreipė jokio dėmesio ir ištrėmė demokratų į gulagus. Vakarai taip pat tylėjo.

Vis dėlto šios Estijos demokratų pastangos nenuėjo veltui. Jų Memorandumas, skirtas Jungtinių Tautų Organizacijai, tam tikra prasme tapo 1979 metų Baltijos valstybių kreipimosi pavyzdžiu. Demokratų principai buvo 1989 m. įkurto piliečių komitetų judėjimo Estijoje pagrindas. Būtent todėl 1991 m. Estija paskelbė nepriklausomybę ne kaip nauja posovietinė valstybė, bet kaip atkurianti savo nepriklausomybę jau egzistuojanti Estijos Respublika.

(Išsamesnę informaciją ir tekstus anglų kalba galima gauti šiuo adresu: Black Cat Foundation, Tallinn ortwill@neti.ee)

Kas kaltas? Kokia sąžinės kaina?

Kalju Mätikas, Estijos buvusių politinių kalinių ir komunizmo aukų sąjunga

Atsimenant karų ir politinio teroro žmonijai padarytą milžinišką žalą, nenorom kyla klausimas, kas kaltas. Jei nesistengsime rasti atsakymo į šį klausimą, tuomet visa, kas atsitiko praeityje, ateityje gali pasikartoti didesniu mastu.

Totalitariniai režimai egzistuoja vykdydami fizinį ir psichologinį terorą. Psichologinis teroras gali sujaukti žmonių protus ne mažiau nei fizinis. Taip atsiranda doktrinos šalininkai ir kolaborantai. Kolaborantus - parsidavėliškos sąžinės žmones - būtina laikyti pagrindiniais nusikaltėliais. Net jeigu dauguma jų nieko pastebimo neatliko, visi kartu, kaip būriais migruojantys skėriai, jie padarė daug žalos.

Sakoma, kad vokiečių tauta atsakinga už Hitlerio nusikaltimus, nes Hitleris atėjo į valdžią po demokratinių rinkimų. Jis iš tiesų buvo demokratiškai išrinktas, bet didžiumą nusikaltimų padarė vėliau, kai demokratija jau buvo nuslopinta. Pagaliau gali kilti klausimas, kodėl paprastas vokiečių turėtų būti nusiteikęs prieš Hitlerį, jeigu šalis, save laikiusi pirmąja pasaulyje darbininkų ir valstiečių valstybe, ne tik laikė Hitlerio valdžią teisėta, bet netgi pasirašė su juo draugystės sutartį.

Su nusikalstamais režimais bendradarbiauja ne tik neprincipingi kolaborantai, bet ir daug sąžiningų žmonių, kuriuos galima pavadinti doktrinos šalininkais. Pavyzdžiui, Solženycinas, kai slaptoji sovietų policija jį suėmė ir pasodino į kalėjimą, buvo marksistas ortodoksas. Kalėjime, susipažinęs su dviem kitais disidentais, požiūrį į pasaulį pakeitė.

Estų mokslininkas J. Hintas, 1940 m. buvęs komunistas ortodoksas, susipažinęs su sovietiniu gyvenimu, tapo įsitikinusiu antikomunistu. Savo esė „Sąžiningų XX amžiaus žmonių tragedija“ jis smarkiai kritikavo komunizmą. Esė patekus į KGB rankas, Hintas buvo suimtas ir mirė kalėjime.

Estų mokslininkas J. Kukkas buvo SSKP narys ir ėjo įvairias vadovaujamas pareigas. Dirbti mokslinio darbo buvo išsiųstas į Prancūziją.

Iš jos grįžęs, jis netrukus išstojo iš SSKP ir prisidėjo prie disidentų. Greitai buvo suimtas ir mirė kalėjime.

Solženycinas, Hintas ir Kukkas buvo sąžiningi žmonės, kovoję už tai, ką manė esant teisinga. Tačiau buvo ir tokių, kurių elgesys kito ne dėl asmenybės raidos, o pasikeitus politinei padėčiai. Jie buvo pasirengę smarkiai kritikuoti jau negyvus tironus, bet bendradarbiavo su gyvaisiais. Toks „mirusiųjų teisėjas“ buvo Chruščiovas, kuris dvidešimtajame SSKP suvažiavime smarkiai kritikavo Stalino nusikaltimus, bet ištikimai jam tarnavo gyvam. Kaip kadaise Amerikoje geras indėnas buvo tik negyvas indėnas, taip diktatoriškose valstybėse kai kurie žmonės vadovaujasi principu, kad blogas yra tik miręs tironas.

Kolaborantų „ištikimybę“ partijai puikiai iliustruoja SSKP istorija. Tais laikais, kai apie vakarietiško modelio demokratiją Sovietų Sąjungoje buvo galima tik pasvajoti, SSKP turėjo vienuolika milijonų narių. Valdant Gorbačiovui, kai Rusija tapo palyginti demokratiška, dauguma SSKP narių pabėgo iš partijos lyg žiurkės iš skęstančio laivo, nes buvo pakankamai pagrindo nuogąstauti, kad ateityje partijos narystė jokių privilegijų negarantuos.

Kolaboravimas - įvairialypis reiškiny. Ne visi kolaborantai yra vienodi. Reikia atsižvelgti į tai, ką kolaborantas nuveikė ir kokį atlygį gavo už savo veiklą. Čia tinka „sąžinės kainos“ sąvoka. Kuo niekšybė didesnė, o atlygis už jos įvykdymą mažesnis, tuo pigesnė kolaboranto sąžinė. Jei kai kurias niekšybes mėgintume įvertinti skaičiais, iš esmės nebūtų įmanoma sudaryti visiems (ar bent daugeliui) priimtino kainoraščio. Tačiau šį tą nuveikti galima. Juk ir viduramžių Katalikų Bažnyčia prekiavo indulgencija, kurios kaina priklausė nuo įvykdyto nusikaltimo sunkumo. Lygiai taip pat galima palyginti kolaborantų gautą atpildą.

Norėčiau atkreipti dėmesį į dar vieną dalyką. Metas atsisakyti pasenusio požiūrio, esą nugalėtojai neteisiami. Komunistų ir nacių nusikaltimai šiandien palyginti gerai žinomi, tačiau nusikaltimus vykdė ne vien komunistai ir naciai. Kai kurie demokratiškų šalių veiksmai taip pat gali būti laikomi jei ne įstatymų, tai bent jau sąžinės nusikaltimais.

Antrojo pasaulinio karo metu, kai japonai užpuolė Perl Harborą, JAV Prezidentas Rooseveltas nuteisė kalėti koncentracijos stovyklose 120 tūkst. JAV gyvenusių japonų. Tačiau jei tiek žmonių į koncentracijos stovyklas būtų nusprendęs išsiųsti Hitlerio kariškis, jį Niurnberge būtų nuteisę kaip karo nusikaltėlių ir pakorę.

Po Antrojo pasaulinio karo vykstant „Kylholo“ operacijai, Vakarų sąjungininkai daugiau nei milijoną pabėgėlių iš Rytų bloko šalių išsiuntė į Sovietų okupacijos zoną - daugeliui jų tai reiškė neišvengiamą mirtį.

Nusikaltimai turi būti laikomi nusikaltimais, nesvarbu, kas ir kokią uniformą vilkėdamas juos vykde. Mūsų laikais galima įsitikinti, kokia pakanti Europos Sąjunga motorizuoto Čingischano Čečėnijoje vykdomiems nusikaltimams. Taip ir Vakarų valstybės leido Hitleriui nusikalsti tol, kol paaiškėjo, kad jis siekia užkariauti ne keletą šalių, o visą pasaulį. Tuo pat metu Europos Sąjungos narės kritikuoja Austriją, nors ši yra demokratinė valstybė ir sąžiningai laikosi savo įstatymų bei tarptautinių sutarčių. Visa tai aiškiai primena vadinamąją Brežnevo doktriną, pagal kurią kiekvienas galėjo daryti tai, ką leido Maskva. Kyla klausimas, ar Europos Sąjunga įteisintų kanibalizmą, jeigu šio būtų imtasi civilizuotai - su šakute ir peiliu.

Nepakanka kovoti su žmonėmis, tiesiogiai dalyvavusiais žudynėse, plėšimuose ir kituose nusikaltimuose. Reikia kovoti ir su nusikaltimų kurstytojais. Sutarčių nepaisymą taip pat būtina laikyti nusikaltimu. Na, ciai, nesilaikę tarptautinių sutarčių, buvo laikomi nusikaltėliais, bet tarptautinius susitarimus pažeidė ne jie vieni.

1939 m. Sovietų Sąjunga ir Estija pasirašė Savitarpio pagalbos sutartį. Antrame jos straipsnyje sakoma, kad „šios sutarties vykdymas neturi pažeisti sutartį pasirašiusių šalių suverenių teisių, juo labiau - ekonomikos ir valdymo sistemos“. 1940 m. birželio 16 d. SSRS įteikė Estijai ultimatumą, reikalaujama dislokuoti papildomus Sovietų kariuomenės dalinius ir išrinkti komunistų vyriausybę.

1941 m. birželio 14 d. Rooseveltas ir Churchillis pasirašė Atlanto chartiją, kurios 3 straipsnyje sakoma: „šalys gerbia piliečių teisę rinktis valdymo formą, kuriai esant jie gyvens, ir siekia suverenių teisių bei atkurti savivaldą ten, kur ji buvo atimta jėga“. Iš tiesų jie savo įsipareigojimų nevykdė ir netgi nemėgino vykdyti. Jie turėjo galimybę daug nuveikti. SSRS reikėjo suteikti karinę ir ekonominę pagalbą su sąlyga, kad, Vokietijai kapituliuojant, iš Rytų Europos valstybių bus išvesta Sovietų kariuomenė. Reikėjo surengti laisvus rinkimus, kuriuos turėjo kontroliuoti tarptautiniai stebėtojai.

Iš Baltijos šalių pasitraukus vokiečiams, miškuose liko tūkstančiai vyrų, kurių dauguma tikėjosi, padedami Vakarų sąjungininkų, atkurti savo šalių nepriklausomybę... To tikėjosi ne tik eiliniai piliečiai, bet ir daugelis valstybės veikėjų. 1944 m., prieš pasitraukiant vokiečių kariuomenei, pagrindinis Estijos nacionalinis komitetas sudarė teisėtą Estijos Respublikos vyriausybę, į kurią įėjo visos pagrindinės nepriklausomybės laikotarpio politinės jėgos.

Ši vyriausybė kreipėsi į Vakarų sąjungininkus, reikalaujama laikytis Atlanto chartijos 3 straipsnio. Vakarų valstybės nesiėmė jokių prie-

monių įsipareigojimams vykdyti. Akivaizdu, kad Atlanto chartija buvo pasirašyta vien propagandos tikslais ir turi būti laikoma beverte popieriaus skiaute - panašiai kaip Stalino konstitucija.

Seniai laikas atsisakyti kai kurių žmonių bei jų poelgių dvejojo vertinimo. Jei generolą Vlasovą ir jo vadovaujamą Rusijos išlaisvinimo armiją, Antrojo pasaulinio karo metu kovojusią vokiečių pusėje, laikome išdavikais, tai tokiais pat išdavikais turime laikyti ir Leniną bei jo sąjungininkus, nes Pirmajame pasauliniame kare jie darė tą patį, ką Vlasovas su savo kareiviais - Antrojo pasaulinio karo metu.

Jei žudyti vokiečių okupantus ir jų kolaborantus vykstant pasipriešinimo judėjimui buvo laikoma didvyriškumu, tai sovietų okupantus ir jų vietinius samdinius naikinę Estijos, Latvijos ar Lietuvos miško broliai taip pat turi būti laikomi didvyriais.

Jei Petainas, Lavalis ir Quislingas laikomi išdavikais, sovietų okupacijos meto Baltijos valstybių marionetinio režimo lyderiai taip pat turi būti laikomi išdavikais.

Kadangi Osvencimas ir Buchenvaldas nebuvo laikomi tik Vokietijos vidaus reikalu, tai ir Grozno negalima laikyti vien Rusijos vidaus reikalu.

Jei masinės žydų žudynės laikomos nusikaltimu, čečėnų žudynės taip pat būtina laikyti nusikaltimu.

Hitleris tvirtino, kad kitose valstybėse persekiojami vokiečiai ir kad kitos išeities, išskyrus karą, nėra. Dabar Putinas su savo kolegomis tvirtina, kad Baltijos šalyse diskriminuojami rusai. Jeigu jis būtų teisus, kyla klausimas, kodėl gi rusai negrįžta į savo istorinę tėvynę. Estijos valdžia iš tiesų deportavo pagarsėjusį rusų šovinistą Piotrą Rožoką. Po apeliacijos Estijos teismas įsakymą ištremti panaikino, ir Rožokui buvo skirta kompensacija. Tuo pat metu dešimtys tūkstančių žmonių iš visų Baltijos valstybių, kuriuos represuodami sovietai dažnai pažeisdavo savo pačių įstatymus, vis dar negavo jokios kompensacijos. Visi didieji nusikaltimai buvo nulemti daugelio valstybių pakantaus požiūrio. Jeigu norime, kad praeityje įvykdyti nusikaltimai nepasikartotų, privalome ryžtingai pasmerkti tiek praeityje, tiek dabar vykdomus nusikaltimus, nesvarbu, kas juos vykdė ar vykdo.

Kiekvienam nusikaltėliui ir kiekvienam jį palaikančiajam reikia taikyti politines sankcijas. Ekonominės sankcijos neveiksmingos, nes jos atsiliepia daugiausia paprastiesiems žmonėms, o valstybių lyderiai lieka nepalieti. Pavyzdžiui, per Leningrado blokadą išmirė daugiau nei milijonas žmonių, dauguma iš bado, bet blokadai pasibaigus vietinis Komunistų partijos vadovas Andrejus Ždanovas buvo toks pat storas kaip ir prieš ją.

Gali pasirodyti, kad pasaulis pernelyg sugedęs ir mums nepakanka galios ką nors pakeisti į gera. Tačiau turime atminti, kad teisingas tikslas anksčiau ar vėliau nugalės. Kuo daugiau bus aktyvių kovotojų už laisvę ir demokratiją, tuo geresnis pasaulis bus ateityje.

Visiems sąžiningiems šio tikslo siekiantiems žmonėms linkiu sėkmės!

Tarptautinio kongreso
„Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“
baigiamasis posėdis

Protokolas 2000 06 14

Pirmininkai: A. N. STASIŠKIS

Lietuvos Respublikos Seimo narys

J. A. FLIKAITIS

Pasipriešinimo okupaciniams režimams dalyvių

ir nuo okupacijų nukentėjusių asmenų teisių

ir reikalų komisijos patarėjas

Sekretorė

GIEDRĖ UZDILAITE

J. E. arkivyskupo Sigito Tamkevičiaus kalba.

Kalba pridedama.

Prof. Valdo Samonio (Kanada) kalba.

Kalba pridedama.

P. Tomorro Aliko, Albanijos nukentėjusiųjų nuo komunistinio režimo asociacijos pirmininko, kalba (perskaitė dr. Koci Moisiu).

Kalba pridedama.

P. P. Jakučionis supažindino su Kongreso dokumentais, kreipimaisi ir rezoliucijomis.

Dokumentų tvirtinimas

Priimti šie dokumentai:

rezoliucija „Dėl komunizmo ideologijos ir doktrinos pasmerkimo“;

rezoliucija „Dėl prevencinių priemonių prieš komunizmo atkūrimą“;

Kreipimasis į Jungtinių Tautų Organizaciją, pasaulio valstybių parlamentus ir vyriausybes dėl Tarptautinio komunizmo ir komunistinių nusikaltėlių teismo įsteigimo;

Kreipimasis į pasaulio visuomenę ir tarptautines visuomenines organizacijas dėl Tarptautinio komunizmo ir komunistinių nusikaltėlių teismo įsteigimo;

rezoliucija „Dėl „genocido“ sąvokos reikšmės išplėtimo“;

rezoliucija „Dėl komunistinių okupacinių režimų padarytos žalos atlyginimo“;

rezoliucija „Dėl tarptautinio bendradarbiavimo tiriant ir teisiškai įvertinant komunizmo nusikaltimus“.

Priimti dokumentai pridedami.

P. Jakučionis pateikė tokius siūlymus:

- dėl Kongreso dokumentų - kad įgaliotų Organizacinį komitetą priimti keletą dokumentų, tarp kurių būtų ir rezoliucija „Dėl dvasiinių genocido padarinių“ (*Rezoliucija pridedama*);
- dėl tolesnio Kongreso darbo, jo pratęsimo, kol bus įsteigtas Tarptautinis tribunolas komunizmui teisti;
- dėl nuolatinio komiteto grupės Čėčėnijos problemoms nagrinėti įsteigimo;
- priimti Kongreso dokumentą dėl demokratijos padėties Baltarusijoje;
- kreiptis į pasaulio religijų hierarchus.

Kongresas siūlymams pritarė.

Baigdamas P. Jakučionis tarė padėkos žodį.

Dr. A. Anušausko informacija apie vykusį Kongresą.

Kalba pridedama.

LR Seimo Pirmininko prof. V. Landsbergio kalba.

Kalba pridedama.

Buvusio Taišetlago politinio kalinio F. Krasavino (Izraelis) kalba.

Kalba pridedama.

Tribunolo pirmininkas V. Zabiela perskaitė pranešimą apie Tribunolo nutartį.

Nutartis pridedama.

Profesoriaus A. Tylos baigiamasis žodis.

Kalba pridedama.

Baigiamoji pirmininko kalba, tolesnės programos aptarimas.

Pirmininkai: ANTANAS STASIŠKIS

ARTŪRAS FLIKAITIS

Sekretorė

GIEDRĖ UZDILAITĖ

**Lietuvos Vyskupų Konferencijos pirmininkas
arkivyskupas
SIGITAS TAMKEVIČIUS**

Pirmiausia noriu visus nuoširdžiausiai pasveikinti. Ypač tuos, kurie daugiausia nuo sovietinio režimo yra nukentėję. Leiskite pasidalyti ke-
liomis mintimis.

Per dvi Kongreso „Komunizmo nusikaltimams įvertinti“ dienas bu-
vo pasakyta labai daug karčios, sunkios tiesos apie komunizmą kaip
apie nežmonišką sistemą, nusinešusią milijonus nekaltų aukų. Aukomis
tapdavo net budeliai, nes neįmanoma būti laimingam, jeigu bandai sa-
vo laimę statyti ant neapykantos pamato ir ant žmonių ašarų bei krau-
jo. Kongreso dalyviai komunizmą pažino ne iš knygų, daugelis jų per-
ėjo pažeminimų, žmogaus teisių trypimo, ilgų nelaisvės metų, praleis-
tų kalėjimuose ir lageriuose, kelią, kuriuo komunizmo statytojai vedė
vadinamuosius liaudies priešus. Šis Kongresas buvo reikalingas ne tiek
buvusioms komunizmo aukoms, kiek ateities žmonėms, kurie šiandien
galbūt nenori nė girdėti apie tai, kas vyko Lietuvoje po 1940 metų oku-
pacijos. Kai būdamas jaunuolis prieškariniuose žurnaluose skaičiau apie
Sovietų Sąjungoje komunistų vykdytus nusikaltimus, negalėjau tuo pa-
tikėti. Netilpo galvoje, kad galėjo būti tokia nežmoniška sistema ir taip
dvasiškai sužaloti jos kūrėjai. Devintajame dešimtmetyje Suvalkijoje mi-
nėjom Budavonės kankinių - trijų nužudytų kunigų 40-ąsias metines.
Ta proga kalbėjau apie tai, kaip atsiranda budeliai. Kalbėjau apie Ru-
sijos miestų „bezprizornikus“, po Spalio revoliucijos atsidūrusius gat-
vėse. Netekę tėvų meilės ir nepažinę Evangelijos, jie siurbė į save tik
neapykantą. Šie pamestinukai greitai išmokdavo džiunglių įstatymų,
tapdavo kalėjimų ir prievartinio darbo stovyklų nuolatiniiais gyvento-
jais. Jie ne tik galėjo nužudyti nekaltą žmogų, bet jausdavo malonumą
prieš tai baisiausiai jį nukankindami, kaip antai padarė su Budavonės
kankiniais. Šį pamokslą po trejų metų sovietų saugumas man inkrimi-
navo kaip antisovietinę propagandą.

Komunizmo statytojams reikėjo tamsos. Todėl kiekvieną laisvą tiesos žodį jie laikė nusikaltimu, vertu ilgų metų kalinimo sovietų vergų darbo stovyklose. Baiminuosi, kad dabarties mirties kultūra, visiškai nuvertinanti žmogų, jo meilę, ardanti šeimas, atimanti iš žmonių atsakomybės jausmą už vaikų ateitį, išpurens dirvą naujiems „šviesios ateities“ kūrėjams, kurie lengvai gali tapti budeliais ir naikinti įsivaizduojamus priešus, kad galėtų pasisavinti visa tai, ką tingėjo užsidirbti savo prakaitu. Tik neregys gali nematyti, kaip mūsų akyse auga nemastantys savanaudžiai, kurių balsus per rinkimus galima nupirkti už degtinės budelį, kurie gali išmesti į šiukšlyną savo ką tik gimusius kūdikius ar dėl kelių litų nužudyti senokus. Pats laikas skambinti pavojaus varpais, nes rytoj iš bedvasės ir bestuburės demokratijos gali likti tik skeveldros.

Visuomenė ir valstybė turi ne tik teisę, bet ir pareigą įvertinti komunizmo nusikaltimus, nes šito nepadarius ji paliktų gyvas baisių nusikaltimų šaknis. Komunizmo įvertinimas neturėtų paskatinti bet kokios neapykantos eskalavimo, nuo kurios kentėtų ta pati visuomenė, nes būtų apsunkintas jos dvasinis prisikėlimas. Kiekvienam krikščioniška dvasia išauklėtam žmogui labai skaudu girdėti piktus bei smerkiančius žodžius, nors jie sakomi ir apie priešus. Ačiū Dievui, kad per šį Kongresą daug skaudžios tiesos buvo pasakyta labai ramiai. Kai kurie disonansu nuskambėję balsai gal tik paliudijo, kaip giliai yra sužeistos žmonių širdys. Jeigu šis Kongresas kieno nors širdyje padaugino neapykantos, dėl to reikėtų tik liūdėti, nes tada atsistotume šalia buvusių budelių, besivadovavusių tik neapykanta. Tačiau jei šis Kongresas kuo nors prisidės, kad dabarties jaunimas geriau susiorientuotų idėjų labirintuose ir nesileistų klaidinami sergančiųjų komunizmo nostalgija, jo rengėjams širdingai padėkosime. Jeigu mes patys išgyvenę komunizmo košmarą nekeiksime tamsos, bet rūpinsimės kaip į savo ir kitų gyvenimą įsileisti kuo daugiau šviesos, šis Kongresas tikrai bus pasisekęs. Ta šviesa, kurią privalome įsileisti į savo gyvenimą, - Kristaus Evangelijos šviesa. Be Kristaus Evangelijos, nematau kitos jėgos, kuri galėtų kaip tas biblinis Dovydas atsistoti prieš Galijotą. Todėl raginu ir kviečiu visus įsileisti daugiau Kristaus dvasios į dabarties gyvenimą. Įsileiskime daugiau Evangelijos šviesos į sales, kur priimami nauji įstatymai ir kuriama laisvo, bet atsakingo gyvenimo perspektyva. Ačiū.

**Kanados Rytų-Vakarų verslo
ir kylančių rinkų interneto
prof. VALDAS SAMONIS**

Ponios ir ponai!

Dvi švilpynės - vienas tonas.

Ar Berlynas, ar Maskva,

Viens raudonas kaip šėtonas,

Kitas rudas kaip šuva.

Ponios ir ponai, labai sudėtinga kalbėti po tokio didžiulio morali-
nio autoriteto - Jo Eminencijos arkivyskupo Sigito Tamkevičiaus. To-
dėl norėčiau pakalbėti apie tai, kad Lietuva buvo pozityvus veiksnys,
tarnaujantis pažangai.

Po Antrojo pasaulinio karo Lietuvos visuomenė ir visi žmonės da-
lyvavo tame procese. Mes matėme, jog aljanso pajėgos nugalėjo nacių
režimą. Tačiau po Antrojo pasaulinio karo išliko dar kitas priešas, ku-
ris buvo ten ir okupavo Lietuvą. Prasidėjo deportacijos, žiaurūs įvykiai,
kankinimai, trėmimai. Mes matėme golgotą Lietuvoje. Matėme, jog Lie-
tuvoje tuomet prasidėjo karinis pasipriešinimas. Visi žinome apie dra-
sius miško brolių žygius, žinome, jog šie žmonės kovojo prieš brutalią
jėgą. Jie turėjo mažai ginklų, bet labai daug dvasinės jėgos, dvasinės
stiprybės. Buvo labai sunku tuomet išaiškinti Vakarams, kad nors tie
žmonės kovojo už Lietuvos laisvę, iš esmės jie kovojo ir už mūsų, t. y.
už Vakarų, laisvę. Iš šios pamokos dar nebuvo pasimokyta.

Ir vėliau, kai susikūrė palankios sąlygos žlugti Sovietų Sąjungai, Lie-
tuva vėl vadovavo visam šiam judėjimui ir vedė visus į kovą prieš vi-
daus jėgas. Suprantu, kad čia susirinkę žmonės žino kur kas daugiau
negu aš. Jūs visi prisimenate Sąjūdžio laikus, tuo tarpu mes Šiaurės, Pie-
tų Amerikoje, Azijoje, įvairiose valstybėse visus tuos įvykius stebėjo-
me televizoriaus ekranuose. Mes girdėjome apie dainuojančią revoliu-
ciją, kuri pasipriešino totalitariniam Sovietų Sąjungos režimui, bet iš tik-
rųjų tai buvo kova už mus visus.

Kai žlugo Sovietų Sąjunga, Lietuva ėmėsi taikių priemonių toliau
kurti gyvenimą savo valstybėje ir darė tai labai greitai. Kaip matėme
mes ir kaip tai pastebėjo įvairios tarptautinės organizacijos, pavyzdžiui,
Tarptautinis valiutos fondas (aš pats stebėjau įvykius Lenkijoje, Veng-
rijoje, Čekijoje), buvo labai sunku atkurti tą gyvenimą, nes sovietinis

palikimas, deja, kartu su režimu nemirė. Tas sovietinis palikimas ap-sunkino visų mūsų gyvenimą. Todėl labai džiugu, kad Lietuvos politi-nių kalinių ir tremtinių asociacija ėmėsi tokios minties - pasirengti „Niurnbergo-2“ procesui ir padaryti tai organizuojant šį Kongresą.

Žinau, kad ištekliai buvo labai riboti ir kad atliktas labai sunkus dar-bas. Aš mačiau, kokių didvyriškų pastangų ėmėsi organizatoriai, kad šis renginys įvyktų. Tai, kad Lietuvoje, kuri buvo okupuota komunis-tų, surengtas toks Kongresas, labai daug vilties teikiantis faktas.

Daug kas sako, kad tai daroma per vėlai, kad nebeprikelsi mirusių-jų, kad Rusijos ekonominė padėtis tokia, jog bus sunku išsireikalauti kokią nors kompensaciją. Bet aš sakau, kad viskas įmanoma: juk prieš 15 metų pats komunizmo žlugimas atrodė neįmanomas dalykas. Tikiuo-si, kad iniciatyva, kurios ėmėsi Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių asociacija, duos savo vaisių, nes jau yra tokių precedentų Vokietijoje.

Baigdamas norėčiau pasakyti Kongresui ir Tribunolui, jog tikiuosi, kad šis traukinys, judantis į „Niurnbergą-2“, dabar vyksta į Hagą. Vi-siems jums linkiu sėkmės!

**Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos
tyrimo centro
Genocido ir rezistencijos tyrimo
departamento direktorius
dr. ARVYDAS ANUŠAUSKAS**

Norėčiau pateikti trumpą informaciją apie įvykusį Kongresą. Kongreso darbe dalyvavo 22 valstybių atstovai. Supažindinta su 53 pranešimais. Buvo atstovaujama beveik visoms Rytų ir Vidurio Europos valstybėms, kurių šiuo metu yra apie 20. Mūsų Kongreso darbe dalyvavo apie 16 Vidurio ir Rytų Europos valstybių. Lietuvai, ko gero, buvo atstovaujama gausiausiai: perskaityta 11 pranešimų iš Lietuvos, 7 - iš Jungtinių Amerikos Valstijų, 6 - iš Estijos ir po keletą visų kitų šalių atstovų pranešimų. Manau, Lietuvos visuomenė iš dalyvių pranešimų galėjo sužinoti, kad, pavyzdžiui, Bulgarijoje buvo įkalinta 200 tūkst. žmonių, iš kurių 30 tūkst. nebegrižo, dingo be žinios, žuvo; kad buvusioje Čekoslovakijoje įvairiomis bausmėmis nuteista daugiau kaip 200 tūkst. žmonių, iš kurių 15 tūkst. dingo be žinios, žuvo, nebegrižo; kad Albanijoje, mažiausioje Vidurio Europos valstybėje, buvo daugiau kaip 30 tūkst. politinių kalinių, 10 tūkst. iš jų žuvo, šiek tiek daugiau nei 5 tūkst. nuteisti mirties bausme. Kongrese buvo iškelta minčių, kad reikia viešinti informaciją apie komunizmo nusikaltimus, kad prie šio darbo turi prisidėti ir žiniasklaida, ir pati visuomenė. Todėl prašyčiau aktyviai dalyvauti Kongreso medžiagą išleidžiant atskira knyga ir kviesčiau čia dalyvaujančius įvairių valstybių atstovus neapsiriboti vien savo pranešimais ir siųsti mums informaciją apie komunizmo nusikaltimus, kuria jie disponuoja.

Ir toks, sakyčiau, ekspromtu kilęs siūlymas. Kaip Organizacinio komiteto narys, kviesčiau mūsų Kongreso dalyvius iš užsienio šalių įsitraukti į Organizacinio komiteto darbą ir tęsti jį toliau. Ačiū už dėmesį.

Noras gyventi

Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkas

prof. VYTAUTAS LANDSBERGIS

Mielieji, garbingieji Kongreso dalyviai!

Sveikinu visus čia esančiuosius, pirmiausia rengėjus, kurie ikūnijo idėją, įvykdė sumanymą ir pareigą. Seimas prisidėjo, kiek galėjo, nes ir idėja yra iš Atkuriamojo Seimo laikų, bet visą darbą padarė Organizacinis komitetas ir daug kuklių talkininkų, kurie dirbo kai kada dieną ir naktį ir kuriems taip pat visi turime būti dėkingi. Kongresas turėjo aiškų tikslą, kurį šiek tiek apibendrintai galima nusakyti taip: sukaupti žinių ir patirties, pasakyti nežinantiems ir nenorintiems žinoti. Tai nenauja, kad pasaulis daug ko nenori žinoti. Įvairiomis progomis mėgindavome tai daryti ir anksčiau.

Atsinešiau vieną tekstą, kurio fragmentą Jums perskaitysiu. 1992 m. rugsėjis, Jungtinės Tautos, Niujorkas. Aš ten kalbėjau pasauliui kaip Lietuvos valstybės vadovas, mėginau aiškinti tautų atstovams apie komunizmą ir Lietuvos patirtį tokiais žodžiais:

„Jau suėjo vieneri metai nuo tos rugsėjo dienos, kai prie Jungtinių Tautų pakilo Lietuvos vėliava. Mes matėme, kaip geso ir išnyko Sovietų Sąjunga, didžioji totalitarinė imperija nuo Baltijos iki Japonų jūros. O jos atstovaujamą vietą čia, Jungtinėse Tautose, užėmė naujoji demokratinė Rusija, perimdama savo pirmtakės teises ir įsipareigojimus.

Mes taip pat matėme, kaip analogiškas tautų laisvės siekis griovė mažą komunistinę imperiją Vidurio Europos pietuose, prie Azijos jūros. (Tai Jugoslavija.) Matėme, kaip abu didžios reikšmės procesus lydėjo gana ambivalentiški, t. y. dvilypiai, Vakarų valstybių vadovų jausmai ir požiūriai. Pasaulio tvarka keičiasi į gera, blogio bus mažiau, tačiau permainos kelia nostalgiją buvusiai tvarkai, nes ji jau įprasta. Lietuvos požiūris nebuvo ambivalentiškas (dvilypis). Mes politiškai rėmėme Armėniją, Gruziją, Moldovą ir islamiškas buvusios Sovietų Sąjungos tautas, siūlydami taikius problemų sprendimus. Mes pirmieji 1991 m. pripažinome Slovėnijos ir Kroatijos nepriklausomybę, o jau šiemet - Bosnijos

ir Hercegovinos bei Makedonijos nepriklausomybę. Tai nebuvo daug, bet išreiškė poziciją, kylančią iš mūsų pačių patirties ir principų.

Kokia ta patirtis? Prieš mus buvo kovojama magiškais būdais, galbūt specifiniu komunistiniu Rytų šamanizmu, kai visi dalykai vadina mi ne savo vardais. Todėl mes išmokome atpažinti vaiduoklius ir patyrėme, kad vaiduoklis, pavadintas tikruoju vardu, pradeda nykti. Bločio imperija nyksta toliau, bet dar nėra išnykusi. Kartais atrodo net priešingai - vaiduoklis toks gyvas, kad gali vėl atsistoti tarp mūsų ir virš mūsų. Todėl, kai mes smerkiame ir siūlome teisti visą sovietų komunizmą, kai matome ir parodome Sovietų Sąjungos restauracijos užmačius, mes pasisakome už demokratinę Rusiją ir taiką pasaulyje".

Ir vėliau, ir šiandien, ir dėl šio Kongreso girdime ir galbūt girdėsime, kad tie, kurie pasisako prieš komunizmą, yra priešiški Rusijai. Žinoma, yra priešingai. Rusijoje šiandien sunkūs laikai laisvės dvasiai ir demokratijai. Sergejus Kovaliovas prieš pusmetį paskelbė vieną savo labai drąsų straipsnį Vakarų spaudoje, kur minėjo, kad paskutinės žmogaus teisių gynimo organizacijos paskutiniai gynėjai yra persekiojami, apšaukiami Amerikos agentais, kaip senais, gerais L. Brežnevo laikais. Tačiau jų yra, ir yra pats Sergejus Kovaliovas, kurį girdėjome kaip Rusijos sąžinę. Turbūt pirmą kartą tokioje auditorijoje, tokioje tribūnoje Rusijos sąžinė atsiprašė Lietuvos. (Plojimai) Todėl mes neturime žiūrėti į Rusiją kaip į beviltišką šalį ar kaip į beviltiškai suklaidintų žmonių šalį, nors netgi jų vardu šiandien yra daromi nusikaltimai, ypač Kaukaze.

Tikėkime ir Rusijos ateitimi, ir Baltarusijos ateitimi, ir padėkime kuo galime, o pirmiausia, kaip ir anksčiau, - vadindami daiktus jų pačių vardais. Iš komunizmo epochos Lietuvoje mes visi puikiai prisimename, kaip nelaisvė buvo vadinama laisve, kaip melo laikraštis buvo vadinamas „Tiesa“, kaip uzurpatoriai, valdovai, komunizmo diktatūros veikėjai vadino save „liaudimi“, jų valdžia buvo „liaudies valdžia“, „liaudies Vyriausybė“, o tie, kurie jiems priešinosi, buvo liaudies priešai ir liaudies vardu naikinami. Tai gerai prisimename, turbūt ir gulaguose leisdavo per radiją „Ja drugoj takoj strany ne znaju, gde tak volno dyžit čeloviek“ („Kito tokio krašto nesurasi, kur toks laisvas jaučiasi žmogus“). Ir didžiausias, baisiausias pasaulyje tautų kalėjimas buvo „Sojuz nerušimij respublik svobodnych“ („Laisvųjų respublikų Sąjunga amžiams“). Mes ir dabar išgirstame, štai visai neseniai, prieš keletą dienų, iš labai aukštų oficialių institucijų, kad nebuvo okupacijos ir aneksijos, o buvo Lietuvos troškimas netekti savo valstybės, pati Lietuva atėmė savo žemę, pati Lietuva sunaikino savo kariuomenę, pati save ištrėmė į sibirius - visai laisvai, savo sprendimu!

Todėl labai svarbu ir komunizmą vadinti jo tikroju vardu. Kaip žinote, pavadintas tikroju vardu, ir velnias išnyksta paleidęs sieros kvapą. (Plojimai) Štai Kongreso proga Seimas išleido įstatymų, įstatymų ištraukų rinkinį, pasiremdamas pirmaisiais atkuriamos nepriklausomybės dokumentais, Deklaracija ir Aktu, kur sakoma, kad „svetima jėga sugriovė Lietuvos valstybės struktūras“ ir kad „yra atkuriamas 1940 metais svetimos jėgos panaikintas Lietuvos valstybės suverenių galių vykdymas“. Ten yra žodžiai „svetima jėga“. Jokia liaudies revoliucija, jokie kiti „monai“, kuriais buvo kvailinami žmonės ir pačioje Lietuvoje, ir nuo mažumės. Komunizmas - tai melas nuo pat pradžios; komunizmas - tai karas; komunizmas - tai mirtis: meilės mirtis, žmoniškumo, pakeičiant juos neapykanta ir nežmoniškumu, ir dvasios mirtis, kurios padarinius jaučiame ligi šiol. Jo Ekscelencija arkivyskupas pavartojo žodžius „bedvasė demokratija“. Jeigu ji netaps dvasinga ir prasminga, su atsakomybe ir meile savo Tėvynei, ji nebus tikra demokratija, ji gali žūti. Žinoma, komunizmas reiškia ir fizinę mirtį - milijonų, dešimčių milijonų, skaičiuojamą iki šimto milijonų žmonių pasaulyje. Jie buvo paaukoti utopijai, neapykantai ir blogiausiems instinktams - žudymo ir viešpatavimo.

Yra ir sąvoka, kurią pavartojo perspėdamas pasaulį Šventasis Tėvas Jonas Paulius II: „mirties kultūra“. Jaučiame tai ir Lietuvoje. Ir tam reikia priešintis, nes tai ir komunizmo paveldas, ir jo slaptasis ginklas. Mat jeigu ne komunistai valdo, tai gyventi neverta... Taip skiepijama neviltingis, nusivylimas, netikėjimas savimi - savo kaip oraus ir laisvo žmogaus galimybėmis, savo tauta, savo valstybe. Štai kiek daug yra atspalvių to blogio, kuris ne tik buvo, bet ir tebėra komunizmas, ir ne tik savo tikroju vardu, bet ir visokiais kitais vardais, tarp jų ir skleidžiama mirties kultūra. O mes turime jai pasipriešinti tikėjimu savimi, gyvenimu, aukštesniu teisingumu ir pirmiausia noru gyventi ir apginti gyvenimą.

Kongresas buvo vienas iš svarbių veiksnių bei žingsnių stoti prieš vėl grasinančią neapykantą, stoti taip, kaip žmonės stovėjo prie Televizijos bokšto ir prie Parlamento - krūtinėmis pridengti, apginti gyvenimą.

Profesorius, habil, dr. ANTANAS TYLA, Lietuva

Gerbiamasis Seimo vadove, gerbiamieji Kongreso dalyviai, partizanai, tremtiniai, politiniai kaliniai ir visi rezistencijos dalyviai!

Baigiasi dvidešimtas amžius. Šiame amžiuje žmonija pasiekė didžiulių laimėjimų mokslo, kultūros, ekonomikos, žmogaus ir tautos teisių apsaugos srityje, tačiau šis amžius buvo ir komunizmo praktikos Sovietų Sąjungoje bei kitose šalyse amžius, komunizmo valstybinės sklaidos ir jo ideologijos bei teorijos plėtros amžius.

Besibaigiant amžiui Vilniuje surengtas Tarptautinis kongresas ir Tribunolas komunizmo nusikaltimams įvertinti parodė, ką komunizmas, komunistinė ideologija reiškė anksčiau ir ką reikia pasaulio, atskirų valstybių, tautų ir žmogaus gyvenimui dabar. Komunizmas ir totalitarizmas yra dvyniai. Komunizmo forpostas buvo Sovietų Sąjunga. Demagogiškai kilniais idealais besivadovaujančio komunizmo didžiausias priešas buvo žmogus, atskiros tautos ir valstybės. Lietuva šiame amžiuje beveik 50 metų buvo okupuota komunistinės Sovietų Sąjungos. Ji patyrė visas komunistų vykdytas žmogaus, tautos, valstybės ir valstybingumo naikavimo politines, fizines, ideologines, ūkines ir ekonomines formas.

Sukanka 59 metai nuo tada, kai okupantai 1941 m. birželio 14 d. suėmė ir gyvuliniuose vagonuose ištrėmė į Sibirą dešimtis tūkstančių Lietuvos piliečių. Po karo komunistai surengė dar keturis masinius lietuvių trėmimus į Sibirą ir svetimą Šiaurę. Iš viso iš Lietuvos į Sovietų Sąjungą ir jos koncentracijos lagerius buvo ištremta daugiau kaip 400 tūkst. Lietuvos gyventojų. Dabar tokie pat gyventojų trėmimai vyksta Čėčėnijoje. Per visą Lietuvos okupacijos laikotarpį okupantai kartu su komunistais kolaborantais naikino viską, kas netiko komunistinei programai.

Kongreso pranešėjai atskleidė baisų dvidešimtojo amžiaus palikimą, kuris šiandien perduodamas dvidešimt pirmajam amžiui. Pasirodo, kad visos komunizmo sukeltas nelaimės patyrusios tautos (su nedidele išimtimi) šiandien nesugeba ar tiesiog neturi valios kritiškai įvertinti komunistinės praeities, jos nusikaltimų. Tuos nusikaltimus toleruoja atskiros valstybės, o politiniai veikėjai reanimuoja politinius komunizmo metodus. Lietuvoje tai iš dalies pasireiškė ignoruojant antikomunistinį 1941 m. birželio 23 d. sukilimą ir Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimą, Lietuvos Laikinosios Vyriausybės sudarymą. Tai taip pat ignoruojama norint žeminti antisovietinę ginkluotą Lietuvos partizanų kovą 1944-1953 m., siekiant pateisinti 1940 m. Sovietų Sąjungos pradėtą okupaciją kaip Lietuvos vidaus politikos rezultatą.

Už komunizmo dvidešimtajame amžiuje padarytus nusikaltimus pirmiausia atsakingos komunistinės valstybės, tačiau ne vien jos. Visos šalys, visos valstybės, tautos, visuomeninės ir politinės organizacijos, partijos, kurios ideologiniais ar pragmatiniais sumetimais rėmė ir remia komunizmą, atsakingos už šimtus milijonų nužudytų, kankintų, kalintų ir ištremtų žmonių. Kol šis pragmatizmas nebus visuotinai ir konkrečiai pasmerktas, tol bus realios galimybės sena ar nauja forma iškilti komunizmo recidyvams. Kongreso tribunolo sprendimas turi nepalikti komunizmui teisės vykdyti savo nusikalstamą veiklą dvidešimt pirmajame amžiuje. Lietuvos, Baltijos šalių, Čėčėnijos ir kitų šalių tautų partitės verčia rūpintis, kad ateityje komunizmas nebūtų remiamas tarptautiškai. Kad komunizmas būtų pasmerktas nuo pat žmogaus gyvenimo pradžios, siūlau į švietimo sistemą įtraukti komunizmo nusikaltimų žmonijai kursą. Ačiū už dėmesį.

**Albanijos nukentėjusiųjų nuo režimo
asociacijos pirmininkas**

TOMORRO ALIKO

(perskaitė Koci Moisiu)

Mielosios ponios ir ponai!

„Albanijos, kuri buvo kalėjimų šalis ir kuri taip pat patyrė komunistinį režimą, atstovams dalyvauti šiame Kongrese būtina. Šis Kongresas yra istorinis, jis pasmerks komunizmą kaip žmonijos gėdą. Norėčiau padėkoti visiems organizatoriams, taip pat žmonėms, kurie mane pakvietė į šį puikų miestą - Lietuvos sostinę. Norėčiau palinkėti visai Lietuvai demokratijos, gerovės ir klestėjimo ir niekada daugiau neįkliūti į komunizmo pinkles. Noriu palinkėti ilgų gyvenimo metų visiems, kurie kovojo, kurie dalyvavo pasipriešinimo kovoje, - laimės mums visiems.“

Tai Tomorro Aliko, Albanijos nukentėjusiųjų nuo režimo asociacijos pirmininko, kalba. Ačiū.

**Kongreso organizacinio komiteto
pirmininko pavaduotojas**

dr. POVILAS JAKUČIONIS, Lietuva

Baigdamas norėčiau tarti keletą padėkos žodžių. Kongreso organizacinis komitetas nuoširdžiausiai dėkoja jo dalyviams iš Lietuvos, iš artimų ir labai tolimų šalių. Ačiū jums, atvykusiems į Kongresą, atidėjusiems kasdienius reikalus ir keletą dienų skyrusiems labai svarbiam, į ateitį nukreiptam tikslui - komunizmo nusikaltimams įvardyti ir paskelbti, kad jis niekuomet neatgimtų su baisiais savo padariniais.

Dėkojame Lietuvos Respublikos Seimo valdybai, ypač Seimo Pirmininkui profesoriui V. Landsbergiui, už pagalbą, paramą, globą, be kurių sunkiai įsivaizduojame Kongreso sėkmę. Dėkojame už svarią paramą Lietuvos Respublikos Vyriausybei ir Vilniaus miesto savivaldybei. Dėkojame Jungtinių Amerikos Valstijų ir Australijos lietuviams, lėšomis ir patarimais prisidėjusiems rengiant Kongresą. Dėkojame kitų valstybių rėmėjams. Dėkojame fondams, pirmiausia Tautos fondui. Dėkojame Kanados lietuvių fondui ir Adenauerio fondui. O nuoširdžiausiai ačiū buvusiems tremtiniams, politiniams kaliniams ir partizanams, paaukojusiems Kongreso reikalams dalį savo pensijos. Jūsų auka, mielieji, iš tikro yra jaudinanti. Jums ypatingai, nuoširdžiai ačiū.

Organizaciniai Kongreso darbai šia diena nesibaigia. Reikės sutvarkyti ir paskelbti medžiagą, dokumentus, išleisti knygą, baigti kino filmą apie šį Kongresą. Bus dar ir kitokių išlaidų, ypač knygai apie Kongresą išleisti. Dėl to nespėjusius paremti kviečiame nepamiršti, kad Kongreso organizacinis komitetas turės dar daug išlaidų. Knygą žadame išleisti iki metų pabaigos dviem arba trim kalbomis, atsižvelgdami į tai, kaip mums pavyks tai įgyvendinti, kiek turėsime lėšų.

Ypatinga padėka Tribunolo organizatoriams - advokatui V. Zabielai ir jo komandai, advokatei daktarei Z. Šličkytei už jos didelį, nuoširdų darbą. Labai ačiū. Tikimės, kad susitikime rugsėjo pradžioje kitoje Tribunolo sesijoje.

Buęs Taišetlago kalinys**FELIKSAS KRASAVINAS, Izraelis**

Noriu tarti nuoširdžiausius dėkingumo žodžius lietuvių tautai, kurios ypatinga ištikimybė ir atsidavimas laisvės dvasiai bei orumas, duotas žmogui Dievo, padarė tai, kad ši diena ateitų. Aš neturiu garbės niekam atstovauti, išskyrus išsklaidytą po visą pasaulį sovietinių lagerių politinių kalinių gentį. Tačiau mums visa tai, kas vyksta čia, ir šis nuosprendis, sovietinio fašizmo kaltinamasis nuosprendis, kurį privalo suformuluoti Vilniaus Tribunolas, turi ypatingą reikšmę - lyg ir mes būtume Lietuvos gyventojai. Nes mes būsime reabilituoti tik tada, kai šis nuosprendis bus paskelbtas. Aš manau, kad bent jau daugumai mūsų, kad ir kur mes gyventume - Rusijoje, Amerikoje, Australijoje ar Izraelyje, - didelė garbė dalyvauti toje šventoje kovoje, kurios priešakyje stovi lietuvių tauta, kovojanti su pavojingu ir dar gyvu žvėrimi.

Aš manau, kad Tarptautinis Vilniaus visuomeninis tribunolas dvasiniu požiūriu reikšmingesnis įvykis nei Niurnbergo procesas.

„Niurnbergas-2“ - nevisiškai tikslus pavadinimas. Niurnberge nugalėtą žvėrį, apsuptą šimtų divizijų ir nugalėtojų armijų, teisė šalių nugalėtojų atstovai. Tarp jų sėdėjo ir tikras nugalėto priešo brolis - sovietinis fašizmas, kurio fiureris tuo pačiu metu vykdė genocidą visame savo ekspansijos fronte nuo Baltijos iki Juodosios jūros, kurio fiureris artimesniems prisipažindavęs, kad labai gailisi, jog teko kariauti su vokiečiais. (Jis sakė: „Tai buvo puiki armija, ir kartu mes būtume buvę nenugalimi“.) Šie žodžiai yra aktualūs, jie gyvi ir dabar. Stalinizmo dvasia gyva ir gyvuos agonijos apimtoje pabaisoje tol, kol nusibaigs visiškai.

Tačiau Rusija dar gali naikinti, naikinti mažą čečėnų tautą, tęsdama savo 200 metų nusikaltimus jai, pakankamai aktyviai padedama Vakarų pasaulio. Nes ta pakantumo dvasia, kuri viešpatavo Miunchene, pakantumo fašizmui, Hitleriui, apsirengusiam fraku, arba Putinui, vilkin-

čiam smokingą, dvasia - tai kompromisas, kuris reiškia nusikaltimą. Bet koks pakantumas turi ribas.

Yra kitas karas, kurį dar gali kariauti fašizmas su tautomis, išsilaisvinusiomis iš jo valdžios. Tai ta žiurkių intervencija, kuri vyksta visoje posovietinėje erdvėje, ir gana sėkmingai. Fizikai turi tokį posakį: nespėjai padaryti atradimo, kai subėgo primatų minia.

Nespėjo lietuvių tauta politiškai išsivaduoti iš SSRS valdžios ir paskelbti savo nepriklausomybės, kai greitai subėgo sovietų funkcionierių minios ir pradėjo skverbtis pro valstybės aparato plyšius, kur kas išmoningiau ir kvalifikučiau. Dabar, kiek aš galėjau suprasti, jų rankose praktiškai ne tik visi bankai, teismai, didžioji dauguma valstybės aparato ir žiniasklaidos. Jų rankose, deja, ir sąmonė didžiosios dalies lietuvių tautos, tautos, kuri eina balsuoti už juos, kaip ėjo sovietiniais laikais, tarsi ir nebūtų buvę tų tūkstančių brolių ir seserų, atidavusių gyvybę už šios dienos laisvę.

Ir ši dvasios vergija nė kiek ne mažiau reikšminga nei politinė vergija-

Yra toks prietaras, kad fašizmas - tai visų pirma kalnai lavonų. Svarbu atkasti kapus, pateikti fašizmo budelių veiklos įrodymus, ir viskas bus išspręsta. Tačiau užmirštama svarbiausia, kad fašizmas yra ne tik žudynės, tai - melas. Kiekvienas didelis blogis prasideda nuo didelio melo.

Vienas pirmųjų Dzeržinskio parašytų VČK įsakymų, leidžiančių čekistams be teismo susidoroti su gyventojais, prasidėjo tokiais žodžiais: „Ir toliau, iki bus visiškai įtvirtintas Gėris!" Be to, žodį „Gėris" geležinis komisaras parašė didžiąja raide. Fašizmui tai labai simboliška. Didėsnis, palyginti su vokiečių fašizmu, sovietinio fašizmo gyvybingumas, kuris daro jį kur kas grėsmingesnį, pavojingesnį, kuris leido jam sunaikinti planetoje kur kas daugiau žmonių ir kuris sunaikino jų sielas, paaiškinamas būtent tuo, kad sovietinis fašizmas kur kas melagingesnis, dėl ko sovietinė ideologija, palyginti su vokiečių, Hitlerio ideologija, plito pasaulyje nepaprastai sėkmingai.

Manau, kad dabar kova su šia ideologija, kova su šiuo melu, kuris naudojamas siekiant apiplėštose šalyse ir visų Rytų Europos Respublikų valstybės aparate bei parlamentuose įtvirtinti funkcionierius su patriotų ženkleliais atlapuose, šios ideologijos gana standartinių ir primityvių metodų nuvainikavimas leistų apkvailintai tautos daliai suvokti, jog ją apiplėšė, jog yra genama atgal į tą patį gardą.

Jie nori vėl paversti šias respublikas lageriais, savo Gulago priedėliais. Ir man atrodo, kad šis Tarptautinis kongresas gali ir turi peraugti

į visų išsilaisvinusių iš sovietinio fašizmo šalių tarptautinį bendradarbiavimą įveikiant dvasinius jo padarinius. Nes tikros laisvės nebus tol, kol taip neįvyks.

Esu tvirtai įsitikinęs, jog neatsitiktinai būtent lietuvių tauta patyrė žiauriausias represijas, sovietiniuose konclageriuose būtent lietuviai buvo pati tvirčiausia ir pati patikimiausia politinių kalinių dalis, besipriešinanti prievartai ir nepasiduodanti baimei bei vilionėms, kad būtent lietuvių tauta pirmoji iš visų tautų, įvartytų į sovietinį Gulagą, perėjo į atvirą kovą, kad būtent ji pirmoji išsiveržė ir išsikovojo politinę laisvę. Ir būtent ji savo neginčijama drąsa teisėtai ir pelnytai tapo šio Kongreso iniciatore ir įkūrėja.

Manau, kad ši tauta ir joje išlikęs bei gyvuojas katalikų tikėjimas - tai vienos grandinės grandys. Tai leidžia kalbėti apie Dievo Apvaizdą, pastačiusią mažą lietuvių tautą prieš sovietinę pabaisą ir padėjusią jai šioje kovoje nugalėti.

Todėl aš tikiu, ir ne dėl to, kad tikiu pasipriešinimo žmonių drąsa ir jėga, o kad esu įsitikinęs Dievo pagalba. Tai kilni kova, ir ji turi baigtis pergale. Bet tam reikia bendradarbiauti.

Dar sykį reiškiu nuoširdžiausią, didžiausią padėką, ir telaimina jus Dievas.

7. Tribunolo teisėjų kolegija nuosprendį, nutartį ar nutarimus priima

Tarptautinio kongreso „Komunizmo nusikaltimų
įvertinimas" priimti dokumentai

TARPTAUTINIO KONGRESO
„KOMUNIZMO NUSIKALTIMŲ ĮVERTINIMAS"
R E Z O L I U C I J A

DĖL TARPTAUTINIO BENDRADARBIAVIMO
TIRIANT IR TEISIŠKAI ĮVERTINANT KOMUNIZMO NUSIKALTIMUS

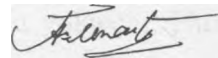
2000 m. birželio 14 d.

Vilnius

Mes, Kongreso dalyviai, raginame visas iš komunistinių režimų išsivadavusias šalis valstybiniu lygiu tirti komunizmo padarytus nusikaltimus: suskaičiuoti savo piliečių netektis ir nuostolius, patirtus dėl komunistinių režimų vykdytų represijų ir teroro, dėl sugriauto ūkio bei dvasinio žmonių luošinio. Surinkti duomenys turi būti plačiai skelbiami visuomenei ir naudojami kaip įrodymai baudžiamosiose bylose prieš šių nusikaltimų vykdytojus.

Raginame kurti ir plėsti valstybės ir nevalstybines institucijas komunizmo nusikaltimams tirti ir įvertinti. Kviečiame į platų tarptautinį bendradarbiavimą dalijantis tyrimų patirtimi, metodikomis, ieškant šaltinių ir liudytojų, kad tyrimų duomenys ir išvados būtų kuo išsamesnės ir objektyvesnės.

Pirmininkai:

Artūras Flikaitis

Antanas Napoleonas Stasiškis

TARPTAUTINIO KONGRESO
„KOMUNIZMO NUSIKALTIMŲ ĮVERTINIMAS“
K R E I P I M A S I S

Į JUNGTINIŲ TAUTŲ ORGANIZACIJĄ,
PASAULIO VALSTYBIŲ PARLAMENTUS IR VYRIAUSYBES
DĖL TARPTAUTINIO KOMUNIZMO IR KOMUNISTINIŲ
NUSIKALTĖLIŲ TEISMO ĮSTEIGIMO

2000 m. birželio 14 d.
Vilnius

Tarptautinis kongresas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“, įvykęs Vilniuje 2000 m. birželio 12-14 dienomis, nusprendė:

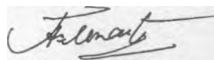
kreiptis į Jungtinių Tautų Organizaciją, pasaulio demokratinių valstybių parlamentus ir vyriausybes ragindamas nedelsiant įsteigti Tarptautinį komunizmo ir komunistinių nusikaltėlių teismą.

Visus Niurnbergo procese pripažintus nusikaltimus žmonijai darė ir komunistai. Kai kur, kur jie ateidavo į valdžią, jie tai darė ilgiau nei naciai.

Šiurpus komunistinių diktatūrų padarinys - didžiausios per visą pasaulio istoriją politinės žudynės. Manoma, kad nuo 1917 iki 1990 metų komunistiniai režimai išžudė apie 100 milijonų žmonių. Teismas taip pat turėtų griežtai pasmerkti sistemingą ilgametį dvasinį žmonių luošinimą.

Nacizmas seniai pasmerktas, nacistiniai nusikaltėliai nubausti. Tokio pat teisingo atpildo turi susilaukti ir komunistiniai nusikaltėliai. Jie nedelsiant ir besąlygiškai turi būti perduodami valstybei, kurios teritorijoje padarė nusikaltimą, arba Tarptautiniam teismui.

Pirmininkai:

Artūras Flikaitis

Antanas Napoleonas Stasiškis

TARPTAUTINIO KONGRESO
„KOMUNIZMO NUSIKALTIMŲ ĮVERTINIMAS“
K R E I P I M A S I S

Į PASAULIO VISUOMENĘ
IR TARPTAUTINES VISUOMENINES ORGANIZACIJAS
DĖL TARPTAUTINIO KOMUNIZMO IR KOMUNISTINIŲ
NUSIKALTĖLIŲ TEISMO ĮSTEIGIMO

2000 m. birželio 14 d.
Vilnius

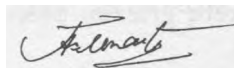
Tarptautinis kongresas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“, įvykęs Vilniuje 2000 m. birželio 12-14 dienomis, nusprendė:

kreiptis į pasaulio visuomenę ir tarptautines visuomenines organizacijas ragindamas, kad jos skatintų savo šalių parlamentus ir vyriausybes inicijuoti Tarptautinio komunizmo ir komunistinių nusikaltėlių teismo steigimą.

Šimto milijonų nekaltų komunistinio teroro aukų atminimas iki šiol šaukiasi teisingumo. Mūsų ir mūsų vaikų ateitis turi būti apsaugota nuo komunistinio, kaip ir fašistinio, genocido grėsmės.

Kurkime visuomeninius komitetus Tarptautinio teismo steigimo reikalui aktyvinti!

Pirmininkai:

Arturas Flikaitis

Antanas Napoleonas Stasiškis

Antikomunistinio kongreso akimirkos

Kongreso atidarymas

Lenkijos prezidentas L. Wałęsa Kongreso atidarymo metu

Albanijos delegacija Kongrese

Rusijos parlamentaras S. Kovaliovas (iš kairės)

Kongreso uždarymas

Kongreso dalyviai

Antikomunistinė manifestacija

Kongreso organizacinio komiteto nariai

Vilniaus visuomeninio Tribunolo akimirkos

Tarptautinio Vilniaus visuomeninio Tribunolo teisėjų kolegijos sudėtis: (iš kairės) Algirdas Endriukaitis (Lietuva), Vasile Boroneant (Rumunija), Vytautas Raudeliūnas (Lietuva), Mykola Kulčinsky (Ukraina), Tribunolo pirmininko pavaduotojas Aivars Liudvoigs (Latvija), Tribunolo pirmininkas Vytautas Zabiela (Lietuva), Detlef W. Stein (Vokietija).

Tarptautinio Vilniaus visuomeninio Tribunolo kaltintojų grupė: (iš kairės) Konstantin Dimitresku (Rumunija), Valentin Petroussenko (Bulgarija), Tribunolo Vyriausioji kaltintoja Zita Šličytė (Lietuva), Vyriausiosios kaltintojos pavaduotojas Michal Glonda (Slovakija), Uldis Pauls Strelis (Latvija).

Parodymus duoda liudytojas Isakas Kaganas.

TARPTAUTINIO KONGRESO
„KOMUNIZMO NUSIKALTIMŲ ĮVERTINIMAS“
K R E I P I M A S I S

DĖL GENOCIDO DVASINIŲ PADARINIŲ

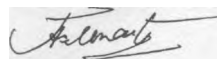
2000 m. birželio 14 d.

Vilnius

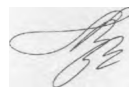
Būtina juridškai įvertinti ilgametį sistemingą dvasinį genocidą kaip žmoniškumo kataklizmą. Komunistų partijos viešas tikslas buvo sukurti komunistinę visuomenę perdarant žmogų iš „senosios medžiagos“ į naują komunistinį (sovietinį) žmogų. Prigimtis buvo laužoma utopiniais pažadais, ciniška apgaule, teroristine prievarta. Kiekvieną sovietinimo etapą lydėjo karo nusikaltimai, nusikaltimai socialinėms, politinėms grupėms, teisės į gyvybę, laisvę, neliečiamumą grubiausi pažeidimai. Didesnę XX amžiaus dalį buvo persekiojama religija, Bažnyčia, tikintieji, jų šeimų nariai (net vaikai); švietimas, žiniasklaida, mokslas, menas. Visa kultūra buvo Komunistų partijos uzurpuota. Moralės normų suvokimą bei mąstymą veikė baimė nukentėti. Viešpatavo prievartinis melavimas, veidmainystė, neveikimas. Visa tai palaipsniui naikino takoskyrą tarp teisybės ir melo, sąžiningumo ir nesąžiningumo; garbingumas ir orumas buvo išniekinti ir sutrypti. Neišlaikę dvasinės įtampos, žmonės pamiršo moralės normas, sumenko visuomenės vertybių skalę. Komunizmui atsitraukus, tai ypač išryškėjo. Komunistų rankose likusi žiniasklaida rafinuotai niekina komunistinio genocido aukas, o prisitaikymą teisina kaip vienintelį būdą išgyventi komunistinio teroro metais.

Tarptautinis Vilniaus kongresas skelbia, kad dvasinis komunizmo teroras yra labai sunkus nusikaltimas žmoniškumui ir žmonijai, darantis neigiamą įtaką jos ateičiai. Kongresas reikalauja teisiškai įvertinti nusikaltimus moralei, juos pasmerkti ir tuo pastatyti didžiausią užtvarą, neleidžiančią atgimti komunizmui.

Pirmininkai:

Artūras Flikaitis

Antanas Napoleonas Stasiškis

TARPTAUTINIO KONGRESO
„KOMUNIZMO NUSIKALTIMŲ ĮVERTINIMAS“
R E Z O L I U C I J A

DĖL „GENOCIDO“ SAŲOKOS REIKŠMĖS IŠPLĖTIMO

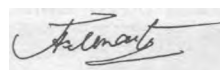
2000 m. birželio 14 d.

Vilnius

Būtina tarptautiniu lygiu išplėsti „genocido“ sąvokos reikšmę, kad ji apimtų ne tik tautų, bet ir politinių bei socialinių žmonių grupių fizinių naikinimą. Kol tai nepadaryta, rekomenduojama „genocido“ sąvoką išplėsti nacionalinėje teisėje.

Būtent komunistiniai totalitariniai režimai vykdė tokius nusikaltimus žmoniškumui. Dėl šio genocido apibrėžimo trūkumo komunistinių nusikaltėlių nepasiekia tarptautinis teisingumas. Šiems nusikaltimams neleistinai iki šiol galioja senaties terminas, nors jie dažnai buvo žiauresni net už nacių nusikaltimus.

Pirmininkai:

Artūras Flikaitis

Antanas Napoleonas Stasiškis

TARPTAUTINIO KONGRESO
„KOMUNIZMO NUSIKALTIMŲ ĮVERTINIMAS“
R E Z O L I U C I J A

DĖL PREVENCINIŲ PRIEMONIŲ PRIEŠ KOMUNIZMO RESTAURAVIMĄ
(ATKŪRIMĄ)

2000 m. birželio 14 d.
Vilnius

Tarptautinis kongresas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“, įvykęs Vilniuje 2000 m. birželio 12-14 dienomis, ragina visus demokratinių šalių parlamentus ir vyriausybes nacionaliniais įstatymais užkirsti kelią komunizmo restauravimui (atkūrimui).

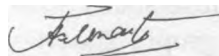
Pasaulyje komunizmas dar nežlugęs, dar yra komunistinių režimų valdomų valstybių. Be to, yra valstybių, kurias komunistai valdo netiesiogiai arba daro didelę įtaką valdžiai. Šiose valstybėse masiškai pažeidinėjamos pagrindinės žmogaus teisės, jų ūkis primityvus, žmonių gyvenimo lygis žemas.

Komunistų struktūros buvusiam „socialistiniame lageryje“ dar neišardytos, todėl iš jų diktatūros išsivadavusiose šalyse egzistuoja komunizmo restauravimo pavojus. Komunistinio mentaliteto ir elgsenos asmenys bei grupės uoliai skverbiasi į kitas partijas, klausa ir apgaule braunasi į jų vadovybes. Komunistinė diktatūra atgyja Baltarusijoje, ji tebegyvuoja Serbijoje.

Komunistai turi didelę įtaką net kai kuriose Vakarų Europos šalyse ir šalyse, patiriančiose didelius socialinius sukrėtimus.

Tarptautinių santykių srityje komunistiniai režimai turi būti traktuojami panašiai kaip terorizmą skatinančios ar jį toleruojančios valstybės: jiems turi būti taikomos ekonominės ir kitokios sankcijos.

Pirmininkai:

Artūras Flikaitis

Antanas Napoleonas Stasiškis

TARPTAUTINIO KONGRESO
„KOMUNIZMO NUSIKALTIMŲ ĮVERTINIMAS“
R E Z O L I U C I J A

DĖL KOMUNIZMO IDEOLOGIJOS IR DOKTRINOS PASMERKIMO

2000 m. birželio 14 d.

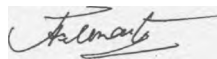
Vilnius

Komunistai, skelbdamiesi turį tiesos monopolį, vedą žmones į visuotinę laimę, prievarta slopina kitaminius. Dėl lygybės utopijos jie nukankino ir nužudė daugybę žmonių, sugriovė daugelio šalių ūkį. Visi komunizmo ir socializmo kūrimo būdai bei modeliai paremti prievarta ir teroru, nes komunizmo, kaip ir fašizmo, idėja gimdo totalitarizmą.

Samprotavimai, kad pati komunizmo idėja yra humaniška, o tik nemokėsiškai įgyvendinama, visiškai klaidingi. Ši idėja gyvuoja jau 150 metų, bet visi bandymai ją įgyvendinti visuomet baigėsi socialine, ekonomine ir dorovine visuomenės katastrofa. Iki šiol nė viena komunistų valdoma šalis nebuvo suklestėjusi. Komunizmo visuotinės lygybės ir brolybės idealas komunistams atėjus į valdžią tuoj pat virsta valstybės visagalybės doktrina. Įsitvirtinę valdžioje jie ima diskriminuoti socialines, politines bei tautines grupes, varžo elementarias žmogaus teises ir laisves, įgyvendina nepakantumą nekomunistinėms pasaulėžiūroms, ypač religijai, griebiasi masinių deportacijų ir žudynių. Be šių priemonių komunistinė sistema egzistuoti negali - tokia jos prigimtis. Nusikaltimai žmoniškumui, žmogaus teisių nepaisymas yra pagrindiniai bruožai, tikrasis komunizmo turinys. Visų komunistinių režimų buvo ir yra vienas bendras tikslo siekimo būdas - negailestingai kovoti su vadinamaisiais liaudies priešais, juos naikinti.

Komunizmas, kaip ir fašizmas, yra globalinis ir didžiausias XX amžiaus nusikaltėlis. Jo nusikaltimai žmoniškumui, tautų, socialinių ir politinių grupių žudynės yra paremtos ir pateisinamos utopine ideologija ir jos įgyvendinimo doktrina. Štai kodėl ši ideologija turi būti pasmerkta ir uždrausta propaguoti taip pat kaip ir nacizmo ideologija, nes abi gimdo siaubingiausius masinius nusikaltimus žmonijai.

Pirmininkai:

Arturas Flikaitis

Antanas Napoleonas Stasiškis

TARPTAUTINIO KONGRESO
„KOMUNIZMO NUSIKALTIMŲ ĮVERTINIMAS“
R E Z O L I U C I J A

DĖL KOMUNISTINIŲ OKUPACINIŲ REŽIMŲ
PADARYTOS ŽALOS ATLYGINIMO

2000 m. birželio 14 d.

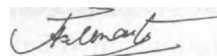
Vilnius

Visos šalys, patyrusios sovietinių komunistinių režimų okupaciją, aneksiją, ginkluotą prievartą, turi suskaičiuoti padarytą žalą, duomenis paskelbti viešai ir pareikšti pretenzijas tai šaliai (valstybei), kuri vykdė agresiją ir (arba) aneksiją.

Pasaulis turi žinoti, kokius milžiniškus nuostolius patyrė komunistinių režimų okupuotos šalys, jų gyventojai.

Komunistinės valstybės, kurios vykdė agresiją, turi prisiimti moralinę ir materialinę atsakomybę ir pagal išgales (galbūt pagal susitarimus) padarytą žalą kompensuoti, kaip tai padarė ir dar vis daro Vokietija dėl nacių agresijos ir nusikaltimų žmoniškumui.

Pirmininkai:

Artūras Flikaitis

Antanas Napoleonas Stasiškis

TARPTAUTINIO
VILNIAUS VISUOMENINIO TRIBUNOLO
N U T A R T I S

2000 m. birželio 14 d., Vilnius

Tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo teisėjų kolegija, susidedanti iš pirmininko Vytauto Zabelos (Lietuva), pirmininko pavaduotojo Aivaro Liudviko (Latvija), teisėjų Lynettės Andresen (JAV), Mykolas Kulčinskio (Ukraina), Vytauto Raudeliūno (Lietuva), dalyvaujant Kongreso atstovei vyriausiajai kaltintojai Zitai Šličytei (Lietuva), jos pavaduotojui Michalui Glondai (Slovakija), kaltintojams: Frigyes'ui Kahleriui (Vengrija), Uldžiui Paului Strelui (Latvija), Luanui Daci (Albanija), L. G. Lukjanenko (Ukraina), Ivanui Stančevui (Bulgarija), Leo Oispuu (Estija), nukentėjusiesiems Algirdui Petruševičiui, Romualdai Zubinui, R. Strilčiūnui, Alfonsui Svarinskui, Auksei Ramanauskaitei-Skokauskienei, Baliui Gajauskui, Vincui Grinkui, Fonay Jenai, gynėjams: Jurijui Rodovičiui (Lietuva), Egidijui Kuprusevičiui (Lietuva), vyriausiajam sekretoriui Edmundui Mikučiauskui, sekretorėms Rytei Konstantinavičienei, Loretai Romanovskienei, Astai Karužienei ir Auksei Čirgelytei, viešame Tribunolo posėdyje nagrinėjo Tribunolo procese surinktą kaltinamąją medžiagą ir pateiktus kaltinamuosius aktus.

Vyriausioji kaltintoja Zita Šličytė pateikė teisėjų kolegijai prašymą dėl Tribunolo proceso atidėjimo kitai sesijai. Dėl didelės Tribunalui pateiktos medžiagos apimtys šioje sesijoje kaltintojai, nukentėjusieji, gynėjai ir kiti proceso dalyviai negali išanalizuoti visų surinktų įrodymų ir dalyvauti teisminiuose ginčuose. Kitų valstybių visuomeninės organizacijos ir asmenys taip pat pareiškė papildomus prašymus dalyvauti Tribunolo procese. Be to, kaltintoja prašo, kad būtų pridėti Kongrese perskaityti pranešimai ir rezoliucijos.

Teisėjų kolegija, išklausiusi Kongreso atstovės vyriausiosios kaltintojos Zitos Šličytės ir kitų kaltintojų pateiktus kaltinamuosius aktus, nukentėjusiųjų bei liudytojų paaiškinimus, taip pat vyriausiosios kaltintojos Zitos Šličytės prašymus,

nustatė:

1. Kongreso atstovė vyriausioji kaltintoja Zita Šličytė kaltinamajame akte nurodė, kad:

Komunizmo teorijoje aiškiai atsiskleidžia jos nemokslinė, nehumaniška ir nusikalstama komunizmo doktrinos prigimtis, nes vadina moji „socialinių klasių kova“ buvo paskelbta istorijos proceso ir istorinės pažangos varomąja jėga, o tai reiškia, jog prievarta ir smurtas yra pagrindinis subjektyvus visuomenės raidos faktorius, todėl marksistinė klasių kovos teorija neišvengiamai baigėsi gyventojų genocidu komunistinėse šalyse, pareikalavusiu milijonų žmonių gyvybių. Ši ideologija taip pat lėmė agresyvų režimo pobūdį kaimyninių šalių atžvilgiu, ir Lietuva tapo šios politikos auka. Todėl Sovietų Sąjunga kaltinama komunistinio režimo agresijos prieš nepriklausomą Lietuvos Respubliką planavimu, rengimu, pradėjimu ir įvykdymu 1939-1940 m. laikotarpiu.

Šiuo laikotarpiu prasidėjo karinių, kriminalinių ir nusikaltimų žmonijai bei žmoniškumui grandinė Lietuvoje.

- a) Sunkiausias komunistinio okupacinio režimo Lietuvai padarytas nusikaltimas yra GENOCIDAS.

- 1) 1941-1953 m. iš Lietuvos buvo deportuota ne mažiau kaip 39 000 vaikų ir 50 000 moterų. Iš 132 000 žmonių (ištremtų ar gimusių Sibire) 29 000 mirė nuo bado, ligų, šalčio ar nepake- liamo darbo.
- 2) Tribunolo įvertinimo reikalauja ir Mažosios Lietuvos (Karaliaučiaus krašto) gyventojų genocidas, dėl kurio buvo sunaikinta etninė grupė - vietiniai gyventojai. 1946 m. pavasarį barbariškos akcijos metu buvo sunaikinta per pusę milijono taikių gyventojų.

Šie veiksmai akivaizdžiai turi GENOCIDO nusikaltimo požymių.

- b) Kaip pavergimo formą ir priemonę komunistinis režimas vykdė kankinimus, žudymus, neteisėtą įkalinimą, prievartinį darbą bei deportacijas. Šie veiksmai, nusikalstantys žmoniškumui, yra patvirtinti šiais faktais:

- 1) Okupacinio komunistinio režimo Lietuvoje organizatoriai 1940-1941 metais sušaudė 470 kalinių, 1941-1944 metais lageriuose mirties nuosprendis įvykdytas 595 kaliniams, 1941-1957 metais sušaudyta 1000 kalinių, 1946-1955 metais vien tik Šilutės lageryje kartu su vaikais žuvo 559 kaliniai.

- 2) Pagal Sovietų Sąjungos MVD ir MGB instrukcijas buvo kan-kinami žmonės, kaltinami „valstybiniais nusikaltimais“. 1941–1952 metais tokių žmonių buvo mažiausiai 62 086, tarp kurių - 45 429 rezistencijos dalyviai ir jų rėmėjai.
 - 3) Žmonės buvo teisiami be bešališko teismo - vadinamųjų „troi-ku“. Be jokio teismo bylos nagrinėjimo buvo skiriama net mirties bausmė. Šie faktai liudija komunistinį režimą vykdžius nusikaltimus žmoniškumui.
- c) Civilinių asmenų ir civilinės paskirties objektų pasirinkimas užpuolimo taikiniu, betikslis miestų, kaimų ir gyvenviečių naikini-mas arba niokojimas, privačios ar visuomeninės nuosavybės gro-bimas - šie veiksmai yra pripažįstami karo nusikaltimais. Jų vyk-dymą patvirtina šie duomenys:
- 1) Iš daugiau kaip 20 000 žmonių, kuriuos 1944-1953 metais nu-žudė Komunistų partijos sukurtos ir jai pavaldžios represinės struktūros, apie 5000 buvo beginkliai žmonės.

Komunistinis režimas okupuotoje ir aneksuotoje Lietuvoje sunaikino lietuvių tautos genetinį fondą, buvo nužudyti ir su-luošinti išsilavinę, fiziškai ir psichiškai sveiki žmonės, repatri-javo ir pasitraukė iš Lietuvos 444 200 gyventojų. Kiti žuvo re-zistencinėje kovoje, fronte, išvežti į lagerius. Iš viso Lietuva 1940-1953 metais neteko 780 922 žmonių.

2. Kitų šalių (Rumunijos, Ukrainos, Albanijos, Latvijos, Slovakijos) kal-tintojai taip pat nurodė panašių faktų, kurie kartojo ir Lietuvoje. Ap-klausti Tribunolo proceso metu nukentėjusieji štai ką parodė:

Nukentėjusysis Vincas Grinkus (Lietuva):

Jis buvo išvežtas į Magadaną, ten dirbo po 10-11 val. per dieną. Buvo invalidas - sulaužyta ranka. Kadangi arklių nebuvo, vyrus ka-linius po 6 kinkydavo ir versdavo traukti krovinius iki 1 tonos.

Liudytojas Eugenius Pronjukas (Ukraina):

Liudijo apie Bažnyčios ir dvasininkų atžvilgiu vykdytas žudynes, represijas ir persekiojimus. Jis rodė, kad Charkove 1918 m. čekistai vykdė žudynes, kurių metu buvo sodinti ant kuolo 11 vienuolių, o dvasininkui gyvam nuluptas skalpas. Liudytojas nurodė, kad 1921 m. 10 657 dvasininkai buvo suimti, ištremti, sušaudyti arba iš jų buvo žiauriai tyčiojamasi.

Nukentėjusysis Balys Gajauskas nurodė, kad jis komunistinių la-gerių kalėjimuose iškalėjo 37 metus, patyrė dideles fizines, morali-nes, dvasines kančias. Nukentėjusysis Alfonsas Svarinskas iškalėjo

21 metus, buvo dvasiškai, fiziškai luošinamas, laikomas pusbadžio sąlygomis. *Nukentėjusi Lietuvos didvyrio, partizaninio judėjimo generolo Alfonso Ramanausko duktė Auksė Ramanauskaitė-Skokauskienė* pateikė oficialią medicininę pažymą, kad jos tėvas buvo sužalotas brutaliausiais būdais: jam į paakį giliai įsmeigtos žirkklės, išplėšti lyties organai, subadytas kūnas. Vėliau A. Ramanauskas nuteistas mirties bausme.

Tribunolui pateiktos medikų ekspertų išvados dėl padarytų kančinimų suplojant galvas ir po to peršaunant.

Visuomeninės organizacijos pateikė daugiatomę statistinę, mokslinę, analitinę medžiagą apie komunistinių režimų padarytus veiksmus, kuriuose gali būti genocido nusikaltimų požymių, nusikaltimų žmoniškumui ir taikai požymių, karo nusikaltimų.

Kongreso atstovė vyriausioji kaltintoja paprašė pridėti prie bylos Tarptautiniame kongrese „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ paskelbtus statistinius, mokslinius, analitinius duomenis. Tribunolo proceso metu kaltintojai, nukentėjusieji prašė kreiptis į valstybių vadovus, parlamentus, Suvienytųjų Nacijų Organizaciją, kad būtų imtasi veiksmingų priemonių valstybiniu lygiu įvertinti komunistinių režimų padarytus nusikalstamus veiksmus, o asmenis, padariusius nusikaltimus taikai, žmoniškumui, karo nusikaltimus, genocido nusikaltimus, nubausti, institucijas, organizacijas, vykdžiusias šiuos nusikaltimus, pripažinti nusikalstamomis organizacijomis. Buvo pareikšta siūlymų, kad Rytų ir Vidurio Europos valstybės, kuriose komunistiniai režimai vykdė nusikaltimus, kuriems netaikoma senatis, sudarytų sutartis įsteigti tarptautinius tribunolus ir tokius asmenis nubaustų, o padariusieji žalą valstybėms, visuomeninėms organizacijoms ir piliečiams atlygintų ją.

3. Turėdamas omenyje, jog kaltintojams, gynybai, nukentėjusiems būtina išstudijuoti Tribunolui pateiktą didelės apimties medžiagą, kad jie galėtų kvalifikuotai, objektyviai išdėstyti savo išvadas teisminiuose ginčiuose,

Tribunolas, remdamasis Tribunolo nuostatų 3 str. 2 p. ir Tribunolo reglamento 16 str.,

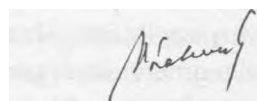
nutarė:

patenkinti Kongreso atstovės vyriausiosios kaltintojos Zitos Šličytės prašymą leisti kaltintojai pateikti Tribunolui Kongrese surinktą medžiagą; Tribunolo proceso antrąją sesiją pradėti 2000 m. rugsėjo 4 d.; suda-

ryti sąlygas visų šalių norinčioms organizacijoms dalyvauti antrojo Tribunolo proceso sesijoje; kviesti buvusius kaltintojus, nukentėjusiuosius ir naujus nukentėjusiuosius, kaltintojus, gynėjus dalyvauti 2000 m. rugsėjo 4 d. prasidedančiame Tribunolo procese.

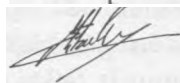
IŠRAŠAS TIKRAS

Tarptautinio Vilniaus
visuomeninio tribunolo
teisėjų kolegijos pirmininkas

Vytautas Zabiela

Vyriausiasis posėdžių sekretorius

Edmundas Mikučiauskas